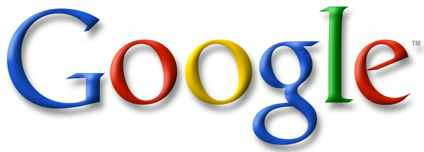
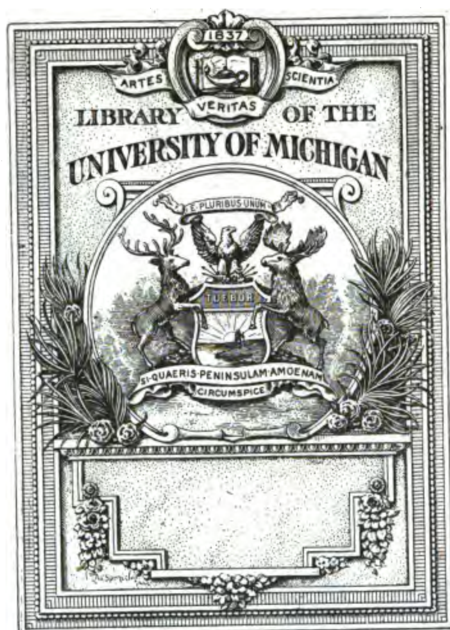

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

HISTORISK TIDSSKRIFT,

Tredie Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

N. L. Westergaard,
Foreningens Secretair.

Første Bind,

med et steentrykt Brystbillede, et Facsimile og et Kort.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

1858—1859.

Indhold.

Studier

til Benyttelse og Bedömmelse af nogle Kildeskrifter til nordisk Historie.

Af

Dr. C. Paludan-Müller.

De her meddelte Smaastykker har jeg kaldt Studier for at forbeholde mig en større Frihed i Behandlingen, end den egentlige, heelt udførte Undersøgelse tilsteder. Studiet tør dvæle ved Enkeltheder, antyde Meget, tage Dele af Stoffet med ind i Udviklingen, indrømme Arbeiderens egne Tanker noget Rum.

Dennegang gives hvad jeg har ved Haanden i trykkelig Stand. Fortsættelse efter Tid og Leilighed.

I.

Den skibyske Krönike.

Første Afdeling.

Haandskrifter og Udgaver.

Den skibyske Krønike er et af de mærkeligste Kildeskrifter til Danmarks saa indholdsrige Historie i det sextende Aarhundredes første Trediedeel. Den er vel langt fra at kunne

kaldes en paalidelig Kilde; men den er saaledes skreven, at den ikke lader nogen Læser ligegyldig. Denne Bog maa frastøde eller tiltrække ganske anderledes, end hvad man ellers kalder *Krønike*; thi den er meget mindre dette, end en Samtidigs høist livfulde Optegnelser af hans egne Tanker over sin Tids store og rystende Begivenheder. Der er vel ingen dansk Mand, som nu deler Forfatterens brændende Had til Reformationen eller til Kong Christian den Anden; tværtimod skyder man ofte hans Bog fra sig med Uvillie over hans uretfærdige Lidenskabelighed. Men den, hvis Lyst det er, at tale med de henfarne Slægter, føler sig dog dragen til den igjen, om ikke for Andet saa for at prøve Kræfter med denne voldsomme Stridsmand og nedkæmpe hans fjendske Anfald paa Goder, der ere os dyrebare, og paa Mænd og Ting, vi i det mindste see med ganske andre Øine, end han. Men vil man dette, vil man være Herre over Bogen, maa man undersøge dens Forhold og Sammensætning — en Undersøgelse, der vel ikke er ny *), men som det dog ikke er Tidsspilde at optage endnu engang.

1. Af den skibyske Krønike, siger man almindelig, have vi to *Haandskrifter* og to *Udgaver*. Haandskrifterne findes begge i den arnemagnæanske Samling paa Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn. Det ene er Nr. 108 i Octav; det er dog snarere en Duodez end en Octav. I det andet, Nr. 858 i Qvart, staaer der foran skrevet, at det blev fundet 1650 i Sjælland i Skiby Kirkes Muur, da man ved tilfældigviis at banke paa denne mærkede, at den var huul.

*) Det Betydeligste, der er sagt om Krøniken — tillige Anledning til og Udgangspunkt for nærværende Studium — er af Biskop Engelstoft i hans Paulus Eliæ, i 2det Bind af Nyt historisk Tidsskrift.

Om det lille Haandskrifts tidligere Skjæbne vides Intet, ligesaa lidt som Nogen veed, hvor længe det større har været indmuret. Men af Krøniken, som den gives i *dette*, har der været flere Afskrifter, tildeels tagne efter at dette skibyske Haandskrift var kommet for Lyset, men uden at man kan vide, om ikke ogsaa en eller flere have været til, inden en ubekjendt Haand skjulte dette Haandskrift i Kirkemuren. Thi Krøniken har efterladt sig meget ældre Spor end fra 1650; dog kan Ingen sige, om disse just hidrøre fra det skibyske Haandskrift selv, altsaa fra en Tid, da dette endnu ikke havde trukket sig tilbage i hellig Eensomhed, eller maaskee fra andre ældre Afskrifter. Minoriten *Peder Olsen* (Petrus Olai), der døde mellem Aarene 1560 og 70, har kjendt og benyttet Krøniken, og det kan ikke betvivles, at ogsaa den ældre *Hans Svaning* († 1584) har havt den blandt sine Kilder til Christian den Andens Historie. For at nævne blot et Sted, henviser jeg til den skibyske Krønikes vistnok paa en vitterlig eller uvitterlig Misforstaaelse grundede Beretning om, at efter Erkebiskop Birgers Død 1519 udelukkede en Rigsraadsbeslutning alle Uadelige fra Bispestolene i Danmark*); thi denne Beretning, kjendelig paa dens egne Ord og Vendinger, og rimeligviis Intet uden denne Beretning, kommer igjen i Svanings ordrige Fortælling om samme Sag**). Men det er kun Krøniken, saadan som vi nu alene kjende den efter det skibyske Fund, hvis Udtryk skinne igjennem hos Svaning. Da denne skrev, maa altsaa enten det skibyske Haandskrift selv, eller en Afskrift af det, eller i det mindste

*) Scr. R. Dan. 2. 568.

**) Christiani II., Dan. Sv. N. regis, vita, aut. Joanne Svaningio; s. l. 1670. cap. VI § IV, p. 178 ff.

en Afskrift af denne udførligere Bearbeidelse af Krøniken, have været tilgængelig. Thi det lille Haandskrift har ikke dette Grundlag for Svanings Beretning, hvad der da er ganske naturligt, fordi dette og det skibyske i Virkeligheden ikke ere Haandskrifter af samme Værk, men af to beslægtede Værker. Krøniken i det skibyske Haandskrift er langt udførligere i hele Indholdet, langt mere uforbeholden i sine Udtryk, end i det lille Haandskrift, som derimod har en stilistisk Indledning og nogle Efterretninger i Slutningen, hvilke savnes i det skibyske.

2. Noget Lignende gjælder om de to *Udgaver* af Krøniken: de ere ikke forskjellige Udgaver af et og samme Værk, men hver giver et fra det andet forskjelligt, skjøndt beslægtet Værk. Trykt er nemlig Krøniken først bleven 1731 i 9de Tome af *Ludewigs* Reliquiæ manuscriptorum omnis ævi, S. 39—79, under Titel af Anonymi rerum Danicarum chronologia ab an. Chr. 1046 ad 1556. Udgiveren har ikke sagt, hvorfra han har faaet sin Afskrift; men paafaldende er det, at denne ikke er tagen efter det *skibyske* Haandskrift, som da i 80 Aar havde været udfriet af sit Fængsel og nu var tilstrækkelig bekjendt i Danmark. Thi havde *Ludewig* fra Danmark faaet en Afskrift af Krøniken, som man nu kjender den, kunde han ikke have foretrukket en Text, hvori Rendingen er det lille Haandskrift, Islætten større og mindre Stykker af det store, — Uddrag, der kjendelig ere gjorte i Retning af at mildne den virkelige Krønikes Ilterhed imod Kong Frederik den Første og de Evangeliske i Danmark, ihvorvel der endda er bleven nok tilbage, til at Udgiveren kunde stemple Forfatteren som en hidsig Catholik. Dog kan Grundlaget for Ludewigs Text heller ikke hidrøre alene fra en umiddelbar Afskrift af den lille arnemagnæanske Codex, da den har

endeel Efterretninger, tildeels med luthersk Farve, om Aarene 1536—55, der ikke findes i noget af de arnemagnæanske Haandskrifter. Man har formodet, at Ludewigs Afskrift hidrører fra Soraneren den yngre Stephanius, fordi man mener, at det er denne Mands Navn, der forekommer i en af Ludewig eller hans Hjemmelsmand indskudt Bemærkning.*) Maaskee forholder det sig virkelig saaledes; men afgjort er det ikke. Og om det var, bliver det lige uvist, baade hvorledes det er gaaet til, at et af Stephanius's Haandskrifter et Par Menneskealdere efter hans Død dukker op i en hallensisk Retslærds trykte Samling, og tillige, om Stephanius, der døde den 22de April 1650, altsaa samme Aar som Skiby Kirke lod sin skjulte Skat komme for Dagens Lys, har kjendt denne. Hidrører Ludewigs Text virkelig fra Stephanius, saa maa denne have besiddet en Afskrift af Krønikens korte Bearbeidelse, med nogle Slutningstillæg, og til denne have føiet i Hast ud af den skibyske Codex grebne Enkeltheder, eller Uddrag af et andet Haandskrift af Krønikens større Recension. Afskrifter af denne kunne, som alt bemærket, have været til før 1650; men af den Ludewigske Text er det ikke muligt, at danne sig en nogenlunde klar Forestilling om Forholdet. Ludewigs Udgave giver saaledes hverken Krønikens kortere eller længere Bearbeidelse, men et Flikværk af begge med nogle Slutningstillæg, hentede fra ingen af dem.

Den anden Udgave af Krøniken er Langebeks, i Scriptores Rer. Danicarum, 2den Tome S. 554—602. Den

---

*) Ludewig, Reliqv. man. IX. p. 62: »Hic (Joachim Rønnow) pontificatum suum sex aureorum [milibus] commercabatur, (cum olim a summo pontifice mille aureis redimi potuisset) a prophano rege etc.« *(Reliqua, quod forte paulo durius essent scripta, omiserat S. S (sic) Stephanius).* »Ita non sublata fuit tyrannis« o. s. v.

staaer uendelig høit over Ludewigs; men dog giver heller ikke den et virkeligt Værk; thi den er sammensat af tre Bestanddele: den korte Recension, den store Recension og Ludewigs Udgave, dog uden at sammenblande disse til en forvansket Text, saa at de tre Bestanddele uden Møie lade sig udsondre. Fra den lille arnemagnæanske Codex er først Indledningen, de 6 første Linier, optagen*); dernæst den første Deel af Slutningen, fra S. 599, Lin. 36 til S. 600, Lin. 10. Resten af Slutningen er fra Ludewigs Udgave gaaet over i Langebeks. Men Hovedpartiet hos Langebek, fra S. 556, Lin. 7, til S. 599, Lin. 35, er ligefrem et Aftryk af det i Skiby fundne Haandskrift, saa at det giver dette heelt, og Intet uden det.**)

Spørger man nu: hvad er det da for et Værk, der betegnes med Navnet *den skibyske Krønike?* maa Svaret blive: som trykt have vi den i det Stykke af Langebeks Chronicon Skibyense restitutum, der gaaer fra S. 556,

*) S. R. D. 2. 556, det første Stykke. Da dette Stykke saaledes ikke virkelig hører til den Krønike, Langebek har udgivet, taber det den Betydning for Kritiken over denne, som det ellers vilde have.

**) Langebeks Aftryk er ikke overalt saa feilfrit, som man skulde ventet det af denne Udgiver. Til Prøve hidsættes her nogle af dets Feil:

S. R. D. 2. p. 569, Lin. 36: vocatus; i Haandskriftet rigtigt: vocatos.
— p. 575, Lin. 3: onera; i Haandskr.: mera.
— p. 584, Lin. 26: qve primorum concionatorum vel impudentia irrepserant; i Haandskr.: que primorum concionatorum vel imprudentia vel impudentia irrepserant.
— s. S. Lin. 1 f. n.: intermisse; i Hdskr.: interemisse.
— p. 590, Lin. 2: aliqvi; i Hdskr.: alioqui.
— p. 598, Lin. 22: proditionem; i Haandskr. kjendeligt nok det Rette: proditione.
— s. S. Lin. 23: invitacionem; i Hdskr.: imitationem.

Langebeks Brug af Skilletegnene er paa flere Steder vildledende.

Lin. 7, til S. 599, Lin. 35, i 2den Tome af Scriptores Rerum Danicarum; men da dette Stykke er et Aftryk af Qvarthaandskriftet Nr. 858 i den arnemagnæanske Samling, saa bliver det Værket, saadant som det indeholdes i *dette* Haandskrift, der maa kaldes den skibyske Krønike. Det arnemagnæanske Octavhaandskrift Nr. 108 er et andet Værk, der ved Siden af Krøniken selv ingen Betydning har som historisk Kildeskrift, da de sex Indledningslinier og de smaa Tillæg til Slutningen ere for ubetydelige til at give det Præg af et saadant. Dette lille Arbeide indeholder kun et maaskee af Krønikens egen Forfatter gjort Udtog, der til Nød turde vove sig ud i Dagslyset i det evangeliske Danmark, medens Hovedværket selv omhyggeligt maatte skjules og i det høieste kunde meddeles enkelte ligesindede Venner af Forfatteren.

Og Ludewigs Udgave indeholder slet intet virkeligt Værk. Hvad den i Slutningen har Mere, end de to Haandskrifter, — det være nu Tilsætning af en Samtidig eller ikke — er heelt optaget af Langebek, saa at dennes Udgave nu har gjort Ludewigs overflødig for disse Tillægs Skyld, og iøvrigt aldeles til Intet ved at gjøre det sande og rette Værk, af hvilket Ludewig giver nogle Uddrag, sammenblandede med et om end beslægtet, saa dog forskjelligt Arbeide, tilgængeligt for Alle.

3. Til at forstaae denne underlige Krønikes Natur er det først nødvendigt, at tage det eneste Haandskrift nærmere i Øiesyn.

Papiret er et og det samme heelt igjennem. Skriften er noget spids, men ret tydelig, skjøndt fuld af Forkortninger. Den meget øvede Haand er en og samme fra først til sidst, alene med Undtagelse af Slutningsnotit-

sen*) om Lage Urnes Død; thi dette lille Stykke er tilføiet med en ganske anden Haand og røber sig jo, allerede ved sit Indhold, tydeligt nok, som en senere Tilsætning. Der kan ikke være mindste Tvivl om, at Bogen jo er *skreven* paa engang, ud i Eet.

Dog indeholder denne Qvart ikke en endelig Bearbeidelse af Krøniken. Thi først er den ikke en Reenskrift, men har mange Rettelser med den samme Haand, der har skrevet Texten. Dernæst mangler den baade en Begyndelse, og især en Slutning. Den ender aldeles som et afbrudt Arbeide, endog midt i en Sætning. Men Arbeidets hele Beskaffenhed viser Forfatteren som en dannet Stilist, der allerede for Stilens og Sammensætningens Skyld ikke kan have villet lade det gaae ud i Verden som et Brudstykke; da det dog nu er dette, maa han have opsat den endelige Bearbeidelse til bedre Leilighed, eller vel snarest lagt dette Arbeide ganske hen, dengang det var bleven umuligt at udgive det. Thi efter 1536, efterat det lutherske Parti havde aldeles seiret i Danmark og nu ikke længer betrængte eller forurettede den gamle Kirke, som Forfatteren kæmper saa ivrigt for, men ganske havde omstyrtet den, kunde hans Krønike ikke paa nogen Maade vove sig udenfor hans Skriverpult.

Og naar disse Mærker henstille *Haandskriftet* som ikke færdigt, saa stemmer dette ganske med *Krønikens* Beskaffenhed, der viser ikke mindre sikkre Tegn paa, at Forfatteren har ladet Arbeidet ligge uden at afslutte det. Allerede de mange modsigende Tidsmærker og Yttringer i dette ikke lange Skrifts forskjellige Partier røbe dette. Det Følgende vil give Prøver nok paa slig Modsigelse. Men

*) S. R. Dan. 2. 599, Lin 33—35.

fremfor Alt er det Forfatterens saa stærkt fremtrædende *Sindsstemning*, der her kommer i Betragtning. Da Værket er nedskrevet paa engang, kan der ikke være længere Tid imellem det Førstes og det Sidstes, de ældste og de yngste Begivenheders Indførelse i Bogen, end der behøvedes til at beskrive Bladene; med andre Ord: det Ældste og det Yngste i denne Bog er her samtidigt. Var Indholdet nu *forfattet* paa samme Tid, som Bogen blev *skreven*, maatte det Standpunkt, hvorfra Forfatteren betragtede og bedømte Begivenhederne, være det, han stod paa, da han fortalte det Yngste i Bogen. Hans Synsmaade, hans Lidenskab kunde ikke forandre sig saaledes under Udarbeidelsen, at han, som i dette Værk giver mindre Fortælling end sin egen Stemning, kunde ved nu i Udarbeidelsens Timer at skue tilbage paa længst forsvundne Aar, mellem hvilke og nu der laae andre Aar, fulde af æggende og rystende Begivenheder, flamme op i voldsom Lidenskab mod andre Ting og Mennesker end dem, der paa Udarbeidelsens Tid satte hans Sind i den heftigste Bevægelse. Hans Stemninger i Krøniken ere umiskjendelig samtidige med de Begivenheder, han i den fortæller; de bære Øieblikkets, ikke Aarenes Præg. Han seer i Christian den Anden Intet uden den blodige Bøddel, som han forfølger med et Had, der stiger indtil Nordens Kroner falde fra Tyrannens Hoved; saa bliver han roligere, medens han opmærksom følger Tingenes videre Udvikling og de nye Magthaveres Færd. Men nu vækker Kong Frederik den Førstes aabenbare Begunstigelse af Kjætteriet hans Uvillie, og snart kjender hans Vrede imod ham og hans Lutheranere ingen Grændser. Denne Lidenskab behersker ham ganske, indtil efter Kongens Død Lybekkernes Angreb paa Danmark, Borgerkrigens Udbrud, Begyndelsen

af Grevens Feide give hans Tanker en ny Retning. Ingen opmærksom Læser kan oversee, at Krøniken maa være forfattet *deelviis*, de forskjellige Partier samlede i denne Bog og sammenskrevne saa let og flygtigt, at de oprindelige Mærker og Farver overalt skinne igjennem. Dette har givet den os foreliggende samlede Fremstilling noget Chamæleonsagtigt, som allerede i og for sig bærer Vidne om, at den sidste Haand, den afsluttende Overarbeidelse mangler.

4. Førend vi forlade Haandskriftet, paatrænge sig disse Spørgsmaal: hvo har *skrevet* denne Bog? hvis er Haanden? er det Forfatterens egen? — altsaa først: hvo er *Forfatteren?* Svaret paa det sidste Spørgsmaal kan ikke være tvivlsomt, siden Biskop Engelstoft med afgjørende Grunde har paaviist den noksom bekjendte hidsige catholske Kamphane *Povel Eliesen* som den rette Mand*). Denne Undersøgelse er ført med saa overlegen Dygtighed, at jeg anseer den for sluttet og optager dens Udbytte som givet. De nys paapegede Hovedvendinger i Krønikeskriverens Sindsstemning passe ogsaa fuldstændigt ind i Povel Eliesens Liv og Lidenskab. Det vilde være et mindre Vidunder, om to Menneskers Aasyn, Holding, Gang end ikke ved den nøiagtigste Undersøgelse lode sig adskille, end om to Hjerter kunde oprøres og beroliges, elske og hade saa aldeles eens, de samme Personer og Ting, og med de samme Overgange.

Spørgsmaalet bliver altsaa, om den arnemagnæanske Qvart er skreven med *Povel Eliesens* Haand. Derom har det ikke været mig muligt at komme til Vished, fordi Bogen selv intet Vink giver, og fordi ingen utvivlsom Prøve

*) Nyt hist. Tidsskr. 2., 527—544.

af hans Haandskrift har været at finde. Det store Kongelige Bibliothek eier vel i den Nye Kgl. Samling Nr. 247 et Qvarthaandskrift med Povel Eliesens Oversættelse af Erasmi institutio principis christiani, ledsaget med den Tilskrift, der ikke blev trykt, men hvormed Povel Eliesen sendte Kong Christian den Anden denne Oversættelse*). Hertil er heftet nogle Blade med Forbemærkninger af Haandskriftets forrige Eier, den ikke ubekjendte literære Samler Etatsraad *Niels Foss*. Denne gode Kjender af danske Sager antager her, at dette Haandskrift er det, der blev overrakt Kong Christian den Anden, fordi det har Tilegnelsen til ham, og af samme Grund, at det er Oversætterens egen Haandskrift. Dette antages ogsaa, men med mindre Sikkerhed, i den trykte Auctionscatalog over det fossiske Bibliothek**); og Olivarius, som efter dette samme Haandskrift har ladet Tilegnelsen trykke blandt Bilagene til sin Levnetsbeskrivelse over Povel Eliesen***), gaaer ligefrem ud fra, at det er skrevet med dennes Haand. Men der foreligger intet Beviis for, at Olivarius har været berettiget til en afgjort Mening, eller har havt Andet at støtte sin Paastand til, end Meddelerens Ord. Og Foss's anførte Grund er for svag til alene at afgjøre Spørgsmaalet. Hvorfor *kan* det ikke være en Afskrift? Og naar det endelig er vist nok, at Skriften i dette Fossiske Haandskrift har nogen Lighed med den i den arnamagnæanske Qvart, saa have dog selv Kjendere ikke vovet bestemt at erklære Haanden for en og den samme.

---

*) Jfr. Olivarius, de vita et scriptis Pauli Eliæ. Havniæ 1741. p. 44 ff. Engelstoft anf. St. S. 57.

**) Bibliotheca Fossiana. Havniæ 1751. p. 232.

***) Olivarius anf. St. p. 5, 47, 159.

Ad denne Vei har altsaa ingen Afgjørelse været at vinde. Spørgsmaalet faaer staae aabent, indtil Andres Undersøgelser eller et lykkeligt Tilfælde bringer Svaret. Men dog er jeg tilbøielig til at antage den arnemagnæanske Qvart for at være skreven med *Forfatterens*, altsaa med Povel Eliesens, egen Haand, indtil det Modsatte bevises. Den, der har nogen Øvelse i at behandle og bedømme Skriftstykker fra ældre Tid, kan ikke være i Tvivl om, at baade Skrifttrækkene og de heelt igjennem brugte Forkortelser med Sving og Tegn for udeladte Bogstaver tilhøre den første Halvdeel af det sextende Aarhundrede, altsaa Povel Eliesens Levetid. Og af Rettelserne, med Textens Haand, Pen og Blæk, ere nogle saadanne, at de vanskeligt kunne hidrøre fra en *Afskriver*. Kan det lettelig antages, at Andre end den med en flydende Pen iilsomt skrivende *Forfatter* gjør saadanne Feil som her i denne arnemagnæanske Qvart ved Aar 1486, hvor der nu rigtignok læses som i Langebeks Udgave S. 560, Lin. 4—6: »Christier»nus primogenitus regis Joañis, cum adhuc puer esset 5 »aut 6 annorum, assumptus est in regem publico homagio »in placito Wibergeñ«, men hvor et længere Ord *efter* publico er saaledes overstreget, at man kun ved at holde Bladet op imod Daglyset kan skimte et: authoritate, medens homagio er tilføiet i *Randen* som Rettelse? Eller ved Aar 1519, i Lovtalen over Erkebiskop *Birger*, hvor der staaer*): »Ipse uero in dño spem repositam habens, et in futurum nichil »reponens, presentibus rebus tanta prudentia est usus, ut »uiribus et copiis« cet.; men hvor der først har staaet et nu udslettet *sed* foran presentibus, medens Ordet *est* er tilføiet i Randen udenfor Linien strax efter prudentia, og

*) Jfr. S. R. Dan. 2. 567.

usus sat over Linien istedetfor *utens*, som er overstreget. Stedet har altsaa oprindelig lydt saaledes: Ipse vero in domino spem repositam habens et in futurum nihil reponens, *sed* præsentibus rebus tanta prudentia *utens*, ut viribus cet. Ere disse en Afskrivers Feil? eller ere de ikke snarere Forfatterens Rettelser af det Urigtige, der først løb ud af hans ilende Pen?

Anden Afdeling.

Krønikens fire Hovedafsnit.

1. Men det er fornemlig i Bogens Indhold, at Sporene af Krønikens Tilblivelsestid og Tilblivelsesmaade skulle søges.

Krøniken har ingen ydre Afdelingsmærker. Fortællingen skrider uafbrudt frem fra Aar til Aar. Dog har den fire Hovedafsnit, hvis Omfang i det Hele, men ikke just i alle Grændselinierne, falde sammen med de ovenfor (S. 9) antydede fire Hovedvendinger i Forfatterens Sindsstemning. Det *förste Afsnit* bliver da det, hvori Hadet til Christian den Anden raader i hans Sjæl og fører hans Pen. Dette Afsnit bør dog regnes lige fra Bogens Begyndelse, endskjøndt de første Partier ikkun i enkelte Træk bære Mærke af den Lidenskab, der giver dette Afsnit dets Præg; thi hverken ere de eiendommelige nok til af indre Grunde at betragte dem som et eget Afsnit, og heller ikke ere de ved ydre Mærker henstillede som et saadant. Paa hvilket Punkt det første Afsnit gaaer over i det næste, lader sig ikke paavise aldeles bestemt, da ikke enhver enkelt Yttring er saa skarp præget, at man, naar bestemte Tidsmærker

tilfældigviis mangle, kan af dens Tone og Farve alene paavise Tidsgrændsen for hvert Ord og hver Linie. Kun det kan fastholdes, at det første Afsnit gaaer indtil Christian den Andens Flugt, altsaa i Langebeks Udgave i 2den Tome af Scriptores R. D. til S. 575—76. Derfra indtil Begyndelsen af Aaret 1526 udfylde de halvtredie første Aar af Kong Frederik den Førstes Regeringstid det *andet* Afsnit, hvis Omfang er fuldkommen kjendeligt saavel af den langt større Ro i Fremstillingen, som af den Maade, hvorpaa Kongen behandles. Det gaaer i Langebeks Udgave fra S. 575—76 til S. 580, Lin. 18. Med den følgende Linie begynder det *tredie* Afsnit, hvori een Følelse behersker Forfatterens Sind: Hadet til Lutheranerne og deres Beskyttere i Danmark. Men sikkre Tidsmærker i dette Afsnit tillade ikke at regne det lige til det Punkt, hvor denne Lidenskab ligesom slipper Forfatteren og gjør Plads for andre Tanker og Følelser, der nu trænge sig frem i Forgrunden. Krønikens tredie Afsnit omfatter kun Historien fra Begyndelsen af 1526, indtil Kong Christian den Anden føres fangen til Sønderborg i Sommeren 1532. Hos Langebek gaaer det altsaa fra S. 580, Lin. 19, til S. 590, Lin. 14. Og endskjøndt der i det derpaa Følgende saaledes kommer til at raade forskjellige Sindsstemninger, er der dog ingen tilstrækkelig Grund til at regne Slutningen af Værket, fra Christian den Andens Fængsling indtil sidst i 1534, eller hos Langebek S. 590, Lin. 15, til S. 599, Lin. 35, for mere end eet, det *fjerde* Afsnit.

2. Det er egentlig kun det *første* Afsnit, der gjør det vanskeligt at forstaae, hvorledes Krøniken er bleven til, baade fordi der er en besynderlig Forskjel i Behandlingsmaaden af det, der fortælles om de Aar, som falde indenfor dette Afsnits Grændser, og fordi det er fuldt af

underligt modsigende Tidsmærker. Det skulde vel synes, at Forfatteren selv har sagt os med tilstrækkelig Bestemthed, *naar* han skrev. Thi S. 562, i Fortællingen om Rigshovmesteren Povel Laxmands Mord den 22de Juni 1502, tilføier han, at indtil denne Dag, da han skrev dette (d. e. Aar 1524*), er ikke paafulgt nogen Straf for saa stor en Forbrydelse, kun at begge Gjerningsmændene have faaet en tidlig Død. Men naar man har troet her at have et sikkert Tidsmærke for *Krønikens* Affattelsestid — det maatte da ialt Fald hedde: den Deel af Krøniken, som handler om Begivenheder ældre end 1525: — saa overseer man, at Intet foreligger, som sætter Aarstallet 1524 i Forbindelse med Andet end netop det Stykke, det staaer ved. I Reimar Kocks Krønike findes mange af det Slags Tidsmærker, som blot bevise, at der i det vedtegnede Aar er arbeidet paa et enkelt lille Afsnit, eller endog blot tilføiet en enkelt Notits. Aarstallet 1524 ved Fortællingen om Laxmand siger ikke mere, end at den skibyske Krønikes Forfatter i det nævnte Aar har skrevet, eller maaskee kun gjennemseet hvad han tidligere havde skrevet, om *Laxmands Død*; men alene det siger endnu Intet om det hele første Afsnits Affattelsestid, end mindre da om Krønikens.

Dog er det vist, at Aarstallet 1524 understøttes ved andre Tidsmærker igjennem hele dette Afsnit, der vise ud over de Begivenheder, hvor de forekomme som leilighedsviis tilføiede Smaabemærkninger. Saadanne findes hyppigt i denne Deel af Krøniken; men her vil det være tilstrækkeligt at udhæve de meest betegnende, eller rettere sagt dem, der meest understøtte Aar 1524.

---

*) »Nam hæc scripta sunt anno ab orbe redempto 1524.«

Hvad der S. 561, ved Aar 1499, siges om Frederik den Førstes andet Ægteskab, med Sophie af Pommern, er skrevet efter den 7de August 1524, da der udtrykkelig tilføies, at hendes Gemal nu er valgt og *kronet* til Konge. Thi Frederik den Førstes Kroning fandt Sted den angivne Dag. Turde man forlade sig paa Udtrykkets strenge Nøiagtighed, maatte Ordene antages skrevne i Kroningstiden selv, inden man i Danmark vidste, at det norske Herremøde i Bergen havde i samme Maaned valgt Frederik den Første til *Norges* Konge; eller at de i det mindste falde imellem den 7de August og den 24de November 1524, da Kongen antog og beseglede den Haandfæstning, der var Betingelsen for Nordmændenes Valg. Thi Dronningen kaldes *kun* de *Danskes* Dronning. Men det er for voveligt, at urgere Udtrykket saa stærkt.

Ved 1501 (S. 562) forekomme Yttringer om Opløsningen af de tre nordiske Rigers Union ved Christian den Andens Adfærd; de kunne altsaa ikke være skrevne før 1523. Fra en tidligere Tid kan jo heller ikke den Yttring hidrøre, der er tilføiet ved Aar 1502 (S. 563) og 1517 (S. 566) i Anledning af Afladskræmmeres Ankomst til Norden, at ved disse var det først, at Adgang aabnedes for Lutherdommen, og at denne nu grasserer i Tydskland og de omliggende Lande.

Ved Aar 1513 (S. 564) omtales Christian den Andens *Flugt;* ved 1514 (S. 565) kaldes Carl den Femte Cæsar Augustus; ved 1517 (S. 566) benævnes Jørgen Skodborg Archiepiscopus infortunatissimus, og berøres (S. 567) den fyenske Biskop Jens Andersen Beldenaks Udfrielse fra Fængslet *paa Bornholm* samt *Gjenindsættelse* i sit Stift. Alt dette peger ud over Aarene 1520, 1521, 1523.

Høist paafaldende er det, at en samtidig Mand, der

fulgte Begivenhederne med den levende Deltagelse som Forfatteren af den skibyske Krønike, kunde ligesom Reimar Kock sætte det stokholmske Blodbad til 1521 (S. 569). Man skulde fristes til at troe, at det er gaaet ham, som det længere hen skal vises at det gik hiin, nemlig at de Svenskes Klageskrift af den 29de December 1523*) har gjort ham uvis i Tiden for Begivenheden; thi dette Skrift har rigtignok ved en Skrive- eller Trykfeil 1521. Naar en *prøvende Samler* som Reimar Kock kunde vildledes heraf, hvormeget lettere da en iilfærdig Megetskriver som Povel Eliesen; thi hvor kunde den svenske Regering tage et heelt Aar feil i hvad der havde gjort saa dybt et Indtryk? Men dette forudsætter da, at dette Parti af den skibyske Krønike ikke er *skrevet* samtidigt med Blodbadet, men efter 1523; og i ethvert Fald, fra hvem saa Feilen hidrører, længe nok efter det, til at det blev *muligt* at feile i Aarstallet. Det Samme maa have været Tilfældet med hvad der staaer ved Aar 1523 (S. 576), at Kong Christian den Anden flygtede fra Danmark den *20de April.* Det er dog vist nok, at det var den 13de April 1523. En Mand, der skrev samtidigt, kunde ikke tage feil af Dagen. Men Feilen bliver begribelig, naar han et Aarstid eller to efter Kongens Flugt for at komme sin Hukommelse til Hjælp spurgte sig for om Dagen, og han da fik til Svar af en Anden, der heller ikke huskede ganske ret, at det var Mandag *efter* Tiburtius (og Valerian), den Helgendag, i Forhold til hvilken Kongens Flugt almindeligst angives; eller om man rigtigt har sagt eller skrevet ham Mandag *før* Tiburtius, men han eller hans Hjemmelsmand

---

*) Stjernmann, Alle Ricksdagars och Mötens Besluth. p. 21. — Hvitfeld, Christian den Anden (Qvartudgaven) S. 304.

har hørt eller læst flygtigt: Mandag *efter* istedetfor *før*, — en Skjødesløshed, det slet ikke er for nærgaaende at troe Povel Eliesen istand til; eller dersom man har sagt ham, at det var Tiburtii Mandag, og han da ved at efterregne i sit Calendarium har fundet, at Tiburtius i Aaret 1523 faldt paa en Tirsdag, — thi jeg vil dog ikke troe, at han som Svaning og Hvitfeld kunde selvmodsigende lægge Flugten til »den 20de April, die S. Tiburtii.« Men Feilen siger tydeligt nok, at dette Sted i Krøniken er skrevet nogen Tid efter Kongens ulykkelige Flugt. Hvis vi nu læste en dansk eller tydsk Bog uden Trykkeaar eller andre sikkre Tidsmærker, hvori Fredericiaslaget var sat til den 7de Juli 1848, Slaget ved Idsted til den 1ste August 1849, og det saaledes, at Tanken om Skrive- eller Trykfeil udelukkedes, vilde da Nogen faae os til at troe, at denne Bog kunde være skreven i Aaret 1850? maatte vi ikke meget mere antage, at Forfatteren et Par Aar i det mindste efter Begivenhederne havde begyndt at *samle* Efterretninger og, uden selv at see alvorligt efter, afskrevet Andres Skrive- eller Hukommelsesfeil?

Men naar det er vist, at de anførte Tidsmærker i det første Afsnit af den skibyske Krønike enten ikke modsige, eller endog ligefrem understøtte Forfatterens egne udtrykkelige Erklæring ved den laxmandske Mordhistorie, at han skrev om den i Aaret 1524, saa er det dog ogsaa ligesaa vist, at *andre* Mærker i samme Afsnit vise *langt ud over* dette Aar.

S. 561—62, efter Fortællingen om Kong Hanses og Hertug Frederiks Nederlag i Ditmarsken 1500, tilføier Forfatteren, at først Eftertiden vil kunne bedømme, om de, der, da Lutherdommen opkom, pønsede ikke længer paa Abbeders og nogle mindre Prælaters Undergang, men paa at

styrte hele Geistligheden og tilintetgjøre alle den christelige Religions Helligdomme, — om de ville komme bedre fra det, end de Adelsmænd, der omkom i Ditmarsken 1500 til retfærdig Straf, fordi de hældede til det hussitiske Kjætteri og pønsede paa at dele de fede Præstekald og Munkeklostre imellem sig. Dette Blik ud i Fremtiden har Forfatteren kastet paa Papiret under Indtrykket af hvad der skete paa den kjøbenhavnske Herredag i Sommeren 1525, da Adelen fremkom med Begjæring om at faae alle Prælaturer og Kanonikater under sig, og paa Odense Herredage 1526 og 1527.

Dermed stemmer det godt overeens, at den eneste Berømmelse, Kong Frederik den Første indlagde sig i sin Regeringstid, siges ved Aar 1502 (S. 563) at være den, at han gav den myrdede Laxmands Arvinger *Asserbo* tilbage; thi denne Charakteristik af Kong Frederiks Regering kan jo ikke være skrevet før i det tidligste langt henne i Kongens Regeringstid; og navnlig kan den skibyske Krønikes Forfatter ikke have skrevet den før efter 1526.

Ved Aaret 1507 (S. 563) fortælles om Krigen imellem Kong Hans, den svenske Rigsforstander og Lybekkerne. Anførerne for Kongens Flaade, hedder det, vare Søren Norby, Otto Rud, Jens Holgersen og lignende Snaphaner (piratæ), gridske efter Bytte og Sørøveri. »Og ikke disse Sørøvere alene fik en ond Ende, men ogsaa mange Andre, der fordum i Kong Hanses Tid plyndrede Spaniere og Engelskmænd i Søen, af hvilke disse faa Navne falde mig ind: Pynning, Rutbeck, Puthors, Ræmerkatt, Hans Kok, Jørgen Kok, Anders Morian (Maurus), Tile Giseler, Anders Barton, en Skotte. Alle disse mistede Livet paa en ond Maade (male perierunt), enten ihjelslagne af deres egne Kammerater (familiares), eller hængte i Galgen, eller druk-

nede i Søen. Heller ikke gik det adskillige Andre bedre, der dreve Sørøveri under Kong Christierns Herredømme, blandt hvilke vare Mester Lambert Andersen af Ribe, der faldt for en Kanonkugle, og Claus Knyphof, som blev fangen og halshugget af Hamborgerne." Lige efter Ordene maa dette Stykke jo være yngre end Søren Norbyes Død 1530. Men det er kjendelig skrevet uden omhyggelig Prøvelse af de enkelte Kjendsgjerninger — det vides ikke, at Otto Rud*), Jens Holgersen Ulfstand, Jørgen Kok**) fik en ond Ende; og Tile Giseler befalede endnu i 1532 Kong Frederiks Skibe paa Foraarstoget imod Norge. Det kan derfor gjerne være, at Forfatterens *male periit* om Søren Norby ikke maa tages altfor strengt, om hans *Død;* men i det mindste kunde ingen med Begivenhederne i Norden nogenlunde bekjendt Mand skrive dette før Norbyes Nederlag den 24de August 1526 og hans Flugt til Rusland; ligesom Lambert Andersens Fald først kunde omtales efter Juni 1525, da han blev skudt i en Træfning under Norge***), og Claus Knyphofs efter Slaget paa Ems den 8de October 1525, ja endnu senere, da ogsaa hans Henrettelse paaberaabes. Dette Stykke er altsaa ikke ældre, end disse ulykkelige Begivenheder, men kan selvfølgelig være meget yngre.

Især mærkeligt er som Tidsindicium det Stykke, der S. 568 handler om Povel Eliesens eget Forhold til andre Medlemmer af det kjøbenhavnske Karmeliter-

---

*) Naturligviis taler den skibyske Krønike om Otto Jørgensen Rud, der døde paa en Pilegrimsreise 1510 (Hvitf. K. Hans S. 276).

**) Om det ellers, som Langebek vil, er den navnkundige Borgermester i Malmø, Talen her er om.

***) Allen, de rebus Chr. II. exulis, p. 92. Sammes Breve og Aktstykker 1, 355.

collegium. Han fortæller, at dette oprettedes 1519, at »en vis Broder Povel Eliesen" blev dets første Forstander, at denne med al Velvillie var de Studerende til Tjeneste, men at han kun havde Skade deraf; thi Disciple, han havde hjulpet og hædret paa alle Maader, faldt ikke alene fra ham, men fra Kirkens Lydighed, dengang da det lutherske Kjætteri opkom. Blandt dem nævnes som de betydeligste Peder Laurentsen, Frants Vormordsen, Maurits Samsing, Lectorer, den Sidstnævnte en uægte Søn af en Præst, o. Fl. »For disse Døgenigters Skyld", tilføier Krøniken, »hørte den nævnte Broder Povel Eliesen ilde af Mange, der ansaae ham for en Tilhænger af deres ugudelige Mening, fordi han tidligere havde bifaldet og anbefalet dem, dengang da der endnu ingen Grund forelaa til at mistænke dem. Og ikke han alene, men alle de, der beskyttede og forfremmede Studerende, ja selv de klassiske Studier (bonæ literæ), fik onde Ord for deres Skyld, der misbrugte dem; thi en stor Deel af disse Studiers Dyrkere vare tilbøielige til Frafald fra Kirken, endskjøndt de toge Gudsfrygt og evangelisk Frihed til Skalkeskjul. Brøden mangler aldrig en Undskylding, Ugudelighed finder altid paa et Forsvar. Men om disse Frafaldne skal tales Mere i det Følgende."

Det Løfte, hvormed Forfatteren her slutter, har han opfyldt paa to Steder, først S. 580-81, ved Aar 1526, hvor han fremhæver den mærkelige Omstændighed, at flere af den nye Læres ivrigste Talsmænd vare uægte Sønner af Geistlige, blandt hvilke han atter nævner Karmeliten Lector Maurits, Søn af en Provst paa Samsø. Men især maa henvises til hvad der ved Aar 1528 (S. 584) siges om Reformationen i Malmø. Da Borgermesterne Jørgen Kok og Jep Nielsen (Fyenbo) mærkede, at Byens tidligste evan-

geliske Prædikanter, Claus Mortensen og Hans Spandemager, ikke vare lærde nok til at føre Forsvaret for Religionsforandringen, kaldte de to frafaldne Karmeliterbrødre, Nederlænderen Lector Frants (Vormordsen) og Lector Peder Laurentsen af Nestved til Malmø. Den Sidste blev Byskriver og udgav flere Smaaskrifter til Forsvar for Religionsforandringen, dog, som den skibyske Krønikes Forfatter mener, uden nogen Virkning. Han blev end mere forhærdet i sin Utroskab, da han havde giftet sig. Hvad Frants Vormordsen angaaer, da skjulte han længe sin forgiftige Mening, ivrede vel mod Misbrug og slette Sæder, dog uden at indblande eller med Haardnakkethed forfægte noget Kjætteri. Men just ved denne Tilbageholdenhed blev han den skadeligste af Alle. I Begyndelsen lod det, som om han i Overeensstemmelse med Kirkens Lære vilde rette og mildne de Misbrug, der ved de tidligere Prædikanters skamløse og ubesindige Fremfærd havde indsneget sig i Malmø; men det var alene for at undgaae Skin af at bygge paa Andres Grund. »Thi iøvrigt", hedder det videre i en Række af Invectiver, som det for det Følgendes Skyld er rettest at give med Originalens egne Ord, erat opinione, sententia, studio et affectu aliis omnibus deterior, sceleratior, impudentior, qui postquam multis spem perpetui celibatus fecisset, captus insano amore duxit et ipse puellam quandam uxorem, invitis ejusdem puellæ curatotibus, omnibusque amicis reclamantibus; qui ut incredibilem libidinis suæ furorem conjugii titulo fucaret, *bis librum edidit de sacerdotum, monachorum ac monialium conjugio* vernacula lingua, verum calumniis et mendaciis adeo plenum, ut sit ipso mendacio mendacior et ipsa calumnia calumniosior; nam conjunx factus adeo mutavit ingenium frontemque perfricuit, ut omnium Lutheranorum impuden-

tissimus factus multa et scripsit et docuit impudentissime, nullo judicio, nullo item consilio, sed sola ambitione caecus, erat enim quoddam gloriæ mancipium.

Disse Stykker (S. 568, 580, 584) maae være skrevne omtrent samtidigt. Det første, ved Aar 1519, kan ikke være synderligt ældre end det sidste, ved Aar 1528, og begge ere proleptisk satte til disse Aar, da deres Indhold tilstrækkelig godtgjøre, at de ikke ere ældre end Aar 1530, det sidste endog afgjort ikke ældre end Slutningen af 1531. Det sidste Stykke er jo kun Opfyldelse af det Løfte, Forfatteren har givet i det første, hvor han altsaa maa have havt *det* for Øie, han agtede at skrive i hiint. Men fornemlig giver Alt hvad der siges om Frants Vormordsen en sikker Veiledning. I det første Stykke omtales denne Mand allerede med stor Bitterhed som en Frafalden; men af det sidste sees, at Vormordsens *Overgang til det evangeliske Parti* skete *efter* hans Optræden i Malmø, hvad der ogsaa stemmer overeens med den samtidige Beretning i den gamle latinske Krønike om Graabrødrenes Udjagelse af deres Klostre i Danmark*). Nu vide vi fra Frants Vormordsen selv, at han efter Opfordring af Raadet i Malmø kom til denne By den 3die Februar 1529**). Han optraadte da endnu ikke som en erklæret Lutheraner; thi han søgte endog, og erholdt, den udvalgte Erkebiskops, Aage Sparres, Tilladelse til at prædike i Malmø, uagtet Erkebiskoppen i det foregaaende Aar var optraadt skarpt imod de lutherske Prædikanter i denne By. Og at Vormordsens Prædiken i Begyndelsen var maadeholden, en

*) Kirkehistoriske Samlinger 1, 345 ff.

**) Suhms Nye Samlinger, 3, 81. Ifr. H. Knudsens Meddelelser om Reformationen i Malmø i Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1847, S. 156 ff.

Dæmper paa de Andres Hidsighed, at han efter sin Ankomst til Malmø ikke strax stillede sig som Kampfælle ved Claus Mortensens og Hans Spandemagers Side, siger jo den skibyske Krønike udtrykkeligt. Man kan da ikke antage, at dens Forfatter, som her i det første Stykke ved Aar 1519, kunde behandle Vormordsen som en afgjort Apostat tidligere end i 1530. Hermed stemme nu de andre Tidsmærker i det sidste Stykke aldeles overeens, idet de dog drage Tidsgrændsen endnu bestemtere; thi at Frants Vormordsen da havde skrevet to danske Bøger om Præsters, Munkes og Nonners Ægteskab, og at han havde vakt Krønikeskriverens, Povel Eliesens, heftigste personlige Vrede, tillader ikke at antage, at dette Stykke, der staaer ved Aar 1528, kan være skrevet tidligere end allersidst i Aaret 1531. Frants Vormordsens omtalte danske Skrifter udkom nemlig begge i dette Aar, det ene den 1ste Juni, det andet den 22de November*). Og naar man læser det sidste

---

*) Münter har i Reformationshistorien, 2. B. S. 206, Anm. * og **, antaget, at den skibyske Krønikes Ord: *bis* edidit libellum osv. — thi disse maae være hans Kilde — ere at forstaae om *to Udgaver* af et og samme Skrift, nemlig af Frants-Vormordsens Disputats med Hr. Atzer, Cantor i Lund. Men dette er en Misforstaaelse. Der er intet Spor til, at dette Skrift er udkommet to Gange; og den Udgave, Münter anfører som den anden, det eneste nu tilværende Exemplar af Skriftet, hvilket er bevaret ved Hjelmstjernes Omhu og fra hans Samling gaaet over til det store kgl. Bibliothek, giver sig aldeles ikke tilkjende som en *anden* Udgave. Münter, jeg troer heller ikke andre Literatorer, har ikke bemærket, at der virkelig ere to danske Skrifter fra 1531 af Frants Vormordsen om Præsteægteskabet. Det første er: *Een kort (dog christelig oc tilbørlig) Suar aff Lectore Francisco Vormordo predickere y Malmøø paa den vnderuisning som prentett er aff paawell ræff y aarss nu snimen Om presteleffnet medt gifftemaal oc kyskhedt*": trykt bagefter samme Forfatters *Een korth og lydhen forklaring oc forskell paa then Euangeliske oc Papistiske predicken oc lærdom wdaff huilke huertt Christet menniske som ett christeligt forstandt haffuer*

af disse Skrifter, vil man finde den skibyske Krønikes heftige Vrede imod just Frants Vormordsen begribelig. Thi Povel Eliesen, som endnu i Aaret 1527 arbeidede i Forening med ham paa Oversættelsen af Davids Psalter, men som af de malmøske Reformatorer ansaaes for Forfatter til et nu ubekjendt Skrift imod Præsteægteskab, der var udkommet hos Povel Ræff i Aarhuus i Aaret 1530 eller allerførst i 1531, bliver i Frants Vormordsens Disputats med Hr. Atzer angreben paa det Heftigste, ja behandlet med pøbelagtig Grovhed*). Hvorvidt han virkelig var For-

---

oc sandhedt elsker kandt dømme paa huilken ret eller vrett lærdom er oc hannem affterfylge, som udkom femte Pintsedag 1531 i Malmø. Man har overseet, at det førstnævnte er et eget Skrift, ikke en Deel af Forklaringen. Det andet Skrift af Frants Vormordsen er: *Een saare nyttelig oc alle thennom som giffte ere eller Gifthes ville, hugsualelig Disputatz emellom Her Atzer Prelatt oc Cantor vdi Lundt oc Franciscum Vormordum Predickere vdhi Malmøø*, trykt hos Oluf Ulriksen i Malmø Onsdag før Catharinæ virginis Dag 1531. Den skibyske Krønikes: bis edidit libellum de sacerdotum, monachorum ac monialium conjugio vernacula lingua er kun et mindre nøiagtigt Udtryk for, at Fr. Vormordsen skrev to Gange paa Dansk om Præsters, Munkes og Nonners Ægteskab.

Dengang var Frants Vormordsen efter Krønikens bestemte Ord allerede gift, hvad der ogsaa er tydeligt nok af Skrifterne selv; og uden Tvivl falder hans Ægteskab i Aaret 1530, før Paaske (17de April); thi den Samtale, som da forefaldt imellem Graabrødrenes Forstandere, Borgermesteren Jørgen Kok og Frants Vormordsen, og som anføres i Krøniken om Graabrødrenes Fordrivelse (Kirkeh. Samlinger 1, 348), forudsætter dette aldeles tydeligt.

*) En saare nyttelig osv. Disputats imellem Hr. Atzer og Frants Vormordsen, Ark B, 1ste Side: »*Alt ubluelig lyver fordi Lector Povel om den hellige christne Kirkes Skik om Præsternes Giftermaal*". I det tilhørende Parti i Texten, hvortil dette er en Randnote, hedder det: »Monne disse deres" (Talen er om den ældste Kirkes gifte Præster og Biskopper) »Børn være alle Horebørn? som der siges om den fortrædne Guds Fjende og Danmarks vitterlige Forleder og Bedrager, Lector Povel, at han skal have ladet prente af den store Ræv i Aarhuus om Præsters Hustruer, skrivende, at de ere

fatter til hiint nu ubekjendte Skrift, eller om Frants Vormordsens Forbittrelse muligen er foranlediget ved det 10de

---

ikke Danneqvinder, men Skjøger og Horer. Lyver da Apostlen til de Hebræer" osv. I Randen: *Lector Povel vitterlig forleder og bedrager enfoldige Mennesker, dem til Villie, som udaf Løgn have gode og rolige Dage.*

— Ark B. Blad 3, 3die Side, i Randen: *Scilicet nescis (o scelerate Paule Helie) hodie a verbi et sacramentorum ministerio per sua prostibula plus impediri tuos sacrificos, quam nos impediamur per nostras conjuges.*

— Samme Blad og Side: *Scilicet hoc nesciuit sceleratus et sacrilegus ille celibatus papistici propugnator Lect. Paul: dum excudi unacum ejus aliquot furfuris homunculis Arusiæ faceret hujus apologiam lingua danica.*

Ark B. Blad 4, S. 2. *O scelerate et impie sycophanta, tu, inquam, Paule Helie, num hæc legisti? tibi cognita esse potuissent vel ex Erasmi adnotationibus super his verbis apostoli.*

Ark C, 1ste Side: *Scilicet hoc non vidit coecus ille venter Lec: Pau: Helie.*

— Sammesteds: *Quid ad hæc respondes, sacrilege impostor, o Paule Helie? Audiamus quid velis dicere, ut te digna responsa tibi referre possimus.*

Ark C. Bl. 2, S. 1. *Hæc scilicet non vidit immanis et crassus iste venter, Paulus inquam Helie.*

— Ark C. Blad 2, S. 2. *O sangvinarie sycophanta, Paule inquam Helie, solve mihi hunc nodum.*

— Sammesteds: *Agter, betænker og besinder, alle christne Mennesker, hvor svigelig og falskelig hiin fedbugede Skalk, Guds Dyds og al Kydskheds Fjende, Lector Povel, imod Præsters Giftermaal breder os den hellige Kirkes gamle Sæd og Lovhævd.*

— Ark C. Blad 3, 2den Side: *Quid contra hoc dicere aut facere potest vanissimus ille nebulo Paulus Helie? nihil nisi mentiri, calumniari et convitiari, id quod quovis scorto nouit melius et facere solet impudentius.*

At Povel Eliesen, efter saadan Tiltale, i den skibyske Krønike tager haardt fat paa Frants Vormordsen, kan ikke undre os. Som man raaber i Skoven faaer man Svar. Men Vormordsens ubændige Heftighed bekræfter desuden Krønikens Charakteristik af ham, naar den søger Grunden til den i hans Æresyge og kalder ham en Træl af Æren. Det gik ham aabenbart haardt til Hjerte, at Catholikerne betragtede hans Ægteskab som Tegn paa et ukydsk Blod. Derfor skrev han to Gange i et og samme Aar til Forsvar

Kapitel i Povel Eliesens Skrift imod Malmøbogen, faaer staae uafgjort*); enkelte Vendinger hos Vormordsen tyde ogsaa paa, at man i Malmø ikke var ganske sikker i sin Formodning om hans Forfatterskab. Men desto mere maatte den forrige Underordnedes og Medarbeiders Fornærmelser opbringe saa lidenskabelig en Mand som Forfatteren til den skibyske Krønike. Og de Haansudtryk, hvormed han i det ovenfor afskrevne Stykke af Krøniken gjengjælder dem, indeholde et stærkt Beviis for, at dette er skrevet under det endnu friske Indtryk af den frafaldne Vens nærgaaende Angreb.

Er det saaledes vist, at den skibyske Krønikes heftige Angreb paa Frants Vormordsen ikke kan være ældre, men vel yngre, end fra 1531, endskjøndt det leilighedsviis er anbragt ved Aar 1528, saa kan det nærbeslægtede Stykke ved Aar 1519 ikke være skrevet ret længe før, og er snarest samtidigt med hiint, altsaa heller ikke ældre end 1531.

---

for Præsteægteskab. Og hvor heftig hans Vrede var, naar Nogen rørte ved dette ømme Punkt, seer man af den i foregaaende Anmærkning berørte Samtale med de malmøske Franciskanere ved Paasketid 1530. Da Borgermesteren anbefalede disse de evangeliske Lectorers Forelæsninger og Prædikener, svarede Guardianen Gabriel, at disse Prædikere og Lectorer førte et ureent Levnet (vitam spurcam). Hvad siger Du, indvendte Borgermesteren, er *Ægteskab* et ureent Liv? Da Guardianen sögte at snoe sig derfra med den Vending, at han ikke havde kaldt Ægteskab saaledes, hvad Jørgen Kok dog paastod, faldt Viceguardianen, Broder Jacob, dem i Talen: Fader Guardian, har I kaldt disses Ægteskab et ureent Levnet, har I talt sandt; fragaa det ikke! Vi ville let bevise, at Tingen virkelig forholder sig saaledes. Ved disse Ord flammede »Apostaten og Kjætteren" *Frants* saaledes op i Vrede, at han med Mund og Læber skjælvende af Raseri erklærede alle Munkenes geistlige Løfter (vota) for ugudelige.

*) Ifr. min Afhandling om Herredagene i Odense 1526 og 1527, i Vidensk. Selsk. Skrifter, 5. Række, histor. og philos. Afdeling, 2det B. S. 253 Anm.

Men naar dette første Afsnit af Krøniken, fra dens Begyndelse til Christian den Andens Flugt, indeholder *modsigende Tidsmærker*, idet Forfatteren selv etsteds udtrykkeligt nævner 1524 som det Aar, da han arbeidede paa det, hvad der understøttes af adskillige Indicier, medens andre ligesaa sikkre vise betydeligt ud over Aaret 1524: da kan denne Modsigelse ikke forklares anderledes, end at han har bearbeidet sine til forskjellige Tider nedskrevne Optegnelser to Gange: i Aaret 1524, og i et Aar, der i det tidligste ikke ligger foran 1531. Med dette Sidste stemmer det vel, at han ved Aar 1523 (S. 576) i Anledning af Kong Christan den Andens Flugt fra Danmark henkaster den Bemærkning, at Kongen derefter *i lang Tid* vankede landflygtig omkring næsten i hele Germanien; og ligeledes, at han allerede strax i Begyndelsen (S. 557), hvor han første Gang omtaler Kong Christian den Første, hidsætter den Bemærkning, der skal bekræftes af den følgende Fortælling, at begge dennes Sønner, Johannes og Frederik, bleve Konger, men dog regerede med forskjelligt Held (diversa tamen sorte); thi den her antydede Dadel over Frederik den Første viser efter Krønikens hele Beskaffenhed i det allermindste ud over Aaret 1526.

Der er i denne Modsigelse et haandgribeligt Beviis paa, at Forfatteren ikke har lagt den sidste Haand paa sit Værk. Og hvor let, ja flygtigt han overhovedet har arbeidet, seer man ogsaa af det Stykke, der S. 570 Lin. 39 til S. 575 Lin. 23 indeholder en Fortegnelse over Klagepunkterne imod Kong Christian den Anden. Thi dette er ikke Andet, end en noget udvidet latinsk Bearbeidelse af det Kong Christians Synderegister, hvormed de danske Stormænd indlede Kong Frederik den Førstes Haandfæstning af 3die

August 1523*). Vi vide af Povel Eliesens egne Ord, at han efter Opfordring af en af Biskopperne bearbeidede Klagefortegnelsen paa Latin, og kort efter nok en Gang overarbeidede denne latinske Udgave med Tilsætninger af sit Eget. Begge Bearbeidelser ligge foran den 3die November 1524, da han skrev sit Brev til den lundske Kannik Peder Iversen**). Den sidste Bearbeidelse har han benyttet i den skibyske Krønike; i det mindste er et Stykke af dennes her omtalte Klageparti ligefrem en Afskrift af det, han selv har indført i Brevet til Kanniken; og skjøndt vi ikke kunne sammenholde det Øvrige i Krøniken med det latinske Klageskrift selv, fordi dette aldrig blev trykt og nu er forsvundet, foreligger Intet, der nøder os til at antage, at han ved at optage det i Krøniken har foretaget betydelige Forandringer. Men Haandfæstningens Klagefortegnelse, eller sin Bearbeidelse af den, har han i Krøniken først villet *benytte* med Frihed, idet han tog et Par Yttringer og Vendinger ud af den og anbragte dem ved Beretningen om Didrik Slaghæks Henrettelse***) og som Retfærdiggjørelse for Oprørerne****). Men han er strax bleven træt af denne møisommeligere Benyttelse og har, istedetfor

*) G. L. Baden, Afhandlinger i Fædrelandets Cultur- Stats-Kirke- og Litterærhistorie, 3. B. S. 72. ff., og bedre i Aarsberetninger fra det Kong. Geheimearchiv, 2. B. 2. H. S. 65 ff. Egentlig er dette Aktstykke et *Manifest* af Kong Christians Rebeller, hvori de have nedlagt 1) en Retfærdiggjørelse af deres egen Adfærd og 2) en Afskrift af den Haandfæstning, Hertug Frederik lovede dem i Viborg i Marts 1523. Begge Dele af Aktstykket bære Spor af at være affattede tidligere end det Datum, hvormed det sluttes.

**) Trykt hos Olivarius S. 169; navnlig S. 171. Brevet er ogsaa trykt i Dänische Bibliothek 1, S. 38.

***) S. R. D. 2, 570, 2det Stykke, sammenholdt med *Baden*, anf. St. S. 76, og Aarsberetn. S. 67.

****) S. 570, sidst i 3die Stykke, sammenholdt med *Baden* S. 75 og Aarsberetn. S. 66.

at fordele Haandfæstningens Klager til de enkelte Steder, hvor hver hørte hen, simpelthen afskrevet Resten uden at bryde sig om derved fremkomne Gjentagelser, og uden at knytte den anderledes til dennes øvrige Fremstilling, end at den endnu let kjendes som et fremmed i Texten indskudt Stykke. Det bør iøvrigt bemærkes, at Intet i denne latinske Bearbeidelse af Haandfæstningens Klager, eller i denne Afskrift af Povel Eliesens egen udvidede Bearbeidelse af disse, viser længer ud end til 1524, saa at den synes optagen i Krøniken ved den ovenfor paapegede første Bearbeidelse af dennes første Afsnit.

Det er den samme Benyttelse af eget ældre Arbeide, Povel Eliesen her har tilladt sig, som vi uden Tvivl finde i et af hans andre Skrifter. Thi det Parti af hans *Bog imod Hans Mikkelsen*, der indeholder et Forsvar for Rigsraadets Adfærd imod Kong Christian den Anden, og som ved Stiil og Behandling adskiller sig fra Bogens øvrige Dele*), er i sin Hovedbestanddeel kjendelig nok et eget Arbeide, som uden al Tvivl oprindelig ikke har været noget andet, end den Commentar over Rigsraadets Manifest, Povel Eliesen selv siger os, at han efter nogle Stormænds Opfordring udarbeidede paa Dansk ved den Tid, da Kong Christian forlod Landet**). Han har da ved i Aaret 1526 at optage dette Arbeide i Bogen mod Hans Mikkelsen udeladt Et og Andet, der ved Commentarens Optagelse i et tre Aar yngre Stridsskrift ikke havde nogen Betydning, saasom den udførlige Fremstilling af Kongens voldsomme Fremfærd imod Lunde Domkapitel, hvilken han omtaler i Brevet til Peder Iversen; og han har tilføiet Adskilligt,

*) Sechers Udg. af P. Eliesens Skrifter 1, 111—122.
**) See Brevet til Peder Iversen anf. St..

som viser til de Aar, der ligge imellem Kongens Flugt og Bogen, navnlig om Corn. Sceppers Forsvarsskrift for Kong Christian og dennes Skrivelse til Danzig*); ligesom den hist og her forekommende Tiltale til Hans Mikkelsen selvfølgelig kun kan være tilføiet ved det ældre Arbeides Optagelse i Bogen imod dennne Mand. Men i Hovedsagen er det udentvivl dette ældre, ellers nu ikke bekjendte, Arbeide, der her kommer igjen paa samme Maade, som Povel Eliesens latinske Bearbeidelse af Klagepunkterne er optaget i den skibyske Krønike**).

3. Krønikens *andet Afsnit* bestaaer af hvad der fortælles om Begivenhederne efter Christian den Andens Flugt indtil Begyndelsen af Aaret 1526. Dette Afsnit har en ganske anden Charakteer, end baade det Foregaaende og det Efterfølgende. Vreden imod den flygtede Konge op-

*) Egentlig til den ulykkelige danzigske Partifører og Borgermester Johan Vendeland.

**) At den saakaldte "*Bispernes Udskrivelse og Forantvortning*", der er trykt under denne Titel bagefter Hvitfelds Christian den Anden (Qvartudg. S. 325 ff.), ikke er Andet, end et særskilt Aftryk af dette Parti af Povel Eliesens Bog imod Hans Mikkelsen, har allerede Hvitfeld bemærket. Og man kan vistnok gaae et Skridt videre, og paastaae, at dette Skrift aldrig er udgaaet som et offentligt Aktstykke i Biskoppernes Navn, til særligt Forsvar for dem, men at det er en eller anden Samlers Udskrift af den trykte Bog, som han selv ved Overskrift og Smaaforandringer nogenlunde har givet Form af et Aktstykke, under hvilken Form Hvitfeld har fundet og gjengivet det, men dog havt Omløb i Hovedet nok til at opdage den rette Kilde. Dette afviger noget fra Biskop Engelstofts Fremstilling i N. Hist. Tidsskr. 2, 73, ligesom jeg ogsaa i det, der ovenfor er sagt om Forholdet mellem Klagefortegnelsen og det tilsvarende Stykke i den skibyske Krønike, ikke ganske kan tiltræde hvad denne Forfatter har sagt herom (sstds. 2, 65), idet jeg dog anerkjender, at det er ham, der har sat denne, ogsaa af Rohmann (Hist. Tidsskr. 3, 86) paapegede, Forbindelse imellem den skibyske Krønike og Frederik den Førstes Haandfæstning i fuldt Lys.

fylder ikke længer udelukkende Forfatterens Sind; hans Blik er ikke heftet paa eet Forhold alene; han skuer friere om sig og optegner nogenlunde roligt og forholdsviis fuldstændigt de vigtigste historiske Begivenheder, der i disse Aar forefaldt i Landet selv. Dette Afsnit røber endnu ingen polemisk Stilling til Danmarks egne Lutheranere, af hvilke jo heller ingen endnu var optraadt offentlig imod den bestaaende Kirke. Dog mangler det ikke ganske paa skjæve Sideblik til Kjætteriet. Men hvad der er meest betegnende er, at Kong Frederik endnu omtales med Agtelse*) uden Spor af det Had til ham, der ganske behersker Forfatteren i de følgende Aar. Krøniken er her ikke Stridsskrift, men Historie; og naar hertil føies, at intet Tidsmærke i dette Afsnit viser ud over de Aar, hvis Begivenheder det fortæller, maa det antages, at det er skrevet samtidigt med Begivenhederne, enten stykkeviis som de forefaldt, eller dog indenfor Omfanget af disse 2 til 3 Aar.

Dette Afsnit er altsaa baade yngre og ældre, end det foregaaende: *yngre* end dettes Bearbeidelse i 1524, *ældre* end dets senere Overarbeidelse.

4. Det *tredie Afsnit*, der fortæller om 1526 og de følgende Aar, er upaatvivleligt skrevet paa engang, om og Forfatteren kan have gjort Optegnelser stykkeviis, i Aarene 1531 og 1532. Hans Sindsstemning er heelt igjennem sig selv liig, gjennemtrængt af et glødende Had til de Evangeliske i Danmark og især til deres Beskytter Kong Frederik den Første. Denne lidenskabelige Vrede behersker ham ganske, saa at han ikke har Øie for det meget andet Videværdige, der forefaldt i disse Aar. Først henimod Slutningen, ved Aar 1531 og 1532, drages hans Blik

*) Her: »illustrissimus princeps", senere kun: »sacrilegus rex".

til Christian den Andens Angreb paa Norge, Reise til Kjøbenhavn og troløse Fængsling paa Sønderborg; men dog er ogsaa Fortællingen af disse Begivenheder, der endnu engang bringe hans gamle Lidenskab til at blusse op, stærkt farvet af den nye: Hadet til det lutherske Kjætteri, dets Talsmænd og Haandhævere i Danmark. Tillige findes i dette Afsnit kun saadanne Tidsmærker, som i Fortællingen om dets tidligere Aar vise ud til de sidste Aar indenfor dets Grændser, men ingen, som enten overskride disse eller, saaledes som i det første, indbyrdes modsige hverandre.

Saaledes fortælles S. 580 om den kjøbenhavnske Cantors, Mester Anders Frises, Død den 19de Februar 1526, med den Tilsætning, at han *endnu* savnes, men at Gud dog sparede ham, der havde gjort saa meget for Frue Kirke, den Sorg at see denne paa det forfærdeligste vanhelliget af Lutheranerne under Hans Tausen med Kong Frederiks Tilladelse. Her peges tydeligt nok til Billedstormen i Frue Kirke den 27de December 1530.

Om Skildringen af de evangeliske Prædikanters og Føreres Færd i Malmø ved Aar 1528 (S. 583—84) er ovenfor viist, at den ikke kan være skreven tidligere end i Aaret 1531, fordi den omtaler Frants Vormordsens *danske* Skrifter om Præsteægteskab og bærer sikkre Spor af disses Virkning paa Povel Eliesens Sind; men dette Stykke har paa den anden Side intet Mærke, der viser ud over det nævnte Aar. Frants Vormordsens *senere* Skrifter omtales ikke, navnlig ikke hans latinske Sendebrev til Danmarks Riges Raad fra Slutningen af November 1533, endskjøndt ogsaa det forsvarer Præsteægteskab. Og heller ikke *Peder Laurentsens* Skrifter fra 1533 nævnes eller antydes, ikke engang *En sand og ret christen Underviisning om Præsteembede og om deres Levnet, Giftermaal osv.*, der dog ud-

kom lige i Begyndelsen af 1533 og netop handler om Ægteskabssagen, medens den skibyske Krønike her just farer løs paa Peder Laurentsen som den, hvis Skamløshed steg til det Høieste, efterat han havde giftet sig. Derimod omtales Laurentsens Forsvarsskrifter for den malmøske Reformation; men disse udkom 1529 og 1530*).

Især viser Slutningen af Krønikens Fortælling om Kong Christian den Andens Ulykke (S. 590 første Stykke), at dette Afsnit maa være skrevet endnu i Kong Frederik den Førstes Levetid; thi ham og ingen Anden have dens Advarsler sidst i dette Stykke for Øie. Intet, siger Krøniken, har mere lokket Kong Christian ind i Forbrydelser, end Lutherdommen, denne Kilde til alt Ondt; og dog gives der vanvittige Fyrster, der blinde af Had og Gjerrighed**) ansee dette fordærveligste af alle Kjætterier for den største Gudsfrygt, og som hverken af sund Fornuft eller den hellige Skrift lade sig bevæge til Bod og Omvendelse ved det skrækkelige Exempel, den guddommelige Barmhjertighed nu i mange Aar har til vor Opbyggelse statueret paa Kong Christian!

Disse Tidsmærker, der ikke tillade at antage det Afsnit, som begynder med 1526, for at være skrevet senere end 1532, nøde til her at afvige noget fra Grændserne for Hovedvendingerne i Forfatterens Sindsstemning, og at lægge Slutningen af den Tid, da Vreden mod Lutheranerne og Kong Frederik udelukkende beherskede ham, nemlig fra S. 590, Lin. 15, hvor Forfatteren imod Sædvane gaaer et Aar tilbage i den chronologiske Orden for at medtage en Notits om en roskildsk Domprovstes Død, til det følgende, det fjerde, Afsnit, hvilket altsaa kommer til at omfatte

*) Engelstoft, Reformantes et Catholici in Dania concertantes, p. 12.
**) Blik til K. Frederiks Begjærlighed efter Prælaternes Rigdomme.

Slutningen af Kong Frederiks Tid og det første Aar af Grevens Feide. Det tredie Afsnit, som altsaa kun omfatter Tiden fra Begyndelsen af 1526 til Sommeren 1532, ender saaledes med den truende Advarsel til Kong Frederik.

Den fuldstændige Eenshed i hele Behandlingen af dette tredie Afsnit tilsteder ikke Tvivl om, at det jo er skrevet paa engang, i Slutningen af det Tidsrum, det omfatter, altsaa i Aarene 1531—32. Uagtet det er *yngre* end Krønikens andet, er det *samtidigt* med Overarbeidelsen af dens *første* Afsnit.

Det *fjerde Afsnit* gaaer altsaa fra Christian den Andens Fængsling i Sommeren 1532 indtil henimod Slutningen af Aaret 1534; thi dengang det sidste Stykke i Krøniken, det der handler om den svenske Hjælpehærs Indfald i Halland 1534 (S. 599, Lin. 27—32), blev skrevet, kjendte Forfatteren vel *Halmstads* Capitulation den 31te October 1534, men endnu ikke den Vending, Beleiringen af *Varberg* tog i de første Dage af det følgende Aar*), ligesaa lidt som der findes noget Spor af, at han har vidst Noget om den skaanske Adels Frafald fra Grev Christoffer og Overgang til de Svenske, eller om disse Forbundnes Seier over Marcus Meyer og Jørgen Kok i Helsingborg den 13de Januar 1535. Thi det er ikke den skibyske Krønike, men Udtoget i den lille Octavcodex, der har den hos Langebek strax efter følgende Beretning om de Greveliges Fordrivelse fra Skaane.

Der findes overhovedet i hele dette Afsnit ikke alene intet Tidsmærke, som viser ud over dets her angivne Grændser, men ikke engang i de enkelte Stykker noget, der griber over ethvert af disses særskilte Grændser, saa

*) Jfr. min Grevens Feide 1, 295. 346 ff.

at Afsnittet rimeligviis er skrevet stykkeviis og ikke har modtaget nogen Overarbeidelse ved dets Indførelse i den arnemagnæanske Codex. Dette bestyrkes af Forfatterens Sindsstemning; thi medens denne i det foregaaende Afsnit var aldeles eens, vender hans Sindsbevægelse sig i dette ikke mindre end tre Gange: I Begyndelsen er den endnu rettet imod Kong Frederik og Lutheranerne; den flammer op med voldsom Heftighed ved Beretningen om Kongens Død og har Intet tabt i Styrke der, hvor Forfatteren kommer til den kjøbenhavnske Herredag i Sommeren 1533 og Processen imod Hans Tausen. Men derefter bliver Joachim Rønnow, den udvalgte Biskop af Roskilde, Hovedgjenstanden for hans Vrede, indtil Lybekkernes Angreb i Juni 1534 og Almuens Opstand drager hans Blik fornemlig til de politiske Begivenheder og fylder hans Hjerte med Uvillie over Høiadelens Uenighed, Svaghed, Egennytte, Almuens Troløshed og Voldsomhed, — indtil Pennen falder ham af Haanden midt i en Sætning! Hans Tanker ere nu meget forskjellige fra hvad de vare, da han skrev om Christian den Anden. Da (S. 576) takkede han Gud, der afskyer al Grumhed og Ugudelighed, fordi han afvendte den fordrevne Konges Plan, at komme tilbage med Krigsmagt og gjøre Danmark fra et *frit* Rige til et *Arverige.* Men Synet af Danmarks Elendighed i 1534 bringer ham til at beklage, at Danmark er et *Valgrige*, hvorved de Store faae Leilighed til utaalelige Anmasselser, saa at det var bedre, om Kronen havde været arvelig, fordi *Arveriger* altid ere blomstrende, men Valgriger elendige, Bytte for de mange Smaatyranner! Disse Sætninger staae i samme lille Bog, kun 19 Sider fra hinanden.

De enkelte Partier i dette fjerde Afsnit bære saaledes Præget af den Sindsstemning, der til hver Tid raadede i

Forfatterens Hjerte, men ikke, som i første og tredie Afsnit, af den, der endelig henimod hvert Afsnits Slutning blev den eneherskende hos ham.

Tredie Afdeling.

Krønikens indre Natur; dens historiske og sædelige Værd.

1. At Krøniken er et ufærdigt Arbeide, der i hele Behandlingsmaaden bærer Hastværkets og den øieblikkelige Stemnings Præg, og at denne Stemning, eller rettere Forstemning, skifter Farve fire, fem Gange, vil af det Foregaaende være tilstrækkelig klart. Men endnu hører et Træk med til dens Charakteristik: dens *Planløshed.* Man spørger forgjæves om, hvad Forfatteren egentlig har villet med det hele Foretagende. Han begynder med en — ingenlunde feilfri — Slægttavle over det oldenborgske Kongehuus, eller rettere med et genealogisk Beviis for, at Kong Christian den Første og hans Efterkommere nedstammede fra de gamle danske og svenske Herskerslægter, saa at deres nuværende Herredømme i Danmark og Sverrig kommer til at staae som berettiget ikke ved Folkenes Valg, men ved Dynastiets Herkomst. Det er netop ikke Kongehusets fædrene, dets oldenborgske Herkomst, der udvikles, men dets Afstamning fra Norden gjennem Qvindeled. Men denne Fremstilling af Slægtskabsforhold staaer ikke i nogensomhelst Forbindelse med det Øvrige af Krøniken og er i Behandling og Udførelse saa vidt forskjellig fra den, som muligt. Den anvendes aldeles ikke længere hen i Fortællingen, der henpeges ikke engang til den der, hvor man snarest skulde ventet det. Den staaer som et

ganske fremmed Stykke, som man med Forundring spørger om hvad det har her at bestille, eller hvilken Tankegang der har knyttet det sammen med Krøniken. Og Alt hvad der følger efter denne Genealogi indtil Fortællingen om det stokholmske Blodbad er løs Optegnelse af reent tilfældigt grebne historiske Enkeltheder, hvori ingen bevidst Tanke er at spore, hverken den, at meddele de vigtigste Begivenheder i Christian den Førstes, Kong Hanses og Begyndelsen af Christian den Andens Tid, — thi der er ikke engang forsøgt paa at samle Hovedbegivenhederne blot nogenlunde fuldstændigt, ligesaalidt som der er Spor af Noget, der kunde kaldes Kildestudium, — eller den, at samle Begivenhederne om en Hovedtanke som Støttepunkter for den. Grundstammen af Stykket er aldeles interesseløst; hvad der har Farve og Tanke i det, hidrører fra senere Overarbeidelser som indkastede Træk af den Stemning, der *nu* behersker Forfatteren. Og dog er denne, selv afseet fra hvad vi ellers vide om Povel Eliesen, aabenbart en ganske anden Mand, end de sædvanlige Krønikeskrivere, en Mand, der besad videnskabelig Dannelse nok til at udkaste og fastholde Planen til et historisk Værk, om han havde villet dette. Sammenhold, Hensigt, Tanke er der kun i de Partier, hvor Forfatteren bekæmper Christian den Andens Tyranni, Kong Frederik den Førstes og Lutheranernes Anmasselser imod den gamle Kirke; men den Tanke, her raader, er ikke Historieskriverens, men Partimandens, hvis Sind er saaledes betaget af hvad der sætter det i lidenskabelig Bevægelse, at den øvrige Verden ikke er til for ham. Man modtager i disse Dele af Krøniken et lignende Indtryk som af Nutidens politiske Partiblade, hvilke en tilkommende Historieskriver visselig ikke vil oversee i Skildringen af vore Dage, men hvor Ingen kan

falde paa at søge Historie, eller at betragte Bladskriverne som historiske Forfattere. Dog er den skibyske Krønike heller ikke ene et Indlæg i Datidens Stridigheder; thi mellem de stærkt farvede Partiafsnit, og i Slutningen, er atter den historiske Interesse overveiende. Den skibyske Krønike har slet ingen Plan, dens Forfatter har ligesaa lidt havt en almindelig Hensigt med Arbeidet, som han har fastholdt noget bestemt Standpunkt for sin Betragtning af Begivenhederne. Krøniken bærer *Tilfældighedens* umiskjendelige Præg, og man vil neppe feile meget ved at paastaae, at den er bleven til paa følgende Maade.

Povel Eliesen kommer til Kjøbenhavn i Aaret 1519 som Forstander for det nye Karmelitercollegium og som Universitetslærer. I denne Stilling træder han snart i Forbindelse med Kong Christian den Anden. Der er i Begyndelsen god Forstaaelse imellem dem; de ville begge bekæmpe Misbrug. Det er paa den Tid, Kongen fører Krigen om Sverrig; og Povel Eliesen finder deri Anledning til at udarbeide et genealogisk Beviis for, at Kong Christian, som nedstammende fra Sverrigs nationale Helgen, Erik den Hellige, og overhovedet fra Sverrigs gamle Herskerslægter, virkelig har den bedste Adkomst til den svenske Krone. Maaskee har han endog paataget sig Arbeidet efter Opfordring af Kongen; thi det er vist, at denne havde Brug for et saadant Beviis, som nødvendig maatte gaae i samme Retning som Genealogien i den skibyske Krønike. Efter Seirene ved Bogesund og Upsala, og efter Stokholms Overgivelse 1520, lod Kongen paa sine Vegne Biskop Jens Andersen af Fyen og sin Svoger Keiserens Sendebud Dr. Suckot foredrage for Sverrigs Rigsraad og Stænder Kongens Herkomst fra Hellig Erik og Sverrigs gamle Konger; og han anerkjendtes ifølge dette Slægtskab som berettiget

til Thronen ikke ifølge Valget i hans Faders Tid, men efter *Arveret**). Om det just har været Povel Eliesens Arbeide, dette besynderligt fremmede Stykke, hvormed den skibyske Krønike begynder, der blev benyttet af Kongens Talere i Stokholms Graamunkekirke og paa Brunkebjerget, kunne vi naturligviis ikke vide; men det er i sig selv ikke utroeligt; og det tør kaldes rimeligt, at denne Opsats har i Kongens Raad været i det mindste medtaget under Overveielsen af Maade og Form, hvorunder denne Sag skulde fremstilles for de Svenske.

Imidlertid var Povel Eliesen ved dette Arbeide kommen ind paa historiske Ting. Han benytter da et og andet frit Øieblik mellem Embeds- og videnskabelig Virksomhed til at forøge Genealogien med nogle Begivenheder fra de tre første oldenborgske Kongers Tid, saaledes som de uden Kildestudium eller lang Søgen kom ham i Tankerne. Saaledes blev Grundstammen af Kreniken til, indtil det stokholmske Blodbad. Men i Sommeren 1522 indtraadte et Brud imellem ham og Kongen, hvis tyranniske Adfærd oprørte ham, og hvem han stødte fra sig ved at paatrænge sig middelbart eller umiddelbart som en Dadler. Istedetfor et Skrift, Kongen havde paalagt ham at oversætte, overrakte han denne en Oversættelse af Erasmi institutio principis christiani med en Tilskrift, der ikke kunde Andet end støde Kongen; og da Povel Eliesen St. Hansdag 1522 i en Prædiken for Kongen selv paa Kjøbenhavns Slot tillod sig nærgaaende Allusioner om Herodes's og Herodias's Grumhed, faldt han i Unaade. Han forlod Kjøbenhavn, gik til Jylland, kastede sig i Armene paa Oprørerne og

*) Schlegel, Gesch. der Könige von Dänemark aus d. Oldenb. Stamm. 1, 102. Erkebiskop Gustav Trolles Vidnesbyrd i Ekdahls Christiern II's Arkiv. 1, 324.

laante dem sin Pen imod den Konge, der nu var bleven Gjenstand for hans brændende Had. Hurtigere og fuldstændigere, end han kunde vente, fik han dette mættet. Kongen forlod i Foraaret 1523 sine Riger som en landflygtig Mand, og Povel Eliesen kunde i Sommeren samme Aar vende tilbage til Sjælland, hvor han atter tog fat paa sin Ordens Anliggender og paa sine Studier. Nu, engang i 1524, falde hans historiske Optegnelser ham atter i Hænderne. Paa en fri Dag — Mere behøvedes ikke; — læser han dem igjennem, sætter en og anden Notits til, der bærer Aarets Tal og Præg, og fortsætter dem med de sidste Aar af Christian den Andens Tid, fra Blodbadet til Flugten. Med en øvet, ilende Pen kaster han sin hele Harme paa Papiret, — og hvor fandt hans Lidenskab et mere sammentrængt Udtryk end i hans egen latinske Bearbeidelse af Klagepartiet i den nye Konges Haandfæstning? Dette Stykke griber han, begynder at sammenarbeide det med den øvrige Fremstilling, men taber snart Taalmodigheden og lægger hele Stykket ind iblandt sine Papirer, idet han med en let Vending nogenlunde knytter det til hvad han allerede havde skrevet.

De to følgende Aar, 1524 indtil Begyndelsen af 1526, vare baade for Danmark og for Povel Eliesen Overgangsaar. I dem kommer han Prælaternes Parti nærmere, end han hidtil havde staaet det, og fralægger sig med megen Varme ivrige Catholikers Beskyldning for at hælde til Lutheranerne. De borgerlige Forholds Udvikling, Høiadelens Overmod og Almuens Undertrykkelse, behage ham vel ikke*), altsaa kunde heller ikke Kong Frederik den Førstes

*) See Brevet til den roskildske Kannik Hans Lauritsen hos Olivarius S. 167 og i Dän. Bibl. anf. St. S. 36.

Adfærd være ham tilpas; men han hár ingen Grund til Uvillie imod Kongens Person, især da Frederiks fjendske Sind imod Kirken og dens Prælater endnu i disse Aar ikke traadte aabenlyst frem i Danmark. Naar han under saadanne Forhold fortsatte sit historiske Arbeide, der nu begyndte at antage en Krønikes Form, havde han Aandsfrihed nok til at medtage Hovedtrækkene af Landets i disse Aar saa stærkt bevægede politiske Historie. Man vil saaledes finde det naturligt, at han i dette Parti af Arbeidet endnu omtaler Kong Frederik med Agtelse, og at han betragter Begivenhederne vel med en Samtidigs levende Deltagelse, men ikke med den eensidige Partimands Lidenskabelighed.

Men fra Midsommer 1526, da Kongen, Mogens Gjøe og andre Stormænd aabenbart begunstigede Lutheriet, da Hans Tausen og hans Kampfæller traadte frem uden Sky som det Gamles Fjender, det Nyes Talsmænd, kom Povel Eliesen dybere og dybere ind i den Conservatives Opposition imod Bevægelsesmændene, og tilsidst i den voldsomste Kamp imod det nye Væsen. Denne Kamp, de Stridsskrifter, den fremkaldte, og andre literære Arbeider optoge nu al Tid og alle Tanker. Da hviler det historiske Arbeide. Han optræder blandt Prælaternes Stridsmænd paa den kjøbenhavnske Herredag 1530, gaaer senere til sin Velynder Ove Bilde til Aarhuus, fortsætter derfra Kampen, men finder dog nogle ledige Timer i Aarene 1531 og 1532 til at tage Krønikearbeidet frem igjen. Da gjennemseer og overarbeider han først det ældre Afsnit, hvori han nu tilføier Alt hvad der viser ud over 1524, og fortsætter det med Aarene 1526—32. Her optage de kirkelige Forhold hans hele Sind indtil henimod Afsnittets Slutning, hvor hans gamle Fjende, Kong Christian den Anden, endnu

engang kommer indenfor hans Synskreds; og hver Linie om disse Aar bærer Vidne om den Lidenskab, der da brændte i hans Sjæl.

Kong Frederik døer. Povel Eliesen optræder atter i Kjøbenhavn, paa Herredagen 1533, nu som Anklager imod Hans Tausen, faaer denne sin gamle Fjende dømt af Rigsraadet, — og udretter dog aldeles Intet imod ham, fordi Sjællands Biskop, som han mener, eller i det mindste vil have os Andre til at troe, af de uværdigste personlige Grunde svigtede sin Pligt imod Kirken og Rigsraadet. Derfor er alt det, Krønikens Forfatter tilføier i sin Bog om disse Aar, endnu fuldt af Bitterhed imod Kong Frederik, ved hvis Grav han endnu engang giver sit Hjertes hele Afsky og Vrede Luft, imod Lutheriet og imod den falske Biskop, Kirkens Forræder Joachim Rønnow.

Men hans Lidenskab har naaet sit Høidepunkt; den begynder at dale; han tænker endog paa at mægle imellem de Nye og de Gamle. I Roskilde udgiver han 1534 en Oversættelse af Erasmi Udlæggelse af den 83 Psalme under Titel af *En kort Underviisning til en christelig Forening og Forligelse mod den uchristelige Tvist og Tvedragt, som nu i vor Tid har adskilt den menige christne Kirke.* I denne mildere Stemning imod Lutheranerne træffe de rystende politiske Begivenheder ham. Lybekkernes og Grev Christoffers Angreb paa Danmark, Almuens Reisning for den faldne Konge, Høiadelens hurtige Underkastelse, — alle de Begivenheder, som Slag i Slag sætte Danmark i lys Lue og maae have draget Povel Eliesen selv med ind i Hvirvelen, kunde ikke andet end at trænge alle andre Tanker tilside for Øieblikkets Storme. Da tager han sin Krønike frem igjen, tilføier Begivenhederne fra det sidste Aar, samler alle de ældre Stykker, og fører nu paa engang

Alt ind i en Bog, — maaskee med Tanke om saaledes lettere at kunne give det en afsluttende Overarbeidelse, men bliver afbrudt sidst i 1534 og har senere savnet Lyst eller Leilighed til at gjøre det.

Forfatteren kan ikke nogensinde have tænkt paa at lade denne Bog trykke i den Skikkelse, hvori den foreligger os, — allermindst i 1535, da Frederik den Førstes Søn, den afgjorte Lutheraner Christian den Tredie, fik Magten i Sjælland, snart i Danmark. Intet Under derfor, at Bogen blev henliggende i Haandskrift, som et Brudstykke. Men enten Forfatteren selv, eller En, hvem han har turdet meddele den, har for Historiens Skyld gjort et Udtog af den, saa skaansomt mod Lutheranerne — Christian den Anden behøvede ikke at skaanes, — som det var muligt, naar *denne* Bog skulde lægges til Grund. Dette Udtog have vi nu i den lille arnemagnæanske Codex.

2. Spurgte man om den skibyske Krønikes Værd som historisk Kildeskrift, og om dens moralske Værd, kunde jeg kun besvare det saaledes.

Alt det i Krøniken, Forfatteren ikke har skrevet som Samtidig, har liden eller ingen historisk Værdi. Han har ikke samlet med Flid, ikke prøvet med Kritik. Med Undtagelse af nogle kirkehistoriske Notitser om Karmeliterordenen i Danmark, om Roskilde Stift, om Kjøbenhavns Universitet, indeholde disse Dele af hans Arbeide Intet, som vi ikke kjende bedre og fuldstændigere fra andre Kilder. Men anderledes er det med den Deel af Krøniken, hvor Forfatteren har været samtidig med de fortalte Begivenheder. Den Samtidiges Ord ere altid belærende og tiltrækkende for de senere Slægter. Den, der fra svundne Tider fortæller om sin og sine Medlevendes Færd og Skjæbner, har altid Noget at sige, der er værd at høre;

uden at tænke derpaa har han Meddelelser at give, som ingen Anden har, og giver dem ubevidst i en Tone og med et Farvespil, der vækker Opmærksomhed for hvad der ellers vilde være bleven overhørt, og kaster overraskende Lysglimt over dunkle Egne. Det der i sildigere Tider mest tiltrækker i en Samtidigs Meddelelser, er det, han mindst har tænkt paa vilde vække Opmærksomhed. Selv den, der sidst af Alle tænker paa at blive en historisk Hjemmelsmand, selv den samtidige Digter, kan blive en Kilde til Kundskab om Kjendsgjerninger. Læs Grundtvigs Svanesang over Willemoes; det har ikke været hans Agt, at give Efterslægten biografiske Notitser; men den Kundskab om den unge Helt, der er kommen til ham med den Luft, han indaandede, er som et umiddelbart givet Stof ført med den hele Strøm af Tanker og Følelser fra hans Sjæls Inderste over i Sangen, og nu staaer der i denne hvad vi Sildigfødte ikke vilde have fundet andensteds. Tidens egen umiddelbare Røst — hvo kan høre den uden at fængsles af den!

Dette Værd har den større Deel af den skibyske Krønike, omtrent fra 1517—19 til Bogens Slutning. Den bør aldrig oversees som Kildeskrift til Christian den Andens, Frederik den Førstes og det første Aar af Grevefeidens Historie, og den vil heller aldrig blive det; thi Ingen tager dette Parti af den for sig uden at læse det tilende.

Men naar den Samtidige ikke skrev samtidigt med de Begivenheder, han fortæller, naar han taler om Ting, hvori han enten ikke selv har deltaget, eller som foregik i Kredse, hvor han ikke hørte hen, da er han de samme Vildfarelser underkastet som Enhver, der bagefter samler Trækkene af det historiske Billede, især naar han ikke grunder sin Beretning paa Aktstykker og ikke anvender

tilbørlig Kritik paa det Samlede. Han bliver da ligesaa let en Vildleder som en Veileder. Saaledes er det mere end een Gang gaaet Krønikens Forfatter; han har taget feil, fordi han ikke har faaet rigtig Besked af sine Hjemmelsmænd. Dette er Tilfældet, naar han sætter det stokholmske Blodbad til 1521, Kong Christians Afreise til den 20de April 1523; eller naar han lader keiserlige Gesandter være tilstede paa Odense Herredag i November 1533 og lader Forbundet mellem det danske Rigsraad og det burgundiske Hof (Genterforbunder) blive sluttet der (S. 595); eller naar han fortæller os, at Lybekkerne fik i Hamborg 1534 en fireaarig Stilstand med de keiserlige Nederlande med Udelukkelse af Danske, Holstenere og Svenske, uagtet det nylig sluttede Forbund forpligtede det burgundiske Hof til aldrig at slutte Fred med Lybekkerne uden at medoptage Holsten, Danmark og Sverrig (S. 596).

Og indlysende er det, at selv i de Partier, hvor den samtidige Fortæller selv har været Deltager i Begivenhederne, maa Alt, hvad der røber Partimanden, vække afgjort Mistro til hans Fortælling. Partimanden kan ikke see lige paa Tingen; Linierne fortrække sig, Farverne forandre sig for hans Blik. Om han ikke ligefrem digter Begivenheder, bedømmer han dem eensidigt, altsaa uretfærdigt, han tager med overraskende Lettroenhed det løse Rygte for afgjort Sandhed, troer fuldt og fast alt det Onde, ligesindede Venner eller hans egen Indbilding siger om hans Modstandere, men kan slet ikke see hvad Godt der er ved disse, eller hvad der i tvivlsomme Tilfælde taler til deres Forsvar; især veed han altid med Sikkerhed hvad kun den kan vide, der prøver Hjerter og Nyrer.

Alt dette er netop i høi Grad Tilfældet med Forfatteren af den skibyske Krønike. Hans Partiskhed imod Christian

den Anden og de Evangeliske er saa iøinefaldende, at Enhver kan see den. Neppe har ogsaa nogen Skribent benyttet den som Kilde, siden den atter kom for Lyset, uden at forvare sig imod at sætte ubetinget Lid til dens Ord. Det er ufornødent at bevise dette; det maa være nok her at paapege et Par Steder, hvor disse Træk af alle Tiders Partilidenskab træde ret slaaende frem. Forfatteren veed med Vished (S. 566), at Torben Oxe var aldeles uskyldig i Dyvekes Død, og at det ikke var Andet end ondskabsfuld Bagtalelse af den ugudelige og blodtørstige Konge, naar han beskyldte ham og Knud Gyldenstjerne for at have sendt hende forgiftede Kirsebær. Dog vise jo de faa og dunkle Efterretninger om denne cause célèbre, der have naaet til os efter mere end 300 Aars Forløb, at de Anklagedes Uskyldighed ikke er hævet over Tvivl*); og i ethvert Fald har Povel Eliesen kun i sit blinde Had kunnet finde det afgjort, at Kongen alene af Blodtørst vitterlig beløi sine Mænd.

Da Didrik Slaghæk blev henrettet den 24de Januar 1522, havde Povel Eliesen endnu sin Plads i Kjøbenhavn, han stod da endnu i Forbindelse med Kongen og Hoffet; han kan altsaa ikke have været uvidende om, at Kongen maatte hengive Slaghæk som et Sonoffer for det stokholmske Blodbad, fordi en pavelig Nuntius var kommen til Kjøbenhavn for at undersøge Sammenhængen med de svenske Biskoppers Henrettelse; og dog siger den skibyske Krønike med Kong Frederiks Haandfæstning, at Didrik Slaghæk, som Kong Christian selv nylig havde gjort til Erkebiskop i Lund og Biskop i Skara, blev hængt og brændt til Forhaanelse for Romerkirken og Vanære for den

*) Ifr. Rohmanns Afhandling i Hist. Tidsskr. 3, 81 ff.

hele Geistlighed, alene fordi Kongen rasede allerværst imod sine Nærmeste og fortroligste Venner, naar han engang fattede Had til dem!

Krøniken veed, og fortæller ligefrem som en afgjort Sag (S. 575), at da Kong Christian sammenkaldte Rigsraadet til en Herredag i Kallundborg sidst i 1522, da var det kun et Paaskud, at han vilde pleie Raad med dem angaaende Oprøret i Sverrig: hans Hensigt var tvertimod at fange alle Rigsraaderne med eet Greb og slaae Hovedet af dem alle paa engang. Men en Mand som Povel Eliesen *burde* ikke, — og man kan uden Betænkning sige: *kunde* heller ikke være i Uvidenhed om, at der i hele Situationen, saaledes som denne laa aaben for Alles Blik: i Forholdet til Hertug Frederik, Feiden med Lybekkerne, Opstanden i Sverrig, var Stof mere end nok til Overlæg imellem Konge og Rigsraad, selv om han ikke har vidst, at det bordesholmske Forlig gjorde en Herredag nødvendig. Men dengang skulde Kongen gjøres saa sort som mulig, for at den skibyske Krønikes Forfatter, der havde brudt med ham og var traadt i Tjeneste hos hans Rebeller, kunde blive saa hvid som mulig. Og havde hans Lidenskab i det Øieblik, han nedskrev disse Linier, tilladt ham at høre sin Samvittighed, vilde denne have sagt ham, at han jo der udgav sig for at kjende hvad kun den Alvidende kunde kjende: Kongens lønlige Tanker.

Saa vidt gaaer Povel Eliesens Partilidenskab i denne Krønike, at han end ikke kan frikjendes for at gaae den ham beviisligt bekjendte Sandhed altfor nær. Det har han gjort i det ovenfor (S. 21) behandlede Stykke om de frafaldne Karmeliterbrødre, ved Fortællingen om Aar 1519. Der siger han, at disses Frafald paadrog ham selv Bebreidelse for at elde til deres ugudelige Mening, fordi

han tidligere, da ingen Mistanke hvilede paa dem, havde anbefalet og forfremmet dem. Men nu kunne vi lægge ham hans eget Brev til den lundske Kannik Peder Iversen af 3die November 1524 under Øine til Beviis paa, at det ingenlunde har været Carmeliterbrødrenes Overgang, der paadrog Povel Eliesen denne Bebreidelse. I dette Brev, hvor han med saa stor Iver sanker Alt sammen for at fralægge sig Beskyldningen, at han endog truer Kanniken med hele Vognlæs fulde af Skjældsord, hvis han endnu vedbliver at paadutte ham Lutheri, — i dette Brev har han ikke et Ord om hines Apostasi; og kunde naturligviis heller ikke have noget, fordi de dengang ikke vare gaaede over til det evangeliske Parti*). Der var overalt i Aaret 1524 endnu intet evangelisk *Parti* her i Danmark; endnu var ingen dansk Mand optraadt offentligt som Prædikant af Guds rene Ord og Evangelium. Har Povel Eliesen været i Vanrygte hos de ivrige Catholiker som en hemmelig Lutheraner, da har det altsaa været i Aaret 1524 eller før**); men dengang, da hans forhenværende Medbrødre i det kjøbenhavnske Carmelitercollegium gik over til de

*) Har P. E. i dette Brev tænkt paa de studerende Carmeliter, saa har det været netop i modsat Retning, nemlig som dem, der vilde hjælpe ham til at forsvare sig imod de ivrige Catholikers Beskyldning for Kjætteri. Det kan nok være, at det er dem, han mener med Slutningsordene: Habeo mihi faventissimos adolescentes, qui non patientur vestem meam gratis lacerari, nedum famam aut nomen.

**) Den sædvanlige Fortælling, at Povel Eliesen var Tolk for *Martin Reinhard* og understøttede *hans* Virksomhed, er vist en Fabel, opkommen som saa meget Andet i vor ældre Historie, navnlig da Reformationshistorien, af Partimænds Overdrivelser og deres Eftersnakkeres Misforstaaelser. Jeg kan i det mindste ikke finde nogen antagelig Kilde til denne Fortælling. Og hvad hjalp alle Povel Eliesens Retfærdiggjørelsesgrunde i Brevet til Peder Iversen, naar

Evangeliske: Peder Laurentsen 1527, som den skibyske Krønike selv siger os (S. 583), og Frants Vormordsen 1529—30, som ovenfor er viist, havde Povel Eliesen ved heftige Stridsskrifter imod Lutheranerne saaledes henstillet sig som en Forkæmper for den gamle Kirke, at Ingen kunde falde paa at betragte ham som en heel eller halv Kjætter. Det er hans heftige Vrede fra 1531 og 1532 imod de frafaldne Brødre, der nu, ved Overarbeidelsen af Krønikens ældste Parti, forleder ham til at beskylde *dem* for at have paaført deres gamle gode Formand og Medstuderende disse Krænkelser.

En anden Sandhedsfordreielse er ligesaa haandgribelig. Vi vide nu, at det var ingen Anden end Povel Eliesen i egen Person, der ved Herredagen i Kjøbenhavn 1533 optraadte som Hans Tausens Anklager for Rigsraadet*). Det er altsaa vist, at han har kjendt baade Tausens Forsvar og Rigsraadets Dom. Men i sin Harme over sin bittre Modstander, og for at kunne skildre ham som den, der ikke havde Andet end løgnagtige Udflugter og fræk Fragaaelse af sine egne offentligt udtalte Ord at forsvare sig med, fortæller han i den skibyske Krønike (S. 592—93), at Tausen benegtede at have lært, at det indviede Brød og

---

han ikke ogsaa fralagde sig at have været Aron for den vittenbergske Moses? Det er uden Tvivl Povel Eliesens i visse Henseender beslægtede evangeliske Retning og Ivren imod kirkelige Misbrug, der er voxet som en Lavine, indtil han et Aarhundrede derefter staaer som M. Reinhards Stalbroder og Medhjælper.

*) Brev fra Biskop Hans Reff i Oslo til Erkebiskop Oluf i Throndhjem, dat. 2den August 1533; og fra Rigsraad Knud Bilde til Eske Bilde, dat. Kbhvn. 28de Juli 1533. Disse Breve findes i den store Samling af Breve og Aktstykker til Adelens Historie i det Kgl. Bibliothek. De ere omtalte i min Grevens Feide 1, 112. Ogsaa H. P. Resen har vidst, at Povel Eliesen selv var Tausens Anklager; see Lutherus thriumphans, Fol. K. 6. vers.

Viin i Nadverens Sakramente (eucharistia) *ikke* burde tilbedes, — altsaa at han fragik den evangeliske Forkastelse af den catholske Kirkes Transsubstantiationslære. Men nu siger Rigsraadet netop, at Tausen vedkjendte sig den Overbeviisning, at det »*ikke* er det sande og værdige Guds Legeme under Brøds og Viins Lignelse, som en christen Præst consecrerer og vier udi Messe-Embede, og [som] sættes efter den christelige Romerkirkes Vedtægt og Skikkelse baade udi Monstrants og Pixis"*).

*) Dr. F. Hammerich har i Nord. Univers. Tidssk. 1ste Hefte (Kbhvn. 1854) S. 151 betvivlet, at Tausens Erklæring lød saaledes, fordi han mener, at Tausen derved vilde have stemplet sig som en Zwinglianer; og han beraaber sig paa den Udgave af Rigsraadets Dom, der findes i Supplementet til den danske Udgave af Krags Christian den Tredie S. 18. Det er vanskeligt at begribe, hvorledes Nogen kan foretrække den usle Copi i Supplementet for Hvitfelds Aftryk af Dommen (Chr. III. Qvartudg. B. ij vers.). Dersom der i Rigsraadets Dom ikke staaer, som hos Hvitfeld, det afgjørende *ikke* i Tausens Erklæring, saa er Dommen meningsløs, da saa netop den Erklæring, hvorpaa Fordømmelsen støtter sig, bliver til det Modsatte, altsaa Dommens Slutning en Uting; som om Høiesteret vilde dømme en Morder fri, *fordi* han havde vedgaaet at have slaaet Manden ihjel.

Dernæst er Tausens Erklæring ikke reent zwingliansk, selv forudsat, — hvad der naturligviis ikke ligefrem skal indrømmes — at Rigsraadets Dom gjengiver hans Ord saa nøiagtigt, som om vi hørte ham selv tale; thi om den første Deel af Erklæringen, saaledes som den her efter Hvitfeld er givet i Texten, vistnok lyder zwingliansk, saa kunde den sidste Deel, der kun benegter den catholske Transsubstantiation, meget vel siges af en Lutheraner. Men denne Deel af Erklæringen: »og som efter Romerkirkens Vedtægt sættes i Monstrants og Pixis" har Dr. Hammerich ikke taget med i Betragtning. — Og endelig er det aldeles ikke saa utroeligt, som Dr. H. antager, at Tausens Nadverlære *dengang* smagte af Zwinglianisme. Resen siger udtrykkelig i Lutherus triumphans anf. St.: Tausanus autem, quem ex ipsius libro danico probarat idem Paulus cum Zwinglianis facere et negare præsentiam veri corporis Christi in sacramento cænæ domini, ut condemnatus propterea excedere jussus est. Dette Sted er saa

Dette er tydeligt nok talt, og en saadan Erklæring var da ogsaa for de catholske Rigsraader en fuldkommen tilstrækkelig Grund til at fordømme den frimodige Bekjender. Men denne fik desuagtet kort efter Biskoppens Tilladelse til at komme tilbage til Kjøbenhavn. Da hans seirende Anklager saaledes skuffedes i sit Haab om en Triumph, og nu i sit Lønkammer nedskrev Fortællingen om denne Retshandling, var hans Vrede saa stor, hans historiske Samvittighed saa svag, at hans Pen fik Lov til at skrive netop det Modsatte af hvad han maatte vide var sandt!

---

meget mærkeligere, som Resen, der er den Eneste, som har vidst, at Povel Eliesen selv optraadte som Tausens Anklager, maa have havt andre Kilder end de, der have været de øvrige Kirkehistorikere tilgængelige. Men at Tausen ved en Opfattelse af Nadveren, der streifede hen ad Zwingli til, skulde berøve sig Lutheranernes aandelige Understøttelse, forudsætter et andet Forhold imellem de danske Reformatorer, end der virkelig fandt Sted. Modsætningen mellem Luthers og Zwinglis Nadverlære var dengang endnu ikke af væsentlig Betydning *i Danmark*, hvor Protestantismens Talsmænd stode med alle Tanker og Kræfter spændte udelukkende mod Catholikerne. Og overalt havde den mildere, den melanchthonske, Retning meest at sige her i Landet, saalænge Philip af Hessen var den danske Regerings Støtte i Tydskland. Først efterat den albertinske Linie har faaet Kurværdigheden i Sachsen, efterat Christian den Tredies Svigersøn August er bleven Moritz's Efterfølger og sin Svogers, Kong Frederik den Andens, Leder og Understøtter i Danmarks tydske Politik, først da faaer den kurfyrstelig-sachsiske strenge Lutheranisme Overmagten her i Landet. For den er det, at Hemmingsen maa vige. Men i 1533 kunde en Erklæring som den, Tausen afgav for Rigsraadet, aldeles ikke volde Splid imellem ham og Reformationens andre Forkæmpere hos os, end mindre da have nogen Betydning ligeoverfor Dommere, der lægge Romerkirkens Love og Vedtægt til Grund for deres Afgjørelse. For dem vare Lutheranere og Zwinglianere Kjættere tilhobe. I Danmark under Adelsvælden (Danske Folkeskrifter VIII.) 1ste B. S. 98 har Dr. Hammerich gjentaget sin Formodning under Form af historisk Fremstilling.

Saameget strengere Dadel fortjener denne Adfærd, som Krøniken ikke er et Stridsskrift, bestemt til i Kampens Hede at slynges imod ligesaa lidenskabelige Modstandere, der ikke skulde have undladt at møde dens overdrevne og uretfærdige Paastande med stærk og lydelig Modsigelse. Men nu nedlagdes de under lukt Laag i en Lage af galdebittert Fjendskab — for at holde sig desto bedre til en lettroende Efterslægt!

Ja, saa interessant den skibyske Krønike end er, er den dog en Plet paa den danske Historieskrivning, og kaster en hæslig Skygge over Povel Eliesens Charakteer. Han mente nok at have Øinene aabne for Tidens Brøst, han ivrede stærkt imod de store og de smaa Syndere, ikke mindst imod sin egen Kirkes letfærdige eller upaalidelige Prælater; og jeg vil ikke betvivle, at hans Ivren for renere Sæder var ærligt meent. Men han tog sig ikke iagt for, at Fristeren kjender mange Veie til Menneskets Hjerte — ogsaa til skikkelige Folks, ogsaa til den ivrigste Dydsprædikants, den strengeste Selvplagers. Povel Eliesen brød ikke sit geistlige Kydskhedsløfte, han stjal ikke, han slog ikke ihjel; men han vendte sig som en Veirhane for ethvert Vindstød af sin egen Lidenskabelighed; han forfulgte sine Modstandere med et blindt og bittert Had; han bagtalte underhaanden for Efterslægten dem, hvem Svøben var given til at drive Kræmmere og Vexelerere ud af Guds Huus i Danmark.

Til hans Undskyldning kan siges, at Krøniken er kommen til os som et Brudstykke, og at den mangler den sidste Haand heelt igjennem: Ingen kan dog vide, om han ikke var gaaet i sig selv, naar han efter Evangeliets seirende Gjennembrud havde seet, at det, han bekæmpede som Opløsning af al borgerlig og sædelig Orden, netop

blev disses kraftigste Støtte i vort Fædreland. Sagnet vil jo endog, at Povel Eliesen tilsidst blev en — Lutheraner! Men hvorfor er hans Røst da dengang aldeles forstummet? og er det et reent Tilfælde, der laa udenfor hans Paavirkning, at han ikke fik Kroniken omarbeidet eller tilintetgjort? — Jeg veed det ikke; men saaledes som den nu engang er kommen til vor Tid, maa den lægges til Grund for Dommen over hans Færd. Vel da for os, men Skade for hans egen Ære, at han ikke brændte denne Bog itide.

II.

Om en kjöbenhavnsk Codex af Reimar Kocks haandskrevne lybske Krönike.

Første Afdeling.

Beskrivelse af den kjöbenhavnske Codex og Bestemmelse af dens Plads blandt de andre Codices.

Saa meget end Reimar Kocks Krønike er benyttet af danske og tydske Historieskrivere, er dog endnu intet Andet af den trykt end de Brudstykker, der findes i *Grautoffs* Die lübeckischen Chroniken in niederdeutscher Sprache. Man har længe ventet en fuldstændig kritisk Udgave fra Lybekkeren Professor Dr. *E. Deeckes* Haand; men da den endnu ikke er kommen, tør det ikke være for sildigt at henlede Opmærksomheden paa en Afskrift af Kocks Værk, der findes i det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn, og som netop for dets Udgivelse maa være af Vigtighed.

Men foruden en Beskrivelse af den kjøbenhavnske Codex, ville danske Historikere, der fortrinsviis maae benytte denne, vel neppe finde nogle Bemærkninger ikke alene om dens, men om Krønikens kritiske Værd eller Vink til en tilbørlig Vurdering af det kockske Værk overflødige. De følgende Blade ville dog fornemlig holde sig til dets tredie Deel, saavel fordi denne er for Danske den vigtigste og i sig selv den mærkeligste, da den indeholder Forfatterens egen Tids Historie, som fordi der om denne Deel hidtil ikke engang er endog blot saa meget bekjendt som om de to andre. Hverken Grautoff i den anførte Bog eller Deecke i hans Beiträge zur lübeckischen Geschichtskunde meddeler Noget om denne Reimar Kocks Tidshistorie, der egentlig er et eget Værk for sig.

1. Den her omtalte kjøbenhavnske Codex af Reimar Kocks Krønike er Nr. 303 *a* og *b* blandt det st. kgl. Bibliotheks Haandskrifter, Nyere Samling. Nr. 303 *a* er en Foliant, der indeholder Krønikens første og anden Deel. Den er indbunden i Pergament, med paaskreven Rygtitel: *Reimer Kocks Lub. Chronicke I und II Theil.* Folianten bestaaer heelt igjennem af et og samme Slags Papir, med samme Vandmærke, der viser et Skjold med det norske Vaaben: den kronede Løve med den krumbøiede Olafsøxe. Bladene ere eensformigt behandlede, idet hver Side er aflinieret med fire Blyantsstreger, hvorved fremkommer en øverste og nederste, en smallere indre og en bredere ydre Rand, der tildeels er benyttet til Anmærkninger. Alt Papiret maa være afstreget strax ved Afskrivningens Begyndelse; Skriveren har strax villet forsyne sig med det hele fornødne Materiale. Og Texten er heelt igjennem skreven med samme Haand, samme Blæk, — man fristes næsten til at sige: med samme Pen, saa liig er Skriften

sig selv gjennem den hele tykke Foliant. Denne indeholder først 25 ubeskrevne Blade. Derpaa følger Reimar Kocks Fortale med Tilegnelsen til Borgemestere og Raad i Lybek, i det Væsentlige saaledes som den er trykt hos *Grautoff* Th. I, S. 455 ff., dog med adskillige Omstillinger af Ordene og nogle betydeligere Afvigelser, blandt hvilke det for det Følgende er af Interesse at bemærke disse:

Hvad Grautoff har anf. St. Lin. 1: *Juwer Erb. Hochw. sind mine* indtil 3die Linie: *thovorn,* mangler i vor Codex.

Grautoff S. 457, Lin. 25—27: *will ick ock — gebrucket hebbe;* istedetfor disse Ord staaer her: *vp datt ick gerne diezer Statt ehrliche daden Klarlick møchte an den dach bringen.*

Grautoff anf. St. S. 457, Lin. 33 — S. 458, Lin. 5: *Ick will averst nichtes — geschehen moge.* Dette hele Stykke mangler i vor Codex.

Underskriften lyder hos Grautoff S. 458 saaledes: *Iuwer Erb. Hochw. underdeniger und gehorsamer Caplan Reimarus Kock, Predigher tho S. Peter;*

men her: *I. Erb. Hochw. Vnderdeniger Vnde Williger Reimer Kock Pastor tho St. Peter.*

Fortegnelsen over de Værker, hvilke Forfatteren har benyttet, som findes hos Grautoff anf. St. S. 458—461, mangler i vor Afskrift.

Efter Fortalen følger Bogens Titel saaledes:

Erste deel der Chronica der kaiserlichen freien vndt des heiligenn Reichs Stadt Lübeck. Dat erste Boeck.

Denne første Deel optager 490 Sider. Nederst paa den sidste staaer: *Ende des Ersten Partes.*

Denne Deel er igjen afdeelt i *fem* Bøger, af hvilke den *første*, S. 1—92, omfatter Historien indtil Aar 1227;

den *anden*, S. 93—191, gaaer indtil Aar 1349 medr.; den *tredie*, S. 192—294, indtil Aar 1399 medr.; den *fjerde*, S. 295—408, indtil Aar 1425 medr.; den *femte* (som urigtigen er overskreven: *datt Søste Boeck*), S. 409—490, indtil Aar 1438 medr.

Texten er indtil S. 361, ved Aar 1414, ledsaget med Marginalier; desuden et Par Steder oplyst ved Anmærkninger om et eller andet i Texten berørt Forhold. Saaledes forklares S. 47 Ordet *torfachtig;* S. 48 findes en større Anmærkning om Thing, Thingsted m. m.; S. 115, ved Aar 1289, hvor der tales om Møllerne i Lybek, er anført et Brudstykke af Hertug Albrecht af Sachsens Privilegium af 1291 og af Johannes's og Albrechts Ratification fra Aar 1296, som nu er trykt i Codex diplomaticus Lubecensis Nr. 576 og 651. S. 147 forklares *Grevernes* gamle Stilling; S. 162 Møntfodens Forandringer, hvor det blandt andet hedder: *dasz ist so viel alsz wen Ich itzo in hoc anno 1633 reckne vnd spreche eine mark lubisch ist vor 300 iahren* o. s. v. S. 294, hvor Overskriften til fjerde Bog staaer, har Anmærkeren tilføiet: *Hæc sequentia potissimum desumpta sunt ex Crantii Wandaliæ libro 20.*

Disse Marginalier og Anmærkninger ere skrevne med anden Haand og Blæk end Texten. Det seer ud, som om deres Forfatter har paatænkt at udgive Krøniken; det er maaskee ogsaa Grunden til, at han har ladet de første Blade staae ubeskrevne, sagtens for der at tilføie sin egen Fortale. Da nu Anmærkningen S. 162 lærer os, at Randnoterne hidrøre fra Aar 1633, saa maa Texten være ældre, om og ikke meget. Haandskriften passer ogsaa vel til Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. Det er umiskjendeligt, at Randnoternes Forfatter har været en Lybekker. Hans Sprog er det Høitydske; Textens det Nedertydske.

2. Umiddelbart efter den første følger Krønikens *anden* Deel i samme Foliant, men med en ny Række Sidetal, fra 1 til 362. Overskriften lyder: *Folget dat ander Part disser Croniken.* Denne Part er deelt i to Bøger; den første, fra S. 1—146, omfatter Aarene 1439—1460, den anden, S. 147—362, hele Resten af denne Deel, nemlig Aarene 1461 til 1499. Den ender saaledes: *Hirmede schall dat ander deel miner Crøniken geendiget sin, Vnd Wil mit des Pawestes Gulden Jahr ock. min nie partt anfangen, Auerst du Werst befinden, dat nu Vördan Van den gulden Jahren blien geworden syn.*

Ogsaa denne Deel har hist og her Marginalier, men med en meget yngre Haand og nyere Blæk, end den første Deel, og desuden langt færre, da de for det meste kun fremhæve hvad der i Texten angaaer de nordiske Rigers Historie. Ogsaa disse Randnoters Sprog er det Høitydske.

3. Den anden Foliant, Nyere Kgl. Samling Nr. 303 *b*, er indbunden paa samme Maade, og er omtrent ligesaa stor som den første, da den vel har færre Blade, men tykkere Papir. Rygtitlen lyder: *Reimer Kocks Lub. Chronike III Theil.* Den indeholder Krønikens *tredie Deel* og begynder uden eget Titelblad øverst paa første Side med: *Dath Drudde Parth der Cronike der Kaysz. Stadt Lubb Wnnd erer Vorwanthen dorch R. K.* Denne Deel er vel ogsaa i det Hele skreven med en og samme Haand, men ikke med den samme som de to foregaaende. Skriften er baade ældre og mindre sig selv liig heelt igjennem; maaskee er det paa et Par Steder (S. 11. 224 [ↄ: 325]) ogsaa virkelig en anden Haand, men som rigtignok i saa Fald ligner Textens meget. Paa to Steder ere fremmede Stykker indheftede: ved Aar 1531 en Fortegnelse over Øvrigheds-

personer i Lybek fra Aar 1572 til 1594, hvilket Stykke ikke har Sidetal med det Øvrige og er skrevet paa andet Papir; og Superintendentens Herman Bonnus's Brev til de nye Magthavere i Lybek af 4de Mai 1534, der S. 455 [556] kjendelig er indheftet som et eget Fascikel, men nu dog pagineret i Flugt med det Øvrige. Sidetallene ere overhovedet ikke alle tilføiede af selve Afskriveren og bære Præg af en forvirrende Skjødesløshed*).

Denne Codex er en Afskrift, ikke Forfatterens Autographum, hvad man ved første flygtige Gjennemsyn vel kunde fristes til at antage; thi deels har Afskriveren ikke

*) Da Pagineringen er saa uordentlig, at den vanskeliggjør Brugen af denne Codex, hidsættes her en Forklaring af den. Fra 1—11 følge Sidetallene ordentligt, 12 mangler, 13—15 ordentligt, 16, 18, 19 mangle, 20—25 ordentligt; dog er Sidernes Antal rigtigt, kun enkelte Tal mangle. 25 er dobbelt; derfra til S. 40 (altsaa rettere: 41) ordentligt; saa følge to ubeskrevne og upaginerede Sider. Fra 41 [42] indtil 236 gaaer Talrækken uden Afbrydelse; men derefter følge Sidetallene saaledes: 137—148, 349—355, 156—206, saa atter to ubeskrevne Sider, dernæst 407, 408, 209, 210 og videre i rigtig Orden indtil 398; saa 499, 400 indtil 500; derpaa to beskrevne, men upaginerede Sider; endelig 501—581, den sidste Side i Bogen. Den som altsaa blot seer paa de sidste Blade, maa troe, at Haandskriftet har 581 Sider, medens det i Virkeligheden har 684. Imellem S. 148 [ɔ: 249] og 156 [257] ere Tallene 349—355 blot Feilskrift; ligeledes Tallene 407 og 408 imellem 206 og 209, og 499 imellem 398 og 400. Læser man nu disse Tal som om der stod 149—155, 207—208, 399, og tager man intet Hensyn til de ubeskrevne og upaginerede Sider, bliver endda at iagttage, at Tallet 25 er sat paa 2 Sider, at alle Sidetal imellem det første 236 og 500 maae regnes 100 Sider høiere, end Tallene lyde, og at fra S. 500 kommer dertil de 2 beskrevne, men upaginerede Sider. Vil man citere rigtigt, maa man altsaa efter det første Tal 25 lægge 1 til hvert Sidetal, efter det første 236 lægge 101, og efter 500 endog 103 til. Dette er Grunden til de i disse Bemærkninger ofte forekommende dobbelte Tal, af hvilke det indklamrede betegner det sande Sidetal.

kunnet Latin*), deels findes der mange Steder saadan Feilskrift, der aabenbart hidrører fra Feillæsning, hvor Skriveren maa have havt en utydelig Skrift for sig**). Saadanne Feil forekomme desuden især i den første Halvdeel, saa at det synes som om Skriveren efterhaanden er bleven mere fortroelig med Originalens Haand. — Men Afskriften *kan* dog være udført endnu i Reim. Kocks Levetid, og *kan ikke* være meget yngre end hans Død; thi deels tilhøre Skrifttrækkene og de stadigt forekommende Forkortninger kjendelig nok det 16de Aarhundrede og ere charakteristisk forskjellige fra Skriften i den første Foliant, der er skreven i den første Trediedeel af det 17de; deels vise Marginalierne, der ere yngre end Texten, at denne maa være ældre end 1582. S. 63 [64] ved Aar 1504 taler saaledes Forfatteren i Texten om et Hagelveir, hvortil i Randen bemærkes, at Aar 86 faldt Hagel saa store som Gaaseæg; S. 65 [66] ved Aar 1505 staaer i Randen: *De rinsche gulde tho lub. gesettet vp 21 ß gelt itz Ao. 82 2 ℔ 4 ß;* S. 212 [213] ved Aar 1518, hvor Talen er om Prisen paa Hamborgerøl: *Ao. 82 geltt idt 8 dl.*, og med andet Blæk: *Ao. 83 ock 8 dl. noch Ao. 86 8 dl.* Randbemærkningerne ere altsaa tilføiede efterhaanden i Aarene 1582—1586, saa at Texten maa være ældre end det førstnævnte Aar.

Og at Afskriften maa være tagen efter Reimar Kocks egne Papirer eller første Udkast, ikke efter et reentskrevet

*) Dette sees tydeligt af Skrivefeil S. 40 [41], 85 [86], 194 [195], 512 [615], 564 [667].

**) Saaledes S. 55 [56], S. 63 [64], 91 [92], 106 [107], 121 [122], 148 [149], 149 [150], 196 [197]: Westfreszlandt for Worstfreszlandt (jfr. S. 212 [213] nederst); S. 155 [256], den rettede Overskrift 1582; S. 181 [282], 189 [290].

Exemplar, færdigt fra Forfatterens Haand, eller efter en Afskrift, der repræsenterer et saadant færdigt Originalexemplar, det fremlyser af flere Notitser, som Reim. Kock maa have tilføiet paa sine egne Papirer til Veiledning for sig selv eller sin Haandskriver ved den endelige Bearbeidelse, men som Afskriveren har tankeløst medoptaget i nærværende Codex. Hertil komme flere Spor af noget Ufærdigt, en Affattelse til forskjellige Tider, et første Gjennemsyn, hvor endnu en eller anden flygtig Bemærkning, som ikke kan have været bestemt til at optages i en sidste, afsluttet Redaction, er henkastet i Texten eller i Randen.

4. Saadanne Spor og Vink ere følgende:

S. 15, Aar 1500, efter Fortællingen om Kong Hanses og Hertug Frederiks Nederlag i Ditmarsken, nævner Forfatteren tre store Seire, Ditmarskerne have vundet over Holstenerne: »Den tredie er den, hvorom jeg nu har skrevet« (neml. Slaget ved Hemmingsted), *Wo de Veerde geraden Schall moth men Gade beuelen.* Her er i Randen tilföiet: *In der verden sin sie vnder des Ko: vnd Holsten hantt gekamen.* Forfatterens Text er altsaa her ældre end Ditmarskens Erobring i Sommeren 1559; men Randbemærkningen, der er skreven med samme Haand og Blæk som Texten, altsaa læst saaledes af Afskriveren i den foran ham liggende Original, er yngre end denne Begivenhed.

S. 23, ved Aar 1501, staaer i Randen tegnet tre Kroner og derunder med samme Haand som Afskriftens Text: *Hir schal Stan dat im Vorigen Parthe, Im xcix (1499) Iare steith dar ock de dre kronen bistann.* Slaaer man nu efter i den første Foliant, Krønikens anden Deel, ved Aar 1499, saa finder man naturligviis ikke de nævnte Kroner, da denne Codex af første og anden Deel hverken er Forfatterens Original eller hidrører fra samme Afskriver

som den anden Foliant, hvori denne 3die Deel af Krøniken er skreven; men man kan dog nok af *Indholdet* see hvad det er, Reim. Kock vil have flyttet over fra Aaret 1499 til Slutningen af 1501. Under 1499 fortæller han nemlig i Krønikens anden Deel om de Svenskes Opstand imod Kong Hans efter Nederlaget i Ditmarsken, og om Stokholms Beleiring, Dronning Christines Fangenskab m. m. Altsaa kan Forfatteren ikke være kommen til en endelig Bearbeidelse af sit Værk, da han skrev det Blad, som her ligger til Grund for vor Codex.

S. 53 [54], Aar 1503, omtales den pavelige Afladshandel, hvorom Luther nu har aabnet de Tydskes Øine: »derom ville vi, om Gud under Naade og Liv, til sin Tid skrive mere (hoc scripsi anno 1536, 30. Januar)"; men ved samme Aar og paa samme Side omtales Hertug Christian af Holstens Fødsel, hvorpaa tilføies: »denne er den tredie af Navnet og nu for Tiden en regerende Konge i Danmark og Norge".

S. 85 [86] fortælles i Texten om den Overeenskomst imellem Kong Hans og de vendiske Stæder, som sluttedes i Nykjøbing Aar 1507. Her læses nu i vor Codex: *Dusse Artikel Sin Van beiden Parthen Vorsegelth vnd Vorbreueth, Hir Schall De copie des breues Welck ein Rath van lubb Vp datt Mall dem Ko: gegheuenn stan Idt heft ock de koningk den Borgemester Van Lubb inth sundrige mitt gar frundlichen Worden Vnd gebeerden tho gesecht* osv. Dette viser, at Reim. Kock har paa sit første Udkast hensat en Notits paa det Sted, hvor han ved den endelige Redaction vilde have Aktstykket indført; men i denne Codex staaer det desuagtet ikke her, men S. 87 [88]. Formodentlig har han indlagt mellem Bladene et Exemplar af Aktstykket, som Afskriveren da har indført der, hvor det laa, ikke der,

hvor Forfatterens Note sagde, at det skulde staae; og dog har han skrevet denne Note selv ind i Texten. Iøvrigt er Afskriften af Aktstykket saa paafaldende flygtig og unøiagtig, at Reim. Kock maaskee ikke engang selv vilde have den indført *saaledes* i sin endelige Redaction; men Tiden er vel bleven ham for kort til at skaffe en bedre Afskrift.

S. 153 [154] fortælles udførligt om Hertug Henrik af Meklenborgs Bryllup i Vismar 1513, navnlig om Turneringen paa Byens Torv; blandt Andet hedder det: *De heren Vann der Wysæmer hedden datt marckett Vprecken lathen ein Parth Van den fleskschrangen ock den kaeck affbreckenn lathen fiat etiam hic mentio statue De forsten hedden vele hunderth foder Sandes darup foren lathen* osv. De latinske Ord ere overstregede; de ere kjendelig nok en Notits af og for Reim. Kock selv, at han ikke ved den endelige Bearbeidelse skal glemme at omtale Støtten *ogsaa* paa dette Sted. Han har nemlig i Krønikens første Deel*) ved Aar 1430 omtalt en Steenstøtte, der dengang opreistes paa Torvet i Vismar over to uretfærdigen henrettede Mænd og ved samme Leilighed nævnt dens Borttagelse 1513.

S. 159 [160], ved Aar 1514, findes umiddelbart efter hinanden *to*, dog ikke ganske eens, Fortællinger om Hertug Henrik den Ældre af Brunsvigs Død. Forfatteren maa blandt sine Papirer have havt to Blade, hvert med sin Optegnelse om Begivenheden, hvilke begge uforvarende ere komne ind i hans første Udkast af denne Deel. Det er imidlertid vanskeligt nok at forstaae, hvorledes dette kunde skee for Reimar Kock selv, let derimod, hvis man antager, at han har ladet sine paa løse Blade eller i

*) I denne Codex 1, 452, i 5te Bog. Stedet er trykt hos Grautoff l. c. 2, 684.

enkelte Hefter opskrevne Materialier sammenstille i et første Udkast af en Haandskriver for selv derefter beqvemmere at kunne bearbeide dem.

S. 206 [207]: Gustav Eriksen, som *nu* er Konge i Sverrig.

S. 212 [213]: Nu Anno 1556 har Hamborgerøl i nogle Aar kostet osv.

S. 189 [290], ved Aar 1522:
De Schweden sin ock mitt einer flathe tho lubb vp de Trauen ghekamen, vnnd ein Rath van lubb hebben, Jodoch is werdich Annthothekenn Datt de ko: Sine Schepe in der hauen hedde Vnnde ock desuluige mitt geschutte Vnnd Volcke
etliche olde grothe Schepe gekoft, vnnd in desuluigen kisten buwen — de vilde lade Kjøbenhavns Havn forsænke, men det mislykkedes. Her staaer i Randen, med Textens Haand og Blæk, altsaa afskrevet efter det foreliggende Exemplar: *Duth hört im 23 Jare;* og nogle Linier længere nede kommer saa igjen det i Texten her overstregede Stykke: *Jodoch is werdich — geschutte Vnnd Volcke.* Det kan være et Spørgsmaal, om den første urigtige Anbringelse af dette Stykke hidrører fra *Afskriveren*, der har f. Ex. vendt to Blade om, eller fra Forfatterens *Haandskriver*, der har grebet feil blandt ham leverede løse Blade, men strax mærket sin Vildfarelse, og at Afskriveren desuagtet her som paa flere Steder har efterskrevet tankeløst samvittighedsfuldt. Men Randbemærkningen viser i ethvert Fald, at Afskriveren ikke har havt en færdig Bearbeidelse for sig.

Det Samme sees tydeligt S. 203 [304], hvor der ved Aar 1523 staaer: *Des Middewekens daran heft de Nye Ko: Gustaff der Stadt Vann lubb: Vnnd Eren Vorwanthen*

duth nafolgende Priuilegium gegheuen Vnnde vorsegelth. Vide in lib. priuil. gustaui. Her skulde altsaa det mærkelige Strængnæs-Privilegium, som Gustav Vasa maatte give Lybek og de vendiske Stæder den 17de Juni 1523 til Løn for deres Bistand i Kampen imod Christian den Anden, have været indført; men ved den første Sammenstilling af Materialierne var det tilstrækkeligt, at Reim. Kock henviste til den Samling, hvori det fandtes.

S. 215 [316], ved Aar 1525. Hertug Albrecht af Preussen havde af sit Ægteskab (med den danske Prindsesse Dorothea) en Datter, som 1555 blev gift med Hertug Hans Albrecht af Meklenborg.

S. 220 [321], Aar 1527. I Lybek »er skeet en meget gruelig og umenneskelig Historie, hvilken jeg har optegnet dengang da den skete«. Altsaa har Reim. Kock allerede 1527 gjort Optegnelser.

S. 225 [325] er begyndt paa en Fortælling om Roms Indtagelse af de Keiserlige i Aaret 1527; men det Begyndte er overstreget og afbrudt saaledes: *Dusse historie sehe wittleufftich In andern historien vnd Insonderheit Im Sleidano dar solchs tho befinden vnd vom gantzen krige twischen Keis. Carln vnd frantzosen sampt Papst vnd Venedigern.* Det seer ud, som om Reimar Kock i sine Papirer har havt en udførlig Beretning om Begivenhederne; men imedens han eller hans Haandskriver arbeidede paa det første Udkast, har han bemærket det Overflødige i at fylde Pladsen med det, der fandtes hos saa mange Andre. Han har da opgivet dette Parti, men enten glemt at overstrege Begyndelsen, eller gjort det saa let, at Afskriveren her mekanisk har efterskrevet det som det stod i Udkastet.

Aaret 1529 begynder S. 230 [331] med Fortællingen om den Pest, som almindelig kaldtes den engelske Sved.

Denne Fortælling gaaer indtil midt paa Siden 232 [333], hvor den ender med, at den Eneste i Lybek, som vidste at behandle denne Sygdom, var en fra England for Evangeliets Skyld fordreven Lærd, Dr. Antonius Barns*). Nu følger en Anekdote om en Samtale mellem denne Dr. Barns og en Raadsherre i Lybek, derpaa S. 233 [334]: *De Radeshere Wennde Sick Vmme Vnnd leeth den Doctor stan. Auerst des Andern dages Wurth em de Stadt vorbadenn. Duth Vann dem Schwete Schall im Anbeginne dusses yares stan dar du duth theken Vindest.* Denne sidste Bemærkning, der er overstreget, maa af Reim. Kock have været tilsat paa det Blad eller Hefte, han har givet sin Haandskriver, der da ganske rigtigt har sat Stykket i Begyndelsen af Aarets Historie, men dog tillige afskrevet Forfatterens kun for ham bestemte veiledende Notits; og efter ham har saa Afskriveren optaget den, da han maaskee ikke fandt den overstreget i R. Kocks eller hans Haandskrivers første Udkast.

S. 310 [411], ved Aar 1532, staaer en Bemærkning om det Tab, Staden Brügge har lidt, fordi de hanseatiske Kjøbmænd, fortørnede over et paa deres Gods lagt Beslag, vendte sig derfra til Antwerpen. Brügge har siden den Tid gjort sig megen Umage for at trække dem til sig igjen; »men indtil denne Dag er det ikke lykkedes dem. Dette har jeg skrevet Anno 1559 den 14de Juli". Foruden det mærkelige Tidsindicium bør det ikke oversees, at saaledes vilde Forfatteren vel neppe have ladet det staae i sin endelige Redaction.

---

*) S. 538 [641] kaldes han rigtigere Robertus Barns; thi at begge Steder Efternavnet skrives Ba*rus*, er kun en Afskriverfeil. Ifr. iøvrigt Seckendorf, L. III. sect. 13 § XXXIX. p. 110.

Men i tilsyneladende Modsigelse med denne Tidsangivelse staaer S. 329 [430], ligeledes ved Aar 1532, den ironiske Bemærkning i Anledning af, at Kong Frederik den Første betroede Anförselen over den til Norge imod Christian den Anden i Sommeren 1532 sendte Hær og Flaade til Biskop Knud Gyldenstjerne af Fyen: *wennte datt Ricke dennemarken is dar van Jo mede begiftigeth, datt de bischoppe dath Rath vören, beide tho water vnde tho Lande.* Thi denne Spot passede inden 1536, men ingenlunde efter dette Aar. Da nu hele det Parti om Krigen i Norge 1532 umiskjendeligt er, samtidigt med Begivenhederne der i Landet, nedskrevet af den i dem deltagende Reimar Kock selv, saa er sikkert hiin spodske Bemærkning ogsaa fra 1532 og da fra det oprindelige Materiale gaaet over i det mange Aar yngre første Udkast til selve Kröniken.

S. 455 [S. 556], ved Aar 1534, siger Forfatteren, i Anledning af de gamle Raadsherrers Udviisning af Raadet, at Mange indtil denne Dag have givet Evangeliet og dets Prædikanter (d. e. Reformationens Indførelse i Lybek) Skyld for, at Wullenwever og hans Tilhængere kom til Magten. »Men for at Du selv kan bedømme, hvad Velbehag Prædikanterne og mangen ærlig Mand har havt deri, saa læs dette Brev, som M. Hermannus Bonnus, Superintendenten, har skrevet til det Nye Raad, Wullenwever og de 64" (Udskudsborgere).

»Da dette Brev blev læst i Raadet og for de 64 og de Hundrede, ere de blevne »*doffendich*" og »*dörde*"" osv.

Imellem disse to Stykker, midt paa Siden, skulde altsaa Brevet have staaet; men det staaer ikke der. Det er afskrevet med en anden Haand end Texten, i et eget Hefte, som nu dog er indbundet imellem Siderne 455 og 464

[556—565], men pagineret i Flugt med Texten. Altsaa ogsaa her noget Ufærdigt.

S. 505 [608], ved Fortællingen om den almindelige Forsamling af Hansestæderne i Lybek i Juli og August 1535, der bevirkede Wullenwevers og hans Tilhængeres Fald, staaer, at medens Stæderne vare samlede, kom et keiserligt Executorial-Mandat, *wie hirby tho ersehende;* men Mandatet er slet ikke indført, hvilket vel maa forklares paa samme Maade som ovenfor (S. 65) Udeladelsen af Strængnæs-Privilegiet.

S. 529-530 [632-633]: »I dette Aar (1537) ere Bønderne i Ditmarsken blevne oprørske indbyrdes og have slaaet Nogle ihjel, Nogle ere vegne ud af Landet. *Summa Se hebben dutt Iar anngekromet Dar se in am 59 yare denn doet angefreten hebben*". Dette maa altsaa være skrevet *efter* Ditmarskens Erobring 1559, medens Forfatteren endnu ikke kjendte den, da han skrev Begyndelsen af denne Deel af Krøniken (see ovenfor S. 61).

S. 554. [657] Kongen af England har i Aaret 1541 ladet sin Dronning halshugge og taget en Enke tilægte. Derpaa tilføies i Texten: *Duth stucke Schal in dem Volgende yare Stann.*

S. 577 [680], ved Aar 1547, siger Forfatteren, at i Aaret 1556 har Raadet i Lybek givet en Bygning ved Ægidiuskirken (St. Illien) til Børnehuus, »som Du til sin Tid skal høre". Det har altsaa været hans Hensigt at fortsætte Krøniken udover 1549, hvor den tredie Deel nu ender. I Lybek findes ogsaa Samlinger til en saadan Fortsættelse*); og denne tredie Deel ender Fortællingen

*) Grautoff, Lüb. Chronicken 1, XXXVII og E. Deecke, Beiträge zur lübeckischen Geschichtskunde S. 28.

midt i Aaret 1549, uden at man kan see, om den skulde ophøre her eller fortsættes videre.

Til Beviis paa, at vor Afskrift er tagen efter en første Sammenstilling af Materialier, kan ogsaa det tjene, at denne tredie Deel *ikke er afdeelt i Bøger*, som de to foregaaende. Fortællingens Form er alene bestemt ved Aarrækken. Det Ufuldendte i hele Arbeidet viser sig desuden i den Tørhed og Magerhed, hvormed de sidste 13 Aar ere behandlede. Medens Aarene 1500—1536 indtage 629 Sider (S. 1—526), ere Aarene 1537—1549 affærdigede paa 54 Sider (S. 527—581). Vistnok var Lybek i disse sidste Aar langtfra saa bevæget, eller dets Historie saa rig paa Begivenheder, som i det sextende Aarhundredes første 36 Aar; men det er dog umiskjendeligt, at Krøniken her kun giver en meget løs Sammenstilling af enkelte Notitser.

5. Det er af alle disse Kjendemærker indlysende, at Krønikens tredie Deel, saaledes som den foreligger i denne kjøbenhavnske Codex, Nr. 303 b i den Nyere kgl. Samling, er afskreven efter den første Sammenstilling af Reimar Kocks til meget forskjellige Tider skrevne Materialier. Denne Sammenstilling har enten Forfatteren selv, eller en Haandskriver efter hans Anviisning, udført i Aarene 1556—1559, eller maaskee 1560. Vor Afskrift er tagen efter dette sidste Aar, men før Aar 1582. Den er saaledes et Slags Aftryk avant la lettre.

6. For den, der ikke selv har havt Leilighed til at gjennemgaae de Codices af Reimar Kocks Værk, der findes i Lybek og andensteds, er det noget misligt at forsøge paa at bestemme, til hvilken Klasse af disse Haandskrifter den her beskrevne kjøbenhavnske Codex bør henføres. Dog kan i det mindste et negativt Resultat naaes ved at

sammenholde den med de Efterretninger, *Grautoff* og *Deecke* have meddeelt i de ovenfor anførte Skrifter.

Grautoff*) inddeler de forskjellige Codices af Reimar Kock i *to Klasser*. Til den første henfører han de Afskrifter, der ere tagne efter den første Reenskrift, som Forfatteren overrakte Raadet i Lybek, og i hvilken han i Tilegnelsen endnu kalder sig Capellan eller Prædikant til St. Petri Kirke, hvad han endnu var i Aaret 1549, hvor den tredie Deel ender. Afskrifterne af *anden Klasse* synes at være gjorte efter det Udkast til Krøniken, som Kock beholdt tilbage, og i hvilket han ikke alene omstillede mange Udtryk og forandrede sin Embedstitel fra *Prædikant* til *Pastor*, men ogsaa tilføiede nogle nye Efterretninger, hvilke han da ikke sjelden undertegnede med et R. K. og det Datum, da han nedskrev dem. I alle Afskrifter er Værket deelt i tre Dele: 1) fra Lybeks Oprindelse indtil Aar 1438; 2) derfra til 1499; og 3) Aarene 1500—1549.

Denne Klassification antager ogsaa *Deecke***), der tillige meddeler, at Reimar Kocks *Autographum* af Krønikens *anden Deel* er fundet i Lybek, medens *Grautoff* kun har kjendt *Afskrifter*. Ingen af disse Forfattere beskriver de forskjellige Codices nærmere, og om den *tredie Deel* meddele de aldeles Intet. Man kan altsaa kun komme til en Mening om den kjøbenhavnske Codex ved at sammenholde den med de Indicier, der findes spredte i Grautoffs og Deeckes Arbeider.

Reimar Kocks Tilegnelse til Raadet staaer foran Krønikens *første* Deel og vedkommer *alene denne*; thi Forfatteren siger deri udtrykkeligt, at han har skrevet Lybeks

---

*) Lüb Chronicken 1. XXXVII.

**) Beiträge zur Lüb. Geschichtskunde S. 27 ff

Historie *beth int Jahr 1439*, og han mente da endnu at kunne udføre hele Resten i een Deel til, saa ubestemt laa endnu alt det efter 1438 Følgende da for hans Blik. Sammenligner man nu den Tilegnelse til Raadet, der staaer foran Krønikens første Deel i vor Codex, da har den betydelige Afvigelser fra den, der er trykt hos Grautoff (1, 455) efter en Afskrift af *første* Recensionsklasse*), navnlig den forandrede Underskrift, der efter hans Mening skal charakterisere Recensionerne af *anden* Klasse.

Grautoffs *Uddrag* af Reimar Kock ere trykte efter en Afskrift af *anden Klasse***). Blandt disse Uddrag staaer (1, 472, Lin. 4—15) et Stykke om Catharinaklosterets Bygning i Lybek Aar 1351; men i vor Codex (1, 194) findes kun de fire første Linier af dette Stykke med en ubetydelig Ordforandring.

Grautoff giver (1, 491 ff.) et Uddrag af Reim. Kock ved Aar 1385 om den lybske Stadkrønike, som to Raadsherrer, Thomas Murkerke og Herman Lange, lode skrive i det nævnte Aar. Efter den der tilføiede Anmærkning, sammenholdt med Rettelserne bag dette Bind af Grautoffs Værk, mangler dette Stykke i Afskrifterne af *første* Klasse; og det mangler ligeledes i vor Codex.

I Brudstykkerne af Reim. Kock (Grautoff II, 648) have Haandskrifterne af *anden* Klasse en Fortegnelse over dem, der i de borgerlige Uroligheder 1408 valgtes til Medlemmer af de forskjellige Borgerudskud; men denne Fortegnelse mangler i den kjøbenhavnske Codex 1, 340.

Aar 1408, Helligkorsaften den 2den Mai, lod Folkeforsamlingen i Lybek de Raadsherrer kalde for sig, der

*) See ovenfor S. 56 ff.
**) Grautoff, Lüb. Chron. 1, XXXVIII.

endnu ikke havde forladt Staden. Efter Grautoffs Text og Anmærkninger (2, 656) ere Navnene paa disse Raadsherrer anførte saaledes i Haandskrifterne af *anden* Klasse: Albrecht thor Brugge, Gerdt Hoyeman, Marquart Bomhorst, Herman Westfal, Nicolaus Crøpelin, Johan Schotte, Cordt Brekewoldt; men i Haandskrifterne af *første* Klasse mangle Westfal og Cröpelin, hvorimod tre Andre nævnes: Arend Sparenberch, Johan Bruskow, Heinrich Lipperade. I den kjøbenhavnske Codex 1, 348, Lin. 10—7 f. n. anføres disse Raadsherrers Navne saaledes: Albrecht thor Brugge, Gert Hoieman, *Arent Sparenberch*, Marquart Bomhorst, Cort Brekewolt, Johan Schotte, *Johan Bruskow, Heinrich Lipperade**).

Grautoff (2, 662) anfører Navnene paa de Raadsherrer, som 1408 forlode Staden; og han tilføier i en Anmærkning S. 663, at i de fleste Afskrifter efter *første* Recension mangler hele dette Stykke. Men i vor Codex (1, 354, Lin. 10 fr. n. — S. 355, Lin. 5) findes Stykket netop som det staaer hos Grautoff efter et Haandskrift af *anden* Klasse.

Det Stykke, Grautoff anf. St. 2, 665 efter en Afskrift af *anden* Klasse anfører om Biskop Johan Scheles Valg i Aaret 1419, mangler ifølge Anmærkningen i de fleste Afskrifter af *første* Klasse; men det findes saaledes som i Grautoffs Text i vor Codex 1, 383 Lin. 11—7 fr. n.

Alle disse Indicier ere tagne udaf Krønikens *første Deel*, hvor desuden intet Tidsmærke findes, der viser udover Aar 1544 (kbh. Codex 1, 245), altsaa intet, der viser udover det Aar (1549), da denne første Deel efter Grautoff (1, XXXVI) skal være fuldendt og overrakt Lybeks Raad.

*) eller Apperade; thi Navnet er her utydeligt.

Endelig bør det ikke oversees, at R. Kocks Kildefortegnelse, som Grautoff anfører (1, 458), som alt bemærket mangler i den kjøbenhavnske Codex.

Gaaer man altsaa ud fra Grautoffs Inddeling af de forskjellige Haandskrifter, *modsige* de her anførte Steder og Kjendetegn hverandre, saa at i det mindste saa meget er indlysende, at den kjøbenhavnske Codex af Krønikens første Deel ikke hører til nogen af Grautoffs Recensionsklasser.

I Krønikens *anden* Deel have slet ingen Indicier været at finde, der bestemt henvise til nogen af de Grautoffske Klasser. Materialet er først sammenstillet *efter* Aar 1549 og synes at maatte have været under Arbeide imellem Aarene 1551*) og 1559, hvis ellers de Ord, som forekomme leilighedsviis ved Aar 1494 (Krøn. 2, 325), at Gud har siden 30 Aar benaadet Staden med Evangeliet, skulle forstaaes strengt og »Evangeliet" regnes fra Reformationens Seier i Lybek i Aarene 1529—1530. Men da Reimar Kock selv, som senere skal vises, i Lybek allerede 1524 var stærkt paavirket af Evangeliet, bliver det dog tvivlsomt, hvorvidt dette Tidsmærke viser længere ud end til 1554-1555. I ethvert Fald kan Krønikens anden Deel i den kjøbenhavnske Codex ikke være tagen efter en Original, der er overrakt Raadet 1549 samtidigt med den *første Deel*. Det bliver overhovedet et Spørgsmaal, om Reimar Kock nogensinde har foretaget en endelig Bearbeidelse af denne *anden* Deel af Krøniken og overrakt Raadet den saaledes som

---

*) Kbhvnske Codex (N. Kgl. Samling 303 *a*), Krønikens 2den Deel S. 234, ved Aar 1473, hedder det: — *bett in diszen hudigen dach do ick dit schreff Was den 4te Martij A° 1551*

den *første* Deel. *Deecke* anfører*) følgende Citat af Reimar Kocks *Autographum* ved Aar 1454, altsaa af Krønikens *anden* Deel: — *dat eynes Borgemesters Szone van Lubeck welck ock dar na eyn Borgemester tho Lubeck is ghestoruen mith namen Her Hinrick Castorp mit Siner egener Hanth vervolgeth vnde continuereth [nicht was he van anderen ghehoreth vnde gheleszen, den dat he Suluest ghehoreth vnde gheszen, wenthe he vp dat mal alsze eyn gheszelle bynnen Danske gheweszen, vnde alle wegen Szo de Heren van Lubeck tho dage vnde handelinghe sick ghebrucken lethen yn egener personen mith den heren ghereyseth vnde alszo eyn ervaren in dem lande de heren beleyszaget vnde sick tho allem handel vnde rade ghebrucken lathen] Dewile denne des Suluigen heren egene scrifft vaste olth vnde yn affganghe, dath velichte auer yaren de Suluige nemant konde leszen, Szo wil ick deme ghoden heren vnde sinem Broder Engelbrecht Castorp vnde sinen eruen thoen eren, vnszen nakamelinghen de historie (vp dath lengeste) alsze de ghode here sze bescreuen hefft yn den dach gheuen.* Det af Deecke Indklamrede og her Understregede er i Kocks Autographum atter overstreget; og naar man dertil føier, at det, der i Slutningen af Krønikens anden Deel, sidst i den kjøbenhavnske Codex's første Foliant, staaer ved Aar 1499 om de Svenskes Opstand imod Kong Hans, skulde overföres til Begyndelsen af Krønikens *tredie* Deel efter Fortællingen om Ditmarskernes Seier ved Hemmingsted**), saa paatrænger der sig stærke Tvivl om, at Krønikens anden Deel nogensinde har været

*) Beiträge zur lübeckischen Geschichtskunde S. 20.

**) See ovenfor S. 61.

til i en reen Text. Det faaer da være dens Sag, der kan sammenligne et tilstrækkeligt Antal af Codices, at afgjøre, om Grautoffs Inddeling i to Recensionsklasser holder bedre Stik ved den anden end ved den første Deel.

Derimod kan det med Vished siges, at Krønikens *tredie* Deel, den kjøbenhavnske Afskrifts anden Foliant, ifølge de ovenfor sammenstillede Tegn og Mærker ikke kan henføres til nogen af de Grautoffske Klasser, men gjengiver en Original, som ligger *foran* hans første Recensionsklasse og er udført efter et allerførste Udkast, en første Sammenstilling af Materialierne.

Anden Afdeling.

Om den tredie Deel af Krønikens Værd som historisk Kildeskrift.

1. Denne Krønikes Forfatter Reimar Kock er født i Vismar imellem Aarene 1496 og 1500; thi han siger selv S. 541 [644] i den tredie Deel, der, som viist, er udført 1556—1560, at han nu er ikke langt fra sit 60de Aar. Han var af plebejisk Herkomst; Faderen var en Paternostermager Henrik Kock. I sin Fødeby Vismar har han opholdt sig i sin Barndom og første Ungdom; han var der 1511, da han som Øienvidne beretter (S. 130 [131]) om den Forvirring, som opkom i Staden ved den danske Flaades Angreb; og 1513, da han var tilstede ved Hertug Henrik af Meklenborgs Bilager (S. 150 [151]). Han gik der i Skole; man seer det deraf, at hans præceptores (S. 54 [55]) for 40 Aar siden have fortalt ham, at den latinske Tale ved den meklenborgske Hertug Magnus's Be-

gravelse i Aaret 1503, som Albert Crantz har optaget i den sidste Bog af Wandalia uden at navngive Taleren, blev holdt af Dr. Crantz selv. I Aaret 1516 maa R. Kock have opholdt sig i Rostok; thi da var han med at hente Afladskram ind i denne Stad (S. 167 [168]).

Hans Fader døde 1518; da tog Farbroderen, Reimar Kock, en Borger i Lybek, ham til sig. I Lybek skal han 1524 være indtraadt i Catharinaklosteret*), hvilket, om det er rigtigt, kan have havt Indflydelse paa hans Kjærlighed til Lybeks Historie, da det just var fra dette Kloster den ældste endnu tilværende Stadkrønike var fremgaaet. Men forholder det sig virkelig saa, at han 1524 indtraadte i Kloster, kan han dog neppe være bleven gammel i Franciskanerkutten; thi i dette samme Aar var han allerede saa stærkt paavirket af Luthers Skrifter, at han i det mindste stod paa Tvivlens og Kritikens Standpunkt imod den sædvanlige Catholicisme. Han fortæller nemlig i Krønikens *anden* Deel S. 317, ved Aar 1491, i Anledning af den bekjendte Historie om de blødende Hostier i Sternberg: »Jeg har selv Ao. 1524, St. Bartholomæi Dag, op»taget Monstrantsen paa Alteret og beseet dem med Flid, »fordi jeg af Dr. Martini Lutheri Lære og Skrifter havde »faaet en Mistro (*Miszdunken*) dertil.«

Hvordan hans Stilling var i de nærmest paafølgende Aar, see vi os ikke istand til at oplyse; men udentvivl var han blandt Evangeliets første Bekjendere i Lybek, og traadte strax efter Reformationens Seier i denne Stad ind i en geistlig Stilling. Reim. Kock var med de to Skibe, Lybek i Februar 1532 sendte til Kjøbenhavn for at slutte sig til fire andre Skibe, som Staden allerede sidst i det fore-

*) Grautoff anf. S. 1, XXXVI.

gaaende Aar havde sendt det danske Rigsraad til Bistand imod Kong Christian den Anden, der i November 1531 var landet i Norge; og at han har været med som *Præst* — formodentlig hos de to ledende Raadsherrer Claus Bardewick og Gert Odingkberg — synes ikke at kunne betvivles. Han omtaler (S. 341 ff. [442 ff.]) sin »*Sermon*« paa Aggershuus Slot en Søndag i Juni 1532*). Paa hele Expeditionen i 1532, baade paa det mindre Søtog i Marts og April til det beleirede Aggershuses Undsætning og det store dansk-hanseatiske Tog i Mai—Juli, var Reimar Kock med og giver gode Efterretninger om hvad han selv der oplevede (S. 314—393 [415—494]). Rimeligviis i samme Egenskab af Capellan hos de ledende Raadsherrer var han ogsaa ombord paa den Flaade, der i Sommeren 1533 gik ud fra Lybek for at jage efter Hollænderne, laa ved Dragør, medens den frugtesløse danske Herredag holdtes i Kjøbenhavn i Juni og Juli, var senere med Marcus Meyer, da denne som Anfører for Krigsfolket paa Flaaden gik ud i Nordsøen til Kanalen. Reimar Kock beretter som Øienvidne om Opløbet i Kjøbenhavn i Anledning af Hans Tausens Proces for Rigsraadet; og han var selv i Land i England med Marcus Meyer, da denne blev fængslet der i August 1533 (S. 393—400 [494—501]; 408—425 [509—526]). Senere blev han *Prædikant* ved Petri Kirke i Lybek, formodentlig i Aaret 1545, da i dette Aar hans Formand i Embedet, Valentin Curtius eller Korte, valgtes

*) K. Christian tilskrev den øverste Befalingsmand Biskop Knud Gyldenstjerne et meget ydmygt Brev: *Dussen breff hebbe Ick geseen, vnd na dem idt Dennsk was, heft my bischop knuth Vann Fune den Suluigen van worde tho wordenn innterpreteret, tho Agerszhusenn vp dem Schlate, in dem nien karnappe (welck Christian Sluuest heft buwen Lathen) Vp einen Sonndach na minem Sermone vor ethende.*

til Hovedpræst ved samme Kirke. Det er i denne Stilling han 1549 underskrev Tilegnelsen foran Krønikens *første* Deel. Efter Curtius's Forfremmelse til Superintendent 1553 valgtes Kock til Petri Kirkes Hovedpræst, i hvilket Embede han forblev indtil sin Død den 16de Juni 1569*). Han opnaaede altsaa en Alder af lidt meer eller mindre end 70 Aar.

2. Reimar Kock levede saaledes samtidigt med de Begivenheder, han fortæller i Krønikens tredie Deel, og han opholdt sig siden 1518 som Yngling, Mand og Olding i Lybek, ubestrideligt det Sted, hvorfra Nordens og Nordtydsklands Bevægelser bedst lode sig overskue. Han har selv deltaget i adskillige vigtige Begivenheder, og han maa jo vistnok have fundet mangen Leilighed til at indhente Efterretninger fra andre Deltagere. Men han stod ikke i nogen Stilling, der gav ham Indblik i Begivenhedernes indre Sammenhæng; Intet viser, at han har været indviet i den, eller at han overhovedet har vidst Andet, end hvad enhver opmærksom Iagttager maatte kunne faae at vide.

Hvad Reimar Kocks Opfatningsevne og Tænkemaade angaaer, da viser han sig som en redelig Mand, der vel ikke hæver sig over sin Tids Tro og Yndlingsmeninger, men som dog i det Hele er en forstandig Iagttager og Samler af det, der foregik omkring ham. Men som Historieskriver er han ingenlunde upartisk. Han seer altfor ofte gjennem Partiaandens Briller. Derfor dømmer han haardt og ubilligt om Alt hvad der er det evangeliske Lybek imod, om Holstenerne, mod hvem han tillige som

*) Jac. v. Melle, Gründliche Nachricht von der Stadt Lübeck. Lübeck 1787, S. 215 ff.

en født Meklenborger nærer noget naboeligt Nag, om de Danske, om Kong Gustav Vasa, om Alt hvad der er catholsk — Domme, der ingenlunde fremgaae af nogen dyb Indsigt eller klar Opfatning, men kjendelig af det ordinære, da som nu blandt Hoveder og Hjerter af anden Rang almindelige Partinag, der troer alt Ondt om dem paa den anden Side. Han er saaledes meget fortørnet paa Kong Hans, fordi denne, efter Datidens Forestillinger om neutrale Søfarendes Stilling til krigførende Magter, forlangte, og søgte at gjennemføre det, at Lybek skulde afholde sig fra al Handel med hans Rebeller i Sverrig; men saasnart den selvsamme Fordring kommer frem fra hanseatisk Side, har den ganske hans Bifald. Han finder det (S. 123 [124]) aldeles i Orden, at Lybeks Raad 1510 fordrede af Hollænderne, at de skulde afholde sig fra Kong Hanses Strømme og ikke gjøre ham, der nu var Lybeks Fjende, Hjælp eller Tilførsel, d. e. drive Handel paa Danmark og Norge, da Staden i modsat Fald vilde behandle dem som Fjender. Han finder det ligeledes meget priseligt, at Lybekkerne satte denne Trusel iværk ved at optage alle de hollandske Handelsskibe, de kunde overkomme i Østersøen, uden Hensyn til om de kom fra eller seilede til Danmark eller ikke. Han kan ikke høit nok prise en beslægtet Heltedaad af Danzigeren Povel Benecke imod et florentinsk Skib i Aaret 1473 (Grautoff 2, 701). Men Kong Hanses Admiraler og Sømænd, Jens Holgersen Ulfstand og Søren Norby, ere ham Tyranner, Sørøvere, Niddinger, naar de bringe den selvsamme paa lybsk Side saa hæderlige og priselige Søret, at søge fjendtligt Gods i ethvertsomhelst Skib og behandle ethvert neutralt Skib, der fører fjendligt Gods endog fra Fredland til Fredland, som Fjende, til Udførelse imod Lybek og dets Venner.

Reimar Kock er imidlertid ikke saa forblindet, at han, naar Lybek og den evangeliske Sag ikke umiddelbart berøres, skulde optage som Sandhed alt det Onde, Andre sige om hans og deres Modstandere. Saaledes erkjender han meget vel, at Johannes Magnus's glødende Had til alt Dansk betager hans Beretning om, at den danske Dronning Christine skulde have forgivet den ældre Steen Sture, al Troværdighed (S. 53 [54], ved Aar 1503). Og hvor afgjort han end har stillet sig paa det evangeliske Lybeks Side, billiger han dog ingenlunde Alt, hvad Wullenwever og de andre Bevægelsesmænd i Lybek foretoge sig, uagtet det var dem, der gjennemførte Evangeliets Sag imod det gamle Raad; ligesom han ogsaa flere Gange roser disse Mænds Hovedmodstander, Borgermester Niels Brømse, endskjøndt han oprigtigt beklager, at denne blev en Stokcatholik til sin Død. Reimar Kock er partisk, men ikke blind af Lidenskab.

Reimar Kock var en studeret Mand; han røber Ærlighed, Gemytlighed, i den største Deel af Værket ogsaa en vis Aandsfriskhed, og har adskillige ikke uheldige satiriske Træk; men hans Stiil er dog i det Hele simpel og synker i denne tredie Deel undertiden ned til Plumphed. Hans Værk staaer i Aand og Tone ikke høit over Bergefareren *Hans Rekemanns*. Vistnok har det været hans Hensigt at give en troværdig Historie; men han har hverken havt kritisk Sands nok til overalt at skjelne imellem Falsk og Halvsandt og Sandt, eller Aandsfrihed nok til at betragte og fremstille det foreliggende Stof med et af Lyst og Ulyst uomtaaget Blik.

3. *Kilderne til denne tredie Deel* af Reimar Kocks Værk ere ældre Forfatteres Skrifter, Samtidiges Opteg-

nelser og mundtlige Beretninger, nogle Aktstykker, samt det af Forfatteren selv Oplevede og Optegnede.

Hvad *ældre Forfatteres Skrifter* angaaer, dele de sig atter i to Klasser: de trykte og de haandskrevne. Til den første Klasse hører *Albert Crantz's* forskjellige Værker, der benyttes gjennem hele Krøniken, *Sleidanus, Herman Bonnus's* lybske Krønike, *Johannes Magnus Gothus, Paul Ebers Calendarium, Kong Frederik den Førstes Stridsskrift* imod Christian den Anden, *Kong Gustavs og det svenske Rigsraads Klageskrift* over Christian den Andens Tyranni, Kong *Christian den Tredies Stridsskrift* af 1535 imod Lybek.

Blandt den anden Klasse af ældre Skrifter, de utrykte, fremtræde især *Johan Godendorps* og *Johan Meyers* Arbeider som meget vigtige. *Johan Godendorp* citeres indtil Aar 1509 medr.; han kaldes S. 48 [49] *tho lubb ein Vicarius ym Dhome welck Jnn synenn Dagen de Chroneke gewachtet*, hvilket stemmer overeens med en Randnote, *Deecke**) har fundet i mange Exemplarer af Reimar Kock, og som efter hans Formodning hidrører fra denne selv; thi deri hedder det: »Hæc in Dr. Crantzio si non inveneris »scias Dn. Johannem Godendorp, Sacerdotem et collectorem »sui temporis Cronicarum hæc, scripsisse«. Men dersom *Deeckes* Codices havde været ganske lige med den her beskrevne kjøbenhavnske, vilde det været sært, at han umiddelbart derefter tilføier: *Godendorp soll am Dome Vicarius gewesen sein,* da Reimar Kock i det anførte Sted i vor Codex jo siger det saaledes, at der ikke kan tales ubestemt, med et *soll,* derom.**) Mærkeligt er iøvrigt

*) Beiträge, S. 21.

**) I Molleri Cimbria literata 1, 212 findes Johan Godendorp ogsaa anført som ædis Cathedralis Lubecensis vicarius, men tillige som

Reim. Kocks Udtryk, at Joh. Godendorp i sin Tid *wachtede de Croneke;* thi dette vilde være et paafaldende Udtryk om et frit Foretagende, men tyder paa, at Joh. Godendorp er af Raadet antaget til at fortsætte den gamle Stadkrønike; og er dette saa, da har hans Arbeide været saa meget mere authentisk, som han formodentlig er af Raadet forsynet med det fornødne Materiale. Foruden det anførte Sted paaberaabes Johan Godendorp ogsaa S. 5, 6, 53 [54], 76 [77], 102 [103]; og efter al Sandsynlighed er det Stadkrøniken, altsaa hans Arbeide, om ellers min Gisning er rigtig, der citeres flere Gange under den almindelige Benævnelse »de annales« (f. Ex. S. 51 [52]), »de Croneke« (f. Ex. S. 75 [76]).

Johan Meyers Optegnelser forekomme som Kilde fra 1497 (Krøn. 2den Deel S. 345) indtil Slutning af Krigen imellem Kong Hans og Lybek Aar 1512. Reimar Kock siger i Anledning af denne Krig (S. 148 [149]), ved Aar 1511: *Wes ick vann dusser Veyde geschreuen, heft ein erlick vnd loffwerdich man, H. Johan Meyer ein Rades herr tho lubb, in schriften nagelathen.* Der hvor Johan Meyer først nævnes, nemlig i Krønikens *anden* Deel S. 345 ved Fortællingen om en heftig Storm, som rasede 1497 den 14de September og de følgende Dage, var han Borger og en af Høvedsmændene paa den lybske Flaade. Den 5te August 1501 blev han valgt til Raadsherre i Lybek (Krøn. tredie Deel S. 21) og døde den 11te Juni 1518.*)

---

scriptor ætatis mihi nondum exploratæ. Möller har altsaa ikke kjendt den tredie Deel af Reimar Kocks Krønike; han anförer som sin Hjemmel *G. v. Hövelens* de Luneburgesche Vortreflichkeit, hvilket *Deecke* ligeledes angiver som Kilde til sin Kundskab om Johan Godendorp.

*) J. v. Melle, Gründl. Nachricht S. 64.

Hans Optegnelser citeres af Kock, foruden de anførte Steder, S. 78 og 121 [79 og 122]; desuden nævnes han som Deltager i et Møde 1517 i Pløen imellem Lybekkerne og Hertug Frederik af Holsten S. 185 [186]. Hans skriftlige Optegnelser have saaledes omfattet omtrent 20 Aar; men han har maaskee kun antegnet det, hvori han selv har deltaget.

Som Hjemmel for hvad Reimar Kock ved Aar 1518, S. 204 [205] fortæller om Underhandlinger imellem Christian den Anden og den yngre Steen Sture, anfører han Antegnelser af en Prædikemunk *Luderus Schnake.* Hvor han beretter om Stokholms Overgivelse til Gustav Eriksen og Lybekkerne i Aaret 1523 (203 [304]), siger han: *de Ienne de duth geschreuen, heft dusse Worde Darby gesetteth: Dusse* (neml. Gustav Eriksen Vasa) *Was thom ersten ein Engel, auerst darna is ein Duvel vth geworden.* Har den Hjemmelsmand, Reim. Kock her citerer, været en Lybekker eller en Mand fra en af de andre vendiske Søstæder, tør det antages, at denne Bemærkning er yngre end 1533, da Uenigheden imellem Kong Gustav og Lybek først udbrød.

Maaskee burde de sidstnævnte Skrifter eller Optegnelser snarere have været regnede til den anden Klasse af Reimar Kocks Kilder: *Samtidiges Optegnelser og mundtlige Beretninger.* Af Samtidiges Optegnelser om Begivenheder, hvori de selv havde deltaget, vare der sikkert mange i Lybek ogsaa i det saa stærkt bevægede Tidsrum, som Krønikens tredie Deel omfatter. I Hans Regkemanns Krønike meddeles to høist tiltrækkende og belærende Stykker af den Art, nemlig *Gert Korffmackers* Beretning om Lybekkeren Carsten Todes og Vismareren Claus Wents seirrige Kamp under Norge med Sørøveren Martin Pechlin 1526 og om den hanseatiske Flaades Togt til Kjøbenhavns

Undsætning i Efteraaret 1535. Det kan ikke feile, at Reimar Kock jo ogsaa maa have havt nogle slige Optegnelser for sig, og det er sært nok, at han synes ikke at have kjendt de to nævnte Stykker af Gert Korffmacker. Til denne Klasse af hans Kilder maa udentvivl henføres Beretningen om de fire lybske Krigsskibes Ankomst til Kjøbenhavn i November 1531 og de to Anføreres foreløbige Underhandlinger med de i Kjøbenhavn tilstedeværende danske Rigsraader S. 283 [384], men især fra S. 287 [388] til S. 300 [401]. Reimar Kock var ikke selv med *disse* fire første Skibe; men hele Fortællingen bærer Præget af at grunde sig paa en samtidigt ført *Dagbog*. Foruden det, begge Anførerne, Jochim Sandow og Hans Rulle, oplevede og foretoge sig i Kjøbenhavn, følger denne Dagbog den Sidstnævnte paa en hurtig Reise fra Kjøbenhavn til Lybek og tilbage til Kjøbenhavn i Slutningen af 1531, men har Intet om, hvad Jochim Sandow imidlertid foretog sig: maaskee tør deraf sluttes, at Reimar Kock her har havt Optegnelser af *Hans Rulle* for sig.

At han ogsaa har indhentet samtidige i Begivenhederne Deltagendes *mundtlige Beretninger*, behøver ikke at paavises, da det forstaaer sig af sig selv. Til Overflod siger han det udtrykkelig paa flere Steder, af hvilke det maa være nok her at anføre to, der faae Indflydelse paa Dommen over Krønikens Paalidelighed. S. 178—179 [279—280] har han en lille kritisk Undersøgelse om det Aar, i hvilket det stokholmske Blodbad forefaldt, hvorved han uheldigviis kommer til det Resultat, at Herman Bonnus urigtigen har ansat det til 1520, da Reimar Kock derimod mener at maatte sætte det til 1521, efterat han med stor Flid har indsamlet mundtlige Beretninger hos Borgere og Stokholmsfarere, og sammenholdt deres indbyrdes modsigende

Tidsangivelser med de Svenskes Klageskrift og Gustav Vasas Breve til det lybske Raad saavel som til enkelte Borgere i Lybek.

Ved Aar 1528, S. 225—228 [326—329] omtales den bekjendte Otto v. Pack eller, som han her kaldes, Otto Poegk, hans Flugt fra Hessen, hans Ophold i Lybek, hans Henrettelse i Nederlandene. Reimar Kock paaberaaber sig her som Hjemmel for Beretningen om hans Dødsmaade mundtlig Meddelelse af *Warner Bellingeshusen*, der med egne Øine har seet O. v. Pack (Poegk) blive henrettet med Sværd og derefter steilet, — og dog har sagt R. Kock, at det skete 1534, endskjøndt det af Sleidanus, Seckendorff, Keiser Carl den Femtes Brev og Dr. Packs eller Poegks nu noksom bekjendte Virksomhed i Lybek og England 1534 og 1535 er vist, at han ikke er bleven henrettet før 1536*).

Den *tredie* Art af Kilder ere *samtidige Breve og Aktstykker*. De paaberaabes eller afskrives paa flere Steder i denne Deel af det Kockske Værk. Saaledes har han S. 87 [88] en — yderst ucorrect — Afskrift af det lybske Raads Reversalbrev til Kong Hans ved Overeenskomsten i Nykjøbing 1507. Han giver S. 178 [279] Indholdet af Gustav Vasas Brev til Raadet i Lybek af St. Jørgensdag 1522, og har seet flere Breve fra samme Herre til Cort Koningk og Herman Israel, Borgere i Lybek, ligeledes fra 1522. Ved Aar 1533 (S. 419 [520]) indfører han to mærkelige Breve fra de holstenske Stormænd Wolfgang Uttenhof og Johan Rantzau til danske Rigsraader, hvilke Breve kom i Lybekkernes Hænder 1534, da nogle Adeliges

*) Ifr. Lanz, Correspondenz des K. Karl des V., Nr. 603; Aktstykker til Grevefeiden paa flere Steder. Min Grevens Feide 1, S. 317 ff., 2, 147, 149, 151.

Gaarde i Kjøbenhavn plyndredes af Borgerne. S. 346—351 [447—452] fortælles om et Møde paa Aggershuus den 28de Juni 1532, hvor de hanseatiske Skibsførere og Høvedsmænd vare tilkaldte for at afgjøre, hvorvidt ogsaa den hanseatiske Hjælpemagts Anførere burde underskrive Traktaten med og Leidet for Kong Christian den Anden. Denne Fortælling gjengiver kjendelig en i Mødet holdt Protokol, hvilket baade Indholdet selv og Underskriften viser: Acta sunt hæc feria sexta ante Petri et Pauli in castro Agershusen. Ved samme Aar ere indførte Oversættelser eller Afskrifter af Kong Frederik den Førstes Fuldmagt for de danske Anførere paa det norske Tog S. 365 [466], af Traktaten imellem Anførerne og Kong Christian den Anden, dat. Oslo, den 1ste Juli 1532 (S. 368 [469]), og af Leidebrevet for samme Konge af samme Dag og Sted (S. 387 [488]). Ved Aar 1533, S. 413 ff. [514] findes en Oversættelse af det danske Rigsraads indbyrdes Overeenskomst om ingen Konge at vælge nu, dat. Kjøbenhavn Søndag efter Knud Konges Dag 1533; ved 1534, S. 429 [530] en Oversættelse af den paa Varberg Slot af Marcus Meyer fundne Forbundstraktat af 2den Februar 1534 imellem Kong Gustav og det danske Rigsraad; og S. 456 [557] den ovenfor omtalte Afskrift af Herman Bonnus's Brev til Raadet og Udskudsborgerne i Lybek.

Hvad endelig *Reim. Kocks eget personlige Bidrag til sin Tids Historie* angaaer, da har han vistnok anført Meget umiddelbart efter Hukommelsen, hvilket han pleier at angive ved en Forsikkring om, at han har selv seet dette eller hiint; saaledes det ovenfor Berørte om Begivenheder i Vismar 1511 og 1513*); S. 230 [331], ved Aar 1528,

*) See S. 75.

den lybske Borgemester Thomas v. Wickedes Begravelse; S. 252 [353] Opløbet i Lybek den 29de Juni 1530; S. 362 og 364 [463, 465] ved Aar 1532, da han selv har undersøgt Antallet af Christian den Andens Krigsfolk, som efter Overeenskomsten af 1ste Juli droge tilbage fra Norge, og da han var Vidne til den almindelige Sorg blandt Borgerne i Helsingør over den Skjæbne, der ventede Christian den Anden i Kjøbenhavn. Men det er umiskjendeligt, at nogle Partier af denne Krønikes tredie Deel bør opfattes som grundede paa en *Dagbog*, Reim. Kock har holdt i Flugt med Begivenheder, hvori han selv har deltaget. Saaledes er det sikkert en Dagbog, der ligger til Grund for Alt hvad han S. 314—393 [415—494] fortæller om de to lybske Raadsherrers Ankomst til Kjøbenhavn i Fasten 1532*), det første mindre Tog til Norge i Marts-April, og det store Tog i Mai-Juli. Især er Beretningen om det første Tog, hvor Intet forefaldt uden hvad Enhver, som var ombord paa den dansk-lybske Flaadeafdeling, maatte kunne vide, udførlig og sammenhængende næsten fra Dag til Dag; og dens Samtidighed bestyrkes ved enkelte Smaatræk, f. Ex. det S. 318 [419], at det ved Aggershuus var Fuldmaane den 20de Marts 1532, hvilket er ganske rigtigt, men maa være hidsat efter *umiddelbar Iagttagelse*, da en senere Efterregning i en af de da brugelige Gyldentalskalendere vilde have givet Fuldmaanen 5 Dage sildigere**). Rimelig-

---

*) Jfr. ovenfor S. 76—77.

**) Efter Lunationstabellerne i Pilgrams Calendarium chronologicum blev det Fuldmaane for Wiens Meridian omtr. Kl. 6 Efterm. den 20de Marts 1532. Men da dette Aar har Gyldental XIII, der staaer ved d. 11te Marts, saa maatte man dengang, da der endnu ikke var Tale om den Gregorianske Kalenderforbedring, have efter Kalenderen antaget, at det først blev Fuldmaane den 24de Marts.

viis ere ogsaa andre Partier grundede paa samtidige Optegnelser af Reimar Kock selv; og overhovedet maa navnlig den sidste Deel af Værket bibringe Læseren den Tanke, at Forfatteren har i en Række af Aar noteret sig hvad Mærkeligt der foregik indenfor hans Synskreds, saa magert det ogsaa falder i de sidste Aar.

4. Hvorledes har Reimar Kock nu *benyttet* disse tildeels meget gode Kilder? Svaret maa blive: i det Hele vistnok ret forstandigt, men dog aldeles ikke med tilfredsstillende Kritik. Han har hverken givet en Oversigt med skarp og sikker Fremhævelse af Hovedtrækkene, eller en udførlig Fortælling om alt Vigtigt i dets indre Sammenhæng; men han har meddelt i Aarbogsform hvad han havde ved Haanden, og hvad han, uden at have Archiver og de ledende Mænds Meddelelser til sin Raadighed, kunde fra et underordnet Standpunkt samle som en Iagttager af det, der foregik for Alles Øine. Man mærker ikke, at han har følt den Undersøgelsens Braad, der ikke tillader den sande Forsker at hvile, førend han med Tankens Magt har overvældet Stoffet og seet dets indre Bygning, saa at intet Hovedparti kan udelades, uden at han føler sig selv utilfredsstillet. Reimar Kock har saaledes ingen Kundskab til eller Anelse om Betydningen af den Brevvexling, som vi af Hvitfelds Udtog vide, blev ført i Norge i Juni 1532 imellem de danske Commissærer og Kong Christian den Anden. Skjøndt selv tilstedeværende i den dansk-hanseatiske Hær og vel bekjendt med hvad der foregik offentligt, veed han om selve Underhandlingerne kun hvad Enkelte af Lybekkerne, og det endda neppe nogen af Lederne, have meddelt ham. Ikke mindre paafaldende er hans Ukyndighed om de vigtige Underhandlinger, der paa samme Tid førtes i Kjøbenhavn imellem Kong Frederik med Rigs-

raadet, Lybek og Nederlænderne. Han har vel en ringe og uklar Kundskab om, at et Udkast blev gjort til et Forbund imod Hollænderne imellem Kongen og Lybek, men ikke ratificeret(S. 401 [502]); men han har aabenbart ikke seet dette Udkast eller veed Besked med Forhandlingerne selv; han sammenblander hvad der foreløbig vedtoges i Mai 1532 med hvad der skete eller skulde skee i Juni og Juli s. A. Endnu mindre veed han om noget af det Vigtigste af det, der gik for sig paa og ifølge Herredagen i Kjøbenhavn 1533 (S. 409 ff. [510]), hvor han dog selv var tilstede. Han veed hvad enhver Tilstedeværende kunde vide; men hvad der fik den største Betydning for Lybek: Unionen imellem Danmark og Hertugdømmerne, og Rigsraadets Forbund med det burgundiske Hof, derom er han ganske uvidende.

Aldeles blottet for Kritik er Reimar Kock dog ikke. Man eftersee f. Ex. saadanne Steder som i Krønikens *anden* Deel S. 398—399, ved Aar 1423, hvor han drøfter en Beretning af Albert Crantz, eller den ovenfor berørte Tvivl om Johannes Magnus's Paalidelighed. Men hans Kritik er langtfra indtrængende nok, saa at han kan lade ganske forvirrede og urigtige Beretninger staae selv der, hvor han med større Omhu maatte være kommen Sandheden nærmere. Saaledes de urigtige Tidsangivelser om Otto von Packs Død og om det stokholmske Blodbad; overhovedet er hele Beretningen om dette og om Kong Christian den Andens Krig i Sverrig fuld af Feil og jammerlige Anekdoter, hvor den simpleste Folkesnak i Lybek er tagen for gode Varer. Det vilde være let at forøge disse Exemplers Antal.

Paalidelig er Reimar Kock der, hvor han beretter som Øienvidne, eller hvor han repræsenterer gode Kilder saa-

som ældre værdifulde Krøniker, eller hvor han har havt nogenlunde taalelige Afskrifter af Aktstykker for sig.

4. Dersom det ved al Historie, men navnlig ved Samtidiges Beretninger, er Fortællingens Form og den Fortællendes Personlighed, der betinger Læserens almindelige Stilling til det Meddelte, saa kan Tillid ikke være den *Grundstemning*, hvormed man gjennemgaaer den tredie Deel af den kockske Krønike, der i Virkeligheden er et Værk for sig, af anden Art end de to første Dele. Den tredie Deel er altfor meget en endnu ikke gjennemarbeidet Sammenstilling af meget forskjelligartede Materialier, og Forfatterens aandelige Personlighed er for underordnet, til at man kan slaae sig til Ro i den Tanke, at Reimar Kock har tilstrækkeligt prøvet hvad han lod indskrive i denne Bog, saa at det Meddelte bør have Formodningen for sig. Det er ikke Forfatteren, der bærer Læserens Tro, men Stoffet maa sige ham hvad det kan. Om Reimar Kock leder sin Læser paa den rette eller den urette Vei, er reent tilfældigt, man finder hos ham ligesaavel ypperlige, paalidelige, umistelige Efterretninger, som halvsande, urigtige og ganske forvirrede. Det er en mislig Brug, danske Historieskrivere hidtil have gjort af hans Arbeide, idet de nøiedes med at slaae efter og hente Notitser om Et og Andet; endskjøndt det villigen indrømmes, at saalænge ikke Værket foreligger trykt, vanskeliggjør Haandskriftets Beskaffenhed i høi Grad en bevidst og sikker Brug navnlig af Reimar Kocks Tidshistorie. Det tør derfor heller ikke være afveien at hidsætte nogle Vink om dennes Brug, indtil den foreligger tilgjængelig for Alles Prøvelse.

Ethvert Parti af Krønikens *tredie* Deel, der skal benyttes, bør prøves kritisk for sig. Læseren tør ikke forlade sig paa, at Forfatteren har gjort dette.

Beroer Efterretningen paa Reimar Kocks egen umiddelbare Optegnelse om hvad han selv har seet og oplevet, da er den i Almindelighed paalidelig. Den bør da ikke vige for Mindre end et meget stærkt Modbeviis, og ikke lettelig for noget, der ikke grunder sig paa sikkre Aktstykker.

Men fordi Reimar Kock selv paa saadanne Punkter, hvor han var tilstede som Deltager, ikke omtaler endog meget vigtige Begivenheder og Forhandlinger, eller omtaler dem løseligt efter Andres mundtlige Meddelelse, tør man ikke lade dette faae nogen Indflydelse paa sin Dom over det andenstedsfra Bekjendte.

Hvor Reimar Kocks Fremstilling i sin Bygning, i hvad der sættes som Aarsag og Virkning, som Sammenhørende eller Adskilt, som Først eller Sidst, hviler paa hans egen *Slutning*, er den ikke at lide paa. Om man skal ansee hans Combination for rigtig, beroer paa, hvorvidt man kan ad andre Veie, ved Hjælp af andre Kilder og egen Combination, komme til selvstændig Erkjendelse af dens Værd. Finder den nogen Understøttelse ved denne Behandling, er det, at en Samtidig ogsaa har opfattet Sagen paa denne Maade, jo altid en Grund mere til at troe den; bestyrkes den ikke, faaer man lade den gaae for hvad den udgiver sig for, uden at tillægge den nogen sær Vigtighed; modsiges den, er der intet Betænkeligt i at tilsidesætte den.

Er der ingen særlig Grund til at antage, at Reimar Kock har nedskrevet sin Slutning og Combination strax samtidigt med Begivenheden, saa at man ikke kan vide, om han maaskee dog først mange Aar derefter, ved Samlingen af sine Materialier, har sammenstillet Enkelthederne saaledes, efter hvad han *nu* ansaae for rigtigst; — eller

hvis der endog er bestemt Grund til at troe, at han netop har gjort dette: saa er der stærk Opfordring til at behandle slige Sammenstillinger med stor Varsomhed. Selv om de ikke modsiges andenstedsfra, bør man dog saavidt muligt indskrænke sig til at lade Sagen staae ved sit Værd; og kan man ikke undgaae at bygge Slutninger derpaa, bør man dog ikke overtage Ansvaret for Grundvoldens Paalidelighed.

Hvor Beretningen hviler paa Aktstykker og Breve, maa den have Formodningen for sig, dersom der ellers Intet foreligger, som vækker Formodning om, at Forfatteren ikke har forstaaet sine Kilder ret, eller at han har havt altfor upaalidelige Afskrifter for sig.

Andre Samtidiges mundtlige Beretninger til Reimar Kock maa benyttes med Forsigtighed. Der er ingen Grund til at antage, at de ere komne anderledes til ham, end i en almindelig Samtales løse Form. Og vidste man ikke, hvor let det ukritiske Hoved til alle Tider og i alle Lande føres vild af den, der fortæller efter egne foregivne Iagttagelser, og hvor let selv for den ærlige Iagttager efter nogen Tids Forløb Begivenhedens Biomstændigheder forvirre sig, især hvis Hovedsagen har gjort et stærkt Indtryk paa ham og afledet hans Opmærksomhed fra Formen, hvis Træk han først bagefter begynder at samle: saa viser netop Reimar Kocks Værk paa flere Steder, f. Ex. hvor der fortælles om det stokholmske Blodbad og om Dr. Packs Død, at ogsaa Øienvidner kunne vildlede en ærlig Samler.

De Partier, der skjønnes at beroe paa Andres samtidige skriftlige Optegnelser, især hvis disse hidrøre fra Deltagere i Begivenhederne, have Formodningen for sig; hvor stærkt det Modbeviis bør være, for hvilket de skulle vige, beroer i hvert enkelt Tilfælde paa en egen Prøvelse

af Hjemmelsmandens Troværdighed, forsaavidt man kan faae Hold i denne gjennem Reimar Kocks Fremstilling. Til de bedste og paalideligste Partier, — det Faktiske vel at mærke, ikke just Tonen og Dommen, — hører alt det, der hviler paa Johan Godendorps, Johan Meyers og Hans Rulles Beretninger, hvis det virkelig er paa denne Sidstes Dagbog, at Fortællingen om de lybske Anføreres Underhandlinger i Kjøbenhavn sidst i 1531 er grundet.

Bidrag
til Ludvig Holbergs Biographi for Aarene 1702—1714.

Ved

H. N. C. Kall Rasmussen.

Blandt de saakaldte *Sjællandske Indlæg,* der tidligere opbevaredes i det Danske Cancellis Archiv, men nu ere indlemmede i Geheime-Archivet, har et Stykke henligget upaaagtet, som dog maa ansees for at være af stor Interesse, nemlig *Ludvig Holbergs egenhændig skrevne Ansøgning om Ansættelse ved Universitetet.* Den er uden Datum, men maa uden Tvivl være skreven ved Begyndelsen af Aaret 1714 og er altsaa nogle Maaneder ældre end det første af hans i *Athene* (1ste Bind) trykte Breve til Gram, hvilket hidtil var det Ældste, man kjendte, skrevet med hans egen Haand. Til dette Bidrag til Holbergs Levnet har jeg føjet hvad jeg ellers har kunnet finde til nærmere Oplysning om hans Forhold, Forbindelser, Rejser m. m. i Tidsrummet fra 1702 til 1714. Jeg har tillige benyttet Lejligheden til at meddele Oplysninger om de Personer, med hvem han i disse tolv Aar har staaet i nærmere Berøring, idet jeg har ment, at det dog maatte have nogen Interesse at kjende ogsaa dem noget nøjere, i hvis Huse Holberg i dette Tidsrum har opholdt sig, eller som han har kaldt sine Venner eller sine Disciple.

Da jeg naturligvis har søgt at faae Tidsangivelserne saa nøjagtige som mulig, maa jeg her omtale et Forsøg, der nylig er gjort i denne Retning. Adjunct *C. W. Smith*, der saa levende interesserer sig for Holberg og hans Skrifter, har i en Anmeldelse i *Fædrelandet* f. 1857, der siden er optaget i Hr. *I. Levins* samme Aar udkomne Udgave af L. Holbergs oversatte Autobiographi, paastaaet, at sidstnævnte ydede *„en næsten fuldkommen nøjagtig Chronologi"*, saa at man ved dens Angivelser skulde kunne *„udbringe den hele Tidsregning næsten indtil Datum"*. Det forholder sig imidlertid ikke ganske saaledes, og det er heller ikke lykkedes nysnævnte Forfatter at godtgjøre det. *Holberg angiver nemlig ikke i sin Autobiographi, hvor længe hans første Rejse varede*, og derved er Hr. Smith bleven ledet til at antage, at han allerede i Aaret 1704 er ankommen fra Holland til Christianssand, istedetfor at han først kom dertil i Efteraaret *1705*. Heraf følger atter, at den af ham opstillede Chronologi bliver urigtig for flere paafølgende Aar. Holbergs Ophold i England varede saaledes ikke, som Hr. Smith antager, fra 1705 til 1707, men *fra 1706 til 1708*. Han rejste ikke til Dresden i Efteraaret 1707, men i Efteraaret *1708*, og kom altsaa heller ikke hjem til Kjøbenhavn i Begyndelsen af 1708, men i Begyndelsen af *1709* (i den bekjendte strenge Vinter). Til Geheimeraad Gedde kom han ikke 1708, men *1709*. Naar det i Oversættelsen hedder, at Holberg *„efter et Aars Forløb"* (fra den Tid, da han var bleven Hofmester for Geddes Sønner) blev Alumnus paa Borcks Collegium, saa beroer dette paa en urigtig Gjengivelse af Originalens Ord (se nedenfor S. 117); han blev det allerede i Sommeren 1709. — Holbergs Autobiographi er forøvrigt ikke det eneste Sted, hvor han selv har meddelt chronologiske Data til sit Levnet. Hans i *Thura's*

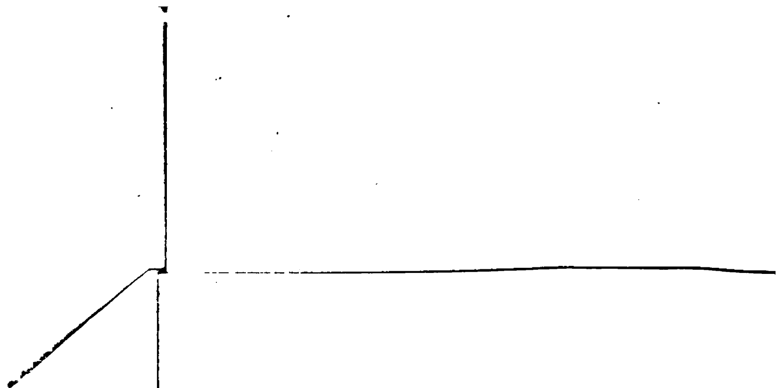
Idea hist. litt. Dan. (p. 182—83) indførte Vita er, som man af Fortalen (p. 8—9) seer, meddelt Thura af ham selv, og her siger han, at han tilbragte *et helt Aar* i Holland og *hele to Aar* i Oxford, at han *1708* vendte tilbage fra England og rejste til Sachsen, og at han efter denne Rejse *1709* blev Alumnus paa Borcks Collegium. Disse Angivelser gjentages efter Thura i *Hoffmans* Samlinger af Fundationer (1, S. 240) og i *Worms* Lexikon. I dette sidste Værk ere i det hele Holbergs Personalier anførte med saamegen Nøjagtighed, at hvad Hr. Smith i Slutningen af sin Anmeldelse yttrer bl. a. om vore Litteratur-Lexikonner i det mindste ikke passer paa det. Forøvrigt henviser jeg til de enkelte, andetstedsfra hentede nærmere Tidsangivelser, der findes i hvad jeg nedenfor har samlet[1]).

Stormægtigste Monarch
Allernaadigste Arve Konge og Herre

Ieg nedkaster mig her udi allerdybeste underdanighed for Eders Majests fødder med denne min allerunderdanigste bøn, at Eders Kongl Majestet af Naade vil forunde mig den vaccante Profession her ved Academiet, eller at blive Adjunctus Professor Philosophiæ. De faa motiver, ieg kand have at bevæge Eders Kongl Majestet til en naadig bønhøring er at ieg for 10 aar siden haver souteneret mit sidste examen, og der ved bekom̄et Laudabilem, og siden reist 3 gange udenlands, først med en Moscovitisk Edelmand; siden paa min egen haand opholdet mig halvtredie aar udi Engeland alleene ved mine Studia,

---

[1]) Et Facsimile af Holbergs nedenfor aftrykte Ansøgning medfølger.

deret gang besynderlig
uldfærdiget et Corpus Juris
und Herrn Daugten
ugier, og haver med
vare mig Lys og
Dette mit entreprise
ængstes Sprog. Gud og
naade imod mig! Tt
at alle de som kiende
tolere mig, saasom de
te haver nydet mit ære
en allernaadigst bön
Dræster dandendags

saasom de ulykkelige ildebrander udi Bergen have totaliter skildt mig ved mine midler, og den tredie gang reist her fra med EtatsRaad Windings Søn. Siden min ankomst til Fædernelandet haver ieg publicered først en Introduction til den Europæiske historie paa Dansk (2) den første tome af det Skrift intitulered Underrettning om de fornemste Europæiske Stater, hvor af endnu restere 4 parter ufuldfærdigde (3) en Continuation paa den sidste Danske historie og derforuden, som ieg har attacheret mig besynderlig til Iurisprudentiam, haver ieg fuldfærdiget et Corpus Iuris Naturæ et Gentium, confereret med vore Danske Love, Recesser og forordninger, og haver udi sinde, saa lenge Gud sparer mig liv og hilsen, at fare fort udi dette mit entreprise nemlig at forbedre det Danske sprog. Gud opvække Eders Majests hierte til naade imod mig; thi min condition er nu saa slett at alle de som kiende den kand ikke andet end condolere mig, saasom de Academiske beneficia, ieg til dato haver nydet nu ere expirerede. Ieg forventer een allernaadigst bønhøring, og bliver til min yderste aandedrægt

Min Allernaadigste Arve Konges
og Herres
Allerunderdanigste tro tiener
og arve Undersaatt
Ludvig Holberg

Paa et løst Blad er Kongens Resolution saaledes afskrevet: »Vi bevilliger allernaadigst, at Ludvig Holberg maa være Adjunctus Professor Philosophiæ«. Nederst staaer: »26. Jan. 1714".

Holberg dimitteredes, som bekjendt, i Aaret 1702 fra Bergens Skole af Mag. Søren Lintrup; d. 20de Juli blev han immatrikuleret ved Kjøbenhavns Universitet[1]). Strax efter drog han hjem til Norge, hvor han af Provsten paa Voss blev antagen til Lærer for hans Børn. Denne Provst, hvis Navn han ikke nævner, var Hr. *Christen Nielsen Weinwich*, Sognepræst til Vosse Præstegjæld[2]). Provsten havde betinget sig, at Holberg skulde prædike, naar han selv ved Svaghed eller andre Forretninger var forhindret. Dette beretter Holberg ogsaa, at han gjorde; imidlertid kan det herved bemærkes, at Provst Weinwichs Søn og Eftermand, Hr. Niels Weinwich, Capellan paa Stedet, anførte i sin efter Faderens Død (død d. 17de Nov. 1708) indgivne Ansøgning om Sognekaldet, at han havde »paa 7de Aar (altsaa senest fra Aaret *1702*) moxen alene i hans Faders Svaghed og Alderdom betjent Menigheden i alle Kirkesognene"[3]). Holberg opholdt sig et helt Aar paa Voss. Derefter rejste han fra Bergen ned til Kjøbenhavn for at tage sin theologiske Examen. Efter først at have

---

1) *Universitets-Matrikelen.* — Han staaer som den sidste blandt Nobiles. Til Privat-Præceptor valgte han P. Vinding.

2) Han anføres i *Milzow's* Presbyterologia Norvegico Vos-Hardangriana, p. 37, blandt Capellaner paa Voss saaledes: »Dn. Christiernus Nicolai Bergensis, An. 1661". Bagi Bogen staaer et latinsk Ærevers af ham (i Biskop *Randulffs* Aaret efter — 1680 — udgivne Ligprædiken over Inger Olufsdatter Worm, Biskop Jens Schelderups Enke, Weinwichs Hustrus Mormoder, findes ogsaa et latinsk og dansk Vers af ham). — D. 16de Oct. 1671 fik han Brev paa at succedere Sognepræsten, Mag. Gert Milzow *(Norske Registre)*. Denne døde først 1688. — Weinwich deponerede 1657 fra Bergens Skole *(Univ.-Matr.)*.

3) *Extracter af Supplikker.* Dec. 1708. — Han fremlagde en Attest fra Stiftamtmanden og Biskoppen, at han »i nogle Aar har næsten havt alle labores i hans Faders Svaghed" &c.

underkastet sig Examen philosophicum d. 10de Marts 1704[1]) indstillede han sig — formodentlig d. 16de April[2]) — til Attestatsen, som han erholdt med Karakteren Laud. Derpaa vendte han atter tilbage til Norge og fik snart en Condition hos Mag. Niels Smed, Lector theologiæ og designeret Biskop i Bergen, som Lærer for dennes Børn. Mag. Smed, beretter Holberg, havde i sine unge Aar gjennemrejst de fleste af Europas Lande; ved at læse i hans Dagbøger følte han sig greben af Lyst til at see sig om i Verden. Da denne Mand saaledes har en vis Betydning i Holbergs Levnet, kunne nogle Efterretninger om ham vel her fortjene en Plads. Mag. *Niels Smed* var eneste Søn af Peder Hansen Smidt, Raadmand i Bergen (født i Kiel d. 17de Jan. 1617, død d. 20de April 1678)[3]), og Margrethe Nielsdatter. Han er født i Bergen d. 14de Juli 1655[4]) og deponerede 1672 fra privat Undervisning (immatrikuleret d. 18de Juli)[5]). Senere studerede han i Leipzig

---

1) *J. Møllers* Mnemosyne, 2, S. 309—10.

2) »Exacta hyeme" siger han i sit Levnet. Af Distinctions-Protocollen sees, at en hel Del Personer d. 16de April 1704 vare oppe til theologisk Attestats (*Barfods* Danmarks Gejstlighed, 2, Col. 111—12).

3) Over ham haves Mag. *Ambrosius Hardenbechs* Ligprædiken. Et Uddrag af Personalierne findes i *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, 3, S. 279 (han blev ikke Raadmand 1652, som der her staaer, men 1654).

4) *Hattings* Præstehistorie, 2den Udg., S. 82 — formodentlig efter Smeds Rejse-Journal. 1655 angives nemlig udtrykkelig efter denne som hans Fødselsaar i *Frimann's* Bergenske Skribenter, 1, S. 16, istedetfor 1653, som findes i *Pontoppidans* Annaler (og endnu senere i *Hattings* Præstehistorie, 1ste Udg.).

5) *Universitets-Matrikelen.* — Pontoppidan angiver, at han deponerede »ums Jahr 1670", hvilket af Worm og Hatting er gjort til selve Aaret 1670.

og Wittenberg og rejste i Italien, Frankrig og andetsteds[1]. *Pontoppidans* Beretning, at han besøgte den hellige Grav, gjendrives derimod af *Hatting*, som havde gjort sig bekjendt med hans originale Rejse-Journal. Medens han endnu var udenlands, blev han d. 9de Dec. 1678 efter Ulrik Frederik Gyldenlöves og Biskoppens, Dr. Niels Randulffs, Erklæring beskikket til som Vice-Lector theol. i Bergen »samme Bestilling at forrette«, naar Lectoren, Mag. Hans Daberg, formedelst Svaghed eller andet lovligt Forfald var forhindret[2]. Efter sin Hjemkomst blev han d. 17de Juni 1680 af Dr. Oluf Borck creeret til Magister. I Slutningen af samme Aar anholdt han om at maatte læse og om Gang og Sæde med Lector theol.[3], hvilket sidste d. 4de Marts 1681 blev bevilget[4]. Ved Mag. Dabergs

---

[1]) Ifølge Meddelelse af Magister *Styffe* anføres i Leipzigs Universitets Matrikel, Vinter-Semestret 1676—1677: »Smed, Berga-Norwegus". Bagi *Hans Ehm's* (død som Justitsrd. og Landsd. i Sjælland) i Wittenberg d. 16de Juni 1677 holdte Disputats over Matthæi 16de Cap. 17de V. findes et latinsk Vers af »C. Smed, Norwago-Bergensis", og et andet af »Nicola(u)s Smed, Bergensis". — *Hattings* Præstehistorie, 2den Udg., S. 83. — Ifølge *Camstrups* Trifolium metricum (Funeralia, p. 7) hørte han Quenstedt (i Wittenberg) og Schertzer (i Leipzig). At han gjennemrejste Italien, siges sammesteds (Miscellanea, p. 21). Ligeledes nævnes hans »præclara itinera" (Misc., p. 15).

[2]) *Norske Registre.* — I Indledningen til Brevet hedder det, at Lector theol. i Bergen, Mag. Hans Daberg, formedelst Svaghed »ej sit Embede saa fuldkommen, som det sig burde, altid skal kunne opvarte". — I et Andragende fra Dr. Niels Randulff af Aaret 1709 siges, at Mag. Niels Smed havde »i hans studerende Aar, mens han endnu rejste udenlands«, faaet Brev paa at succedere Mag. Hans Daberg (*Gratial-Prot.*, som begynder Aug. 1709, S. 16). — Pontoppidans og Hattings Tidsangivelse er altsaa ikke nøjagtig.

[3]) *Canc.-Collegii Prot.* 18/12 1680; *Canc.-Prot.* s. D.

[4]) Han maa »nyde Sæde og Gang i alle Samkvem ligesom Lector theologiæ" (*Norske Registre*).

Død d. 2den April 1684 blev han virkelig Lector, hvorefter det d. 29de i samme Maaned efter »gjorte Ansøgning og Begjæring« bevilgedes, at han herefter maatte »nyde Rang med Professoribus Consistorialibus udi vores Kongl. Residentsstad, Kjøbenhavn«[1]). Derimod opnaaede han ikke sit Ønske, da han i Efteraaret 1700 supplicerede om »at være Vice-Biskop og at succedere Dr. Randulff, naar han døer«[2]). I den store bergenske Ildebrand d. 19de Maj 1702 opbrændte, som han selv skriver, hans »Hus, Gaard og Midler«[3]); desuden mistede han baade sit Bibliothek

---

[1]) *Norske Registre.* — D. 18de Nov. s. A. fik Dr. Niels Randulff kgl. Befaling at indsætte ham i det med Lectoratet forenede Fanø Kald som Sognepræst *(Norske Tegnelser).* — Henimod Slutningen af samme Aar supplicerede han om, at der ved et Sted, Bukken, to Mil fra Bergen, som var ham arvelig tilfaldet efter hans Forældre, maatte forundes ham »Frihed at lade for de Rejsende et forsvarligt Herberge holde, eftersom det for de Rejsende er hel belejligt og med stor Bekostning af hans Forældre dertil indrettet" *(Canc.-Collegii Prot.;* Indholdet af hans Supplik findes ligeledes i *Canc.-Prot.).* D. 20de Jan. 1685 fik han Bevilling at lade dette Gjæstgiveri og Værtshus med en dygtig Person forsyne *(Norske Reg.);* d. 3die Juli 1700 fik han Frederik d. 4des Confirmation herpaa *(Fred. d. 4des norske Confirmationer).* — Fra den Tid, han var Lector theol., haves et Epigram til ham i *R. Burennæi* (Conrector, senere Rector i Bergen) 1699 udgivne Epigrammata (p 37). Til samme Tidsrum hører den Beretning om hans udholdende Omhu for et fattigt, døvstumt Menneske, som findes i *Hattings* Præstehistorie, 2den Udg., S. 180 fg. Fra dette Tidsrum haves endvidere flere Breve til ham fra Torfæus (fra Aarene 1689—1691) i dennes Brev-Copibøger paa Univ.-Bibliotheket (jfr. *J. Erichsens* Th. Torfesens Levnetsbeskr., S. 144 og 149).

[2]) *Supplikker* f. 1700, October, Nr. 181.

[3]) *Canc.-Prot.* 16/8 1702. — I Aaret 1704 androg han, »at han i sidste Ildebrand tog den største Skade, saasom hans Hus var i Frontispicen, hvor Ilden udkom, og salverede ej mere end hans Hustru, som nylig var kommen i Barselseng, og 12 umyndige Børn«. — Hans Hus »er paa et Hjørne paa et af de bedste Steder i Byen som ej kan staae ubebygt" *(Supplikker* f. 1704, Juli — September, Nr. 646).

og sit Raritet-Cabinet. Tidlig paa Foraaret 1703 finde vi ham derefter i Kjøbenhavn, hvor han i længere Tid har opholdt sig. Indholdet af en af ham der indgiven Supplik anføres saaledes: »Mag. Niels Smed, Lector i Bergen, som fremfor alle Andre beklager sig at have lidt allerstørste Skade og Ulykke ved seneste Brand i Bergen, gjør Forslag, at, som Hans Majestæt mundtlig haver forsikkret ham, at han skulde blive hjulpen, han da paa 3 Aars Tid allernaadigst maa nyde Indkomsten af Hans Majestæts Anpart Fisketiende i Bergen« —. I Margen er skrevet: »Hans Kongl. Majestæt vil allernaadigst i Henseende af hans lange, tro Tjeneste forunde hannem Exspectants paa Bispestolen, naar samme Bestilling lovlig ledig vorder«[1]. Nu fik han altsaa — d. 17de Marts 1703 — Brev (»af sær kongelig Naade«) at succedere Dr. Niels Randulff som Biskop[2]. Et Andragende fra ham om at maatte boe paa

---

[1]) *Extr. af Suppl.*, refererede i Conseilet 13/3 1703. — I *Canc.-Prot.* (7/3 og 8/3 1703) er Indholdet af hans Supplik anført næsten ganske ligelydende med Ovenstaaende.

[2]) *Norske Registre.* — I *Supplikker* f. 1703, Jan. — Marts, Nr. 646, findes Følgende: »Dr. Randulff. — Saasom Mag. Niels Smed har bekommet Exspectants paa hans Bispedømme, endog han selv upaaklagelig kan gjøre og har gjort sit Embede, saa supplicerer han om H. K. M. Beskjærmelse, at Mag. Smed ikke i nogen Maade maa befatte sig med hans Embede, under hvad Prætext det kunde være, saalænge han lever og det selv lovligen forretter, og, at han til den Ende ikke maatte indvies til det bispelige Embede men han at holde sig inden sine Lectorats Grændser og hannem tilbørlig Lydighed herefter som tilforn at bevise, hvorover han begjærer H. K. M. Beskjærmelsebrev". Herpaa er resolveret: »Forbliver ved Mag. Smeds Exspectantsbrev" (i hvilket der intet findes om, at han skulde have med Bispeembedet at gjøre). Jfr. *Canc.-Prot.* 28/3 og 29/3 1703. — I *Supplikker* f. 1703, April — Juni, Nr. 252, er Følgende indført: »Dr. Randulff. — Repeterer hans forrige Supplik, at den Exspectants, som Mag. Smed er given paa hans Bispeembede, ikke maa komme ham til nogen Præjudits, imens

Landet ved sit Kald, indtil Skolen blev opbygt, da han ikke kunde faae noget Hus tilleje i Bergen, blev bevilget[1]), hvorimod Afgjørelsen blev udsat med Hensyn til hans Supplik om at nyde Mariæ virginis Præbende, som Dr. Woldenberg havde havt[2]). Endelig anholdt han i Slutningen af samme Aar om, at det maatte tillades ham at lade indrette et Lotteri i Bergen; han forpligtede sig til, naar det fik Fremgang, 1) istedetfor det afbrændte Stranges Fattighus at opbygge et andet, 2) »som paa det Sted ikke er noget publikt Bibliothek, saa lover han enten i Capitulet ved Domkirken eller paa et andet Sted at lade med Tiden indrette et smukt Bibliothek og til en Begyndelse at give 200 Stykker Bøger dertil af alleslags Faculteter«. Dette hans Andragende bevilgedes[3]). Den 12te Juni 1711

---

han lever og selv kan forrette sit Embede, men Mag. Smed at befales at holde sig inden sine Lectorats Grændser uden at befatte sig i nogen Maade med Bispeembedet eller sig imod ham at opsætte" &c. Herved er tegnet: »Er allerede expederet efter hans forrige Begjæring". Jfr. *Canc.-Prot.* 9/5 og 10/5 s. A. — Dr. Randulff opholdt sig ogsaa paa den Tid i Kjøbenhavn. Alleredè d. 4de Aug. 1702 havde han faaet Brev om Forlov at rejse derned »dine anliggende Ærender der at forrette" (*Norske Tegnelser*). I et Uddrag af en Supplik fra ham siges, at han »har tilsat mange Midler paa denne lange, kostbare Rejse paa 9 Maaneders Tid" (*Suppl.* for 1703, April — Juni, Nr. 470).

1) *Suppl.* for 1703, April — Juni, Nr. 119: »Saasom han ingen Hus kan faae tilleje i Bergen, der ej heller er uden meget faa Discipler, siden Skolen er bleven afbrændt, som i Theologia kan informeres, saa supplicerer han om Bevilgning at boe paa Landet ved sit Kald og det at opvarte, indtil Skolen og Kirken (sic) igjen saa vidt kan vorde opbygt, at den igjen af Discipler kan frequenteres". Jfr. *Canc.-Prot.* 18/4 og 19/4 1703.

2) *Suppl.* f. 1703, April — Juni, Nr. 341; *Canc.-Prot.* 15/5 og /5 1703. — I Juni s. A. anholdt Dr. Randulff om det samme Præbende (*Canc.-Prot.*; *Suppl.* f. 1703, April — Juni, Nr. 649).

3) *Extr. af Suppl.*, ref. i Geh.-Cons. 17/12 1703. — Indholdet ligeledes anført i *Canc.-Prot.* 13/12 1703 og i *Suppl.* f. 1703, Oct. — Dec., Nr.

blev han efter Dr. Niels Randulffs Død beskikket til Biskop over Bergens Stift[1]). Om de Gjenvordigheder, der mødte ham i denne Stilling, og som skulle have havt hans Sygdom og Død til Følge, maa henvises til *Hattings* Præstehistorie, begge Udgaverne. Da Biskop Niels Smed nævnes i *H. Egedes* Omstændelig og udførlig Relation ang. den grønlandske Missions Begyndelse og Fortsættelse (S. 10), kan det bemærkes, at han med en d. 25de Oct. 1712 dateret Skrivelse tilstillede Geheimeraaderne i Conseilet en ham fra Egede tilsendt Supplik, der var ledsaget af et udførligt »Project« af Samme til Grønlændernes Omvendelse (begge Stykker dat. 21de Dec. 1711)[2]). Han døde allerede 1716. Dagen angives ikke; men d. 28de Februar i nysnævnte Aar fandt hans Ligbegjængelse Sted i Bergens Domkirke[3]). Han var gift med Magdalene Fleischer, Datter af den kjøbenhavnske Apotheker, Assessor Gregorius Fleischer. Hun overlevede ham. Pontoppidan og Hatting berette begge, at han med hende avlede 20 Børn; efter hans ældste Søns, Jens Smeds, Udsagn var det derimod kun 19[4]). Han ejede Gaarden Ask paa Asköen ved Ber-

---

567. — Endnu i Sommeren 1704 nævner Mag. Niels Smed i sine Andragender Bibliotheket (orig. Supplik fra ham af 12te Juli 1704 i *Pakker, afl. fra Justitsmin.*, Nr. 48; *Suppl.* f. 1704, Juli — Sept., Nr. 651; *Extr. af Suppl.; Canc.-Prot.).*

1) *Norske Registre.*

2) *Pakker, afl. fra Justitsmin.*, Nr. 48.

3) *Camstrups* Trifolium metricum, Funeralia, p. 3. — Biskop Niels Smeds Fader og Farbroder (formodentlig Raadmand Henning Hansen Smidt) havde 1675 kjøbt et Begravelsessted i Bergens Domkirke *(Suppl.* f. 1711, 1ste Halvaar, Nr. 657).

4) *Grat.-Prot.* 1724. — I Juni 1691 havde han allerede 5 Børn *(Sager, afl. fra Justitsm.*, Skab 14, Nr. 346). I Aaret 1700 havde han 12 *(Suppl.* f. 1700, Oct., Nr. 181). I Foraaret 1703 (altsaa et Aar, før Holberg kom til ham) vare der blandt hans Børn 8 Sønner

gen[1]). Man har kun eet Skrift fra hans Haand nemlig hans Ligtale over Kong Christian d. 5te og Lykønskningstale til Kong Frederik d. 4de, kaldet »Danmarks og Norges Lande-Sols Formørkelse« &c. &c. og trykt i Kjøbenhavn 1702 i Folio[2]).

Efter nogle Maaneders Ophold i Mag. Niels Smeds Hus[3]), tiltraadte Holberg altsaa — uden Tvivl i Efteraaret 1704 — sin første Udenlandsrejse, som gik til Holland. At *en moskovitisk Adelsmand* fulgte med ham, er en Omstændighed, som alene kjendes af Holbergs her meddelte Ansøgning om at blive Professor[4]). I Holland opholdt han sig med en kortere Afbrydelse et helt Aar[5]). Han er vel

---

(*Suppl.* f. 1703, April — Juni, Nr. 341). I Juli 1704 havde han 12 Børn (*Pakker, afl. fra Justitsmin.*, Nr. 48).

[1]) *Kraft's* Beskr. over Kongeriget Norge, 4, S. 629.

[2]) Den er holdt i Fanø Kirke (S. 42) d. 13de December (S. 1) 1699, som var den anordnede Dag. Foran findes Biskop Randulffs Censur, dat. 7de Sept. 1701, og Biskop Bornemanns Approbation til Trykken, dat. 18de Nov. s. A. Dens Udgivelse bebudes i *Nova Literaria mar. Balth.* f. 1701, p. 339 (November).

[3]) I den Tid besøgte Kong Frederik d. 4de Bergen, hvor han opholdt sig fra 12te til 18de Juli 1704.

[4]) Forholdet mellem Danmark og Rusland var dengang meget venskabeligt. Den daværende russiske Ambassadeur, *Andrei Ismailow* (14de Febr. 1701—16de Decbr. 1707), fik inden sin Afrejse Dannebrog-Ordenen d. 8de Juni 1708. Hans Søn, *Nicolai Ismailow*, studerede fra 1702 til 1707 ved det ridderlige Akademi i Kjøbenhavn (Akademiets Album, Mscr. i det st. kgl. Bibl.: »Nicolai Ismailow de Moscovia. Im 8. Iahre meines Alters und 7 Monathen. Anno 1702 d. 16. Decembris. [og med en anden Haand:] discessit d. 1. Aprilis Anno 1707«. Jfr. *Thura's* Idea hist. litt. Dan., p. 114). Han holdt her en Tale paa Frederik d. 4des Fødselsdag d. 11te October 1706 (*Nova Literaria mar. Balth.* f. 1707, p. 142—43). *Johan Henrik Syling* (senere Commerceraad) var hans Hofmester (*Suppl.* f. 1708, 1ste Halvdel, Nr. 708); i nysnævnte Album er denne indskreven d. 27de Juni 1703.

[5]) *Thura's* Idea hist. litt. Dan., p. 182. Se ovenfor S. 95—96.

altsaa i Efteraaret 1705 kommen tilbage til Norge, hvor han denne Gang valgte Christianssand til sit Opholdssted[1]. Den med ham beslægtede Præst, som han her boede hos, og som han lærte Begyndelsesgrundene af Engelsk, var hans Næstsøskendebarn, Hr. *Otto Ludvigsen Stoud*, residerende Capellan til vor Frelsers Kirke eller Domkirken (død som Magister og Sognepræst til Hvidesø Præstegjæld i Øvre-Tellemarken).

I Foraaret 1706 rejste han i Selskab med sin Ven, Christian Brix, til England. I den i *F. Sneedorffs* samlede Skrifter (1, S. 521 fg.) meddelte Fortegnelse over Danske og Norske, som have ladet deres Navne indskrive i det Bodleyanske Bibliotheks Protocol, staaer Brix sidst under Aaret 1705, derefter Holberg under 1706 13de August og saa nok en Nordmand, Peder Holm, under samme Aar 18de April. Heri er der mere end een Fejl. Brix skal flyttes ned til Holberg; *13de August* ved Holbergs Navn skal være *18de April* og *18de April* ved Holms Navn skal være *16de August*[2]. Da Holberg i et helt Aar, først i Christianssand og derefter i England, har staaet i nær Berøring med Christian Brix, kan denne vel her fortjene en nærmere Omtale; han har, saavidt man kan skjønne, været Holbergs Venskab værdig. *Christian Brix* var en Søn af Laurits (Lars) Brix, Præsident og øverste Borgemester i Throndhjem (født en Mil Nord for Ribe d. 2den Februar 1634, død d. 1ste Januar 1699)[3],

---

[1]) Han omtaler Biskoppen i Christianssand som nylig død. Biskop Ludvig Stoud døde *d. 22de Aug. 1705.*

[2]) Nøjagtig Oplysning herom skylder jeg Provst, Dr. *Becker*, som har meddelt mig, at der i Bibliothekets Album staaer: Ludovicus Holbergius Norvegus die 18. Apr. 1706« og »Petrus Holm Norvegus 16. August 1706«.

[3]) Hans Personalier findes i det over ham udstedte Universitets-Program.

og Anne Gregersdatter, Datter af Mag. Gregers Mikkelsen, Præst til Herlufsholm, og Stifdatter af Dr. Christopher Schletter, Biskop over Throndhjems Stift (hun blev gift med Brix d. 6te December 1681). Hans Moder nævnes i Holbergs Autobiographi. Holberg beretter nemlig, at han til sin Rejsefælle til England havde valgt Christian Brix, som, ihvorvel han ikke var meget rigere end ham selv, dog havde en Moder i Throndhjem, der var vel ved Skillingen, og senere omtaler han, hvorledes hans Ledsager i Oxford fik en Rejsen vedkommende Befaling af sin Moder. To Aar efter skriver Wibe i sin Indberetning om Throndhjems Indvaanere, at Præsident Brix's Enke kan »bestaae sig af efterladte Midler«[1]). Endnu i Aaret 1718 anholder hun om Confirmation paa en Transaction, hvori hun giver sin yngste Søn, Frederik Brix, sin paaboende Gaard i Ilen (Forstaden til Throndhjem) »til et Vederlag for hvis som hans andre Søskende har faaet af hende over deres fædrene Arv«[2]). Hun er død i et af Aarene 1718—1720[3]). Christian Brix er ifølge Distinctions-Protocollen[4]) født i Throndhjem 1687. Han deponerede fra Throndhjems Skole 1701 (immatr. d. 22de Juli)[5]). Attestats tog han d. 17de Marts 1704 med Karakteren H. cont. Vi see af Holbergs Levnet, at Brix i Efter-

---

[1]) *B. Moe's* Tidsskrift for den norske Personalhistorie, S. 539.

[2]) *Canc.-Prot.* 14/6 1718; jfr. *Suppl.* f. 1718, 1ste Halvaar, Nr. 462.

[3]) *Canc.-Prot.* 21/1 1721; *Suppl.* f. 1721, 1ste Halvaar, Nr. 32; *Norske Registre*, Nr. 24, fol. 220 b—221 a.

[4]) *Barfods* Danmarks Gejstlighed, 2, Col. 111.

[5]) *Univ.-Matr.* — Hans Alder angives her til *16 Aar*, hvilket dog neppe nok vilde kunne være rigtigt, da en Søster til ham blev født *d. 13de Sept. 1684 (Erlandsens* Biogr. Efterretninger om den nordenfjeldske Gejstlighed, S. 154).

aaret 1705 opholdt sig i Christianssand, hvor Holberg snart efter sin Ankomst indgik Venskab med ham. I Foraaret 1706 fulgtes de sammen til England. Holberg fortæller om deres Trængsler i Oxford. For at hjælpe paa deres Fattigdom maatte Brix informere i Musik og Holberg i Grammatik; men, siger Holberg, »hverken var han nogen Orpheus eller jeg nogen Varro.« Endelig maatte de forlade Oxford og paa deres Fødder vandre til London. Her fik Brix Penge. De rejste da igjen til Oxford; men omtrent en Maaned efter Tilbagekomsten fik Brix sin Moders Brev om at vende tilbage til London for der at være under Tilsyn af Præsten ved den danske Kirke, Mag. Jørgen Ursin. Saaledes maatte Vennerne skilles ad (i Efteraaret 1706). I Sommeren 1709 var Brix i Danmark og søgte Vedø Præstegjæld i Throndhjems Stift[1]). Thomas von Westen fik imidlertid dette Kald d. 6te Sept. 1709, hvorimod Brix synes strax at være indtraadt i hins Stilling som Amanuensis ved det kongelige Bibliothek[2]). Den 17de

---

[1]) *Extr. af Suppl.*

[2]) *Thomas von Westen* er vel senest ved Begyndelsen af Aaret 1706 (og ikke 1707, som *Hammond* har i sin nordiske Missionshistorie, S. 60) bleven antaget til Amanuensis ved det kongelige Bibliothek, eftersom det i December 1708 hedder om ham: »som *i 3 Aar* har tjent ved Hans Kongelige Majestæts Bibliothek under Justitsraad Wolfens Direction« *(Extr. af Suppl.)*. Han blev heller ikke Præst til Vedø Præstegjæld 1710, men, som vi have seet, allerede 1709. I Geh.-Archivet (*Fynske og Smaal. Indlæg* f. 1709 u. Hr. *Hans* Jensen Nimb) findes hans egenhændige Ansøgning om Rødby Kald, dat. 11te Maj 1709. Han skriver her: »Mine midler, ja mines, ere tilsatte, mine Kræffter icke lidet udtømmede, mine aar til en stor part borte, mine skriffter, som Ieg adskillige til Guds og Kongens ære har under hænder, maa hvile« —. I Extracten af hans Supplik om Vedø Kald siges, at han »fremlægger Mag. Brinks (Provst ved Holmens Kirke) Attest, at han er en af de lærdeste, dygtigste og skikkeligste Studiosis, han kjender, saa at hans

Febr. 1713 prædikede han for Dimis og erholdt Karakteren Laud. Da han det følgende Aar var blandt Ansøgerne om Surendals Præstegjæld i Throndhjems Stift, anførtes om ham, at han »i 4 Aar har været brugt som Amanuensis ved det kongelige Bibliothek af Bibliothecario, Justitsraad Wolfen«, samt at han fremlagde Mag. Brinks Attest, at han var udrustet »med god og berømmelig Lærdom og med fornødne og opbyggelige Gaver paa Prædikestolen«, og at »Lærdommen og Gaverne hos ham beprydes med et skikkeligt Livs Forhold«[1]. I Foraaret 1718 søgte han Bjørnørs Præstegjæld, ligeledes i Throndhjems Stift. Indholdet af hans Ansøgning er saaledes gjengivet: »Christian Brix, som ej alene i 17 Aars Tid har trolig anvendt Flid og Møje paa hans Studia theologica, men endog i 9 Aar været brugt som Amanuensis paa Deres Majestæts Bibliothek, som Bibliothecarius, Justitsraad Wolfen, bedst kan vidne, og, som hans *Formand*, Hr. Thomas von Westen, vederfores den høje kongelige Naade, at han først blev beskikket til at være Sognepræst for Vedøen, siden til Lector theologiæ i Throndhjem, saa giver han sig den Forsikkring, at han maa blive antegnet i allernaadigst Erindring«. Justitsraad Wolfens Attest udsiger, at »han i 8 à 9 Aars Tid, da han er bleven brugt som Amanuensis ved det kongelige Bibliothek, har med al Troskab og Flittighed forrettet det,

---

Lærdom er ugemen i mange Sprog og Videnskaber« — »saavelsom og Mag. Lodberg (Sognepræst til Nicolai Kirke), hans Attest, hvorudi iblandt andet berettes, at Supplikanten er et Exempel i Lærdom og Ærbarhed for hans Landsmænd«; endvidere anføres, at han melder i sin Supplik, »at det er de Højlærde bekjendt, at han har under Hænder et den christne Kirke meget nødvendigt Skrift, hvis Fortgang forhindres for Mangel af Subsistance«.

[1]) *Gratial-Prot.*

som han er bleven anbefalet at forrette til Deres Majestæts Tjeneste«[1]. Endelig blev han d. 11te November 1720[2] residerende Capellan til Meldalens Præstegjæld i Throndhjems Stift, Dalernes Provsti. Da han 1725 ansøgte om Sognekaldet, gav Reitzer som Stiftamtmand over Throndhjems Stift ham det Skudsmaal, at han var »en ærlig, gudfrygtig og for Guds Menighed en opbyggelig Mand, men derhos fattig«[3]. Brix vedblev at være Capellan til sin Død. »I de sidste Leveaar forrettede han næsten Intet af Embedets Forretninger og døde 1748 paa sin Ejendomsgaard, Kvammen, i Meldalen«[4]. Han var ikke den eneste i de Tider, som efter en lovende, paa Studeringer og Rejser anvendt Ungdom endte sine Dage i en forholdsvis temmelig beskeden Livsstilling.

Fire Maaneder, efterat Brix og Holberg havde ladet deres Navne indskrive i det Bodleyanske Bibliotheks Protocol, lod, som vi have seet, ligeledes deres Landsmand, *Peder Holm*, d. 16de August 1706 sit Navn indskrive i samme[5]. Da Holberg omtaler ham i sit Levnet, hvor han fortæller om sit Besøg i Gjendøbernes Kirke i London, og da han kalder ham sin Ven, skal der her ogsaa meddeles noget om ham. Hans Fader var Hr. Jens Pedersen Holm, der, da Sønnen blev født, var Capellan paa Idde ved Frederiks-

[1] *Gratial-Prot.* — Han har (fra 1717 af) havt en Collega ved Bibliotheket i *Hans Christian Lassen Mahler*, som 1723 blev Sognepræst til Allinge og St. Ols Menigheder paa Bornholm (*Gratial-Prott.*; *Sjæll. Indlæg* f. 1723 Lit. D).

[2] *Erlandsens* Biogr. Efterretn. om den nordenfj. Gejstlighed, S. 161.

[3] *Gratial-Prot.*

[4] *Erlandsen* anf. Sted, hvor der ogsaa findes Efterretning om hans Giftermaal og Børn.

[5] Ifølge Provst, Dr. *Beckers* Meddelelse er der i et Exemplar af Orig.-Udgaven af Danmarks og Norges Kirkeritual i det Bodleyanske Bibliothek skrevet: »Bibl. Bodlej. d. d. P. Holm Norveg. Octob. 21. 1707«.

bald, men 1679 blev Sognepræst til Skidsmo i Agershus Stift og døde 1699. Han selv er saavel efter en af Biskoppen over Agershus Stift, Dr. Hans Munch, udstedt Attest[1]) som efter Distinctions-Protocollen født d. 11te Februar 1677. Han deponerede privat fra Christiania 1696 (immatr. d. 17de Juli)[2]), tog Attestats d. 9de Januar 1699 (H. cont.) og prædikede den følgende 8de Februar for Dimis (Laud.). Ifølge hans d. 9de Marts 1711 daterede Ansøgning om Højby Kald havde han i disse tre Aar stadig opholdt sig ved Universitetet; derefter havde han været syv Aar hjemme i Norge (formodentlig i Christiania), men var imidlertid rejst »nogle gange her ned at søge brød«. Han anfører fremdeles i sin Ansøgning, at han har studeret i fire Aar ved fremmede Universiteter, at han i Aaret 1710 har i tre Maaneder prædiket for den danske Garnison i Altona, og at han samme Aar paa tredie Paaskedag (d. 22de April), »strax som ieg kom udenlands fra«, har prædiket paa Slottet for Kongen. Med hans Ansøgning fulgte en d. 9de Februar 1711 dateret egenhændig Attest af Professor Jakob Lodberg, daværende Sognepræst til Frue Kirke. Denne skriver, at Holm er ham meget vel bekjendt »baade den stund jeg havde Embede i Christiania[3]) saa og nu paa Eet Aars tid udi Kiøbenhavn. Hand haver smuckt studered og er af Gud begavet med Eet færdig Nemme og gode Gaver til Prædichestolen, haver levet skickelig, ædruelig og søgt altid got selskab, som hand kunde forfremmes af, all den tid jeg haver kent ham« —. »Men det, som jeg i ham estimerer over alt andet, er hans siæls rædelighed

[1]) Dat. 5te April 1704. Findes ved hans Ansøgning om Højby Kald i *Sjæll. Indlæg.*

[2]) *Univ.-Matr.*

[3]) Jakob Lodberg var Stiftsprovst i Christiania fra 1701—1707.

og fromhed, Een lyst til at fuldkomme og forbedre sig« —. »Hand haver paa nogle Aars tid reist udenlands og vaaret i Engelland, Frankerige og Holland og, omendskiønt med ringe middel til at reise med, lært dog adskilligt got, med sin omgengelse forbundet sig mange honnete Folckes hierter og giort sig adskillige sprogge vel bekant«[1]. Den 13de Marts 1711 blev han beskikket til Sognepræst for Højby Menighed i Ods Herred i Sjælland. Aaret efter, d. 4de Maj, blev han creeret til Magister. Hans Præstegaard blev d. 10de April 1718 »rent i Grund med Middel og Formue lagt i Aske«[2]. Han var tre Gange gift. Først ægtede han d. 2den Februar 1712 Anne Cathrine Riber, Datter af Hr. Hans Christensen Riber og Enke efter Hr. Johan Christopher Schiønthier, begge Sognepræster til Højby. Efter hendes Død i Efteraaret 1713 (begr. d. 4de [9de?] Oct. i Højby Kirkes Sakristi) blev han d. 28de Januar 1716 i Kjøbenhavn af Mag. Brink til Nicolai Kirke viet til Margrethe Jensdatter Hoe, maaskee en Datter af den i *Worms* og *Nyerups* Lexikonner anførte Mag. Jens Nielsen Hoe, Sognepræst til Hoe og Oxby; Bryllupshøjtiden holdtes paa Materialgaarden. Hans tredie Hustru var Else Dahl, Datter af Hr. Jakob Christensen Dall (saaledes skriver han selv sit Tilnavn), Sognepræst til Faarevejle. Mag. Peder Holm døde i Kjøbenhavn d. 28de Februar 1724, altsaa kun 47 Aar gammel, og blev d. 13de Marts begraven i Højby Kirke[3].

---

[1]) Da han i Februar 1711 søgte Thoreby Kald paa Laaland, anførtes om ham, at han havde »frequenteret de danske, franske, engelske, hollandske og tydske Akademier«, og at han fra Professor Lodberg havde »et meget berømmeligt Skudsmaal« (*Gratial-Prot.*).

[2]) *Extr. af Suppl.* — I *Suppl.* siges, at hans Præstegaard »afbrændte med alt det, han ejede, d. 10. Apr. om Natten«. Jfr. *Canc.-Prot.*

[3]) Alle disse nærmere Tidsangivelser m. m. saavelsom min Kundskab om det andet Giftermaal og de nærmere Omstændigheder ved dette skyl-

Han efterlod fire Børn; hans Enke var frugtsommelig med det femte. Paa sit yderste havde han underskrevet en Supplik om, at hun maatte »conserveres i Kaldet«[1]). Dette opnaaede hun dog ikke; derimod blev hun gift med Hr. Svend Schive, Sognepræst til Nabokaldet, Vig og Asmindrup[2]).

Efter at have opholdt sig noget over to Aar i England[3]) kom Holberg 1708 (i den første Del af Sommeren) til Kjøbenhavn. Det var under dette Ophold i Hovedstaden, at han hjemme i sin Bolig holdt et Collegium for Studenter over udenlandske Sager[4]). I samme Aars Efteraar tiltraadte han sin tredie Udenlandsrejse, idet han nemlig ledsagede Etatsraad Povel Vindings Søn, *Andreas Vinding*, til Dresden[5]). Efter her

---

der jeg velvillig Meddelelse af Hr. Pastor *Mathiesen*, Sognepræst til Højby Menighed.

[1]) *Gratial-Prot.* 10/3 1724.

[2]) Se om ham *Worms* Lexikon, 3, S. 683.

[3]) Ifølge *Thura's* Idea hist. litt. Dan., p. 183, tilbragte han »totum biennium« i Oxford, og hermed stemmer hvad han angiver i sin Autobiographi (*Opuscula*, I, p. 33). I sin Ansøgning om at blive Professor sætter han sit Ophold i England til »halvtredie Aar«.

[4]) Som et Sidestykke hertil kan anføres, at den af sine pædagogiske Skrifter bekjendte Mag. *Hans Whitte* ved samme Tid bekjendtgjør, at han vil i sin Bolig i næste Maaned »begynde at holde et Collegium for unge Liebhabere, saavel de Studerende som Andre, paa hvilket han fra Klokken 11 til 12 Formiddag vil lære Geographiam og deriblandt ved Lejlighed Endel kortelig af Historia politica mod en billig Betaling maanedlig« (*Kjøbenhavns Postrytter.* Sept. 1708).

[5]) Det for Andreas Vinding (»cum comite itineris«) udstedte latinske Pas er dateret d. 15de October 1708 (*Sjæll. aabne Breve).* — Vinding var født i November 1691 (døbt d. 25de Nov. ifølge *Frue Kirkes Døbebog*) og blev d. 15de April 1707 immatrikuleret ved Universitetet *(Univ.-Matr.).* Han ejede senere Herregaarden Bistrup i Jylland, som han solgte, og døde som karakteriseret Oberst af Infanteriet i Aarhus d. 1ste Juni 1766 (*Adr.-Cont. Efterr.* f. 1766, Nr. 127).

at have taget Afsked med denne rejste han til Leipzig, hvor han traf *Georg Christian Fleischer*[1]), hvis »mira festivitas« tiltrak ham saaledes, at han for hans Skyld forlængede sit Ophold der. Da Holberg 1725 rejste til Aachen, var Fleischer, hvem han ved denne Lejlighed kalder »virum mihi amicissimum«, den eneste i Hamburg og Altona, som han besøgte. Nogle Efterretninger om denne Mand kunne derfor maaskee her være paa deres Plads[2]). Han var født i Kjøbenhavn d. 11te August 1684. Hans Fader, Tobias Fleischer, blev Aaret efter Bergraad paa Kongsberg, men forlod dette Sted 1689, rejste til Kjøbenhavn og døde der d. 20de August 1690[3]). Selv kom han i Sorø Skole, uden Tvivl engang i Aaret 1694[4]).

---

[1]) Naar Holberg i sin Autobiographi regner ham blandt sine *Landsmænd*, saa er dette da, som man af det Følgende vil see, ikke ganske nøjagtigt.

[2]) Hans vigtigste Levnetsomstændigheder tilligemed hvad han som Præst har udgivet i Trykken findes allerede i *Bolten's* Kirchen-Nachrichten von der Stadt Altona, 1, S. 67 fg. Jfr. *Schmid's* Versuch einer hist. Beschreibung der Stadt Altona, S. 187. — *Worm* betegner ham blot som Alumnus Collegii Medicei og veed ellers intet om ham. *Nyerup*, som urigtig kalder ham *Jørgen* Christian F., skriver: »Er muligen den G. C. Fleischer, der omtales i *Bolten's* Kirchen-Nachr.« &c. Han forekommer i *Thura's* Conspectus Danorum, qui de linguæ Romanæ et Græcæ scriptoribus meruerunt, p. 19; jfr. Index II.

[3]) Se om ham *Vidensk. Selskabs Skr.*, 11, S. 227 fg., og *Brünnichs* Kongsberg Sølvbergværk, S. 209 fg. *C. Deichman* giver paa førstanførte Sted (S. 230) en ikke videre fordelagtig Karakteristik af ham. — At han er död 1690 (ikke 1692, som *Brünnich* angiver S. 224), sees af en d. 1ste Dec. d. A. dateret Supplik fra hans Enke, Ursula (*Resolutions-Prot.*, afl. fra Indenrigsminist.); jfr. Saml. Danske Kongers Hist. i Geh.-Arch., Nr. 237, u. 16/7 1698.

[4]) Hans Moder supplicerede i Slutningen af 1693 herom, og hendes Andragende anbefaledes af Cancelli-Collegiet (*Canc.-Collegii Prot.)*, hvorefter Biskoppen d. 26de Dec. s. A. fik Brev, at Kongen har

Han deponerede i Aaret 1700 (immatr. d. 16de Juli)[1]. Den 16de Maj 1703 blev han creeret til Baccalaureus. Den foregaaende 17de Marts var han bleven valgt til Alumnus paa Borcks Collegium[2], hvor han i dette og de fire følgende Aar holdt fem Disputatser[3], af hvilke den de pelliceo veterum Danorum vestitu (1707) vel er den mest bekjendte; han havde en theologisk Plads og laa paa Collegiet til d. 11te Marts 1708[4]. Desuden gjorde han i to Aar Tjeneste ved det kongelige Bibliothek, hvilket sees af hans nedenfor nævnte Ansøgning om Sorø Kald, hvori han anførte, at han tidligere havde suppliceret om tvende Embeder »i den Forhaabning, at han efter Hans Kongelige Majestæts Bibliothecarii Tilsagn skulde blive employeret, saasom han i 2de Aar uden at nyde nogen Løn har opvartet i Hans Kongelige Majestæts Bibliothek«. I hans d. 14de Sept. 1708 udstedte latinske Reisepas[5]) siges ogsaa om ham: »qui aliquo temporis spatio in Bibliotheca nostra regia probata Nobis præstitit officia«[6]). Den 30te Juli 1708 tog han Attestats med Karakteren H. cont.; men den følgende 6te Sept. underkastede han sig paany Examen og erholdt Laudabilis. Først d. 6te Aug. 1710 prædikede han for Dimis (Laud.). Af Datummet for hans nysnævnte Rejsepas sees,

---

efter hendes Ansøgning bevilget, at Sønnen maa indtages i Sorø Skole, naar Plads for ham ledig vorder (*Sjæll. Tegn.*).

1) *Univ.-Matr.* — Der er ikke angivet, hvorfra han er dimitteret; men det har uden al Tvivl været fra Sorø.

2) *Acta Consistorii.*

3) Se *Worms* og *Nyerups* Lexikonner.

4) Ifølge en af Cand. theol. *J. L. Jensen* efter Collegiets Regnskabsbog udarbejdet Fortegnelse over Alumnerne.

5) *Sjæll. aabne Breve.*

6) I sin d. 21de Juni 1706 holdte Disputats: Impostor Græcus, nævner Fleischer (pag. 13 not. u) to islandske Manuscripter »*in Biblioth. Reg.*«

at han er rejst til Tydskland kort før Holberg og Vinding. I Begyndelsen af det følgende Aar ansøgte han om Feldtprovsts Bestilling ved Auxiliairtropperne i Braband. I Extracten af hans Supplik anføres blandt andet, at han har »øvet sig udi Prædikener i dansk og tydsk Sprog«. — »Doctor Masius attesterer skriftlig, at denne Supplikant er en af de bedste Candidatis ministerii, som har aflagt paa Universitetet adskillige Specimina publica og Examen theologicum med stor Berømmelse sustineret, ellers i Liv og Levnet forholdt sig christelig, skikkelig og redelig, saa det var at ønske, at Hans Kongl. Majestæt vilde allernaadigst reflectere paa et saa dygtigt Subjectum«. I Margen er skrevet med Kongens egen Haand: »Vj ville Allernaadigst, at *Georg Christian Fleischer confereris* denne Feldt Provstes bestilling«[1]). Alligevel fik han ikke dette Embede. Da han Aaret efter ansøgte om Lectoratet i Christianssand og det dertil lagte Tveds Præstekald efter Mag. Leigh, forestillede han, at han »for et Aar siden supplicerede fra Leipzig om det da vacante Feldtprovsti udi Braband, men ej har kunnet erholde nogen allernaadigste Resolution derpaa«. Han anførte derhos blandt mere, at han havde »frequenteret fremmede Akademier i Tydskland og Holland«[2]). Samme Aar, 1710, søgte han Sorø Kald, som var ledigt efter Mag. Niels Foss, og beraabte sig da blandt andet paa, at han havde »besøgt fremmede Akademier i Tydskland, Holland og Frankrig«[3]). Endelig blev han i nysnævnte Aars Efteraar beskikket til Feldtpræst[4]). Den 10de August 1716 fik

---

1) *Extr. af Suppl.* ²/₃ 1709. — Hvad der af Kongens Resolution er trykt med Cursiv er i denne skrevet med latinske Bogstaver.

2) *Gratial-Prot.*

3) *Gratial-Prot.*

4) Den 19de Sept. 1710 fik Biskop Bornemann Befaling at ordinere

han (hidtilværende Feldtpræst ved Oberst v. d. Schulenburgs Dragonregiment) Kaldsbrev som Pastor ved Rellingen Menighed i Herskabet Pinneberg og d. 11te Januar 1718 Bestalling som Provst i Herskabet Pinneberg og Hovedpastor ved den evangelisk-lutherske Kirke i Altona. Han giftede sig først d. 26de Juli 1724. I Aaret 1737 erholdt han efter Ansøgning sin Entledigelse, hvorefter han levede i Altona til sin Død d. 26de Sept. 1746. Hans Portrait hænger paa to Steder i Hovedkirken i Altona. I de venlige og muntre Ansigtstræk gjenkjender man den »Festivitas«, som Holberg tillægger ham.

Efter Hjemkomsten (i Begyndelsen af Aaret 1709) blev Holberg Hofmester for Geheime- og Admiralitetsraad, Admiral og Ridder *Frederik Geddes* til Hindema tre Sønner, *Hans*, *Christian* og *Carl Vilhelm Gedde*[1]), i hvilken Stilling han efter sit eget Udsagn forblev et Aar[2]). I sin Danmarks og Norges Beskrivelse (S. 466) fremhæver Holberg denne Herres Tapperhed i Slaget i Kjøge Bugt, ligesom han ogsaa nævner ham i sin Dissertatio de Historicis Danicis

---

sex af ham foreslaaede Personer — deriblandt Fleischer — til Feldtpræster ved Auxiliairtropperne i engelsk og hollandsk Tjeneste (*Sjæll. Tegnelser*, Nr. 57, fol. 662 b — 663 a; jfr. fol. 625 b — 626 a).

[1]) En af hans Formænd var Mag. *Jakob Rasch*, som 1700 blev Hofmester for Admiral Geddes Sønner (*Worms* Lexikon, 2, S. 231; jfr. *Gratial - Prot.*, som begynder 1706 i Marts). Han blev 1706 Rector i Christiania. Biskoppen (Dr. Hans Munch) ønskede, at han vilde »stræbe efter Successionen, hvortil hans Capacité og Conduite er noksom erfaret« (sidstanf. Sted; jfr. *Canc.-Prot.*).

[2]) Da Holberg allerede i Sommeren 1709 blev Alumnus paa Borcks Collegium (se S. 122), maa Stedet i *Opuscula*, I, p. 47, oversættes saaledes: »Efter et Aars Forløb, da jeg (imidlertid) var bleven optaget blandt Alumnerne paa Borcks Collegium« &c. *Scheibe* har forstaaet det rigtig (Overs. af Peder Paars, Udg. 1764, XL).

(fol G. 2 a)[1]. Geheimeraad Gedde blev tilsidst 1713 Stiftamtmand over Fyn og Langeland og døde d. 13de April 1717, 76 Aar gammel. Kort før sin Død fik han et meget slet Skudsmaal i en anonym Supplik, »dateret Odense den 23de December (1716)«, i hvilken forestilledes »Israels bedrøvelige og vemodige Klage over nogle Belials Børn og over den gruelige Vederstyggelighed i Odense« &c. I denne forekommer nemlig Følgende: »Præsterne bespottes og med Tunge, Haand og Pen ihjelslaaes; thi Stiftsamtmanden skjælder dem for Narre, som selv naragtig allerværst anstiller sig, betager dem deres tillagte Rettighed, truer dem med Landflygtighed, er værre imod dem end Kammerjunker Pentz i Jylland[2]) og agter sin Hund mere end sin Præst. Hans Gudsbespottelse, Arrighed, Drukkenskab, Fraadseri, Skjælden, Banden, Knurren, Biden, Overfusenhed og snart phantastiske Galenskab med ubesindig Haardhed betees paa hans gamle Vane, som imod de haarde Baadsmænd, som han mener ere endnu under hans Haand; han søger usømmelige Compagnier med ulige Undermænd for en lumpen Drik Vin Skyld, opholder Prædiken om Søndagen til Klokken 10, gamle og frugtsommelige Kvinder til Hindring i at komme til Alters; han aftrækker ubilligen Haandværksfolk, endog for Kongens Arbejde, saa-

[1]) Holberg irettesætter her *A. Hojer*, fordi han i sin Dännemärckische Geschichte i Fortællingen om Krigen under Christian d. 5te (S. 520, u. Aaret 1677) gjør Gedde til Admiral. Han var ogsaa virkelig dengang kun Capitain. Derimod tager Holberg selv fejl, naar han sammesteds betegner Gedde som en »imberbis juvenis« paa den Tid; thi denne blev allerede født 1641.

[2]) *Adam Ernst Pentz* til Nöragergaard. Om hvorledes han i Januar 1706 mishandlede Hr. Peder Jessen, Sognepræst til Tisted og Binderup, se *Farstrups* og *Axelsons* Dagbog, S. 177. Pentz blev for denne Sag af Højesteret d. 21de Juli 1708 dømt til at betale Præsten 800 Rdlr. og til vor Frelsers Kirke 500 Rdlr.

velsom hans Tjenere, deres fortjente Løn«, Supplikken foretoges d. 27de Jan. 1717 i Conseilet. Dette fandt endel Punkter i den, »hvilke, om de sig saaledes virkelig forholder, nødvendig burde remederes«. Til at inquirere herom, saavidt det gejstlige Væsen angik, og referere den sande Beskaffenhed foreslog det Summus Theologus, Dr. Bartholin, som kunde tage to Provster til sig, saasom den i Roskilde og en af de nærmeste i Jylland. Dette blev allernaadigst approberet[1]. Dr. Hans Bartholin fik dog først Commissorium d. 22de April 1717[2], altsaa kort efterat Geheimeraad Gedde var død[3]. Hvis der, som man vel maa antage, er et og andet Sandt i den anonyme Suppliks Karakteristik af Manden, kan vel noget deraf skrives paa hans Sømandsstands Regning. I en d. 24de Febr. 1712 dateret Skrivelse fra ham til en Geheimeraad i Conseilet (C. Sehested)[4] synes han tilmed at vise sig fra en ret hæderlig Side. Han angiver i denne Skrivelse sine Grunde, hvorfor han ikke med de andre Deputerede i Sø-Etatens General-Commissariat har underskrevet en Erklæring angaaende en af Flaadens Læge, Bing[5], indgiven Memorial: at han nemlig aldrig har hørt til noget Ondt om Bing, langt mindre at denne er af det Humeur, at han formedelst indbildt Visdom ikke kan komme overens med

[1] *Extr. af Suppl.*

[2] *Sjæll. Tegnelser.*

[3] Jfr. om denne Sag *Blochs* Fynske Gejstligheds Hist., 1, S. 192—93 og S. 677 fg.

[4] Geh.-Archivet. Danske Kongers Hist., under Nr. 258 b.

[5] *Jens Bing*, som samme Aar blev Dr. med. — I et til Kongen indgivet Andragende af 23de Juni 1712 siger Bing, at han havde for længe siden efter General-Commissariatets »Begegning« imod sig været foraarsaget at gjøre Ansøgning om sin Dimission fra Flaaden (Geh.-Arch. Anf. Sted).

Nogen, som Slutningen af Etatsraaderne Adelaers og Seckmans (de to andre Deputerede) Erklæring formelder, men at han tværtimod hører tale alt Godt om ham af dem, som kjende ham, saa og af Medici, som forstaae det, og at den anden Interims-Doctor ved Kvæsthuset, Bötticher[1]), »schall were en haes, som ingen *praxeen*[2]) haffuer, mens en schiden mund, der taler ilde om folck, szom hand icke kand bere wand till; dertillmed schall hand haffue en inbildendens orm aff høyhed, szaa att ingen Mennischier kand komme till rette med hannem, och frøgter jeg forre, kommer dett for lyszet rett, huad mig offte er sagt om hannem, kand hand faae scham nock. Dett hand bruger mehre kostbahre *medicamenter* till *patienterne* end szom *bing*, kand fornemmes paa *apoteckerne*, naaer dereffter *inqvireres*, och att *bing* icke er *graduëret*, giøer icke till Sagen nogett, naaer hand ickuns haffuer *praxeen*; thi, om *bing* tager *doctor graden* i Morgen, saa bliffuer hand derforre icke ett haar lærdere eller wieszere«. — — — »och siünes mig, att dett war bedere att hielp en dansch mand till rette, naaer hand haffuer *Experience*, en som en tydsch wurmbrandt, der ingen haffuer, som jeg och haffuer schrifftlig giffuet mine gode Herrer med *Collegij* att forstaae, ligeszom jeg dette nu schriffuer, saa och att jeg will icke were med att giøre nogen *tort* uden Aarsage. dette haffuer jeg icke willett effterlade att berette Eders *Excell.*« &c. — Holbergs Elever vare efter hans eget Udsagn lærvillige, men meget stridbare, saa at de endogsaa i hans Nær-

[1]) Den af sit Skrift om Pesten bekjendte Dr. *Johan Gottlieb von Bötticher*. Geheimeraad Geddes herefter anförte Udladelser om denne Mand stemme ret vel med hvad man ellers veed om ham.

[2]) Hvad der i den originale Skrivelse staaer med latinske Bogstaver er her trykt med Cursiv.

værelse »fløj i Haarene paa hinanden«. Den ældste, *Hans Gedde*, om hvem han nærede store Forhaabninger, beretter han, blev dræbt i Braband af en norsk Capitain, som han havde udfordret; i Fru *Anne Trolles* Brev til Rostgaard (dat. 6te April 1717)[1]) saavelsom i Oversættelsen af Holbergs Levnet af 1745 siges, at han blev *stukken ihjel* i Duellen, og det er vel altsaa urigtigt, naar Præsten *Samsing* (død 1751) i sit haandskrevne Theatrum Nobilitatis Dan. (Geh.-Archivet) angiver, at han blev *skudt*[2]). Om den mellemste, *Christian Gedde*, siger han, at han druknede ved at sætte over en Aa eller Sø; ifølge Fru *Anne Trolles* Beretning skete det ved Hindema *(Samsing:* i Aaen ved Hindema)[3]). Den yngste, *Carl Vilhelm Gedde*, fik ved

[1]) Se *Vedel Simonsens* Samlinger til Elvedgaards Historie, 2, S. 76.

[2]) Hans Gedde er vel født i den første Halvdel af 1694 og uden Tvivl paa Hindema i Fyn, da han ikke findes i Holmens Kirkes Døbebog. Skjellerup Kirkes (Sognekirken til Hindema) Bøger fra den Tid existere ikke længer.

[3]) Af den ret vakkre Indskrift paa hans Ligsten i Skjellerup Kirke hidsættes Følgende: »Igiennem Dødsens Vande vandrede dend Siæl til Gud, som fordum vandrede med Gud, da dend boede udi dend med Legometz og Sindetz Gaver, med Gudsfryct og Dyder ziirede unge Herre, nu salige Juncker *Christian Gedde* — — —. Denne nu sl. unge Herris Indgang i Verden skeede udi Kiøbenhafn dend 17. Iulii Anno 1695; men, saasom Døden hvercken skaaner Ungdom, Herrens Fryct og Dyder, men snarere, saasom Gud ved Døden lengis efter dend Siel, der i Livet altid lengtis efter sin Gud, hafver hastet med hannem, som hafde en sørgelig Udgang af Verden her udi Fyen d. 31. Iulii Anno 1712; det Jordens var, blef Grafven gifvet d. 9. Aug. A° 1712. Hvo engang for Sine sidste Hvile søger, frygte sig ei at forurolige dends Been, som ilifve Ingen nogen Uroe gjorde; men lær her ved at døe, men du lefver, paa det du maa lefve, naar du døer« — — —. Stenen er forøvrigt blot prydet med hans fædrene og mødrene Vaabener, Geddes og Løvenhielms. — Den Bøn, at man vilde lade hans Ben hvile i Ro, er saa lidet bleven paaagtet, at man tværtimod uden nogen tænkelig Grund har udtaget hans Kiste af den underjordiske Begravelse og nedgravet den paa Kirkegaarden.

Giftermaal Baroniet Vintersborg paa Laaland og var derhos karakteriseret Oberst af Cavalleriet. I hans Gravskrift hedder det: »Hans Ungdom tjente til en grundig Indsigt i de lærde Videnskaber«[1]).

Holberg er naturligvis som Hofmester for Geheimeraad Geddes Sønner kommen til at boe i dennes Gaard, der laa i Kannikestrædet ved Siden af Borcks Collegium, Østen op til samme. Dette varede dog ikke det hele Aar, i hvilket han var i denne Stilling; thi hen i Sommeren 1709 flyttede han ind paa Collegiet. Den 1ste Juni d. A. blev han nemlig i Consistorium valgt til Alumnus paa dette[2]), og den følgende 11te August drog han derind; han havde en theologisk Plads og laa paa Collegiet til d. 11te Febr. 1714[3]). Af sine Samtidige der nævner Holberg blot Mag. *Niels Aagaard* (død som Rector i Kjøge), som efter hans Sigende var den eneste af Alumnerne foruden ham selv, der ret gav sig af med det gamle Latium. Aagaard var Alumnus og Inspector fra October 1710 til Maj 1714[4]). Foruden af sine tre paa Collegiet holdte Disputatser om

---

1) Han hviler i Familiebegravelsen i Halsted Kirke paa Laaland. Ifølge Indskriften paa den Plade, der har siddet paa hans Kiste, og som jeg i Sommeren 1856 fandt sammenbøjet og henkastet i en Krog, blev han født i Kjøbenhavn d. 31te Maj 1698 og døde paa Sæbyholm d. 6te Marts 1757 (paa *Hoffmans* Stamtavle og i *Lexikon o. adel. Familier* staaer urigtig 1747). — Han nævnes med Ros i *Rhodes* Samlinger til Laalands og Falsters Historie (1, S. 224).

2) *Acta Consistorii.* — Etatsraad Povel Vinding var da Ephorus for Collegiet; efter hans Død d. 27de Marts 1712 blev Etatsraad Caspar Bartholin det.

3) Disse sidste, hidtil ubekjendte Notitser skyldes Cand. theol. *J. L. Jensens* ovenfor anførte Fortegnelse over Collegiets Alumner.

4) Aagaards Formand som Inspector var Mag. *Hans Hansen*, der var det, da Holberg flyttede ind paa Collegiet. Han døde som Provst og Sognepræst til Skjelby og Gunderslev 1758 (*Worms* Lexikon, 3, S. 937; *Christian Hansens Liv og Levnet* [1791], S. 9 fg.).

Thy (Thya illustranda) er han bekjendt som Rostgaards Medhjælper ved dennes Ordbogsarbejde; Rostgaard kalder ham »den ypperlige, lærde og flittige Mand« og nævner hans utrættelige Flid »med at indføre de bedste danske Talemaader og med godt Latin samme at forklare«[1]. Blandt andre Alumner, der have ligget paa Collegiet tilligemed Holberg, kunne som de mærkeligste nævnes den ovenfor omtalte *Jens Bing*, senere bekjendt som Læge, der dog allerede forlod Collegiet i November 1709, den af Litteraturen ikke ufortjente *Joachim Wielandt*, der flyttede derind samme Dag som Holberg og forblev der til Dec. 1711, *Christian Ramus*, senere Biskop i Fyn, som havde en chemisk Plads (Dec. 1709 — Oct. 1711), Mathematikeren *Joachim Frederik Ramus* (Juni 1711 — Nov. 1713), Forfatteren af Skjelskørs Beskrivelse, *Peter Friis* (fra Dec. 1712), og endelig den gamle Jubellærer, *Jakob Muus* (fra Maj 1713)[2]. *Christian Falster* skulde efter Consistorii Beslutning i Mødet d. 17de Sept. 1712 have havt den anden Plads, som derefter blev ledig; men allerede den følgende 1ste October kaldtes han af Biskop Ocksen til Conrector i Ribe. En af sine Samtidige paa Collegiet, *Peder Jakob Hvid* (eller Petrus Albinus), har Holberg uden Tvivl tænkt paa, da han paa sin 1719 udgivne Dissertatio juridica de nuptiis Propinquorum satte: »sub præsidio Clariss. Mag. Petri Albini«, ligesom han kort iforvejen havde brugt Povel Rytters Navn til sin Diss. de Historicis Danicis. Denne Hvid var efter i henved et Aar at have været Alumnus paa Borcks Collegium i Foraaret 1713 bleven kaldet til Sognepræst til

---

[1]) *Nye Danske Magazin*, 5, S. 269; jfr. S. 270.

[2]) Til disse Notitser er ligeledes Cand. *Jensens* Fortegnelse over Collegiets Alumner benyttet.

Horne og Asdal i Aalborg Stift; men allerede Aaret efter dømtes han af Højesteret fra Kald og Ære for at have forkleinet en Piges Ære, som han var forlovet med, men ikke vilde ægte[1]. 1727 fik han Æren igjen samt Bevilling som Højesterets-Procurator, men kunde senere ikke erholde Confirmation af Christian d. 6te og maatte lade sig nøje med 1734 at faae Bevilling som Procurator ved Over- og Underretterne, Højesteret og Kjøbenhavn undtagne. Der berettes, at han døde i Armod i Kjøbenhavn[2].

Medens Holberg laa som Alumnus paa Borcks Collegium, indfaldt, som bekjendt, i Aaret 1711 den store kjøbenhavnske Pest. Af *Acta Consistorii* sees, at i det mindste alle de, der endnu d. 9de December 1711 vare Alumner, have under hin enten forladt Byen eller boet i denne udenfor Collegiet[3]. Man kunde derfor formode, at Holberg, der ikke var bunden til Kjøbenhavn, har været i de førstes Tal, og virkelig er det højst sandsynligt, at han i Pestens værste Tid har opholdt sig i Borrehuset ved Grønsunds Færgested paa Falster. I sin *89de Epistel* skri-

---

[1] *Holberg* vidnede d. 27de Januar 1714 tilligemed de fleste andre Alumner paa Collegiet i den samme Sag for Consistorium (*Consistorii Retsprotocol).*

[2] *Blochs* Fynske Gejstligheds Hist., 1, S. 831—32. — Han var ikke, som der her angives, født 1688, men d. 13de Aug. 1689 (*Chr. Brandts* Udtog af Odenses Kirkebøger i Geneal.-Herald. Selskabs Saml.).

[3] *Acta Cons.* u. 9de Dec. 1711: »Velbr. Hr. Etats-Raad Povel Vinding forspurgte sig, om ikke Alumni Collegii Medicei, som i disse vanskelige og bedrøvelige Tider enten haver været paa Landet eller udaf Collegio paa andre Steder, maatte nyde deres Stipendium uden nogen Afkortning, og, som Faa ikkun ere tilstede, og ingen Exercitia ere holdte i disse Tider, om ikke Ephorus kunde forrette Distributionen uden at incommodere Magnificum Rectorem og Nobilissimos Dnn. Professores, hvilket Consistorium villig altsammen bifaldt«.

ver han nemlig selv: »Et andet Exempel af vor Tids Historie er udi en højadelig Dame, hvilken havde en uovervindelig Afsky for hendes første Ægtefælle, skjøndt han blandt alle Undersaattere var den fornemmeste og tilligemed den galanteste Herre udi Riget, og varede dette, indtil paafulgte Skilsmisse, da efter et nyt Ægteskab, som ogsaa havde et ulykkeligt Udfald, hun omsider tredie Gang begav sig udi Ægteskab med en gemen Matros, med hvilken, endskjøndt han dagligen handlede ilde med hende, hun sagde sig at leve langt mere fornøjet end udi det første Ægteskab. Og haver jeg saadant hørt af hendes egen Mund, da jeg var i hendes Hus, som var ved et Færgested udi Falster, paa samme Tid, da hendes Mand var arresteret formedelst en Misgjerning«. Den adelige Dame, der havde en saa omvexlende Skjæbne, var, som bekjendt, *Marie Grubbe*, først gift med Statholder Ulrik Frederik Gyldenløve, derpæst med Palle Dyre og endelig med Søren Sørensen Møller, som boede i det ovenfor nævnte Borrehus og ved Højesteretsdom af 4de August 1712 dømtes til tre Aars Arbejde i Jern paa Holmen for et paa en Dragør-Skipper af Vaade begaaet Drab. Hun selv døde i Borrehuset i Juni 1718[1]). Det af Søren Sørensen Møller forøvede Drab, for hvilket han, da Holberg opholdt sig paa Falster, sad arresteret, skete ifølge ovennævnte Højesteretsdom d. 19de Maj 1711. Holberg *kan* altsaa allerede i Aaret 1711 have opholdt sig paa nysnævnte Ø. Formodentlig er han i Slutningen af Juli eller omtrent ved den Tid med en Skipper sejlet lige dertil, og sidst i November eller først i Decem-

---

[1]) Se om hende *Hoffmans* Efterretn. om danske Adelsmænd, 3, S. 255—56, og *Dansk Museum*, Juli — Dec. 1782, S. 257 fg. — Hendes eventyrlige Liv har givet *Blicher* Stof til hans Novelle: En Landsbydegns Dagbog.

ber er han uden Tvivl kommen tilbage[1]. I sin Danmarks og Norges Beskrivelse (S. 34) omtaler Holberg Falster som »Danmarks Frugthave«. »Det hele Land«, skriver han fremdeles, »vrimler af Hjorte, Hinde og Raadyr, hvilke ere saa tamme, at man kan gaae dem ganske nær« &c.

1711 udgav Holberg, som bekjendt, sit første Skrift, sin *Introduction til de fornemste Europæiske Rigers Historier.* At det er udkommet i de første Maaneder af Aaret, kan man vel slutte af Tidsangivelsen »for 3 Aar siden«, som findes baade i Dedicationen og i Fortalen foran i hans 1713 trykte *Anhang;* i et i *Sjæll. Tegnelser* indført Kongebrev af 29de Maj 1711 (se næste Side) omtales det som »nyligen« udgivet. 1713 (i Slutningen af Aaret) fulgte *Ludvig Holbergs Anhang til hans Historiske Introduction &c.*[2]. I sin Ansøgning om at blive Professor nævner Holberg endnu som det tredie af ham publicerede Skrift »en Continuation paa den sidste Danske Historie«. Det første Spor til dette Arbejde findes i følgende Uddrag af en af ham i Foraaret 1711 indgiven Supplik: »Ludovic Holberg andrager, at foruden den Europæiske Historie, han har ladet trykke paa Dansk, har han og fuldfærdiget et andet Værk som et Appendix til bemeldte Historie, kaldet Introduction til de 3de højlovligste sidste danske Kongers Historie, hvilket Værk kan tjene til at igjendrive adskillige fremmede Skribentere, som har grundet deres Relationer om Danmark paa den svenske Historie; thi beder han allerunderdanigst, at de maae beskikkes, som

[1]) Professor i Medicinen *G. F. F. v. Franckenau* opholdt sig ogsaa under Pesten paa Falster (*Hist. Tidsskrift*, 3, S. 526). Han var første Gang efter samme i Consistorium d. 2den December.

[2]) Begge disse Skrifter omhandles udførlig af *Philipsen* i »Den Holbergske Litteraturs Historie og Bibliographi«. Jfr. Conferentsraad *Werlauffs* Holbergiana i *Nyt hist. Tidsskrift*, 6te Bind.

kan revidere samme Værk til Trykken«. Herved er skrevet: »Conseilet indstiller allerunderdanigst, om Justitsraad Rostgaard eller Reitzer hertil maa beskikkes«, og derunder med Kongens egen Haand: »Vj ville Allernaadigst, at *Iustits*[1]) Raad *Rostgaard* her til *ordoneres*«[2]). Denne fik derefter følgende d. 29de Maj 1711 daterede Kongebrev: »Saasom Ludvig Holberg for Os allerunderdanigst haver ladet andrage, at han forudén den Europæiske Historie, som han nyligen til Trykken har befordret, endnu et Appendix til bemeldte Europæiske Historie skal have fuldfærdiget, med Begjæring, at det til Trykken maatte blive revideret, saa er Vores allernaadigste Villie og Befaling, at Du Dig samme Skrift foretager og det med Flid igjennemseer og censurerer, som tilbørligt og forsvarligt eragtes«[3]). Den »Continuation« &c., som Holberg havde »publiceret« (d. v. s. overrakt Kong Frederik d. 4de), inden han indgav sin Ansøgning om at blive Professor, udgjorde forøvrigt kun den første Del af hans Værk eller Christian d. 4des og Frederik d. 3dies Historie. I sin Autobiographi beretter han nemlig, at han dedicerede Kongen et Manuscript i Folio, som indeholdt disse tvende Kongers Bedrifter, og at derved Vejen aabnedes ham til Professoratet[4]). Han havde kaldt sit Værk *Introduction til det forrige Seculi Danske*

---

1) Hvad der i den kongelige Resolution er skrevet med latinske Bogstaver er her trykt med Cursiv.

2) *Extr. af Suppl.*, som 20/5 1711 »bleve i Conseilet udsatte til at refereres«. — I *Suppl.* f. 1711, 1ste Halvaar, Nr. 458, er dette anført saaledes: »Ludvig Holberg. — Supplicerer, at H. K. M. vilde beskikke Nogen til at revidere og censurere et hans Skrift, kaldet Introduction til de 3 sidste Danske Kongers, C. 4ti, Fr. 3tii og C. quinti, Historie«. I Margen: »Cons. d. 20. Maji. Ref. K. Indstilles, om Reitzer eller Rostgaard dette maa anbefales«.

3) *Sjæll. Tegnelser.*

4) Jfr. om denne første Del af Værket *Philipsens* Skrift, S. 3 Noten.

Historie[1]). Det skulde udgjøre tvende Tomer; men den anden, som indeholdt Christian d. 5tes Bedrifter, havde han endnu ikke 1727, da han skrev sin Autobiographi, lagt sidste Haand paa. 1729 omtaler han derimod i sin Danmarks og Norges Beskrivelse (S. 214) »2 Manuscripter in Folio om de 2de (3de) sidste Konger» som allerede færdige i nogle Aar, og efter hans egne Ord har han i dette Skrift optaget »det fornemste deraf«. Den til Kongen overrakte første Tome opbevaredes i det kongelige Haandbibliothek indtil dettes Brand 1794[2]). Endelig nævner Holberg i sin Ansøgning som fuldført et Corpus Juris Naturæ et Gentium. Dette Skrift udkom 1715 under Titelen: *Ludvig Holbergs Moralske Kjærne eller Introduction til Naturens og Folkerettens Kundskab*[3]). — Om Holbergs i Aarene 1710—1713 paa Borcks Collegium holdte fire *Declamationer* se *Thura's* Idea hist. litt. Dan., p. 183, og *Høybergs* Kjøbenhavnske Samlinger, 1, S. 493.

Holbergs Ansøgning om Ansættelse ved Universitetet gaaer ud paa enten at faae den vacante Profession eller at blive Adjunctus Professor Philosophiæ. Den vacante Profession var den græske, som Professor Niels Foss var fradød i October 1712. Mag. *Hans Gram*, Conrector ved Frue Skole, havde efter Biskop Worms Tilskyndelse strax meldt sig som Ansøger[4]); men først efter mere end

1) »*Introductionem ad Historiam Danicam prioris seculi*« (Autobiographien).

2) *Wandall:* De paa Jægerspris ved Mindestene hædrede Mænds Levnetsbeskrivelser, 2, S. 136.

3) Se om denne første Udgave af Holbergs Natur- og Folkeret Conferentsraad *Werlauffs* ovenanførte Holbergiana.

4) *Grat.-Prot.* October 1712: »Hans Gram, Conrector i Kjøbenhavns Skole, anholder allerunderdanigst om Professione Græcæ Linguæ efter den afdøde Professor Niels Foss og beraaber sig paa Biskop Worms Tilskyndelse herom allerunderdanigst at supplicere«.

et Aars Forløb blev der tænkt paa Besættelsen, idet der da paalagdes nysnævnte Biskop at gjøre Forestilling derom. Den derefter af Biskoppen indgivne egenhændige Forestilling lyder saaledes[1]:

StorMægtigste, AllerNaadigste
Arve-Konge og Herre.

Som Edersz Kongl. *Majst.* AllerNaadigst haver anbefalet mig at forestille een beqvem og dygtig *Person* til at være *lingvæ Græcæ Professor* her ved dette Kongl. *Universitet*, hvilken *Profession* lenge over et aar haver været *vacant*, saa maae jeg i dybeste underdanighed forsickre Edersz Kongl. *Majst.*, at ingen til det Embede at betræde kand være dygtigere end *Mag. Hans Gram*, nu værende *ConRector* her i Kiøbenhafnsz *schole*, om hvisz lærdom ei alleene jeg, men end og det heele *Universitet* kand bære vidne, saa at sligt Embede icke kand forsynisz med een lærdere og beqvemmere Mand, hvilket jeg i dybeste underdanighed henstiller til Edersz Kongl. *Majsts.* AllerNaadigste Velbehag, Forblivende

StorMægtigste, AllerNaadigste
Arve-Konge og Herre
Edersz Kongl. *Majsts.*
Allerunderdanigste, troe-pligtskyldigste tienere og
Uafladelig Forbedere

Kiøbenhafn
2. *Ianuarij* 1714. *C. W. Worm.*

[1]) Den findes i *Sjællandske Indlæg.* — Hvad der i den er skrevet med latinske Bogstaver er her trykt med Cursiv.

Paa et løst Blad er Kongens Resolution saaledes afskrevet: »Saasom det vel er fornødent, at Professoratet i det Græce igjen bliver besat, saa approberer Vi allernaadigst Biskoppens Forslag«. Nederst staaer: »26. Jan. 1714«.

Den 29de Januar 1714 blev derpaa Gram beskikket til Linguæ Græcæ Professor[1]) og Holberg til Adjunctus Professor Philosophiæ[2]).

---

[1]) Jfr. *Thura's* Idea hist. litt. Dan., p. 189.

[2]) Grams og Holbergs Bestallinger af ovennævnte Datum findes i *Sjæll. aabne Breve.*

I W Tegner & Kittendorff's lith Inst.

Præsident Hans Nansen
den Ældre.

om, at han vel fortjente en Levnetsbeskrivelse.

I nærværende Blade har jeg forsøgt at sammenfatte,

Præsident Hans Nansen
den Ældre.

Ved

Dr. Fr. Hammerich.

Vi have ikke faa Levnetsbeskrivelser af berømte danske Mænd, der levede før Enevælden, men næsten alle handle de om Lærde eller Statsmænd. Og dog gaves der i den danske Borgerstand mægtige, indflydelsesrige Folk, skjøndt Standen i det Hele vel aldrig naaede den betydningsfulde Udvikling, som fandt Sted i visse andre Lande. Rigets Ypperste, Drost Peder og Klaus Limbek, kunde være i dyb Gjæld og derved i Afhængighed af Borgere, og en Borgemester i Ribe under Valdemar Atterdag, Anders Bundesen, havde Raad til at lade et fyrsteligt Gravmæle sætte paa sin Grav. Navnlig efter Reformationen have vi en Række meget formaaende Handelsmænd, Oluf Bager, Leilerne i Helsingør, Markus Hess, Johan Bräem, Mikkel Vibe, hvis Indflydelse rakte langt ud over den Komune, de nærmest tilhørte. Kom der Røre i Borgerverdenen, da optraadte Folkeledere, som Hans Mikkelsen, Ambrosius Bogbinder og Jørgen Koch. Der er dog Ingen blandt saadanne Mænd, hvis Berømmelse overgaaer Hans Nansens, og dette baade naar vi betragte ham som Handelsmand og som Folkeleder, hvortil end ydermere kommer, at han havde Pennen i sin Magt, en Ting vi ellers kun træffe paa hos Hans Mikkelsen. Der kan derfor ikke være nogen Tvivl om, at han vel fortjente en Levnetsbeskrivelse.

I nærværende Blade har jeg forsøgt at sammenfatte,

hvad man veed om denne mærkelige Mands Liv. De særlige Kilder til hans Historie ere ikke mange. Man har fra hans Haand et trykt Skrift, compendium cosmographicum et chronologicum, og hvis det forholdt sig med dette, som med de fleste lærde Skrifter fra hine Dage, hvis Forfatteren i sin Snaksomhed nu hist, nu her betroede os Noget om sit Liv og Levnet, sine Kildestudier og Grandskninger i Videnskaberne, hvis han havde smykket sin Bog med Ærevers og berømte Mænds Anbefalinger paa Dansk og Latin, vilde vi derfra maaskee kunne hente en Deel, ikke uvigtige Efterretninger. Men til alt Saadant kjender den jævne, praktiske Hans Nansen aldeles Intet; han meddeler os ikke videre, end at Bogen ligesom har gjort sig selv paa hans Reiser, idet han følte en indre Trang til at samle af visse anførte Kilder til egen Efterretning, hvad der er samlet, samt at den berømte Longomontanus har gjennemseet den. Private Breve fra hans Haand findes der ingen af, som har ringeste historisk Vigtighed. Derimod førte hiin Tids Skik og Brug det med sig, at vi have to korte Levnetsbeskrivelser af ham, forfattede af Mænd, der stode ham nær, og indlemmede i: Ligprædicken offver Sl. Hans Nansen. Bogen er udkommet i Kvart 1668, foran staaer Dr. Johannes Vandalins Censur over den egenlige Ligprædiken, det Hele udgjør 170 Sider og 6 Sider Fortale. Den første Deel: »Den Retsindige Dommeris Graff-Skrifft«[1]) er Ligprædikenen af Sognepræst

[1]) Censuren indskjærpedes paany, i Anledning af den noldske Historie, ved Forordning 6te Mai 1667. Den fuldstændige Titel lyder: Den Retsindige Dommeris Graff-Skrifft tagen udaff Jobs 29. cap. vers. 14. 15. 16. frembsat oc forklarit udi den Ædle, Høyactbare, Høy- oc Velvise, nu Sal. Mands Hans Nansens Kongl. Maytt. Raad, Assessor i Collegio Status, Præsident oc Borgemester i Kiøbenhaffn

Esaias Fleischer ved Helliggjestkirke, en Søstersøn af Hans Nansens Hustru: først paa sædvanlig Viis en Fortale, saa Text og Indgang, derpaa den Afdødes Levnet fra Side 26 til 48, endelig »Textens Forhandling« i tre Parter med applicatio paa den Afdøde; i Alt 156 Sider. Efter Ligprædikenen kommer Universitets-Programmet, der iøvrigt ogsaa haves trykt for sig paa et stort Folioblad; det udgjør 14 Sider og er udstedt, ikke forfattet, af Ærkebiskop Hans Svane og Universitetets Rektor Professor Matthias Foss. Forfatter er nok Aarets Dekanus, Professor Rasmus Bartholin[1]). Efter disse to Levnetsbeskrivelser og nogle smaa Bidrag, sammenskrabede hist og her, har den bekjendte Joh. Møller udarbeidet Skildringen af Hans Nansen i Cimbria litterata, hermed og med Levnetsbeskrivelsen i Rothes brave Mænd, et simpelt Uddrag af Ligprædiken og Program, slutter Rækken af de egenlige Personalier. Fra Helliggjestkirke, hans Sognekirke, er Intet at hente, thi dens Kirkebøger gaae ikke ud over det attende Aarhundrede; de flensborgske Arkiver paa Raadhuset og i Mariekirken ere for Øieblikket i en saa kaotisk Tilstand, at man kun hist og her kan

---

Hans Liigs Christelige Begengelse Den 25. Novemb. 1667. Vdi H. Geistis Kircke aff Esaia Fleischer Sogneprest sammesteds. Kiøbenhaffn, tryckt hos Hendrich Gøede, Kongl. Maj. oc Univ. Bogtr. Aar 1668.

[1]) Programmet begynder saaledes: Præses Consistorii Regiæ Academiæ Hauniensis D. Johannes Suaningius, S. Regiæ Majestatis Consiliarius, Collegii Status Assessor, Archiepiscopus, SS. Theologiæ Professor, Ejusdemque Facultatis Decanus, Nec Non Ejusdem Academiæ Rector M. Matthias Fossius SS. Theologiæ P. P. Lect. Salut. Det er dog kun skrevet i disse Udstederes Navn, i det Hele maa bemærkes, at Udstederne saa godt som aldrig selv have forfattet et Program; den sandsynlige Forfatter, Aarets Dekanus, er opgivet efter Universitetsmatrikelen i Konsistoriets Arkiv.

støde paa Smaating, maaskee de dog ville yde noget Mere, naar den nu af Cand. Seidelin paabegyndte Ordning engang føres til Ende.

Men Hans Nansen har saa dybt indskrevet sit Navn i Tidens Historie, at den paa hvert Blad bærer Vidne om ham. De trykte og utrykte Kilder til Enevældens Indførelse, jeg har anført i min didhørende Afhandling[1]), maa derfor flittig raadspørges, ligesaa alle trykte Kilder til Kjøbenhavns Historie, medens han sad i Magistraten. Endelig levere det kun lidet paaagtede Raadstuarkiv og Geheimearkivet, sidstnævnte navnlig i sine Registre og Tegnelser, en heel Mængde ubenyttet, ofte høist interessant Stof til hans Levnetsbeskrivelse. Heller ikke de latinske Universitets-Programmer over Samtidige maae oversees; Forfængeligheden hos den formuende Borgerstand, at see sin Ære udbasunet i høie Toner paa et Tungemaal, man ikke selv forstod, har her gjort Historien en vigtig Tjeneste. Efter saaledes i Korthed at have gjort Regnskab for mine Hovedkilder, gaaer jeg over til en Skildring af Manden selv.

---

[1]) Nordisk Universitets-Tidsskrift 3die Aargang, I, 56—57; her en Fortegnelse over Numerne paa de utrykte! Acta consist. Nr. 9 findes i Konsistoriets Arkiv; paa Kongens Bibliothek findes følgende: Ierkeske Dagbog, af unævnt Forfatter men afskrevet fra det Ierkeske Bibliothek, Gl. Kgl. Saml. 4to *2707*; Rhumanns Dagbog Gl. Kgl. Saml. 4to *2706* og fl. St., Oluf Parsbjergs Dagbog mellem en Deel Papirer i Gl. Kgl. Saml. 4to *2700* og *2701*, Pouchs Samlinger Nye Kgl. Saml. fol. *649*, Niels Slanges Suverænitetshistorie Gl. Kgl. Saml. fol. *905* og fl. St., Langebeks Suverænitetshistorie, egenhændig Concept Gl. Kgl. Saml. fol. *906* og fl. St. Hertil kan endnu føies en tydsk Journal fra 1660 i Geheimearkivet, ført af en Officeer (»Indkomne Sager fra Krigsministeriet, 1660 2det Halvaar«); den indeholder kun bekjendte Ting.

Hans Nansens Læreaar, han bliver islandsk Kjøbmand og Forfatter.

Ihvor fortydsket det gamle Sønderjylland end er blevet i ulykkelige Tider[1]), har det alligevel leveret flere Bidrag til den nordiske, end tydske Udvikling. Til tydsk Side høre, for blot at nævne nogle betydeligere Navne, Theologen Georg Calixtus (Callisen), Kunstneren Carstens, maaskee ogsaa Hans Brüggemann, de lovkyndige Historikere Michelsen og Falk; det maa derhos bemærkes, at Digteren Claudius er af mellemslesvigsk Herkomst. Til dansk Side høre Psalmedigteren Brorson, Eckersberg, Skaber af den danske Kunstskole, Bissen, Martensen, Paulsen, Forchhammer, Viborg, Herholdt, Botanikeren Hornemann, A. Højer, endelig alle de tre komanderende Generaler, der under sidste Krig hævdede os Besiddelsen af Slesvig; det maa derhos ligeledes bemærkes, at Evald og Oehlenschläger udlede sin Herkomst fra Sydslesvig.

Det Stammenavn, Hans Nansen bar, hidrører uden Tvivl fra en Forkortning af det gamle Mandsnavn »Nafne«: vi finde Spor til det næsten overalt i Norden især i Slesvig, maaskee ogsaa i Ditmarsken, men ikke paa Island, paa senere Tid synes det under Formen »Nane« at have stedfæstet sig i Slesvig[2]). Ved Slutningen af det 16de Aar-

---

[1]) Ogsaa Hans Nansens Ligprædiken kjender til den yndede Talebrug, »dansk Holsteen«, der allerede forekommer under Frederik 2. (Rosenvinges gl. Domme 3, 47.), »Holsteen hans Fædreneland«: heder det Side 93.

[2]) Fra Middelalderen kjendes den navnkundige Biskop Nafne i Fyn i det 15de Aarhundrede, en Adelsmand Jens Nafnesen under Dronning Margrethe (D. Mag. 4. *292*), en sjællandsk Borger Nafne Gjødesøn og flere Andre af s. Navn (D. Mag. 3, *261*), en Ridder Hans Nafnesøn og hans Frue Elisif fra det 13de Aarhundrede i

er der intet Urimeligt heri; Skolerne havde sine Klasser, beregnede paa Smaaborn[1]), og ofte, baade i Kongeriget og Slesvig, brugtes i det Hele de lavere Klasser til Børn, der dog ikke kom til at studere; saaledes vise Universitetsprogrammer og Ligprædikener os, at Mikkel Vibe nogen Tid har gaaet i Viborg Skole, Borgemester Peder Pedersen i Horsens Skole, og Borgemester Kristoffer Hansen i Malmø Skole. Men Hans Nansens Ligprædiken omtaler Side 27 udtrykkelig kun hans Underviisning i Katekismus og Børnelærdom, og at han blev holdt »udi tydske Skole, der at lære læse, skrive og regne«. Tør vi slutte Noget af hans egen Handlemaade, saa satte han ikke den Søn, som var bestemt til Handelsmand, i lærd Skole men i Regneskole[2]), og Kosmografiens mange, i det Hele rigtig anførte latinske Gloser — der gives dog ogsaa urigtige[3]) — lade sig let forklare ved Longomontanus's Gjennemsyn af samme Bog. Sandsynligst bliver det følgelig, at Hans Nansen er gaaet »to hus« om Aftenen, uden et Par latinske Brokker at gumle paa. Der fandtes i Flensborg flere Almueskoler efter Kirkeordinantsens Bydende med en Skrive- og Regne-

f. Ex. 232—235, Königsmann Gesch. der flensb. Stadtschule, Joh. Møllers Entwurf der Hist. der flensb. publiquen Stadt-Schule og Rivesell Beschr. der Stadt Flensb.

[1]) Efter Kerken Ordeninge (Originaludgaven Magdeborch 1542), næsten ganske den samme som den danske, skal der i »erste hupe« læres at læse Katekismus, »vnn des auendes schal men se alletidt mit twen Latinischen vocabulen tho hus ghan laten«; i »ander hupe« begyndes paa at tale Latin og skrive, »des auendes schal men se laten mit einem latinischen spröke tho hus ghan (K. 1).

[2]) Genealogisk og biographisk Arkiv 168.

[3]) F. Ex. Udgaven 1635, som jeg altid bruger, da den er den første fuldstændige, S. 138.

lærer[1]), og her maa Hans Nansen da antages, at have faaaet den Dannelse, han fik i Skolen, og som ikke kan have været stor, end ikke saa stor som vore Bønderbørns for Tiden; men det forstaaer sig, Tidsalderen fandt den Dannelse tilstrækkelig. Een Fordeel for en Kjøbmand havde han alligevel, han lærte Tydsk, hvad samtidige og senere danske Kjøbmænd søgte opnaaet, ved at sende sine Sønner til tydske Byer. Dansk lærte han naturligviis ogsaa som Modersmaal, thi det taltes dengang i de flensborgske Borgerfamilier ganske anderledes end i vore Dage, Flensborg havde desuden sin danske Kirke, og af og til udstedte Kongerne danske Reskripter til Magistraten[2]).

Livet i Byen frembød ellers flere Sider, som vel kunde belære en opvakt Dreng, Alt gik ikke saa stivt og afmaalt til, som nuomstunder. I Spidsen for den frie Kommunalforfatning stode 2 Borgemestre og 8 til 10 Raadmænd, der altid supplerede sig ved Selvvalg; de vare med visse Indskrænkninger Indehavere af den lovgivende, styrende

---

1) Rivesell Beschr. der Stadt Flensburg 1, 633; Kirkeordinantsen i Slesvig har følgende, med den danske Ordinants stemmende Lovbud om Almueskoler: Vp de dudeschen Scholen der kinder vnde Magedeken, de nicht Latin leren, mach de Auerichkeit seen, dat se vnderholden werden, wy begeren nicht mer den dat men solcken kindern beneuenst anderer geschicklicheit, den anfang eines Godtsaligen leuendes vorholde (Originaludgave Magdeborch 1542, K. 4.).

2) I Begyndelsen af det 16de Aarhundrede træffe vi Knud Jørgensen Seeblad i Odense sat i tydsk Skole i Flensborg, og flere lignende Exempler anføres, Vedel-Simonsens Odense 3, 1, 75; Universitetsprogrammer og en Ligprædiken vise, at Borgemestrene Finn Nielsen, Peder Pedersen sendtes til Opdragelse til Hamborg eller Lybek, i sidste By til »kunstrig og berømmelig Skoleholder ved Navn Johan Botche«, og samme Skik bruge jo vore Handelsmænd endnu. Danske Kongebreve til Flensborgs Magistrat fra disse Tider findes fl. St. i Byarkivet, f. Ex. et K. Br. 11 Marts 1606, der forbyder at føre Krigskontrabande paa Skibene fra Flensborg.

og dømmende Magt, valgte Byfogden, som maatte sværge dem sin Ed og nok havde Sæde i Retten, men ingen Stemme. Ved Magistratens Side stode 24 Borgerdeputerede, hvilke den dog selv udvalgte. De komunale Forhold viste en Deel Spændinger imellem Magistrat og Borgerskab, hvorved det stundum kom til Optøier. Berygtet var Adelen, her som saamange andre Steder, ved sin overmodige, undertiden voldsomme Adfærd, og det hørte til Byens meest yndede Krøniker, hvorledes nogle Adelsmænd i Oktober 1600 trængte ind i Borgemester Markus Schröders Gaard og havde skudt efter ham[1]). Saaledes kunde den unge Nansen, hvis Fader, som jeg antydede, rimeligviis hørte til de 24 Mænd, tidlig nok lære Forhold at kjende, dem lige, under hvilke han siden skulde spille sin Rolle; han maatte komme til at holde af Borgerfriheden, men ikke af Adelen,

---

[1]) Borgereden i Flensborg lød saaledes: ich lobe vnd schwere der Kön. Mayts. zu Dennemarken, Norwegen etc. vnd Fürst. Gnaden zu Holstein etc. beiden Hertzogen zu Schleswig, Holstein etc. meinen gnedigsten vnd gnedigen Herrn, trew vnd holdt, auch dem Ersamen Rhate diser Statt mit allen getrewen verwandt zu sein, vnd billichen gehorsamb zu erzeigen, Jhr aller bestes zu wiszen vnd zu befürderen, Jhr ergestes zu wenden. So war hilff mir Gott vnd sein heiliges Evangelium (Flensburgensia statuta Nr. 6 i Kirkearkivet i Mariekirken). Om Magistraten fortæller A. Seelen sylloge paa fl. St., som 104—107; var en Raadmandspost ledig, skulde den besættes af En af de 24, dog afgave disse ingen Stemme, hvorimod de ved Borgemestervalg tilsammen havde een Stemme (Mariekirkens Arkiv Flensburg. statuta Nr. 4, smlign. Claedens monum. 460). En Liste paa Borgemestrene dengang findes s. steds (Flensb. hist. Schriften Nr. 4 i en haandskreven Krønike). Markus Schröder, en Kieler, var Borgemester fra 5. Nov. 1593 til sin Død 25. Juni 1626; samtidig med ham var Gert v. Merfeldt 1598—99, Johan Klöcker 1600—1606, Hinrich v. Merfeldt 1607—1612, Carsten Beyer 1613—1644. Om Adelens Opførsel Riveseil 1, 96 flgde, 99 flgde og Domsakterne i den schrøderske Sag paa Byarkivet i Flensborg.

og Ungdommens Indtryk ere uudslettelige. Ofte saae man prægtige Optog af gjennemreisende, adelige og fyrstelige Personer, af hvilke det prægtigste vel var, dengang Adelen, 600 Heste stærk, red sin Landsherre imøde, som indtraf i Anledning af Landdagen; togange, 1610 og 1611, holdtes saadanne Landdage paa Slottet, der i Forveien, enten Dagen forud eller tidlig om Morgenen samme Dag, »udblæstes« i Byens Gader[1])

Endnu vigtigere for Drengens Udvikling maatte Byens Handelsforhold blive. Henrik Rantzau anslaaer Tallet af dens Borgere til 1134, regne vi paa hver Borger en Familie med Gjennemsnitstallet 5, faae vi en Befolkning af omtrent 5,500; dette kan vel nogenlunde svare til dens Ansættelse i 300 Plouge, som først stille 100 Soldater, siden efter Lybekkerfreden derimod et betydelig større Tal. Ved den første Folketælling 1769 boede der 6,842 Mennesker i Byen[2]). I alt Fald var Flensborg, dengang som nu, større end hver af de andre Byer i Danmarks Rige, med Undtagelse af Kjøbenhavn. Skjøndt Handelen ikke længer havde sin meest blomstrende Tid, var der dog altid Liv og Færdsel paa Kompagnihuset eller Børsen og nede ved Bryggen. Byens Handelsflaade angives Alt i Alt til 200 store og smaa Fartøier, der drev baade indenlands og udenlands Fart, og, ifølge en sund Politik, var Flensborg i Handelsforhold, da ogsaa i visse andre Forhold, stillet paa lige Fod med Stæderne i Kongeriget[3]). Hvor-

---

1) Ipsen die alten Landtage der Herzogth. Schl. Holst. 26 flgde og fl. St., Rivesell Beschr. det Stadt Flensb. 1, 124.

2) H. Rantzau Cimbriæ descr. hos Westphalen 1, 54, Rivesell Beschr. der Stadt Flensb. 1, 109, Materialien zur Statistik der dänischen Staaten.

3) Rivesell 1, 194 flgde, 197, Rantzau Cimbr. hos Westphalen 1, 55, mit Danmark under Adelsvælden 2, 131. 190 og 3, 215, hvor der

meget var der ikke at lære for Hans Nansen paa Kontorerne og i Havnen, især naar baade Fader og Farbroder kunde give ham den bedste Anviisning?

Men som han nu voxer til og just skal høste den fulde Gavn af sin Faders Veiledning, døer denne den 22de December 1613. Farbroderen, Hans Nansen, gjorde imidlertid Alt, der stod i hans Magt, forat bøde paa Tabet; han synes at have været Skibseier, var en baade handelskyndig og søbefaren, ret velhavende Mand, og maa, da han i tidtomtalte Ligprædiken kaldes »ærlig og velagt«, have hørt til de bedre Borgerklasser. Kort efter Evert Nansens Død, tog han den Unge ud af Skolen og besluttede, at lade det praktiske Liv opdrage ham, men dog for det Første beholde ham under sine Øine. Han skulde ikke i Lære hos en Kjøbmand[1]) og ad denne Vei tjene sig op til Borger, han skulde prøve paa en anden Bane.

Flensborgerne i hiin Tid toge ret ordenlig Deel i Farten paa Ishavet. Det var i Aaret 1553 eller 1555 da Englænderne fandt Veien op til Arkangel, hvilken Stad, dengang Ruslands næsten eneste Søhavn, dog egenlig først 1584 begyndte at bebygges; efterhaanden viste Hollænderne, de Danske og Hamborgerne ogsaa sit Flag heroppe, henimod Midten af næste Aarhundrede omtales de Danskes Handel herpaa af en dansk Skribent, og den bekjendte

---

findes Beviser herfor fra Geheimearkivet. Om Ligeberettigelse i en anden Henseende, hist. Tidskr. 5, 97.

[1]) G. Claeden monumentum 328 viser os de sædvanlige Fordringer, som stilledes til en vordende Flensborger-Borger. I Mariekirkens Arkiv (flensburg. hist. Schr. Nr. 4) er en Hans Nansen i en Liste fra Overgangen mellem 16de og 17de Aarhundrede taxeret i Præsteskat for 1 Mk. aarlig, 6 Sk. er almindelig ellers Taxten, Nogle sættes i 2 Mk. og en Enkelt endog i 7 Mk.; muligt er det altid, at Taxten gjælder en anden Hans Nansen, maaskee Everts Fader.

Adam Olearius skildrer Byen som besøgt af Hollænderne, Englænderne, Hamborgerne og andre Folk. Foruden Arkangel fandtes ogsaa andre Havne ved Ishavet i dette høie, øde Norden, Oldtidens Bjarmeland, navnlig Kholmogory, der laa noget ovenfor Arkangel ved Dvina, og Kola ved en Vig af Havet. Man bragte alleslags Varer hertil, der saa om Vinteren paa Slæder bleve førte dybere ind i Landet, hvad man tog tilbage som Ladning, var tørrede Fisk, Tran, Peltsværk og andre det kolde Beltes Frembringelser[1]. Handelen var af største Vigtighed, saalænge disse Havne vare det store Ruslands eneste Søhavne. De Danske, der paastode, den gik gjennem deres Have, fordrede Told og Søpas her som i Sundet og sendte jævnlig Smaaflaader herop, Christian den fjerde havde jo selv viist sig i disse Farvande; de holdt Søpoliti, opbragte Skippere, der fore uden Pas, og indvikledes herved i mangehaande Tvistigheder især med Hollændere og Englændere. Tillands førtes en vedholdende Grændsestrid med Rusland, der tragtede og endnu den Dag idag tragter efter, at naae hen til Vardangerfjord. Den begyndte i Margrethes Tid, det første Grændseforlig sluttedes 1493, derpaa fulgte det ene ovenpaa det andet i Løbet af det 16de Aarhundrede, udenat afgjøre Noget. Ved Teusinafreden afstod Rusland til Sverige sine paastaaede Rettigheder til disse Ødemarker mellem Kola og Varanger, Sverige udvidede endnu Fordringerne, dog maatte det frafalde dem alle tilhobe ved Freden til Knærød. Rusland havde gjenoptaget dem, men var, paa

[1]) Norske Saml. 1, 215 og 3, 269, Carisius i Schlegels Saml. 1ste B., Grubbes Dagbog Ny Kgl. Saml. 4to 2018, Wolfs Encomion 384, A. Olearius muscowitische u. persianische Reise, Schleswig 1656, 150; P. Petreius de Erlesunda Historien u. Bericht v. dem Groszfürstenthumb Muschkow, 65.

cators baade mindre og større Atlas. Denne Mangel paa Kundskab til et saa stormfuldt Hav, fuldt af Iisbjerge, Skjær og Klipper, var dog ikke Reisens eneste, næppe end dens største Fare, thi ogsaa Menneskene gjorde Havene høist usikkre. 1615 opbragte en dansk Krydser en Engelskmand, som blev hængt i Galgen ved St. Annabro i Kjøbenhavn, Skibene, der fore paa Island, maatte forsynes med Kanoner og endda konvojeres, selv algierske Sørøvere viste sig saa høit til Nord og plyndrede 1627 paa Øen[1]. Derfor see vi og af Dagbøgerne om Kristian den fjerdes Nordkapstogt, at Koffardimændene gjerne førte Smaakanoner, og Søfolkene viste sig væbnede med Huggerten. Saaledes maae vi da tænke os det Fartøi rustet, der nu gik paa Æventyr udad Flensborgfjord, det var beredt baade paa Krig og Fred.

De Æventyr, man belavede sig paa, udebleve ikke. To Gange bleve vore Søfarende overfaldne og plyndrede af Englændere, og Stormene tumlede saa lystig med dem, at de maatte søge Havn i Vardøhuus. Stedet kjende vi fra Grubbes og Carisius's ofte anførte Dagbøger. Slottet var den usleste Fæstning, Nogen kunde see for sine Øine, Kirken lignede et Blokhuus, Præsten tituleres en rudis asinus, som var relegeret fra Universitetet, han boede i en Jordhytte og maatte brygge sit Øl af den Mask, han fik fra Slottet; i Byen, der bestod af et Par Hytter, rettere Huler, stuvede fulde med Mennesker, var det næsten ikke muligt at nære sig for Stank af raadne Fisk og Tran. Indbyggerne bestod af Sølapper, paa Kirkegaarden bemær-

---

[1] Norske Saml. 3, 274, Sjæll. Tegn. Nr. 36 i Geh. Ark., K. Br. 28de April 1663, Sjæll. Tegn. Nr. 28, K. Br. 14de Aug. 1645, Sjæll. Tegn. Nr. 38, K. Br. 23de Juni 1667 om Konvojer, Espolin Íslands árbækur 6, 35 flgde.

kede man allerede en Deel russiske Indskrifter. Efterat vore Reisende, saa godt det lod sig gjøre, havde forfrisket sig paa et saadant Sted, stode de atter udad Fjorden, forbi Klippeøen Kildin, berømt af sine blaae Ræve og sit rige Fiskeri, og naaede endelig seent ud paa Aaret hen til Kola, Reisens Maal.

Paa det Udsted, hvor de nu befandt sig, var den korte, taagede Sommer forbi, der begynder, naar Floderne bryde op i Juni eller Juli, og ender, naar de lægge til i September: man maatte følgelig indrette sig paa Vinterleie. Egnen hører endnu Bjerglandet til og er fuld af Klipper, Søer og Moradser, mellem hvilke der af og til findes Rum for en Smule forkrøblet Skovvæxt; thi her er Alt forkrøblet, Mennesker, Træer og Dyr. Byen, om man turde kalde den saa, havde, efter Grubbes Dagbog, sit Navn Kola af et høit Bjerg, nu kaldtes den dog som oftest Malmis. Russerne, der tilegnede sig den, opførte allerede 1533 en Kirke her, efter 1580 begyndte de paa at bygge Huse; skjøndt de Danske, paa Norges Vegne, paastode at være dens rette Eiermænd, var den dog halvveis opgivet, Nansens Kosmografi regner den til Rusland[1]. Den laa mellem Bjerge ved en lille Flod, i Bunden af Fjorden; Havet og Omegnen leverede Fisk i Mængde — ogsaa Haien sætter ind i Fjorden — desuden Hvalrosser og Sælhunde, Edderfugle og Peltsværksdyr, af hvilke Varer der fandtes rigelige Oplag. Husene vare lave, byggede af Træ og tækkede med Fiskebeen, hele Byen udgjorde kun een eneste Gade, en russisk Bojar opholdt sig her som Guvernør; i vore Dage har den 2 Kirker, 1 Kloster, 1 Raadhuus, 5 Handelsboder og 1200 Indbyggere.

[1]) Grubbes Dagbog K. Bibl. Ny kgl. Saml. 4to 2018, norske Saml. 3, 269, Cosmographien (2den Udg.) 119.

Men hvormed skulde vore Reisende saa tilbringe den langsommelige Vinter, indtil Isen brød op igjen? Det kan ikke feile, at den unge Nansen har taget alvorlig fat paa Sømandskunsten, hvis Vigtighed han havde lært at skatte, og hvori han i sin Kosmografi viser saa stor Indsigt; men Midlerne til et Studium i den Retning vare grumme faa. Derfor kastede han sig tillige over det russiske Tungemaal, hvori Farbroderen rimeligviis har seet en Vei til at faae ham frem paa. Ved sit gode Nemme og sikkre Hukommelse, der roses i Ligprædikenen og Universitetsprogrammet, drev han det ogsaa paa et Aars Tid til at blive saa hjemme i Sproget, at han kunde paatage sig en Tolks Forretninger; siden blev han af Kongen af og til brugt som saadan. I Kosmografien giver han os en Mundsmag heraf ved en Bemærkning om den rette Betydning af Ordet Czar, som Folk, »Rysserne til Villie«, gjerne oversætte ved Keiser. Til mange Adspredelser kjendte han just ikke i denne Vintertid, hvor Dagene næppe skille sig fra Nætterne. Han kunde staae og beundre de prægtige Nordlys, hvortil han sigter i Kosmografien ved at omtale »de Dampe, Solen af Jorden drager op i Luften, en Deel i den øverste Deel, og en Deel i den nederste Deel; de blive udi Luften antændte og brænde; deraf komme de mange brændendes Tegn, som sees udi Luften«. Iøvrigt maae vi just ikke forestille os, at han har havt synderligt Øie for det Storladne, Romantiske i Naturscenerne. Følelsen herfor udvikler sig først ved Overgangen til vort Aarhundrede; hiin Tids Mennesker havde Sands for det Milde, det Idylliske, men ikke for det Ophøiede. Han kunde ogsaa tage sin Bøsse og gaae paa Skytteri mellem Iismarkerne, eller besøge Lapperne i deres »Køier«, blive beværtet af dem med Rensdyrskinke og Reenost,

see paa deres indbildte Troldomskunster, eller paa hvorledes de klædte sig nøgne af og brødes indbyrdes. Russerne, hvis lange, brogetfarvede Dragter vare Reisende paafaldende, aabnede ham vel af og til sine Huse, som de bleve bedre kjendte med ham, og han kunde da tømme et Kruus Kvas med dem og øve sig i Sproget. Iøvrigt vare de mistroiske mod Fremmede, og det dobbelt for Øieblikket, da Czaren, Mikael Fedorowitsch Romanow, næppe nok havde faaet Landet beroliget efter de heftigste Borgerkrige; især holdt de sine Fruentimre vel skjulte i Huset[1]).

Saaledes gled Tiden, og næste Sommer 1615 lader det til, at Farbroderen med Fartøi er seilet sin Kaas og har overladt den Unge til sig selv, hvad der hos en Mand, der roses for at træde ham i Faders Sted, unægtelig røber stor Tillid til ham; men han var ogsaa ret hvad man kalder en støt Gut. Sammenhængen er rimeligviis den, at et noget længere Ophold og en Reise gjennem det Indre af Landet, hvorpaa Farbroderen ikke kunde indlade sig, syntes den Unge nødvendig, forat skaffe ham Færdig-

[1]) Cosmographien (2den Udg.) 371 og 34. Om Mangelen paa Sands for det Ophøiede i Naturen vidner den forøvrigt velunderrettede tydske Reisende G. J. Keyszler, Englænderne Capitain Burt og Digteren O. Goldsmith hos Macaulay history of Engl. 3, 301—2 og forskjellige af vore egne Forfattere, ligefra Saxo, der i den norske Natur kun seer idel fæle Klipper (Müllers Udg. 1, 13 i præfatio), og indtil Wolfs Norrigia illustrata. Om Egnen og Folkene ved Kola, see Hassel das europäische Rusland u. Polen 374 flgde, Grubbes Dagbog, Carisius's i Schlegels Saml. 1, P. Petreius Historien u Bericht v. d. Groszf. Muschkow 66 flgde, Vilhelm Barents i hans tredie nordlige Reise 1596 efter G. de Veers Dagbog i »Vorstellungen des Nordens« Hamburg 1675, S. 134, endelig Martinieres voyages septentr. cap. 18; sidstnævnte Bog er vel en Art Reiseroman, men grundet paa virkelige Efterretninger og stemmer ganske overeens med hvad der ellers er os bekjendt.

hed i Russisk. Ved St. Hansdagstider 1615 brød han op og reiste »gjennem en Deel Steder udi Rusland til den Stad Kuwantz«. Forgjæves vil man ved Ishavet lede efter en By, der har Lighed med dette Navn, men da Omstændighederne pege paa en længere Reise gjennem det Indre, feile vi vist næppe, ved at gjengive Bynavnet ved Kowno eller Kowna; en Overgang gjennem Latin (Kownatia, Kuwantzia) synes vel at have kunnet lede til ovennævnte Form. Kowno ligger ved Vilnas Udløb i Niemen, det var en af tydske Kjøbmænd meget besøgt Handelsplads, havde smukke Steenhuse og et gammelt Kastel paa en Høide; dengang maa det have tilhørt Russerne, men 1661 blev det erobret af Polakkerne[1]). At Landreisen vil have været interessant for Nansen og forøget hans Kundskaber, er meget naturligt, men han kunde ikke medbringe gunstige Forestillinger om Folket; vi have to gamle danske Reisebeskrivelser af Jakob Ulfeldt og Axel Gyldenstjerne, der begge ere enige i, med stærke Udtryk at omtale »de slemme, skidne Munke«, Usselheden og Stanken i Hytterne, det grove Folkefærd og Tyranniet, det sukkede under. I Kowno gik Nansen ombord og indtraf i September Maaned i Kjøbenhavn, hvor Farbroderen maa have anviist ham, at friste sin Lykke paa egen Haand.

I en Alder af knap 17 Aar see vi den Unge optræde paa den Skueplads, hvor han skulde grunde sin Hæder. Han havde seet lidt til Livet og var allerede traadt mere end een Fare under Øinene, havde lagt sig efter Sømandskab, forstod Russisk godt, havde vel nogle Anbefalinger

[1]) Martiniere dictionaire geographique & critique, ins Deutsche übersetzt und vermehret, Artiklen Kowno.

og lidt Penge fra Farbroderen og maatte iøvrigt tye sig selv. Det beskedne Væsen, som hans Levnetsbeskrivere omtale ogsaa hos den modne Mand, vilde i Forening med en dygtig, fast Karakteer og et udmærket Hoved, bane ham Indgang hos Folk. Han forblev Vinteren over i Kjøbenhavn og gav maaskee Underviisning i Russisk, næste Sommer og det derpaa følgende Aar tog han Hyre og for fra Kjøbenhavn paa Rusland som Tolk, ved hvilken Leilighed han, opvakt og flittig som han var, naturligviis tillige forøgede sine Kundskaber i Handelsvæsenet og Sømandskabet. Han havde nu indledet en Deel Bekjendtskaber og fik 1618 Tjeneste hos Borgemester Peder Svendsen i Helsingør, for hvem han fór som Kjøbmand og Skipper paa Rusland, Vinteren tilbragte han i hans Huus som Lem af Familien. Næste Aar gjorde han først en Reise for sin Husbond til Danzig, men havde imidlertid ved Duelighed og god Opførsel vidst at vække Opmærksomhed, selv i de høieste Kredse.

Kong Kristian var utrættelig i sin Omhu for Handelen, og den syntes virkelig at ville tage et større Opsving. Det ene Kompagni dannede sig efter det andet, Veien til Grønland var funden igjen, Udrustninger skete, baade til Ishavet, Grønland og Spidsbergen ved Jens Munk og til Ostindien, og Kongen var sig om en Mand, som kunde indlede livligere Forbindelse med det nordlige Rusland. Da bleve hans Tanker ledte hen paa den unge, end ikke eet og tyveaarige Hans Nansen, med hvem han saa besluttede, at forsøge det. Som denne lige kommer hjem til Helsingør fra sin Danzigfart og skulde have været ud for Rederen paa en Reise til Rusland, overraskes han en Dag ved en Skrivelse fra Kantsler Kristen Friis. Kongen lod ham gjennem denne befale, at komme til Kjøbenhavn og

her overtage Ledelsen af en Udrustning, der var beregnet paa at knytte Forbindelser med Egnen omkring Petzora.

Mellem Dvina og nævnte Flod strækker sig en uoverskuelig, skovløs Steppe, tildeels bestaaende af Tørvegrund, en Mængde smaa Søer afbryde Eensomheden, uden dog med deres døde Omgivelser synderlig at oplive den; Træerne ere skrumpede ind til Smaabuske. Intet trives uden Polarlandenes fattige Flora, thi selv ved Sommertid er Jorden bestandig frossen, naar man kommer et Par Fod ned. Men for de vilde Folk, der beboe Steppen, afgiver den de fortræffeligste Vildtbaner. Petzorafloden har temmelig høie Bredder, hvis Kalklag ere fulde med Huller og Kløfter, Staden, der bærer dette Navn, var en høist ubetydelig Steppestad ved en lille Sø, og Universitetsprogrammet er reent paa Vildspor, naar det kalder den primarium Russiæ emporium[1]. Kun Pelshandelen kunde lokke Fremmede ind i disse Ørkener. Hans Nansen var maaskee, da det var en kongelig Sendelse, lidt bedre udstyret end tidligere med Kort og Instrumenter, havde faaet sit Skib rustet og ladet og begav sig paa Veien med freidigt Mod. Han maatte imidlertid friste lignende Skjebne, som paa forrige Ishavsreise; han mødte saa store Iismasser, at han ikke kunde komme frem for dem, men maatte finde sig i, at søge Havn i Kola og her tilbringe een Vinter til. Der indløb nu Befaling fra Czaren, at gjøre ham bekjendt med Landet, hvad maaskee staaer i Forbindelse med de om Grændsen i Aarene 1620 til 1623 førte Underhandlinger, hvorpaa han den 27de Marts 1620 brød op, bereiste det hvide Havs Kyster, i 9 Uger opholdt sig i Kholmogory, en

---

[1]) Hassel das europäische Rusland u. Polen 16, 19, Martiniere voyages septentr. cap. 30, Ligpr. 162.

lille Stad ved Dvina, og endelig sluttede Reisen i Arkangel. Her gik han den 8de August ombord paa sit Skib, der var sendt ham imøde, og seilede forbi Nordkap, Norges Kyster og hjem til Kjøbenhavn. Havde han end ikke opnaaet Reisens egenlige Øiemed, der var dog Ingen, som regnede uheldige Omstændigheder ham til Brøde, og i Polaregnene og deres Naturforhold, hvor han nu havde tilbragt samfulde 2 Aar, var han blevet godt hjemme. Naar han siden i sin Kosmografi beskrev Kursen herop i dens Enkeltheder, da var det en Ting, han kjendte af levende Erfaring, og den nøie Kjendskab, han havde skaffet sig til de nordlige Farvande, skulde fra en anden Side komme ham til Gavn og mange Andre med ham.

Der var ingen Kjøbmand i Danmark paa de Tider, der nød større Anseese, end den kjøbenhavnske Borgemester Mikkel Vibe; samme Mand tilbød Hans Nansen, strax efter hans Hjemkomst, en Plads paa sit Kontor og i sit Huus. Snart fik han en saadan Tillid til ham, at han ansaae ham for sit andet Jeg og betroede ham de vigtigste Forretninger; han elskede ham som Søn og bragte ham i Forbindelse med det islandske Kompagni. Og her kommer det afgjørende Punkt i den endnu kun toogtyveaarige Hans Nansens Liv, nu havde han fundet sin endelige Plads, hvorfra hans Virksomhed skulde udbrede sig til alle Sider. Kjøbenhavns høiere Borgerklasser bestod ikke, som for en stor Deel i vore Dage, fordetmeste af indfødte Kjøbenhavnere, de Indvandredes Tal var tværtimod meget betydeligt; der fandtes især en stor Mængde Jyder blandt disse, dog ogsaa Mænd fra Øerne, Slesvig, Skaane, Holsteen, Tydskland og Holland. Mikkel Vibe var en født Jyde, nu 55 Aar gammel, og havde ved Redelighed og udmærket Dueghed fra Intet arbeidet sig op til hovedrig

Mand. 1598 havde han med nogle andre Kjøbmænd faaet Bevilling til at beseile Øfjord mod 100 Rdlr. aarlig i Penge eller Svovl, 1600 ligeledes Vestmanø mod 400 Rdlr. aarlig, han blev siden en af Hoveddeeltagerne i det islandske Kompagni. Han udrustede Skibe og gav sig meget af med at være Bygherre, eiede og bebyggede udstrakte Grunde paa Kristianshavn og ved Nørrevold, hvor en heel Gade kom til at bære hans Navn; ogsaa en Kro udenfor Vesterport opkaldtes efter ham, og maaskee er det hans Navn, der endnu stikker i Vibens Huus. Et Træk er bevaret fra denne, saa almindelig agtede og afholdte Mands Liv, der viser, hvor vidt forskjellige Tiders Sæder vare fra de nu herskende. Ved et Bryllupsgilde 1618 støder han sammen med nogle af Professorerne, der blev drukket tæt, og Vinen begyndte at løbe i Hovedet. Vi træffe oftere et spændt Forhold mellem de Lærde og Borgerne, og det kom nu til Udbrud. Den juridiske Professor Klaus Plum gav sig til, »at være meget urolig mod Vibe, med Glas at slaae sønder, item med Hvidslen og Fløiten«, og man skiltes just ikke ad som de bedste Venner. Da Vibe Klokken 11 forlod Gildet, fulgte en Deel Mænd og Kvinder med ham, nogle bevæbnede; underveis samlede de sig paa Gaden udenfor den hebraiske Professors, Magister Hermans, Dør, hvor Klaus Plum opholdt sig, de gjorde Kvalm, brugte onde Ord, og tilsidst var der nær vanket blodige Pander. Klaus Plum styrtede nemlig ud af Døren med dragen Klinge, gjennempryglede flere af Borgerne og forfulgte den Ene, en rig, anseet Mand, »saa han maatte slippe sin ene Tøffel i Løbet«. Man tænke sig et saadant Optrin i vore Dage! Kjøbenhavns aldrende og første Borgemester med en Flok Bryllupsgjæster i Gadespektakel med Professorer: man vil levende føle den store Afstand mellem Tiderne. Saa-

meget er vist, at Borgemester Vibe paa ingen Maade derved led Skade paa gode Navn og Rygte: deslige Udskeielser kunde man træffe paa selv hos Konger og Prindser, man morede sig et Par Dage derover, og saa var den Ting glemt. Vibes Rigdom og gode Forbindelser ved Hove skaffede hans Børn ind i anselige Stillinger, hvor de gjorde ham megen Glæde, selv førte han et stort Huus som en Slags dansk Patricier. Uden at ændse de omtalte smaa Svagheder, roste man ham for en Mand af gammel Ærlighed og Gudsfrygt, om hvem det kunde siges ved hans Grav; »hver Dag, førend han gik udenfor sin Dør, da gik han i sit Bedekammer og gjorde sin Bøn til Gud i Himlen«; til Valgsprog tog han: »Guds Velsignelse gjør Huset rigt, Gud giver Sine Raad«[1].

[1]) Eengang for alle maa bemærkes, at jeg følger bekjendte Kilder, navnlig H. Nansens Ligprædiken, naar jeg ikke udtrykkelig anfører andre. Om Jyderne beretter Durell i sin bekjendte Relation (Gl. Kgl. Saml. 4to 2657), at alle Provindser ere opfyldte med dem, »i Stæderne ere de Borgemestere, Byfogeder og Skrivere«. Med Hensyn til Mikkel Vibes Levnetsomstændigheder følger jeg T. C. Vegners Ligprædiken over ham, Universitetsprogrammet over ham og et dette vedføiet latinsk Ærevers af J. J. O. Posschotan, samt Berethingen i genealogisk og biographisk Arkiv, hvor dog en Feiltagelse Side 78 maa rettes, naar det hedder, at Mikkel Vibes og Jens Vibes Ligprædikener fattes; jeg har benyttet dem begge, førstnævnte fra Kongens, sidstnævnte fra Univ. Bibl. Om Mikkel Vibes Gade, der laa ved St. Gertrudstræde, see Resens Atlas paa Kongens Bibl. og Kjøbenhavns Grundtaxt for 1661 og fl. a. Aar paa Raadstuarkivet; om M. Vibes Kro Pontopp. origin. hafn. 460. M. Vibe er født i Lægaard ved Holstebro 1565; hans Fader Kristen Mikkelsen »en ærlig Mand«, maaskee Forvalter paa en Gaard, døde da Barnet knap var 7 Aar gammelt. Fra 1577, det samme Aar, hvori han mistede sin Moder, blev han opdraget hos sin Farbroder, Præsten Niels Mikkelsen i Tyregod, en kort Tid gik han i Viborgskole, rimeligviis den latinske, »at lære at skrive og regne«, og kom saa 1581 i Huset hos Kongens Livlæge Dr. Peder Severinsen, hvor han forblev i 3 Aar. Derfra kom han til dennes Broder, en Tolder (Tolddirektør) Niels Severinsen

sine Dage som kongelig Almanakskriver i Kjøbenhavn fra 1615 til 1634; i Kosmografien nævner han denne Mands Skrifter blandt sine Kilder. Han følte sig snart ret hjemlig i sin nye Kreds og var i Eet og Alt at betragte som en Kjøbenhavner. Allerede dengang havde der dannet sig flere tydske Kredse, for Exempel om den rige Kjøbmand Johan Braëm fra Hamborg, der fandtes den samme tydske Kirke, St. Petri, benaadet omtrent med samme Privilegium til at danne en Frimenighed, som nu. Men Hans Nansen stod ikke i nogen nøiere Berørelse med de egenlige og afsluttede Tydskere, om end Enkelte af hans Omgangskreds nedstammede fra Tydskland; han havde intet Stolestade i tydsk, derimod i dansk Kirke, gav siden sine Børn en god dansk Opdragelse og optraadte ikke som tydsk, men dansk Skribent; hverken fra hans Mund eller Pen have vi et eneste tydsk Ord [1]). Dansk var og blev han i Sind og Skind,

---

»Hestetrompsmølle« (K. Br. 7. Sept. 1660 i Sjæll. Tegn. Nr. 35 Geh. Arkiv.), 1666 eiede og beboede han en Gaard paa Gammeltorv (Hofmanns Fundationer 9, 218). Efter sin første Kones Død 1651 giftede han sig anden Gang 8. Marts 1657 med Enken Grete Dideriksdatter, der døde 3. September 1669 kort før han. Efter Suveræniteten skulde han være Høiesteretsassessor, men frabad sig det og beholdt ogsaa kun en kort Tid sit Sæde i Lovkomissionen; paa Ansøgning blev han afskediget som Borgemester 10. Oktober 1664, han døde 25. Nov. 1669.

1) Om Johan Braëm haves Universitetsprogram, see iøvrigt om ham Slanges Chr. 4. durch Schlegel 3, 125. Født i Hamborg 1595 kom han fra Amsterdam, hvor han havde etableret sig, herind 1618 og tog ivrig Deel i det ostindiske Kompagni og Bestræbelserne for at danne et grønlandsk. Han døde 1646 og havde holdt sig til tydsk Kirke. Denne skjenkedes de Tydske 1585 af Fr. 2. (Jonges Kjøbenhavn 19 flg.). Da saamange Tydskere ved Trediveaarskrigens Udbrud 1618 flygtede herind, fik den to Præster og dannede en Frimenighed (Pontopp. origin. 277, Wolfs Encomion 365 flg.), 27de Marts 1641 fik den nye Privilegier (Slanges Chr.

han var det ikke ifølge en Reflektion, dertil kjendte Tiden slet ikke, han var det med Umiddelbarhedens hele Friskhed. Og de Mennesker, han engang havde vundet kjære, var han hjertelig hengiven, hvorfor Mikkel Vibes Dødsfald 30te Marts 1624 ogsaa smertede ham saa dybt.

Aaret efter at han var kommet paa Vibes Kontor, var han saa vel anbefalet i alle Kjøbmandskredse, at det islandske Kompagni, der nys havde undergaaet en Omdannelse, tog ham i sin Tjeneste. For éet Aarhundrede siden, nemlig 1547 1ste Januar, blev den islandske Handel paa 10 Aar bortforpagtet og Island bortforlenet til Kjøbenhavns Magistrat og hvem den vilde tage med, imod en aarlig Afgift af 1000 ℔ lybsk, Vestmanø fik samme Magistrat 1552 i Forpagtning og Forlening og svarede derfor 200 Rdlr. aarlig. Derefter kom et Tidsrum, hvori fornemmelig Nordtydskerne, Hamborgere, Lybekkere og Flere, løste Handelsbevilling, imod at svare en Portugales (23½ Rdlr.) af hver Havn, de beseilede, Englændere og Hollændere turde da slet ikke vise sig under Øen. Klagerne fra Islænderne bleve imidlertid saa stærke og vedholdende, Tabet, Landet led ved disse Fremmede, var saa øiensynligt, at Kongen besluttede sig til en Forandring; tidligere havde, som vi veed, Mikkel Vibe og andre Kjøbmænd løst Bevilling til at beseile visse Havne, nu oktroieredes under 18de April 1602 et Kompagni, hvis Deeltagere skulde boe i Kjøbenhavn, Malmø eller Helsingør, og med nogle Forandringer blev det staaende ved Magt i 60 Aar. Den oprindelige Afgift til Kronen var

---

4, 1100). Med Hensyn til Hans Nansens Nationalitet maa det paaankes, naar Folk, f. Ex. Spittler, have villet gjøre hans Danskhed tvivlsom, Schiern (Historiske Studier 2, 28,) udtrykker sig med for stor Tilbageholdenhed om den Sag.

en Portugales af hver Havn. Men da der klagedes stærkt ogsaa over dette Kompagni, fastsatte Kongen ved Forordning af 16de December 1619 Maal og Vægt og satte Taxt paa Varerne, medens han under samme Dato gav Kompagniet en ny Indretning. Det skulde have Frihandel paa Island og desuden paa Færø, Nordlandene og Finmarken, ligesom ogsaa Handelen paa Vestmanø efter 3 Aars Forløb skulde tilhøre det; Afgiften vedtoges til 800 Rdlr. aarlig for Vestmanø, for de øvrige Havne 20 »enkende Daler« af hvert Skib og visse Toldafgifter, dog ikke Sundtold; alle Skibe skulde udrustes i Kjøbenhavn, den halve Hjemlast skulde sælges sammesteds, den anden halve kunde derimod bringes til Forhandling i Havnene ved Nord- og Østersøen[1]).

Disse vare Kompagniets Rettigheder, da Hans Nansen 1621 traadte i sammes Tjeneste, rimeligviis har det ikke varet længe, førend han desuden ved de Penge, han enten havde fortjent eller maaskee arvet eller laant, blev Lodtager i dets Foretagender. Han var nu hver Sommer i uafladelig Bevægelse og befor Havene, om Vinteren var han optaget i Mikkel Vibes Huus, saalænge denne levede. Det første Aar for han endnu med Kompagniets Skib paa Rusland, at gjøre Indkjøb der eller forhandle Varer[2]), men der-

---

[1]) Pontopp. origin. 355 flg., Slanges Chr. 4. durch Schlegel 1, 162 flg. 320 flg. 3, 161 flg., genealogisk og biogr. Arkiv 75, 2 af K. Br. 16. Dec. 1619 i norske Registre Nr. 4. i Geh. Arkiv samt K. Br. 26. Okt. 1638 i Sjæll. Tegn. Nr. 26 og do. 22. Marts 1620 hos Pontopp. a. St.

[2]) Exempel paa, hvorledes en Kjøbmand dengang arbeidede sig op fra Ingenting til Formue, Adlers Bidrag til Skildring af Byen Ribe 1, 83 flg.; Programmet i Ligprædiken 163 siger, at Nansen blev sendt til »Moscoviam«, men da den egenlige Ligprædiken 31 har »Rusland«, gjengiver jeg dette Udtryk ikke ved Byen men Landet.

efter beseilede han i samfulde 18 Aar alene de islandske Havne. De Erfaringer, han havde samlet paa tidligere Polarreiser, hans Indsigter som praktisk Sømand kom ham tilgode, og hans Kurstabeller i Kosmografien vidne om, hvor vel kjendt han blev i Farvandet. At han har følt Interesse for Øens Naturbegivenheder, følger af hans Aandsretning, siden skal jeg gjøre det sandsynligt, at han heller ikke var fremmed for Islændernes Sprog, Leveviis og Historie. Han behøvede altsaa slet ikke at kjede sig i de Fritimer, han havde som Kjøbmand heroppe. Utrætte-lig driftig var han, hans Dygtighed og Redelighed var bekjendt, hans tidlig hærdede, faste Karakteer gjorde ham skikket til at bevæge sig i vanskelige Forhold. Kompagniet fandt sig i det Hele saa vel ved hans Tjeneste, at det fra 1627 af til 1639 betroede ham Forhandlingen af alle de Varer, der bragtes til Glükstad, medens hans Ven, Kristoffer Hansen, samtidig forestod den færøske Handel. Af Bry-derier havde han vistnok Hænderne fulde. De Underord-nede vilde saa gjerne stjæle sig til, at sælge Varer i Ham-borg, fordi de her betaltes bedre, men dermed holdt Kongen det strengeste Tilsyn: han havde altid et godt Øie til Hamborgerne. Saa kom den ulykkelige Tredive-aarskrig, der, skjøndt for Tydsklands Vedkommende ført alene som Landkrig, alligevel gav den danske Handel et længe uforvindeligt Knæk. Saa viste midt under Krigen et Par algierske Sørøverskibe sig oppe under Øen, opbragte Fartøier, skjøndt disse, som tidligere bemærket, gjerne førte Smaa-kanoner og havde Vaaben ombord, gjorde Landgang hist og her, plyndrede, brændte, ihjelslog Mennesker eller slæbte dem bort med sig i Slaveri. Desværre havde Sø-røverne passet sit Snit altfor vel og faldt ikke i med nogen

kongelig Krydser[1]. Om end mangen Enkelt led store Tab paa denne Maade, og hele Kompagniet til en Tid befandt sig ligesom i en Opløsningstilstand, fandtes dog Ingen, der lagde Hans Nansen det til Last, han bevarede Alles Tillid usvækket. For sin Deel har han hørt til de Lykkeligere, trods de uheldige Tider, begyndte han at blive en holden Mand, og hans Lod i Kompagniets Handel forstørredes.

Han havde imidlertid sat Bo og levede ikke længer i eenlig Stand; naar han om Vinteren udhvilede sig hjemme, stod en trofast Hustru ved hans Side, valgt ud af den Familiekreds, til hvilken han havde sluttet sig. Der opholdt sig i Vibes Huus en tækkelig, huuslig, elskværdig Pige, Sofie, Datter af Borgemester Hans Pedersen i Slangerup; hendes Moder, Maren Surbæks, var Søster baade til nuværende Borgemester Simon Surbæk og til afdøde Vibes Hustru Ane. I 14 Aar havde hun været i Huset under sin Mosters Tilsyn, tilsidst ganske forestaaet det og var almindelig afholdt, thi hun meente det saa inderlig godt med Alle. Hun var 24 Aar og han over 27, da han den 19de Januar 1626 bad om hendes Haand og hun gav ham sit Ja. Samme Dag fandt den høitidelige Trolovelse Sted, og de drak Fæstensøl. Efter Anordningerne maatte ved en saadan Fest kun 8 Par bydes, simple Folk turde slet ikke beværte med Drikkevarer, men kun med »Sukat og syltet Ingefær«; derimod maatte den Kjøbmand, som mindst svarede 2 Mk. »i gemeen aarlig Skat«, udskjenke ved Gildet indtil ½ Amme rhinsk Viin.

Den 5te November samme Aar stod Brylluppet, der sikkert er holdt med al den Stads, Loven tilstedede en

[1]) Slanges Chr. 4 durch Schlegel 1, 320 flg., K. Br. 16. April 1636 i Sjæll. Tegn. Nr. 26 Geh. Arkiv, Espolin Íslands árbækur 6, 35 flg.

Borgerlig af bedste Kaar. Det gik stundum noget vildt til ved denne Leilighed, hvorfor det faldt af sig selv, at Loven maatte indeholde Bestemmelser herimod; dertil kom endvidere en vis faderlig Omsorg hos Øvrigheden for at Folk ikke skulde sætte for mange Penge overstyr, og endelig Bestræbelsen for at faae en ret grundmuret Skillevæg opført mellem Adel og Borgerlig. Bruden kunde bære det Brudespænde, Dronning Dorothea havde foræret Staden, iøvrigt ogsaa egne Smykker af Guld og Perler. Hun og Brudgommen mødtes en Søndag i Kirken, hvor Brudestolen saa kunde være prydet med flamske Hynder og Tæppe; Brudepiger, Brudesvende og hele Følget omgave dem, dette maatte i Alt bestaae af 24 indbudte Par med Børn og 12 unge Karle, senere hen af indtil 40 Par, Vielsen forrettedes gjerne førend Høimesse. Spillemænd med Fløiter og Trompeter gik foran Følget gjennem Gaderne til Brudehuset, der var smykket paa det Bedste, dog maatte man ikke behænge Vægene (drage) med kostbarere Ting end flamsk Klæde; kun over Brudeparret turde Himlingen beklædes med Silketøi og Silke ogsaa anbringes i Brudekamret. Gjæsterne satte sig strax tilbords under Musik og Sang, thi Maaltidet var befalet at begynde Kl. 11 og slutte Kl. 3 præcis. Flere Retter end 6 maatte ikke komme paa Bordet, indtil 2 Ammer Rhinskviin turde Alt i Alt forbruges under Bryllupsstadsen, og var der Adelsfolk tilgildes, kunde Magistraten give Bevilling paa større Forbrug; sidenhen blev udtrykkelig befalet, at Uadelige hverken maatte faae Konfekt eller drikke Viin af Glas, de skulde hjælpe sig med Kander. Om Aftenen kunde der blive spiist og dandset paa Kompagnihuset eller Raadstuen. Det hørte med til Skik og Brug i alle Stænder, at Brud og Brudgom med Sang og Fakler skulde følges hen til den silkebredte Seng, hvor

Bruden da i Alles Paasyn, snart i Natdragt, snart i fuld Stads, lagde sig i Sengen, Brudgommen ligesaa, altid heelt paaklædt, men med Nathue paa Hovedet. Saasnart denne Skik var skeet Fyldest, begav man sig, Brudeparret med, tilbage til Bryllupsgildet. Mandagen derefter var det tilladt, at holde Middagsgilde i de Nygiftes Hjem og Dands om Aftenen paa Kompagniet eller Raadstuen. Endnu om Tirsdagen kunde Brudgommen hjemme hos sig selv bede nogle gode Venner til Middag eller Aften, men saa skulde Stadsen ogsaa have en Ende[1]).

Hans Nansens Ægteskab hørte til de lykkelige; Sofie Hans Nansens, saaledes hed hans Hustru efter Skik og Brug, forstod at gjøre ham det hyggeligt og godt. Omgangskredsen strax i Begyndelsen af det bestod af vakkre og ansete Mennesker: Kongens Liv-Apotheker Esaias Fleischer, gift med Sofies Søster, Maren, Alt hvad der bar Navnet Vibe, desuden af forskjellige Handelsvenner; og snart kom der Smaafolk, den Ene efter den Anden, som red Ranke paa Faders Knæ. Der var Mikkel, opkaldt efter

---

[1]) Om Sofie Hansdatter haves Universitetsprogram, hun er født den 28de Januar 1602 og døde 12te Januar 1674. Om Trolovelser og Bryllupper see Anordning af Mag. og Byfoged i Kjøbenhavn 1579 (Magistratens Vedtægtsbog paa Raadstuarkivet), kgl. Forordn. 31. Mai 1586, indskjærpet og fortolket af Kjøbenhavns Magistrat 1ste Mai 1610 (Vedtægtsbogen), Forordning af samme »gjort efter kongelig Majestæts Mandater« 3die Dcb. 1621; jævnfør en kgl. Forordn. 4. Nov. 1655 (der efter Konsistoriets Arkivs Dom-Kopibog 1646—56 blev til, ifølge Betænkning af Hans Nansen og 2 Borgemestre, Hans Svane og 2 Professorer ved et, til den Ende den 18de Mai 1655 afholdt Møde i Helliggjest Kirke), og Anordningen om Taarnblæsere 3die Okt. 1622 i Nyerups Kjøbenhavn 108. Om Skikken, at bringe Brud og Brudgom tilsengs, fortæller voyages de Courmesvin des Hayes en Danemarc, Paris 1664 Side 76—77 og O. Sperling i sin Selvbiografi (Ny kgl. Saml. fol. 1389 paa K. Bibl. Side 174, sammenlign Odin Wolfs Journal 1ste B. 149 flg.).

afdøde Mikkel Vibe, Evert, opkaldt efter Bedstefader, og Hans, Dorthe og Maren, opkaldt efter sine Bedstemødre og Moster, desuden endnu 2 Sønner og 2 Døttre, som vi ikke kjende Navnene paa. Døden rev vel et Par bort i en ung Alder, men de Andre trivedes rask og gjorde Forældrene mangen fornøielig Time[1]). Det var ogsaa en Ting, Hans Nansen nok forstod at skatte, at han ved sine Familieforhold blev bragt i nøiere Berøring med flere anselige Borgerfamilier.

Der er endnu en anden Side, fra hvilken vi allerede i dette Tidsrum af Hans Nansens Liv maae lære ham at kjende, det er som videnskabelig dannet Mand og virkelig Folkeskribent. Dengang en stor Sjældenhed i Danmark! Vi have en Mængde lærde Adelsmænd; de, der af de lavere Stænder opoffrede sig til Videnskaberne, traadte imidlertid ind i den egenlig lærde Stand, den geistlige, som den gjerne kaldes; af boglærde Kjøbmænd kjende vi i disse Aarhundreder kun til de Tvende, Hans Mikkelsen og Hans Nansen. Det er fortalt, hvorledes Nansen ivrig studerede sin Sømandskunst og det russiske Sprog, men han havde tillige aaben Sands for Begivenhederne baade i Naturen og Folkeverdenen; hvor han kom paa sine idelige Reiser, interesserede det ham, at høre sig for, om hvad Mærkeligt der havde tildraget sig. Han forstod Dansk, Tydsk og Russisk, at han har lært Hollandsk, høre vi af Efterretningerne om hans Bibliothek, som siden nøiere skal omtales; lidt Svensk og Engelsk til Huusbehov har han muligviis ogsaa for-

---

[1]) Ligprædikenen, Optegnelse i Geh. Arkivet af den bekjendte Flensborger Joh. Møllers Søn, og endnu en anden Optegnelse sammesteds, samt den nansenske Stamtavle i Gjessings Jubellærere 2det Bind, Artikel Schröder.

staaet, og at han kunde Islandsk, han, som atten Gange besøgte Øen, hvergang flere Maaneder, og var saa nem til at lære Sprog og videbegjerlig af sig, derom kan der ikke næres nogen Tvivl. Det er end ikke usandsynligt, at han hos Præster og Bønder deroppe, er blevet bekjendt med Sagaerne, idetmindste skal han i sin Kronologi ikke let findes, at have oversprunget nogen mærkelig Tildragelse paa Øen. Af Bøger havde han, trods Boghandelens forsømte Tilstand, vidst at skaffe sig det Fornødne, og de fulgte ham som kjære Venner, enten han var paa Reiser eller opholdt sig hjemme. Med enkelte lærde Mænd, som Astronomen Longomontanus, hvad vi see af Kosmografiens Fortale, og maaskee Præsten Niels Helvad, var han kommet i Kast. Hvad han saaledes havde faaet ind, gav han sig god Tid til at fordøie, det laa og gjærede i ham, og »naar han ikke havde Andet at forrette, siger han i sin Fortale, nedskrev han det af Bibelen, dernæst adskillige kosmografiske og geografiske Bøger som et Register og kort Extrakt for sig selv til Efterretning«. »Og, skriver han videre, der jeg noget forleden Saadant atter gjennemlæste, tænkte jeg, at der maaskee kunde findes Andre, som Saadant havde Lyst at læse, mens en Deel for anden Bestillings Skyld ikke havde Tid og Leilighed udi store kosmografiske Bøger, hvor det vidtløftigen staaer adspredt, at oplede, end og vel Mange findes, som saadanne store Bøger ikke have. Da dennem til Tjeneste lod jeg denne korte Extrakt komme paa Tryk, efterat den tilforn af den vidtberømte, hæderlige og høilærde Mand, M. Christiano Longomontano, Professore mathematico udi det kongelig Akademi Kjøbenhavn, er gjennemseet og korrigeret«. Det var compendium cosmographicum & chronologicum, en Bog ganske beregnet paa den danske Borger, navnlig Sø-

manden. Paa den naturligste Maade af Verden var Nansen, uden selv at ville det, blevet Folkeskribent, saa man kan anvende paa ham den naive norske Folkestev; »og denne Vise har gjort sig selv, for hun kom rygendes fra et Fjeld«.

Ansporet af de betydelige Aander i Frederik den andens Dage, Tyge Brahe, Anders Vedel, Arild Hvitfeldt, var der gaaet en Opvækkelse for sig herhjemme baade i Naturvidenskab og Historie, som da ogsaa ved Niels Hemmingsen i Theologi: men den Tid var nu forsvunden. Til Folket havde Naturvidenskaben desuden aldrig ret kunnet naae ned; den behandledes nemlig paa Latin, baade af Tyge Brahe, Cort Axelsen, Longomontan, H. P. Resen og C. Bartholin, og den Side af den, som dyrkedes, tilhørte den strengere Forskning. Hvad der i geografisk og astronomisk Retning var tilgjængeligt for Menigmand, var sande Smaating, ofte mere forvildende end oplysende: P. Jacobsen Flemløs's en elementisch og jordisch Astrologia, Uraniborg 1591, Klaus Bergs evige Almanak, Rostok 1592, andre Almanakker, Kometskrifter, Jens Munks navigatio septentionalis, Kjøbenhavn 1624. Hans Nansen frembragte virkelig noget Nyt. Han henvendte sig til Longomontan, en venlig gammel Mand, der havde Sands for hvad der kunde virke paa Folket og derfor siden besørgede en ny Udgave af Flemløses Bog, og denne gjennemsaae Nansens Bog, hvad Nansen fortæller i sin Fortale, og rettede vel blandt Andet paa dens latinske Gloser[1].

Til den egenlige Kosmografi har Nansen selv i første Udgave, ikke i de følgende, meddeelt sine Kilder, som han behandlede med megen Frihed. Jeg skal anføre dem og

---

[1]) N. M. Petersen danske Literaturs Hist. 3, 234 flg., 248 flg. 423; om Longomontans Venlighed see Ogier i Schlegels Saml. 2, 2, 61.

gjøre et Par Bemærkninger ved dem; da jeg imidlertid gaaer ud fra, at han ikke forstod Latin og vel heller ikke Spansk, bryder jeg mig ikke om, at give den fuldstændige Titel af dem, hvor jeg ikke har Oversættelser for mig, som jeg maa antage, han kunde have Tilgang til. *Atlas minor* og *major* ere G. Mercators, hvorom jeg ovenfor har givet nogle Oplysninger; af Atlas minor ved Jodocus Hondius haves en Udgave paa Tydsk i Amsterdam 1631, af major ligeledes paa Tydsk Amsterdam 1633. *Tyge Brahe*, om hvis Skrifter hans Levnet ved Gassendi giver Besked, er den eneste Forfatter, som udtrykkelig anføres i Texten af den egenlige Kosmografi[1]). *Anton Herrera de Tordesillas*, en Spanier, har behandlet Portugiseres og Spanieres Opdagelsesreiser i historia de los hechos de los castellanos o. s. v., historia de las Indias occidentales, historia di Portugal y conquistas o. s. v. og flere andre Skrifter. *Gemma Frisius* hed egenlig Reinerus Gemma, med Tilnavn Frisius; han udgav charta, qua continetur totius orbis descriptio, og skrev forskjellige mathemathiske og astronomiske, nautiske og kosmografiske Afhandlinger, som findes vedføiede Bogen: Cosmographia sive descriptio universi orbis Petri Apiani et Gemmæ Frisii; adjecti sunt alii tractatus & libelli, Antverpiæ 1584. 4to. *Hermannus Fabronius*, med Tilnavn Mosemann, skrev geographia historica oder neue Welthistorie og eine politische Kayser-Chronike; ingen af Bøgerne findes paa vore Bibliotheker. *Johan Raun* eller Rau omtales som Forfatter til en Kosmografi i Haubers Discours von dem gegenwärtigen

---

[1]) Kosmografien, 2den Udg. 16, 27, 29. Eengang for alle bemærkes, at jeg, naar jeg anfører, bruger 2den Udgave, den første fuldstændige.

Zustand der Geographie Side 116, jeg har ogsaa søgt denne forgjæves; Manden maa sikkerlig være forskjellig fra den Johannes Raue i Sorø, der omtales i N. M. Petersens d. Lit. hist. 3, 315. *Niels Helvad*, den oftere omtalte Præst, skrev sylva chronologica circuli Balthici, das ist, historischer Wald- und Umbzirk des baltischen Meers, Hamb. 1624, en Blanding af allehaande Sager. *Petrus Apianus* tegnede det første Verdenskort, hvori Amerika findes optaget[1]), og skrev cosmographicus liber, Landshut 1524, der er oversat. I ovenanførte Cosmographia af 1584 er hans Værk bearbeidet af Gemma. Den Udgave, hvori Bearbeidelsen først træder frem, har til Titel: Cosmographia Petri Appiani per Gemmam Frisium, jam demum ab omnibus vindicata mendis ac aucta, additis ejusdem argumenti libellis ipsius Gemmæ Frisii, Antverpiæ 1550. 4to. Der haves ogsaa en Udgave af 1574, men begge ere ikke saa fuldstændige som den anførte af 1584. Den geografiske Deel af samme Bog er ellers ubetydelig. *Petrus Bertius* skrev breviarium totius orbis terrarum. Amstelodami 1602. *Petrus de Medina*, en Spanier, skrev tabula Hispaniæ geographica, brugt til Abraham Ortelius's Værk, samt arte de navegar, oversat paa Tydsk og en vigtig Kilde for den Deel af Nansens Bog, som behandler Styrmandskunsten, dog langt vidtløftigere end Bogen; jeg har benyttet en fransk Oversættelse, Rouen 1628, 4to; endelig skrev han regimiento di navegacion. *Pedro Ordonnez de Zeballos*, ogsaa en Spanier, skrev viage del mundo. *Petrus Petræi de Erlesunda* skrev Historien und Bericht von dem Groszfürstenthumb Muschkow, Lipsiæ 1620, 4to, en russisk Historie og Geografi. *Sebastian Münster* skrev Cosmogra-

---

[1]) Haubers Hist. der Landcharten 20.

phey, udgivet paa Tydsk i Basel 1553, 1598 og 1628, en stor Foliant med mange Træsnit, forestillende Kort, Byer, Slag, Portræter, Kunstværker; Historien og Geografien er meget udførlig og en vigtig Kilde for Nansens Bog, med hver Udgave ere Forbedringer foretagne. *Seespegel* er Navnet paa de hollandske Søkort. Af saadanne ældre for de nordlige Have er mig kun eet bekjendt og det paa Latin, men upaatvivlelig har det været oversat paa Hollandsk. Titelen er: delineatio cartæ trium navigationum per Batavos ad septentrionalem plagam Norvegiæ, Moscoviæ etc. authore Wilhelmo Bernardo Amstelredamo expertissimo pilota. Cornel. Nicolai exc., Baptista a Doctechum sc. 1598, fol. Eet Blad. Af senere Søkort kan anføres: Seespegel inhoudende Een Korte Onderwiisinghe in de konst der Zeevaert, en eene beschryvinge der Seekusten van de Oostersehe, Nordsehe en Westersehe Schipvaert door Willem Jansz. Blaeu t' Amsterdam 1652. fol. 108 Blade. Af Kilderne til den egenlige Kosmografi maae følgelig især fremhæves Apian, Gemma, Medina, Münster og Kortene.

I Kronologien, der er vedføiet Kosmografiens anden, tredie og fjerde Udgave, anföres ingen Forfatter udtrykkelig, men *Hvitfeldt*[1]) nævnes i Kosmografien; naturligviis ere dog mange Forfattere brugte til den. Blandt de allerede ved Kosmografien anførte Kilder kunne her maaskee nævnes: *Hermann Fabronius*, *Anton de Herrera*, *Niels Helvad*, *Sebastian Münster* og *Petrus Petræi*; mulig har Nansen ogsaa benyttet *Carion*, hvoraf en dansk Oversættelse haves: Chronica M. Johan Carion af M. Joenn Turszon 1554. Ogsaa disse Kilder ere behandlede med stor Frihed, og vi kunne lægge til med Aand.

---

[1]) Kosmografien 88.

Kosmografien er forlagt af Peder Andersen Bogfører og trykt ret godt 1633, 1635, 1638 og 1646, da Nansen døde, vare alle fire Oplag udsolgte[1]. I anden Udgave kommer, som anført, Kronologien til for første Gang, bestandig har Forfatteren syslet med sin Bog og forbedret hver ny Udgave, Aarstavlen er hvergang ført ned i Tiden lige til Trykkeaaret. Den fuldstændige Titel af første Udgave, som N. M. Petersen i sin Literaturhistorie ikke har havt for sig, men som nu findes paa Universitetsbibliotheket, lyder som følger: Compendium Cosmographicum. Det er: En kort Beskriffuelse offuer den gantske Verden, Huor vdi befattis fornemmeligen, om Himmelen, Soel oc Maane, sampt de andre Planeter oc Stierner, deris Bevægelse oc Lob, saa oc de fire Elementer deris vnderskeed, huis der vdi er befattet, Jorden met sine mange Kongeriger oc Lande, deris fornemste Stæder. Disligeste noget om Siøen oc Siøfarten, nogle Viidskaber der til er tjenlig, aff atskillige Bøger componeret oc sammenskreffuet Aff Hans Nansen. Prentet i Kiöbenhaffn, Aff Andrea Koch, 1633. paa Peder Andersen Bogførers bekostning, oc findis hos hannem tilkiøbs. I den anden Udgave, jeg har for mig, mangler Titelbladet, i tredie er den latinske Hovedtitel den samme, men der er iøvrigt foretaget Ændringer og tilföiet: »Saa oc en liden Cronologia« o. s. v.; i fjerde Udgave haves den latinske Hovedtitel saaledes: compendium cosmographicum & chronologicum, ogsaa smaa Ændringer forefindes i den, og den er smykket med nogle Træsnit, hvortil Begyndelsen skete i 3die Udgave.

---

[1]) Ligpr. 31; mærkeligt nok bærer den ingen Censur foran, omtales heller ikke i acta consist., hvor dog ved samme Tid en Bog af Niels Helvad censureres. Klager over Tidens daarlige Trykkerier fremføres af Th. Bartholin de legendis libris 118 flg.

Bogen er deelt i fire Parter: 1) om Himmelens samt Elementernes Region og Deel, en Art Astronomi og Fysik; 2) om alle de Kongeriger og Lande, som ere paa Jorden, en Geografi; 3) om nogle Stykker, som ere tjenlige til Søfarten, den egenlig nautiske Deel, forsynet med Anviisning til at tage Høiden, udførlige Kurstabeller, Tabeller over Ebbe og Flod, over Solens og Stjernernes Deklination, over forskjellige Steders Polhøide og Brede; 4) en Kronologi »eller Tidsrégister om det Fornemste, som haver sig tildraget udi Verden fra Verdens Begyndelse til denne Tid, fornemmeligen her i Danmark og angrændsende Lande«. Man seer, hvilken Mængde Stof her er sammentrængt paa 419 smaa Oktavsider, thi saamange udgjør det i 2den Udgave, som jeg altid bruger. Der findes vistnok mange, stundum heelt æventyrlige Feil; Forfatteren følger det Tygebraheske System, giver høist naive Naturforklaringer, fortæller til Aar 1276 om en Kone, som paa een Dag fødte 364 Børn: men hos hvilken Skribent i hine Dage træffes ikke lignende Underligheder? Vor Forfatter er virkelig mindre overtroisk end hans Tidsalder og røber ikke med et eneste Ord Noget af den gjængse Tro paa Stjernernes Indflydelse over Mennesket, eller Frygten for Kometer. Ethvert Værk bør fornuftigviis bedømmes efter Tid og Omstændigheder, og efter disse har Nansens sine store Fortjenester. Alt er hos ham praktisk, beregnet paa at give fatteligt Begreb af sin Gjenstand; Geografien er i det Hele saa god, at den endnu idag lod sig bruge til Underviisning, ved hvert Land gives en Opregning af dets Frembringelser. Aarbogen er skrevet fra et dansk Stade og omtaler blandt Andet alle vigtige Begivenheder i Kongeriget Danmark, Slesvig, Norge, Island. Forfatteren kan, dog sjælden, tage Feil og for Ex. regne Helgoland og Femern til Holsten, men han kjender

ellers Danmarks Grændse godt, Slesvig hedder hos ham skifteviis ogsaa Sønderjylland, aldrig Holsten, som ellers ofte i hiin Tid, og betegnes som et Leen af Danmarks Krone[1]. Man kan see, det er en gudsfrygtig Mand, som har skrevet Bogen, Stilen er ikke »Flensborgerdansk« men mere end sædvanlig fri for fremmede Ord, trohjertig, anskuelig, og indeholder ved sin Jævnhed den skarpeste Kritik over Meget af Tidens Lærdom; man skulde troe, det var en øvet Folkeskribent, der førte Pennen, og maa uvilkaarlig beklage, at han ikke gik videre paa en Bane, der saa heldig var betraadt. Et Par Prøver ville tjene til Oplysning af hvad der er udviklet.

Thi omendskjøndt at intet Menneske kan retteligen, mens ikkun én ringe Deel fatte og forstaae af Herrens mange og store Gjerninger, saa haver dog Gud begavet os med Fornuft og Forstand, at vi ikke som ufornuftige Dyr skulle ikkun gabe paa Verden, mens at vi, om vi med Rette ville kaldes Mennesker, endogsaa skulle forundre os, overveie og betragte, næst vores Saligheds Sag, saadanne Guds underlige Gjerninger, og udaf Gjerningen kjende Guds usigelige, store Magt, Viisdom og Godhed, som Saadant haver skabt, opholder og regjerer, og love og prise hannem derfore og bekjende med Sirak i det 44de Kapitel, hannem at være meget større, end alle sine Gjerninger.

Tordenslaget skeer førend Lynilden, endog at Lynilden sees før af os, end vi høre Slaget, thi Skyerne faae endelig formedelst Tordenen at rives fra hinanden, førend Lynilden kan komme derigjennem. Mens at Lynilden sees førend Torden høres, det volder, at Synen i slige Sager

---

[1]) Kosmografien 107, 339.

er meget skarpere end Hørelsen. Thi naar Du staaer i en Skov og seer En hugge eller banke langtfra, da seer Du først, at han slaaer eller hugger til, mens siden derefter hører Du først Lyden, som Øxen giver. Ligesaa kan Du see Lynilden strax i det Øieblik det skeer udi, mens Tordens Bulder kommer siden gjennem Luften til din Hørelse.

Om saa var, at En vilde seile lige fort vesterhen, og ingen Land var i Veien, han skulde seile saalænge, at han kom paa den samme Sted, som han var fraseilet, og da skulde han miste een Dag udi Aaret. Hvilket skeer, formedelst at der som han er om Morgen, der gaaer Solen før op end den gik op der som han kommer om Aften, og derimod er Solen længer op paa den Sted han kommer om Aften, end der som han var om Morgen, og gjør hannem saa hans Dag længere, end den rette Dag er. Hvilket dog ikke kan mærkes, uden man seiler Verden rundtom, thi da seer man, at man faaer een Dag ringere end man burde. Og contrari, naar man seilede Østen udi rundtom Verden, da fik man een Dag mere end man burde at have.

Grønland er et meget stort Land, hører til Norriges Kongerige, er tilforn aarligen bleven beseilet af de Norske og af dennem bebygget, derpaa haver været 2 Biskopdom, mens nu i mange Aar haver det rette Grønland ikke været beseilet, saa det er bleven os ganske ubekjendt, at vi ei vide, om den kristen Religion der endnu er eller ikke, endog at det ikke ligger langt nordvest fra Island.

Er Solens Deklinatie mere end Solens Distants fra din Hovedpunkt, da tag samme Solens Distantie fra Deklinatien, saameget som Du da over beholder, saameget er du synden Linien, din Norderpol er saa meget under og din Syderpol er saameget over din Horisont.

Sardanapolus levede stedse udi Fraadseri, Drukkenskab og gruelige Løsagtighed, holdt sig stedse iblandt slemme, løsagtige Kvindfolk, iførte sig Kvindeklæder, sad blandt dennem og spandt og tog sig aldeles intet Regimentet an. Der 2 af hans Øverster Saadant erfarede, fortrød det dennem, hvorfore de foragtede hannem og førte Krig med hannem, saaat han paa det Sidste selv stak Ild paa sin Pallads, opbrændte sig, sine Horer, Folk samt al hans Skat og Rigdom.

Udi Kjøbenhavn var saa stor Hunger, at de aade Heste, Hunde, Katte og Krager, bagede Brød af Mask, og mange Mennesker døde af Hunger, Børnene fandtes at ligge paa deres døde Moders Bryst og diede Blod, indtil de døde. Paa det Sidste opgav de sig udi Kjøbenhavn til Kong Kristian den 3die den 29. Juli, efterat de udi Aar og Dag havde været belagt.

Hertugen af Friedland tog Prag ind og Eger. Siden drog han og Baierfyrsten mod Kongen af Sverige, som da havde sin Leir ved Nürnberg, hvor de holdte adskillige Skjærmydsel sammen. Kongen af Sverige stærkede sig mere paa det Sidste, saaat han anfaldt den keiserske Leir, hvor Mange bleve slagne paa begge Sider, mens kom dog ikke der til nogen Feltslag, mens brøde omsider op med begge Leir for Mangel af Proviant. Hertugen af Friedland indfaldt siden i Meissen, indtog Leipzig og mange andre Stæder, Kongen af Sverige fulgte hannem og gjorde en stor Feltslag med hannem den sjette November ved Lützen, to Mile fra Leipzig, hvor Kongen af Sverige blev skudt og døde. Dog beholdte de Svenske Marken og Overhaand, finge Vallensteins Stykker og forjagede de Keiserske fra Kurfyrstens Lande.

En saadan Bog maatte være høist velkommen for Folket, hvad der strax viste sig ved dens omtalte mange Oplag i en just ellers ikke meget læsenem eller læselysten Tid. Sømanden og Borgeren har brugt den og slugt den, og det er ikke urimeligt, at dens Brug opfriskedes, dengang Slesvigeren Bagge Vandel 1649 blev Forstander for den af ham oprettede kongelige Navigationsskole i Kjøbenhavn[1]. I de lærde Skoler var man endnu 1656 ikke kommet videre, end at metæ scholasticæ bestemte, »at provectiores og ingeniosiores i Mesterlektien kunde læse geographiæ rudimenta & physicæ hjemme med Lærerne i Ferierne«[2]. I det lærde Laug kunde en Autodidakt og Folkeskribent naturligviis ikke blive indlemmet, saa filisteragtig var man endnu. Han fik ikke et eneste Ærevers, hvormed der ellers ødsledes paa de usleste literære Frembringelser, hans Bog blev vel nævnet i hans Frændes, Esaias Fleischers, Ligprædiken, men kunde end ikke opnaae nogen Plads i den lærde Ærkebiskop Svanes og Rektors, iøvrigt saa pompøse Program over ham. Selv i den langt bevægeligere og mere frisindede Ole Worms Brevvexling bliver han kun hændelsesviis omtalt en eneste Gang af en islandsk Lærd, og det da ikke for at rose men laste et af hans Foretagender paa Island[3]. Han maatte trøste sig med en god Samvittighed og stor Paaskjønnelse af de Ulærde. Saalangt var han ilet Tiden forud, at det

---

1) N. M. Petersen danske Literaturs Hist. 3, 247.

2) Nyerups hist. statist. Skildr. 3, 1, 127.

3) Worms epist. 1043. Senere flensborgske Lærde, B. Möllmann de illustribus in republica litteraria viris Flensburgo oriundis Side 15 flg. regne ham dog blandt lærde Kjøbmænd; hos Alb. Bartholin tractatus de script. Danicis Side 84 og H. Witte Diarium biograph. seculi 17mi 2den T. Side 94 nævnes hans Navn og Skrift.

varede ligeindtil 1707 før en ny Geografi udkom, H. O. Pfluges »den danske Pillegrim eller en almindelig geografisk og derhos en kort historisk Beskrivelse over den hele bekjendte Verden«; den var dog meget ringere end Nansens.

Hans Nansen som Øvrighedsperson, Rigsdagsmand og kgl. Raad.

Vi komme til et nyt Afsnit i Hans Nansens Liv, hvor han noget over 40 Aar gammel betræder den politiske Bane og snart viser sig som en af de Aander, der beherske sin Tid. Anledning hertil gav hans Beskikkelse til Raadmand. I over eet Aarhundrede før 1660 var Kjøbenhavn den By i Kongeriget, hvor der fandtes mindst komunal Frihed, efter 1660 var den den eneste, som dog altid bevarede nogle Levninger af Friheden; Grunden ligger simpelthen, at den 1536 førte Vaaben imod sin Konge og husede hans Fjender, hvorimod den 1658—59 blev hans sidste og sikkre Værn. Dens Tilsidesættelse kommer strax frem i den Maade, hvorpaa Magistraten blev valgt. I de andre Kjøbstæder havde dog fordetmeste baade Magistraten selv og menige Borgere en vis Deel i Valget af en ny Øvrighedsperson[1]), men i Kjøbenhavn og Christianshavn — vi huske paa, at Christianshavn endnu var en egen Stad, — var saagodtsom Alt afhængigt af Kongens Villie. Kapitulationsvilkaarene 1536 bestemte, at denne kunde udnævne og aftakke Magistratens Medlemmer[2]), der 1526 vare fastsatte til 4 Borgemestre og 12 Raadmænd. Med Hensyn

---

[1]) Hist. Tidsskrift 5, 68, 70 flgde og Adlers Skildring af Byen Ribe 2, 2 flgde; hvorledes det somme Steder, i Medfør af Recessen 1643, gik i en Sirkel, saa hvo der det ene Aar var ældst Borgemester, næste Aar blev yngst Raadmand, see Hübertz Aktst. til Aarhuus 2, 81.

[2]) Krags Christian den 3die (dansk Ov.) 2, 42 og 45.

til Borgemestrene synes det sikkert nok, at Kongen alene beskikkede dem, uden at faae Indstilling fra Magistraten i saa Henseende. Med Hensyn til Raadmænd bruger imidlertid Vedtægtsbogen paa Raadstuarkivet i Fleng Udtrykkene »kaaret« og »efter Kongens Befaling forordnet«, Programmet over Hans Nickelsen Lundt bruger Udtrykket ex consensu regis, og Fremgangsmaaden var nok almindeligviis den, at Magistraten indstillede To til Raadmænd, mellem hvilke Kongen saa traf sit Valg. Vi kan see ham sætte sine Embedsmænd, en Kantsellisekretær, som Hans Nickelsen Lundt, en Renteskriver, som Peder Pedersen, ind i Byraadet, men oftest toges dog En af Borgerskabets Midte. Det var ingen Umulighed, hvad Listerne i Pontoppidans Origines bevise, at en Haandværksmand blev den Udkaarne, alligevel holdt man sig helst til de mere ansete Familier, der gjerne stode i indbyrdes Slægtskabs og Svogerskabs Forhold[1]).

Hans Nansen var, som vi veed, indlemmet i en saadan Familie, han var en udmærket dygtig og velstaaende Mand og har sikkert paa flere Maader lagt sin Sands for offenlige Anliggender for Dagen, Kongen havde brugt ham allerede forlængesiden som Hovedmand for Togtet til Petzora og russisk Tolk. Det maa derfor snarere undre os, at han ikke før, end at han nu blev foreslaaet til en Raadmandsplads. Den 11te Marts 1639, fortæller Ligprædikenen, »blev han opfordret paa Raadhuset og foreholdt, at det var hans kongelige Majestæts naadigste Villie og Befaling, at han skulde være Raadmand«. Man skulde vel troet, at han med Glæde havde modtaget et Embede, hvortil han siden viste sig som født og baaren, men han besad en

[1]) Pontopp. origines 388 flgde, hist. Tidsskr. 5, 84.

høi Grad af Beskedenhed, han bævede tilbage for det store Ansvar, frygtede maaskee tillige, at hans øvrige Forretninger skulde lide derunder; nok er det, han frabad sig den tiltænkte Hæder. Hans Vægring hjalp dog Intet, og han gjorde da sin Raadmandsed for Borgemester og Raad. Denne lød paa, »at være Kongen og Rigens Raad huld og tro, afværge hans Naades Skade og Fordærvelse, ramme og søge hans Naades Gavn og Bedste, desligeste være Borgemestre, Raad og Byfoged huld, hørig og lydig, Intet aabenbare, hvad inden lukte Døre samtykkes og forties skal, hjælpe hver Mand til Lov og Ret, forsvare og fordagtinge fattige Enker og Faderløse, ikke gjøre Uret det, som han veed Ret er i nogen Maade, som han vil ansvare for Gud og bekjende for Mennesker«. Derpaa indtøg han sit Sæde i Raadet. Endnu samme Aar den 21de December fik han en ny Tillidspost, idet Lodtagerne i islandsk Kompagni kaarede ham til »Forvalter«, som det hed, det vil sige Direktør, et Embede han beklædte i 10 Aar. Han udmærkede sig i begge de nye Stillinger.

Det var fem Aar senere: hans Hustrus Morbroder Borgemester Simon Surbæk var død; den 5te Marts 1644 om Morgenen sad han i Helliggjestes Kirke, da et Bud spurgte efter ham og kaldte ham til Rigshofmesteren Korfits Ulfeldt, hvor han indfandt sig, saasnart Tjenesten var til Ende. Ulfeldt gjorde ham bekjendt med hans Majestæts Befaling, at han skulde indtage den ledige Borgemesterplads. Men Hans Nansen undskyldte sig paa det Allerunderdanigste og holdt længe ved dermed, længer endnu end da han skulde være Raadmand. Da tillod Kongen, forat overvinde en saadan haardnakket Modstand, at en usædvanlig Fremgangsmaade maatte blive brugt. Magistraten fik nemlig Tilladelse til, selv at vælge En af Raadmændene til

Borgemester, og alle Stemmer paa to nær faldt paa Nansen; hvis vi turde tage Universitetsprogrammets non contradicente populo for Mere end Talemaade, vilde Borgerskabet, som i andre Stæder, have givet sit Samtykke med til Valget. Om Eftermiddagen blev Nansen atter opkaldt til Rigsraadssalen, endnu vare hans Betænkeligheder ikke overvundne, endnu holdt han en Stund ved med sin Vægring, og det var først efter mange Overtalelser han modtog Embedet og aflagde Borgermestereden til Kongen, efter Skik, for Rigshofmesteren. Næste Dag kom saa Korfits Ulfeldt op paa Raadhuset og satte den nye Borgemester i Sæde, Kjøbenhavns Borgere hilsede ham med Glæde[1]). Han havde opnaaet den første borgerlige Stilling i Landet.

Vi maa see at faae en anskuelig Forestilling om den kjøbenhavnske Magistratspersons Myndighed, Pligter og Lønning. Overalt i Kongeriget følte Magistraten sig vist-

[1]) Af Vedtægtsbogen paa Raadstuarkivet fremgaaer, at Raadmandsed aflagdes paa Raadhuset, Borgemestered derimod i Rigsraadssalen, som laa ligeoverfor Slottet. Der findes en Raadmandsed i Kong Hans's Stadsret, (Rosenvinges gl. Love 5, 522—23) og en fra 1565 fra Helsingør (hist. Tidskr. 5, 75), som jeg benytter, da ingen er mig bekjendt fra Kjøbenhavn. I Vedtægtsbogen haves følgende Optegnelser. »Anno 1639 dend 11 Martij Gjorde Christen Bendtzen och Hans Nansen Borgere och handelszmend her udj Staden, huer Sin Raadmandtz Eed, och bleffue Raadmend hersammestedtz, Gud giffue dennem dertill Welsignelse. — Den 6 Martij dernæst efter (nemlig 1644) wor Erlig, welb. Mand och St. Riddere Her Corfitz Wlfeld til Egeschouff, Danmarchis Rigis hoffmester, Raad och Befalningsmand offuer Møens Land; her paa Kiøbenhaffns Raadstue, Och paa Ko. Ma[ts] weigne, udj affdøde Sl. Simon Surbechs Sted, Hans Nansen Raadmand, effter forhergaaende Borgemestere og Raadtz her inden dørene, och hans Ko. Ma Siden offuerleffuerede votering, effter hand Sin Borgemesters Eed paa Kiøbenhaffns Slottis Raadstue haffde afflagt, till Borgemester Installerit. Huortill Gud Lyche och Welsignelse hannem forlehne.« Om Folkets angivne Samtykke Ligprædiken 165, sammenlign hist. Tidsskr. 5, 75 flgde.

nok trykket fraoven, siden Leensmanden havde faaet en Stad, som det hed, »i Forsvar«; men i Kjøbenhavn, der laa Regjeringen nærmest, var Trykket størst, traadte Nogen for dristig op, kunde han uden videre faae sin Afsked. Naar der sommetider blev sat en Statholder paa Slottet, blev det naturligviis snarere værre end bedre. Var Magistraten imidlertid trykket fraoven, havde den desto friere Hænder nedadtil. De menige Borgere have vel altid før Enevælden havt nogen Deel i de offenlige Anliggender, men i Kjøbenhavn var denne indskrænket til det mindst Mulige, et staaende Kollegium af Borgerdeputerede, som vi finde somme Steder, for Ex. i Flensborg og andre slesvigske Byer, i Ribe[1]), blev her først indrettet, da Staden fik sine store Privilegier. Fordredes der, ved Byregnskabernes Aflæggelse, ved Skatteligninger eller ved Afhændelse af Byens Eiendomme, en Repræsentation af Borgerskabet, da valgte Magistraten denne for det givne Tilfælde; til at Borgerne i en Plenarforsamling have meddeelt Samtykke til en Sag, er der i rolige Tider kun faa Spor[2]). Skulde der altsaa reises nogen Bevægelse i frisindet Retning, da var Magistraten det eneste lovlige Organ hertil.

Under Magistratens Omraade henhørte den lovgivende, styrende og dømmende Myndighed, dog saaledes at for-

---

[1]) Adlers Skildring af Byen Ribe 2, 2 og 23 flgde samt Reces 1643 i Rosenvinges gl. d. Love B. 4.

[2]) Pontopp. origines kalder disse Borgere »Nogle af Menigheden« (481, 488) »menige Borgere og Indbyggere«, (482) »de Dannemænd af Menigheden, som pleier at tiltages«, (489) »menige Borgere, som vorde tilnævnte« (485), »de Bedste og Forstandigste af Menigheden, som Borgemester og Raad opkalder« (s. sted). Om deres Tiltagelse til Byregnskabets Aflæggelse 489, til Skatteligning 229, 485; til Afhændelse af Byens Eiendomme, Borgerskabs Br. 14 April 1619 paa Raadstuarkivet. Om Plenarforsamlinger af Borgere i andre Byer hist. Tidsskr. 5, 116.

staae, at den i Lovgivningssager egentlig kun havde Indstilling til Regjeringen og i Bestyrelsen stod under dennes skarpe Tilsyn. Siden 1618 var Skattebevillingen i Grunden borte[1]) og kun Skatteligningen tilbage; at Extraskatter til Landets Behov ofte træffes bevilgede, er en anden Sag, der ikke staaer i umiddelbar Forbindelse med Komunen. Anordninger bleve trufne af Magistraten alene eller i Forening med Byfogden, meest enten som nøiere Forklaring af »kongelig Majestæts Mandater«, eller med udtrykkelig Stadfæstelse af Kongen, eller under Forbehold af samme; det var Smaating, som en Vagtordning, der ikke behøvede en saadan, selv Bestemmelser med Hensyn til Renovationen trængte til den[2]). To Kæmnere, udnævnte af Magistraten og tilkaldte Borgere, opkrævede Skatterne og gjorde aarlig Rede og Regnskab for dem; Cisemestere stode for Accisens Oppebørsel. Byskatten var ikke stor, hvad man allerede kan slutte af det Anførte; at 2 Mk. regnedes for heelt Bidrag; efter Frederik den andens saakaldte Stadsret beløb den til 100 Lødemark, 1642 ansloges den til 2128 Rdlr. 16½ Sk. og 26,000 Rdlr. i Told, 1655 kun til 112½ Rdlr. og 1150 Rdlr. i Baadsmandsskat[3]). Bestyrelsen omfattede en heel Mængde høist forskjellige og indviklede Gjenstande. Derhen hørte, foruden omtalte Tilsyn med Skat, Told og Finantser, Overbestyrelsen af Stadens Eiendomme, Fattig- og Skolevæsen, Kirkernes ydre Anliggender, Ægte-

---

1) Et Kongebrev af 1618, anført i min Christiern den anden og Karl Gustav 265.

2) Exempel paa Anordninger som Fortolkninger af Love er Anordn. 3. Dec. 1621 i Vedtægtsbogen i Raadstuarkivet, paa do. med kongelig Stadfæstelse, see Nyrups Kjøbenhavn 97 flgde.

3) Pontopp. origin. 224, 400 og K. Br. 8 Sept. 1655 i Sjæll. Tegn. Nr. 33 Geh. arkiv; mod Opgivelsen 112½ Rdlr. kunde der ellers reises stærke Tvivl.

skaberne, Skiftesager og de Umyndiges Midler, Laugene og deres Taxter, Indkvartering, deri indbefattet det Staldrum, der skulde holdes for Kongen til 1200 Heste, Havnen, Vand-, Brolægnings- og Brandvæsenet, Vægtervæsenet og Politiet. Der gaves ingen Politimester; at de øde Gaarde bebyggedes, hørte under Magistraten, og ligesaafaldt havde den at sørge for Anmeldelser af Fremmede, Løsgjængeres Anholdelse, al offenlig Orden og Reenlighed, ja at Folk ikke gik anderledes klædte, end Forordningen tilstedede, saa man paa Stedet af Dragten kunde slutte sig til Vedkommendes Stand og Formue. Skjøndt Byen havde sin Stadshauptmand — han nævnes saa allerede 1566 —, førte Mænd af Magistraten dog Overbefaling over Borgerskabets 9 Kompagnier, udgav Parole, gjorde Rund ved Vagterne, holdt Mønstring og straffede de Efterladne med Træhesten[1], der stod ved Portene. Hertil maa nu føies Magistratens Domsret over alle Kjøbenhavns Beboere, der ikke hørte enten til Universitetet eller de kongelige Betjente, eller Hæren og Flaaden. Den udøvedes i første Instants paa Bythinget, hvor ogsaa Byfogden havde Sæde og ofte sad alene med nogle Bisiddere, i sidste Instants ved Raadsturetten. Man klagede over, at Retstrætterne tiltoge med Byens tiltagende Udvidelse. Straffene, der idømtes, vare tidt strenge: Galgen, hvoraf Byen havde to, een paa

[1]) Jonges Kjøbenhavn 354, Pontopp. origines 253—255, Vagtordning for Kjøbenhavn, givet af Magistraten 18. Marts 1644, K. Brev 22. April 1645 i Sjæll. Tegnelser Nr. 28. Den i dette Brev omtalte Træhest viser, ligesom en lignende Bestemmelse »til terriculum paa Skydsskifterne« fra samme Aar i norske Saml. 3, 448, Træhestens Brug allerede dengang og gjør det ikke usandsynligt, at samme Straffemiddel, oprindelig militært, kan være anvendt paa Hovbønderne tidligere, end Professor T. A. Becker i danske Herregaarde, Elvedgaard, er tilbøielig til at antage. 1650 var den i fuld Brug som Straf for de svenske Bønder (hist. Tidsskr. 5, 207).

Nytorv bagved Raadhuset og een paa Hallandsaas[1]), Steile og Hjul, Kagstrygning, Gabestok, Halsjern, spanske Kappe, Raadstukjælderen. Pøbelens Raahed forøgede dem derhos ofte til en Grad, vi vilde kalde umenneskelig. I Sammenhæng med den øvrige Myndighed maa endelig til Slutning omtales Pligten til at foretage Taxation, Aastedsmøder, Thinglæsning o. s. v.

Alle disse mangeartede Forretninger besørgedes snart af Magistraten i sin Heelhed, snart af dens enkelte Lemmer, udenat vi nøiere kunne afgjøre, hvorledes de vare fordeelte[2]). Magistratens Møder vare snart offenlige, Rettergangsmøder og andre Møder, hvor Menigmand skulde være tilstede, som naar Forordninger oplæstes, naar der holdtes, hvad man andre Steder kaldte »Buursprog«; snart vare de private, snart ordenlige og snart overordenlige. De maae være afholdte temmelig hyppig, Mandag, Onsdag og Fredag omtales som faste Mødedage. Ved lignende Sammenkomster see vi det vedtaget, at man skulde holde Sagerne hemmelig og ei »hverandre udi deres Ord med Bulder indfalde«[3]), og sikkerlig har saadanne Bestem-

---

1) Nyerups Kjøbenhavn 136.

2) Angaaende et enkelt Punkt have vi Bestemmelser i en Forordning af Byfoged og Magistrat 4. Aug. 1606 paa Raadstuarkivet. Hver Onsdag Klokken 8, hedder det, »holdes Raadhuus«, den Borgemester, som for Maaneden holder Stævnebog paa Fredags-Stævningerne, skal stævne de almindelige Sager til Onsdagen, to Raadmænd og Byfogeden sidde med i Retten og ikke hele Magistraten. Der skjelnes nøie mellem Bythinget og »Raadhuset«.

3) Ved Siden af de omtalte Mødedage, Onsdag og Fredag, nævnes ogsaa Mandagen som »Raadstudag« i Langebeks Souverainitetshistorie. Om Magistratens Møder i andre Stæder see hist. Tidsskrift 5, 107 flgde; om Sagernes Hemmeligholdelse o. s. v. min Afhandling i nyt hist. Tidskr. 5, 365, de 32 Mænds Vedtægt 30. Nov. 1661 paa Raadstuarkivet diverse Dokumenter Nr. 25 og den ovenfor Side 179 anførte Raadmandsed.

melser været trufne ogsaa her. Der gives to Systemer, som begge, skjøndt ikke ligegodt, sikkre Ordets og Meningens Frihed, absolut Hemmeligholdelse med Kugleafstemning og absolut Offenlighed; i hine Dage søgte man baade hos os og andetsteds Frihedens Betryggelse i det første og hævdede det derfor ivrig[1]).

Stedet for Magistratens Møder var Raadhuset. Det stod fritbygget mellem Gammel- og Nytorv og indtog denne Plads allerede 1586, men saae da noget anderledes ud og havde Trappegavle, 1605 blev det ombygget i en ret smuk Renaissancestiil; det havde to Stokværk, en Svalegang, Spidsgavle, Spiir, et mindre Taarn og et stort Midtertaarn ud til Gammeltorv, hvori Opgangen var anbragt og Byens store Klokke hængte, som ringede Borgerskabet sammen til Forsamling. I Forhallen samledes det saa, naar Magistraten, der tog Plads paa en Balustrade, havde en Forordning at oplæse eller andre Meddelelser og Spørgsmaal at gjøre; her fandtes et Ur, hvis Klokkespil lod sig høre hver Time. I Kjælderen var Indretning til Fængsler, i nederste Vaaning holdtes Bythinget og fandtes Magistratens berømte Viinkjælderstuer, i øverste Vaaning laae Forsamlingsværelserne. Til Raadhusets Mærkeligheder hørte det Smykke, Dronning Dorothea havde skjenket til at bæres af Bruden ved Bryllup, endvidere det danske Kompagnis forgyldte Fugl med Kjede, Stadens stemplede Alen og vedtagne Vægt, et Slagsværd, som blev baaret foran Byfoged og Magistrat, naar de skulde sidde Dom, endelig Mestermandens Sværd, mærket med Steiler og Hjul. I Værelserne kunde der holdes Gilde og Dands

---

[1]) See saaledes for Sveriges Vedkommende nordisk Universitetstidsskrift 3, 1, 241.

ved Bryllupper, paa Gammeltorv stod det bekjendte Springvand, her var Axeltorv og til visse Tider Marked. Paa Nytorv var der ikke altid saa hyggeligt, man kunde see En blive hængt i Galgen eller strøget til Kagen, denne sidste blev gjerne opført med Høitidelighed i Magistratens Nærværelse og indviet ved at en Øvrighedsperson gjorde det første Hug. I den Gade, som indtog Noget af Nytorvs nuværende Plads, havde flere af Byfogdens og Raadstuens Tjenere sine Boliger, den brændte imidlertid af ved en Pottemagers Uforsigtighed den 3die Januar 1654, hvorpaa Pottemagerne saa bleve viiste ud af Byen[1].

Ved sin Indtrædelse i Magistraten maatte det nye Medlem, istedetfor et Gilde, den afskaffede saakaldte »Raadmandskost«, betale 50 Rdlr. som sin Deel i Omkostningerne ved at lægge Søtønder, vedligeholde Byens Maal og Vægt, sørge for Veierhuus, Raadmandsvang og Fiskeri. I første Aar nød en Raadmand intet Vederlag, men havde til Gjengjæld et Naadsensaar tilgode ved sin Afgang; det Samme var Tilfælde med den nye Borgemester[2]. De Indtægter, der tilfaldt Magistraten, vare følgende: Fritagelse for den aarlige Byskat, Indtægten af Raadmandsvangen, Raadets Fiskeri, hvortil hørte 150 Karper aarlig, som Kongen leverede, Indtægten af Veierhuus med tilhørende

[1] Om Raadhusets Udseende 1586 Wolfs Encomion, 337 og Resens Atlas paa K. Bibl., sammes Text og et Billede der af 1596; om dets senere Udseende og Mærkværdigheder, see de anførte Skrifter, Wolf saaledes 367, endvidere Pontopp. origines 417, Jonges Kjøbenhavn 132, Nyerups Kjøbenhavn 136 og fl. St.; sammenlign Rosenvinges gl. danske Love 5, 209—10, 249, 285 og Werlauffs hist. Antegnelser til Holberg 1, 70—71.

[2] Ordning mellem Borgemestre og Raadmænd 10de August 1608, paa Raadstuarkivet; et Par Gange senere er denne Ordning stadfæstet. Endnu findes der en »Raadmandsmark« ude ved Rør-Sø.

Cisebod, af Vinudsalget i »Stadskjælderen«, Magistratens Bradebænk paa Slotsholmen og Ladested, Accise af Viin og Øl, den halve saakaldte Søslingstold, Afgifter af Heste, der udskibes, af Skjøder, Borgerbreve og Mesterstykker, eet Pund Peber af hver fremmed Kræmmer, Tiendepenge af arveløst Gods, Fjerdeparten af hvad der konfiskeredes for Toldsvig, 400 Rdlr for at lægge Søtønder ud, 200 Rdlr. som Afgift af den tidligere Forstad, der nu indlemmedes i Byen. Hertil kom kongelige Lønningstillæg med Hensyn til Enkelte — vi skulle omtale et saadant for Hans Nansens Vedkommende —, Adgang til forskjellige Biembeder, endelig Udsigt til at Enken fritoges for al borgerlig Skat og Tynge[1]. Om Indtægternes Fordeling have vi et Vink i en senere Vedtægt af 21de Januar 1708 paa Raadstuarkivet, der omtaler en Deling i 14 Parter og tilføier »som tilforn«, vi maae herved huske paa, at Raadet dengang, men ikke i vort nuværende Tidsrum, bestod af 12; Borgemesteren skulde

[1]) Fritagelse for den aarlige Byskat, Pontopp. origin. 225, 488 flgde; om Raadmandsvangen, Fiskeriet og Karperne s. sted 396 flgde, Dokumentet af 1539 om Vangen, Kongens Br. 5. April 1619 og Samtykket hertil af Borgerskabet 14de April s. A.: alle tre Dokumenter paa Raadstuarkivet; om Veierbod og Cisebod Pontopp. a. St. og Wolfs Encomion 157; Stadskjælder Pontopp. a. St. og K. Br. 24. April 1609 paa Raadstuarkivet; Bradebænk Pontopp. 348; Accise og de følgende Afgifter Pontopp. 396 flgde, K. Br. 29. Mai 1573 og 22de og 27de Juli 1591 paa Raadstuarkiv, hist. Tidsskr. 5, 93, 95; Søslingstold K. Br. 30. Dec. 1651 paa Raadstuarkiv og Geheimearkiv; Tiendepenge Pontopp. 397; Afgift ved Konfiskationer Pontopp. og K. Br. 23. Dec. 1650 paa Raadstuarkivet; Søtønde- og Forstad-Afgift Pontopp. 237 og fl. St., K. Br. 27. Juli 1591 paa Raadstuarkiv, der supplerer Jacobsens Fremstilling hist. Tidskr. 5, 94; Biembeder hist. Tidskr. 5, 103 og Langebeks Liste over Magistratspersoner hos Pontopp.; Enkers Skattefrihed K. Br. 30. Dec. 1651 paa Raadstuarkiv og Geheimearkiv. Den hele indviklede Lønningssag behandles for 16de Aarhundredes Vedkommende af Jacobsen i hist. Tidsskr. 5, 93 flgde.

have halvanden Part, Raadmanden een Part. Man vil strax bemærke, at Lønnen, der tilfaldt Enhver, ikke var saa ringe; langt vigtigere var imidlertid Hæderen i hine Tider, da Menigmand med en Blanding af Frygt og dybeste Ærbødighed saae op til sin kjære Øvrighed.

Vi have omtalt de Barndomsindtryk af borgerlig Frihed og adeligt Overmod, Hans Nansen havde modtaget i sin Fødeby, han maa antages, siden den Tid med Interesse at have fulgt de offenlige Sagers Gang; vi slutte det baade af hans Aandsretning og Omgangskreds. En Magistratsperson dengang maatte, som ovenfor udviklet, tillige baade være Militær og Dommer, altsaa Lovkyndig. Hvad det Første nu angaaer, saa havde Hans Nansen det Vigtigste, Mod og Mandshjerte, at han kunde bruge sin Kaarde, maa efter Datidens Omstændigheder ogsaa ansees for rimeligt, Færdighed i Komando maatte han see at skaffe sig efterhaanden. Som praktisk og videnskabelig dannet Mand, skjøndt dannet paa egen Haand, kan han ikke antages for ganske ukyndig i Landsloven, hans Lyst til Historien og historiske Kundskaber ere omtalte og skal ydermere sidenhen godtgjøres, her blot saameget, at Slange i sin Suverænitetshistorie paa K. Bibliothek udtrykkelig giver ham Lov for »en god Historicus«; saadanne Forkundskaber maatte være til Gavn i hans nye Stilling. Der stod imidlertid bestandig grumme Meget tilbage at lære, men det lod sig vel om ikke for lang Tid indhente af en saa driftig, høitbegavet Mand. Han besad et anseeligt, paa eengang bydende og tillidvækkende Udvortes, var som gammel Sømand vant til at føre Komandoen, baade naar Søen var stille og i Oprør, naar det hvert Øieblik gjaldt Livet; han besad stor Aandsnærværelse, Aarvaagenhed, Snildhed, et hastigt Blik over Forholdene, levende Fædrelandskjærlighed,

Retfærdighedsfølelse og Frihedssind, glimrende Talegaver, en djærv, fast, maaskee noget vel myndig Karakteer og en Nidkjærhed i at sætte sin Villie igjennem, der ikke veg tilbage for nogen Hindring. Kom der saa midt under de alvorlige Forretninger et lille lystigt Øieblik, naar Magistraten tilsagdes tiltaffels, hvad der skete bestandig hyppigere som dens Anseelse steg, eller naar de 4 Borgemestere sad i danske Kompagni og tømte de 4 Pokaler, Mikkel Vibe havde foræret til den Brug[1]), da kunde Hans Nansen atter være En af de Muntreste blandt de Muntre. Han maatte følgelig snart indtage en fremragende Plads i Magistraten.

Samme Aar Hans Nansen blev fjerde Borgemester, rykkede han efter Tur allerede op til tredie, næste til anden, 1654 var han første. Byfogden i den Tid hed Klaus Iversen Ravn fra 1638 til 1660 eller maaskee 1669[2]). De vigtigste Kolleger som Borgemestere vare: Hans Nickelsen Lundt, en Falstring, der havde studeret, længe reist udenlands og tidligere været Sekretær i tydske Kantselli, det var en kongeligsindet og en frisindet Mand[3]); desuden

---

1) Dette skete 1613, see den trykte Fortegnelse over Raadstuarkivet 159.

2) Listerne i Pontopp. origines 388 flgde.

3) Om ham haves Universitetsprogram. Han var født paa Falster i Nykjöbing 18de Juni 1602, hvor Faderen var Skriver hos Dronning Sofie og Byens Borgemester; efterat have gaaet i latinsk Skole, sendtes han til Opdragelse i Brunsvig, studerede i Vittenberg og opholdt sig længe udenlands i Tydskland, Holland, Frankrig og Italien. 12te Februar 1630 blev han Sekretær i tydske Kantselli, 1638 d. 16de Juli gjorde han sin Raadmandsed, næste Dag sin Borgemestered (dette efter Vedtægtsbogen i Raadstuarkivet); han blev gift 8. Sept. 1633 med Enken Ane Pedersdatter, efterlod sig en Søn og døde 21. Dec. 1654. I Kjøbenhavn eiede han nogle Huse, der siden udlagdes til Kongens Nytorv (Grundtaxt 1661 paa Raadstuarkivet og Pontopp. origin. 458).

hans tidligere omtalte Venner, Skaaningen Kristoffer Hansen og Jyden Finn Nielsen, hvortil endvidere kommer endnu en Jyde, forhenværende Renteskriver Peder Pedersen, som senere paa en Maade blev besvogret med ham[1]). Alle trak de paa samme Streng, men Hans Nansen var den Ypperste i Aandsevner og Indflydelse, umiskjendelig stod han i Spidsen for dem og førte.

Forholdene, hvorunder han indtraadte i Byens Styrelse, vare indviklede, tildeels nedslaaende: et altid stigende Tryk af Adelsvælde, dermed følgende Forbittrelse hos de lavere Stænder og Bestræbelser fra deres og Kongens Side, at frigjøre sig derfor, det Rænkespil i de høieste Kredse, som betegner det ulfeldtske Tidsrum, falske statsökonomiske Grundsætninger, Monopolsystem og Forsømmelse af offen-

---

[1]) Om denne haves baade et Universitetsprogram, en Ligprædiken af M. Henrichsen og Efterretninger i Giessings Jubellærere 2 (den nansenske Stamtavle) og genealogisk biogr. Arkiv 169. Han er født i Horsens 7. Mai 1608, hvor Faderen var Kjøbmand, efterat have gaaet i sin Fødebys latinske Skole og lært en Smule Latin, kom han 1620, 12 Aar gammel, til en Skoleholder i Lybek, at »lære at regne og skrive«; derefter var han i Tjeneste hos forskjellige, især Adelsmænd, som Kornmaaler, Kjældersvend eller Skriver, bereiste saa som Handelsmand Stæderne ved Østersøen og blev ved god Anbefaling Kannik baade i Lund og Roskilde. 12. August 1636 giftede han sig med Margrete Klausdatter, med hvem han havde en Deel Sønner og Døttre, traadte 1650 i Kongens Tjeneste som Renteskriver og udnævntes 23. April og 25. April 1655 til først Raadmand saa Borgemester, 1669 8. Febr. blev han Høiesterets-Assessor og døde 9de Mai samme Aar. I det islandske Kompagni af 1662 havde han en Hovedlod (Privilegierne af 31. Juli i Sjæll. Registre Nr. 25); i Kjøbenhavn eiede han en Gaard ved Gammel Strand og en Plads paa Slotsholmen (Grundtaxt 1661 paa Raadstuarkivet og Pontopp. origin. 451). Det var hans Datter Elisabeth, som 1665 ægtede den yngre Hans Nansen, Sofie, en anden Datter, fik Peder Pedersen Lerche, da Dorthe Nansen var død. Et Kobberstik af ham ved A. Halweg viser os et langskjægget, godt, troskyldigt Ansigt.

lige Befordringsmidler, en synkende Velstand, Følge af omtalte Misforhold og ulykkelige Krige. Da Hans Nansen 1615 kom til Kjøbenhavn, var det det sidste Øieblik, man kunde haabe, at Landet skulde hæve sig. Haabet var dog blevet skuffet, med Fabrikker, Handel, islandske Kompagni og de andre Kompagnier gik det Dag for Dag tilbage, Intet kunde ret betale sig, Børnehuset, en Art Fabrikanstalt i Kjøbenhavn, havde aarlig 8000 Rdlr. Underbalance. Vel gjorde man, ligesom han blev Raadmand, fra Kongens Side Forsøg paa, ved en ny, almindelig Stadsret at hjælpe paa Byerne i Danmark og Norge, idelig var det paa Tale i Rigsraadet at gjøre Noget for dem, navnlig for Kjøbenhavn[1]). Alt førte imidlertid ikke til Videre. Hertil kom desuden ulykkelige Begivenheder i de Aar, han sad i Magistraten; Krige, Beleiring, Blodsot 1652, en Pest 1654, der kostede 8551 Mennesker Livet[2]). Alligevel var Byen Kjøbenhavn i Fremvæxt, man drev det med den, som med en Drivhuusplante, Voldene skulde flyttes, nye Kvarterer indlemmes i Staden; det skaffede naturligviis Øvrigheden mange Bryderier og gav, under de stedfindende Forhold, desværre meest Anledning til, at Armoden voxede med. Om Folketallet har jeg gjort en omtrentlig Beregning i min Afhandling om Enevældens Indførelse, vi maae dog her, hvor der tales om Kjøbenhavn uden Christianshavn, drage sidste Stads Befolkning fra og tør derfor vel ikke sætte det høiere end til 35,000. Hvor vanskeligt var det ikke, under saadanne Tidsomstændigheder at fremme den gode, friere Udvikling, hvilken Snildhed og Evne til at fare

---

1) See min Afhandling i nyt hist. Tidskrift 1, 456—57, Kristen Skeels Dagbog i D. Mag. 3die R. 4. paa fl. St.

2) Forordning 17. August 1652, Thuras Krigsarmatur 341.

med Læmpe paa den ene Side og Djærvhed paa den anden hørte der ikke til! Hans Nansen og hans Medbrødre viste sig imidlertid Opgaven voxne.

Vi vil först med et Par Ord omtale den Deel af hans Bestyrelse indtil 1660, som mindre griber ind i politiske Spørgsmaal. Han roses i Ligprædiken, trods Krig og Laan og utallige Udgifter at have bragt Byens Regnskaber i bedre Orden, end de nogensinde før havde været, og for sin Dygtighed som Dommer[1]). Byens og Magistratens Indtægter bleve i visse Henseender forbedrede; Andragender af dem, paa hvem Skatterne faldt for haardt, bleve understøttede. Et Sportelreglement vedtoges 1649, saavelsom nye Skraaer for Bryggerne 1640, Viinhandlerne og Kjøbmændene 1651 og Rosenborgs Vandkompagni 1642[2]). De mange Krav, Pest, Krig og Ildebrande stillede, hvor den offenlige Orden og Sikkerhed skulde bevares, bleve fyldestgjorte. Byens Udvidelse fordrede et stadigt, vaagent Øie. De gamle Volde, der gik omtrent i Retning af Gothersgade og over Kongens Nytorv, vare dømte til Sløifning, og Huse skulle bygges paa den indvundne Grund, men det gik trægt[3]), trods de Begunstigelser, Kongen

---

1) Ligprædiken 37, 38.

2) Andragender fra en Deel Borgere om Frihed for Skatter 9. og 14. November 1654 og 2. og 6. Nov. 1655 paa Raadstuarkivet, diverse Dokum. Nr. 23; Forordn. 9. Sept. 1649, Bryggerskraa givet af Magistraten 21. Sept. 1640, stadfæstet af Kongen 2. Januar 1642; Privilegier for Viinhandlere og ligesaa for Kjøbmænd 1651 (Sjæll. Registre Nr. 23), for Vandkompagni Nyerups Kjøbenhavn 106.

3) Wolfs Encomion 159 viser, at Volden ved Holmens Kirke og henad nuværende Kongens Nytorv 1654 var begyndt at nedbrydes og Huse at opføres der. Men efter Grundtaxten 1661 bar en Række Huse ved »Hummerstræde« endnu Navnet »Østervold«, og et Kort fra Beleiringsaarene hos Resen viser os hele den gamle Vold liggende midt inde i Byen.

tilstod ved Lov 29de Mai 1650, nemlig Toldfrihed for Bygningsmateriale og Skattefrihed, snart paa 12, snart 15 Aar for de nye Bygninger. Ogsaa de Voldarbeider, som Axel Urup i en 9 Aars Tid var Hovedmand for, skaffede Magistraten en Deel at tage vare. Hele Danmark og Norge maatte bringe Pengemidler tilveie, 1647 maatte alene hver Grund i Kjøbenhavn svare 1 pc. af sin Værdi; en Afhændelseslov 26de Marts 1650 paalagde Eiere af Grundstykker, at overlade samme til Fæstningens Brug, imod rigeligt Vederlag af anden Jord fra Bymarken. Arbeidet paa visse Partier af Volden maatte Magistraten overtage, hvorved den ikke altid, f. Ex. 1646 paa Volden omkring Nørreport, var heldig i, til rette Tid at have sit Stykke færdigt[1]). De stadige Krige og Krigs-Rygter gjorde, at man henvendte stor Opmærksomhed paa denne Side, saavelsom paa Borgervæbningen; navnlig viser dette sig under Krigen 1644, for ikke at tale om Alt, hvad der maatte skee, at bygge og forsvare den endnu langtfra ikke færdige Vold i Beleiringsaarene. Indkvarteringsbyrden var en af de meest trykkende Byrder, især i Kjøbenhavn, hvor Hovedstyrken ofte laa, endelig lykkedes det 1645 at afløse den for Fredstider med 10,000 Rdlr.[2]), men 12 Aar senere kom de to svenske Krige, og Byrden for de stakkels Borgere steg næsten over alle Grændser.

Medens Hans Nansen med utrættelig Iver overalt varetog sit Borgerskabs Tarv, var det dog hans Handlinger paa dets Vegne, ved Andragender til Kongen og paa Rigsdagen, som skaffede ham det store Eftermæle. Da jeg i

---

[1]) Lassen Dok. til Kbhvs Befæstn. Hist. 1. fl. St. som 57, 59. flgde, 66.
[2]) K. Br. 22. Sept. i Sjæll. Registre Nr. 21.

»Fire kjøbenhavnske Rigsdage« i nyt historisk Tidsskrift 5. og i »Enevældens Indførelse« i nordisk Universitets-Tidsskrift 3die Aargang har behandlet dette Tidsrum, kan jeg her maaskee fatte mig noget kortere, end jeg ellers vilde gjort. Det var under Christian den fjerde, at Rigsdagen i sin ældre Form fik størst Betydning, her var Valpladsen for Kongernes og Folkets Kamp med Adelsvælden, en Kamp, Landets elendige Forfatning havde gjort til uafviselig Nødvendighed. Der foretoges i Regelen nye Valg til hver Rigsdag, fra Borgerskabets Side vare Magistraten og »de bedste Borgere« valgberettigede; at disse imidlertid gjerne ikke vare ret mange, eller snarere, at ikke Mange benyttede Valgretten, see vi blandt Andet paa dem, der gave Møde til de 32 Mænds Valg. Til Rigsdagsmænd bleve naturligviis Borgemestrene i mange Tilfælde valgte, og Hans Nansen var saa fremragende, baade ved Evner og ved den fædrelandske Tænkemaade, han lagde for Dagen, at hans Valg maatte være givet. Hiin Tids historiske Efterladenskaber, Dokumenter tidt uden Underskrift, gjøre det imidlertid ikke altid muligt, at bevise hans Tilstedeværelse paa en Rigsdag. At han har været paa Rigsdagen i Ringsted Mai 1645, paa Provindsmødet i Kjøbenhavn Juni samme Aar, paa Rigsdagen i Kjøbenhavn August og September samme Aar, er vel sikkert nok, udenat lade sig diplomatisk bevise. Hvad der forelaa ved disse Møder, var Pengebevillinger, Defensionssagen og Spørgsmaal fra Regjeringen, om man skulde fortsætte Krigen eller ikke. Paa sidstnævnte Rigsdag indledes den parlamentariske Kamp for at gjenerhverve de tabte konstitutionelle Rettigheder, navnlig fra Kong Hans's Dage. Borgerskabet foreslog, som allerede paa Rigsdagen 1627, en Almeenvæbning af Borgere og Bønder, hvis Kjerne skulde danne en slagfærdig

Hær, samt Fæstningernes bedre Udstyrelse; det androg paa Reformer til Stændernes Opkomst, som at en Komission til at ordne Handelen og Søforsvaret maatte oprettes, at de gamle aarlige Provindsmøder af Borgerskabet maatte fornyes. Dets Sprog var skarpt og fuldt af Udfald mod Adelen, »Adelen, hed det, burde participere pro quota, de gode Mænd havde mesten det ganske Land inde; men de, der bedst og størst Formue have, synes paa den Svage og moxen Forarmede mesten Deel at ville indvende.« Borgerskabet opnaaede ogsaa disse Provindsmøder, Adelen fik dog langt større Indrømmelser ved sin Deelagtighed i Rigsraadsvalgene og Beskikkelsen af Folk af sin Midte som Landkomissærer og Tilsynsmænd ved omtalte Møder. Møderne udrettede altid Et og Andet til Borgerstandens Tarv, ved at paatale Uorden med Postgangen, Indkvarteringens Tryk, Monopolvæsenet og deslige, da Adelen følte, at der dog maatte gjøres Noget; at Hans Nansen tidt har været med ved dem, kan ikke feile.

Den alderstegne Konge gjorde ved denne Tid Forsøg paa, at forandre Forleningerne til Forpagtninger og Rostjenesten til Pengeydelser, han maatte bukke under, formelig gjøre Afbigt og døde kort efter. Der fandtes nu ingen Konge, ingen Thronarving i Landet, Spændingen tiltog daglig, allerede hørtes der Yttringer, som anbefalede en voldsom Omvæltning[1]). Saaledes staae vi ved Valgrigsdagen i Kjøbenhavn fra 18de April til 7de Mai 1648,

---

[1]) Om alt dette, see Fire kjøbenhavnske Rigsdage i nyt hist. Tidsskr. 5. Foruden de her og i min »Enevældens Indførelse« omtalte Varsler om en Statsomvæltning, fortjener ogsaa en lidet paaagtet Bog at nævnes, Er. Pauli Vindingii oratio de regno hæreditario & electivo, trykt 1640 udenlands i la Fleche i Frankrig: et dristigt Indlæg af en ung, fremadstræbende Mand.

og her kan vi godtgjøre, at Hans Nansen var en af Borgerstandens Ledere. Hvor har det ikke glædet ham, at høre Professor Scavenius's raske Indsigelse mod de lavere Stænders Tilsidesættelse ved Valghandlingen; hvis Scavenius ikke havde reist sig, havde vor Borgemester sikkerlig gjort det. Den ringere Adel søgte derefter at nærme sig Borgerstanden, for i Fælledsskab at sætte visse konstitutionelle Fordringer igjennem, som skulde gjenoprette Rigsdagens tidligere Myndighed og gjenskaffe den fuld Beskatningsret og Lovgivningsmagt. Hans Nansen kom ind i det Udskud, som forhandlede med Adelstanden, han var med ved Udtalelserne om, at der maatte herske Fortrolighed og Enighed mellem Stænderne, og hørte paa Adelens smukke Ord og Løfter. Men Adelen svigtede i det afgjørende Øieblik, Borgerskabet opnaaede kun sikkret Deel i Kongevalget; den haardeste Haandfæstning, der er aftvunget nogen dansk Konge, gav Frederik den tredie, paa Livsvarigheden nær af hans Myndighed, end ikke saa store Rettigheder, som den nordamerikanske Præsident har, og opskruede Adelsvælden paa det Høieste. Man havde eengang gjort Forsøget, at slutte sig sammen med Adelen, for ved dens Hjælp at opnaae Friheden, man kunde visselig derefter ikke falde paa, at gjøre det om. Paa den kjøbenhavnske Hyldingsrigsdag, Juli samme Aar, hvor der mødte 14 Rigsdagsmænd fra Kjøbenhavn og Christianshavn, har Hans Nansen naturligviis været med. Borgerstanden indgav ved samme Leilighed en Række Besværinger mod Told, Cise, Monopolvæsen, og forlangte de gamle Privilegier paany satte i Kraft, at Kongen umiddelbart, og ikke gjennem Leensmanden, traadte i Forhold til Magistraten, samt at Borgerne maatte have fri Adgang med Ansøgninger til hans Majestæt. I Grunden høist beskedne Begjeringer! Der opnaaedes alli-

gevel Lidet eller Intet, men Klageskriftet, som har Lighed med Nansens sildigere, og hvori han sikkert havde sin gode Deel, tjente til at klare Forholdene og styrke det vaagnende Frihedssind. Nansen kom mere og mere til at tænke over Statens Tilstand, han studerede Statsøkonomi og Politik og skulde sidenhen godtgjøre, at han havde større Indsigt heri, end de fleste Statsmænd. Paa Valgrigsdagen i Juni og Juli 1650 forekom kun eet større Spørgsmaal, nemlig om der skulde foretages Valg til Danmark alene eller Norge med. Nansen og Kjøbenhavnerne sloge sig naturligviis til Kongens Side og foretoge Valget alene til Danmark, da Norge, efter den kongelige Paastand, var Arverige[1]. I Sagen om Stændernes Forstrækninger og indenlandsk Gjæld, indstillede de i et Brev, der, som sædvanlig, kun uden Underskrifter er naaet til os, sine Fordringer til Regjeringens nøiere Afgjørelse[2].

Det var en lummer Tid at leve i for den, som ikke ganske havde opgivet Frihedens og Fædrelandets Sag. Adelens Overmod saarede enhver selvstændig Mand desto dybere, som han grandt kunde mærke, den hverken besad Mod eller Kraft eller Dygtighed til at hævde sin Stilling; de ulfeldtske Historier afslørede Raadenheden hos Magthaverne og nedbrøde Agtelsen for dem, Kongens saa snildt førte, skjulte Kamp imod dem begyndte at dages for de mere Skarptsynede. Han havde ligesom givet et Vink om sine Hensigter, ved under 1ste April 1650 at foreslaae en Forbedring af Kjøbenhavns Privilegier, Rigsraadet svarer undvigende under 9de August samme Aar, gjør nogle smaa

---

[1]) Nyt hist. Tidsskr. 5, 393 flgde.

[2]) Br. fra Kbhvns Magistrat 30. Juni 1650 uden Underskrifter i Rigens Raads Breve Nr. 58 Geheimearkiv.

Forslag, men fremhæver tillige, at Kjøbenhavn ikke kan begunstiges til de andre Kjøbstæders Skade.[1]). Det gjærede i det Stille, Matroserne havde i Februar 1650 allerede forsøgt en Opstand, nu syntes Kjøbenhavns Borgere at ville til at røre sig. Der var, uden Bevilling af Staden, paalagt den en Accise, ogsaa blev den paany besværet med Indkvartering, hvorfor den jo dog, som fortalt, havde kjøbt sig fri. Frihedspartiet viser sig førstegang, ansete Borgere 144 i Tallet, der stode i nøie Forbindelse med Nansen, og hvis Navne vi vel tildeels finde under senere Andragender; de holdt Møder med hele Borgerskabet og vedtoge to skarpe Indlæg til Magistraten, hvori der klagedes over, at de andre Stænder gik frie, og at Haandfæstning, Privilegier og Løfter bleve krænkede. Magistraten optog Klagen og forøgede Klagepunkterne, den fordrede at fritages for de utaalelige Huusvisiteringer, Accisen og Indkvarteringen, Alt med bestandige Sideblik til Adelen og Yttringer, som, »at Sagen var imod kristelig Billighed, at de, der meest have, burde meest give«. Den 20de November indbragtes disse Andragender i Rigsraadet af Magistraten og 2 Borgermænd, den 21de November læstes de i Raadet, hvor Kongen dennegang, tværtimod Sædvane, var tilstede. De gamle Herrer forargedes over en saadan Dristighed, »det kunde regnes til en Mutination, hed det, idet der ved Forsamlinger og Stemplinger var brugt haarde og ubekvemme Ord, saasom: imod Løfte, item imod kristelig Billighed«. Man var dog lidt betænkelig ved Tingen, »i disse Tider burde man temporisere og ikke med Haardhed, men med største Lemfældighed i kongelig Majestæts Præsents føre

[1]) D. Mag. 3die R. 4, 28 og 49; Kongens Forslag er maaskee inspireret af Hans Nansen.

dem til Gemytte, hvor ondt det gjør hans Majestæt; de skulde ikke videre graveres end lideligt var, mens nu strax kunde det ikke retracteres, efterdi det søges paa saa haard en Maneer. Borgemestere og Raadmændene skulde formanes, at de ikke med saadan skarp Stiil bestyrkede Almuen i Saadant«. Med Hensyn til Indkvarteringen, hvor Regjeringens Uret var saa aabenbar, var den tilsinds, at falde tilføie. Hans Nickelsen og Hans Nansen bleve saa opkaldte i Rigsraadet og formanede til sømmeligere Skrivemaade, hvorpaa Magistraten indgav et nyt Andragende, gjorde Undskyldning for det tidligeres skarpe Tone, men iøvrigt fastholdt Besværingerne. Rigsraadet søgte at vinde Tid, og, hvad Kristen Skeel ganske naivt tilstaaer, give Borgerne en Sludder for en Sladder. Dette skete ogsaa, ved at skaffe Andragendet en Paategning, hvori det hed: »hans kongelige Majestæt havde havt ikke ringe Mishag ved de første Supplicationer, han kunde vel nu ikke strax tage sin ganske nye Forordning tilbage, men maaskee senere hen; med Visiteringerne skulde der fares læmpelig, Besværingen over Indkvartering skulde blive afhjulpet«. Ved samme Leilighed bleve Hans Nickelsen og Hans Nansen den 25de November stævnede op paa Slottet, hvor Kongen i Rigshofmester Jokum Gersdorfs Nærværelse gav dem en Irettesættelse for utilbørlig Skrivemaade i de første Andragender, »havde de strax søgt paa den Viis som senere, kunde de langt mere derved have erlanget«[1]). Kongen, tvungen af Rigsraadet til at gjøre, hvad han gjorde, sørgede alligevel for, at lade Borgemestrene mærke, de ikke derved havde forspildt hans Naade. Næste Aar fik de begge paa Ansøgning et usædvanligt Lønningstillæg, idet

[1]) S. sted, 62 flgde, 105 flgde.

der tilstodes Hans Nickelsen 200 Tønder Byg og Hans Nansen 120 aarlig, at levere fra det kongelige Proviant-huus; desto grammere bleve de naturligviis imod Stormændene. At de efterhaanden ere blevne mere igaaede med Kongen, er mere end sandsynligt; denne holdt altid af, at lade Bagtrapperne staae aabne og raadføre sig med Folk af »den nedrige Stand«, og deres Forretninger maatte tidt bringe dem i hans Nærhed.

Der gik nu Aar hen, hvori den stille Forbittrelse laa og groede, men ikke turde aabenbare sig, Hans Nansen var imidlertid rykket op til første Borgemester. Kongens Magt var steget ved Ulfeldts Fald, han ønskede en Krig, blandt Andet for at faae en staaende Hær til Tjeneste og ved Hjælp af den endmere udvide Magten. Adelen i en mere fædrelandsksindet end klog Opbruusning viste sig lige-saa krigersk stemt som Borgerskabet, som hver Skræder, Skomager, kort hele Folket, og ved Bevillingerne paa Odense-Rigsdag Februar 1657 var Sagen i Grunden afgjort[1]. Konge, Regjering og Folk deelte Skylden i saa uoverlagt at styrte sig selv i Faren, men paa Regjeringen hviler den meest; thi denne burde tilfulde have betænkt Landets elendige Forfatning, som den ellers idelig klagede over. Krigen begyndte, og nu udøste Ulykken sine fulde Skaaler over Landet; Fredericias Erobring, Toget over Belterne

---

[1]) K. Br. om Nickelsens og Nansens »Genant« 21. Nov. 1651 findes i Sjæll. Reg. Nr. 23 Geheimearkiv; Durel omtaler fl. St. Kongens Plan, ved Krigen at udvide sin Magt, navnlig 1, 142 i Beckers Saml. Nansen var næppe med paa Rigsdagen, thi hans Navn findes ikke blandt dem, den underskrev Bevillingen 28de Febr., see Danske Saml. 414 c. Geh. Arkiv.

fulgte Slag i Slag, Fjenden nærmede sig Kjøbenhavn. Alt var i Bevægelse, Hans Nansen, der i Nødens Tid var rede til at aabne sin Pung og yde Kongen Forstrækninger, var som den indespærrede Løve, han stemte afgjort for et Forsvar og traf fra Borgerskabets Side Forholdsregler dertil; General Trampes Forslag, at samle alle Kræfter til et stort Udfald og enten seire eller døe, var ganske efter hans Sind. Men Rigsraadet var aldeles modløst, det frygtede for Folket, og den ydmygende Fred blev modtaget, Hans Nansen gjemte sin Harme. Paa Rigsdagen, der aabnedes paa Slottet 2den Februar 1658, havde han givet Møde tilligemed Udvalgte af Geistlighed, Adel og de kongelige Betjente, som det synes i Hastværk ikke valgt af Borgerskabet men indvarslet af selve Kongen[1]). Og her midt under Rigets dybe Fornedrelse begyndte den stolte Rolle, han skulde spille i Spidsen for sit Borgerskab. Under Rigsraadets ubeskrivelige Raadvildhed og Frygt, under den mod Adelen herskende Stemning, kunde der brydes igjennem, det følte Kongen, og han gjorde et Skridt, som maatte binde Kjøbenhavnerne til ham paa det Inderligste. Ved Aabningsmødet paa Rigsdagen den 2den lovede han Kjøbenhavn udstrakte Privilegier, hvilket gjentoges i Skrivelse af 9de Februar, hvor det hedder: »saa I skal have Aarsag os at takke, og I selv deraf kan have Ære og Andre Exempel[2])«.

Det var Løfter, Kjøbenhavnerne ikke glemte. For-

---

[1]) Nyt hist. Tidsskr. 6, 477, K. Br. 5. Febr. 1658 i Sjæll. Tegnelser Nr. 34 Geh. arkiv.

[2]) Andragende til Magistraten fra en Deel kjøbenhavnske Borgere Mai 1658 paa Raadstuarkivet, K. Br. 9 Febr. 1658 i Sjæll. Reg. Nr. 24 Geh. arkiv. Denne Omstændighed med det kongelige Løfte i Februar 1658 har ikke tidligere været fremhævet.

bittrelsen mod Adelen tog til, saa Svensken med Sandhed kunde sige: »kun vor Armee holder dem i Skindet«. Navnlig næredes den i Magistraten og i en Kreds ansete kjøbenhavnske Borgere, hvor Hans Nansen talte Mange af Slægt og Venner, saasom sin Søn, islandsk Kjøbmand Mikkel Nansen, sin Svoger, Apotheker Esaias Fleischer, sin Svigersøn, Ditmer Bøfeke, Stadshauptmand Frederik Thuresen, En af Slægten Klaumann, Hans Pedersen Klein, Johan Steenkul og Flere. Med ligesaa fuld Føie, som vi nu kan tale om et organiseret liberalt Parti, kunde man det dengang. Det var ikke Folk, vi nuomstunder vilde kalde rene Demokrater, de tilhørte Borgeraristokratiet, men deres Færd maatte dengang forekomme Regjeringen at være yderlig demokratisk. Stødet fremad kom, som vi allerede saae 1650, ofte fra dem i Partiet, der ikke havde Sæde i Magistraten, hvorpaa den egenlige Magistrat, undertiden i endnu langt skarpere Indlæg, understøttede de gjorte Forslag; naturligviis gik det Hele efter forudlagt Plan. En Deel af disse Fremskridtsmænd brød ogsaa nu Isen. I Mai 1658 stilede de et Andragende til »Velviishederne« i Magistraten, som de bade dem understøtte hos hans Majestæt. Heri paaberaabes Kongens givne Løfter af 2den og 9de Februar, og Forslag gjøres til Privilegierne. Kjøbenhavn skulde være eneste Stabelstad paa Sjælland, dog saaledes, at Helsingør fik Frihed at indføre Varer til eget Behov; al Indkvartering i Byen skulde afskaffes, Toldinkvisitionen gjøres læmpeligere. Tolden skulde formindskes og tilligemed Skatterne hvile ligelig paa alle Stænder. Byskatten skulde tilfalde Kjøbenhavn selv, Stadens Jordegods forøges og erklæres frit som Adelens, Christianshavn, saavelsom alle Beboere uden Undtagelse i selve Staden, skulde med Hensyn til Beskatning og Gjæld henhøre

under Magistraten. Denne burde have fri Adgang til Kongen, der burde af Magistraten udnævnes 24 til 30 Borgerdeputerede — man huske paa de 24 i Flensborg —; naar der skete nogen Forandring i Told og »Andet, især Comercien angaaende«, skulde Nogle af Magistraten og Borgerskabets Ældste først forhandle Sagen med Nogle af Rigsraadet[1]). Magistraten understøttede naturligviis af ganske Hjerte et Andragende, den selv havde været med at fremkalde. Sommeren gik hen under idelige Forventninger, thi Regeringen tøvede og tøvede med at virkeliggjøre sine store Løfter, først den 2den August blev Kjøbenhavnernes Andragende fremlagt i Rigsraadet.

Da brød Karl Gustav den indgaaede Fred og landede paa Sjælland; den 8de August indløb Efterretning herom til Kjøbenhavn og fremkaldte en almindelig Forfærdelse. Den 9de August mødte Stænderne efter Tilsigelse paa Slottet, Dørene til Salen stode aabne, Enhver kunde gaae ud og ind. Hans Nansen traadte op, glødende af Mod og Kamplyst, »man maatte være beredt paa Svar til hans Majestæt«, sagde han; derefter tog en kjøbenhavnsk Garver først Ordet midt af Hoben og raadede til Forsvar til det Yderste. Alle stemmede med i. Kongen og Raadet viste sig, Kantsleren oplæste Throntalen, hvortil Kongen, skjøndt det ikke saa var Skik og Brug, i Øieblikkets Bevægelse føiede nogle faa men vægtige Ord. Atter hævede Hans Nansen sin Røst. »Endskjøndt det er kommet Borgerskabet for Øre, sagde han, at man forrige Aar, hvor vi havde et herligt Tal Folk, skulde være nød til at gjøre Fred, fordi Borgerskabet ikke skulde være at lide paa, vil

[1]) Ovenanførte Andragende. Hele denne og efterfølgende saa mærkelige Bevægelse i Borgerstanden inden Rigsdagen 1660 har hidtil været ganske ubekjendt.

jeg dog forsikkre Eders kongelige Majestæt om, at det skal staae og gaae, vove Gods og Liv for Eders Majestæt, saa at Enhver kan see, hvad Hjerte borgerlige Standen i Kjøbenhavn bærer til sin Konge«. Derpaa spurgte han sine Borgere, om de ikke vilde staae ved sine Ord, og fik et eenstemmigt, lydeligt Ja til Svar. Her see vi Folketaleren førstegang med de store Masser bag sig, hvis Følelser han giver Ord, saaledes træder han op i over to samfulde Aar, hensynsløst dristig frygter han end ikke for, at saare en Konges Følelser, for hvem han ellers yttrer den største Hengivenhed; borgerlig Frihed og Selvstændighed, Fædrelandets Vel gaaer ham over alle Ting. Nu maatte Rigsraadet bide i det sure Æble, det gik ikke længer an, at opsætte, og en Erklæring af 10de August 1658 løste Løfterne fra Februar og løste dem endnu fuldere, end Borgerskabet i Mai havde begjeret. Kjøbenhavn skulde være en Stabelstad, en fri Rigsstad og en Rigens Stand, som fik Stemme i Alt, hvad Riget til Bedste delibereredes; dets Indbyggere skulde have sit Jordegods frit og stedes til officia og honores lige med Adelen. Det var et fuldstændigt Adelsbrev for alle kjøbenhavnske Kjøbmænd og Haandværkere, en brat Omstyrtning af de bestaaende Samfundsforhold; intet Under, at de grebes af Selvfølelse, og at Karl Gustav udbrød: »eftersom Borgerne have faaet saadanne Privilegier, tvivle vi ikke paa, de vil staae en Pust ud!«[1])

Voldene, der somme Steder ikke vare høiere end at man kunde kjøre over dem, skulde opføres, Gravene fyldes med Vand, Byen forsynes, Soldaterne indkvarteres, Borger-

[1]) Mit Skrift Christiern. den 2den og Karl Gustav 174; see iøvrigt Fremstillingen og Kildeangivelserne bag i samme Skrift.

skabet øves og anføres, Brandvæsenet holdes paa rede Haand, den offenlige Orden bevares under denne Sammenstrømning allevegnefra af hvad der kunde bære Vaaben og ikke kunde det. Vi kan let forestille os, hvilken uendelig Byrde der hvilede paa første Borgemester, som havde Overbefalingen over det Hele og forvarede Nøglerne til Landets eneste Bolværk[1]), og han undte sig heller ikke Ro, hverken Dag eller Nat. Saa træffe vi ham hjemme, hvor han aabner sit Sølvskab og Pengeskriin og stiller store Summer til Kongens Tjeneste, eller laaner ham sine Heste og Vogne, eller opmuntrer sin Familie; saa paa Raadstuen, iførd med at raadslaae og afsige Domme; saa paa Rigsdagen, saa hos Kongen, saa ved Mønstringen af et Regiment[2]); saa paa Taarnet hos Brandvagten, saa paa Volden, hvor Kuglerne slaae ned til Høire og Venstre, lyttende til de Voldprædikener, der bleve holdte[3]), eller uddelende Befalinger og opmuntrende, eller i Begreb med at gjøre Runden om Natten. Ved denne Tid blev han desuden rammet af en stor Familieulykke. Hans ældste Søn Mikkel, islandsk Kjøbmand og en hovedrig Mand, døde bort fra sin Familie i sit 31te Aar, om han er falden for en Kugle eller død af Sygdom, vide vi ikke. Man skulde næsten troe, at en halvgammel Mand — Hans Nansen fyldte jo nu de Treds — maatte segne under Byrden, dog en jernfast Villie styrkede Aanden, der altid var lige ildfuld og

---

1) At han havde det, sees af K. Br. 4. Marts 1658 til ham om at lukke En ud af Portene, Sjæll. Tegn. Nr. 34 i Geh. arkivet.

2) Schaks Regiment, ogsaa andre Regimenter bleve jævnlig mønstrede af ham, K. Br. 30te Nov. 1658, 11. Marts 1659, 4. Januar 1660 i Sjæll. Tegn. Nr. 34 og 35, Geh. arkiv.

3) K. Br. om Voldprædiken 30. Juni 1659 i Sjæll. Tegn. Nr. 35. Geh. Arkiv.

ikke kjendte til Udmattelse. Kuglerne kom ham nær, men de skaanede ham, under Bombardementet i September faldt en gloende Kugle ved Nattetid i hans Gaard i Snaregaden, og der kom Ild op, som dog tillykke snart blev slukket[1]. Kongen følte ogsaa tilfulde, hvilken Støtte han havde i en saa udmærket Mand, engang paa Volden spændte han sin egen Kaarde fra og hængte den i Alles Paasyn om Hans Nansen.

Smaa Rigsdage fulgte i Beleiringsaarene saa tæt paa hinanden, at de kunne betragtes som een eneste stor Rigsdag; kun i Forening med Folket og med dets Samtykke kunde Regjeringen udrette Noget. I August, September, Oktober, November, December 1658, April (?), Mai, Juni, August, September, November, December 1659, Januar, Marts, April, Mai 1660 træffe vi Stænderne forsamlede, snart paa islandsk Kompagnihuus, snart paa Slottet eller i andre Lokaler; og der førtes ved Siden heraf særlige Forhandlinger med en enkelt Stand eller Afdeling af samme, et Laug, for Ex. paa Raadstuen, Konsistorium og andre Steder. Alt gik som Tid og Leilighed kunde falde, ikke hvergang i den skjønneste Orden. Fra Adelen, Borgerstanden, Geistligheden og de kongelige Betjente mødte Fuldmægtige, somme Tider i en Hast udpegede af Kongen og somme Tider ordenlig valgte, men de passede altid paa, Intet at bevilge, som ikke de, paa hvis Vegne de mødte, vilde staae ved. Naturligviis var Nansen her en Hovedmand og kom vel førstegang i nøiere Forbindelse med Kristoffer Gabel, der undertiden mødte som Fuldmægtig for de kongelige Betjente[2]; tilstede ved de fleste Møder, talte

[1]) Bircherods Dagbøger 14, Hjørrings Leyrkrantz 119.

[2]) Om alle disse Møder see min Afhandl. i nyt hist. Tidsskr. 1ste Bind,

vor Borgemester mangt et dygtigt Ord, kom med forstandige Raad og fik Leilighed til at udvikle sin Indsigt i Rigets Sager. Af og til viste Kongen sig ved Møderne, som den 19de Januar 1660. Forhandlingernes stadige Æmner vare: Pengelaan mod Pant, rene Bevillinger, Tilsyn med Anvendelsen af det Bevilgede, Garnisonens Indkvartering og Underholdning, Fredsforhandlingernes Gang, Forholdene til Udlandet og Spørgsmaalet om Krig eller Fred. Regjeringens Forslag bleve forhandlede, ændrede, antagne eller forkastede.

Det var Kjøbenhavns Borgere, stolte over Privilegierne og omhyggelige for at sætte dem i fuld Kraft, som dreve paa, at Forholdene til Udlandet og Fredsspørgsmaalet kom for Stænderne. Det ovenfor omtalte Fremskridtsparti blandt Borgerne, 90 Mænd af de anseteste Kjøbmænd og desuden Laugsoldermændene, henvendte sig paa Borgerskabets Vegne til Magistraten under 30te Oktober 1658[1]). De haabe en yderligere Forklaring og Udvidelse af Privilegieerklæringens 4 Punkter, de gjentage Forslaget om Beskikkelse af 32 Borgerdeputerede og mene, at disse i Forening med Magistraten saa kunde vælge en »god, fornuftig Mand«, der altid skulde have fri Adgang til Kongen og tilligemed andre Stænderdeputerede og Rigsraader raadslaae om alle offenlige Sager, forat Privilegiernes Løfter saaledes kunde blive opfyldte. Dette Andragende bade de Magistraten understøtte hos hans Majestæt, og den 9de November overrakte

---

Rørdams s. sted 6te Bind og en Deel Breve i Geh. Arkivet At Gabel var Stænderdeputeret, fremgaaer af K. Br. 27 Nov. 1658 og 3. Dec. s. A. i Sjæll. Tegn. Nr. 34. Geh. Ark.

1) Min Afhandl. nyt hist. Tidsskr. 1, 466—467; det her Anførte er taget af en Protokol Nr. 143 under Svecica i Geh. Arkivet.

den ham det. Rigsraadet var i Nødens Øieblik yderst tilbøieligt til Indrømmelser, anbefalede under 14de November Andragendets forskjellige Punkter og fremsatte desuden Forslag om en almindelig Rigsdag, saasnart det kom til Fred. Nu blev der endnu samme Maaned gjort et Udkast til Privilegier for Kjøbenhavn, som opbevares i Geheimearkivet, de nærmestfølgende Aar mødte visse Udvalgte paa Stændernes Vegne sammen med Rigsraader og raadsloge om Freden og Forholdet til Udlandet, endelig offenliggjordes de fuldstændige Privilegier, underskrevne af Konge og Raad under 24de Marts 1659, hvorved ogsaa de 32 Mænds Kollegium blev oprettet, for tilligemed Magistraten at bestyre de offenlige Sager. Under 14de April samme Aar mødte saa en just ikke meget talrig Forsamling af Laugenes Oldermænd og Bisiddere og de anseteste Handlende, deriblandt alle Fremskridtsmændene, paa Raadhuset, for i Forening med Magistraten at vælge baade 32 Mænd og deriblandt Tvende, der med Nogle af Magistraten skulde have omtalte, frie Adgang til Kongen. Man raadslog om Sagen, valgte derpaa de 32, hvoriblandt Hans Nansens Svigersøn Ditmer Bøfeke og Hans Pedersen Klein, samt beskikkede Stadshauptmand Frederik Thuresen og Henrik Jakobsen til at have Adgang til Kongen[1]), eller være en Art Folketribuner.

Det forekom imidlertid de aarvaagne Borgere, at man ikke noksom overholdt deres Privilegier, og en høist mærkelig Skriftvexling indlededes med Regjeringen, hvorom man tidligere ikke har havt nogen Kundskab. Under 26de April

---

[1]) »Forklaring om hvorledes de 32 Mænd bleve valgte« paa Raadstuarkivet, diverse Dokumenter Nr. 23.

1660 indsendte Magistrat og 32 Mænd to omtrent ligelydende Skrivelser, den ene til Kongen, den anden til Raadet. De fordre Generalbeviis for alle deres Udgifter til Garnisonen, Oplysning om Fredsforhandlingernes Tilstand og Aarsagen til deres Forhaling, samt at Løftet om at Kjøbenhavn skal have Stemme og Samtykke i Rigets Anliggender »maa komme udi Gjerning og fuldkommen Brug«. Herpaa svarer Kongen under 6te Mai gjennem Kantselliet ved Sekretær Erik Krag; han finder det usømmeligt, at give nyt Beviis for Udgifter, han og Rigsraadet tidligere har anerkjendt; i Statssager, »hvori borgerlige Stands Stemme og Samtykke skulde høres«, var Intet foregaaet, siden »Relation blev gjort i Raadstuen« for Stænderne; forefaldt noget Nyt, skulde Borgerne nok blive hørte[1]. Og det skete ogsaa, under 18de og 21de Mai afholdtes et Par af de omtalte, absolut hemmelige Stændermøder i Rigsraadssalen, hvor Fredsvilkaarene billigedes[2].

Borgerne gave sig dog ikke tilfreds herved, og Magistrat med de 32 Mænd henvendte sig i Skrivelse af 9de Juni paany til Kongen. Efter det kongelige Svar, heder det, skulde vi »ei videre end udi noget Særdeles i Statssager have Stemme og Samtykke, der dog Privilegierne foruden nogen Exception formelde, at vi udi Alt, hvis Eders kongelige Majestæt, Riget og Byen til Bedste delibereres kan, vores Stemme og Samtykke skulle have. Saa formenes udi al Underdanighed, at vi ikke alene Stemme og Samtykke udi noget Særdeles i Statssager bør at have, men endog udi alt Andet, hvis Riget, Byen og Menigheden

[1]) Dette Brev saavelsom de følgende, der høre til Skriftvexlingerne, findes paa Raadstuarkivet, diverse Dokumenter Nr. 23.

[2]) Nyt hist. Tidsskr. 6, 539.

til Bedste eragtes kan«, fornemmelig da hvad »Comercien« angaaer. Derfor fornyes Fordringen om, at Privilegierne komme til Virkelighed og »udi fuldkommen Possession. Det synes ei urimeligt, at Byens Deputerede oftere og med større Frihed end hidtil skeet er deliberere med Rigens Raad og Stænderne«. Tilsidst forlanges, at Magistraten og de Deputerede hos Kongen »med lige Respect som i andre frie Rigsstæder annammes maae«. Under samme Dato indsendte de Samme et næsten endnu skarpere Indlæg til Kongen. Privilegierne, hedder det heri, tilsagde, at Kjøbenhavn ikke skal svare høiere Told end Adelen, samt at denne da først skulde samtykkes; siden Privilegiernes Udstedelse var ingen saadan Told samtykt, og »eragte vi følgelig, at Eders kongelig Majestæts Tolder imod Privilegierne sig forgriber«, ved at kræve Tolden. Atter svarede Kongen gjennem Kantselliet og Erik Krag paa første Skrivelse under 28de Juni. Han undskylder sin Fremgangsmaade paa det Høfligste; Kjøbenhavn kunde ikke høres uden Fornærmelse mod de andre Stænder, og disse vare endnu ikke sammenkaldte af flere Grunde, saasom, fordi Fjenden end ikke havde rømmet Landet; saasnart Noget forefaldt, skulde Kjøbenhavn, efter Løfte, visselig blive hørt. Udtrykket om at holdes »i Respect« trænger til Forklaring, eftersom intet »Despecteerligt« er Borgerskabet vederfaret. Hvad Comercien angik, »eragtedes fornødent, at ogsaa de andre Stænders Stemme og Samtykke derudi bliver hørt.« Det kongelige Svar paa den anden Skrivelse, ligeledes udfærdiget gjennem Kantselliet og Krag, er af 21de Juni. Løfterne i Privilegierne, hedder det, maatte ikke forstaaes, som om al Told var afskaffet, den var kun suspenderet under Beleiringen; paatænktes nogen

Ændring i Toldrullen, da skulde Kjøbenhavns Samtykke først blive indhentet.

Trediegang gribe nu Magistrat og 32 Mænd Pennen, tildeels vel ansporede af den ikke redelige authentiske Fortolkning af Toldbestemmelserne, og sendte da Kongen et udførligt Brev under 18de Juli. Deres Udtryk, hedder det, maatte ikke have været klare nok, de tvivlede vel ikke paa Kongens Bevaagenhed, men de »skyldte Medborgere og Efterkommere, at hævde Privilegierne til nogen ringe Fornøielse for den store Skade« i den ulykkelige Krig. De minde da om, hvad Byen har lidt og gjort, »at det var den, der frelste Landet,« saa vi ei alle ere blevne vore Fjenders Sklaver og Trælle, den danske Nation til evig Beskjæmmelse«. De vil forklare sig nøiere om Privilegierne og bede dette optaget i Gunst og Naade. Kjøbenhavns Stabelret bør hævdes, saa de andre Stænder ei skal kunne omstøde den. Ved den Artikel om fri Rigsstadsret »forhaabe vi paa det Underdanigste, at det udi alle Maader efter Ordenes Formelding og udi Gjerning efterkommes, saa at vi maae faae Frugterne af Friheden at fornemme, istedetfor den Ufrihed, vi indtil denne Dag have havt«. Der forlanges ei blot fri Adgang til Kongen og Raadet, men ogsaa Samtykke paa Rigsdagen i alle Anliggender. Angaaende Toldtvisten er det deres uforgribelige, underdanigste Formening, at den forrige Toldrulle er tilintetgjort ved Privilegierne, og de følgelig toldfrie ligesom Adelen, indtil de selv samtykke ny Told. Alle de øvrige Artikler i Privilegierne bør ogsaa nøie overholdes. Angaaende »Respectens« Forklaring, formenes, at Magistraten bør have Alt, Staden og dens Jurisdiktion vedkommende, »under fuldkommen Direction og Auctoritet, saaog Gang og Sæde som Magistraten udi Dantzig og andre frie Rigsstæder.«

Hvad den og de 32 vedtoge, burde ei ændres »for nogle sær Personers Interesses Skyld«. De bede Kongen, optage alt dette i bedste Mening og Naade, og gjentage tilsidst Begjeringen, at Privilegierne, »som ere bekjendte over en stor Deel af Europa, snarest maae komme i Gjerning og Brug«, forat Fremmede kan faae Lyst til at nedsætte sig her, og Handelen faae nyt Opsving. Paa dette Brev vides intet kongeligt Svar at være indløbet, men Indkaldelsen til Rigsdagen under 5te August, uden Tvivl fremskyndet ved Brevet, var jo det bedste Svar. Skrivelsen er sikkerlig flydt af Hans Nansens Pen og godtgjør blandt saa meget Andet, at han var en Folkets Mand; det viser tillige, hvad han og Borgerskabet tilsigtede lige før Rigsdagen 1660, og at Tankegangen i disse Kredse vel var saalangt som mulig fjernet fra en Enevælde. Saa frisk og ligefrem og freidigt har det danske Folk først i vore Dage igjen talt med sin Konge.

Kong Frederik blev slet ikke fornærmet over det, for Majestætens Øre Stødende, der unægtelig laa i Brevet; ligesaalidt nu, som ved Hans Nansens Ord og Adfærd 1650 eller 1658, da Fjenden kom, regnede han det saa nøie med, hvad denne Mand yttrede. Han holdt sig desuagtet forvisset om hans personlige Hengivenhed og saae klart, han maatte tage ham med paa Raad i de Ting, han nu i Løndom grundede paa. Kongen nemlig besad, trods sin flegmatiske Yderside, en ikke ringe Tilbøielighed til Magten og vidste, at skride saa luunt og jævnt, næsten umærkeligt fremad; hvad ikke han var magtsyg, det var hans Dronning, og de vare omgivne af en Kamarilla tydske Absolutister, blandt hvilke Kristoffer Gabel, af ringe Herkomst, men et

skarpt, forslagent Hoved, havde vidst, at tilvende sig Kongens fulde Fortrolighed. Jorden vaklede under Rigsraadet, Kongen og Kamarillaen havde igrunden tilvendt sig hele Regjeringen, en Omvæltning var allerede begyndt ved de nye Forhold, hvori Bornholm og Kjøbenhavn vare komne, og Kongen med Gabel nærede de bedste Forhaabninger.

Det maa vel omtrent have været kort efter at Nansen og Borgerskabet sendte de omtalte skarpe Breve, at Kongen betroede sig til ham angaaende Arveregjeringsplanerne. Hans Nansen kom saa tidt i Embeds Medfør paa Slottet, at dette kunde skee, udenat noget Verdens Menneske anede det; han lovede Troskab og Taushed, fik at vide, at Biskop Svane var med i Hemmeligheden, og bragtes i Forbindelse med denne, ved at overrække ham et egenhændigt Haandbrev fra Kongen. Derpaa holdt disse to Mænd i Forening med Gabel Møder i Snedker Hans Balkes Huus paa Slotsholmen ved Enden af det saakaldte Reveer, en Gade ligeoverfor Gammelstrand og langsmed Kanalen, der stødte sammen med »Trompetergangen ud til Kalleboderne«. Hans Nansen var afgjort Frihedsmand, Gabel ligesaa afgjort Absolutist, og Biskoppen heldede vel meest til Nansens Side, men havde dog derhos gode Anlæg til at blive Hoffets Forbundne; hvor forskjelligt de Sammensvorne, der siden ogsaa kom i Forstaaelse med Hannibal Sehested og Theodor Lenthe, end kunde tænke om det ønskeligste Maal for Bevægelsen, vare de dog grundenige i at arbeide paa en Statsomvæltning. Nansen udviklede større Forsigtighed under Sagernes Gang, end man skulde ventet af hans ellers saa aabne Karakteer og Hang til snarere at buse frem end gaae paa Fløielspoter.

Minen skulde springe paa den navnkundige Rigsdag, der aabnedes den 10de September 1660; strax paa Aabnings-

dagen og rimeligviis allerede i Forveien bearbeidede Svane og Nansen hver sin Stand, medens Gabel, med mærkværdig Snuhed og udenat røbes, vidste at vedligeholde Forbindelsen mellem dem og Hoffet og puste til den ulmende Misfornøielse. Man kan ikke Andet end beundre den Fiinhed, hvormed Spillet holdtes gaaende. En Ordfører ved Rigsraadets Forhandlinger med Stænderne, den fremfusende Otto Krag, som driver enhver Ting paa Spidsen og fordærver det baade til Høire og Venstre, et af Regjeringen indbragt Skatteforslag paa 4 Millioner, saa svævende og ubestemt holdt, at Stænderne strax komme i heftig Strid om det. I Plenarmødet den 11te September aabne Nansen og Biskoppen Kampen, ved at foreslaae Lenenes Inddragelse; det Videre udsættes imidlertid, indtil Borgerstand og Geistlighed have organiseret sig og sluttet fast Forbund under Navn af »de Konjungerede under Kjøbenhavns Frihed.« Svane vælges til Fælledsordfører. Ved denne Leilighed gjør Nansen god Tjeneste, han skræmmer nemlig nogle adeligsindede Borgere med Trusel om at indanke deres Adfærd for deres Vælgere. Ogsaa paa det stormfulde Plenarmøde den 15de bidrager han til at give Borgerskabet sin faste Holdning ligeoverfor Adelsprivilegierne. Nu er han udkaaret til den første Hovedrolle, idet han i Borgerstanden den 17de indbringer det høist mærkværdige Forslag, hvis Kjerne er Lenenes Forandring til Forpagtninger, borgerlig Lighed og konstitutionelle Rettigheder, Kamp paa Liv og Død med Adelsprivilegierne. Forslaget er uden al Tvivl skrevet af ham selv og vidner baade om gode statsøkonomiske Kundskaber og Fortrolighed med, hvad der havde klaret sig under Borgerstandens halvhundredaarige Lighedskamp. Forslaget forhandles derpaa i Forening med Geistligheden, ændres

ledt, og den 26de overrækker et Udskud af de Konjungerede med Svane og Nansen i Spidsen det til hans Majestæt, der naturligviis er Forekommenheden selv. Nu er det forbi med den Hemmelighedsfuldhed, hvori man paa tidligere Rigsdage søgte Beskyttelse for Yttringsfriheden, man søger tværtimod at værne om denne ved Offenlighed, saavidt man da kan det, udenat aabne Dørene; hele Byen kommer i næsten voldsom Bevægelse, Borgerne samle sig skareviis paa offenlige Steder og drøfte de foreliggende Spørgsmaal ved et Kruus Øl og en Pibe Tobak, Alt aander Had mod Adelsprivilegierne [1]). Midt under det Bulder, herved afsted-

[1]) La Valettes bekjendte Roman om K. Ulfeldt, der jo ogsaa har nogen historisk Betydning, omtaler Nansen som den, der først fattede Tanken om at bryde Adelens Aag og meddeelte den til Svane og saa til Gabel og Kongen. Ved hele denne og følgende Fremstilling maa jeg iøvrigt henvise til min Skildring af Enevældens Indførelse i nordisk Universitets-Tidsskrift. Højers dänemark. Gesch., der sladdrer af Skole, skulde have været forbudt, hvorom flere Aktstykker vidne i Flensborgs Byarkiv. Regjeringens Fordring paa 4 Millioner er efter Riegels Chr. 5, 137—38, der har havt Arkivdokumenter for sig. — Oplysningerne om Snedker Hans Balkes Huus og Trompetergangen til Kalleboderne ere hentede fra de forskjellige Grundtaxter, navnlig dem af 1668, 1687 og 1689 paa Raadstuarkivet. Ingen af Grundtaxterne før den af 1687 nævne en Trompetergang paa det Sted, som nu kaldes saa. Grundtaxten 1687 inddeler nuværende Slotsplads i 1) Slotspladsen, 2) Reveret, der maa have ligget, hvor nu Kirken og Museet findes, og 3) Trompetergangen til Kalleboderne, som støder op til Reveret. Snedker Hans Balkes Gaard taxeres 1668 til 800 Rdlr., 1687 til 1185 Rdlr., den laa i Reveret men ved Siden af den yngre Hans Nansens Gaard, der havde Grund baade mod Reveret og Trompetergangen og altsaa var Hjørnested. Denne Beliggenhed stemmer temmelig godt med Beretningen i Højers dänemarkische Gesch. 462. — Jeg har i ovennævnte Skildring af Enevælden omtalt de mange Klubber, der dannede sig paa Værtshusene ved et Kruus Øl og en Pibe Tobak. Det kunde maaskee interessere »kuriøse Folk«, der kjende »Crawford hist. of tobacco«, at faae et Par Oplysninger om Tobakkens Brug hertillands, foruden dem, G. L. Baden giver i »smaa Afhandlinger« 337 fl.

kommes, træder Kongen i Stilhed ved Gabel i Forbindelse med Svane og Nansen, tillader dem i et Haandbrev, at forberede Arvesagen, og strax dannes en engere Kreds, en Rigsdagsklub, hvor Nansen for sit Vedkommende faaer sine gode Venner ind, Borgemester Kristoffer Hansen, Stadshauptmand Thuresen og Flere. De tre Sammensvorne, Gabel, Svane, Nansen, have en natlig Sammenkomst i Petri Kirke, hvor de i Præstens Nærværelse med dyre Eder forpligte sig til at gjennemdrive Sagen, Rigsdagsklubbens Medlemmer mødes jævnlig om Aftenen i al Hemmelighed, Stadshauptmanden sørger for, i Nødsfald at kunne have sit Borgerskab i Baghaanden. Adelens Forsøg paa at sprænge Rigsdagen gjennem Geistlighedens Frygt for at miste sin Tiende, mislykkes aldeles. Den 5te Oktober om Aftenen sender saa Kongen Gabel, forat skynde paa

---

Monro i sine expeditions 1, 65 fortæller, at Vallensteins Folk en Dag under Stralsunds Beleiring 1628 drillede Forsvarerne med, »at nu var der kommet Skibe til dem fra Danmark med Piber og Tobak«. Ved Forordn. 29 Juli 1632 blev Tobakkens Brug forbudt i Norge, men tilladt 8de Marts 1643 mod 2 ß Told pr. ℔ (Paus gl. n. Forordn. 756, 780). 4de Januar 1640 skriver Kongen: »der vil tænkes itide paa Tobak til det norske Folk paa Flaaden, som næppeligen skal kunne uden det Tøi blive sunde; de tage det gjerne an istedetfor Frokosten« (Nyerups Chr. 4 XXXVIII). O. Sperling i sit Levnet (Ny kgl. Saml. fol. 1389) omtaler en Tobaksdispyt, han som ung havde med en anden Student, og anfører to Vers om denne Urt, digtede fra forskjellige Standpunkter. Nulla salutifero præstantior herba tabacco. Nulla est pestifero violentior herba tabacco. Versene kan sammenlignes med det af mig i »Enevælden« anførte vinstrupske Epigram. Om den Rolle, Tobakken spillede i Kjøbenhavns Beleiringstid, heder det i H. M. Vallensbeks delineata strenæ regiæ ptochotrophæi Holmensis topographia Side 14: »hvor Fattiges Suk mod Himlen tilforn opstigede, der smøgede Fjendens svalmende Tobaksrøg.« 10. Juli 1665 udstedes, efter Fogtmann, Privil. til en Tobaksfabrik i Kbhvn. 1665 udgav S. Paulli de abusu tabaci & herbæ thee (Petersen d. Litt. Hist. 3, 262), A. Bording (poet. Skr. ved. Rostgaard 1, 315) skrev: »Nyse-Kruds eller Snue-Tobakkes Berømmelse.«

Værket, ned til den hemmelige Klub i Bispegaarden; Gabel har i det inderste Lønkammer en Samtale med Nansen og Svane, Arveregjeringsforslaget vedtages derefter i Klubben; Rigsdagens øvrige Borgere og Geistlige ere, udenat være indviede i Hemmeligheden, allerede godt forberedte og bearbeidede, og nu maa det briste eller bære.

Den 8de Oktober ilede Nansen først op paa Raadstuen til Magistraten og de 32 Mænd, hvem han foreviste en Stempelpapiirsforordning, udfærdiget tværtimod Stændernes Beslutninger og kun skrømtviis underskreven af Kongen, forat ægge Stemningen. Under den Harme, denne fremkaldte, hviskede han dem nogle Ord i Øret om Arveregjeringsforslaget, de studse, bifalde, og han har sikkret sig sine Kjøbenhavnere. Medens Svane bearbeidede Geistligheden, traadte Nansen om Eftermiddagen paa Bryggernes Laugshuus inden ombyggelig lukkede Døre frem for Borgerstanden, det gjaldt en rask Overrumpling; den ophidsende Forordning havde han i sine Hænder og holdt af Hjertens Fylde sin meest glimrende Tale under Rigsdagen. »Man fornam, sagde han i Indledningen, at det vi gjorde og hidtil gjort havde, var endnu Alt det Samme og lod sig ansee ugjort. Proponerede Adelen Noget, og vi det bevilge, strax derefter komme de med Andet, som vi skal bevilge, enddog det aldrig for os tilforn er blevet proponeret. De afmale os saadan for hans kongelige Majestæt og sætte al Skylden paa os; her vil sandelig gribes og tænkes paa andre Midler og Raad«. Han bad dog Forsamlingen have Taalmodighed, »Gud kunde vel opvække Middel, hvorved hans Majestæts Gemyt os blev affektioneret, desligeste Riget og de fattige Indbyggere derved kunde blive hjulpne«. »Saadanne Raad og Middel vare vel værd at ønske«, lød det rundtomkring i Standen, hvis dygtigste

Hoveder jo vare forud indviede i Hemmeligheden. Da Veien var vel banet, yttrede Nansen, »om de ei fandt det raadeligt og for godt at være, at man offererede og tilbød hans kongelige Majestæt Danmarks Rige som et Kaare- eller Valgrige, at han kunde blive en absolut og regjerendes Herre«. Forat dette Udtryk ikke skal misforstaaes, som om Hans Nansen kunde være Absolutist, hvad hans saavelsom Borgerstandens hele Færd var stik imod, maa jeg bede efterlæst det, jeg har bemærket om disse fremmede, nye Ord i min Afhandling om Enevældens Indførelse. Man antog og udtalte dengang, at hvad man kaldte »absolut Gouvernement« saare vel kunde bestaae sammen med en Myndighed hos Folkerepræsentationen, der var langt større, end Rigsdagens er efter Danmarks Riges Grundlov. Nansens Ord optoges med stort Bifald, derefter kom Biskoppen med hele Geistligheden ind i Salen, og dennes overbevisende Tale og det oplæste Arveindlæg gjorde Sagen omtrent klar. Nansen takkede Geistligheden paa Borgerstandens Vegne for det Meddeelte og udbredte sig videre om Aarsagen til Mødet, Fædrelandets Trang og Nød og Kongens Dyder. Adelen havde jo ogsaa her paa Mødet viist sin gamle Haan, den berigede sig med sine Leen og var tilligemed Haandfæstningen aabenbar Skyld i, at Riget altid maatte lide Mangel paa det Nødtørftige. Derfor saae han og hans Kjøbenhavnere ingen Redning, uden et Arverige; »ja, sluttede han paa sin sædvanlige, raske Viis, vi kjøbenhavnske Borgere ville staae som een Mand med Geistligheden og vove Liv og Blod derfor«. Da imidlertid en og anden, lidt til Adelen heldende Borgermand trykkede sig ved at sætte Navn under Indlæget, udbrød han: »følger mig dog som ægte Patrioter, værer Mænd og mener det godt med Kongen og det dyrebare Fædreland!« Alle

underskrev, og de Konjungerede lode Indlæget strax overrække til Konge og Rigsraad[1].

Under den store Forvirring og Spænding, som nu paafulgte, var det Nansen, der pegede paa Stormklokken i Fruetaarn, dengang Otto Krag truede ham med Blaataarn. Side om Side med Svane deeltog han i de bekjendte stænderske Optog gjennem Menneskemasserne paa Slotspladsen og jog ved Hjælp af deres Hurraer ny Skræk i Magthaverne. Da Rigsraadet ikke vilde understøtte Arveindlæget, foreslog han med Svane, at bringe det for Kongen selv, og Forslaget udførtes den 10de Oktober. Endnu samme Aften indbragte han i Borgerstanden et Forslag, holdt i de skarpeste Udtryk, om Adgang for Borgerlige lige med Adelige til de høieste Embeder, selv til Rigsraadsposter; hans Støttepunkt, her som bestandig, var de kjøbenhavnske Privilegier. Da Beleiringsstanden blev proklameret, førte han øverste Befaling i Staden, Ingen kunde komme ud af Porten, end ikke med kongeligt Pas, uden medfølgende Seddel fra ham. Herved blev Adelens Forsøg paa at forlade Rigsdagen og saaledes sprænge den, fuldstændig tilintetgjort, den og Rigsraadet maatte falde tilføie med Skamme. Den 13de Oktober var han saa med hos Kongen, dengang samtlige Stænder overdroge denne Arveregjeringen, og idet han ønskede ham tillykke, udtalte han, »at efter de naadigst givne Privilegier herefter Mænd af geistlig og verdslig Stand burde have Stemme i Raadet«. Biskoppen havde i Forveien talt om den nye Grundlov, Kongen skulde give

---

[1]) Fremstillingen af Nansens Tale den 8de støtter sig paa Knud Wulfs Dagbog i Riegels' Christian den femte 39 flgde og Slanges Souverainitetshistorie paa Kongens Bibliothek.

med Stænderne. Forventningen om en fri, lovgivende Forfatning var i disse Dage saare levende, det Udkast til en saadan, som endnu forefindes, har rimeligviis Nansen til Forfatter, idetmindste stemmer det ganske med hans Grundsætninger; det Samme gjælder vel og om flere af de indgribende Reformforslag, som da bleve gjorte om Stændernes Ligeberettigelse, konstitutionelle Rettigheder, Folketribuner og Ændring i Regjeringskollegierne.

Den 14de, da Kongen, der nærede egne Tanker om Arveregjering, havde sat Nogle af sine mest hengivne Venner i Udskud for at behandle den Sag, befandt Nansen sig naturligviis blandt disse. Heftige Scener forefaldt mellem de forskjellige Sider, den gamle Strid om Ufrihed blussede paany op og truede, at styrte Landet ind i en ganske uberegnelig, lovløs Tilstand. Nansen, ihvor frisindet han end monne være, vovede dog ikke, under saadanne Udsigter at fremlægge sit Forfatningsudkast, han lod sig overtale af Biskoppen og henrive af sin Hengivenhed for hans Majestæt. Enden paa Forhandlingerne blev derfor, som bekjendt, at Haandfæstningen tilintetgjordes, og Kongen fik Magt til at oktroiere en Forfatning. At denne vilde komme til at sikkre den konstitutionelle Frihed, var en Forudsætning, de Fleste i altfor ubegrændset Tillid til Kongen gik ud fra, en Art svagt Forbehold herom var taget, men en uoprettelig Statsfeil blev alligevel begaaet. Ved Gildet efter Hyldingen den 18de Oktober lod Kongen, der allerede gik særkt svanger med Enevoldsplaner, sig det være særlig magtpaaliggende, at vinde Nansen og Kjøbenhavnerne; han fik Kronprindsen med og gik ned til denne, tog ham i Haanden, drak ham til og talede længe med ham i al Fortrolighed. Ganske beruset af Viin, Glæde og kongelig Naade, kom Hans Nansen

henimod Midnat med en Borgerofficeer og en Byfoged, hver under sin Arm, ned paa Slotspladsen, kastede sig i sin Vogn og kjørte hjem til Snaregade, eskorteret af en Borgervagt, idet han underveis satte sin Svigersøn, Borgemester Finn Nielsen, af i dennes Gaard ved Gammelstrand. Den 28de Oktober gjorde han sin Ed paa Slottet som Præsident i Kjøbenhavn, kongelig Raad og Assessor i Statskollegiet, det var omtrent hvad vi nuomstunder kalde Minister uden Portefeuille. Han havde ikke fornægtet en eneste af sine Grundsætninger, var endnu den samme Ven af Frihed og Lighed, som da han blev sat i Raadmandssæde, og endnu kunde han i sin høie Stilling, han »den ædle, høiagtbare, høi- og velvise«, haabe, at virke Meget for deres Gjennemførelse. Hertil sigter det, rimeligviis af ham forfattede, Indlæg af 2den Nov. [1])

Den kongelige Naade vedblev at vise sig imod ham paa flere Maader. Den 26de Februar 1661 udnævntes han til Høiesteretsdommer, et Embede, hvortil han, skjøndt ikke studeret Mand, var vel forberedt som kjøbenhavnsk Øvrighedsperson; den 1ste Oktober 1664 fik han Sæde i Lovkomissionen, som skulde forberede en ny, tidsvarende Landslov; ligeledes er det høist rimeligt, at han var Medlem af den Matrikelkomission[2]), hvis Arbeide for Kjøbenhavns Vedkommende blev Grundtaxten af Juni 1661. Stadens Grundeiendomme, offenlige og private, med Undtagelse af Slottet og Kirkerne, ere her kun taxerede til 605,725½ Rdlr., hvad der giver et Indblik i Pengenes Værdi og de lave Priser dengang; senere skal dog paavises,

---

[1]) Riegels Chr. 5, 102 flgde.

[2]) Fogtmanns Rescripter, Beckers Samlinger til den danske Hist. 1, 275.

at Eiendommene i Handelen vare 2, 3, 4, 5 Gange saameget værd. Tegn paa kongelig Naade var ogsaa den Guldkjede med hans Majestæts Brystbillede i Medaille, som han og Borgerkapitainerne fik overrakt i Juli 1661, og Kareten, som blev oversendt ham som de andre Borgemestere til Gave — man huske paa, at Kareter tidligere havde været Adelsprivilegium[1]). Adlet blev han aldrig, uagtet saamange Borgerlige, der løftedes iveiret med ham, bleve det, efter hele sin Tankegang maatte han sætte en Stolthed i at være og blive reent borgerlig Minister. Han vedblev fremdeles at føre sit simple Segl, et Skjold med Navnet heeltud rundtomkring, men uden Hjelm, det første Felt er blankt, i det andet findes to liggende Kors. Det er ikke umuligt, at der kan være fulgt en og anden Begunstigelse med det kongelige Jordegods, han fik i Pant for sine Forstrækninger. Høist urimelig er derimod Molesworths og hans Eftersnakkers T. Hofmans Beretning om en Foræring, snarere Bestikkelse fra Kongen paa 20,000 Kroner eller Rdlr. med Løfte om hans Præsidenturs Arvelighed, begge Dele som forud lovet Løn for Deeltagelse i Statsomvæltningen. Denne Fortælling hører til den løse Bysladder, der gjerne kommer ud ved lignende Leiligheder, og er, hvad Præsidenturen angaaer, beviislig idetmindste halvt falsk; der var nemlig to Præsidenter mellem Nansen og hans Søn[2]), uagtet denne ved Faderens Død var moden

[1]) S. sted 1, 251, 263, 300.

[2]) Molesworth account of Denmark, 47, T. Hoffmans danske Adelsmænd, 3, 106. Rygtet, der selv har havt Indflydelse paa Allens populære Danm. Historie, findes ogsaa i Andreas Kellinghusens Monumenta hist. nobilitatis D. & N. illustrantia 1699, Manuskript i Geheimearkivet. I et Regnskab af 31 Dec. 1660 i Geh. Arkivet omtales en kgl. Obligation af 3die Juli 1660 paa 10,000 Rdlr, som Hans Nansen har

Mand. En saa hæderlig Karakteer som Nansens nedslaaer hver Mistanke om urene Bevæggrunde til dens Livs Bedrift.

Hvorledes stiller han sig da til det nye Regjeringssystem, som det efterhaanden dages? Saalænge Provisionalforordningen gjaldt og Stænderne raadsloge og, hvad jeg har beviist i min Afhandling om Enevælden, ganske behandles som lovgivende, kunde han endnu slaae sig til Ro; dette Tidspunkt var ellers Vidne til en noget uhyggelig Splid angaaende Indkvarteringsbyrden mellem de Konjungerede, Borgerstand og Geistlighed, ham og Svane, hvori

tilgode for hos Kongen, ligesaa adskillige kgl. Obligationer, Biskop Svane har tilgode for til Beløb 41,762 Rdlr., og man har her troet, at finde Beviser for Bestikkelsen. Dertil maa imidlertid bemærkes: mange andre Indenlandske og Udenlandske omtales sammesteds som Ihændehavere af kgl. Obligationer, Svanes Obligationer ere daterede tildeels med ældre Datoer fra 1657, 1658, 1659; begge de Nævnte havde idelig forstrakt Kongen Penge, hvad jeg for Nansens Vedkommende senere kommer til at oplyse. Endelig, hvad der med Hensyn til Nansen for mine Øine hæver det over al Tvivl, at han ikke er bestukket med de 10,000 Rdlr., er den Omstændighed, at Obligationens Dato falder midt under den tidligere omtalte, heftige Skriftvexling mellem ham med Magistraten paa den ene Side og Kongen med Rigsraadet paa den anden; 14 Dage efter, nemlig 18de Juli 1660, indgaves det allerskarpeste Indlæg, der ligefrem hævder det konstitutionelle Princip mod Overgreb fra Regjeringens Side· Skatkammerets Hovedbog 1661—62 paa Geheimearkivet viser ellers for de nævnte Aar en Mellemregning mellem Hans Nansen og Regjeringen af 10,927 Rdlr og 10,000 Rdlr. At der iøvrigt har været Noget i Sagnet om at Hans Nansen som Belønning bagefter, ikke som Bestikkelse forud, kan have faaet en Sort, dog næppe ubegrændset Tilsagn med Hensyn til Præsidentposten i Kjøbenhavn, synes at fremgaae af en Ansøgning fra en Major Nansen, hvorpaa Kongen svarer gjennem Kantselliet under 16de April 1774. Ansøgeren omtaler et saadant kongeligt Tilsagn og begjerer følgelig, at Overpræsidenten i Kjøbenhavn skal svare hver af hans 4 Døttre 100 Rdlr. aarlig. Kongen resolverer: »det Ansøgte kan efter Forslaget ei bevilges; men vi vil i Tiden paa anden Maade have Omsorg for Supplikantens Døttre«. Disse Meddelelser skylder jeg Overretssagfører Nansen i Kristiania.

Kongen prøvede en Mægling. Men i næste Aar følge Slag i Slag Regjeringsbestemmelser, beregnede paa at afskaffe alle konstitutionelle Rettigheder og høist kun fremme Lighedens Sag. Allerede under 13de December 1660 faaer Drosten Befaling til, i Statskollegiet at gjøre Indstilling om en ny Matrikel, under 2den Januar 1661 faaer Statskollegiet Befaling, ligeledes at gjøre Indstilling om den nye Arveenevoldsakt[1]. Under 10de Januar udgaaer samme Akt, hvori Kongen i Grunden erklærer ikke blot sig men hele sin Afkom for enevældig. Stænderne vare fangne i den kløgtig lagte Fælde, Rigsdagen var opløst, Borgervæbningen halvveis ligesaa, Modstand kunde kun gaae ud fra den Enkelte og vilde blive straffet paa Stedet; knurrende faldt man da til Føie. Med Yttringsfriheden er det nu forbi, Spionvæsenet blomstrer, Borgerne berøves deres Ret til Provindsmøder; Kjøbenhavns nye Privilegier af 24de Juni 1661 faae mistænkelige Ændringer: hvor der saaledes er Tale om Rigsdagen, tilføies, »naar vi for Godt befinde, Stænderne at sammenkalde«, Tilsagnet om at Tolden skal samtykkes forsvinder; kun det rige Roskilde-Leen, som blev foræret Staden, kunde noget dæmpe Borgernes Misfornøielse. Nye Skatter udskrives i det hele Rige uden Bevilling, et Kastel bygges i Kjøbenhavn, Hæren afskediges ikke i den Udstrækning, man havde ventet; der føres den ene politiske Proces efter den anden mod Folk af alle Stænder, Statsraadets »Beslutningsret« efter Provisionalforordningen skrumper ind til en Betænkningsret, den tydske Kamarilla trænger sig allevegne frem. Skattenægtelser forekomme, Tilstanden er en saadan, at man frygter for Oprør baade i Kjøbenhavn og af Adelen, Rygterne vil

[1]) Fogtmanns Rescripter.

vide, at Kjøbenhavns Privilegier skal afskaffes, og at den forhadte Gabel ved Gift søger at skille sig ved Otto Krag, Trolle og andre Modstandere.

Desværre mangle bestemte Efterretninger til at godtgjøre Hans Nansens Stemning under alt dette, private Breve fra hans Haand, Statsraadsprotokoller savnes ganske; vi maae derfor meest hjælpe os med Gisninger. Han var en altfor gammel Folkets Mand, ret en Folketribun, der hele sit Liv havde stridt for dets Frihed, til at kunne finde sig i hvad der skete, Hofnoder kjendte han ikke til; enkelte Regjeringshandlinger maatte i høi Grad oprøre ham, saasom Berøvelsen af Skattebevillingsretten, Ændringerne i Kjøbenhavns Privilegier, Kastellet, der blev anlagt i en kun altfor kjendelig fjendlig Stemning fra Hoffets Side. Sikkerlig har han da, efter Sædvane, taget djærvt til Orde herimod, og høist sandsynlig vilde uden ham Kjøbenhavns Privilegier næsten ganske være gaaede tilgrunde; efter Duel spaaede Rygtet ikke godt. Vi veed, at han med Hensyn til den svære Indkvartering 1661 ved Henvendelse til Kongen hævdede sin Komunes Ret[1]); han har ogsaa, som berettiget til Adgang til Kongen, været med blandt de Udvalgte af Borgerskabet, der gjorde Forestillinger imod Kastellet. Man lod ham da tale sig træt og vidste imidlertid, saa listelig og læmpelig at skyde ham tilside. Statskollegiet fik saa lidt at betyde, at det i lang Tid kun høist sjælden blev sammenkaldt, og det lader næsten til, at Hans Nansen end ikke altid da har faaet Bud om at indtage sit Sæde i det og kun leilighedsviis og ganske privat har

[1]) Beckers Saml. 1, 275, 436; disse Samlinger ere en rig Kilde til Kundskab om de ovenanførte reaktionære Skridt, hvad Enhver kan overbevise sig om, blot ved at eftersee Registeret.

kunnet yttre sig for Kongen. At han ikke blev adlet, hænger vistnok sammen, som omtalt, med hans borgerlige Tankegang, men deri, at Adelskabet end ikke vides at være ham tilbudt, tør man maaskee see et Tegn paa nogen Tilsidesættelse. Trods dette, modtog han jo alligevel mange Naadesbeviisninger, han nærede den største Hengivenhed for Kongens Person og var bleven igaaet med Mange af de nye Magthavere; ganske at bryde overtvært med den nye Orden, maatte følgelig falde ham meget svært. Dertil kom, at han ikke stod ene blandt de høiere Embedsmænd med sine Meninger, den indsigtsfulde og meget brugte Statholder Frederik Ahlefeldt, der altid sagde sin Mening ligeud, Villum Lange og flere Andre deelte de friere Anskuelser og haabede endnu, at kunne sætte Noget igjennem. Raadgivende Stænder stode en Stund i nær Udsigt, de tilraadedes af høist indflydelsesrige Mænd, den egenlige Udvikling af det nye System i Kongeloven blev omhyggelig holdt skjult, og saalænge Frederik den tredie regjerede, var Absolutismen endnu ikke fuldbaaren[1].

Skjøndt Hans Nansen efter 1660 ikke længer hører til de fremragende Mænd og tilsidst gaaer saa aldeles i Glemmebogen med sin Tilværelse, at Bordings rimede Aviser eller Bircherods Dagbøger end ikke nævne hans Dødsfald, røgtede han dog bestandig, saalænge Helbreden stod ham bi, sine forskjelligartede Hverv med sædvanlig Nidkjærhed. I de udenrigske Forhold vides han 1663 at være brugt ved Forhandlinger med Hansestædernes Depu-

[1]) I alt dette henvises atter til min Fremstilling af Enevældens Indførelse; om Statsraadets Ubetydelighed, Nansens Fjernelse derfra og Fr. Ahlefeldt, see Beckers Saml. 1, 311 og 2, 438—439 samt Betænkningerne af Coll. Status (Geh. Arkiv, Sager indleverede fra Justitsministeriet, Skab 15, Pakke 1, flgde.)

terede, som begjerede Handelslettelser i Norge og vilde hindre, at Glückstad fik for store Privilegier. Det var Ting, han var inde i, iøvrigt var hans Indsigt i den Art Sager næppe betydelig; det maa dog bemærkes, at han var meget hollandsksindet og stemt for Forbund med Frankrig. Embedet som Høiesteretsdommer ledede stundum til at han beordres ind i adskillige smaae Doms-komissioner, der oprettedes, som i den angaaende Biskop Svane og Taarnby Sognekald[1]). Han sad blandt Ulfeldts Dommere. Det er blevet paaanket, at han og flere andre Dannemænd vare med at dømme Kay Lykke fra Ære, Liv og Gods for en ubesindig Yttring i et privat Brev: dog naar denne Sag først var indanket af Hoffet, naar Lovene om Majestætsforbrydelse vare der, naar Kay Lykke selv havde erkjendt sig skyldig til Døden, seer jeg ikke, at Dommen ret vel kunde blive anderledes. Ved visse Leilligheder træffe vi Nansen sat ind i Komiteer, der skal afgive Kjendelse om Et og Andet; saaledes om det trellundske Forslag til Udvidelse af Handelen og Fabrikanlæg[2]).

Som Præsident i Kjøbenhavn er han i stadigt, anstrengt Arbeide; Ordningen af det nyskjenkede Jordegods i Ros-

---

[1]) K. Br. 22. Juni 1661, Sjæll. Tegn. Nr. 36 Geh. Ark., hvormed Beretningen om denne berygtede Tvist i hist. Kalender 1, 297 flgde er at supplere; andre Smaakomissioner K. Br. 28. Febr. 1663, Sjæll. Tegn. Nr. 36, ogsaa i Nr. 37 findes Beviser for saadanne i K. Br. 18. Juni 1664. Om Hans Nansens politiske Anskuelser i det Hele og Forhandling med Hansestæderne, Beckers Saml. 2, 7, 10, 14, 17, 439.

[2]) K. Br. 7. Sept. 1661, do. 2. April 1662 i Sjæll. Tegn. Nr. 36. I Kay Lykkes Br. til Soffi Abelsdatter 12. April 1656 i Langebeks Dipl. Geh. Ark. findes følgende Sætning, hvorfor han blev dømt: J schulle hørre huad di taller om vorres drunning, att Hendes Lackeier legger i mett Heinder Hvilkett och vell er sanden, effter di att hun giør sig hel gemen mett dem.

kilde Leen, den nye Grundtaxt, den nye Komunalforfatning krævede navnlig hans fulde Opmærksomhed. Under 14de September 1659 havde de 32 Mænd oprettet en Vedtægt, som Magistrat med 60 Borgere, Laugsoldermænd og Bisiddere stadfæstede. Men den trængte snart til Gjennemsyn, og 30te November 1661 enedes de med Magistraten om dens nye Form, hvorved der for de forskjellige Sager blev oprettet 10 Komiteer, bestaaende af Magistratslemmer og Borgerdeputerede: Hans Nansen fik Sæde i flere af Komiteerne, og det paalagdes ham, tilligemed en anden Borgemester og de Deputeredes 2 Formænd, at benytte den tilstaaede Adgang til Kongen[1]. At han har brugt denne Ret til at optræde som Folketribun, derpaa er allerede meddeelt Exempler.

I Kjøbenhavn bevaredes dog midt under Enevælden nogle faa Levninger af Frihed, skjøndt den kongelige Indblanding i alle Sager var i bestandigt Stigende. Ved kongelige Reskripter, som Hans Nansen, efter sin Stilling, maa sætte i Kraft, ordnes nu det Meste. Fattigvæsenet, af hvis Midler Kongen i Nødens Øieblik havde faaet 50,000 Rdlr. tillaans, faaer 18de Marts 1662 Kongens Gaard paa Christianshavn, tillige, ifølge Hans Svanes snilde Paafund, visse Penge af hver Præstegaard, hvorimod Tiggeriet saa skal ophøre, de fattige Børn underholdes, Spinderiet sættes igang, og Manufakturer oprettes. Med Klædefabrikken i Børnehuset gik det efterhaanden saavidt frem, at hele Kjøbenhavns og Helsingørs Garnison 1669 forsynedes med Klæde derfra. Brandvæsenet befales bragt paafode under 25de August 1663, ved Reskripter 30te Marts og 18de Sept. 1661 bringes der Redelighed i Striden mellem de christians-

[1]) Raadstuarkivet diverse Dokumenter Nr. 23, 24 & 25.

havnske og kjøbenhavnske Vognmænd, under 1ste Mai 1667 paalægges en Vandskat. Indførsel af Frugt til Kjøbenhavn forbydes 12te August 1664 paa Grund af herskende Sygdomme, Brændeviinsbrænding ligeledes 18de Oktober 1662 paa Grund af Dyrtiden, Reskript af 16de November 1664 giver en Italiener Monopol for 10 Aar paa »Bærestole«, en Mode, der nu kom op. Ved Reskripter 31te August 1658, 12te Marts 1661, 25de November s. A., 30te Mai 1663 indskjærpes Tilsynet med Fremmede, og at hver Mand skal opgive den, der tager Bopæl hos ham. Ved Reskripter 19de April 1660, 12te Juli 1661, 2den April 1662, 12te Januar, 18de Marts, 29de Mai 1663, 5te April, 13de Juli 1664, 7de Januar, 8de Marts, 14de April, 26de Juni, 16de December 1665 drages der Omsorg for Gadernes Udvidelse og behørig Orden ved de nye Bygninger, samt den offenlige Sædelighed og Reenlighed[1]). Disse Foranstaltninger, der betragtes som Indgreb i Eiendomsretten og rimeligviis sættes i Forbindelse med Kastellet, havde nær fremkaldt et heelt Oprør, Ingeniør Rüse var en Tidlang ikke sikker paa sit Liv, og saalænge stillede Kongen Sagen i Bero[2]). Hvor smaaligt gik man dog ikke tilværks; hans Majestæt fastsætter selv den Plads, hvor Stadens Feieskarn skal kjøres hen; snart er det Rosenborghave, snart Mogens Frises Have i Ny Kongensgade, hvoraf vi blandt Andet lære, hvilke Rariteter Nykjøbenhavns Grund

---

[1]) Alle disse Reskripter findes i Fogtmanns Rescripter, de trykte Forordninger fra hiin Tid og Bircherods Dagbøger. Om Svanes Kunster med at skaffe Kongens Laan fra de Fattige dækket ved Præstegaardenes Indløsning, hist. Kalender 1, 281 flgde; om Klædefabrikken i Børnehuset, Beckers Saml. 2, 283.

[2]) Beckers Saml 2, 2 og 35—36. Rüses Liv see Rosendahl »Henrik Rüse«.

er opfyldt med. Men naar selv saadanne Ting bestemtes ved allerhøieste Resolution, begriber man let, at Magistraten næsten ikke beholdt noget Raaderum for sin lovgivende Virksomhed, at dens Bestyrelse paa alle Kanter stødte paa mangehaande Skranker, og at kun dens dømmende Magt vedligeholdt sig i ret Virksomhed. Sjælen i Magistraten, hvis Medlemtal indskrænkedes til 12, 4 Borgemestre, 8 Raadmænd, vedblev Hans Nansen fremdeles at være, saalænge hans Kræfter stode ham bi, og den Lovtale, der lød over ham ved Graven, indeholdt i denne Henseende ikke Andet end Sandhed.

Hans Nansen som Handelsmand og Privatmand, hans Familie og sidste Dage.

Over Hans Nansens glimrende politiske Rolle maae vi ikke glemme hans Liv som Privatmand. Sine Direktørpligter ved det islandske Handelskompagni varetog han med Dygtighed, med det Samme sørgede han jo for egen Fordeel, thi han havde efterhaanden tillagt sig en Hovedlod i denne Handel. I hans Bestyrelsestid falder en Instrux for Kjøbmændene, vedtagen af Kompagniet under 8de Mai 1646. Hovedoplagssted for Handelen vedblev Glückstad at være, hvorhen han selv saa ofte havde ført sine Fragter, og der holdtes bestandig strengt over, at Varerne først udbødes til Indlandet i 14 Dage, inden de maatte komme paa Hamborgs Marked[1]). Men der traf Krig og haarde

[1]) K. Br. 16 April 1636 i Sjæll. Tegn. Nr. 26, K. Br. 28 Juli 1647 i Sjæll. Reg. Nr. 21.

Fider, Klager indløb som sædvanlig fra Island; og det vist med Grund, Hamborgerne tilbød Kongen 1645 et Laan af en halv Million imod Pant i Øen, dog denne, Kompagniet saa truende Fare drev lykkeligviis over [1]. Imidlertid maatte under de trange Aar mange Havne lades ubeseilede, 1640 nævnes endog 20 saadanne, ja det lader til, at Kompagniet en Stund enten har opløst sig eller i alt Fald været sin Opløsning nær; hvo der havde indskudt 1000 Rigsdaler, hedder det, skulde da have det Halve i Tilbagebetaling, hvo der havde indskudt 200, fik derimod slet Intet [2]. Maaskee dette hænger sammen med at Privilegiet udløb, hele Sagen er noget dunkel. Kompagniet overstod alligevel al denne Modgang og fik sine Privilegier, sidst udstedte 10de Juni 1634, under 8de Februar 1649 [3] fornyede paa 20 Aar, ved hvilken Leilighed Hans Nansen saa maa være fratraadt Direktørposten [4]. Sandsynligviis staaer en Gave 31te Dec. 1648 af 2000 Rdlr. til 4 Fattigsenge i Helliggjest Hospital i Forbindelse med Fornyelsen, idet Kompagniet ved den kan have sikkret sig Regjeringens Gunst [5]. Ved

[1] Pontopp. origines 360.

[2] Slanges Chr. 4. durch Schlegel 2, 323. K. Br. 1 Juni 1640 i Sjæll. Reg. Nr. 20 viser, at Grindevig ikke mere beseiles, da den er ubrugelig, en anden Havn er derimod optaget i dens Sted.

[3] Sjæll. Reg. Nr. 22 Geh. Arkiv.

[4] Programmet over Kristoffer Hansen nævner denne som valgt til Direktør 1649.

[5] Gavebrev 31 December 1648 paa Raadstuarkivet, Pontopp. ann. eccl. Dan. 4, 394. Færøerne see vi af et Brev i topografisk Saml. Geh. Ark. 28 Januar 1653 bortforlenet til Oberstlieutenant Frederik Villumsen Rosenvinge, som andrager, at slippe med 800 Rd. aarlig Afgift. Allerede 1650 (?) synes, efter et Br. s.steds uden Aar og Dag, Handelen paa disse Øer overdraget til Reinholt Hansen og Jakob Mikkelsen i Kjøbenhavn mod aarlig Afgift af 1592 Rd. 7½ lybsk Sk., medens Kompagniet tidligere svarede 2409¾ Rd. Efter Rosenvinges Død 1656 fik Kristoffer Gabel Færøerne med at svare

Fornyelsen bestemtes for Vestmanø som tidligere; af hvert Skib, der beseilede det egenlige Island, skulde nu svares 20 enkende Daler foruden nogle andre Afgifter. Finmarken og Færøerne omtaltes i Privilegierne af 1634, og Handelen herpaa maatte altsaa ansees stadfæstet ogsaa nu; imidlertid lader det dog til, som bemærket, at Andre have havt idetmindste den færøeske Handel ihænde.

Den nye Bestyrelse førtes af den senere Borgemester Kristoffer Hansen, Hans Nansens gode Ven, Nansen selv har rimeligviis havt saamange andre Forretninger; den synes i Begyndelsen at have truffet paa heldigere Forhold. Den overstod strax 1650 en ikke ringe Fare, afstedkommet af de vistnok med Skjel misfornøiede Islændere, som søgte Kongen paa Haand om Frihed for dette Monopolvæsen, uden dog at opnaae den[1]. Et Par Aar senere omtales det smukke Kompagnihuus ved »Reveret« paa Slotsholmen, der ogsaa brugtes til Stændermøder, Kompagniet eiede desuden en stor Reberbane og Smedie, 18 til 20 svære Skibe og en Grundkapital af 90,000 Rdlr. med aarligt Udbytte af 20 til 25 pCt.[2]; man seer, Island var atter blevet en ganske god Malkeko. Under de svenske Krige kom Handelen imidlertid paany i de vanskeligste Forhold, man hjalp sig dog igjennem som man kunde. Hans Nansen, Sønnen, der nu var islandsk Kjøbmand, vedblev, trods Krigen, at fare paa Glükstad og sælge Varer til Hamborgerne, og flere af Kompagniets Skibe, som fortsatte

---

1000 Rd. aarlig (Geh. Arkiv, Indleveringer fra Indenrigsministeriet, Rigens Indtægt og Udgift).

[1]) Nyerups Fr. 3. 371 flg.; i Worms epist. fl. St. findes gode Bidrag til at kjende Islændernes Betragtning af Kompagniet.

[2]) Wolfs Encomion 161, Durels Relation i Suhms Saml. og Originalen, gl. kgl. Saml. 4to 2657 paa K. Bibliothek.

Handelen, fik Lov til at losse, hvor de vilde, i Holland eller Hamborg eller hvorsomhelst[1]. Men ogsaa Andre havde faaet Bevilling at tage Deel i Handelen, saasom Hans Pedersen Blad og Jonas Trellund, en høist driftig Mand, efter Navnet at dømme Dansk, skjøndt han i Dokumenter kaldes »af Amsterdam«; det var den Samme, der siden kom med vidtgaaende Planer til at ophjælpe Handel og Manufakturer og fik Privilegium herpaa[2]. Enden paa de herved fremkaldte Forviklinger blev Kompagniets Opløsning 7de Marts 1662: i Anledning af denne og ved Opgjørelsen fremkom nu en Deel Tvistigheder, hvor Hans Nansen snart skulde møde for Statskollegiet i en tvistig Sag, snart udnævntes til at dømme i en saadan[3].

Hans Nansen og Jonas Trellund toge derefter Sagen i Haand angaaende Dannelsen af et nyt islandsk Kompagni, som blev oprettet og 31te Juli 1662 fik Privilegier paa 20 Aar. Landet deeltes i 4 Fjerdinger. Hans Nansen, hans Svigersøn Finn Nielsen og hvem de vilde medtage, fik den ene Fjerding og desuden den vigtige Handel paa Vestmanø; daværende Amtmand Henrik Møller, Hans Pedersen Blad og nogle Andre fik den anden, Borge-

---

[1]) Genealogisk og biographisk Arkiv 169, K. Br. 31 Juni 1659, do. 7 April 1660, do. 29. Januar 1662 i Sjæll. Reg. Nr. 24 og 25 paa Geh. Arkivet.

[2]) K. Br. 28 April 1661 i Sjæll. Tegn. Nr. 36, Nyerups Fr. 3. 365 flg.

[3]) K. Br. 28 Febr. 1663, do. 3 Aug. 1661 i Sjæll. Tegn. Nr. 36, K. Br. 26 Januar 1663 i Sjæll. Reg. Nr. 25, de forrige Interessenteres Br. 24 Marts 1663 om Salg af Reberbanen til kongelig Kammertjener Jakob Pedersen for 8000 Sletdaler, samt Hans Nansens Kvittering for Pengene i Adkomstbreve afleverede af Indenrigsministeriet, Nr. 696 i Geh. Arkiv. Om den omtalte J. Pedersen, der siden blev hollandsk Baron men dømtes af Hofretten herhjemme, see Beckers Saml. paa fl. Steder, navnlig 2, 41 og 449.

mestrene Kristoffer Hansen og Peder Pedersen med Flere den tredie, og Jonas Trellund var Hovedmanden for fjerde Fjerding. Af hver Fjerding svaredes Kongen aarlig 800 Rdlr. og visse andre Afgifter, men ingen Sundtold; af Vestmanø svaredes ligeledes 800 Rdlr. og, som før, Lenets Indkomster, af hvilke 800 Rdlr. Hans Nansen dog kun erlagde Fjerdeparten, medens Deeltagerne i de andre Fjerdinger betalte Resten; om Færø, Finmarken og Nordland taler Privilegiet ikke. Udrustningen skulde gaae for sig fra Kjøbenhavn, og Varerne bringes til Glückstad. I Hans Nansens og hans Lodtageres Deel faldt Ørebakke, Havnefjord, Hapshuus og Vapnefjord, desuden Vestmanø; i Forening med sin Slægt, Finn Nielsen og Borgemester Peder Pedersen, der snart kom til at høre til den, havde han saaledes omtrent halve Island i Beseiling. Allerede 1648 havde han med nogle Andre forpagtet det indbringende Laxefiskeri i Hvidaa, hvad Islænderne slet ikke vare tilfreds med, 1660 fik han paa sine Sønnebørns Vegne Anviisning paa en Deel islandske Klosteres Afgifter og det daværende Kompagnis Toldafgifter[1]). Island gjentog sine Klager, men det nye Kompagni vedblev desuagtet at bestaae. Dets Skibe gik, som forhen, armerede, tildeels under Konvoi i Anledning af Krigsforholdene mellem England, Holland og Danmark, samt af Frygt for Algiererne. Handelen, skjøndt noget trykket af saadanne Omstændigheder, synes alligevel

---

[1]) K. Br. 3 Marts 1662, do. 30 Marts 1662, do. 30 April 1662, do. 16 Juni 1662, do. 23 Febr. 1663 i Sjæll. Tegn. Nr. 36. De nye Privilegier i Sjæll. Reg. Nr. 25 i Geh. Arkiv og hos Fogtmann, K. Br. 30 Marts 1662, do. 5 April s. A. hos Fogtmann, Nyerups Fr. 3. 372; Worms ep. 1043, K. Br. 25 Aug. 1660, do. 6 Sept. s. A. i Sjæll. Tegn. Nr. 35. En Deel af Brevene om Island og Panterne i Klostere deroppe og Toldafgifter findes trykte i kongl. Forordn. og aabne Br. for Island 3, 76 flg. og fl. St.

ikke at have været uheldig, over Monopolet holdtes der strengt, og fremmede, uberettigede Skibe bleve opbragte og priisdømte[1]).

Deeltagelsen i denne Monopolhandel er Hovedkilden til Hans Nansens Rigdom. Med Grundeiendomme og Bygningsforetagender har han ikke givet sig videre af, end at han satte Penge i een eller anden Gaard; i Forening med Kristoffer Hansen finde vi ham dog ogsaa ifærd med at anlægge en „Hestemølle[2]). Foruden Bestyrelsen af sin egen betydelige Formue havde han tillige overtaget den af Sønnens, Mikkel Nansens. Skjøndt denne ikke blev ældre end 31 Aar, efterlod han sig alligevel en rig Arv; Hans Nansen kunde 1660 laane Kongen over 40,000 Rdlr. heraf, og med den ene Sønnedatter skal Griffenfeldt have faaet 60,000 Rdlr.[3]). Ogsaa Hans Nansens egne Rigdomme stode til Kongens Tjeneste, imod at Nansen, som Alle, der gjorde Forstrækninger, fik Pant i Jordegods. Det er mere end sandsynligt, at hans Majestæt, der altid i Nødens Tid opfordrede Undersaatterne til frivilligt Laan, tidligere kan have faaet Penge hos Nansen; der findes nemlig fra 1651 en Afregning mellem Kronen og »Kjøbenhavns interesserede

---

1) K. Br. 28 April 1663, do. 8 Januar 1663 i Sjæll. Tegn. Nr. 36, do. 23 Juni 1667, do. 4 Marts 1669 i Sjæll. Tegn. Nr. 38, Beckers Saml. 2, 3, 4, 131, 330, 379—80.

2) Papirerne til Nr. 11 ved Gammelstrand, mig meddeelte af Dr. Salomonsen, vise, at Hans Nansen 23 Juli 1651 satte 1900 Rdlr. og Svogeren E. Fleischer 700 Rdlr. i samme Gaard, der laa mellem Borgemester Peder Pedersens (nuværende Nr. 10) og Viinhandler Evert Funches (Nr. 12) og tilhørte »Krydener« Diderik Strube; denne var Hofapotheker, see K. Br. 6 Mai 1659, D. Saml. Nr. 244, G. A. K. Br. 7 Sept. 1660 i Sjæll. Tegn. Nr. 35 angaaende »Hestetrompsmølle«.

3) K. Br. 25 Aug. 1660, do. 6 Sept. 1660 i Sjæll. Tegn. Nr. 35 samt trykte i kgl. Forordn. og aabne Br. for Island; Giessings Jubellærere 2, den nansenske Stamtavle.

Borgerskab« samt islandsk Kompagni, hvortil han jo hørte[1]). De store Forstrækninger til Kronen hænge imidlertid sammen med Frederik den tredies ulykkelige Krige[2]). Nansens Obligation af 1660 paa 10,000 Rdlr. er omtalt, saavelsom hans Mellemregning med Kronen i de nærmest følgende Aar for en omtrent ligelydende Sum; han fik Anviisning herfor paa Indtægterne fra Trondhjems Amt. I Aaret 1666 finde vi ham i Besiddelse af 1226 Tønder Hartkorn, eller mere end et Baroni; Godset laa fordeelt i Antvorskov, Kjøbenhavns og Frederiksborg Amter. Saaledes som Panthaverne eller de foreløbige Eiere indtil Gjenkjøbsretten traadte i Kraft, besade Eiendommene, vare de underkastede mindre behagelige Indskrækninger, med Hensyn til Jagt, Skovhugst og Fiskeri. Om Hans Nansen har faaet Lettelser heri eller vel endog Godset i frit Eie, som han ønskede det, er os ubekjendt; Lystgaarden Lystrup forblev ialtfald hos Slægten indtil ind i det attende Aarhundrede[3]). Det anførte Hartkorn godtgjør tilfulde, til hvilken Rigdom denne Mand havde bragt det ved Dygtighed og Redelighed, og Rigdommen maatte atter gjøre hans Stilling i Samfundet endnu anseeligere.

---

[1]) Danske Saml. Nr. 363 i Geh. Arkiv indeholder Bevilling Febr. 1654 for ham til at faae Vildt af Kongen, rimeligviis til Datteren Dorthes Bryllup. I Justitsmin. Arkiv, Finantsvæsen, nævnes i en Afregning som betalte med Krongods de omtalte to Interessentskaber.

[2]) K. Br. 22 Januar 1659, do. 5 Mai 1660, do. 2 Sept. 1660, do. 5 Okt. 1660 i Sjæll. Tegn. Nr. 35.

[3]) K. Br. 13 Juli 1663 i Sjæll. Reg. Nr. 25, Hans Nansens Br. 13 Marts 1660 i Sjæll. Indlæg for 1663 Littr. A, K. Br. 13 Juli 1666 i Sjæll. Tegn. Nr. 37 Geh. Ark., Forordning 13 Mai 1662 mod Jagtret paa Pantegods. Vist er det, at Lystrup forblev i Nansens Familie mindst indtil Sønnesønnen Amtmand Hans Nansen, som ofte opholdt sig her (Pontopp. D. Atlas 6, 52 og velvillig Meddelelse af Prof. Kall-Rasmussen).

Midt under et saa høist bevæget Liv tog Hans Nansen sig alligevel Stunder til at sysle med Bogen, det var blevet ham en indre, uimodstaaelig Trang; han var, som vi huske, allerede Borgemester, da han sidstegang gjennemsaae og udgav sin Kosmografi. At hans videnskabelige Syssel fandt saa lidt Paaskjønnelse i den lærde Verden, selv efterat han var traadt i Forbindelse med mange latinske Beundrere af hans politiske Færd, lader ikke til at have forstyrret ham i hans stille Gang. Hvad han interesserede sig for, var Astronomi, Geografi og Naturvidenskab, Historie og den hermed sammenhængende Lovkyndighed, Statsret og Statsøkonomi; sin Læsning havde han meest i danske, tydske og hollandske Bøger. Vilde nu en Mand, især en Ikke-Latiner, i hine Dage have saadanne til sin Tjeneste, da maatte han helst see, at lægge sig selv et Bibliothek til. Der gaves dengang ikke faa private Bogsamlinger her i Landet; Kristen Friis, Jørgen Seefeldt, Jokum Gersdorf, Lars Ulfeldt, Jørgen Rosenkrands, Griffenfeldt, Scavenius, Peder Sporman, Ole Worm, Thomas Bartholin, Kornelius Lerche, Hans Svane eiede saadanne, som havde et Ry i en eller anden Henseende[1]). Hans Nansen sluttede sig til disse, han havde, som vi veed af Kilderne til Kosmografien, begyndt med et ret godt Udvalg, men det er atter her mærkeligt, at ingen Samtidig lader til at have ændset det; først da Manden forlængesiden er død og borte og hans Bibliothek gaaet op i Luer, faae vi Beklagelser nok at høre over det store, lidte Tab.

Hvad der det foregaaende Aarhundrede skulde til, forat samle et nogenlunde brugeligt Bibliothek, faae vi Indtryk

[1]) Worms ep. 337, 341, Werlauff i nyt hist. Tidsskr. 6 om Seefeldts Bibliothek, Sammes store kongelige Bibl. 20 flg., Thura idea hist. lit. Dan. 231 flg.

af fra Wegeners A. S. Vedel, og Forholdene havde kun lidet forandret sig til det Bedre. Herhjemme klages der over, at Forfatterne for Bekostningens Skyld knap nok kan faae sine Bøger trykkede, kun Æventyr, Viser og Andagtsbøger fandt Afgang og kunde betale sig[1]). Udenlands var det vistnok langt bedre, navnlig sendte Hollænderne en Mængde gode Bøger ud i Verden, Vanskeligheden for Danske laa dog i, at skaffe sig behørig Kundskab om det Udkomne, og under den daværende Tilstand af Forbindelsen mellem Land og Land faae det Vigtigste af det bragt herhjem. Som danske Bogførere, Benævnelsen for en Boghandler, omtales Flere ved denne Tid. Peder Andersen, der har trykt alle Udgaverne af Kosmografien, og med hvem Hans Nansen desaarsag stod i Forbindelse, hørte ikke til de anseeligere. Universitetsboghandler Joakim Moltken havde tjent mange Penge ved Udgivelsen af Psalmebøger og gudelige Skrifter; Jørgen Holst, Universitets-Boghandler og Bogbinder, baade Forlægger og Forfatter selv, stod i Forhold til Tidens Lærde og omtales som den, der har skaffet Kongen en Deel Bøger; Daniel Paulli gjorde sig især bekjendt som Forlægger og Redaktør af en af de første danske stadige Aviser, de saakaldte »extraordinaires maanedlige Relationer«. De navnkundige hollandske Elzevirer havde et søgt Oplagssted af Bøger paa Børsen, hvorhen der fra Leiden aarlig bragtes Landkort og nye Skrifter. Om Peder Haubold fortælles, at han besøgte Frankfurtermessen og modtog Kommissioner om Indkjøb; Jens Wolf, der havde studeret og var den ret begavede Forfatter til Encomion Daniæ og Norvegia illustrata, havde sin Boglade i Roskilde, hvorfra han siden flyttede

---

[1]) Werlauff hist. Antegn. til Holberg 1, 89 flgde.

til Kjøbenhavn. Men herhjemme, klager Ole Worm, var Bogmarkedet ikke destomindre kun ringe[1], for ikke at sige slet. Det var derfor væsenlig gjennem reisende Boghandlere, danske saavelsom fremmede, man gjorde sine Indkjøb; som saadanne omtales, foruden nævnte Peder Haubold og en anden dansk Mand, Johannes Elzevir og Bogtrykker Johannes Jansons Reisende, der besøgte Kjøbenhavn og modtoge Bestillinger. Vilde man i saa Henseende have gode Raad, henvendte man sig til de Lærde, der, naar en Bogsending indtraf, gjerne vare at finde hos Boghandleren[2]; Hans Nansen stod jo desuden i saamange Berøringer med en Deel af dem, at han ikke kunde være i Nød for Anviisning. Under disse Omstændigheder at kjøbe sig et Bibliothek sammen, kostede imidlertid blanke Penge, dog derpaa lod Hans Nansen det ikke skorte til noget priseligt Øiemed.

Det var især det historiske Fag, han kastede sig over, og han skaffede sig ogsaa tilsidst en Samling af saagodtsom alle Kroniker og historiske Skrifter, der vare trykte paa Dansk, Tydsk og Hollandsk. Svensk har naturlig ikke heller manglet, og rimeligviis overkom den flittige Samler ved sine islandske Forbindelser en eller anden islandsk Sjældenhed; Bekjendtskab med gammelnordisk Litteratur begyndte just at dæmre ved Ole Worms, Brynjulf Svendsons og Arngrim Jonsons Bestræbelser, saa den, der, som Hans Nansen, forstod Islandsk og havde Sands for Historien,

---

[1]) Thura idea hist. lit. Dan. 239, Worms ep. 90, 1110, Werlauff om st. kgl. Bibl. 2den Udg. 14, 27, Schlegels Saml. 2, 1, 111, 165-66, 175, Bircherods Dagbøger 205 og fl. St. Klager fra de kjøbenhavnske Boghandlere over at de fremmede overskred sine Rettigheder, haves i acta consist. Nr. 4 for 5. Juni og 27. Okt. 1624.

[2]) Worms ep. fl. St., f. Ex. 16, 47, 79, 90, 341, 1110, Schlegels Saml. 2, 1, 113.

vel maatte blive opmærksom herpaa. At kosmografiske, astronomiske, naturvidenskabelige, juridiske, statsøkonomiske, religiøse Skrifter paa de nyere Sprog have været indlemmede i Samlingen, kan vist ikke feile; Latin og hvad hiin Tid egenlig skattede som Lærdom, fandtes der herimod næppe Noget af. Mellem sine Boghylder tilbragte Hans Nansen mange af de Fritimer, der skjenkedes ham, og han havde den Fornøielse, at hans Søn Hans, der dog ingen lærd Opdragelse fik, ganske deelte hans Sands for Historien. Efter den Gamles Død overtog denne Bibliotheket, forøgede det og opstillede det i sin Gaard paa Slotsholmen, men Natten den 4de Marts 1679 gik den hele Skat op i Luer tilligemed Griffenfeldts, ogsaa her opbevarede Bogsamling[1]).

Hans Nansen havde med sin Hustru Sofie, der overlevede ham og først døde den 12te Januar 1674, ialt havt fem Sønner og fire Døttre. Den ældste Søn Mikkel gik samme Vei som Faderen og blev islandsk Kjøbmand. Hans store Rigdom er allerede omtalt, maaskee skrev en god Deel af den sig fra hans Kone Karen, en Datter af »fornemme« kjøbenhavnsk Borger Rasmus Jensen: idetmindste veed vi, at Svigermoderen havde gjort Kongen Laan og derfor faaet en Gaard i Pant, samt at »Karen Rasmus Jensøns« 1651 fik Gods i Dragsholm, Antvorskov, Bornholm og Herredsvadklosters Leen for 29,965 Rdlr. 36 Sk. En Deel af Formuen anvendtes efter hans Død til Kjøbet af Steensballegaard, som ved hans Datter-

---

[1]) D. Paullis extraordinaires maanedl. Relationer for Marts 1679, sammenlign O. Wolfs Griffenfeldt 416, öresundische Relation vom 8. Martii 1679, R. Capellus lectiones bibliothecariæ z. 5 & 6, Molleri cimbr. litt. 1. 457. Kataloget over Griffenfeldts Bibliothek findes trykt paa Kongens Bibliothek.

datters, Frøken Charlotte Amalie Griffenfeldts, Giftermaal kom i Kraghernes Værge[1]). Han havde ivrig deeltaget i Frihedsmændenes Bestræbelser i Kjöbenhavn, i Oktober 1658 træffe vi sidstegang hans Underskrift under et af deres Andragender, han maa følgelig være død imellem denne Tid og noget før August 1660, da den Gamle er hans Børns Værge[2]). Han døde inden han fyldte 31 Aar og efterlod sig to smaa Døttre, Sofie og Katrine, der kom i Huset hos Faderen, samt en Enke, der indgik nyt Giftermaal. Blandt Hans Nansens andre Sønner, hvoraf den ene hed Evert[3]), døde to i en ganske ung Alder. Hans Nansen, opkaldt efter Faderen og født 13de August 1635, skulde ogsaa være Sømand og Handelsmand; han blev først sat i en dansk Pugeskole, saa holdt Forældrene en Student hjemme, som lærte ham lidt Latin, saa læste han sammen med nogle andre Børn og blev tilsidst sat i Skole hos den bekjendte David Reich, Holbergs David Skolemester, at lære Tydsk, Regning og Skrivning. Derefter uddannede han sig i forskjellige Handelstæder ved Østersøen og Warschau, kom 1655 i islandsk Kompagnis Tjeneste som »Vinterkjøbmand« paa Færøerne, gik til Holland at lægge sig efter Mathematik og Sømandskunst, og blev 1657 Kjøbmand paa Vestmanö, hvorfra han under Krigen besørgede Handelen paa

---

1) »Karen Rasmus Jensøns« Gods findes i den Side 236 Note 1) omtalte Afregn. med K. og i Mikkel Nansens Br. 6. Nov. 1654 i Langebeks Dipl. i Geh. Arkiv. Svigerfaderen R. Jensen kaldes »fornem Borger« i Wolfs evigvarende Kalender, Dedicatio; at Mikkel N. var islandsk Kjøbmand, fremgaaer af det under næste Note anførte Br., ifølge hvilket Faderen af hans Bo tilbyder Kongen 1000 Rdlr. i islandsk Fisk. Om Steensballegaard, see Beckers danske Herregaarde, hvor dog den Feiltagelse maa rettes, at det var Mikkel Nansen selv, som kjøbte Gaarden.

2) K. Br. 25. Aug. 1660 i Sjæll. Tegn. Nr. 35 Geheim. Arkiv.

3) Genealogisk Optegnelse i Geh. Arkiv.

Glückstad. 21de November 1665 ægtede han en Datter af Borgemester Peder Pedersen, Brylluppet stod paa danske Kompagni[1]), gjennem ham blev den nansenske Mandslinie forplantet ned til vore Dage. Den yngste Søn af Hans Nansen, hvis Navn er ubekjendt, lader til at have studeret og havde paa fjerde Aar ligget udenlands, da Faderen døde[2]).

Af de 4 Døttre døde ogsaa een i meget ung Alder, to bleve gifte med rige Enkemænd; om just Hjertet var med i Spillet, bliver et andet Spørgsmaal, Tidens Anskuelser hyldede afgjort Fornuftgiftermaalet. Dorthe, den ene af disse, født den 29de Januar 1633, en beskeden, smuk, huuslig Pige, ægtede den 9de April 1654 Borgemester Finn Nielsen, en gammelagtig Enkemand, der fra Ungdommen havde været hendes Faders Ven; de fik ingen Børn, og han døde den 14de Juli 1663. Derpaa giftede hun sig andengang 4de Juli 1665 med den rige Enkemand Peder Pedersen Lerche, forhenværende Raadmand i Odense og Broder til den bekjendte Bogelsker og Lærde, Stiftamtmand Kornelius; han førte et stort Huus, blev Herre til Rygaard og lod sig adle, fra hans Ægteskab med hende nedstamme de nuværende Grever Lerche[3]). En tredie Datter Maren, opkaldt efter Bedstemødre og Moster, ægtede i Mai 1655 den ligeledes hovedrige Kjøbmand, Enkemand

1) Genealogisk og biographisk Arkiv 167 flgde, hvor den yngre Hans Nansens Biografi haves; om David Skolemester Werlauffs Holbergiana, nyt hist. Tidsskr. 6, 363 flgde.

2) Ligprædiken 33.

3) Om Dorthe Nansen haves Program, hun døde 20de Mai 1675. Om Peder Pedersen Lerche fortælle Bircherods Dagbøger 101, at han d. 24. Mai 1665 nedlagde sin Raadmandspost i Odense, han maa ikke forvexles med Borgemester i Kjøbenhavn Peder P. eller Raadmand sammesteds af samme Navn; see ellers om ham Giessings nansenske Stamtavle. Han var født 1614 i Nyborg og før med Dorthe N. gift med Anna Hasebard, efter Dorthes Død derimod med Sofie,

Ditmer Böfeke, en af Kjøbenhavns Frihedsparti, der blev Raadmand og endte som Herre til Førslevgaard[1]). Om den fjerde Datters Navn og Levnetsomstændigheder er os Intet bekjendt. Den gamle Nansen levede længe nok til at see, at det gik hans Børn som jeg ovenfor har fortalt det, i det Hele altsaa vel og glædeligt, han var ogsaa omgiven af en rask opvoxende tredie Slægt, muntre og trivelige Børnebørn.

Den Gaard, han beboede, laa, efter Grundtaxten paa Raadstuarkivet 1661 og 1668, i Snaregade paa den nordre Side og indtog omtrent nuværende Nr. 11 og 12, den gik ikke ud med Baggaarden til Kompagnistræde. Den blev 1661 anslaaet til 800 Rdlr., 1668 til 900, en ret anstændig Taxationssum, naar vi høre, at nuværende Bisperesidents sattes til 1000 Rdlr. og den største private Gaard, Oluf Parsbjergs, (senere saakaldte Steenbuks) til 3500 Rdlr. I Handelen synes Eiendomme derimod at have havt en betydelig høiere Priis; den Gaard i Kannikestræde, der stødte op til Regentsen, solgtes 1661 for 5025 Rdlr., Ulfeldts Gaard havde kostet 20,000 og vurderes kun til 2000, og i Nr. 11 ved Gammelstrand, taxeret 1661 og 1668 til 1000 Rdlr. og ved søregen Vurdering 1673 til 5100

Borgemester Peder Pedersens Datter; han eiede Rygaard, var Comerceraad, Høiesteretsassessor, adledes 20. Marts 1679 og døde 1683.

1) En Genealogi i Geh. Arkiv og den nansenske Stamtavle hos Giessing. D. Bøfeke eiede efter Grundtaxten 1661 en Gaard paa Amagertorv og een i Skoboderne, han var meddeelagtig i islandske Kompagni (Interessenteres Br. 24. Marts 1663 i Adkomstbreve Nr. 696 i Geh. Arkivet) og omtales i Bircherods Dagbøger 211 »som rig Mand og anseelig Negotiant«; efter Hofmans Fundationer 9, 226, 228, 231 forestod han 1673 Patronatet for Helliggjestes Kirke og legerede til Kirke og Hospital. Han var Enkemand, da han ægtede Maren N., og i det Hele tre Gange gift, en af Sønnerne Hans blev adlet 1682. Han døde 26. Aug. 1681.

slette Daler, havde Hans Nansen og hans Svoger sat 2000 Rdlr.; men man fik ogsaa 50 Rdlr Mynt i halvaarlig Leie af en simpel Kjælder i samme Gaard. Omtalte Hans Nansens Gaard maa efter Tid og Leilighed have været passelig for en Mand af hans Stand og Rigdom, sikkerlig var den velforsynet med Pakhuse til hans Handelsbedrift. I Nybrogade stod maaskee hist og her et Skipperhuus, men Gaden forekommer førstegang paa Resens Grundtegning 1674, i Nansens Dage var den næppe til; Udsigten fra Baghusene paa Snaregadens søndre Side over den temmelig brede Kanal til Slotsholmen maa derfor antages for fri. Nybro, der ved Prinds Christian den femtes Formæling blev sat ny, tildeels med Steen, tildeels med Vindebro, førte fra Enden af Knabrostræde over til Slotsholmen, til den saakaldte Trompetergang ved Kalleboderne[1]). Ad den Vei havde Nansen let at komme til sine Forretninger, naar han skulde i Statskollegiet, Høiesteret eller til islandske Kompagnihuus, Veien for ham til Raadhuset var heller ikke lang, han boede midt i sin Virkekreds. Ved Stranden havde hans Svigersøn, Finn Nielsen, og hans Søns Svigerfader, Borgemester Peder Pedersen, sine Gaarde, der laae omtrent hvor nuværende Nr. 10 og Nr. 14, 15 ligge; paa Amagertorv eiede den anden

[1]) Gaardes Priis, Bircherods Dagbøger 69, hist. Tidsskrift 3, 468 og Papirerne til Nr. 11 ved Gammelstrand. Nybrogades 3 smaa Boder see Grundtaxt 1668, samme omtaler »Knabrostræde med den nye Bro«; om Nybro Wolfs Encomion 156. Ved nøiere at tænke over Grundtaxten, er jeg kommen til at ansætte Hans Nansens Gaard omtrent hvor nu Nr. 10 og 11 eller snarere 11 og 12 findes. Den ligger nemlig, hedder det, paa Gadens nordre Side, Beregningen af dennes Bygninger begynde fra nordre Hjørne ligeoverfor Magstræde, nu Nr. 7, og Gaarden var da den femte i Rækken af Gaardene, der omtrent vare ligesaamange i Tal som nu. Nr. 11 er et smalt Huus, som kjendelig før har udgjort en Deel af en af de tilstødende Gaarde.

Svigersøn, Raadmand Ditmer Böfeke, ligeledes en Gaard; nuværende Løveapothek, tidligere tydske Kompagnihuus derpaa Arkelihuus, tilhørte hans Svoger, Apotheker Fleischer[1]); andre Venner og Frænder boede ogsaa deromkring. Det var altsaa behageligt Naboskab.

Hans Huusindretning roses i Programmet over Dorthe Nansen for sin Elegants, udenat dog Moden virkede forstyrrende. Vi kan gjøre os en omtrentlig Forestilling om den fra vore Museer og gamle Efterretninger, saasom Ogiers Reise i Schlegels Saml. 2det Bind. Svære Gipslofter med Basreliefs, tavlede, mørkladne Vægge, stundum malede med mythologiske og bibelske Forestillinger eller behængte med Skilderier, rigtudskaarne, men ikke ret mange Stole, sommetider Bænke med Hynder opstillede langs Væggen, høie, massive Chatuller og Senge med Omhæng i Renaissancestiil hørte dengang til Udstyrelsen af et velhavende Huus. Vilde man om Sommeren nyde Landlivets Behageligheder, da stod, som fortalt, Lystgaarden i Lystrup i Egnen af Slangerup til Familiens Tjeneste. Børnene bleve optugtede af en Fader, der overalt nød Høiagtelse, og en elskværdig, huuslig Moder, om hvem det i Programmet over Datteren Dorthe heder, »at hun i stor Lykke bevarede de gamle Sæder og den gamle Ærbarhed«; tidlig saae de i hende et levende Exempel paa Fromhed og Godgjørenhed, thi hun lod, som hendes Program fortæller, Føde og Klæder i Løndom skjenke bort, saa mangen Fattig velsignede hende derfor. Med Alvor holdtes de til Gudsfrygt, Hans Nansen forsømte ikke gjerne sin Prædiken. For Sønnerne maatte den saa erfarne og dannede Mands Samtaler være vækkende, og de artede sig ogsaa vel, som

---

[1]) Grundtaxt 1661 og Jonges Kjøbenhavn 404—5.

vi vide, Døttrene og de to Sønnedøttre oplærtes til et beskedent, kvindeligt Væsen. De bleve holdte som det sømmede sig deres Stand og vante til Omgang med hiin Tids fine Verden, de havde Piger, Kudsk og Tjener til Opvartning, og Kareten havde ovenikjøbet hans Majestæt selv foræret deres Fader; men de fik næppe Lov, som det hedder om Modedamerne, »at gaae besnørede med Harniskliv og graat bepudrede med saamange Taftes - Baand paa Hatten, at man ordenlig maatte lede om den«, eller hver Dag vise sig paa Komedie eller paa Børsen, hiin Tids Østergade, hvor Damepynten var udstillet[1]). Som de voxede til, bleve de, hvad der er fortalt, giftede bort til rige og ansete Mænd.

Hans Nansens Omgangskreds bestod af den høiere Borgerstand, Borgemestere, rige Handelsmænd, Embedsmænd. Af og til viste vel en Lærd sig, som Ærkebiskoppen, den gamle, venlige Longomontanus, der dog døde en Snees Aar før Hans Nansen, Kongens Livmedikus og Nansens Bysbarn Dr. Poul Moth, Kanniken Simon Vibe, Professor Villum Lange, Dr. Peder Resen[2]); Peder Schumacher, som vakte saa overordenlig store Forventninger, opsøgte efter sin Hjemkomst fra Udlandet her sin Brud, den blomstrende Katrine, Mikkel Nansens Datter, næppe endnu kommen over Barndomsalderen, da hun gav ham Jaord[3]). Ogsaa Mænd af Hofkredsen kunde komme her,

---

[1]) A. Bordings poetiske Skr. ved Rostgaard 1, 315 og Ogier i Schlegels Saml. 2, 1, 111.

[2]) Om Moth see hans Program, Th. Bartholins medicus perfectus og Möllers cimbr. litt. 1, 420—21; om Simon Vibe genealogisk og biographisk Arkiv 85—86; om Dr. Resen Rothes brave danske Mænd 1, 600 flgde.

[3]) Om hende haves Program; hun er født den 1ste Marts 1656,

idetmindste i Besøg: den adlede Resident Kornelius Lerche, som var en Broder til Nansens Svigersøn og siden blev tagen til Skiftekomissær i hans Bo, den ligeledes adlede Resident Peder Vibe, Fru Nansens Fætter, Rigshofmester Jokum Gersdorf og hans Søn Kristian, der sidenhen ligeledes friede sig ind i Familien og fik en Datter af Mikkel Nansen[1]. Blandt Tydskerne havde Hans Nansen, idetmindste til en Tid, nogen Forbindelse med Rentemester Kristoffer Gabel, forhenværende Tolddirektør, nu Amtmand Henrik Möller, Lodtager i det islandske Kompagni, og desuden vel med Postdirektør Poul Klingenberg[2]. De, som

---

gift 2den November 1670 og død i Barselseng 17de Mai 1672. Ved Brylluppet skrev Th. Bartholin sine quæstiones nuptiales og T. P. Hualsovius danske og latinske Vers med Træsnit, hvor blandt Andet i en Medaillon findes Bruds og Brudgoms Billeder. Om Brylluppet, Griffenfeldts Kjærlighed til hende og Sorg over hendes Død, see O. Wolfs Griffenfeldt 47 flgde; hun er Stammoder til Kragh-Juel-Vinderne og Grev Frys.

[1]) Fra hende og ham nedstamme de endnu levende Gersdorfer paa Fyn

[2]) Gabel skal efter Hofmans danske Adelsmænd 3, 279 nedstamme fra en adelig Familie i Thyringen, være født 1617 og 1648 have havt Opsyn med Sundtolden. Men disse Efterretninger ere bestemt opdigtede, forat dække, at han var en homo novus, fremdragen af Kongen, hos hvem vi oftere træffe stærk Tilbøielighed til at omgaaes med og indhente Raad hos ganske simple Folk. De mistænkeliggjøres derved, at der ikke efter Skik udkom Universitetsprogram eller Ligprædiken over Gabel. Gram paastaaer som en afgjort Sag, (hist. Tidsskr. 4, 294), at han var af ringe Familie. Han havde studeret og var en god Musikus, siger Gram, og friede til en Landsbyorganists Datter i Holsten, der dog gav ham Kurven, hvorover han siden blev meget glad, da dette gjorde, at han reiste sin Vei, kom i Tjeneste hos Kong Frederik, daværende Ærkebiskop i Bremen, og fra Posten som Skriver, der ifølge et Regnskab 1656 i Geheimearkivet endnu kun havde 340 Rdlr. Løn eller omtrent som Livbarberen, (Suhms Saml. 2, 3, 55 har en ringere Sum), vidste at svinge sig op til de høieste Poster; 1656 havde han dog ogsaa Færøerne i Forlening imod en Afgift af 1000 Rdlr. I Beckers

kom jævnligst til ham, maae dog have været Familie og de egenlige Venner. Der var Svogeren Apotheker Fleischer, en ærværdig, aldrende Mand, født Slesier og en Mand, der nød Agtelse selv i Udlandet. Hans Apothek var meget søgt, han levede i Velstand og holdt et anstændigt Huus, hvor Dr. Otto Sperling af og til blev indbudt til Middag, dengang denne kom herind; han havde vakkre Børn, og i sin store Have i Dronningens Gade har han

---

Saml. 1, 207 og et Sted i Geheimearkivet kaldes han Kongens Kammertjener, desværre har jeg forsømt, at optegne mig Stedet; efter Becker 2, 436 maa han 1631 være kommen i Kongens Tjeneste. En Holstener Jæger af hans Familie var, efter O. Sperlings Selvbiografi, med at fange denne. Men skulde der muligviis ved dette Holsten, som det synes Gabels Fædreland, ikke være at tænke paa det saakaldte »dansk Holsteen«? I Gram Herred, Nustrup Sogn i Slesvig ligger en Bondeby Gaböl; denne Bemærkning skylder jeg Bibliothekar Professor Thorsen. 1660 blev Gabel Rentemester, 12. August 1664 adlet og Statholder i Kjøbenhavn (Bircherods Dagbøger 97), han døde den 13. Okt. 1673 som Herre til Gieschenhagen, Rantzausholm, Bavelse og Tuerø, Etatsraad, Kammerraad, Høiesteretsassessor, Guvernør over Færøerne, og begroves den 24. November s. A. i Petri Kirke (Traur-Gedicht af B. B.); om hans Titler, en Indskrift paa hans Huus i Resens inscr. hafn. 272. Han var Hovedmand ved Omvæltningen 1660 og siden under Frederik den 3die altformaaende Minister, omtales som saadan paa mangfoldige Steder af Gesandterne i Beckers Saml. til den danske Hist., navnlig 2, 436 og 1, 239, hvor han kaldes »den rette mignon du roi«; s. sted 1, 298 skildres det Had, han havde paadraget sig, og hvor glad man blev, da hans Anseelse faldt med den nye Konge. Han var gift med Armgaard Badenhaupt, hvis Fader efter 1650 eiede Bavelsegaard, saa Gabel altsaa har faaet den med hende, (Pontopp. d. Atlas 6, 376, 417), hun døde 1699 efter Stamtavlen i Hofmans danske Adelsmænd. Hos Becker 2, 406 findes et Rygte, om at han ved Gift vil skille sig af med Modstandere; 2, 436 findes hans Karakteristik. Om hans mange Grundeiendomme i Kjøbenhavn, vidne de forskjellige Grundtaxter paa Raadstuarkivet. Hans Sønner ere velbekjendte, en Datter, Ane Margrete, ægtede Grev C. Reventlou, Beckers Saml. 2, 249; om hans Slægt see Stamtavlen hos Hofman. Om Henrik Møller og Poul Klingenberg sees Beckers Saml. 1, 230 og 48.

vel af og til kunnet byde Slægt og Venner til Gjæst. Den ene af Sønnerne, der ogsaa hed Esaias, var jævnaldrende med Dorthe Nansen, en livlig, særdeles begavet, frisindet Natur og saa ivrig Fædrelandsven, at han sidenefter nær var kommen galt afsted, da han i sin Harme fra Prædikestolen kaldte Freden til Lund »en skammelig og skiden Fred«. Som allerede dette Træk viser, var han ikke ganske fri for Overspændthed; i sin Ungdom lod han tilligemed sin Broder Hans, der ligeledes studerede, sig henrive af Niels Krønikes Sværmerier, skrev Skamskrifter, ogsaa sigtende til Borgemester Hans Nickelsen, hvorfor han 1655 blev dømt fra sin akademiske Borgerret, maatte staae aabenbare Skrifte i Helliggjestes Kirke og blev saa skikket udenlands, forat gjære ud. Saaledes havde Hans Nansen paa nært Hold i sine Nærmestes Kreds været Vidne til Tidens religiøse Frihedsbevægelser. Men han tog sig af den Unge med faderlig Omhu, hvad denne roser ham for i hans Grav, fik Følgerne af hans Sværmeri slaaede ned, og nu stod Fleischer siden 1665 som agtet Sognepræst ved samme Kirke, hvor han for ti Aar siden havde gjort offenlig Afbigt; den nansenske Familie havde ham til sin Skriftefader[1]). Foruden disse to nævnte Børn havde

[1]) 12. Marts 1655 legerer Apotheker Fleischer 200 Rdlr. til Medtjeneren i Helliggjestes Kirke, samme Dag legerer Maren Surbæks, sal. Henrik Berners, 100 Rdlr. til samme; (Hofmans Fundationer 9, 229—30); disse Legater sigte sikkert til at mildne Stemningen mod Sønnerne, hvis Anklage for sværmersk Færd svævede for Domstolene. Men hvem er Maren Surbæks? Det maa være Fleischers og Nansens Koners Moder eller Kusine, da hun kalder de to sine Svogere, om hvem, hvis hun er Moderen, vi altsaa heraf høre, at hun efter Borgemester Hans Pedersens Død har indgaaet nyt Ægteskab og andengang er bleven Enke. Om Præsten Esaias Fleischer haves Program, der ogsaa kommer til at berøre Faderen, hvilken iøvrigt nævnes i Bircherods Dagbøger 84 som »en af

gamle Fleischer endnu en Søn, Gregorius, som blev Student 1657, fik Faderens Apothek og døde 1715, samt en Datter, Ane-Marie, gift med islandsk Kjøbmand Isak Klaumann, og en anden Datter, Veronika, gift med Justitssekretær Morten Scavenius. Borgemestrene og Assessorerne Peder Pedersen og Kristoffer Hansen, sidstnævnte Professor Thomas Bartholins Svigerfader, Oberst og Stadshauptmand Frederik Thuresen[1]), Svigersønnerne, Borgemester Finn Nielsen

---

Gravitet og store Midler anseelig Mand«; O. Sperling i sit Levnet (Suhms nye Saml. 3, 214 og Ny kgl. Saml. fol. 1389) taler om, at han 1636 af og til blev bedet tilbords hos ham. Fleischer havde Levering af Medikamenter til »Børnehuset«, og en Barbeer til Børnene bestiltes ogsaa hos ham, ligesom man endnu i Italien bestiller sin Læge paa Apotheket. Da han imidlertid holdt sine Leveringer noget dyre, paatog Sperling, som blev Børnehuuslæge, sig, at besørge det Fornødne og levere det for Mindre end det Halve. Han var andengang gift med Sofie Nansens Søster Maren, med hvem han havde de to omtalte Børn, og eiede foruden sin Apothekergaard endnu 3 Huse og en stor Have i Dronningens Gade (Grundtaxt 1661 og Pontopp. origines 456); han døde 77 Aar gammel 13. Januar 1663. Esaias den yngre var født 25. Okt. 1633, han var udenlands fra 1656 til 1664 i England, Frankrig, Tydskland, Italien. Om hans og hans Broder Hans's Sværmerier førend Reisen, see Pontopp. annal. eccl. Dan. 4, 416 flgde, Domsakterne i Doms-Kopibog 1646—56 i Konsist. Arkiv; han dømtes oprindelig fra sin akademiske Borgerret. 1665 26. November blev han kaldet til Præst ved Helliggjestes Kirke, hvis Patron Magistraten var, han døde 5. Febr. 1697. Om hans Historie ved at omtale Freden, see Birckerod 201, »og sprang der siden gode Penge til dem, der talte hans Sag i Lave«: Han blev gift 1667 med Ellen Jakobsdatter.

[1]) Om Frederik Thuresen haves Program. Han er født i Aalborg 8. Dec. 1613, Faderen, en Kjøbmand, døde i hans unge Aar; han sattes i Skole, og Moderen vilde havt ham til at studere, men det stred imod hans Tilbøielighed. 16 Aar gammel kom han paa et Kontor i Kjøbenhavn, gjorde saa en Udenlandsreise til Frankrig, England og Belgien, bosatte sig og tog Borgerskab i Kjøbenhavn 1645 og ægtede s. A. 29. September en Enke, Else Isaksdatter, der var ældre end han; selv fik han ingen Børn, men han havde flere

og Raadmændene Ditmer Bøfeke og Peder Pedersen Lerche, ere tidligere omtalte. Mod disse og hele sin Familie viste Nansen sit ganske Liv igjennem en uskrømtet Kjærlighed, som blev gjengjældt. I hans nærmeste Vennekreds hørte Alle til Frihedsmændene og de ivrige Fædrelandsvenner, der er derfor i fortrolige Samtaler sikkert skiftet mangt et alvorligt; bekymret Ord om Tydskernes Indflydelse og de Regjeringsgrundsætninger, som bleve de herskende efter 1660.

Leilighedsviis er jeg kommen til at omtale Hans Nansens oprigtige Gudsfrygt, den opretholdt ham i mørke Timer, hvoraf hans Liv, trods sin ydre Glands, ikke maa have havt faa. Det var ikke blot Familieulykker, Tabet af Børn, der rammede ham haardt; med sin Tænkemaade maatte han ogsaa høist smertelig berøres af de store offenlige Ulykker, han oplevede. Hans Gudsfrygt giver sig blandt Andet tilkjende paa en Maade, der var almindelig hos hiin Tids Fromme, ved Gaver nemlig til Kirker og Fattige. Helliggjest Kirke, hvis Patronat endnu tilkommer Magistraten,

---

Stifbørn. Han begyndte sin militære Bane som »Rodemester« i Borgerskabet eller Fører for 10 Mand, blev Fændrik og tilsidst Stadshauptmand, han var ogsaa første Formand for de 32 Mænd. Efter Krigen fik han, som de Andre, der havde udmærket sig, en Guldkjede, blev Stadoberst 1664 og Assessor i Generalitetet; Bremersvold hed den Herregaard, han kom i Besiddelse af. I Kjøbenhavn eiede han, efter Grundtaxten 1661, sin iboende Gaard ved Stranden i Nærheden af Færgestræde, en Gaard paa Nørregade, et Huus paa Vestergade, 9 Huse paa den saakaldte »Klokkerhøi« ved Nørrevold, et Huus i Kongensgade og ligesaa i lille Kirkestræde. Hans Ydre var anseeligt, af Karakteer var han hidsig. Da han var barnløs og ingen Ynder af stor Luxus, efterlod han betydelige Midler og viste en virkelig storladen Gavmildhed. Ved Testamenter, der findes paa Raadstuarkivet, skjenkede han 1654 2500 Rdlr. til Hospitaler i Bergen, Kjøbenhavn og Aalborg, 1667 6000 Sletdaler til Fattige i Kjøbenhavn og Aalborg, s. Aar 1000 Sletdaler til Nikolai Kirke. Han døde 14de April 1675.

og som var hans egen Sognekirke, betænkte han godt, forærede den en Lysekrone, en massiv Altarkande og 300 Rdlr. til et nyt Orgel; i hans Tid blev Udgangsdøren til Urtegaarden bygget og en Indskrift herom opsat. Til »Børnehuset«, sengeliggende Fattige og andre Trængende sendte han mange milde Gaver. Paa sin Dødsseng stiftede han 2 Legater, hvert paa 500 Rdlr., hvis Renter skulde tilfalde deels Kirken, deels de Fattige[1]). Hans Godgjørenhed lader sig vel ikke sammenligne med hans Vens, Thuresens, der skjenkede bort i Tusindviis, det maa imidlertid herved erindres, at Thuresen ingen Børn selv havde.

I denne smukke Skikkelse viser Hans Nansens Privatliv sig for os, den gamle Mand hædredes som Familiens Patriark, hvis Raad blev søgt af Alle i deres vigtige Anliggender — Præsten Fleischer raadførte sig saaledes med ham om sit Giftermaal —; og Nansens Raad, hjertelige og forstandige som de vare, hørte visselig til de gode Raad.

Omtrent et Aar før hans Endelig mærkede han, der iøvrigt havde en kraftig, sund Natur, at Kræfterne toge af, men arbeidsom som han var, sparede han sig ikke og hang i Forretningerne; skjøndt Alle bade ham, holde sig hjemme, vedblev han dog navnlig at vise sig i Høiesteret. Endelig kunde han ikke mere, den 21de Oktober 1667 lod han den berømte Professor Oluf Borch, som for ikke længe siden var vendt hjem fra Udlandet, kalde til sig, følgende Dag ogsaa kongelig Livmedikus Dr. Poul Moth. Men deres Midler hjalp ikke, og den 2den November gik

---

[1]) Ligprædiken 38—39, Resen inscript. hafn. 135, 140, Jonges Kjøbenhavn 341, 345, Hofmans Fundationer 9, 217—218.

han tilsengs, for ikke mere at reise sig, Kræfterne toge saa pludselig af; ønskede Nogen af de Besøgende ham, at han maatte komme sig, gav han til Gjensvar: »efter Guds Villie«. Hans Huus var beskikket og Testamentet gjort. Den 9de berêdte han sin Hustru paa Afskeden, bad hende ikke sørge og græmme sig, men takke Gud for den Tid, de havde levet sammen. »Og hvorfor, sagde han, vil I dog saa meget sørge og græde, allerkjæreste Hjerte, da jeg efter denne store Uro kommer til den salige Ro og Hvile hos min Frelser Jesum Christum udi usigelig Glæde og Herlighed. Jeg havde sat mig føre, idag eller imorgen at tage Afsked med vore Børn og saa paa Mandag forlige mig med vor Herre, mens eftersom jeg er heelt svag og ei veed, naar Gud vil kalde mig herfra, vil jeg dog heller idag forlige mig med vor Herre«. Esaias Fleischer blev da hentet og berettede ham i Kones, Børns og Venners Nærværelse. Med ydmyg Anger bekjendte han sine Synder, navnlig, at han ikke havde været saa taknemmelig mod Gud, som han burde, og sagde, da Sakramentet skulde rækkes ham: »jeg burde billigen at sidde paa mine Knæ, at annamme min Frelsers Legeme og Blod, men eftersom jeg ei nu kan, vil jeg bøie mine Hjertens Knæ.« Efter endt Altargang takkede han Gud inderlig og trøstede sig selv med Sprog af Guds Ord. Den 10de November tog han Afsked med Hustru og Børn og formanede dem til, altid at elske hverandre indbyrdes og holde sig til Gud; om Eftermiddagen følte han sig saa mat af den lange Tale, hvorfor han kun bad dem adlyde sit Testamente, »sin skriftlige Befaling«, og ønskede Guds Velsignelse over dem. Siden laa han hen i stille Bøn. Den 12te om Morgenen mellem Fire og Fem, spurgte han, hvad Klokken var, og udbrød: »er den alt saa meget, nu da i Jesu Navn«!

Kl. sex sov han stille hen[1]). Af de øvrige Hovedmænd Statsomvæltningen døde Svane og Lenthe næste Aar, Hannibal Sehested var død eet Aar, Finn Nielsen 4 Aar i Forveien, Peder Pedersen og Kristoffer Hansen døde to, Kongen tre Aar senere, Gabel 1673, Thuresen 1675 og Hans Schak 1676. Saaledes var hele denne mærkværdige Slægt gaaet til Hvile.

Hans Nansens Begravelse var saa smuk, som det var tilladt ved en Mands Død, der ikke var Adelsmand. Loven af 26de April 1656 forbød disse Vaagestuer, hvor det ofte gik saa usømmelig til, hvor der blev drukket tæt og leget Julelege; derimod maatte nok tre Mænd holde Ligvagt. Hos lærde Adelsmænd træffe vi Professorer udføre denne sidste Kjærlighedsgjerning, muligviis har Raadmænd eller Borgemestere vaaget ved Hans Nansens Baare. Ligstuen maatte kun »drages« med hjemmegjort Lærred og Dreiel, der kunde indbydes 8 til 10 til at klæde Liget og til Kistelæg; Ligdragten turde vel ikke være af Silke, men en Hue og en Pude af Atlask under Hovedet var ikke forbudt. Kun til selve Familien maatte der gjøres Sørgeklæder, Bedemanden maatte ikke faae mere end 2 Rdlr. og Bedekonen 2 Sletdalere. Kisten kunde overtrækkes med Bai, dog uden Snore, men turde ingen Messingplade have. Tolv Par Mænd med Sørgekapper og ti Par Kvinder med Sørgekaaber over Hovedet kunde følge, beværtes maatte de ikke; for Ligbærerne derimod kunde der blive skjenket til Maadelighed. Der maatte ringes over Liget een Time, hele Skolen med Kapper paa kunde følge og synge danske

[1]) Ligprædiken 40—47, om Nansens Sundhed s. sted 93. Om Hannibal Sehesteds Død i sin Maitresses Arme haves en løs Efterretning i A. Kellinghusens monum. hist. nobil. D. illustrantia paa Geheimearkivet; troværdigere Beretninger findes i D. Mag. 3. R. I.

eller latinske Sange over Graven; Ligprædiken turde kun vare een Time, og, forat Præsten ikke skulde tage feil, var det Klokkeren paalagt, at vare ham ad, naar Tiden var tilende. En Fiskal skulde have Tilsyn med, at disse Bestemmelser nøiagtig bleve opfyldte, og Øvrigheden staae ham bi herved. Det er dog ikke usandsynligt, at Hans Nansen er bleven betragtet noget anderledes end som simpel Borgerlig; een Bestemmelse i Loven veed vi ialtfald kom ikke til Anvendelse, thi hans Lig stod ikke, som befalet, kun 6, men næsten 14 Dage oven Jorde[1]).

Den 25de November blév han begravet i Helliggjestkirke, et talrigt Følge havde indfundet sig; dog Kongen ikke; tidligere havde vel Konger af og til viist saadanne Mænd den sidste Ære, men efter Enevælden blev Hofceremoniellet meget stivere, Esaias Fleischer talede hjertelig og smukt over den Afdøde, Svane med Prof. Foss havde udgivet et Universitetsprogram, fuldt af latinsk Ordbram; mærkeligt er det, at intet af disse to Mindeskrifter omtaler hans Færd ved Arveregjeringens Indførelse, om saadanne Ting gjorde man bedst i at tie stille, hvor Kongemagten allerede proklameredes som guddommelig, ikke menneskelig Indstiftelse. I den latinske Gravskrift i Helliggjestkirkes Kor, forfattet af Underbibliothekar P. N. Mehrn, indfled dog et Par Ord, sigtende til denne Sag. Nansen roses her for Samvittighedsfuldhed og Aarvaagenhed som Borgemester, Tapperhed og Udholdenhed under Beleiringen, Troskab mod Kongen, overordenlig Kløgt og Dygtighed i at hævde, hæve og befæste Majestæten, for Klogskab,

1) Forordning 26. April 1656. Om Vaagestuer Werlauffs Antegn. til Holberg 1, 245 flgde; her findes et Par Smaafeil, Forordn. angives til 26. Marts istedetfor April, og der omtales at 2 istedetfor 3 maatte holde Ligvagt. Om denne Ligvagt af Professorer, nyt hist. Tidsskr. 6, 468.

Redelighed og Maadehold. Denne Indskrift er ikke mere til. Midt i Kirken lagdes en Gravsteen, nu sandsynligviis dækket af det nye Bræddegulv, en kort dansk Indskrift angav her hans Fødsel, Død og Embedsstilling[1]). Til Ære-vers over ham kjende vi ikke, de sparedes til latinsklærde Samtidige. Som Skiftekomissærer i hans Bo beskikkedes Kornelius Lerche og Dr. Peder Resen ved kongelig Befaling af 7de Juli 1669[2]), maaskee udpegede dertil af Nansen i hans sidste Villie; de skulde tillige besørge Skiftet i hans Søns Mikkels Bo, som den Gamle havde bestyret lige indtil sin Dødsdag.

Den nu fuldendte Skildring af Hans Nansens Levnet har viist os ham som den djærve, vistnok noget myndige Frihedsmand, der saa lidet kjendte til Smiger, at han ikke skyer i offenlige Forsamlinger eller i Breve at sige selv Kongen de drøieste Sandheder; som en begeistret Fædre-landsven, fast i sine Grundsætninger, nidkjær, snarraadig, uimodstaaelig, hvor han stræber fremad; som en driftig Kjøbmand, som en høit dannet og begavet Mand, der har Ordet i sin Magt saavelsom Pennen og gjerne sysler med Bogen; endelig som en i alle Livets Forhold ædel, rede-lig, gudsfrygtig Karakteer. Hans Ydre lære vi at kjende af et Brystbilled hos Hofman, en heel Figur hos Rothe, et meget smukt Brystbilled, stukket i Kobber af den be-kjendte A. Halweg, og af et Maleri paa Frederiksborg, hvorefter det her meddeelte Steentryk er taget. Han havde, som man vil bemærke, et af disse trofaste, kloge Ansigter, som strax indgyde Tillid, til den Polidskhed, der

---

1) Resens inscript. hafn. 121—123 og 134, Pontopp. marmora dan. 1, 89, relation d'un voyage 487 flgde, Jonges Kjøbenhavn 351.

2) Sjæll. Tegn. Nr. 38 Geh. Arkiv.

synes at ligge i det rotheske Kobberstik, findes ikke Spor i de andre Afbildninger; efter Tidens Skik bar han baade Mundskjæg og Fipskjæg og gik i ældre Dage med Kalot. Hans Holdning var rank og freidig, næsten bydende. Den Dragt hvori han afbildes hos Rothe, er én Kjole med eên Rad Knapper, omtrent af samme Snit som Amagernes nuomstunder; omkring Halsen bærer han her meget brede og lange, nedhængende Flipper, der noget ligne vore Præsteflipper; Beenklæderne ere posede, gaae lidt nedover Knæerne og sammenheftes med Knæbaand; paa Fødderne har han Strømper og Sko med Sløifer paa. Det Indtryk, vi faae af hans ydre Fremtræden, er høist fordeelagtigt og maatte vinde Folket for hans Person.

Hans Nansens Efterslægt blomstrer endnu baade i mandlig og kvindelig Linie, og jeg vil til Slutning levere en kort Udsigt over den. Den mandlige Linie er kun fortsat gjennem Præsident Hans Nansen den yngre († 9. Juli 1713) og sammes Søn Mikkel Nansen, Landsdommer paa Bornholm. Sidstnævnte havde nemlig en Søn Anker Antonius, der 1761 blev Sorenskriver i Norge og omplantede Slægten paa norsk Grund; han døde 13de Mai 1765 og var gift med Petrikke Johanne Lejerdahl af den gelmuydenske Familie. Deres Søn, Hans Lejerdahl Nansen, er født i Vigs Præstegjæld 17de September 1764, blev 1797 Vice-Landsdommer paa Lolland og Falster og Birkedommer i Frederiksværks og Halsnæs Birk paa Sjælland; 1809 kom han som Sorenskriver til Guldalen i Trondhjems Stift, 1813 forflyttedes han i samme Embedsstilling til Jedderen og Dalerne og boede i Egersund; han døde den 15de Mai

1821 pludselig ved Storthinget, hvor han sad som Medlem for Stavanger Amt. Førstegang blev han gift 1796 med Albertine Christine, en Datter af Generalkrigskomissær Hassler, og havde 7 Børn med hende, af hvilke 2 ugifte Døttre ere ilive og desuden een Datter, gift med Pastor G. Schønheyder i Hjørlunde. Sorenskriver Hans Nansens Ægteskab blev hævet, og hans forhenværende Kone opholder sig nu i Danmark som Priorinde ved Estvadgaard-Kloster. Han giftede sig paany 1810 med Vendelia Christiane Louise, Datter af Hofbogtrykker Møller i Kjøbenhavn, og havde med hende 5 Børn, af hvilke en ugift Datter og en Søn, Baldur Frithiof Nansen, født 30te December 1817, for Tiden ere ilive. Sidstnævnte er Sagfører ved Over- og Underretterne i Norge og Referent ved Kristiania Stiftsoverret; han giftede sig 1854 med en Datter af Kammerherre Oberst Moltke-Sørensen, ved Navn Antoinette Vilhelmine Vidastine Aimée, og de have en Søn, Hans Moltke Nansen, født 7de December 1854.

Den omtalte Sorenskriver, Hans Lejerdahl Nansen, var et begavet Menneske og spillede en Rolle ved Storthinget, der paa en Maade gjenkalder os Stamfaderens politiske Færd. Foruden Storthingstaler haves af ham baade poetiske og prosaiske Smaating, omspredte i forskjellige Tidsskrifter. Han mødte først som Udsending fra Stavanger Amt paa det overordenlige Storthing 1814, siden paa Thingene 1815—1816 og 1821 og hørte til de ivrig nationale og demokratiske Normænd. Mærkeligst vare hans Ord den 14de Oktober 1814, dengang Tilslutningen til Sverige stod paa Dagsordenen. I Begyndelsen af Talen beklagede han sit daarlige Organ — han stammede nemlig —, »men en Lue, udbrød han, brænder i min Barm for mit, over Alt elskede Fædreland. Gamle Norge stod

i Tiden agtet, hædret, ja frygtet blandt Europas Magter. I Herrens Tempel svore Norges Mænd, med Liv og Blod at ville hævde Norges Selvstændighed«. Derefter omtaler han Rigets farefulde Stilling, »dog, siger han, tør jeg end med Fortrøstning gjentage Digterens skjønne Ord: end raade de Normænd i Norge!« Han endte med det Raad, at tage imod den tilbudte Stilstand og med bevaret Selvstændighed slutte sig til Sverige. Ved andre Leiligheder har han lagt forskjellige Forslag paa Thingets Bord, for Ex. eet om et norsk Krigsflag, og hørte i det Hele til de ansetere Storthingsmænd. Ofte kunde han med en bidende Vittighed, en træffende Bemærkning blotte alle de smaalige Partihensyn, der vide at indsnige sig paa de norske saavelsom de danske Thinge. Saaledes, da Bankens Hovedsæde skulde bestemmes og hver Mand talede for sin By, reiste Hans Nansen sig høitidelig og udbrød: »jeg foreslaaer, at Norges Bank skal være i Egersund (et grimt, høist ubetydeligt Ladested), det er en kjøn lille By, og *der boer jeg.*« Dette Udbrud er sidenhen halvveis blevet til Ordsprog i Norge.

Man vil af det Anførte bemærke, at Hans Nansens Mandslinie ikke forlod den juridiske Bane, Stamfaderen først havde betraadt. Adlet blev den aldrig, men den fører et Segl, i hvis lukkede Hjelm tre Roser ere plantede; i det ene Felt findes 3 Stjerner, i det andet en Ørn eller Paradiisfugl, som med udslagne Vinger staaer paa en Høi.

Hans Nansens Kvindelinie er derimod tildeels traadt ind i adelige Forbindelser. Hans ældste Søns, Mikkel Nansens, ene Datter Katrine, blev ved Griffenfeldt Stammoder til Kragh-Juel-Vinderne og Greverne Frys; den anden Datter Sofie blev ved Amtmand Kristian Gersdorf Stammoder for en af de gersdorfske Linier, den nemlig, som har et lille

Fideikomis paa Fyn, hvis Indehaver for Tiden efter Statskalenderen heder I. P. Gersdorf. Hans Nansens Datter Dorthe er ved Peder Pedersen Lerche Stammoder til den nuværende grevelige Familie Lerche. Fra Hans Nansen den yngre nedstammer paa Spindesiden gjennem Styrupperne Digteren, Etatsraad Hauch. Disse ere de mærkeligste Personligheder, der henhøre til Kvindelinien, hvilken iøvrigt er temmelig udbredt. Maa Hans Nansens Hæder regnes fra den Livsbedrift, det gaves ham at udføre, saa kan dertil dog tillige føies, at han ikke har Skam af sin Efterslægt[1]).

---

[1]) Om Hans Nansens mandlige Efterkommere har jeg modtaget velvillige Meddelelser fra Overretssagfører Nansen i Norge; see om samme i det Hele desuden Stamtavlen hos Gjessing, Artikel Schröder, og flere Optegnelser i Geheimearkivet. Om Hans Lejerdahl Nansen, see ogsaa Nyerups Literaturlexikon, det norske Storthings Forhandlinger, det norske Morgenblad 1821 Nr. 143, B. Moes biogr. Efterretninger om Eidsvolds Repræsentanter og Storthingsmænd 107—108 og Thaarups fædrelandske Nekrolog for 1821—26, Side 42 og 493.

Nogle Bemærkninger

ved Prof. R. Keysers „den norske Kirkes Historie under Katholicismen“ (Christiania 1856—57).

Af

Dr. C. Paludan-Müller.

Ikke uden Beundring kan man see den Udholdenhed og Dygtighed, hvormed de norske Historikere nu i en Række af Aar have draget deres Fædrelands Fortid frem af det Mørke, der saa længe har hvilet over mange Dele af den. Den ene Udgave af vigtige Oldskrifter, den ene Afhandling over Enkeltheder, det ene betydelige fremstillende Værk har nu i Endel Aar fulgt Slag i Slag ovenpaa det andet. Med en Iver, der ikke giver Californiens Guldgravere Noget efter, have Keyser, Munch, Lange, Unger o. Fl. draget Norges nationale Liv frem for Dagens Lys og henstillet Billedet deraf i levende og gribende Træk. Nærmest er det vel deres Landsmænd, der ere dem Tak skyldige for disse Arbeider, som ikke kunne Andet end virke høist velgjørende paa Folkets Udvikling; men ogsaa andre Historiens Dyrkere, og navnlig Alle, hvem Nordens Historie overhovedet ligger paa Hjerte, maae føle sig disse Mænd forpligtede for de mange og skjønne Gaver fra deres Haand.

Det yngste, — endnu ikke engang aldeles fuldstændige — af disse norske Arbeider er Prof. Keysers Kirke-

historie, som ingen dansk Historiker vil kunne læse uden Deltagelse og uden at erkjende, at her er givet et ogsaa for hans Fædreland betydningsfuldt Værk; thi ikke alene oplyser det umiddelbart Meget, som vedkommer Danmark; men den grundige, klare, livfulde Skildring af den katholske Kirkes Udvikling, dens Forhold til Folk og Stat i et Land, hvis Historie har saa meget Fælleds og Beslægtet med vort Lands, kaster nyt Lys ogsaa over dettes Skjæbne. Ingen kan læse Keysers Bog uden at nye Tanker om mange Punkter i Danmarks Kirkehistorie maae opstaae i hans Sjæl.

Det er ikke min Agt at recensere dette Værk; men jeg anseer det for at være af saa stor Betydning, at jeg føler Opfordring til at fremkomme med nogle af de Bemærkninger, det har fremkaldt. Og naar disse træde frem som Modsigelser, da er det ikke fordi jeg ved Læsningen af et Værk, der har givet mig rig Belærelse og Nydelse, har gaaet paa Jagt efter Svagheder; men det ligger i Sagens Natur, at de Dele, hvor man roligen optager den nye Belærelse, ikke kunne sætte Tankerne i den Bevægelse, som de, hvor man synes at Undersøgelsen endnu ikke bør erklæres for afsluttet. De nedenstaaende Bemærkninger ønsker jeg ogsaa betragtede mindre som Bekæmpelse af Forfatterens Fremstilling, end som Tvivl, der muligen kunde foranledige de omhandlede Punkter tagne under fornyet Overveielse. Dersom Prof. Keyser vilde forstaae dem saaledes, og dersom han maatte finde Lyst og Leilighed til at drøfte dem offentlig med mig, skulde det være mig særdeles kjært, at see mine Ord opfattede i samme Mening som de ere nedskrevne.

Et af de vigtigste Punkter i Norges ældre Stats- og Kirkehistorie er Kronens Forhold til Erkestolen i Throndhjem i Kong *Magnus Erlingsens* og Erkebiskop *Eystein Erlendsøns* Tid. Det er nu den almindelige Beretning, at den nævnte Konge maatte i den Grad ydmyge sig for Prælaten, at han tog Norges Krone til Lehn af St. Olaf, d. e. af Throndhjems Erkebiskop, og lovede, at hans og hans Eftermænds Kroner til Tegn paa denne Underkastelse skulde ophænges i Throndhjems Domkirke. Der er vel reist Tvivl imod Troværdigheden af i det mindste det ene af de Aktstykker, hvorpaa denne Fortælling grunder sig; men Prof. Keyser har erklæret sig for Sagens Rigtighed og søgt at forsvare denne ved kritiske Betragtninger, som det for de mange af Tidsskriftets Læsere, der ikke kunne have hans Bog ved Haanden, er rigtigst her at gjengive i Uddrag.

Efterat Lendermanden Erling Skakke havde ladet sin Søn Magnus give Kongenavn af sine Tilhængere, i Bergen 1161, og i det følgende Aar havde fældet Kong Hagen Herdebred, blev Magnus Erlingsen samme Aar tagen til Norges Konge paa Ørething i Thrøndelagen; hans Fader Erling nedsløg derefter i Aaret 1163 det første Opstandsforsøg imod ham. Imidlertid kommer Eystein Erlendssøn tilbage fra Rom som indviet Erkebiskop og tiltræder sit Embede engang i Aaret 1161, hvorefter han strax skaffer sig en betydelig forøget Indtægt ved at formaae Bønderne i sit Stift til at tilstaae ham Sagøren efter Sølvværdi, det vil sige, at de Bøder, der tilfaldt Erkebispen, skulde beregnes paa en anden Maade, end de, der tilfaldt Kronen, og saaledes, at Erkesædets Indtægt af Sagøren fordobbledes. Da Erling Skakke nu kom med sin Søn til Throndhjem 1162, klagedes for ham over dette Erkebiskoppens Overgreb; det kom derover til en skarp Ordvexling imellem

dem, der endtes med, at Erling lod sin Indsigelse falde, i det mindste for Øieblikket, medens Erkebiskoppen lovede at ville *krone* Erlings Søn, en Føielighed, der, da dette var den første Kongekroning i Norge, maatte betydeligt styrke Magnus, hvis Ret til Thronen var udsat for saa mange Indsigelser. Da nu en pavelig Legat kom til Norge og et stort Rigsmøde af Geistlige og Verdslige samledes i Bergen i Sommeren 1164, blev den da omtrent otteaarige Magnus kronet der af Eystein; men hans Fader Erling paa hans Vegne maatte betale Kroningen med Kongedømmets Ydmygelse under Kirken. »Norges Rige skulde for evindelige Tider tilhøre Gud og den hellige Olaf, under hvis Overhøihed (dominium) Kongen skulde forestaae det som hans Vicarius og Vasal (tamquam suus vicarius et ab eo tenens); og til Tegn paa Kongedømmets bestandige Underkastelse skulde ved enhver Konges dødelige Afgang hans Krone offres paa Metropolitankirkens Altar. Erkebiskoppen skulde videre have Ret til Meeludførsel til Island for et vist Læstetal. Alle Pilegrime til den hellige Olaf skulde paa det Strengeste beskyttes, og Vold mod dem straffes med Fredløshed. Besmittelse af Metropolitankirken og andre Kathedralkirker skulde straffes med forhøiede Bøder. Kongen og alle hans Mænd skulde rigtig yde Tiende. De Særrettigheder, der allerede vare Metropolitansædet indrømmede til Ære for Pallium, skulde være stadfæstede. Biskopsvalgene og Kirkernes Besættelse skulde endelig foregaae uden nogensomhelst Indblanding fra Kongedømmets Side.«

I nærmeste Forbindelse dermed stod en anden Bestemmelse, nemlig om Thronfølgen og Kongens Udnævnelse: »Den skulde være Norges Konge, der var Norges Konges ældste og ægtefødte Søn, med mindre Ondskab eller

Uforstand gjorde ham udygtig til Kongedømmet, da i saa Fald den af hans samfædre Brødre skulde træde i hans Sted, hvem *Erkebiskoppen, Lydbiskopperne og tolv af dem tilnævnte Mænd af hvert Biskopedømme* dertil fandt skikket. Var ingen ægtefødt Søn forhaanden, da skulde den være Konge, som var nærmest i Arv efter de Tilnævntes Dom, hvis han synes dem skikket. Opstod Meningsulighed imellem de Tilnævnte, da skulde Fleerheden raade, naar Erkebiskop og Biskopper stode paa samme Side. Efter Kongens Død skulde alle Biskopper, Abbeder, Hirdstyrere og hele Hirden samt *tolv de viseste Mænd af hvert Biskopsdømme, tilnævnte af Biskoppen,* inden een Maaned søge til den hellige Olaf for at raadslaae med Erkebiskoppen, og ved denne Leilighed skulde den afdøde Konges Krone offres for hans Sjæl og hænge der (hos St. Olaf, d. e. over hans Alter i Kathedralkirken) evindeligen Gud og den Hel. Olaf til Hæder. Men hvis nogen anden Mand lod sig tage til Konge, da skulde han have Gods og Fred forbrudt, ligesom og enhver, som dertil understøttede ham, og være i Guds og alle Helgenes, Pavens, Erkebiskoppens og alle Biskoppers Band. De som Biskopperne tilnævnte med sig til denne Færd, men som unddroge sig for den, skulde være i Interdict, brødige 40 Mark til Kongen, og ikke begraves i Kirken, hvis de døde i Interdictet.«

Denne Overeenskomst er her fremstillet efter to Kilder:

et Brev udstedt af Magnus Erlingsen til Erkebiskop Eystein, og

en Artikel i den ældre Gulathingslov. Brevet udtaler Rigets Overdragelse til St. Olaf, Lovstykket Arvefølgen og Reglerne for Kongernes Antagelse. Om den *sidste* Kildes, Lovstykkets, Paalidelighed har ikke været opkastet, og kan vel heller ikke med Grund opkastes Tvivl. Anderledes

med *Brevet;* og Tvivlene finde her nogen Støtte i dettes Indhold under den Skikkelse, hvori det er bleven bevaret. Man kjender det nemlig kun af en feilfuld og utydelig Afskrift fra det 17de Aarhundrede, der rimeligviis er tagen efter en anden Afskrift, eller Afskrifts Afskrift, ikke efter Originalen. To Grunde ere fornemlig anførte imod dette Brevs Ægthed: dets Datering, »som nødvendig maa være urigtig«, og at dets Hovedindhold, Rigets Overdragelse til St. Olaf, ikke udtrykkelig nævnes førend i det første Udkast til Overeenskomsten mellem Kong Magnus Lagabøter og Erkebiskop Jon af 1273, — »og paa Grund heraf har man troet, at hele Brevet er et Opspind af den norske Geistlighed fra det 13de Aarhundrede. Hvad det første angaaer, nemlig den urigtige Datering (1276, X. Kal. Aprilis d. e. den 23. Marts, hvilken Dag i Brevet selv nævnes som Paaskedag), da kan Dateringens Urigtighed og Umulighed ikke afvises. Men paa den anden Side kan dette paa Grund af den Skikkelse, hvori vi nu have Brevet for os, let forklares som en senere Afskriver-Feil, uden at man behøver at erklære hele Dokumentet af den Grund for et Falskneri. Hvad den anden Indvending angaaer, da gjendrives den ligefrem derved, at netop Hovedsagen i Brevet, Rigets Overdragelse til St. Olaf, bekræftes ved den omtalte Artikel i den ældre Gulathingslov, hvor Kronens Offring efter Kongens Død udtrykkelig nævnes. Thi denne Offring skulde jo netop være et Symbol paa *Underkastelsen;* og at der siges, at den skulde offres *„for den Afdødes Sjæl"*, kan ikke gjøre nogen Forandring i denne Anskuelse, da Artiklens hele Indhold noksom viser, hvad Offringen egentlig skulde betegne, om det end er udtrykt paa en mindre tydelig Maade end i Brevet, — muligen med Forsæt, for at undgaae et altfor stærkt Anstød. At en

Overeenskomst netop af det ovenanførte Indhold har været afsluttet mellem Kongedømmet og Kirken, mellem Erling Skakke paa det førstes, og Erkeb. Eystein paa den sidstes Vegne, maa saaledes ansees for utvivlsomt. Det Eneste, som en nøiegaaende og tvivlende Sammenligning mellem de tvende Kilder kunde give Anledning til at formode, er i det Høieste det, at begge Parter i Overeensstemmelse, og især Erling, gjerne have villet for det første holde denne noget hemmelig, i det mindste i dens fulde Udstrækning. Det kan saaledes være høist rimeligt, at baade hiint Brev og Artiklen i Gulathingsloven ere *noget yngre end den egentlige Overeenskomst*, om end begge Dele ere fuldkommen ægte. Maaskee tænker man sig rettest Gangen i det Hele paa følgende Maade: En Overeenskomst mellem Erling Skakke og Erkebiskop Eystein, aldeles stemmende med hvad ovenfor er anført, er bleven afsluttet umiddelbart før Kong Magnus Erlingsens Kroning; men denne Overeenskomst har — som endnu dengang i Norge var det almindeligste — været afsluttet *mundtlig* i den pavelige Legats, de norske Biskoppers og maaskee enkelte andre paalidelige Vidners Overvær, i hvis *Vidnesbyrd*, ligesom i de fra begge Sider *svorne Eder*, den havde sin *lovlige Sikkerhed*. Først efter dens Afsluttelse er Kroningen foregaaet, og Kroningseden, som Erling og tolv Lendermænd med den umyndige Konge aflagde, har været saaledes indrettet, at ogsaa den indeholdt en Betryggelse for Overeenskomstens Fasthed. Senere — uvist naar — har Erling benyttet sin Indflydelse i Gulathingslagen, hvor han havde de meest udbredte Ætforbindelser, til at faae den ovenanførte Artikel om Kongens Antagelse vedtagen paa Gulathing og indført i Gulathingsbogen; det var den Deel af Overeenskomsten, som var *ham* meest magtpaaliggende,

og den blev vedtagen med en Varsomhed i Udtryksmaaden, som paa den ene Side kunde gjøre den nogenlunde smagelig for Thingmændene, og paa den anden Side maaskee tilstedte i enkelte Dele en gunstigere Forklaring for Kongedømmet, end egentlig af Erkebiskoppen var paatænkt. Erkebiskoppen har atter længere hen fundet Kirkens Sag ved den brugte Fremgangsmaade mindre betrygget end ønskeligt var, og fordret en skriftlig Erklæring fra Kongedømmets Side; og denne fik han ved Kong Magnus's ovenomtalte Brev. Dettes aabenbar forvanskede Datering lader sig med største Lethed og Sandsynlighed berigtige til 1174 den 24. Marts, som er Paaskedag. Netop paa denne Tid truedes Magnus's Kongedømme ved et Parti, der reiste sig i det østligste af Viken paa Sverrigs Grændse, de siden saa berømte Birkebener, der havde i sin Spidse en *Kongesön*, nemlig *Eystein Meyla*, en Søn af Kong Eystein Haraldssøn. Partiet viste sig om Vinteren mellem 1173 og 1174, eller i den allerførste Begyndelse af sidstnævnte Aar. Denne Omstændighed har drevet Kong Magnus og hans Fader til at føie Erkebiskoppens Ønske. Ifølge dette har da Magnus, som nu selv var fuldmyndig til Landsstyrelsen, nemlig 18 Aar gammel, i Nidaros Kathedralkirke, paa Paaskedag 1174, i egen Person offret sin Krone til St. Olaf og ledsaget denne høitidelige og offentlige Handling med Udstedelsen af hiint mærkelige Brev, der skulde tjene til ubrødelig Sikkerhed for den tidligere mundtlig afsluttede Overeenskomst. I Brevet nævnes Erling aldeles ikke; det er udstedt af *Magnus som selvstyrende Konge* og er stilet til »Eystein, af Guds Naade Thrøndernes Erkebiskop, det apostoliske Sædes Legat, og alle Biskopper, Geistligheden og alt Folket i Norge«.

»Vi have saa udførligen handlet om Overeenskomsten, fordi den staaer som en høist mærkelig Kjendsgjerning, oplysende ikke alene Norges kirkelige Forhold i Middelalderen, men ogsaa Pavedømmets hierarchiske Grundsætninger i det Hele, hvor farlige de vare for Kongemagten, og paa hvilken nærgaaende Maade for denne de gjordes gjældende, naar Leilighed tilbød sig. Det er et Træk, som klarligen viser, til hvilket Maal den Tids Hierarchi stræbte, og hvor klogt og kraftigen Omstændighederne benyttedes for at naae det.« [1])

Ja var en *saadan* Overeenskomst virkelig sluttet, var det vistnok et meget mærkeligt Stykke, — endnu mærkeligere, end at England og andre Riger have været Lehn af Pavestolen: Kongen tager sin Krone til Lehn af den nationale Helgen, i Virkeligheden af Rigets egen Erkebiskop!

Men beroer dog ikke det Hele paa en Misforstaaelse?

Ingen ældre Historieskriver veed Noget af en saadan Overeenskomst. Torfæus er den Første, der har kjendt den, men kun af Forhandlingerne imellem Kong Magnus Lagabøter og Erkebiskop Jon af 1273 ff.; thi han har havt et Membranexemplar af det bergenske Forlig for sig [2]). Torfæus kjender dog ogsaa Lovstykket ved Gulathingsloven; men Brevet kjender han ikke. Det var først Arne Magnussen († 1730), der fandt det, uvist naar [3]), og hvor, og om han har afskrevet det efter Originalen, hvad der dog er lidet troeligt, eller hvor langt den Afskrift, der laa for

---

[1]) Keyser 1, 231—246.

[2]) Thormodi Torfæi Hist. Rerum Norvegicarum, Hafniæ 1711 p. III., libr. 10, cap. 5. p. 567; p. IV, l. 6, cap. 3. pag. 354.

[3]) Det er mig ikke klart, hvorfor Prof. Keyser henfører Afskriften til det 17de Aarhundrede.

ham, har været fjernet fra det oprindelige Brev. Derfra gik det over i Schönings Afhandling om Erkebiskop Eystein[1]; og efterat Suhm havde optaget Fortællingen om denne Norges Krones Underkastelse under Erkebiskoppen i sin store Danmarkshistorie[2]), gjentoges den i en Skare af yngre Bøger som en Kjendsgjerning, der ikke sjelden gav Anledning til bittre Udgydelser imod Præster og Biskopper. Historien er altsaa først for ikke 150 Aar siden gaaet over i den almindelige Mening.

Og hvad der er endnu langt betydningsfuldere, end de ældre Historieskriveres Tavshed, er at Ingen i og udenfor Norge har kjendt det Allermindste til denne Lehnstagelse og Kong Magnus's Brev til Eystein, lige fra Magnus Erlingsens Tid, indtil Erkebiskop Jon drog det frem i Anledning af Forliget med Kronen, 89 Aar efter Kong Magnus's og 85 efter Erkebiskop Eysteins Død. I den Tid har dog Kronen og Kirken ført den heftigste og bittreste Strid om deres gjensidige Rettigheder. Hvor kan det tænkes, at Erkebiskop Erik, selv efterat han havde forladt Norge og i Danmark var ganske udenfor sin Fjendes, Kong Sverres, Paavirkning, skulde have tilbageholdt enhver Yttring om en saadan Rettighed for Throndhjems Domkirke, hvis han overhovedet har vidst af, at Erkesædet paa nogen Maade kunde gjøre Paastand derpaa? Men Pave Coelestin den Tredies Beskærmelsesbulle for Erkebiskoppen af 1194, hvor dog de Friheder, Magnus Erlingsen havde givet den norske Kirke, udtrykkeligt nævnes, og overhovedet de Curien, altsaa Erkebiskoppen, som har instrueret den, be-

---

1 Suhms og Schönings Forsøg til Forbedringer i den gamle danske og norske Historie. Kbhvn. 1757. S. 428.

2) Suhm, Historie af Danmark VII. p. 174, 435.

kjendte Rettigheder anføres[1]), veed jo aldeles Intet om denne allerstørste af dem alle, at Kronen skulde offres og Riget tages til Lehn. Og ligesaalidt er der i Kong Sverres, eller en af hans Tilhængeres, mærkelige Stridsskrift imod Geistligheden noget Spor af, at en *saadan* Paastand har været opstillet fra dens Side[2]), — kort, ligeindtil 1273 intet Ord om Kronens Offring og Kongens Underkastelse. Der tales tidt nok om Magnus Erlingsens Kroningseed og om de Friheder, han da skal have tilstaaet Kirken; men disses Indhold nævnes ikke, og Intet tyder endog middelbart paa, at Konge eller Pave eller Erkebiskop har vidst Noget af hvad der staaer i hiint Brev. Er en saadan Tavshed fra begge Sider, imellem de bittreste Fjender, paa nogen Maade tænkelig, dersom Nogen af dem dog har kjendt Brevet? — Ja, men baade den ene og den anden af dem, der sluttede Overeenskomsten, havde Interesse af at holde den hemmelig, mener Prof. Keyser[3]). Men hvad Interesse havde da deres Eftermænd i denne Hemmeligholdelse? Og enten Sverre eller Erik, eller begge, maatte jo have kjendt Overeenskomsten, hvis Dokumentet havde været enten i Kronens eller i Erkesædets Archiv. Man maatte da med Prof. Munch[4]) gjette paa, at Erkeb. Eystein har ført Aktstykket med sig til England 1180, men ei bragt det tilbage, og at det er bleven liggende der indtil Erkeb. Jons Tid; eller at Eystein, da han paa sit Yderste havde

---

1) Diplomat. Norvegicum, 2 Saml. Nr. 1. Thorkelin, Dipl. Arna-Magnæanum II., S. 13.

2) Werlauff, Anecdoton historiam Sverreri regis Norvegiæ illustrans. Havniæ 1815. — Kongespeilet ved Keyser, Munch og Unger, Christiania 1848, Anhang.

3) Anf. St. 1, 243.

4) Det norske Folks Historie, 4. B. S. 187.

mange Forhandlinger med Sverre, har overgivet ham dette Dokument, som senere har hvilet ukjendt i det kongelige Archiv, indtil Erkeb. Jon ved en eller anden List har opdaget dets Tilværelse og faaet fat paa det. Men disse og lignende Gisninger, som Prof. Munch kjendelig nok selv ikke troer paa, og som ikke støtte sig til noget faktisk Forhold, ere intet Andet end reent Gjetteværk, der ingen Betydning kan have for den kritiske Historiegrandskning. Jeg troer ikke, at endog Prof. Keyser selv kan betragte denne hundredaarige Tavshed om en saadan Overeenskomst ved K. Magnus's Kroning som Andet end en hidtil uopløst Gaade.

Det gjælder vel for en Grundsætning i historisk Kritik, at en Beretning ikke modbevises ved Skribenternes Tavshed; men denne Regel har sine Grændser: hvor der var den stærkeste Opfordring til at tale om en Hovedbegivenhed, dersom den virkelig havde fundet Sted, ja hvor det, som her, maatte kaldes ligefrem ubegribeligt, at ingen af de Nærmestlevende, i Sagen paa det stærkeste Interesserede, har omtalt eller antydet den, hvis de overhovedet havde kjendt den, der maa deres Tavshed i det mindste vække saa stærke Tvivl, at den, der dog vil hævde Begivenhedens Virkelighed, bør føre et nogenlunde tilfredsstillende Beviis *for* den; thi Paastanden maa have Formodningen *imod* sig. Det har aldrig villet lykkes at overbevise Christenheden om Ægtheden af Frelserens Skrivelse til Abgarus, fordi Evangelierne, og overhovedet de hellige Skrifter, aldeles intet Vink indeholde om denne Sag. Det kan i saadanne Tilfælde ikke være tilstrækkeligt, at møde Indvendinger med Forudsætninger og Sammenstillinger, som i det høieste kunne paavise Sagens Mulighed. Om og saadanne negative Beviser seierrigt omstødte de hidtil opstillede Indvendinger,

var det kun disses Uholdbarhed, der var godtgjort, saa at Pladsen nu var ryddet for det positive Beviis; men svigtede dette, blev den lige tom.

Prof. Keyser har følt dette og søgt en Støtte for sin Mening om Brevets Ægthed i den Kronens Offring, som omtales i *Lovstykket.* Det er vanskeligt at indsee Styrken i dette Beviis. Thi Lovstykkets Troværdighed endog forudsat, maa det dog indrømmes, at Kronens Offring *for den afdøde Konges Sjæl,* d. e. efter Middelalderens Sprogbrug, dens Offring for at lette ham Skjærsildens Pine, er noget ganske Andet end dens Offring som Tegn paa, at *Riget var taget til Lehn af Nationens Helgen eller dennes Vicarius Erkebiskoppen.* At en Konge offrede sin Krone til Kirken som Sjælebod, eller som Ydmyghedstegn, var ikke uhørt i Middelalderen; for ikke at gaae til fjernere Lande, skal jeg blot erindre om den bekjendte Fortælling, at Kong Knud den Store tog Guldkronen af sit Hoved og satte den paa Frelserens i Winchester Domkirke, og derefter aldrig selv bar den. Det indsees ikke, hvorledes Lovstykkets Bestemmelse om Kronens Offring som Sjælebod kan forudsættes at betegne Rigets Underkastelse; det er jo kun i Brevet, for hvilket Forfatteren søger en Støtte i Lovstykket, at Offringen gives *denne* Betydning. Thi hvad Geistligheden i Tidernes Løb muligen kunde have lagt ind i Offringen som Sjælebod, om den var sikker og var bleven staaende, vedkommer os ikke her, som da overalt Intet kan bygges paa Futurabilia. Det maa erkjendes, at dersom Stykket ved Gulathingsloven er *ældre* end Brevet, saa indeholder dette en saa stor Udvidelse af Lovstykkets Bestemmelse, at Kirkens Ret i dette bliver til en ganske anden i hiint; og omvendt, hvis Brevet er ældre end Lovstykket. Men dertil kommer, at Lovstykket selv giver

Anledning til de stærkeste kritiske Tvivl. Heller ikke Kronens Offring som Sjælebod har efterladt sig noget Spor i de historiske Levninger fra Datiden. Det er atter her Erkebiskop Jon, som 1273 drager ogsaa det frem, og det endda saaledes, at man ikke kan see, om den da paaberaabte constitutio antiqua, hvis Gyldighed Magnus Lagabøter ikke vil anerkjende, har været ganske overeensstemmende med det Lovstykke, som nu læses ved Udgaverne af den ældre Gulathingslov, navnlig ikke, om det har havt Bestemmelsen om Kronens Offring for Kongens Sjæl; thi dette Punkt omtales netop ikke i det bergenske og tønsbergske Forlig af 1273 og 1277. Det er sandt, at Stykket findes i Codices af den ældre Gulathingslov, men uden Angivelse af dets Alder, uden at det vides *naar*, af *hvem*, med hvad Lovskraft det er indført; og uden at der findes nogen lignende Bestemmelse i de andre norske Provindsiallove, endskjøndt Sagen jo angik ikke Gulathingets, men alle Provindsialthingenes Kreds lige meget; skulde en saadan Bestemmelse ventes i nogen af Lovbøgerne, maatte det snarest have været i Frostethingets; men der staaer Intet derom. Det tilkommer de norske Kritikere at besvare disse Tvivl. Det kan ikke være tilstrækkeligt at henvise til den Omstændighed, at Lovstykkets Paalidelighed hidtil ikke er modsagt; thi den fuldkomne Tavshed om det i det 12te og 13de Aarhundrede er altfor paafaldende til, at det kan have Formodningen for sig: ogsaa *dets* Paalidelighed maa bevises, men kan ikke forudsættes. Det gjælder jo her ikke om at vinde en Proces ved klog Benyttelse af Modstandernes Feil og Forsømmelser, men om at udfinde den historiske Sandhed.

Dog, hvorledes det end forholder sig med dette Lovstykke, saa kan det, som ovenfor viist, under ingen

Omstændigheder afgive nogen Støtte for *Brevet.* Dette staaer endnu uden al Understøttelse i Alt hvad der med Sikkerhed vides om Norges Historie indtil 1273; det er i sig selv en Gaade; det gjør Striden mellem Kongedømmet og Hierarchiet i Kong Sverres og hans Eftermænds Tid gaadefuld; det tjener ikke til at forklare Andet, end hvorledes Erkebiskop Jon mere end et Aarhundrede efter Magnus Erlingsens Kroning kunde fremkomme med Paastanden paa St. Olafs Lehnshøihed over Kongedømmet, og paa Kronens Offring som Beviis derpaa. Det er derfor intet Under, at nyere Tvivlere have fattet Mistanke om, at Erkebiskop Jon selv har sammensmedet det, eller at Andre have gjort det i hans Interesse; medens paa den anden Side det Paafaldende i et saadant Bedrageri vel netop er en Hovedgrund for de Troende til at holde paa Brevets Ægthed. Men det forekommer mig, at man ikke er indskrænket til nogen af disse Paastande: det er hverken nødvendigt, at anerkjende Brevet som et af Kong Magnus Erlingsen virkelig udstedt Aktstykke, der bærer Vidne om en fuldbyrdet, mellem Kronen og Kirken afsluttet Overeenskomst, eller at erklære Erkebiskop Jon og hans Tilhængere for Falsknere. Et Tredie gives.

Men dette hænger sammen med hvad man skal troe om Brevets Datering. Denne lyder saaledes: *Actum mcclxxvi. X. Kal. Aprilis, in vestiario ecclesiæ Nidrosiensis* (23. Marts 1276). Med Undtagelse af Prof. Munch have, saavidt jeg veed, Alle antaget denne Datering for umulig, fordi Magnus Erlingsen jo døde 1184, og fordi Paasken, der i Brevet selv nævnes som Udfærdigelsesdagen, i hele hans Tid ikke faldt paa den 23de Marts. Arne Magnussen, hvem Keyser følger, har meent at kunne rette Dag og Aar til den 24de Marts 1174, fordi denne Dag

da var Paaskedag, og fordi Birkebenernes Opkomst da kan have sat Magnus Erlingsen i saa stor Forlegenhed, at han maatte kjøbe Geistlighedens Bistand selv ved den største Ydmygelse.

Men om man end med Prof. Keyser gaaer ud fra, at Birkebenerne opkom i Aaret 1173 eller allerførst i 1174, saa var denne Flok i de første 2 Aar efter alle Beretninger kun lidet farlig, saalænge den under Eystein Meyla holdt sig i Vigen. I de to første Aar tog den aarvaagne Erling Skakke ikke engang nogen alvorlig Forholdsregel imod Flokken, men lod Bønderne i Vigen selv tumle sig med den. Det var først Birkebenernes Throndhjemstog i Sommeren 1176, der gjorde dette Parti farligt; men saa grebe ogsaa Erling og Magnus til kraftige Midler. Magnus overvandt og fældede Eystein Meyla 1177; da ansaae man Sagen for endt, og den havde sikkert ogsaa været det uden *Sverres* uforudseete og uforudseelige Optræden. Der foreligger saaledes ingen blot nogenlunde tilstrækkelig Grund til, at Kong Magnus paa første Efterretning om, at en Flok havde dannet sig i de sydlige Grændselande, skulde ile til Throndhjem og kaste sig i Støvet for Erkebiskoppen, som ingen Tilbøielighed havde viist for Birkebenerne, overhovedet ingen Vaklen i Forholdet til Magnus.

Men dernæst, og fornemlig, lader Prof. Keysers Tidsregning ved denne Leilighed sig vistnok ikke fastholde; og den stemmer ikke med den, han selv har fulgt paa andre Steder. De islandske Annaler[1]) sætte Birkebenernes første Optræden til 1174. Det var en *Sommer*, at Eystein Meyla søgte og fandt Understøttelse hos den svenske Jarl Birger Brosa, og derefter samlede en Flok. Da sige

---

[1]) Íslenzkir Annálar, S. 70. S. R. Dan. 3, S. 63.

Kongesagaerne, at Magnus havde været Konge i 13 Vintre[1]). Hans første Vinter er 1161—62; thi Inge Haraldsen faldt i Osloslaget Fredagen den 3die Februar 1161, og nogen Tid derefter toges Magnus Erlingsen til Konge i Bergen. Hvor mange Uger eller Maaneder det var efter Inges Fald, siges vel ingensteds; men Fortællingen kræver dog et Par Maaneder, da det først er den seirende Hagen Herdebreds, eller hans Mænds, belurede Raadslagninger i Oslo, der bringe Erling Skakke til Beslutning om Modstand, og da denne dog nødvendig maa have brugt nogen Tid til at samle om sig den faldne Konges Tilhængere og stemme dem for sin Søn. Man kan neppe komme Tiden nærmere, end at efter Magnus Erlingsens Proclamation i Bergen har han med sin Fader og andre Tilhængere sandsynligviis allerede været paa Reisen til Danmark, inden Kong Hagen Herdebred efter — uvist hvor længe efter — Paasken (d. e, efter den 16. April) 1161 drog fra Vigen til Throndhjem, saasom Hagen vel ellers neppe havde undladt at aflægge ham et Besøg paa Veien. Naar Magnus Erlingsen saaledes ikke kan være tagen til Konge af sine Tilhængere før engang i Foraaret 1161, saa bliver hans første Vinter ikke den imellem 1160—61, men den følgende. Dermed stemmer i Grunden Keysers øvrige Fremstilling overeens; thi han sætter[2]) med de islandske Annaler og alle Andre Kong Magnus's Kroning, som gik for sig i Bergen, efterat han havde været Konge i 3 Vintre, til Sommeren 1164. Magnus's 13 Vinter bliver da den imellem 1173—74, den paafølgende Sommer, da Eystein Meyla drog til Birger Jarl,

---

[1]) Heimskringla, Magnus Erl. Saga cap. XXXVII. Fornmanna Sögur VII., S. 32

[2]) Keyser N. Kirkeh. 1, 237.

Sommeren 1174, saa at han først temmelig seent paa Aaret 1174 kan være optraadt i Norge med sine Birkebener. Denne Tidsbestemmelse bestyrkes ogsaa derved af Prof. Keyser selv, at han med alle Andre sætter Birkebenernes Throndhjemstog og Lendermanden Nicolaus Sigurdsens Fald til Sommer og Efteraar 1176; thi Kongesagaerne og Fagrskinna[1]) ere enige om, at Eystein Meyla og hans Flok vare 2 Vintre i Vigen, og den 3die Sommer droge til Throndhjem. Deres første Sommer bliver da 1174, deres første Vinter 1174—75[2]). At henføre Birkebenernes Opkomst til 1173 har neppe nogen Ældre for sig end Skule Thorlacius, i Indledningen til 3die Deel af Heimskringla (XLIV), og Suhm i Historie af Danmark VII. S. 428, hvilke da nok kun ere een, ikke to Autoriteter; men da disse dog sætte Magnus Erlingsens Kroning til 1164, Eystein Meylas Throndhjemstog til 1176, kan deres Tidsregning kun forklares deraf, at de have regnet Birkebenernes 2 Vintre i Vigen for 2 fulde Aar (hele 1174 og 1175), saa at de lade disses første Sommer være 1173, — uagtet de, ret beseet, paa den Maade komme til at give dem 3 Vintre (1173—74, 1174—75, 1175—76) i Vigen, altsaa først lade dem drage til Thronhjem i den 4de Sommer, tværtimod Kongesagaernes og Fagrskinnas aldeles tydelige Tidsbestemmelser.

Kan der nu af Annalernes og Sagaernes overeensstemmende Beretning, og af Begivenhedernes hele Sammenhæng, ikke komme Andet ud, end at Birkebenerne først

---

1) Heimskr. Magn. Erl. Saga, cap. XXXVI. Fornm. Sögur VII. S. 320 Fagrskinna udg. af P. A. Munch og C. R. Unger. Christiania 1847, cap. 277, S. 185.

2) Saaledes har ogsaa Munch forstaaet Sagaerne og Fagrskinna. Det norske Folks Historie, 4. B. S. 43 ff.

optraadte langt hen paa Aaret 1174, saa falder hele Grundvolden for Arne Magnusens Gisning, at det var Skrækken for dem, der bragte Kong Magnus til *i Paasken* 1174 at kaste sit Rige og sin Krone for Erkebiskoppens Fødder. Den kan da ikke længer fastholdes som Udgangspunkt for en Slutningsrække; thi en Gisning om Aar og Dag maa i det mindste støtte sig til en paavisélig Situation, ellers hænger den i Luften og kan ikke gjøre Fordring paa at komme i Betragtning ved en videnskabelig Undersøgelse. Var det tilladt at rette Dateringen ved den pure Gjetning, behøvede man ikke at genere sig med Hensyn til Valget af Dag og Aar. Det maa fastholdes, at nødes man til at lade d. 24. Marts 1174 fare, bliver der imellem Magnus Erlingsens Kroning og Død slet ingen Paaske i Marts at henføre Brevet til. Werlauff har forsøgt at rette til den 24. Marts 1163, altsaa dog ogsaa at rette baade Aar og Dag[1]; men derved lægges Brevet mere end et Aar *foran* Magnus Erlingsens Kroning, til en Tid altsaa, da denne Konge endnu kun var i en Alder af 5 til 6 Aar. Hvorledes vil man i saa Fald møde den Indvending, at et lille Barn, under Faderens Formynderskab, jo ikke kan med Forbigaaelse af denne og de andre Stormænd have indgaaet en saadan Forpligtelse; og at denne, hvis Erkebiskop Eystein dog havde tillistet sig en saadan, hvorom aldeles Intet foreligger, vilde være en latterlig Nullitet, der ikke paa nogen Maade kunde bevise, at Norges Krone virkelig engang er tagen til Lehn af St. Olaf og hans Erkebiskop.

Men hvorfor overalt rette i Brevets Datering? er den gamle Forudsætning, at Aar og Dag ikke *kunne* være

[1]) Om de norske Kongers Salving og Kroning i Middelalderen, i Vidensk. Selsk. Skrifter, hist. og philos. Afhandlinger, 5. B. S. 8.

rigtige, da saa aldeles sikker? Man har søgt at gjette det formeentlig Rigtige, men ikke for Alvor spurgt, om ikke den 23de Marts 1276 dog *kan* være den rigtige Datering. Saaledes som den staaer under Brevet, uden at der foreligger nogen afvigende Læsemaade, maa den dog have Formodningen saa meget for sig, at Spørgsmaalet om dens Mulighed tages under Overveielse, inden den erklæres for umulig. Nu har Prof. Munch henkastet en Tanke, der har Krav paa Opmærksomhed. Han siger[1]: Hvad ellers Aarstallet angaaer, da kan endnu den Formodning fremsættes, at Ordene: »actum — in vestiario ecclesiæ Nidrosiensis« slet ikke har tilhørt dette Dokument, men derimod har dannet Slutningen af et Bekræftelsesdokument, som Erkebiskop Jon den 23de Marts 1276 har ladet oprette, og hvori hiint var indtaget«. Denne Tanke har Munch ikke videre udviklet, som han da i hele denne Sag kun er kommen til stedse voxende Tvivl, ikke til nogen afgjort Mening; men fastholde vi den, da hidrører Dateringen *ikke fra Kong Magnus's Brev*, men fra et i Erkebiskop Jons Tid taget *Transsumpt* af Brevet, en Vidisse, en bekræftet Afskrift, hvori Kongebrevet har været *udateret* indført[2]). Det er sandt, at Brevet ellers ikke bærer Mærker af at være et saadant Transsumpt; det har ikke de sædvanlige Indlednings- og Slutningsformularer, som man ellers seer ved slige bekræftede Afskrifter; men dersom Gisnin-

[1]) P. A. Munch, det Norske Folks Historie, 4. B. S. 187.

[2]) Selv dette, at Aktstykket er underskrevet *actum* etc. ikke *datum*, bestyrker Munchs Tanke. Datum og actum adskilles vel ikke nøiagtigt i alle Breve og Dokumenter; men det skeer dog ofte og betegner da i Almindelighed Forskjellen imellem Brevet og Vidnesbyrdet. Man vil vist ikke lettelig finde et *Brev* — og det her omtalte Skriftstykke har jo aldeles Form af et saadant — underskrevet *actum*.

gen iøvrigt støttes af Forholdene, kan den nævnte Mangel ved en saa slet Afskrift, som den, af hvilken man nu alene kjender Brevet, og hvor der under alle Omstændigheder maa rettes — enten i Aarstallet eller i Texten, eller i begge — ikke være tilstrækkelig til at afvise denne Forklaringsmaade. Især da det vel lader sig tænke, at Transsumptet, om det alene har været bestemt til Erkebiskoppens Brug, maaskee ikke engang er udført i de sædvanlige Former. Men Situationen styrker virkelig i høi Grad Munchs Gisning. Erkebiskop Jon havde ifølge Pave Gregor den Tiendes Opfordring til alle Erkebiskopper, i Anledning af den forestaaende almindelige Kirkeforsamling, nøie efterforsket alle den norske Kirkes Rettigheder og Mangler; han havde i Underhandlingerne med Kong Magnus Lagaböter om den nye Landslov reist Paastanden paa Kronens Offring og Rigets Lehnsforhold til St. Olaf ifølge K. Magnus Erlingsens Brev, men fundet Kongen uvillig til at anerkjende den og foreløbig opgivet den ved Forliget i Bergen den 1ste August 1273; imidlertid forebragte han den dog for Paven, der betingelsesviis gjenoptog den i den Bulle, hvorved han stadfæstede det bergenske Forlig[1]). Deraf nye Underhandlinger i Norge imellem Kongen og Erkebiskoppen, indtil Tønsbergerforliget af 9de August 1277 endelig afgjorde Tvisten[2]). Da havde Erkebispen

---

[1]) Norges Gamle Love ved Keyser og Munch, 2. Bind, S. 455 ff. Torfæus Hist. Rer. Norvegic. IV, 6, 7 p. 354, Dipl. Norvegicum, 1, S. 52. Hvad der herom yttres i Pave Martin den Fjerdes af Honorius den Fjerde ausculterede Breve til Kong Erik Præstehader (Torfæus p. IV, lib. 7, cap. 2 p. 372. Finni Johannæi Historia ecclesiastica Islandiæ 1, p. 404 ff.) refererer sig kun til Aktstykkerne fra Gregor den Tiendes og Erkebiskop Jons Tid.

[2]) Norges gl. Love anf. St. S. 462 ff. Thorkelin, Diplom. Arna-Magnæanum II., 66 ff.

gjenoptaget Paastanden, men ogsaa paany ladet den falde. Her er nu en Situation, der næsten nødvendig krævede et Transsumpt af det Brev, hvormed han skulde støtte sin Paastand, enten til Erkesædets egen Efterretning for Fremtiden, dersom Originalbrevet forelagdes Kongen og Paven, eller til Brug ved Underhandlingerne, dersom Erkesædet holdt fast paa Originalen. Saaledes *kan* Dateringen i Arne Magnusens Afskrift være rigtig; det tør ikke forudsættes, men maa bevises, at den ikke er det.

Her paatrænger sig nu atter det Spørsmaal, om Brevet dog ikke skulde være et Falskneri af Erkebiskop Jon?[1]) Jeg troer, at det maa besvares *benegtende*, fordi det ikke er rimeligt, at om Erkebiskoppen eller nogen af Kannikerne ved Erkesædet vilde sammensmede et saadant falsk Brev, de da havde gjort det saaledes, som det nu lyder. Thi er Dateringen Transsumptets, ikke Kongebrevets, saa er dette sidste udateret, og da maa dets Tid udfindes af *indre* Kjendemærker og af den de offentlige Forholds Stilling, hvori det passer. Nu forudsætter Brevets Indhold det skrevet i Skrudhuset ved *Throndhjems* Domkirke en *Paaskedag* — thi begge Dele nævnes — i Anledning af Kong Magnus Erlingsens *Kroning*. Kroningen omtales vel ikke ligefrem, men den antydes kjendeligt nok i de Ord: In perpetuæ quoque subjectionis testimonium hoc pro me et pro omnibus meis catholicis successoribus privilegium huic metropolitanæ ecclesiæ concedo et literis meis sigillatis confirmo, ut post vocationem meam regale diadema et meum, quod hodierna die sacro altari in confirmationem offero, et omnium mihi succedentium præsenti delegetur

[1]) Tidligere har dette ogsaa været min Mening; see F. C. Petersens Tidsskrift for Litteratur og Kritik, 3. B. 3. Hefte, S. 186 ff.

ecclesiæ. Her siges det nemlig, at Kronen først skal tilfalde Metropolitankirken *efter* Kongens Død (post vocationem, hvilket Erkebiskop Jon i det bergenske og tønsbergske Forlig gjengiver ved post decessum), altsaa kan den Linie: diadema meum, quod hodierna die sacro altari in confirmationem offero, ikke betyde, at Kronen nu strax offres paa Alteret, som det jo ogsaa er vist, at Magnus Erlingsen forblev i Besiddelse af den Krone, han bar ved sin Kroning, indtil den ved Kampen i Bergen 1183 faldt i Kong Sverres Hænder[1]). Ordene forklares naturligst om den Krone, *som han idag fremstiller paa Alteret for at vies til hans Kroning;* og dermed stemmer baade Brevets hele Holdning og dets enkelte Vendinger overeens: Det er en Konges religiøse Betragtninger, idet han tiltræder sit ansvarsfulde Kald, der her lægges Magnus Erlingsen i Munden; og navnlig kunne de Ord: Igitur in tantis et tam arduis jam a teneris annis exequendis negotiis, quia debilis redditur humana infirmitas, quum non sit potestas nisi à deo, ipsum in auxilium invoco, ipsum cooperatorem exposco osv., ikke uden Tvang fortolkes anderledes, end at den lægges i Munden paa et *Barn*, der ved sin Regeringstiltrædelse udbeder sig den guddommelige Naades Bistand i sin Svaghed. Nu er det aldeles utroeligt, at Erkebiskop Jon eller de andre Geistlige ved Throndhjems Domkirke ikke skulde have vidst, at Magnus Erlingsen i Virkeligheden ikke kronedes paa en Paaskedag, og ikke i Metropolitankirken, men engang i Sommeren eller Efteraaret 1164 i Bergen. Og ligesaa utroeligt er det, at de, hvis de selv havde smedet Brevet, skulde ved dette: *et literis meis sigillatis confirmo* have henviist til endnu et

---

1) Fornman. Sög. VIII, S. 193.

andet, det egentlige, afgjørende Dokument, eller at de skulde have valgt den besynderlige Form af et Brev fra Kong Magnus til Erkebiskop Eystein, da det jo dog maatte have været dem ligesaa let, at skrive en Akt med Paaberaabelse af Vidner og med alle Ægthedens ydre Mærker.

Det bliver altsaa sandsynligst, at Erkebiskop Jon ved sine Efterforskninger i sit Embedsarchiv virkelig har fundet hiint Brev og i god Tro taget det for et hidtil forglemt Aktstykke, hvis Rigtighed han ikke havde *tilstrækkelig* Grund til at betvivle.

Indlysende er det, at under disse Forudsætninger maa Brevet være ældre end Magnus Erlingsens virkelige Kroning, altsaa henhøre til de Underhandlinger imellem Erling Skakke og Erkebiskop Eystein, som gik forud for Kroningen. Og her mangler ikke en passende Plads for det imellem Begivenhederne. Et Blik paa de offentlige Forhold og Tildragelser i Magnus Erlingsens første fire Aar vil vise det, saaledes som jeg troer disse bør opfattes i Overeensstemmelse med Beretningerne i Fagrskinna og Kongesagaerne.

I Sommeren eller Efteraaret 1161 komme Erling Skakke og hans Søn tilbage fra Kong Valdemar den Første med dansk Hjælp, og til samme Tid omtrent tiltræder Eystein Erlendssøn som i Rom indviet Erkebiskop sit Embede som Norges Metropolit. Erling overvinder og fælder Magnus's Rival i det følgende Foraar, eller i Sommeren, fører sin Søn til Throndhjem og faaer ham med Erkebiskoppens Samtykke anerkjendt som Norges Konge paa Ørething, men forlader hurtig denne Egn, fordi han ikke troer Befolkningen ret. Det er ikke for dristigt at antage, at Erling allerede ved denne Leilighed har begyndt Underhandlinger med Erkebiskoppen om Kroningen; thi om han

ikke har tænkt paa dette lige fra første Begyndelse, saa maatte han upaatvivlelig i Danmark faae sin Opmærksomhed henledet paa denne høitidelige Indvielses store Betydning for en Konge, mod hvis Ret til Kronen saa mange Indvendinger kunde reises, som imod Magnus Erlingsens; thi i Danmark kjendte man godt Kroningens Betydning, og Kong Valdemar var selv bleven kronet kort før Erlings Ankomst. Men under dette første Ophold i Throndhjem kom det endnu ikke til Afgjørelse imellem Erling og Erkebiskoppen; maaskee kunde de ikke strax enes om Betingelserne, maaskee har ogsaa den hurtige Afreise foreløbig afbrudt Underhandlingerne. Og nu reiser det *sigurdske* Parti en farlig Krig imod Magnus, hvorved hans Fader nødes til at tilbringe begge Vintrene 1162—63 og 1163—64 med den mellemliggende Sommer i Rigets sydlige Egne. Vel fælder han Sigurd Jarl ved Ramnæs allerede den 19de Februar 1163; men Markus paa Skog og Partiets andre Høvdinger opretholde den unge Sigurd. Med dem maa Erling kæmpe 1163. Han hindrer dem i at sætte sig fast i Vigen; men de drage til Throndhjem og faae Sigurd tagen til Konge paa Ørething, ved hvilken Leilighed dog ikke nogen Deltagelse af Erkebiskoppen omtales. Men et Søtog fra Throndhjem til Vigen mislykkes ved Erlings Foranstaltninger i disse Egne, og paa Tilbageveien fanges baade Markus og hans Søstersøn af Erlings og Magnus's Mænd i Bergen. Efterat de vare henrettede ved Mikkelsdagstid 1163, maa dog Erling endnu i den paafølgende Vinter bekæmpe Levningerne af Partiet i Vigen: Hisingboerne underkastes ved Juletid, Frederik Kõna og de andre sigurdske Høvdinger i Vaaren 1164. Nu først var Erling virkelig Norges Herre i sin Søns Navn. Imidlertid benyttede Erkebiskop Eystein Rigets opløste

Tilstand og Erlings Forlegenhed til at fastsætte og udvide Erkesædets Rettigheder. Ved sine Familieforbindelser og sin personlige Indflydelse formaaer han Almuen i sit Stift til at indrømme ham Sagøren efter Sølvværdi, — en Ret, hvis Lovlighed vistnok kunde underkastes Tvivl af den verdslige Regering, der for sit Vedkommende skulde nøies med den ældre Beregningsmaade. Dette har Eystein sikkert udvirket i Aarene 1162 og 1163; thi Overlægningerne med og imellem Almuen kunne ikke have været ganske kortvarige. Imidlertid fortsætter han Underhandlingerne med Erling om Kroningen, og nu turde han spænde Buen stramt nok, da Borgerkrigen bandt Erlings Hænder. Erkebiskoppen sender ham engang i Vinteren 1163 fra Throndhjem til Vigen et Udkast til en Forpligtelse, som Magnus skal vedtage, da vil han i Paasken krone ham i Throndhjem. Krigen hindrer Erling i at føre Underhandlingerne videre i Øieblikket; Betingelserne ere vel ogsaa forekomne ham altfôr haarde. Men efterat han har faaet Bugt med de sidste Levninger af det sigurdske Parti, kommer han til det store Rigsmøde i Bergen i Sommeren 1164. Her ere den pavelige Legat, Biskopperne, Landets Høvdinger; og her indfinder ogsaa Erkebiskoppen sig. Med ham optager Erling mundlig Underhandlingerne om Kroningen. Han er nu Seierherre, og han har Erkebiskoppen indviklet i hvad han fra sit Standpunkt havde god Grund til at betragte som en Lovovertrædelse. Da er det ikke saa underligt, at han kan trænge Eystein tilbage fra hans overdrevne Fordringer i *Udkastet.* Udentvivl gjengiver da den Samtale imellem dem, hvori Kongesagaerne og Fagrskinna have nedlagt deres Opfatning af Situationen, denne ganske rigtigt; og Sagaerne have sikkert Ret i at henlægge den til

deres personlige Möde i Bergen[1]), — kun at man ikke lader sig vildlede deraf, at Sagaerne fremstille den, som om alle Underhandlingerne om Kroningen vare indeholdte i den alene.

Da nu Magnus Erlingsen i en Alder af omtrent 8 Aar ifølge Erlings og Erkebiskoppens Overeenskomst blev kronet i Bergen i Sommeren eller Efteraaret 1164, maatte han sværge en Kroningseed, der angik baade hans Kongepligt imod Landet — thi den Deel af Eden omtalte han selv i Mødet med Sverre 1181[2]) — og hans Forpligtelser til Kirken, der blandt andre Steder ogsaa paaberaabes i Kong Hagen Sverresøns Forligsbrev til Geistligheden som en Stadfæstelse af Kirkens ældre Friheder[3]). Men *Indholdet* af denne Eed, de Friheder, der da tilsagdes Kirken, anføres ingensteds. Det er aldeles ikke vist, ja ikke engang sandsynligt, at Eden har lydt omtrent som Lovstykket ved Gulathingsloven; thi da maatte dog den der nævnte Offring af Kronen for Kongens Sjæl være kommen under Omtale i Sverres Strid med Kirkemændene. Og er det i nogen Maade troeligt, at Kong Hagen Sverresen skulde have

---

1) Munch (N. hist. 3, 930) har forstaaet Fagrskinna, Cap. 268, som om Erling Skakke har været i Throndhjem i Vaaren 1164 og *der* havt hiin Samtale med Erkebiskoppen; Keyser (N. Kirkeh. 1, 237) mener efter samme Kilde, at det var 1162, strax efter Erlings Seier over Hagen Herdebred. Denne forskjellige Opfatning viser allerede, at Fagrskinnas Fremstilling ikke er tydelig; og jeg indseer ingen Grund til med Munch at erklære den for »øiensynligt rigtigere« end Sagaernes, eller at tilsidesætte disse, som Munch iøvrigt her følger, for hiin. Kun det kan indrømmes, at Underhandlingerne imellem Erling og Erkebiskoppen ere drevne i længere Tid, saaledes som Fagrskinna antyder, hvilket da ogsaa i sig selv er rimeligt nok.

2) Fornmanna Sögur VIII. S. 155.

3) K. Hagen Sverres: Retterbod om Kirkens Friheder, i Norges gl. Love 1, 444. Thorkelin, Diplomat. Arna-Magnæanum II., S. 18.

stadfæstet Magnus Erlingsens Tilsagn »og de Eder, der bleve svorne for Legaten, dengang Jarlen reiste Trætte med Erkebiskop Eystein om den hellige Kirkes Frihed«, dersom han derved havde troet at stadfæste en Bestemmelse, der stemplede hans Fader som en Kronrøver og umuliggjorde hans egen Søn at bestige Norges Throne? Lovstykket er overhovedet uforeneligt med den Anskuelse af Kronens Ret, Kong Sverre og hans Efterkommere standhaftigen forfægtede imod Kirken. Man kan vist ikke paastaae mere, end at dette Lovstykke har staaet i en eller anden Codex af Gulathingsloven, dengang Erkebiskop Jon underhandlede med Kong Magnus Lagabøter om Statens og Kirkens gjensidige Forhold.

Men hvorledes det end forholder sig med *Lovstykket*, kan *Brevet* ikke gjælde for mere end et *Udkast* til den Forpligtelse, jeg antager at Erkebiskop Eystein forsøgte at gjøre til Betingelse for Kroningen, men som faldt til Jorden uden Virkning[1]). Udkastet, eller en Afskrift deraf, er bleven liggende i Erkesædets Archiv, uændset af Eysteins

---

[1]) At Brevet er et Udkast, bestyrkes ved det Hastværk, hvormed det synes conciperet. Manglen paa grammatisk og stilistisk Correcthed kan vel ikke fremhæves, saalænge det kun ligger for os i en meget maadelig Afskrift, eller i en Afskrift efter en maadelig Afskrift; men to Ting ere paafaldende, først, at Brevconcipisten lader Kong Magnus tale snart i den förste Person i Enkelttallet, snart i Fleertallet; dernæst, at en Hovedsag, der siden gav Anledning til saa voldsomme Stridigheder: Bispestolenes og Kirkernes Bortgivelse uden Kongens Mellemkomst, omtales meget flygtigt i et Par Linier lige i Slutningen, som om dette enten var en Bisag, eller en Sag, der forstod sig af sig selv, eller som Noget, der videre kunde udføres i et Aktstykke (literæ sigillatæ), der skulde udfærdiges til Bekræftelse af Overeenskomsten. Brevet har Udseende af at være flygtigt sammenstykket af ældre Aktstykker og nu først stiliserede Forslag til yderligere Indrømmelser fra Kronens Side.

Eftermænd, der enten ikke have kjendt det, eller kjendt det for vel til, at det kunde falde dem ind at grunde nogen Fordring paa det. Men da Erkebiskop Jon et Aarhundrede senere under meget forandrede Forhold finder det ved sine ivrige Efterforskninger efter den norske Kirkes Rettigheder, har hverken han eller nogen Dalevende vidst Besked om Sagens Sammenhæng; og han kunde da troe, i Brevet at finde et Vidnesbyrd om en i det mindste aftalt Overeenskomst imellem Magnus Erlingsen og Erkebiskop Eystein, — en Overeenskomst, hans Embedspligt bød ham ikke at forbigaae uændset, men om hvis Retskraft Brevets Form og hele Ydre maaskee dog har fremkaldt Tvivl hos ham selv, som gjorde ham det lettere at give efter for Kongens Indsigelser.

Som historisk, som vist og sikkert, kan da, om de ovenstaaende Bemærkninger i det Hele findes grundede, kun det fastholdes, at Erkebiskop Jon har ved de Underhandlinger, der førte til det foreløbige Forlig mellem Kirken og Kronen i Bergen 1273, og til det endelige i Tønsberg 1277, et Øieblik paastaaet, at Norges Rige egentlig var et Lehn af St. Olaf, og at Kongens Krone skulde offres til Metropolitankirken som Tegn herpaa, men dog snart ladet denne Paastand falde. Med Brevet falder hele Grundlaget for den almindelige Beretning om, at Norge engang har været et Lehn af Erkestolen i Throndhjem; og indtil Lovstykket i Gulathingsloven har gjennemgaaet en alvorlig kritisk Prøvelse, kan det heller ikke antages, at Kronens Offring *for Kongens Sjæl* virkelig er lovet af Magnus Erlingsen eller hans Fader paa hans Vegne. Vist er det desuden, at ingen af Kongernes Kroner er bleven offret til Kirken.

Prof. Keyser er kjendeligt nok ingen Ven af *Kalmarunionen.* Han er vel for lærd og for retfærdig til at gjentage alle de gamle Klager fra svensk og norsk Side; men de store Ulykker, denne i sin Grundtanke beundringsværdige Forbindelse i Tidernes Løb bragte over de tre Riger, især da over Norge og Sverrig, har vakt Kulde, ja Uvillie imod Forbindelsen selv. Men saa lidt som man kan miskjende det Grundede i Nordmandens Følelser mod Unionen, saa lidt kan dog hans Dom over dens *Stifterinde* billiges, eller hans haarde Ord om hendes personlige Adfærd ansees for velgrundede. Det er jo ikke Margrete, der er Skyld i Eftermændenes Misgreb og Uheld; og det skal ikke kunne bevises, at hun i det Hele har handlet anderledes, end der efter den Situation, hvori Skjæbnen havde henstillet hende, den Tid, de Mennesker, de Forhold, hun skulde behandle, fornuftigviis kunde handles. Det er sandt, som Hvidtfeldt siger, at den store Dronning dog ikke var Alle tilmaade; men den Hersker er endnu ikke født, der er Alle tilmaade. Uden Pletter er Margrete ikke sluppen gjennem Verden; hendes Liv var et Verdensliv, ikke som den hellige Birgittas viet til en Kamp for Helgenglorien. Men den Bane, hendes Natur, hendes Herkomst, hendes Stilling, — Alt hvad hun ikke selv har taget, men modtaget, foreskrev hende, vil Historien ikke kalde mindre ophøiet og mindre fortjenstfuld, fordi den var mindre reen, end et mod Himlen vendt Munkeliv. Det er alligevel vist, at Alt hvad vi vide om Margretes Færd, hvad der foreligger som beviislig Kjendsgjerning, ikke berettiger til en haard Dom; men det er ikke billigt, at det, de mangelfulde Kilder ikke sætte i fuldt Lys, skal udtydes til det Værste, eller Uvillien over Andres Færd skal kaste sig over

hende, fordi hendes Gjerninger ved Andres Misgreb og Tidernes Ugunst bragte flere daarlige end gode Frugter.

Det er ikke min Agt at skrive en Apologi for Margretes politiske Færd, ikke fordi jeg jo nok troer, at den lader sig forsvare, men fordi det vilde føre altfor vidt og ikke heller er fornødent her, da Prof. Keyser ikke har udtalt nogen almindelig Fordømmelsesdom over den; men han har udtalt en Dom over hendes Person, som fremkalder Modbemærkninger.

Han paastaaer[1]), at der hos en stor Deel af Margretes Undersaatter har lønligen ulmet Mistillid til hende og Uvillie imod hendes Styrelsesmaade, hvortil han søger Aarsagen i forskjellige af hendes Handlinger; men allermeest, mener han, har den dog maaskee ligget i den Mangel paa sand Charakterens Elskværdighed, som altid klæber ved en mandhaftig, herskesyg, statsklog, haard og rænkefuld Qvinde, der saa at sige fornegter sit Kjøn for at spille Mandens Rolle, og om hvem man opfordres til at sige, hvad Kong Valdemar netop skal have sagt om sin Datter: »Naturen har faret vild med hende; hun skulde blevet en Karl, men blev et Qvindfolk«. Margrete var ifølge sin Charakteer neppe skikket til at vinde hos sine Undersaatter nogen sand, paa Kjærlighed grundet Hengivenhed.

Altsaa Margretes Personlighed skal have vendt hendes Undersaatters Hjerter fra hende! Men efter alle Vidnesbyrd var hun dog afholdt i Danmark, hvor hun meest færdedes, hvor Folket havde bedst Leilighed til at kjende hende personlig; at hun ikke var det i Norge og Sverrig, har man *senere* sagt, da hendes Værk var blevet Nordmænd

---

[1]) 2. Deel S. 454.

og Svenske til Plage; men det er ikke beviisligt, ikke engang sandsynligt, at en lønlig Uvillie har været almindelig i disse Lande, saalænge hun selv levede; og at denne formodede Uvillie har havt sin Grund i hendes forudsatte Mangel paa Elskværdighed, støttes ikke af Historien. Hvad vide vi da, naar Alt kommer til Alt, om Margretes Person? umiddelbart saa godt som Intet; hendes Faders Ord, om Anekdoten er rigtig, udtale hverken Dadel eller Roes, de kunne ligesaa let udlægges som et Udbrud af Beundring som af Forundring. Ingen af os veed det jo, hvorledes Margrete har taget sig ud, naar hun optraadte blandt sine Undersaatter og andre Samtidige; den Enes Næserynken har saa Lidet at betyde som den Andens Beundring. Men middelbart kan det erkjendes, at Margretes Personlighed, langt fra at frastøde dem, der kom hende nær nok til at have en Mening om hende, maa have udøvet en Indflydelse paa deres Stemning, som ikke lader sig forene med det Billede, Prof. Keyser har opstillet for os. Naar man seer det vidunderlige Held, hvormed hun leder de meest modstræbende Kræfter efter sin Villie, seer dem, der havde jaget hendes kloge og kraftige Fader i Landflygtighed, bøie sig uden lang eller heftig Modstand under Datterens Haand, seer Norges Rigsraader, Sverrigs overmodige Stormænd, som i et Aarhundrede ikke havde gjort Andet end støde Konger fra Thronen, føie sig efter denne Dronnings Ønsker, — og fremfor Alt, naar man med Forundring søger Nøglen til det gaadefulde Herredømme, hun i de mange personlige Møder udøver over de ledende Mænd fra Hansestæderne: da føler man, at Margretes mandige Dyder, hendes politiske Overlegenhed ligesaa lidt slaaer til for at forklare hendes Indflydelse paa Mennesker, som Dyrtæmmerens Muskelkraft til at begribe hans Magt over Rovdyrene.

Lybekkerne have kæmpet med hendes Fader paa Liv og Død, Lybekkerne have gjort Nordens tredobbelte Krone til en Tornekrone for Margretes Eftermænd, de have efter hendes Død stadigt arbeidet paa at omstøde hendes Gjerning; — men naar de mødes med denne Qvinde, række de hende Haanden, gaae hendes Ærinder, tilbagegive hende Slotte og Stæder uden Tvang, hjælpe hende til at sætte den samme Erik paa Nordens Throne, hvem de siden sende tilbage til Pommern som Kong-Uden-Land. Og alt dette skulde den store Dronning kunnet udrette med en frastødende Adfærd, med en Person, hvis Ubehagelighed var saa stor, at Almuesmanden i Norges Dale, som sjælden eller aldrig fik hende at see, skulde af den Grund næret en lønlig Uvillie imod hende! Var dette virkelig saa, har Margrete ikke ved, men uagtet sin personlige Optræden dog kunnet lede Høie og Lave, Riddere og Prælater, Nordens Rigsraader og Lybeks Borgermestere, hvilken aandelig Overlegenhed maa man da tillægge hende! Men lader det sig overhovedet tænke, at — ikke en Semiramis eller Catharina med talrige Hære mellem slaviske Folk, men en Herskerinde, som uden organiseret Krigsmagt forstaaer at lede Folkeslag, der ikke kjendte blind Lydighed, kan have været uden baade ydre og indre Gaver til at drage Menneskene til sig? Nei, man vil ikke kunne forstaae Margretes Historie uden at tænke hende som en Qvinde, der ved sin personlige Optræden har ligesaa meget vundet som imponeret sine Omgivelser.

Ikke bedre grundet er Beskyldingen for Herskesyge; thi herskesyg er kun den, der vil Herredømmet for dets egen Skyld, den der udstrækker sit Scepter og sit Sværd saa vidt, han kan naae, fordi det er hans Livsnydelse at bøie Mennesker under sin Villie. Men ikke er dette

Margretes Væsen. Hun vil herske over Nordens tre Riger ikke for at nyde et vidtstrakt Herredømme saa længe som muligt, men for at gjennemføre den Tanke, der behersker hendes Liv: Nordens varige Forening under een Kongeslægt. Margrete har stridt og lidt for at faae de tre Rigers Scepter fast i sin Haand; men i samme Øieblik, hun har naaet dette Maal, stiger hun frit, utvunget, imod Mægtiges Ønsker ned fra Thronen og sætter et fremmed Barn i sit Sted, fordi ikke hun, men han, og han alene, kan sikkre det store Foreningsværk en Fremtid ud over en Menneskealder. Det er ikke blind Forkjærlighed, der lader hende vælge Erik til Grunder af den nye Herskerslægt, men Nødvendigheden. Vil hun ikke kaste sig selv for sine Dødsfjender Meklenborgernes Fødder, vil hun ikke paatvinge Danmark en Konge af en forhadt Slægt, der havde gjort hendes Fædreland alt det Onde, den formaaede, havde hun intet Valg; thi en Konge maatte det dog være, i hvem der randt en Draabe af nordisk Blod. Og hun opsætter ikke et Øieblik at vige Pladsen for ham. Saasnart hun ved det norske Rigsraads Gunst har sat sig paa Norges Throne, stiger hun uden Ophold ned af den, for at sætte Erik i sit Sted, — ikke, som det uden Støtte i Historien formodes, fordi hun selv har tvivlet om at kunne som Qvinde opretholde sit Herredømme, men, som hendes hele øvrige Færd viser, fordi det tjente Foreningstanken bedst, at Erik sad fast paa den ene Throne, naar Tiden kom til at reise Spørgsmaalet om hans Valg til de to andre. I syv Aar maa hun vente paa det gunstige Øieblik og kæmpe om Levningerne af Sverrig; men neppe har hun draget Hansestæderne til sig og ved deres Bistand forligt sig saavidt med den fangne Albrecht, at hun kan aabne hans Fængselsdør, før hun med overraskende Hurtighed

iler med Erik fra det ene danske Landsthing til det andet, faaer ham valgt til Konge, uagtet ingen Stemme i Danmark forlangte anden Hersker end hende, gaaer endnu samme Aar med ham til Sverrig og bevæger ikke uden Møie de Store til ogsaa at vælge ham, trods deres Erklæring, at de nødigen vilde have nogen Anden over sig end hende selv. Og nu sætter hun i Kalmar de tre Rigers Kroner paa Eriks Hoved, ombytter af egen fri Villie den livsvarige Herskermagt med en Indflydelse af ubestemt Varighed, og som begribeligt maatte aftage, naar Erik naaede den voxne Alder. Margrete har jo ogsaa oplevet det, at Erik vilde gaae efter sit eget Hoved. Kan en saadan Regent, der vil herske for at gjennemføre en stor Idee, men stige ned af Thronen, naar Ideen kræver dette, med Rette kaldes herskesyg?

Men haard og rænkefuld var dog Margrete! Ja, hvis Statskunst ikke er Andet end Rænkespil, Strenghed det Samme som Haardhed, — eller, for ikke at sige Mere, end der lader sig bevise af Kilderne: hvis en statsklog Regents hele Færd kan kaldes Rænkespil, fordi man kan paavise enkelte Handlinger, der kunne fortjene Navnet, — hans Hjerte kaldes haardt, fordi Lidenskaben engang har henrevet ham ud over Grændsen af det Ædle. Historien har dog hverken stemplet Alexander som Tyran, trods Theben og Tyrus, eller Cæsar som Rænkesmed, uagtet han benyttede Partimanøvrer i Rom til sin Fordeel. Kun eet Tilfælde veed jeg, hvor Margretes Politik kan siges at have været rænkefuld: hendes Bestræbelser for at liste Slesvig ud af Holstenernes Hænder. Men i Sagen selv har hun Ret, og i Maaden ikke større Uret, end Holstenerne mod Danmark; thi hun brugte ikke andre Kunster for stykkeviis at komme i Besiddelse af Hertugdømmet, end

de holstenske Grever i sin Tid havde øvet imod hendes Fædreland og hendes Forfædre. Men i ethvert Fald er det utænkeligt, at denne Færd skulde have vakt en *almindelig* Uvillie hos de nordiske Folk imod Dronningen; den er vel ikke engang kommen til Menigmands Kundskab, og naar har man hørt, at List imod Fjenden lægger en Anfører for Had hos hans egne Folk? Og hvad Margretes Haardhed angaaer, vilde jeg være Prof. Keyser forbunden for en Paaviisning af de Kjendsgjerninger, der skulle begrunde denne Dom. Imod Albrecht af Meklenborg har Margrete i Seirens første Ruus ladet sig henrive til uædel Haan, — til Gjengjæld dog for vel saa uædle personlige Fornærmelser. At hun tier som en Mand, medens han skjælder som en Dreng, at hun ruster sig, som han rustede sig, møder ham i aaben Mark, som han mødte hende, og benytter Lykkens Gunst til at lade den fangne Modstander føle Vægten af den Lidenskab, han selv har reist i hendes Hjerte, — det er ikke nok til at stemple hende som følesløs, hendes hele Væsen som haardt og frastødende. Albrechts Fangenskab var langvarigt, ligesaa langt som det, hvori han holdt Margretes Svigerfader, men ikke længere end det var uundgaaeligt nødvendigt for at sikkre Seirens Frugter. At den falske Olaf maa bestige Baalet, er ikke en haard Hevn, men en streng Straf i Tidsalderens Aand, der krævede Tyven hængt, Forræderen radbrækket, Falskneren brændt. Hun kunde ladet Naade gaae for Ret, men ikke tør hun kaldes haardhjertet, fordi hun straffer strengt i et Tilfælde som dette, hvor man vil fraliste hende Frugten af hendes Livs møisomme Arbeide, og hvor Moderens Smerte over den altfor tidligt tabte Søn oprives paany, — ikke at tale om, at god Politik kunde tilraade en saa-

dan Behandling af Forbryderen, at enhver Tanke om Sandhed i hans Foregivende blev nedslaaet hos Folket.

Margretes Liv, der heelt tilhører Historien og alene kan bedømmes efter hendes Handlinger, ikke efter de gamle Partiskribenters Bagvaskelser, var ikke pletfrit, kunde ikke være det; Ingen kunde i hendes Tidsalder udføre hendes Gjerninger uden at trænges ind i Stillinger, hvor der maatte handles, som det syntes tjenligst, uden altfor ængsteligt at vrage de mulige Midler; og jeg seer ikke, at vor Tid endnu gjør det muligt for politiske Mænd at gaae igjennem Verdens Strid uden Stænk paa Englekaaben. Men dog staaer Margrete høit over sin Tids Mænd, hun har indviet sit Liv til Gjennemførelsen af en Idee, der fra hendes Standpunkt maa kaldes ligesaa naturlig og velgjørende, som ualmindelig og ophøiet; og fordi hun af menneskelig Skrøbelighed nu og da har grebet til Midler, som det er let nok at vrage for os, der ikke føle Øieblikkets paatrængende Fordring af Svar paa de vanskeligste Spørgsmaal, kan man ikke være berettiget til at betragte hende som en moralsk Carricatur. Men et mildere Navn fortjente en Qvinde ikke, om hvem det med Rette kunde siges, at hun, mandhaftig, herskesyg, haard og rænkefuld, fornegtede sit Kjøn for at spille Mandens Rolle.

I det andet Bind[1]) kommer Prof. Keyser til de to Provindsialconcilier, som Erkebiskop Aslak Bolt afholdt i Bergen 1435 og i Oslo 1436. Han betragter dem som Beviser paa denne Prælats Sands for sit Kald som Metropolitan og for den norske Kirkes Tarv. Thi om der ogsaa siden Erkebiskop Olafs Dage havde været holdt saa-

[1]) Norges Kirkehistorie 2, 485 ff.

danne Forsamlinger, er det dog kun fra det Provindsialconcilium, denne Erkebiskop holdt i Throndhjem i August 1351, man har Statuter[1]). Imellem dette Concilium og Aslaks første ligge 84 Aar, i hvilke den lovgivende Myndighed, det tilkom den norske Kirke at øve gjennem sine Provindsialconcilier, havde været ubenyttet. Det baselske Kirkemødes Forhandlinger, mener Forfatteren, have været en Spore for Erkebiskop Aslak til atter at sætte dem i Gang. Han sammenkaldte da en norsk Kirkeforsamling til August 1435 i Bergen. Men da han kom derhen, indfandt ingen af de andre Biskopper sig; nogle sendte Undskyldninger, andre ikke. Også flere Domkapitler og Abbeder gjorde sig skyldige i samme Gjenstridighed. Fortørnet herover udstedte Erkebiskoppen den 29. August 1435 fra Bergen en Kundgjørelse, hvori han bittert beklagede sig over den mod hans Kaldelse og Befaling udviste Foragt, og tillige, ifølge Overlæg med de tilstedeværende Geistlige og med deres eenstemmige Samtykke, erklærede dem, som modvilligen eller uden at angive fyldestgjørende Undskyldning vare udeblevne, for at være faldne i Straf overeensstemmende med de canoniske Forskrifter. Han henvendte dette til alle dem, som havde undladt at sende Fuldmægtige, men navnligen til Biskopperne Jon af Oslo, Thomas af Ørkenøerne og Peter af Hammer, hvilke han betydede, at de, ifølge visse opgivne canoniske Bestemmelser, selv havde udelukket sig fra deres Medbrødres Samfund, indtil de paa en følgende Synode vare afløste og deri igjen optagne, — og til Sølve, Abbed af Halsnø, som han suspenderede fra Embedet, indtil han havde givet passende Opreisning og var bleven løst af Erkebiskoppen. Saaledes

---

[1]) Aftrykte i Norges gamle Love anf. Udg. III p. 301 ff.

beretter Prof. Keyser denne høist mærkelige Dom efter det hos Pontoppidan (Annal. Eccl. 2, 563) trykte Aktstykke, hvori han dog ikke med Hvitfeld (Erik af Pommern, Qvart-udg. S. 561) og Andre synes at have seet en egentlig Bandsættelse. Derimod mener han, neppe uden Grund, at Erkebiskoppen har villet de danskfødte Biskopper af Oslo og Hammer tillivs. Deres og de Andres Udeblivelse afholdt dog ikke Aslak Bolt fra at betragte Forsamlingen i Bergen som et lovligt Provindsialconcilium, hvor adskillige vigtige Bestemmelser bleve tagne.

Denne Aslak Bolts Adfærd finder Forfatteren i det Hele bifaldsværdig; men jeg formaaer ikke at indsee rettere, end at den hverken havde Medhold i den romersk-catholske Kirkes Lov og Forfatning, eller at den *paa den Tid* var endog blot *lovlig*. En Forsamling af Kirkeprovindsens Metropolitanbiskop og nogle underordnede Geistlige kunde ikke betragtes som et Provindsialconcilium, hvis Særkjende netop var det, at Metropolitanen samledes med Provindsens *Biskopper*. Et Provindsialconcilium uden Biskopper var en Uting; de af en saadan Forsamling fattede Beslutninger havde ikke mere forbindende Kraft for de andre Stifter, end om de vare udstedte af Erkebiskoppen alene. Og selv om man kun tager Hensyn til den Lov, Aslak Bolt paaberaabte sig i Dommen over de Udeblevne, tilkom der ham ingen Ret til alene at dømme de andre Biskopper og paalægge dem Straf, endog uden Stævning og Rettergang. Erkebiskoppen var de andre Biskoppers administrative Formand, men alene ikke deres Dommer; kun et Concilium, eller Paven, eller en af Paven delegeret Dommer, kunde dømme dem[1]. At de øvrige Medlemmer af

[1]) Decretum Gratiani II, causa III, quæst. VI, c. 2—9; causa V, quæst. IV, cap. 1; quæst. III, c. 3.

Forsamlingen i Bergen bifaldt Erkebiskoppens Dom, gav den ingen større Styrke, naar denne Forsamling dog ikke var et virkeligt Provindsialconcilium; thi Underordnede kunde ikke være de Overordnedes Dommere. Om den norske Metropolitan nogensinde har havt Ret til at paalægge sine Lydbiskopper arbitrær Straf for Disciplinarforseelser, skal jeg ikke indlade mig paa at undersøge; men deels viser Aktstykket af 29de August 1435, at Erkebiskoppen her netop traadte op med Kirkens Lovbog i Haanden som de andre Biskoppers *Dommer*, hvad han ikke var; deels var jo den hele hierarchiske nexus, og Metropolitanens Myndighed over de andre Biskopper, saaledes svækket og tilbagetrængt i de sidste 200 Aar af selve Paven, at den throndhjemske Erkebiskops myndige Sprog lyder som en grov Anachronisme. Man troer at høre en Innocentius den Tredie tale til et Par Smaabisper, ikke en norsk Erkebiskop i det 15de Aarhundrede til sine ligeberettigede Medbrødre. Prof. Keyser har selv med Lærdom og Sandhed paaviist, hvorledes Curien Skridt for Skridt trykkede Metropolitanværdigheden tilbage ved at stille Suffraganerne selvstændigere til den og i umiddelbar Forbindelse med Rom, ligesom den derefter holdt Biskopperne i Tømme ved at hæve Domkapitlerne. Men da maa det vel ogsaa erkjendes som en Anmasselse, naar Aslak Bolt pludselig vil bruge et Par forældede Citater af Gratians Decret og et Sted af Decretalerne fra det 13de Aarhundrede til at fremmane et Forhold, der forlængst var forsvundet ud af Virkeligheden, og som ikke engang gav ham Ret til at optræde som de andres Dommer. Da alle de andre Biskopper udebleve fra Mødet i Bergen, havde han kun Ret til at anklage dem for et nyt Provindsialconcilium eller, om han overhovedet intet saadant kunde bringe istand, for

Paven. Vil man sige, at han i alt Fald som pavelig *Legat* maatte kunne dømme de andre Biskopper, saa er det netop som den krænkede Metropolitan, han optræder, og uden at paaberaabe sig sin Legation. Vi vide overalt ikke, hvilken Myndighed der tilkom ham som apostolicæ sedis legatus. Prof. Keyser har ikke oplyst dette. Legatus de latere var Erkebiskoppen jo ikke; men hans Legatmyndighed har bestaaet i mere end en Fuldmagt til at meddele visse Dispensationer, der ellers vare Paven forbeholdte, men som Norges Beliggenhed og Forhold gjorde det tilraadeligt at kunne give i Landet selv?

Desuden har Erkebiskoppen gjort et uhjemlet Indgreb i de andre Biskoppers Jurisdiction, navnlig da i Biskoppen af Bergens, endskjøndt denne ikke er iblandt de dømte, idet han suspenderer Abbeden af Halsnøkloster med andre Abbeder og mindre Prælater. Thi der tilkom ham aldeles ikke nogen Magtfuldkommenhed til at straffe den ikkebiskoppelige Geistlighed udenfor sit eget Stift, ikke engang efter de ældre Dele af Kirkeloven, som dog ere Metropolitanmyndigheden meget gunstigere, end de yngre Dele af den canoniske Ret[1]). Aslak Bolt har ved disse Suspensioner ligefrem behandlet de andre Biskopper som midlertidigen satte ud af deres Embedsvirksomhed.

Der foreligger Intet om, at disse Erkebiskoppens Anmasselser have havt nogensomhelst Virkning eller paaført Andre end maaskee ham selv Ubehageligheder. I det mindste fristes man til at troe, at han har følt, eller ladet sig overtyde om, Dommens Nullitet og den bergenske Forsamlings Ugyldighed; thi Aaret efter fik han et tilsyneladende upaaklageligt Provindsialconcilium samlet i Oslo,

[1]) Jfr. Decretum Grat. II causa IX quæst. III cap. 6, 7. Decretales Gregorii l. I, tit. XXXI, c. 9.

hvor han i Forbindelse med tre andre norske Biskopper den 20de December 1436 udgav Statuter[1]), men uden med et eneste Ord at omtale denne bergenske Forsamling. Han beraaber sig i dette Statut paa den canoniske Lovbog, paa Tønsbergerovereenskomsten af 1277, paa Erkebiskop Jons Christenret, paa Kong Hagens Bud, paa Statuterne fra Erkebiskop Olafs throndhjemske Provindsialconcilium, paa et Statut af Erkebiskop Povel, men ikke paa hvad der i det foregaaende Aar blev vedtaget i Bergen, ikke engang ved Forbuddet imod at holde Løverdagen hellig som Jøderne, og imod Misbrugen af Munkenes Betleri, som jo dog allerede skulle være forbudte i Bergen. Og i den paa Osloconciliets Bestemmelser grundede Skrivelse af den 18de Februar 1437 til Geistligheden i Stavangers Stift angaaende Pengebidrag til en Sendelse til Baselerconciliet[2]) er det atter kun det i *Oslo* Vedtagne, der paaberaabes, men ikke hvad der bestemtes af Forsamlingen i Bergen, endskjøndt ogsaa denne Sag der skal være afgjort. Heller ikke er der i Oslostatutet Tale om, at de i Bergen suspenderede Geistlige have gjort Bod eller ere faldne tilføie og have faaet Afløsning, da dog de i den bergenske Dom anførte Lovsteder udtrykkelig fremhæve, at Biskopperne ikke kunne optages i Brødrenes Samfund igjen, med mindre de afløses paa et følgende Concilium. Indeholder Alt dette nu vel ikke noget *fuldstændigt* Beviis for, at Erkebiskoppen selv har erkjendt Ugyldigheden af Mødet i Bergen og sin Dom over de andre Biskopper, saa vækker det i det mindste en stærk Formodning derom, der ikke modsiges af hvad der iøvrigt er os bekjendt om disse Biskopper og deres Forhold til deres norske Metropolitan.

---

[1]) Ny danske Magazin I, S. 42.
[2]) N. D. Mag. I, S. 66.

Men hertil kommer endnu, at baade den bergenske og den osloske Forsamling vare paa den Tid virkelig ulovlige; thi de afholdtes tværtimod et bestemt Bud af Baselerconciliet, hvis lovgivende Myndighed for den hele latinske Kirke dengang, da selv Paven havde nogenlunde forsonet sig med det, ikke er nogen Tvivl underkastet, og hvis Decreter Aslak Bolt jo ellers anerkjendte; og i Aktstykket af 29de August 1435 tog han aldeles intet Hensyn til de af Conciliet fastsatte Straffebestemmelser for de Geistlige, der udebleve fra *lovligen* sammenkaldte Provindsialconcilier. Baselerconciliet havde i sin 15de offentlige Session, den 26de November 1433 i Decretet *Pridem hæc sancta*[1]), hvorved den gjenoprettede og ordnede Provindsial- og Stiftsconcilier, bestemt Følgende om de førstnævnte: Celebretur quoque in singulis provinciis, saltem infra biennium a fine concilii generalis, et deinde ad minus semel de triennio in triennium, provinciale concilium in loco tuto; in quo tam archiepiscopus quam suffraganei omnes, et alii, qui in hujusmodi conciliis provincialibus interesse tenentur, debite vocati intersint ...

Concilio autem generali durante, et per sex menses ante, hujusmodi provincialia concilia non celebrentur ...

Quod si metropolitani vel dioecesani prædictis terminis in celebrandis provincialibus et episcopalibus synodis, cessante legitimo impedimento, fuerint negligentes, medietatem omnium fructuum et obventionum ratione suarum ecclesiarum ad eos pertinentium, fabricæ ipsarum ecclesiarum applicandam eo ipso amittant. Qui si in eadem negligentia per tres proximos menses perseveraverint, ab officiis et beneficiis sint ipso facto suspensi. Quibus transactis tem-

[1]) Mansi, sacr. conciliorum nova et amplissima collectio, Venetiis 1788, T. XXIX col. 74.

poribus sub antescriptis poenis, antiquior in provincia ordine episcopus ipsius metropolitani episcopi, aut major in dignitate post pontificalem in sacris constitutus, nisi ad alios forsan de consuetudine vel privilegio pertinent, negligentiam in celebrandis prædictis provincialibus et episcopalibus synodis supplere teneatur.

Dette Lovbud kan ikke have været Aslak Bolt ubekjendt i mere end halvandet Aar efter at det var udstedt. Det har udentvivl været tilstillet Nordens Kirker af Baselerconciliet i authentisk Form, ligesaavel som Decretet *Sicut in construenda*, der blev vedtaget omtrent 4 Maaneder tidligere, i den 12te Session, og strax sendtes til Norden [1]), og som Aslak Bolt i Juli 1434 fulgte i Bekræftelsen af Oluf Nielsens Valg til Biskop i Bergen [2]). Men uagtet Decretet *Pridem hæc sancta* forbyder at holde Provincialconcilium, saalænge en almindelig Kirkeforsamling sidder, sammenkaldte Norges Erkebiskop dog sin Kirkeprovindses Biskopper til Møderne i Bergen og Oslo, hvorved han gjorde Alt, hvad der stod i hans Magt, for at hindre dem i at møde i Basel. Naar da Biskopperne udebleve fra hine Forsamlinger, var det dem, ikke ham, der havde Loven paa deres Side; og Erkebiskoppen er gaaet saa vidt i sin Ulydighed imod Conciliet, at han i Domsakten af 29de August 1435 tilsidesætter dettes Straffebestemmelser for nogle forældede Steder i Decretet, der jo nu vare lovligen ophævede eller forandrede ved Conciliets Decret. Maaskee tør man ansee det som et Tegn paa, at han snart har begrebet sin Uret, at han i Statuterne fra Oslomødet ikke taler om de tidligere Udeblevnes Afløsning, da denne dog maatte være skeet nu, eller Dommen over de atter Ude-

[1]) See Pontoppidans Annaler 2, 556 ff.
[2]) Dipl. Norveg. 1, Nr. 745, 746.

blivende være fornyet og gjentaget, om han selv havde troet paa dens Lovlighed.

Hvad har bevæget Erkebiskoppen til denne paafaldende Adfærd? Iver for den norske Kirkes Vel alene kan det neppe have været; thi han maatte jo let kunne forudsee de Vanskeligheder, han beredte sig selv ved at fare frem imod den almindelige Kirkeforsamlings Bud. Snarere har Haabet om at kunne benytte Tidsomstændighederne til et dristigt Forsøg paa at gjenoprette Metropolitanmyndigheden ledet ham. Baselerconciliets ivrigste Stræben gik jo netop ud paa at gjenreise Hierarchiets af Paverne selv nu i et Par Aarhundreder rystede Bygning, og at stille Episkopatet saa frit til Rom, som det kunde skee uden ganske at opløse Kirkens Eenhed. Derfor hævede det atter Metropolitanerne til virkelige Forstandere for deres Kirkeprovindser, navnlig ved at kalde Provindsial- og Stiftssynoder til Live igjen, og ved atter at lægge Prøvelsen og Bekræftelsen af Biskoppernes Valg i hines Hænder. Dette kunde vel friste en kraftfuld Erkebiskop i det afsidesliggende Norge til et rask Greb, paa en Tid, hvor han kunde troe at være sikkret imod baade Paven og Kirkeforsamlingen, da vel den ene saa lidt som den anden vilde ved skarp Brug af sin Myndighed kaste Formanden for en Kirkeprovinds over i Modstanderens Arme. Og fra Kongens Side var Intet at frygte i et Øieblik, hvor Nordens Kroner allerede vaklede paa hans Hoved, ligesom det ogsaa kunde ventes, at det norske Folk og den norske Geistlighed ikke vilde tage Parti for de to danskfødte Biskopper, mod hvem Erkebiskoppens strenge Forholdsregel vel nærmest var rettet, som Prof. Keyser rimeligt nok formoder. Men Aslak Bolt havde Uret i at bruge den Deel af Baselerconciliets Virksomhed, der behagede ham, medens han tilsidesatte den Bestemmelse,

der i Øieblikket stod ham i Veien, uagtet den havde Lovskraft for ham. Og man kan ikke fortænke Biskopperne i, at de ikke vege for et lovstridigt Forsøg paa at trænge dem tilbage i en underordnet Stilling, hvorfra de sidste to hundrede Aars faktiske Udvikling af Kirkens Forhold havde befriet dem.

Denne Sag er af megen Interesse med Hensyn til Spørgsmaalet om de enkelte Nationalkirkers Forhold til den almindelige latinske Kirke i det 15de Aarhundrede, navnlig om deres Forhold til Baselerconciliet og om den canoniske Rets Gyldighed i reent geistlige Sager. Det er endnu saa lidet oplyst, hvilken Indflydelse Baselerforsamlingens kraftige, men tilsidst dog mislykkede Forsøg paa at hæve Episkopatet imod Rom har udøvet her i Norden; og mærkeligt nok er det, at det netop er Aslak Bolts Adfærd, der middelbart og umiddelbart giver den meste Oplysning herom. Og hvad den canoniske Ret angaaer, saa er dens Lovskraft i de nordiske Kirker, saavidt mig bekjendt, endnu ikke stillet i et tilstrækkelig klart Lys. Erkebiskoppens Dom af 29de August 1435 giver et mærkeligt Bidrag hertil. Det synes, at han er gaaet ud fra, at i Kirkens indre Forhold havde i det mindste baade Decretet og Decretalerne fuld Lovskraft for den norske Geistlighed selv. Uden Betænkning gjør han selv de ældste Bestemmelser i Decretet, ja endog Glosserne, og sin egen Fortolkning af Lovstedernes Udtryk, gjældende som bindende Lov. Man fristes her til at spørge, om Gratians Decret nogensinde er af Paven behandlet som Lov for den norske Kirke[1]),

[1]) Det synes, at Decretet har været vel saa tidligt bekjendt i Norge som i Danmark. Munken Theodorich, der skrev sin norske Historie omtrent 1161—1170, har vel neppe endnu kjendt det; han skulde ved sin Lyst til at vise sin Belæsthed ikke have undladt

eller om det har været selvforstaaet, at den canoniske Lovbog overhovedet som Kirkens almindelige Lov ogsaa maatte gjælde i den enkelte Landskirke, og hvorledes dens Stilling egentlig har været til Norges egen Christenret.

Den pontoppidanske Udgave af dette saa mærkelige Aktstykke er meget slet, paa flere Steder endog meningsløs. Jeg tillader mig derfor her at meddele det i den Skikkelse, jeg efter egen Gisning og efter at have sammenholdt det med den formodentlig til Grund liggende Afskrift[1]) troer maa have været den oprindelige, og forsynet med Henviisning til de paaberaabte Lovsteder i Decretet og Decretalerne.

In nomine Domini Amen. Nos *Aslacus*, divina miseratione archiepiscopus Nidrosiensis et apostolicæ sedis legatus, omnibus et singulis, ad quos præsentes literæ pervenerint, salutem in salutis auctore *Jesu Christo*. Sancta Romana ecclesia, quæ caput aliarum ecclesiarum est et magistra domino disponente, et a qua veluti a primitivo fonte ad singulas alias orthodoxæ fidei rivuli derivantur, inter diversa et multifaria salutaria statuta et decreta per eam edita specialiter pro instructione et doctrina ac regimine salutari cunctorum in ecclesia desudantium militanti, ut qui sub ejus doctrina et obedientia cursum vitæ recte

at citere det; og det Sted af Pave Gelasius d. Førstes Tale, han anfører i det 26. Kapitel (S. Rer. Dan. 5, p. 334), maa være taget andenstedsfra end fra Decretum Gratiani 1—15—3. Men i Kongemagtens Forsvarsskrift imod Geistligheden, der hidrører fra Slutningen af det 12te Aarhundrede (Werlauff i Fortalen p. LXXII til Anecdoton hist. Sverreri illustr.), anføres mange Steder af Decretet, uden dog at paaberaabes som egentlige *Lovbud*. Jfr. Kolderup-Rosenvinge om den canoniske Rets Anvendelse i Danmark, i 1ste Bind af Kirkehistoriske Samlinger, S. 1 ff.

[1]) I den bartholinske Afskriftsamling paa Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn, D. Fol. 845.

peregerint, salvi fiant, qui vero ab ea et ejus statutis deviaverint se non corrigendo condemnentur, inter alia ab olim etiam pie statuit, *ut metropolitani singulis annis, vel quum ipsis visum fuerit, cum suis suffraganeis concilia provincialia celebrarent, in quibus de corrigendis excessibus et moribus reformandis, præsertim in clero, diligentem cum dei timore haberent tractatum, ut canonice regularentur subditi, et divinus cultus perfectius observaretur, transgressoresque poenis debitis plecterentur, solliciteque inquisitiones fierent super his, quæ correctione et reformatione digna forent, prout utilitati et honestati congruere videretur[1]. Quum autem ad hujusmodi concilium provinciale exacta diligentia, Domino opitulante, celebrandum reverendos in Christo fratres nostros et dominos suffraganeos infra provinciam nostram constitutos, qui commode venire poterant, vocassemus ac alias ante hujusmodi convocationem cum nonnullis eorum specialem tractatum habuissemus, ut hoc nostræ intentionis foret (quod et ipsi valde proficuum esse allegabant, eorumque consensum ad hoc benevolum compræstabant), se concurrere una nobiscum velle utique asserebant; quum autem dies et terminus eis assignatus advenisset, nullus ipsorum ibidem protunc suam præsentiam exhibuit personalem. Quidam enim eorum procuratores emiserunt, excusationes minus sufficientes, nostro videre, prætendentes, quidam etiam majorem contemptum fecerunt, quum nec procuratores legitimos neque etiam excusatores destinare curaverint; consimilem etiam offensam et contumeliam quidam abbates et prælati et nonnulla capitula noscuntur prætendisse. Hujusmodi igitur contemptum ægre ferentes, quod sic præceptum et

[1]) Dette Stykke, fra Tegnet *, er meest taget af Innocents den Tredies Ord i det nedenfor paaberaabte Sted af Decretalerne.

mandatum nostrum contempserint (quod cedere poterat in perfectum et utile bonum, ut sperabamus, totius ecclesiæ Noricanæ) reputamus in vilipensionem et illusionem metropolitanæ sedis factum, non sine pernicioso exemplo et scandalo plurimorum. Unde unanimi et concordi consensu prælatorum, canonicorum, procuratorum ex parte ecclesiarum et capitulorum et totius cleri in dicto concilio existentis, matura deliberatione præhabita, sententialiter ferimus et promulgamus canonicas poenas, in sacris canonibus contentas, in omnes contumaciter absentes, tam in suffraganeos, specialiter in reverendos fratres nostros, videlicet dominum *Johannem*, dominum *Thomam*, dominum *Petrum*, Asloensis, Orcadensis et Hamarensis ecclesiarum episcopos, quam in dominum *Salvonem*, abbatem in Halsnö, nec non et alios abbates, priores, præpositos, decanos et archidiaconos et capitula, qui syndicos non emiserunt, illis duntaxat exceptis, qui legitimis excusationibus sunt defensi. Istis videlicet poenis, quæ his subsequentibus capitulis exprimuntur, ut:

XVIII d. cap. *non oportet*[1]), ubi dicitur, quod qui ad synodum venire contempserint, se ipsos videntur accusare (super vero *accusare* dicit glossa: *debent communicare*[2]) *ut ij. q. vj. quisquis probatus*[3]),

item cap. *placuit* eadem distinctione[4]), *ubi dicitur: nisi*

---

[1]) Decretum Grat. p. I, distinct. XVIII, cap. 5.

[2]) Dette *communicare*, eller maaskee *excommunicari*, har Glossen ikke i G. Arrivabenes Udgave af Decretet, Venetiis 1493; men det kan jo være, at det har staaet i Aslak Bolts Afskrift.

[3]) Det her citerede Sted, Decretum p. II, causa II, quæst. VI, cap. 19, lyder fuldstændigt saaledes: *quisquis probatus fuerit per contumaciam nolle obtemperare judicibus, quum hoc primæ sedis episcopo fuerit probatum, det literas, ut nullus ei communicet episcoporum, donec obtemperet.*

[4]) Decret. I, dist. XVIII, cap. 10.

rationem impedimenti sui apud primatem (hoc est archiepiscopum) *suum reddiderint, ecclesiæ suæ communione debent esse contenti* (ubi dicit glossa: *cum aliis episcopis non communicabit, qui non venerit ad communia negotia ipsorum vel ad consecrandum episcopum cum aliis, si opus esset),*

item eadem distinctione cap. *si quis*[1]), ubi dicitur, quod si episcopus synodo adesse neglexerit, alienatum se a fratrum communione agnoscat, nec eum recipi liceat, nisi in sequenti synodo absolutus fuerit (ubi glossa: *et sic quandoque differtur absolutio, ut major sit ei rubor absolvi coram multitudine),*

item cap. *si quis metropolitanus*[2]), ubi dicitur: *qui se absentat a synodo metropolitani, exceptis infirmitate et præceptione regia, ad proximam synodum caritate fratrum et communione ecclesiæ privetur,*

item cap. *sicut olim* extra, de accusationibus[3]), ubi dicitur: *si quis autem hoc salutare statutum neglexerit adimplere* (hoc est, ut ad concilium non veniat)[4]), *a sui executione officii suspendatur,*

ceteris poenis in aliis locis juris canonici non omissis, volumus ut hi, qui in hac parte deliquerint, verissime se recognoscant innodatos, super quibus suas conscientias exonerent modis et forma melioribus, quibus possunt; ex quo abbatum et aliorum inferiorum poena *nostro* arbitrio secundum jura relinquitur. Decernimus ipsos, qui in hac parte rei sunt, illa saltem poena plecti debere, quæ magis

---

1) Sammest. 1—18—12.
2) Sammesteds 1—18—13.
3) Decretales Gregorii IX, lib. 5, tit. I, de accusationibus, cap. 25, efter en Bestemmelse af Innocents den Tredie paa Lateranconciliet.
4) Det Indklamrede er ikke en Glosse, men Erkebiskoppens egen, vistnok dristige, Fortolkning af Pavens Ord.

est timenda, et ideo eos, præsertim dominum *Salvonem*[1]), abbatem in Halsnö, ab officio suspendimus per præsentes, donec satisfactionem congruam exhibuerint ac absolutionis beneficium a *nobis* fuerint consecuti. Hoc videtur velle cap. *Abbates* XVIII q. II[2]): *hi in episcoporum potestate consistant, et si quid extra regulam fecerint, ab episcopis corrigantur.*

In quorum omnium ratificationem, approbationem et certitudinem firmiorem sigillum nostrum duximus appendendum.

Datum in curia nostra archiepiscopali *Bergis*, anno domini M.C.D.XXX quinto, ipso die decollationis Johannis Baptistæ[3]), præsentibus honorabilibus viris, videlicet *Johanne Pauli*, canonico nostræ Nidrosiensis [ecclesiæ], *Rolando* et *Alvero*, canonicis Asloensis ecclesiæ, *Olavo Petri* et *Petro Simonis*, canonicis Bergensis ecclesiæ, et Gunstano, curato in Lofot, ad hoc specialiter rogatis, vocatis et requisitis testibus fide dignis.

Kong *Christian den Førstes* langvarige Kamp med Paverne om Besættelsen af Norges Erkesæde efter Aslak Bolts Død fortæller Prof. Keyser i det Hele paa Grundlaget af Werlauffs Fremstilling, dog med Benyttelse af senere fremkomne Aktstykker og derfor med enkelte ikke uvæsentlige Afvigelser[4]). Det forekommer mig imidlertid, som

[1]) Saaledes skrives Navnet i Bartholiniana anf. St., ikke, som hos Pontoppidan, Salomonem. Jfr. Langes norske Klosterhistorie, 2den Udgave, S. 368.
[2]) Decretum II, caus. 18 quæst. 2 cap. 16.
[3]) Mandag den 29de August 1435.
[4]) Keyser, Norges Kirkehistorie, 2den D. S. 546—561. Werlauff, tre Afhandlinger til K. Christian den Førstes Historie, i Skand. Literaturselskabs Skrifter, 16de Bind, S. 1 ff.

om der endnu er Adskilligt at tage i Betragtning ved denne langvarige Kirkestrid, der tør have været af ikke ringe Indflydelse paa Nordens hele paafølgende Stilling til Curien.

Keyser lader det henstaae uafgjort, om de Beskyldninger, Curien gjorde imod den ved Kong Christians Indflydelse, eller dog ifølge hans Præsentation, til Throndhjems Erkebiskop postulerede Biskop Marcellus af Skalholt, virkelig vare grundede, og hvori da Marcellus's formente Brøde skal have bestaaet; og han gjør ingen Indsigelse imod, at Marcellus kaldte sig det apostoliske Sædes Legat. Men der foreligger dog nok om denne Mands tidligere Bedrifter til at man kan see, at Paverne ikke have havt Uret i at betragte og behandle ham som en uværdig Person, og at den Legattitel, han dristede sig til at føre, har været enten reent tilløiet eller i det mindste forbrudt, længe før han kom til Norden. Fortsætteren af Franciskanerlæsemesteren Detmars lybske Krønike fortæller nemlig under Aar 1428 Følgende. En Falskner ved Navn Marcellus udgav sig i de vendiske Søstæder for Magister i den hellige Skrift, hvad han dog ikke var, endskjøndt han var lærd og veltalende. Han og hans uægte Broder, der skulde gjælde for en Ridder af St. Hans's Orden, vare i Virkeligheden forløbne Franciskanermunke. De udgave sig for pavelige Legater, udsendte for at samle Penge til Udløsning af Kongen af Cypern, som Saracenerne havde fanget. Til Beviis havde de en falsk Pavebulle, hvorved de bemyndigedes til at give Alle Aflad. Efter at have bedraget Mange i forskjellige Lande med denne Bulle, kom de til Lybek og forelagde Biskop *Johan Schele* Bullen; men Biskoppen mærkede Uraad, anholdt Marcellus og tvang ham til at bekjende, hvorledes han med denne falske Bulle havde fortjent 300 Mark i Stiftet Schwerin. Han maatte nu aflevere baade Bullen og

Pengene i Biskoppens Haand og under Eed forpligte sig til at blive tilstede; men han brød snart denne Eed og undveg hemmelig. Broderen døde kort efter. Biskoppen af Lybek indberettede Sagen til Paven, der befalede ham at anholde og straffe Marcellus som en Forfalsker af Pavens Breve, dersom han atter fik ham i sin Vold; tillige paalagdes det *Cardinalen af England*, der da var pavelig Legat i Tydskland for Hussiterkrigens Skyld[1]), at opspore og straffe Bedrageren efter Fortjeneste. Da Cardinalen fik Nys om, at Marcellus da opholdt sig i Køln, indbød han ham til sig til Trier; og da Marcellus, som selv var fra England, haabede, at hans Landsmand Cardinalen kun havde Ære og Godt til ham, indfandt han sig, men blev strax fangen og ført ned ad Rhinen til Køln, da Cardinalen besøgte denne Stad. Her fandt Marcellus dog atter Leilighed til at undslippe, men blev kort efter forraadt, greben paany, lagt paa Pinebænken og indsat paa den kølnske Erkebiskops Slot Bruel, hvor han led Hunger og Nød. Cardinalen blev ubevægelig imod ham, uagtet han bad om Naade i et velsat latinsk Brev; men Erkebiskoppen, i hvis Magt han var, lod ham dog tilsidst komme ud, fordi Marcellus hjalp ham som Læge i en Sygdom. Samme Marcellus havde ogsaa engang tidligere været fængslet i Venedig for Bedrageri, men slap ogsaa der ved List ud af Klemmen[2]).

Denne Fortælling faaer ikke alene stor Betydning ved Paalideligheden af den Kilde, hvoraf den er øst, og Rigtigheden af de tilfældigviis berørte Omstændigheder; men

[1]) Biskop Henrik af Winton, Cardinalpresbyter af St. Eusebius, almindelig kaldet Cardinalen af England, blev ved Martin d. Femtes Breve af 16de Februar 1427 sendt som legatus de latere til Germanien, Ungarn og Bøhmen. 1429 faldt han i Pavens Unaade.

[2]) F. H. Grautoff, Die lübeckischen Chroniken in niederdeutscher Sprache, 2. Th., S. 48—50.

den stemmer ogsaa aldeles med de Beskyldninger, Paven siden gjorde imod Marcellus, da denne en Snees Aar derefter havde Frækhed nok til at præsentere sig i Rom som postuleret til Erkebiskop i Throndhjem, — sagtens i Tillid til, at nu, under den 3die Pave, vare vel alle de Personer borte, der i Martin den Femtes Tid havde vidst Besked om hans ældre Bedrifter. Udentvivl har derfor den gamle norske Biskopsfortegnelse i 6te Tome af Langebeks Scriptores (p. 616) Ret, naar den kalder ham falsarius literarum Papæ. At Erkebiskop Tuve af Lund og Biskop Oluf af Roeskilde, hvem Undersøgelsen imod ham overdroges af Paven i Aaret 1456, ikke fandt ham skyldig, modbeviser ikke de ham tillagte ældre Bedragerier, thi de delegerede Dommere erklære kun, at de ikke finde den Brøde, han beskyldtes for at have begaaet i *disse nordiske Riger*[1]), beviist, de henstille til Paven at tage under Overveielse, om det dog ikke muligen skulde være onde Menneskers Bagvaskelse, og de forlange til Afbenyttelse, om Sagen skal fortsættes, Akterne fra *ældre* Sager, der siges at være forhandlede for Commissærer[2]). Marcellus's Upaalidelighed skinner ogsaa igjennem de Breve, han har skrevet for K. Christian den Første eller i sit eget Navn, saavidt vi nu have dem; de ere modbydeligt forskruede, pralerske, ikke frie for smaalig List; og hvor han tør, gjør han sig gjerne bred med sin Legation og Postulation, dem han dog vel vogter sig for at komme frem med i Breve til Rom. Det tør derfor være heel uvist, om det virkelig forholder sig saaledes, som han lader Kong Christian sige i en Skrivelse

---

1) Saaledes ogsaa i Kong Christians Forbøn for Marcellus hos Pave Nicolaus, af 26. Juli 1454; Diplom. Christierni primi, p. 58.

2) S. R. Dan. VIII, 371.

til Domherrerne og andre Geistlige i Køln[1]), at da han (sidste Gang) blev anholdt i Køln paa Tilbagereisen fra Rom, hvor hans Postulation til Nidaros Kirke var forkastet, have hans Fjender spillet et skændigt Bedrageri ved i hans Herberge at henlægge falske Dokumenter, forsynede med Sigiller fra andre Brevskaber, for at han saaledes skulde komme til at gjælde for en Falskner. Efter hvad vi vide om Marcellus, der vistnok i Køln, hvor hans Rival Henrik Kalteisen maaskee selv dengang har levet og i alt Fald som forhenværende Professor har havt Forbindelser, havde Uvenner og altfor gode Bekjendte fra ældre Tid, faaer det staae uafgjort, om han her blev et Offer for Andres velberegnede Ondskab, eller om han ikke maaskee er bleven overrasket ifærd med at øve et af sine gamle Kunststykker. Han kunde vel have fræk Pande nok til at præsentere Kongen Breve fra Rom, som han selv havde fabrikeret i Køln i sit eget Huus[2]), hvor han sagtens har været forsynet med alt Fornødent. Man maa virkelig beklage Kong Christian den Første, der i saa lang Tid lod sig føre bag Lyset af en snedig Eventyrer med en flydende Tunge og en Pen, som han vel ogsaa har været fripostig nok til at bilde Kongen ind skrev en udsøgt Latin.

Alligevel forekommer det mig meget tvivlsomt, om man har Ret til, med Prof. Keyser at give Kongen Skyld for Curiens haardnakkede Vægring ved at modtage Henrik Kalteisens Resignation, fordi han imod det norske Folks og Roms Ønsker med ufornuftig Haardnakkethed vedblev at ville fremtvinge en Stadfæstelse af Marcellus's Postula-

---

1) S. R. D. VIII, 360.

2) Jfr. S. R. D. VIII, 361: in domesticis laribus; 401: in propriis laribus; curiam episcopi in potestatem et arbitrium receperunt (cives Colonienses).

tion og modsatte sig Olaf Throndsen, som dog, efter Keysers Mening, var den eneste virkelig berettigede Candidat til det ledige Erkesæde. At Kongen i Aaret 1450 ikke vilde anerkjende Gyldigheden af Olafs Valg, kan deels have havt meget god politisk Grund, da det jo ikke var underligt, om han betragtede Medlemmerne af Throndhjems Domkapitel med mistroiske Øine, saasom det var fra den nys afdøde Erkebiskop Modstanden mod hans Thronbestigelse var udgaaet, og han upaatvivlelig havde Ret i sin Paastand, at han efter Norges særegne Forfatning og Forhold nødvendig maatte have en Mand, han kunde forlade sig paa, til Erkebiskop; deels var han jo nødt til at forkaste Valget, naar han ikke vilde opgive sin Fordring paa Præsentationsretten, en Fordring, der hverken kan behandles som i sig selv grundløs, eller siges at have været til Norges Skade. Thi saaledes som Curien siden Midten af det 14de Aarhundrede havde brugt sin anmassede Reservations- og Provisionsret med Hensyn til Norges Primat, og saaledes som den misbrugte den i hele Norden i stedse stigende Grad fra Midten af det 15de indtil Reformationen, kunde der dog ikke længer være Tale om et virkeligt frit Valg til Throndhjems Erkesæde. Det var kun Konge og Folk i Forening, som med nogen Virkning formaaede at modsætte sig Curien; men det maa dog forudsættes, at den norske Kirkes sande Tarv med mere Virkning kunde gjøres gjældende hos Kongen end hos de af graadige og grundfordærvede Curtisaner omgivne Paver, som selv ved hvert nyt Conclave bleve slettere og foragteligere.

Det kan heller ikke saa bestemt siges, som Prof. Keyser siger det, at Olaf Throndsens Valg var lovligt. Vi kjende ikke Valgets Form; vi vide ikke, om Alt er gaaet canonisk til; vi have Intet om det uden de af Kapitlet og

Kongen udvalgte Voldgiftsmænds Kjendelse, der forkastede det ikke blot, fordi Kongens Præsentationsret var tilsidesat, men ogsaa som i sig selv af andre Grunde ulovligt[1]. Man har Intet at sætte herimod uden en *Formodning* om Voldgiftsmændenes Partiskhed; men dette er ikke nok til at erklære Valget for lovligt. Og overalt gav jo selv et canonisk correct Valg ikke den valgte Biskop noget jus quæsitum, men kun en Adkomst, der skulde prøves og kunde forkastes, som den da af Paverne selv er i mangfoldige Tilfælde forkastet under forskjellige Paaskud.

Kong Christian maa nu vel derefter have præsenteret Marcellus; men der foreligger Intet om, at han personlig med sær Iver og Interesse har paatrængt Kapitlet denne Mand. Tværtimod ligger det i Marcellus's Forpligtelsesbrev[2], at Kongen snarere har med nogen Tvivl givet efter for hans Anmodning; thi det kongelige Samtykke er betinget ved saadanne Forpligtelser, som Marcellus vist neppe engang selv har kunnet troe sig istand til at opfylde, og fremtræder snarest som en Tilladelse for den Postulerede til at forsøge sin Lykke i Rom, dog saaledes, at faaer han ikke Alt udvirket der hvad han har lovet, forbeholder Kongen sig at være løst fra sit Løfte. En Anbefaling for Marcellus maa det ogsaa antages, at Kongen har sendt til Rom; men vi kjende nu ikke denne, vide altsaa

[1]) Voldgiftskjendelsen af 7de August 1450 i Diplomatarium Christierni Primi, p. 26.

[2]) Dipl. Norv. 2, 593. Prof. Keyser har uden Tvivl Ret i med Udg. af det norske Diplomatarium at henføre dette udaterede Aktstykke til 1450. Jeg bemærker dette, fordi jeg i min Afhandling om Herredagene i Odense 1526 og 1527 (Vidensk. Selsk. Skrifter, 5te Række, histor. og philos. Afdeling, 2. B. S. 280, Anm. 6) har forudsat, at det henhørte til Marcellus's Romerreise, hvilken jeg dengang, da dette Punkt var af underordnet Betydning, med Werlauff henlagde til 1454.

heller ikke, om den har været meget varm. Da Kalteisen i Sommeren 1452 kom til Kongen, lukkede denne ingenlunde sit Øre for hans Beskyldninger mod Marcellus[1]), der da vistnok har været fraværende; og om Industriridderen senere atter satte sig i hans Gunst, er der dog i Kongens Breve til Paver og Kardinaler fra Aarene 1455—57, saaledes som disse nu foreligge os efter de slette bartholinske Afskrifter af, formodentlig tildeels, Marcellus's egen Copibog, aldrig Tale om nogen Anbefaling for denne *til at blive Erkebiskop*, men ene og alene om at faae ham renset for de Beskyldninger, man gjorde imod ham i Curien. Den eneste Yttring af et Ønske om, at faae det throndhjemske Domkapitels Postulation, der ikke kan betyde Andet end dets Postulation *af Marcellus*, antaget af Paven, forekommer i Kong Christians Brev af 27de Mai 1456 til Kong Alfons af Aragonien og Neapel[2]). Men vi vide ikke engang, om dette Ønske er af Kong Alfons forebragt for Curien. Alt hvad Kongen udtaler til denne selv gaaer ud paa, at faae Kalteisen fjernet, Marcellus frikjendt, den norske Sag endt. Brevconcipisten, ɔ: Marcellus selv, lader vel Kongen tale prægtigt om den uretfærdigen Forfulgtes Dyd og Lærdom, han lægger ham flere Gange i Munden Yttringer om, hvorledes det gik til ved hans Postulation, der historisk skulle vise dens Upaaklagelighed; men han vover ikke at lade ham trænge paa dens Anerkjendelse. Ja to Gange, i et Brev af 1457 til Hertug Frants Sforza af Mailand og et af 1459 til Biskoppen af Uetrecht[3]), hvor Kongen taler om Marcellus's Romerreise, kalder han ham *tunc* in archiepiscopum Nidrosiensem postulatum; og om

[1]) N. D. Magazin 6, 48—50.
[2]) S. R. Dan. VIII, 367—69.
[3]) S. R. Dan. VIII, 381, 401.

der nu ogsaa et Par Steder løber et postutalus ud af Marcellus's Pen efter hans episcopus Scalholtensis, saa ere der mange flere, hvor han maa nøies med den sidste Titel alene, endóg i det naadige Brev til ham selv, hvori Kongen belehner ham med Vestmanøerne under Island til Løn for hans Tjenester imod Norges Krone[1]). Man tør derfor ikke tillægge hiin Yttring i Brevet til Kong Alfons, som man jo ikke engang veed om er kommen længer end i Marcellus's Concept, saa stor en Vægt, at Kong Christian kan fremstilles retfærdigen som den, der har sat Himmel og Jord i Bevægelse for at faae ikke alene Kalteisen fjernet, men Marcellus derefter anerkjendt som Norges Erkebiskop. Der foreligger aldeles ingen Grund til at paastaae, at han endog før 1457 vilde have vægret sig ved at gaae ind paa en Overeenskomst, hvorved *han* lod Marcellus falde, om *Curien* vilde have opgivet Kalteisen.

Jeg forudseer den Indvending, at naar Kongen lader Marcellus reise til Rom som postuleret Erkebiskop i Aaret 1454, saa ligger jo deri, at han efter Kalteisens nødtvungne Afreise fra Norge 1453, og efterat Konge og Rigsraad have forlangt *hans* Fjernelse, atter har forsøgt paa at faae *Marcellus* indtrængt som Erkebiskop ved Curiens Hjælp og imod Norges Ønske. Men denne Marcellus's Romerreise har Werlauff vistnok kun lagt til 1454 som en Rettelse af ældre Forfattere, der i deres aldeles forvirrede og utilfredsstillende Beretninger sætte den endnu senere; hvorimod Werlauff ikke antager mere end een Romerreise, og med Rette; thi der er i Kilderne aldrig Tale om flere. Det er vel Udtrykkene i Marcellus's Forpligtelsesbrev ved Postulationen, der har bevæget Keyser til at formode, at han da, strax

[1]) S. R. Dan. VIII, 390.

efter 1450 altsaa, er reist til Rom for at faae denne bekræftet, medens han dog tillige fastholder Formodningen om en Reise i 1454. Der kan dog, naar man alene vil holde sig til de virkelige Kilder, og Andet kan jo ikke gjælde, ingen Tvivl være om, at Marcellus imellem Aarene 1450 og sin Død 1462 kun har været een Gang i Rom, at denne Reise foretoges i Aarene 1451—52, og at det var paa Tilbageveien han blev anholdt og plyndret i Køln. Thi det fremgaaer af Kongens Breve, ikke alene at Reisen skete i Pave Nicolaus den Femtes Tid[1]), altsaa inden den 25de Marts 1455, men ogsaa i det mindste et Par Aar før denne Paves Død. Paa Hjemreisen fra Rom drog Marcellus først til Mailand for at bringe Frants Sforza Kongens Lykønskning til hans Regeringstiltrædelse[2]) — allerede et Tidsmærke, som henviser Reisen til ikke længe efter 1450, — derefter, vi vide ikke hvor længe derefter, til Køln, hvor han blev anholdt, plyndret, fængslet, men flygtede til Hertugen af Jülich og Berg, opholdt sig hos ham 6 til 7 Maaneder, kom saa til Kongen, der lod Sagen undersøge, skrev flere Gange til Pave Nicolaus[3]), fik Svar fra ham, sendte Biskoppen af Viborg, hvormed ikke kan være meent nogen Anden end den Thorlav eller Thorleif, som 1455 kom til Bergen og blev dræbt der, til samme Pave, der opholdt ham et Aarstid, hvorpaa Eftermanden Calixtus den Tredie sendte ham tilbage uden Svar, altsaa endnu i 1455[4]). Ved den Tids Befordringsmidler fører alt dette til Aarene 1451 eller 1452; og saaledes bliver der ogsaa meget bedre Sammenhæng i Begivenhederne. Den pavelige Legat, Cardinal

[1]) S. R. D. VIII, 362, 365, 369.
[2]) Anf. St. 381.
[3]) Anf. St. 362, 401.
[4]) Anf. St. 362, 365, 368, 395.

Nicolaus af Cusa, efter hvis Befaling eller med hvis Tilladelse Marcellus blev anholdt i Køln[1]), var netop allersidst i 1450 bleven legatus de latere i Tydskland og for Bøhmen, men sendtes i August 1451 til England, eller blev i det mindste ved et Pavebreve af 15de August udnævnt til legatus de latere i England; og ved et andet Breve af Nicolaus den Femte, dat. 1ste September 1454, sendtes han i samme Egenskab til Polen[2]). Nøie kan jeg vel ikke angive Cardinalens virkelige Opholdssted til enhver Tid; men som pavelig Legat var han under alle Omstændigheder i Tydskland 1451, maaskee ogsaa 1452 efter Tilbagekomsten fra England, men neppe 1454, da Paven i Brevet af 1ste September kun tiltaler ham som Cardinal, ikke som Legat i Tydskland eller Bøhmen. Og naar allerede disse Tidsangivelser stemme bedst med, at Marcellus anholdtes i Køln 1451 eller 1452, saa bestyrkes dette yderligere derved, at da han var kommen tilbage til Kongen og denne havde ladet Sagen undersøge, altsaa vel mindst et Aarstid efter Anholdelsen i Køln, skrev Kongen til denne Stad (for at forlange det ham Tilhørende blandt Marcellus's beslaglagte Gods udleveret) fra *Bergen*[3]); thi dette maa have været under Kongens Ophold der i Oktober 1453. I det mindste vides Kong Christian den Første ikke at have været i Bergen paa nogen anden Tid, hvorom her kan være Tale. At Henrik Kalteisen kom til Kongen i Danmark i Sommeren 1452, fik sin Provision til Throndhjems Erkesæde antaget, og fik Kongens Øine aabnede for Marcellus's Upaalidelighed, passer ogsaa bedst til, at denne da har været fraværende.

---

1) Anf. St. 362, 365.
2) Od. Raynaldi annales ecclesiastici, T. IX. (ed. Mansi Lucæ 1752), Fol. 562, 573, T. X. Fol. 11.
3) S. R. Dan. VIII, 363, 365.

Imod den her fremsatte Sammenstilling af Tider og Forhold kan Kong Christians Anbefalingsskrivelse for Marcellus til Paven af 26de Juli 1454 ikke paaberaabes; thi der er i den aldeles ikke Tale om, at Marcellus agter at fremstille sig selv for Paven eller overhovedet at foretage nogen Reise.

Men naar Marcellus's Romerreise falder i 1451—52, saa er den ældre end baade Kalteisens Provision og Begyndelsen af Kongens Strid med Curien om Erkesædets Besættelse; den er en umiddelbar Følge af Marcellus's Postulation i August 1450, og kan altsaa ikke tjene til Beviis for, at Kongen haardnakket har holdt fast ved ham, ogsaa *efterat* Curien havde forkastet ham, og efterat det norske Rigsraad i October 1453 var traadt op imod Roms Fordring.

Heller ikke det kan indrømmes, at det har været Kong Christians Modstand mod Olaf Throndsen, der har hindret denne i at blive Erkebiskop, efterat Kalteisen 1453 var fortrængt fra Norge. Der foreligger ingen Udtalelse af Kongen selv til Curien, der kunde vise os, hvorledes han har stillet sig til Olaf; men i det norske Rigsraads Brev til Paven af 15de October 1453[1]), hvor det forlanger Kalteisens Resignation antaget, siger det, at Kongen ønsker Olaf Throndsen[2]). Lad være, at det er Frygten for at miste sin norske Krone, der har bevæget ham til at give efter for Folkets Ønske, saa bliver det dog altid det Modsatte af en haardnakket Trods mod Folkeønsket; og da de kongelige Sendebud vare, efter Nicolaus den Femtes Død,

1) Dipl. Norveg. 3, 598; Skand. Lit. S. Skr. 16, S 165.

2) Thi ex....t i det Sted, hvor Talen er herom, kan vel ikke udfyldes anderledes end til *exoptat*.

1455 komne uden Afgjørelse tilbage fra Rom, har Kongen jo anerkjendt Olaf Throndsen, der uden Tvivl har været den faktiske Styrer af Erkestolens Anliggender, som udvalgt Erkebiskop; thi han lader ham ikke alene føre denne Titel i det norske Fredsbrev af 9de Juli 1455[1]), men ogsaa der optræde som Medlem af Rigets Raad. Det vides heller ikke, at det norske Folk eller Rigsraadet har beklaget sig over Kongens Adfærd i denne Sag fra den Tid, da Kalteisen drog bort. Det Rigtige tør da være, at Olaf Throndsen er med Kongens Minde kommen til og fremdeles forbleven i *Besiddelse* af Erkebispedømmet i Aaret 1455, men at han aldrig er anerkjendt af Paven, eller indviet til Erkebiskop, i det mindste ikke før Henrik Kalteisens Død den 2den October 1465, hvorimod Paven 1457 stiltiende fandt sig i Olaf Throndsens faktiske Besiddelse, medens han officielt ikke vilde vide af nogen anden norsk Erkebiskop end Kalteisen.

Det forekommer mig derfor, at der ikke er fuld Grund til den haarde Dom over Kong Christian den Første, som Prof. Keyser udtaler i Anledning af denne langvarige Strid. Man kan beklage, at Kongen ikke havde Skarpblik nok til at gjennemskue en Person som Marcellus, man kan dadle, at han ikke efter dennes uhæderlige Romerreise aldeles fjernede ham fra sig; men man kan hverken gjøre det til en Brøde, at Kongen ikke vilde anerkjende Olaf Throndsens Valg 1450, eller paastaae, at han imod det norske Folks Ønske har efter October 1453 endnu i adskillige Aar villet paatvinge det Marcellus som Erkebiskop og ved sin Modstand hindret Olaf i at komme i Besiddelse af Stiftet. Heller ikke kan jeg troe, at Striden imellem Kon-

---

[1]) Skand. Lit. S. Skr. anf. St. S. 172.

gen og Curien først endte 1459; thi efter Paul Justinianis Ankomst 1457 ophøre Kongens heftige Klager over Curiens Adfærd i denne Sag, der, om det Ovenstaaende er grundet, er kommen i Ro uden egentlig Afgjørelse imellem de tre Medbeilere. Man kan uden Tvivl saa meget sikkrere fastholde 1457 som det Aar, da Striden ophørte, da det er umiskjendeligt, at der dengang er overhovedet indtraadt en Forandring i Kongens hele Stilling til Romerhoffet. Æneas Sylvius Piccolomini var den 17de December 1456 bleven Cardinal og havde efter eget Ønske faaet Kong Christians Anliggender at varetage[1]. Det er bekjendt nok, at det fornemlig er denne Mand, der har berøvet det latinske Europa Frugterne af Baselerconciliets Reformforsøg, og at han ved en fiin og bøielig Politik arbeidede tildeels med Held paa at drage Fyrsterne over til Curien for ved deres Bistand, skulde den ogsaa kjøbes ved nogen Føielighed imod *deres* Fordringer, at trykke Episkopatet i de forskjellige Nationalkirker tilbage fra den friere og selvstændigere Stilling, Baselerdecreterne hjemlede. Det var ham, der som Keiser Frederiks Sekretær fik denne og med ham flere tydske Fyrster dragne over fra Conciliet til Curien; det var ham, der bragte Wienerconcordatet af 17de Februar 1448 istand og senere forfægtede en Fortolkning af det, der berøvede den germaniske Nation Fordelene af den endog af Eugenius den Fjerde og Nicolaus den Femte anerkjendte, paa Baselerdecreterne grundede, saakaldte tydske pragmatiske Sanction; det var ham, der fravristede Bøhmerne hvad Conciliet havde tilstaaet dem; det var ham, der fordrede af den franske Konge Karl den

---

[1]) S. R. D. VIII, p. 383, hvor Kongen dog urigtigen kalder ham Cardinalpresbyter af Sta. Praxedes istedetfor af Sta. Sabina.

Syvende, og erholdt af hans Eftermand, Løftet om at opgive Frankrigs pragmatiske Sanction af 1438, som hævede Baselerdecreterne til anerkjendt Lov i denne Nationalkirke. Det var naturligt, at denne saa overlegne og virksomme Mands Indtrædelse i Cardinalskollegiet, den man strax betegnede som det sidste Skridt til at naae det apostoliske Sæde selv, hvilket han ogsaa 21 Maaneder derefter besteg som Pius den Anden, maatte blive af betydelig Indflydelse paa Curiens Politik, navnlig da paa dens Holdning imod den germaniske Nation, Tydskland og Norden m. fl. Lande, i hvis Anliggender Æneas Sylvius hidtil fortrinsviis havde grebet ind. Men i Norden indtraadte ganske kort efter ogsaa en betydelig Vending, da Christian den Første kronedes til Sverrigs Konge den 29de Juni 1457. Karl Knudsens Flugt bragte ikke alene Sverrigs Krone paa samme Hoved som Danmarks og Norges; men den gjorde for nogle Aar Ende paa den indre Krig i Norden selv og fjernede navnlig al Fare for Kongens Herredømme i *Norge.* Den Grund, der vel fornemlig havde indtil da gjort Erkesædets Besættelse saa vigtig for Kongen: at udelukke enhver Tilhænger af Karl Knudsen, og at lægge — man kan sige Vicekongedømmet i Norge i en aldeles paalidelig Mands Haand, tabte med Sverrigs Erhvervelse det Meste af sin Vigtighed; nu kunde det kun være den mere theoretiske Paastand paa Kronens Præsentationsret, der blev at gjennemføre hos Curien, hvorimod dennes Velvillie og Bistand til at hævde den svenske Krone blev af overveiende Betydning for Kongen. For at vinde den, maatte Kongen blive villig til at føie sig efter Rom i mindre vigtige Fordringer. Saaledes forandredes Forholdene næsten samtidigt baade i Rom og i Norden, og det paa en Maade, der naturligen førte dem

hinanden nærmere. Dette ligger i Situationen; men det bestyrkes ogsaa ved en opmærksom Betragtning af de os levnede historiske Aktstykker. Thi naar man seer, at den første danske Gesandt, der vendte tilbage fra Rom efter at Æneas Sylvius var bleven Cardinal, Italieneren Giminiano Trevisani, træffer Kongen i hans nye svenske Residents; naar man seer, at Kongen nu finder sig i hvad han hidtil havde bekæmpet saa heftigt: en norsk Bispestols Bortgivelse uden hans Præsentation, ved reen pavelig Provision; naar man seer denne nye bergenske Biskop, Genueseren Paul Justiniani, strax sendt tilbage til Rom som Kongens Gesandt med Breve til Pave og Cardinaler, der tale i en anden og mildere Tone, end hidtil; naar den samme Konge, som før 1457 paastod Gyldigheden af den franske og den tydske pragmatiske Sanction ogsaa for sine Riger, efter dette Aar ikke mere omtalte disse Rom, og navnlig Æneas, saa forhadte Akter, men derimod paaberaabte sig den Sidstes eget Værk: Wienerconcordatet af 1448; og naar endelig Kongens Forhold til Rom derefter vedblivende er et andet end i hans otte første Regjeringsaar: — kan man da afvise Tanken om, at det netop er Trevisanis og Justinianis Ankomst fra Rom, der i 1457 har skaffet Æneas Sylvius's Anskuelser Indgang hos Kongen og derved bragt denne i en ny Stilling saavel til Rom som til sine egne Rigers Prælater, — en Stilling, hvis Grundtanke var, at Curien og Kronen enedes om til fælleds Fordeel at holde Episkopatet i Ave. For at opnaae et saa betydeligt Resultat maatte det forekomme Curien som underordnet, at paanøde Norge Kalteisen til Erkebiskop, og Kongen, at nøde den til at tage hans Udnævnelse tilbage. Derfor troer jeg, at blandt andre Breve, som Trevisani bragte fra Rom, har

navnlig det, Kongen modtog fra Æneas Sylvius's Ven Cardinal Colonna[1]), indeholdt en Meddelelse fra Pave Calixtus, hvorved Striden om Norges Erkesæde bragtes i Ro. Thi da Kongen i sit Svar til Cardinalen siger: — licet responsum domini Apostolici, quod nuper consilio et parliamento regni nostri Norvegiæ destinavimus in causa Nidrosiensis ecclesiæ, timeamus eis non plenius placiturum, *ut ea ecclesia manebit destituta,* og da Sagen derefter falder hen, saa maa Pavens Svar, som Cardinalen meddelte, omtrent have været følgende: »Jeg vil give saa vidt efter, at jeg ikke længer vil forlange Henrik Kalteisen sat i virkelig Besiddelse af Erkesædet; men jeg vil ikke tage min Formands Provision tilbage eller begaae et politisk Selvmord ved at give efter for et Folks og en Konges Paastand, der har den Ret, jeg skal forsvare[2]), afgjort imod sig. Jeg kan altsaa ikke anerkjende og indvie Olaf Throndsen, men vil lade det hengaae upaatalt, at han bliver i Besiddelse af Stiftet. Lad ham da udøve Bestyrelsen og Jurisdictionen, men med Hensyn til *ea quæ sunt ordinis* holde sig en Viebiskop eller søge Hjælp hos andre Biskopper.« Om dette nu endog ikke var en tilfredsstillende Opfyldelse af Kongens og det norske Folks Ønsker, saa var det dog et Tilbud, der kunde modtages, og omtrent det Yderste, der kunde ventes; og derved er det vel ogsaa blevet i Olaf Throndsens øvrige Embedstid. Thi er denne Erkebiskop nogensinde bleven confirmeret

[1]) S. Rer. Dan VIII, 382.

[2]) At Pavernes Adfærd i denne Strid var, om og haard imod Kongen og Norge, dog overeensstemmende med den canoniske Ret og Wienerconcordatet, er ubestrideligt.

og ordineret af Paven, eller er det i al Fald skeet førend Henrik Kalteisens Død 1465? og har han selv foretaget nogen Ordination? Det var værd at vide det.

Der ere vel endnu adskillige Afsnit, som egne sig til nærmere Drøftelse; men disse Bemærkninger ere allerede blevne vidtløftigere, end at jeg tør gjøre større Fordringer til Læsernes Taalmodighed, især da dette Tidsskrift kommer i Manges Hænder, som ikke kunne forudsættes at kjende Bogen selv. De ville, haaber jeg, ogsaa være tilstrækkelige til at vidne om den levende Interesse, der maa vækkes ved at gjennemgaae det ligesaa tiltrækkende som belærende Hovedværk, hvormed den lærde Forfatter har beriget Nordens Historie.

Efterat disse Bemærkninger vare ikke alene skrevne, men tildeels trykte, er Slutningen af Prof. Keysers Værk udkommet. Forfatteren behandler deri Norges Overgang fra Selvstændighed til Forening med Danmark, Reformationens Indførelse, de sidste urolige Optrin paa Island, og den almindelige Charakteer af Catholicismens Slutningstid. — Den første af disse Afdelinger, hvori den norske Kirke- og Statshistorie falde ganske sammen, fremstiller de samme Begivenheder, der i en anden Forbindelse ere for nogle Aar siden skildrede i min Grevens Feide. At Prof. Keyser har underkastet dette Arbeide en nøiagtig, indtrængende Prøvelse, er umiskjendeligt; men i det Hele er han dog kommen til omtrent den samme Opfattelse af Begiven-

hedernes indre Sammenhæng, — et Resultat, der er saa meget mere tilfredsstillende, som det vel fra nu af tør ventes, at man fra norsk Side vil kunne tale om Foreningen med Danmark uden at falde tilbage i f. Ex. Justitiarius J. C. Bergs bittre Tone. De ledende Hovedpersoner i Overgangskampen, navnlig da den sidste uheldige Erkebiskop Oluf Engelbrechtsen, bedømmer Prof. Keyser vistnok anderledes og mildere, end det har været mig muligt; men dette er kun hvad der maa betragtes som den naturlige Følge af Forskjellen i den norske og den danske Forfatters Standpunkt og Opgave. Med Videnskabsmandens Alvor har Prof. Keyser her som i sit hele Værk søgt den historiske Sandhed for dens egen Skyld, uafhængigt af personlig Lyst og Ulyst; ogsaa for mig har det staaet som en Pligt, at den danske Følelse burde trænges saa vidt tilbage som det var nødvendigt for at kunne see lige og roligt paa Tingene; men ingen historisk Forsker vinder et over alle nationale Luftstrømninger ophøiet Stade. Om Nordmanden har lagt for stor Vægt paa det fædrelandske Sind hos den Mand, der gjerne vilde have hindret Danmarks Konge og Rigsraad i at brede Ligklædet over Norges døende Selvstændighed, eller om den danske Forfatter har dømt Oluf Engelbrechtsens haandgribelige Feil og Svagheder for strengt, det faaer den uhildede Læser af begge Skildringer at afgjøre. I Hovedsagen, at Norges sidste Forkæmpere ingenlunde vare deres Opgave voxne, ere vi dog enige; ogsaa kan jeg ikke indsee rettere, end at Prof. Keysers hele Fremstilling bestyrker hvad der altid har forekommet mig som det ene Rigtige, at langt mindre enkelte Mænds bevidste, tilregnelige Stræben, end den af Mennesker uafhængige Gang i Norges Historie har med et Naturforholds ansvarsfrie Magt ført til Landets fuldstændige Indordning i den dansk-norske Fælledsstat. — Den

Plads, Tidsskriftets ærede Redaction har tilbudt mig til de yderligere Bemærkninger, Slutningen af Prof. Keysers Arbeide maatte fremkalde, skal jeg saaledes kun benytte til at udtale min Glæde over Fuldførelsen af dette lærerige Værk.

August 1858.

Historisk-statistisk Beskrivelse af Øen Thurø.

Af

Biskop Dr. C. T. Engelstoft.[1])

Øen *Thorø* eller *Thurø* er et lidet Land i den Øegruppe, som opfylder Havet mellem Fyens sydlige Kyst og Øerne Langeland og Ærøe. Den ligger Taasing saa nær, at den kan betragtes som dens nordøstlige Hjørne; men den er løsrevet derfra ved den sydlige Arm af *Svendborg Sund*, som Belternes stærke Strøm har givet en betydelig Dybde, medens den mellem Troense og Færgestedet kun er 3 à 400 Alen bred. Dette Sund kaldes nu stundom *Thurøsund*[2]).

---

1) Ved dette lille Arbeide, hvis Tilblivelse skyldes tilfældige Forhold, har jeg foruden de trykte og utrykte Kilder, som ere citerede, havt saamegen velvillig Bistand af Øens ogsaa af historisk-geographiske Arbeider bekjendte, nu afdøde Sognepræst, Lic. *Silfverberg* i Svendborg og af Øens Kirkesanger Hr. *Michelsen*, at jeg kun opfylder en simpel Pligt, ved at nævne dem som deelagtige i den Fortjeneste, som dette Forsøg paa at forbinde det historiske og geographisk-statistiske Stof maatte have. Den, som kun i korte Besøg kan gjøre sig bekjendt med et Sted, kan vel see det Vigtigste, men ikke høre det Meget, der lever i Tradition og i Sædvane. Jeg har derfor oftere støttet mig til disse Medarbeideres Bistand, end at jeg uden altfor megen Vidtløftighed kunde hvergang bemærke det.

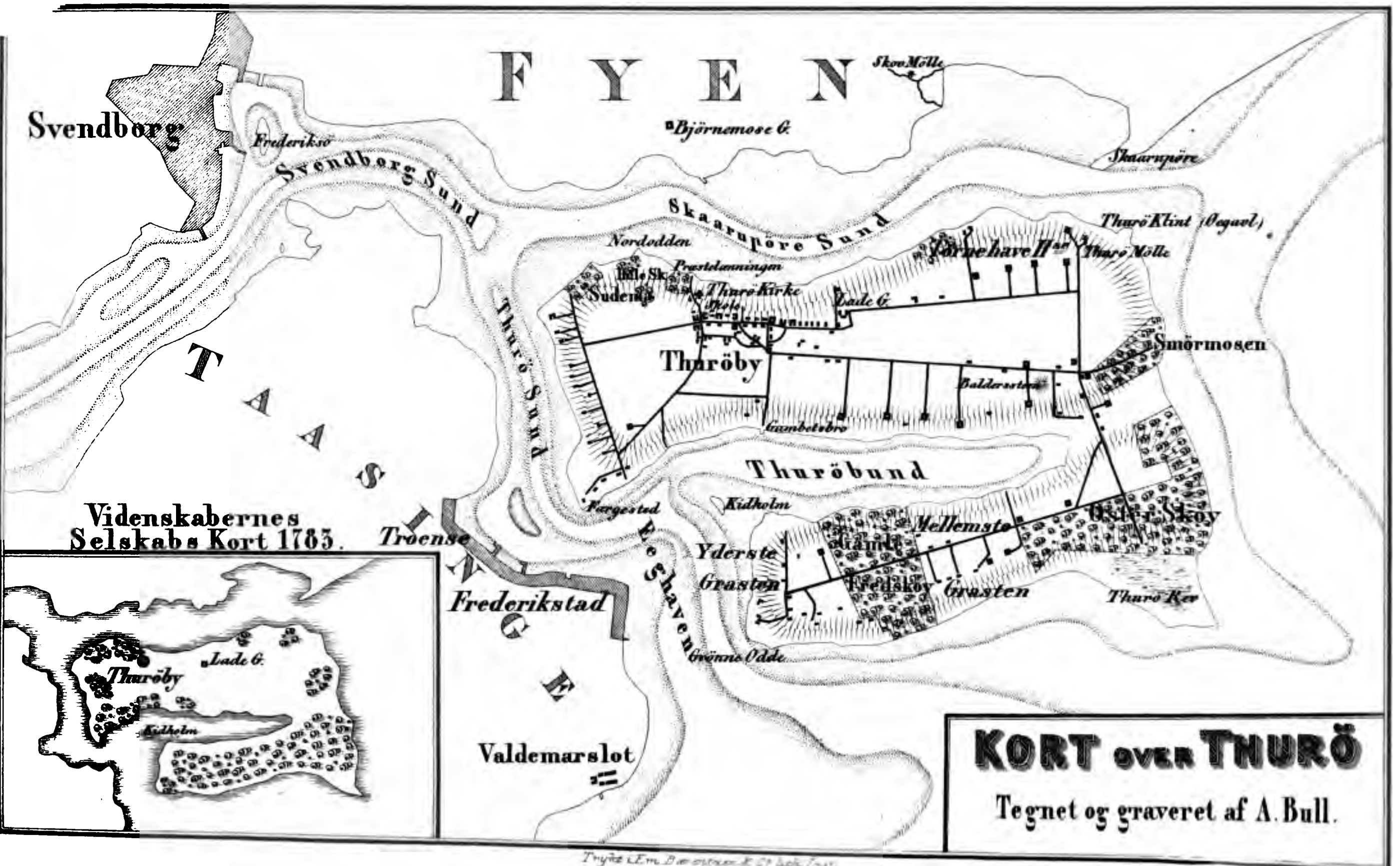
2) *Baggesen* Danske Stat S. 260—61, og *A. Bulls* Kort over Fyens Stift 1856.

Øens nordlige Kyst følger i længere Frastand Fyens Fastland og danner med dette en østlig Forlængelse af Svendborgsund, som kaldes *Skaarup-* eller *Skaarupøer Sund*[1]. Landgrændsen former sig her i en lang indadgaaende Bøining fra *Nordodden*, som det meest fremspringende Punkt ved det vestlige Hjørne, til *Thurø Klint*, som bøies omkring det østlige Hjørne. Vandet i dette Sund er kun lavt og kan ved stærk Ebbe endog drage sig sammen til en liden smal Rende, ligesom ogsaa en stor Steen, der ligger næsten midt i Sundet, lidet vestligere end Thurøe Kirke, ved almindelig Vandstand spiller i Vandets Overflade. Dette Sund har en Bredde af 1000 til 1200 Alen. Øens tvende andre Sider vende mod det aabne Hav mellem Langeland og Taasing og samle sig i en lav fremskudt Sandrevle, *Thurø Rev*. Efter det yderste Omrids er Thurøes Form nærved en Fiirkant; men paa den vestlige Side skjærer en Viig dybt ind i Landet, kaldet *Thurøbund*, og giver Øen Lighed med en Hestesko, hvis ene Hage dog er noget kortere end den anden, idet den længere, den nordlige Halvdeel af Øen, har en Længde i Øst og Vest af omtrent 6300 Alen, den sydlige derimod, hvis yderste Spidse kaldes *grønne Odde*, kun af 5000 Alen; Øens Bredde i Syd og Nord er omtrent 4000 Alen[2]. Forbindelsen mellem disse tvende Landtunger dannes imidlertid af en saa lav Landstrækning, at stundom Vandene fra begge Sider kunne gaae sammen i en smal Rende, og man kunde derfor ogsaa betragte Thurøe som tvende lange Øer, der mod Øst havde forenet sig med hinanden.

---

1) *Holks* Provindsiallexicon S. 524 og *Pont*. Danske Atlas III, 602. Dette Navn mangler paa *Bulls* Kort.

2) Læseren henvises til det medfølgende Kort.

KORT OVER THURÖ
Tegnet og graveret af A. Bull.
FYEN
TAASINGE
Svendborg
Frederiksö
Svendborg Sund
Björnemose G.
Skov Mölle
Skaarupöre
Skaarupöre Sund
Thurö Klint (Oegaul)
Thurö Mölle
Nordodden
Præstelanningen
Thurö Kirke
Sudenæs
Lade G.
Thuröby
Smörmosen
Gambetsbro
Thuröbund
Kidholm
Færgested
Thurö Sund
Troense
Frederikstad
Eeghaven
Yderste Grasten
Mellemste
Grasten
Grönne Odde
Öster Skov
Thurö Rev
Valdemarslot
Videnskabernes Selskabs Kort 1783.
Thuröby
Lade G.
Kidholm

Begge Landtunger danne anseelige Høilande, begge staae i naturligt Sammenhæng med forskjellige Naboelande, den nordlige med Fyen ved det lave Sund, den sydlige med Taasinge ved den sydvestlige Pynt, hvor lavvandede Grunde fra Taasinge strække sig langt over imod Thurø[1]. Det kunde derfor vel tænkes, at Svendborg Sunds Strøm kunde til forskjellige Tider have havt forskjelligt Udløb, eller at en tredie Green af det engang har udmundet mellem begge Thurøes Høilande. Men før den historiske Tid maae de i ethvert Tilfælde have udgjort Eet, thi ingen af dem har noget særegent Navn; kun den vestlige Deel af den sydlige Halvø bærer det særlige Navn *Grasten*, og man veed, idetmindste nu, ikke, at dette Navn nogensinde skulde have gjældt om den hele Halvø.

Hele Øen har et Fladeindhold af 1516 Tønder Land[2]) og maa betragtes som et høit Øland, hvis sydlige Deel er skovrig, og naar vi tænke paa Øen i Fordumsdage, maae vi antage det samme om den nordlige, som heller ikke nu er blottet for Skov og skal have havt stærke Spor af ældre Skovvæxt. Det er just Skovene, der have givet Anledning til Øens første Omtale i Historien, naar vi see bort fra de Sagn, hvori dens Navn forekommer.

I den nordiske Sagnkreds nævnes Thorø hos *Saxo* i Kong Helges Historie, og Navnets Oprindelse forbindes med det, der fortælles om ham. *Yrsas* Moder skulde have været én Jomfrue *Thore*, som Kongen paa sine vilde Tog traf og voldtog paa Thorø; da han anden Gang kom der

---

1) *Baggesens* a. Skr. S. 244.

2) Meddelelse af Pastor *Silfverberg*. Naar der i *Bergsøes* Statistik (1 D. S. 53) angives 1313 og deraf 190 Td. Fredskov, maa det ansees for urigtigt, istedetfor 1313 Tønder Land Ager og Eng og 190 Tønder Land Skov.

paa Sørøverie, skulde den krænkede Moder have taget den rædsomme Hævn at tilføre ham hans egen Datter, som ved ham blev Moder til *Rolf*[1]). Efter et andet Sagn skal *Thore* have boet paa Lolland, men tillige med sin Fader *Rolf Karl* være begravet paa Thorø og have givet denne Øe sit Navn[2]). Men det paalideligere Sagn tillægger Rolfs Moder et andet Navn og en anden Hjemstavn[3]), og det er vistnok rimeligst, at netop Øens Navn indeholder Grunden til den Forbindelse, hvori Sagnet har bragt den med den ellers ubekjendte Thore[4]). Om den alligevel har Navn efter en Jomfrue eller Frue Thore, eller efter en Bonde Thore eller Thure, eller efter Guden Thor, eller slet ikke efter nogen Person, lader sig ikke sige, og hvor smukt og naturligt det end kunde være, at den større Øe, som Beboerne af Smaaøerne kalde Thosingland eller Landet, var kaldet Thorsland eller Thors Eng og den lille ved Siden af den Thors Øe efter den mægtige Tordengud, saa er det dog en aldeles løs Formodning, efterdi Thorsengs Navn i den ældste Tid ikke engang indeholdt Stavelsen Thor, men den kaldtes Tjoslund eller Tiosland[5]). Vor Øe bærer sit Navn uforandret fra den ældste Tid, undtagen forsaavidt som Thorø i et Par af de ældste Documenter befindes at afvexle med Thorøp og i sildigere Tiders Sprog

---

1) *Saxo* ed. Müller I, 88—89. *Vedels* Oversættelse S. XXX. Gjentaget af *Lyscander* i *Suhms* Saml. 1 D. 2 H. S. 68.

2) *Kong Eriks* Krøn. (*N. D. Magaz.* V. 166), som iøvrigt gjør Thore til Helges Datter, og *Annal. Esrom.* o. fl. *Script. Rer. Dan.* 1, 225.

3) *Petersen* Danm. Hist. i Hedenold 1 D. S. 192 og 236.

4) *P. E. Müller* Sagabibliothek 2 D. S. 502.

5) *Lunds* Beskrivelse over Thorseng. S. II-III, efter Knytlinge Saga. Hertil kan føies, at den i Kong Valdemars Jordebog kaldes *thosland* (*S. R. D.* VII, 523, 524, 531).

oftest skrives *Thurøe* eller *Turø*, som det ogsaa nu almindelig udtales [1]). En anden mindre Øe ved Fyen, nær ved Assens, af samme Navn har beholdt Navnets ældre Form og kaldes stedse Thorø [2]).

Et Sagn fra Middelalderen berører ogsaa Thurøe, og Øen har tilegnet sig det ved at paavise et synligt Minde. Paa et Sted ved den indskaarne Viigs inderste Kyst, kaldet *Bunds Slette* eller *Bundsletten*, lidet nordlig for Bugten, laae en stor Steen, som bar Navn af *Balders Steen* eller *Balderstenen*; under den skulde ligge begravet den Kjæmpe, om hvem der synges i Kjæmpevisen:

Balder, Rune og hans Viv
De begyndte en stor Kiv
Paa Thurøe,
Der slog Balder Rune o. s. v.

Sagnet fortælles der, heelt anderledes end andetsteds, at det var to Riddere, der beilede til samme Brud og derover geraadede i Kamp med hinanden; Rune flygtede paa en Baad, ukjendt med Farvandene, ind i Vigen for at undkomme; Balder indhentede ham, da han var indsluttet i Vigen, og knuste ham med den store flade Steen; hans ti Fingre saaes i Stenen [3]). Balderstenen laae imidlertid paa opreiste Underliggere og ansaaes derfor for et hedensk

---

1) *Pont.* D. Atl. skriver baade Thorø og Thurø (III, 599, 602, 515). *Baggesen* den danske Stat ligeledes (S. 244 og 261 fl.). *Lund* a. Skr. skriver Thorø. *Begtrup* (Svendb. Besk.) Thurøe.

2) I Skriftsproget findes dog ogsaa den kaldet Thurøe, *Holk* Provindsiallexicon S. 504.

3) *Pont.* D. Atl. III, 603 efter *Helvader*. Encolpodium p. 264. *Hofm.* Fund. VI, 41. Den sjællandske Typus for dette Sagn gjør Rune til Balders Hustrue og underlægger det en ganske anden Idee. *Antiqv. Annaler* 1812. 1ste Bd. S. 280-81.

Offersted [1]. Den forefandtes paa sit Sted indtil de seneste Tider, omgivet af nogle Træer; men nu er ethvert Spor baade af den og af Træerne forsvundet under Ploven. Ved Stenenes Rydning fandtes ingen Spor af Begravelse. Et andet Oldtidsminde var en Høi, sydost for Thurøby, i hvilken en Kjæmpe *Merlingh* skulde være begraven [2]; men ikke engang Navnet mindes længere, hvorimod de ældste Beboere erindre en Høi omtrent i samme Retning fra Byen, kaldet *Edelhøi*, paa hvilken en Deel store Stene laae og som var bevoxet med Bøgetræer: ogsaa den er nu forsvundet under Ploven. Længere holdt sig en Steensætning sydvest for Byen, som kaldtes *Steenpikkeren*; da den for 12 Aar siden blev ryddet for at anvende Stenene til Bygningsarbeide, forefandtes et Gravkammer, som indeholdt Benene af tvende Liig og nogle Steenknive; det ene af Ligene syntes at have tilhørt en Kjæmpe, et Laarbeen maalte omtrent en Alen. Paa flad Mark kom for 2 Aar siden ved Pløining en steensat Grav tilsyne i Nærheden af det Sted, hvor Balderstenen laae; ogsaa i den fandtes to Liig og Steenknive; og dersom Øen besidder flere Oldtidslevninger, skjule de sig endnu i Jorden [3].

---

[1]) Præsten *Reiersens* Indberetning til *L. de Thura* 1755, i de samlede Indberetninger om Kirker og Herregaarde i Stiftet (Manuskript paa Kongens Bibliothek).

[2]) De fyenske Præsters Indberetning 1623 i *Suhms* Saml. 1 D. 1 H. S. 76.

[3]) Om der knytter sig noget Sagn til *Steens Kilde* paa den sydlige Øe og *Bispens Kilde* nær Stranden nord for Kirken, er mig ubekjendt; hvad den sidste angaaer, giver Øens Historie i Middelalderen vel Leilighed nok til at forklare dette Navns Opkomst; men det turde være af heel ny og tilfældig Oprindelse, nemlig hidrøre fra, at den forrige Eier af Gaarden, hvortil den hører, kaldtes Morten Bisp.

Paa Overgangen til den historiske Tid kan ogsaa Thurø have været et Sted, hvor Sørøvernes blodige Haandværk blev drevet ligesom fra Askø og andre Øer[1]; den dybe Viig afgav et fortrinligt Leie for Sørøvere, baade naar de laae paa Luur og naar de vilde dele deres Bytte. Imidlertid er der hverken Spor af Søbanerne i deres Død i de Gravhøie, som ellers pleie i Mængde at opfylde høie Kyststrækninger, eller Spor af deres Liv i de Levninger af Røverborge, som vises paa saamange andre Øer. Sagnene tie derom, og Historien taler kun om Thurøboernes Søfart i Fredens Tjeneste og i Forhold til den nærliggende Kjøbstads Interesser.

Den første Gang Thurøs Navn forekommer i en historisk Sammenhæng, er i Kong *Valdemar den Andens* Jordebog, der som bekjendt fremstiller Kronens Indkomster og Eiendomme over hele Landet og er forfattet omtrent 1231. Blandt de Almindinger og Øer, som tilhørte Kronen, nævnes her blandt de andre Øer omkring Fyen *Thorø major* ɔ: det større Thorø (i Modsætning til det ligeledes der opførte andet Land af dette Navn ved Assens), og af de tilføiede Ord kan det sees, at Skov og Jagt dengang var Øens Adkomst til at nævnes blandt Krongodserne: »Hjort, Raa og Daa« — staaer vedtegnet enten som Afgiften af Øen eller som det Vildt, der kunde jages der[2]; thi Øerne vare dengang ligesom Kongernes naturlige Dyrehaver; paa mange af dem var der et Huus for Jagtselskabet[3]; men Jordebogen nævner dog intet paa Thurøe.

---

[1]) *Lyscanders* Fortale i *Suhms* Saml. 1 D. 1 H. S. 68.

[2]) *Script. Rer. Dan.* VII, 532 Thorø major. hio. ra. da. (Ved det andet Thorø staaer kun Daa.).

[3]) Saaledes paa *Lyø* »*det høie Huus*«, som endnu er en Deel af Præstegaarden, men som dog maa være yngre end Valdemars Tid,

En Foged eller Jagtbetjent har formodentlig boet paa Øen. Men en saadan Domaine kunde foruden Vildt ogsaa afgive anden Tjeneste; en kongelig Skov saa nær ved en Kjøbstad var ligesom af Naturen anviist til Kjøbstadens Fornødenheder. Kong *Christopher* den Første skjænkede i et Kongebrev af 1253 Svendborg Borgere Vindfæller af Thurø Skov til Gavntræ og Brændsel; Hertug *Valdemar* tilføiede 1280, Græsgange og Skovtræer, og Kong *Erik Menved* stadfæstede 1305 Benaadningen med Brændsel af Skoven[1]). Paa samme Maade brugte Kongerne det nærliggende Ørkel Slots Skove[2]); men begge disse Kilder tilstoppedes i Tidens Løb for Svendborgerne. I det fjortende Aarhundrede deelte Thurø Skjæbne med det øvrige Fyen at blive pantsat til Holstenerne, og da *Valdemar Atterdag* indløste det Meste 1348, forblev Sunds og Salling Herred under Ørkel Slot endnu en Tid i deres Hænder[3]); det er rimeligt, at denne langvarige Besiddelse har bidraget til at knytte de Handelsforbindelser med tydske Havne, som senere omtales baade for Svendborgs og Omegnens Vedkommende. Kong *Valdemar* indfriede omsider Pantet; men de tvende større Domainer, mellem hvilke Thurø laae, Ørkel og Kjærstrup, beholdt Kronen ikke længe[4]). Ørkel Slot kom

da det ikke nævnes i Jordebogen, hvilket derimod er Tilfældet ved mange af de andre Øer, navnlig *Dreiø*.

1) Samtlige, latinske, Kongebreve findes i *Actstykker* til Oplysn. om Danm. indre Forhold udg. af Fyens Stifts literaire Selskab 1 D. S. 86-87; det første ogsaa i *Begtrups* Beskr. over Svendborg S. 16 og 210 og *Diplomat. Arnæmagn.* I, 192, og tilligemed det andet og tredie i Udtog hos *Suhm* X, 233 og 804 og XI, 490.

2) *Begtrup* a. Sk. S. 17.

3) *Hvitfeld* S. 496-96.

4) Kjærstrup blev dog ikke umiddelbart indløst fra Panthaverne, men 1387 afkjøbt *H. Ahlefeldt* (Ældste Archivreg. udg. af *Becker* 1 D. S. 38).

under Odense Bispestol, uvist naar og hvorledes[1], og Kjærstrup Slot med noget Gods i Taasing skjænkede Dronning *Margrethe* 1395 til samme for at afløse Præsternes Forpligtelse til at yde Biskoppen subsidium[2]. Med en af disse Eiendomme kunde det være rimeligt, at Thurø var fulgt, og der siges ogsaa, at den var indbefattet i Dronning Margrethes Gave[3]. Dette er imidlertid ikke Tilfældet; thi Thurø sees at have været Gjenstand for særlig Overdragelse som et kongeligt Lehn; et Document af 1421 viser, at Biskop *Nafne* da havde Landet til Lehn af Kong *Erik* af Pommern, som et Naadeslehn[4]; naar dette Lehnsforhold er begyndt, vides ikke; men det er let forklarligt, at Biskopperne, som havde Ørkel og Taasing, maatte ønske det mellemliggende Thurø tillige, og naar de først havde faaet Forlehningen, vidste de vel at bevare den; Thurø kom saaledes under Krumstaven og forblev i Biskoppernes Værge til Reformationen.

Herved tabte Svendborg By rimeligviis de Rettigheder, den forhen havde havt paa Øen[5], og da tillige det geistlige Herskab ikke agtede paa Kjøbstadens Fordeel, traadte Øboerne snart i et Forhold til denne, som kaldte Regjeringen til Mellemkomst. I Aaret 1444 fik Svendborg By Kong

---

1) *Vedel-Simonsen* Borgruiner 1 H. S. 87.

2) Saaledes *Hvitfeld* S. 599. Men Documentet af 1408 (D. Mag. III, 181) viser, at dette Gods paa Taasing var tildeels et Pant for Laan og kunde indløses med 9000 Mk. (See ogsaa ældste Archivreg. udg. af *Becker* 1 Bd. S. 33).

3) *Begtrup* a. Sk. S. 17 og 207, men hvorfra denne Beretning hidrører, angives ikke.

4) Ældste Archivregist. a. St. S. 31. Desværre existerer ikke mere end Registrantens Notice af dette Document (ifølge velvillig Meddelelse af Prof. Becker).

5) Dette siger ogsaa *Begtrup* a. Skr. S. 17.

Christopher af Bayerns Beskyttelsesbrev mod det Kjøbmandskab, der dreves til deres Skade i ulovlige og utilbørlige Havne der i Omegnen saavelsom af geistlige Personer, der nedsatte sig i Byen og handlede uden at ville bære Byens Tynge [1]); af de følgende Kongebreve af Kong *Christian den Første* 1470 og Kong *Hans* 1480 [2]) seer man, at det var Øerne Thorø, Stryn, Strynkalff, Dreiø, Taasing og flere omkringliggende tilligemed Ørkel By, der saaledes gjorde Indgreb i Kjøbstadens Privilegium, og Thurø nævnes i Spidsen for dem alle. Det hedder, at de havde deres egne Havne og egne Skibe, paa hvilke de førte saavel deres egne som indkjøbte Producter til Tydskland, tildeels endog til Trods for Toldlovene, og atter hjembragte Vare, med hvilke de gjorde Landkjøb og Forprang. Alle Kongerne forbød dem Saadant under Straf af Varenes og selv Skibenes Confiscation; men endnu 1518 behøvede *Christian den Anden* at gjentage disse Forbud; for at standse den Skade, Udliggere og Herremænd uagtet fire Kongers Breve tilføiede Byen, forbød han al Kjøbmandskab i 2 Miles Omkreds omkring den. Paa en Tid, da Geistlighedens Overhoved drev Handel i det Store fremfor Nogen, var det vistnok vanskeligt at skaffe dette Bud Efterlevelse i de geistlige Lehn. Biskop *Jens Andersen* fandt udentvivl baade Græsgange og gode Udskibningssteder for sine Stude paa Thurøe, og Kongen maatte lade det beroe ved det æggende Ord, da han fordrede Beviis for Biskoppens Adkomst til Landskaber, der forhen havde ligget til Kronen [3]). Borgerne saae paa deres Medbeilere

---

[1]) Actstykker af F. St. I. S. 1. D. S. 89-90.

[2]) Sammesteds, og desuden *Pont.* D. Atl. III, 537. *Begtrup* a. Skr. S. 17-18 (hvor dog det sidste Brev henføres til 1481).

[3]) *Hvitfeld* S. 1180.

med en Misundelse, der gav sig Luft i Grevefeidens vilde Optrin: de afbrændte Ørkel Slot og By 1534; men Øernes Beliggenhed har dog rimeligviis befriet dem fra disse Storme, da Oprøret tog den lige Vei til Biskoppens Residents.

Ved Reformationens Indførelse faldt nu Thurø tilligemed det øvrige Stiftsgods tilbage til Kronen. *Christian den Tredie* kunde ikke ynde det oprørske Svendborg; han tilbagegav det ikke de Fordele af Thurø, som de gamle Konger engang havde tilstaaet; alene paa Ørkel Slots Gebet tilstod han Byen nogle Begunstigelser.[1]) Men *Frederik den Anden* tog atter Kjøbstaden kraftigen i Beskyttelse ved et Brev til den kongelige Lehnsmand for Nyborg, Taasing og Tranekjær Lehn, *Frands Brockenhuus*, af Aaret 1560, hvori det paalægges ham at have Indseende med de »Pebersvende« paa Taasing og andre Øer ved Svendborg, som idelig fornærmede Borgerne med deres Forprang.[2]) Byen hævede sig fra denne Tid af;[3]) Thurøboerne maatte nu blive Agerdyrkere eller dele sig mellem dette Erhverv og Søfart og Fiskeri; men til de sidste Tider ere Klagerne over Kjøbmandskab ikke ganske forstummede, dog gjælde de mere Taasing end de mindre Øer; men det varede endnu længe, inden Agerdyrkningen ret hævede sig paa Thurø.

Øen hørte til Nyborg Lehn, i hvilket *Eskild Giøe*, *Axel Wiffert*, *Lauritz Brockenhuus* 1580, *Jacob Rosenkrantz* 1605 og *Jacob Ulfeldt* 1611-30 fulgte efter den ovennævnte Lehnsmand.[4]) Om Bønderne behandledes som Fæstere eller som jordegne Bønder, vide vi ikke; det Første synes

[1]) *Begtrup* a. Sk. S. 19 og *Pont.* D. Atl. III, 539.
[2]) *Pont.* D. Atl. III, 539.
[3]) *Begtrup* a. Sk. S. 13 og *Jac. Mads.* Visitatsbog udg. af *Crone* S. 201.
[4]) Efter gamle Kirkeregnskaber. Jf. *Pont.* D. Atl. III, 607.

rimeligst; Hoverie synes de imidlertid ikke at have præsteret til nogen Hovedgaard; det maatte i alt Fald da have været til Kjærstrup og ikke længere end til Aaret 1570, da denne Gaard gik ud af Kongens Lehn. Salget af denne Gaard foranlediger det Spørgsmaal, om Thurø muligen solgtes i det samme.

Kjærstrup blev i Aaret 1570 afhændet af Kongen til *Erik Ottesen Rosenkrantz* og Frue *Helvig Hardenberg* til Arreskov, i hvis Familie denne Gaard blev, indtil Frue *Ellen Marsviin* omtrent 1618 kjøbte den af Sønnesønnen *Erik Jacobsen Rosenkrantz.*[1]) At Thurø nu skulde være fulgt med i disse Handler, kunde vistnok synes rimeligt, ikke alene fordi ogsaa den i det 17de Aarh. befindes i Frue Ellen Marsviins Besiddelse, men ogsaa fordi det fortælles, at *Jacob Rosenkrantz* i det 16de Aarh. skal have udvidet Bregninge Kirke med en Udbygning for deri at skaffe Plads for Thurøboerne[2]). Men alligevel forholder det sig ikke saaledes; thi ligesom vi nedenfor skulle see, at Øen kom ad en anden Vei i Frue Ellens Besiddelse, saaledes maa denne Fortælling beroe paa en eller anden Forvexling af Tider og Personer; thi Thurøboerne vedbleve at søge St. Nicolai Kirke i Svendborg, saalænge Rosenkrantzerne eiede Kjærstrup. Tvertimod er det vist, at Thurø endnu længe efter 1570 var Krongods; thi da Bønderne 1593 indgik en Tiendeaccord med Nicolai Kirke, blev den gjort afhængig af, at »Lehnsmanden vilde bevilge dem at beholde Tienden« in natura[3]), saa at de da endnu stode under en Lehnsmand, som kunde tage Tienden mod

[1]) *Lund,* Thorsengs Beskrivelse S. 17, og *Pont.* D. Atl. III. 544.
[2]) *Lund* s. St. S. 31.
[3]) Nicolai Kirkes gamle Regnskabsbog i Bispe-Arch.

at svare Kirken dens Ret. Som et Krongods blev Thurø formedelst sine Skove ogsaa dengang benyttet til at tjene forskjellige offentlige Øiemed. I Aaret 1584 tillagde Kong *Frederik den Anden* Præsten paa Strynø fri Ildebrændsel og Olden til 10 eller 12 Sviin paa Thurø Skov[1]; Biskop *Niels Jespersen* anholdt om en lignende Understøttelse til Præstekaldet paa Dreiø, nemlig om 40 Læs Ved paa Thurø[2]; om dette Andragende blev bevilget, vides ikke; men i ethvert Tilfælde bestode begge Benaadninger ikke længe; thi uagtet *Christian den Fjerde* 1604 stadfæstede sin Faders Gave til Strynø Sognekald, gik den i Tidens Løb tabt, uden at det vides, hvorledes det skete.[3] Uden Tvivl har Sognepræsten til St. Nicolai Kirke i Svendborg havt en lignende Hjelp af Øen, da der er Spor af saadan Benaadning senere. Men efter et Aarhundrede gik den hele Øe atter ud af Regjeringens Besiddelse ved et af de mange Mageskifter, som berøvede Kronen saa meget af dens bedste Jordegods. Da Frue *Ellen Marsviin* havde kjøbt Kjærstrup, var det naturligt, at hun kunde ønske at forene Thurø dermed, og hendes Indflydelse ved Hoffet satte hende let istand til at see sit Ønske opfyldt. I et Mageskiftebrev af 8de Aug. 1625, udstedt i Kongens Fraværelse af den regjerende Prinds *Christian*, blev Handelen

[1]) Dette erfares af en Indberetning om Strynøe, som Præsten *Thor Møller* indsendte 1768 og som er indheftet i Kongens Bibliotheks Afskrivt af Præsternes Indberetninger om Kirker og Herregaarde til *L. de Thura* 1755 (Kallske Saml. Nr. 377), hvilken ved Herr Conf. *Werlauffs* Godhed velvillig har været mig udlaant.

[2]) Indberetning om Sognekaldene af 1667 i Bispe-Archivet (Sunds Herreds Jordebog).

[3]) *Thor Møllers* ovennævnte Indberetning. Den Kongetiende, som Christian den Fjerde ved samme Leilighed tillagde Sognekaldet, beholdt det for stedse; Rettigheden af Thurø er formodentlig gaaet tabt ved Øens Afhændelse.

sluttet[1]): Hun udlagde Kronen 8 Gaarde og en Halvgaard, Strøegods over hele Nyborg Lehns sydlige Deel, hvis Hartkorn efter Landgildeberegning skulde være næsten lige med Thurøes. Af dette Document erfares Adskilligt om Øens daværende Tilstand, saaledes som den var bleven under Lehnsmanden i Nyborg. Der var 11 Gaarde, som svarede i Alt 2 Td. Smør, 4 Mk. i Græspenge, 7 Mk. 5 Sk. 1 Alb. Koelpenge, 9 Sk. 1 Alb. Aalpenge; endvidere to »Hauffmænd«, som svarede tilsammen 1 Td. Byg; fremdeles *Christen Alsing*, som brugte »Noget af alle Mænds Jord« og gav 2 Mk., som dog var indregnet i Bøndernes Landgilde; og tilsidst 8 Huusmænd, som erlagde 22 Sk. hver i Landgilde; Skovene ansloges til 2200 Sviins Olden.

De to »Hauffmænd« tildrage sig først vor Opmærksomhed: man kunde fristes til at troe, at der skulde læses Halvmænd i Betragtning af deres ringe Skyldsætning[2]) eller at der skulde læses »Haffnmænd«, Mænd, som boede paa en gammel Styrishavnsgaard, hvoraf ogsaa den lave Afgift kunde forklares, selv om Gaarden var ligesaa stor som de andre 11[3]); men i Mageskiftebrevet læses paa det Tydeligste *hauffmend*, og det Samme er Tilfældet i Ellen Marsviins Gjenbrev af samme Datum baade i den officielle Afskrift og i Originalen.[4]) Vi maae vel altsaa antage, at

---

[1]) Det findes i Geheime-Arch. i fyenske Register for 1625 fol. 371, hvor Prof. *T. Becker* har truffet og meddeelt mig Underretning derom. Det er aftrykt nedenfor som *Bilag I.*

[2]) Halvdelen af hver af de andre Gaardes Landgilde; dersom altsaa en Halvgaard var beboet af tvende Fæstere, vilde denne Landgilde staae i Forhold til den, som Fæsterne af de andre Gaarde udredede.

[3]) En saadan Haffngaard omtales paa et andet Sted i Fyen, i Actstykker udg. af Fyens Stifts lit. Selskab 1 Saml. S. 194 (hvor der Lin. 6 f. n. istedetfor Hofuegaard skal læses Haffngaard, ifølge en Meddelelse til mig af Prof. *Paludan-Müller*).

[4]) Meddelelse fra Geheimearchivet, hvor denne findes i Magesk. 890.

der menes *Hovmænd*, Hofmænd, hvilket atter kunde hentyde enten til Hoverie eller til Bolig paa en Hovgaard. Det Første, at det var to Mænd, som gjorde Hoverie, synes lidet sandsynligt, eftersom der ingen Herregaard var paa Øen, og kunde det endog vel være muligt, at tvende Mænd havde særlige Forpligtelser mod Herskabet, f. Ex. til Transport, Befordring eller deslige og derfor sad for en ringere Landgilde, saa er det aldeles ikke stemmende med den Tids Talebrug at benævne slige Tjenere Hovmænd. Dette Ord har meget mere Betydning af Herremænd eller Mænd, som besidde en Hovgaard, en kongelig Gaard, men da der ikke kan være Tale om saadanne i sædvanlig Forstand paa Øen, maatte man tænke paa Mænd, som boede paa en Gaard, der kunde benævnes Hovgaarden eller Hofgaarden, og Tanken føres da meget naturligt hen paa en Kongsgaard, som der kunde være paa denne, som paa andre Øer, for Jagtens Skyld; Hovmændene bleve da de to, der boede paa denne og vare pligtige at modtage Herskabets Jægere, Kongens eller Lehnsmandens, og mulig til at præstere anden Tjeneste med Transport og desl., naar Jagten holdtes. Denne Forestilling understøttes ved det Factum, at Ellen Marsviin siden kunde oprette en Ladegaard uden at formindske Bøndergaardenes Antal, og at Navnet Hovgaard vedblev at følge den[2]); men vistnok maatte de to Mænd da naturligere være kaldede Hovgaardsmænd end Hovmænd. Skulde man behøve at søge en anden Forklaring, kunde Ordet vel ogsaa læses som *Haugemænd* eller Havemænd,

---

[1]) Vidensk. Selskabs Ordbog II, 648 og *Molbechs* Dansk Glossarium over forældede danske Ord S. 350 under Hofgaard.

[2]) I et Skjøde af 1674, som nedenfor skal omtales, kaldes Ladegaarden »Hovgaarden«.

og forstaaes om Mænd, som havde indhegnede Marker, Vænger til Græsning, i Fæste eller i Brug, saaledes som vi endnu tale om Lammehaven, Kohaven o. desl.[1]), og det blev da tvende Mænd, der havde omtrent en halv Gaards Jord udenfor Fælledsskabet, maaskee alene til Græsgang, Indhegninger, der kunde være indtagne fra Skoven eller forbeholdt Herskabet til eget Brug.[2]) Resultatet bliver omtrent det Samme, at der foruden de 11 Gaarde og de 8 Huusmænd vare to Mænd paa en Grund, der stod i et særligt Forhold til Herskabet.

Mageskiftebrevet nævner dernæst *Christen Alsing*, som havde »Noget af alle Mænds Jord«. Dette er formodentlig saaledes at forstaae, at der var en Alminding, som tilhørte de 11 Gaarde og hvoraf en Part var overdraget ham i Brug eller Fæste; thi de 2 Mk., han svarede, blev fradraget i Bøndernes Landgilde. Man kan lettest forestille sig, at han har været en Skovfoged eller anden Betjent ude paa Byens Overdrev, hvem Lehnsmanden eller det tidligere Herskab har skaffet Jord paa denne Maade. De 8 Huusmænds Landgilde er forholdsmæssigen betydeligt: 22 Sk. Landgildepenge svarer næsten til 5 Skpr. ½ Fdkr. Korn[3]), medens Gaardenes Afgift, beregnet til Hartkorn, udgjør omtrent 27 Tdr., altsaa 2 Tdr. 2 Skpr. for hver.[4]) Hele Indtægten af Øen kunde saaledes anslaaes til 33 Td. 1 Skp. Hartkorn, men derhos havde den de betydelige Skove, som efter Hartkornsberegningen kunde sættes til en Ind-

---

[1]) *Molbech* a. St. under *Hage* (S 320) og *Have* (S. 327).

[2]) Denne Forklaring er givet Fortrin i en Meddelelse til mig fra Geheimearchivet; men har neppe nogen Analogie at støtte sig til i Landbosproget.

[3]) *Arndt Berndtsens* D. R. frugtbare Herlighed 2 Bog, S. 171.

[4]) Smstd. S. 173 og 171.

tægt af over 70 Tdr.[1]); men da de sandsynligviis ikke havde indbragt Kongen synderligt, er det muligt, at de ikke ere regnede for fuld Værdi ved Magelæget. Landgilden af de 8½ Gaarde, som Ellen Marsviin gav i Bytte, udgjør, naar samtlige Landgildespecies anslaaes til Hartkorn, lidt over 83 Tdr., og da Vederlaget var erkjendt for næsten 7 Tdr. mindre end Øens Hartkorn, er Øens Værdie dengang anslaaet til omtrent 90 Tdr. Hartkorn, hvilket omtrent svarer til en Pengeværdie af 4500 Rd.[2]).

Om Kronen ved Handelen tabte mere end de 6½ Tdr. Hartkorn, som i Mageskiftebrevet selv skjænkes Fru Ellen, kan vel ikke nu oplyses; men da Øens Hartkorn blev staaende eller voxte ved Matriklen, som vi nedenfor skulle see, medens man neppe kan antage, at de 8½ Gaarde skulle være blevne befundne istand til at bære over 10 Tdr. Hartkorn hver, da Matriklen blev indført, er det meget rimeligt, at Fru Ellen har faaet godt samlet Gods for høit belastet Strøgods ved dette Mageskifte; men det bør da heller ikke overseees, at Øens Værdie var voxet betydeligt under hendes driftige Hænder.

Øens *Agerbrug* stod dengang paa et lavt Trin og var meget indskrænket. Den Præst, som blev Sognepræst for Øen faa Aar efter denne Handel, siger i en Indberetning af 1667, at Øens Saaland var »ringe og vogt« (slet), og

---

1) Smstd. S. 70, hvor det vel siges, at 24 Sviins Olden i Fyen og Jylland regnedes for en Tønde Hartkorn; men da der i andre Provindser regnedes 32 og endog 48 Sviins Olden paa en Tønde Hartkorn, har jeg regnet her efter den mellemste Ansættelse.

2) Smstd. 3 B. S. 288 siges nemlig, at jydsk og fyensk Gods i Reglen solgtes for 55 à 65 Rd. for Tønde Hartk.; men da Berntsens Angivelser gjaldt for Aarene 1640-56, tør man vel nedsætte denne Taxt for Aaret 1625 til 50 Rdl.

3) Sunds Herreds Jordebog af 1667, i Bispearchivet, aftrykt som Bilag II nedenfor.

denne Dom stadfæstes ved hvad vi vide om dens Tiende. I Aaret 1593 ansaaes det for en tilstrækkelig Fæsteafgift for Øens halve Korntiende, som Kirken i Svendborg oppebar, naar Bønderne paatoge sig at svare Værdien af omtr. 9 Tdr. Korn aarligen [1], og havde end Præsten for sin Part, som ogsaa var den halve Tiende, i det 17de Aarhundrede mere Vederlag, nemlig 7 Pund Korn, som er 19 Tønder, saa var dog Tienden i det Hele, selv naar Kirkens Part kunde regnes lige med Præstens, Alt i Alt kun 38 Tdr., hvilket tyder paa en Høst af 4 til 500 Tønder, og vilde man derfra gjøre en Slutning til Arealet, maatte man vel antage Sædelandet for kun at have udgjort 150 à 200 Td. Land [2], og her bliver Intet at lægge til for Græsmarken, da denne ikke toges fra Sædejorden. Men ved Siden af det indskrænkede Sædeland have Thurøboerne mulig dengang havt desto mere Græsgang i Overdrev og Skovdrag og paa det store Alminding, som danner Øens sydøstlige Hjørne. Men Skove vare Øens egentlige, dengang lidet paaagtede, Rigdom; 2200 Sviins Oldenskov svarer omtrent til 1100 Tønder Land, og da Øen kun udgjør omtrent 1500 Tønder, kunde den dengang betragtes som een stor Skov, i hvis nordlige Side en liden Landsby havde boret sig ind og aabnet sig den fornødne Plads til et tarveligt Agerbrug. Men i *Ellen Marsviins* Tid blev Grunden lagt til Agerbrugets Overvægt over Skovene, dog efter det 17de

---

[1]) Nicolai Kirkes gamle Regnskabsbog i Bispearchivet.

[2]) Et end lavere Areal udkommer, naar man vilde anvende det af *A. Berntsen* (2 B. S. 53—57) opgivne Forhold mellem Arealet og Landgilden, beregnet i Hartkorn, da dette giver 3 Tønder Sædeland til Rug- og Bygsæd for Tønde Hartkorn og 6 Tønder Sædeland Havreudsæd for Tønde Hartkorn. Øens 33 Tønder Landgilde Hartkorn vilde da svare til 132 Tdr. Sædeland.

Aarhundredes Maade, ikke ved Bondestandens Ophjelpning.

Fru *Ellen Marsviin* til Ellensborg var dengang Enke og havde været gift først med *Ludvig Munk* til Nørlund og Kokkedal i Jylland, senere med *Knud Rud* til Sandholt († 1611), og havde deels ved disse Ægteskaber, deels ved Arv og deels ved Kjøb, samlet en stor Mængde Godser: i Fyen eiede hun Lundegaard, Veilegaard og Ulfeldtsholm, som hun kaldte Ellensborg (nu Holkenhavn); i Jylland eiede hun foruden L. Munks nysnævnte Gaarde Boller og Rosenvold; i Sjælland eiede hun Halvparten af Valløe Gods[1]); nu føiede hun Kjærstrup og Thurø dertil. Desuden havde hun kongelige Forlehninger, saasom Dalum Kloster i Fyen.[2]) Hun sad i en stor Bedrivt, især med Staldøxne, og paatog sig store Leverancer til Kongens Tropper[3]), ligesom hun i det Hele stod i mangfoldig Forbindelse med Kongen, der 1615 havde ægtet hendes Datter *Christine Munk* og ofte besøgte hende baade paa Ellensborg og paa Kjærstrup.[4]) Hendes Virksomhed har paa alle Steder efterladt sig Spor af mangfoldig Art, især i Bygningsarbeider, saavel til Guds Ære som til Beboelse for Herskabet og til Avlsbrugets Nytte.[5]) Paa Thurø foretog hun sig strax at bygge en Ladegaard, som blev kaldet

---

[1]) *Pont.* D. Atl. III, 560, 570 og V, 83, 359 og VI, 819 og 430. *Schlegel,* Chrst. d. 4. v. Schlange, 3 D. S. 34. *Molbech* hist. Tidssk. 3 Bd. S. 431.

[2]) Hist. Tidsskr. a. St. 354. Forlehningsbrevet af 1 April 1620 findes i Geheimearchivet (Fyenske Register Nr. 3).

[3]) *Schlegel* a. St., som iøvrigt henviser til *Wielands* gelehrte Zeitungen 1730 Nr. 32-34.

[4]) Smstd. og *Nyerup* Characteristik af Chrst. 4. S. 162.

[5]) Saaledes staaer endnu den prægtige Lade af Egetømmer, som hun byggede paa Lundegaard; om Kirker og Capeller s. nedenfor.

Marsvinsholm[1]). Udentvivl blev den dannet af de to Hovmænds Gaard, men dens Tilliggende var saa stort, at, medens disse kun havde svaret 1 Td. Byg, blev Ladegaarden ved Matriklen ansat til 32 Tønder Hartkorn, hvilket forudsætter henved 300 Tdr. Land. Imidlertid blev ingen af de gamle Bøndergaarde nedlagt, saaledes som da hendes anden Gaard Lundegaard opstod ved en heel Landsbyes Nedlæggelse; thi de 11 Bøndergaarde vedbleve gjennem hele det 17de Aarhundrede. Ladegaardens Jorder maae derfor antages tilveiebragte ved Rydning af Skov og Opdrivning af Overdrev, og fra denne Tid hidrører formodentlig Skovenes Afdrivning eller dog betydelige Indskrænkning paa den nordlige Halvøe. Ladegaarden laae omtrent midt paa denne Landstræknings nordlige Side, Øst for Byen, hvor endnu Pladsen bærer dette Navn. Saa gavnligt hele dette Foretagende maatte være for Øens Herskab, saa maatte det dog paa den anden Side bidrage til at hindre Bøndergaardenes Forøgelse, ligesom det neppe heller kunde være til Glæde for de daværende Bønder at have faaet en Hovgaard med store Marker paa Øen. Sagnet sætter just ikke heller Fru *Ellens* Navn i den glædeligste Forbindelse med deres Agerbrug; det Tjørnekrat, som indtil de seneste Tider fandtes i Mængde paa Bøndernes Marker, skulde hidrøre fra hendes Tid: hun spilte engang med Kongen om Thurø og tabte; da udbad hun sig at beholde den, indtil hun havde høstet blot een

[1]) *Pont.* D. Atl. III, 515 og VI, 721. Paa et andet Sted (III, 603) og i *Hoffmanns* Fund. (VI, 41) kaldes den Marsviinsvold, og endog i Skjøder, hvorved Øen solgtes, afvexle disse Benævnelser i det 18de Aarh. I Præstens Indberetning 1755 kaldes den Marsvinsvold, men i Taxationsforretningen 1723 Marsvinsholm, hvilket vel maa ansees for det Rette.

Udsæd, og nu besaaede hun hele Øen med Tjørn og beholdt den. Skulde der være noget Sandt i dette Sagn, maatte man vel snarest antage, at Hoveriet havde hindret Bønderne i at dyrke deres Jorder tilbørligt. Nu er i al Fald dette Minde om Fru *Ellen* forsvundet, medens hendes Ladegaards Marker ere nogle af de bedste paa Øen. Tiendefri blev Ladegaarden ikke; vi skulle nedenfor see, hvorledes hun undgik Kirketiende, og hvorledes hun affandt sig med Præsten. Ladegaardens Anlæggelse gjorde Øen til en saa fordeelagtig Eiendom, at man vel kan forklare sig, at Fru *Ellen* kunde forbeholde sig den, da hun afhændede det nærliggende Gods paa Taasing, hvortil hun havde kjøbt den. I Aarene 1627—29 overlod hun nemlig Kjærstrup og det taasingske Gods til sin Datter eller til Kongen, som deraf vilde oprette et Herresæde for Sønnen *Valdemar Christian;* han samlede endeel Strøegods paa Øen og opførte Valdemarslot istedetfor det gamle Kjærstrup, som blev nedbrudt.[1]) Maaskee blev den lille Øe *Kidholm* ved denne Leilighed adskilt fra Thurø, hvortil den af Naturen øiensynligen hører. Thurø selv beholdt Fru *Ellen*, og hun satte sig det skjønneste Minde der, medens hun eiede den alene, i den nye Kirke, som hun opførte paa Øen.

Thurøes *kirkelige Forhold* ligge i et fuldkomment Mørke indtil det 16de Aarhundredes Slutning. Et særligt Sogn har den lille Øe vistnok aldrig udgjort: i den catholske Tid kunde dens Fornødenhed let tilfredsstilles ved en reisende Broder fra Kjøbstaden, og i den protestantiske

---

[1]) *Lund* Thorseng S. 18. Capellanen til St. Nicolai Kirke i Svendborg maatte afstaae 2 Gaarde paa Taasing, som han fik magelagt mod spredte og maadelige Boelsteder i Fyen (Sunds Herreds Jordebog 1667).

Tid kunde den ikke føde sin egen Præst. Med andre Øer ved Fyens Kyster forholdt det sig saaledes, at de oftest havde et Capel, men ellers søgte den nærmeste Kjøbstads Kirke; saaledes søgte Dreiø Svendborg, Avernakøe og Lyøe Faaborg, Strynøe Rudkjøbing, og Baagøe hører endnu til Assens. Thurø havde ogsaa fra gammel Tid et Capel, som laae nær Øens nordvestlige Hjørne, altsaa saa nær Svendborg som muligt; det havde en Kirkegaard omkring sig, og man viser endnu det Huus, som staaer paa Capellets Plads og hvis Have er den gamle Kirkegaard. Dette Capel var formodentlig blevet betjent af en af Svendborgs Kirkers eller Klostres Geistlige. Ved Reformationen maatte slige Capeller enten gaae ind eller forvandles til Sognekirker: det Sidste skete paa Dreiø og andre Øer; men Thurø blev indbefattet i det ene af Svendborgs Sogne, St. Nicolai Sogn, formodentlig fordi disse Øeboere forhen havde holdt sig til denne de Søfarendes Helgens Kirke. Øens Kirketiende dannede en fast Indtægtspost i St. Nicolai Kirkes Regnskaber, som haves fra Aaret 1574[1]); dens Korntiende stilles ved Siden af Korntienden af Byens Jorder; i Aaret 1593 blev den med Borgemesters og Kirkeværgers Raad og Villie paa Lehnsmandens Approbation fæstet til alle Thurø Mænd for en aarlig Afgift af 9 Daler (dengang 36 Mk.), og desuden blev da Kirkeværgerne samtykt Midsommertienden af Thurø for deres Løn og Umage.[2]) Paa lige Maade oppebar Sognepræsten ved St.

[1]) Opbevares i Bispe-Archivet.

[2]) Tidligere 1587 havde Tienden indbragt ti Daler; thi da blev Capellanen ved St. Nicolai Kirke bevilget som en Hjelp »de ti Daler for Thurø Tiende« — enten nu disse ti Daler dengang indbefattede Midsommerstienden tillige, eller de ti Daler havde været Dalere paa 3 Mk., der 1593 gik over til de da gjeldende Dalere paa 4 Mk.

Nicolai Kirke et Vederlag for Korntienden af 7 Pund Korn efter en Contract, som ikke er nærmere bekjendt, men som dog neppe har indeholdt Noget om Gudstjeneste paa Øen selv, da den omtales som gjældende for den Tid, Øboerne »søgte hans Kirke«, ikke da han forrettede Tjeneste paa Øen.[1]) Saaledes var Thurø ligefrem en Deel af Nicolai Sogn i Svendborg, og at dette har været dens kirkelige Stilling siden Reformationen, stadfæstes ogsaa derved, at der aldrig har været Tale om nogen Kongetiende paa Øen; thi den kongelige Lehnsmand og senere Herskaber havde vistnok ikke undladt at kræve den, dersom den havde existeret[2]); men Øen hørte til et Kjøbsted-Sogn, hvis hele Tiende efter Loven kun deles mellem Kirke og Præst.[3]) Ogsaa erklærede Stiftsøvrigheden i Aaret 1640, at Øen fra Arilds Tid havde søgt Svendborg Kirke[4]), hvilket utvivlsomt udelukker ethvert andet Sogneforhold efter Reformationens Tid. Med denne Sogneforbindelse kunde Brugen af Capellet paa Øen selv vel forenes, da det navnlig maatte behøves til Begravelse, men neppe er det blevet benyttet til Gudstjeneste; i alt Fald er denne Brug blevet sjeldnere og sjeldnere; Biskop *Jacob Madsen*, som har gjort Optegnelser om alle Stiftets Kirker, nævner det ikke. I det syttende Aarhundrede var det øde og forfaldent; dog fandtes der endnu dengang et

---

[1]) See derom nedenfor S. 357 Not. 2 og det i *Bilag IV* meddeelte Actstykke.

[2]) Navnlig er Mageskiftet 1625 med Fru *Ellen* et afgjørende Beviis, da det ikke indbefatter eller nævner *Kongens Anpart Tiende;* Matriklen kjender den ei heller. Overalt er kun Tale om Præstens og Kirkens Tiende.

[3]) Riber Artikler, Art. 9 og D. L. 2—23—10.

[4]) Nedenfor S. 357 Note 3 og *Bilag IV*.

Alter af Kunstværd i Capellet og mulig andre Levninger fra Fordumstid.

En Forandring i disse Forhold indtraadte, da Fru *Ellen Marsviin* kom i Besiddelse af Øen. Hun var en Dame af den gamle danske Adel, som ved mange Leiligheder viste sin fromme Nidkjærhed for Guds Ære og hans Huus. Hun og hendes første Mand havde bygget et skjønt Capel paa deres Gaard Nørlund i Jylland [1]) og mulig ogsaa et paa Lundegaard [2]); som Enke byggede hun det anseelige Capel paa Holkenhavn, som blev indviet 1637 [3]); hun bekostede én Udgave af Davids Psalmer 1632 [4]), skal have skjænket en Altertavle til Nicolai Kirke i Svendborg [5]) o. m. Hvad hun gjorde for Thurø, er ligeledes Vidnesbyrd om en ædel Omsorg for sine Undergivnes religiøse Tarv, skjønt det ikke kan miskjendes, at ogsaa Hensyn til Gods og Herskabsforhold kan have indvirket til Et og Andet deraf. Hun havde begyndt med en indgribende Forandring, idet hun, som det synes, egenmægtigen forlagde Menigheden til Bregninge Kirke, som var Kjærstrups Sognekirke og hørte til hendes taasingske Gods. Naar dette skete, vides vel ikke; men der siges 1640, at Bønderne havde da »paa nogle Aars Tid« søgt Bregninge Kirke, og det maa vel være skeet, inden Fru *Ellen* afstod Kjærstrup, altsaa mellem 1625 og 1627. I Bregninge Kirke var rigelig Plads for denne Menighed i den nye

---

1) *Pont.* D. Atl. V, 82.

2) Efter Sagnet skal der have været et Capel paa Gaarden.

3) *Pont.* D. Atl. III, 559. *Bloch,* fyenske Geistl. Hist. 1 D. S. 94.

4) Findes i Karen Brahes Bibl. En Oversættelse af *Hans Michelsens* Taler af *P. Jensen Roeskilde* 1633 er dediceret til hende.

5) D. Atl. III, 535; den skulde være kommen fra Dalum, som hun havde i Forlehning, men den hele Beretning turde være en Forvexling, hvorom nedenfor.

Kirke, som *Jacob Rosenkrantz* skal have tilbygget og som nu kunde blive kaldt Thurøboernes Kirke.[1]) Med Menigheden lod Fru *Ellen* følge Halvparten af det stipulerede Vederlag for Præstens Korntiende (og formodentlig alt Offer), men den anden Halvpart lod hun endnu fremdeles erlægge til Sognepræsten ved St. Nicolai Kirke.[2]) Med denne Forandring troede hun formodentlig at have gjort Capellet paa Øen ganske overflødigt: hun tog Alteret fra det til sit nye prægtige Capel paa Ellensborg.[3]) Men Bønderne vare utilfredse med den nye Sognekirke, de skulde færdes baade til Lands og til Vands for at naae den; deres Præst boede endnu længere inde paa Taasinge (i Landet, hvormed Bregninge dengang var annecteret), de foretrak at blive ved Svendborg, naar de ikke kunde faae Gudstjeneste paa deres egen Øe. Om disse Klager naaede Fru *Ellens* Øre, om Præsten i Svendborg gjorde Reclamationer, eller hun alene tilskyndedes af Hensynet til sine Undergivnes religiøse Tarv, vide vi ikke; men efterat hun havde afhændet Kjærstrup, og da Capellet paa Ellensborg

---

1) Dersom virkelig *Jacob Rosenkrantz* har bygget denne Tilbygning (som det siges *Lund* Thorseng S. 31), skulde man troe, at han havde havt en lignende Tanke om at udvide Sognet; men i det 16de Aarh. (som det berettes) har han neppe bygget den, da den ikke var til 1595, eftersom *Jac. Madsen* Intet bemærker om Bregninge Kirke, uden at den var grøn indeni (Visitatsbog ved *Crone* S. 230). Snarest skulde man troe, at Fru *Ellen* først har tilføiet denne Sidefløi, eller at *Jacob Rosenkrantz* i al Fald har bygget den i en anden Hensigt, til et Gravcapel for Kjærstrup. De senere Eiere opførte et andet Fløi til denne Bestemmelse.

2) Efter den daværende Præsts Antegnelse i Sunds Herreds Jordebog i Bispe-Arch. *Bil. II.*

3) *Hofm.* Fund. V, 419. Alteret i Holkenhavn Capel er et gammelt Træalter, der har Spor af at have været indrettet til Reliqvier; men nu har det ingen Kunstværd mere. Altertavlen kan ikke være meent med det, hun tog fra Capellet.

var blevet færdigt, besluttede hun at fornye Capellet paa Thurø og skaffe Øeboerne nogle Gange Gudstjeneste aarlig paa Øen selv. Sagnet fortæller, at hun engang drømte, at hun brændte i Helvede (maaskee fordi hun havde taget Alteret bort af Capellet?), og for at faae Ro i sin Sjæl, besluttede hun at bygge en Kirke paa Øen. Den skulde staae, hvor det gamle Capel var; Materialierne vare samlede; men et Høivande tog dem bort, og Stormen førte dem omkring Øens nordvestlige Hjørne hen paa den nordlige Side ligefor Bjørnemose, hvor de dreve i Land ved Foden af en Høi; hun saae deri et Tegn fra Gud og satte en ny Kirke paa Høien, ovenover det Landingssted, som nu kaldes Præstelandingen, ved Byens vestlige Ende. Stedet er vel valgt, med en deilig Udsigt mod Fastlandet og beqvemt for Samfærdselen med Svendborg baade directe tilsøes og over Bjørnemose, naar Vinteren hindrer den directe Seilads. Man tør mulig derfor i det forandrede Valg af Sted see en Virkning af den forandrede Plan; thi Fru *Ellen* synes først at have tænkt paa at vinde den attraaede Tjeneste af Præsten paa Taaseng[1]), men da han undslog sig, skulde Øen atter have sin Præst i Svendborg. Arbeidet blev paabegyndt i Aaret 1639, og medens det udførtes, forhandlede hun med Regjeringen; men Planen udvidede sig under Forhandlingerne fra Gjenopførelsen af et Capel for enkelte Maanedsprædikener til Oprettelsen af en Sognekirke med temmelig fuldstændig Gudstjeneste. Hun havde nemlig først 1639 anholdt om Kongens Tilladelse til at lade holde 5 à 6 Gange Gudstjeneste i det fornyede Capel, fordi Almuen ofte om Vinteren formedelst Iis og Uveir ikke kunde komme til deres Sognekirke (Bregninge?).

---

1) *Lund* a. St. S. 31.

Under 13de Nov. 1639 forlangte Kongen Stiftsøvrighedens Betænkning[1]), og denne erklærede nu Svendborg St. Nicolai Kirke for Øboernes gamle og rette Sognekirke, hvilken de ogsaa selv helst ønskede at søge, naar de ikke fik Gudstjeneste paa Øen; tillige fremsendte Stiftsøvrigheden denne Sognepræsts Tilbud om at holde endnu oftere Tjeneste paa Thurø, end der var forlangt, og dog at være tilfreds med hvad han havde havt af Øen den Tid, de søgte hans Kirke; han paatog sig at holde Tjeneste hver anden Søndag om Sommeren og hver fjerde om Vinteren samt ellers at komme, saa ofte han maatte tilsiges, for at døbe, begrave eller besøge Syge[2]). Idet Stiftsøvrigheden indstillede dette Tilbud til Antagelse, tilføiede den, at Thurøboerne for de øvrige Hellig- og Bededage kunde henvises til at søge Nicolai Kirke, der altsaa skulde vedblive at være deres egentlige Sognekirke, medens den nye Kirke blev som en Filialkirke i Sognet.[3])

Fru *Ellen* maa være bleven bekjendt med denne Sagens Vending[4]) og tog deraf Anledning til at indgaae med et nyt Andragende, hvori hun optog Tanken om en fuldstændigere Kirketjeneste paa Øen; hun begjærte nemlig Tilladelse til at lade holde Gudstjeneste efter Svendborg Præsts Tilbud og til at lade de Døde begrave paa den til Capellet funderede Kirkegaard; men tillige begjærte hun nu, at den Tiende, som Thurøboerne hidtil havde

---

[1]) Kongebrevet findes i Original i Bispearchivet og meddeles under *Bilag III*.

[2]) *Laurids Nielsen Hellevads* egenhændige Erklæring af 13 Jan. 1640 i Bispearchivet.

[3]) Stiftsøvrighedens Betænkning af 14 Januar 1640 i Original i Geheimearchivet, Concept i Bispearchivet.

[4]) Biskoppen *Hans Michelsen* havde været hendes Datters Lærer og havde sin Hustru fra hendes Huus. *Bloch* f. Geistl. 1 Bd. S. 99.

erlagt til Nicolai Kirke, maatte gives og ydes til den ny opbygte Kirke »til Viin og Brød og til at holde den ved Magt med«[1]) — altsaa at Kirken, som for endeel nu skulde yde en Sognekirkes Tjeneste, maatte faae en Sognekirkes fulde Ret.

Det var ogsaa dette, Kongen omsider under 12 Marts 1640 bevilgede. Han gjorde Thurø til et selvstændigt Landsogn, Annex til Sognekaldet ved St. Nicolai Kirke, men dog kun et Sogn med halv Gudstjeneste eller mindre; thi han udelod Stiftsøvrighedens Forbehold, at Øeboerne skulde søge Nicolai Kirke de Dage, de ikke selv havde Tjeneste, og han maatte vistnok udelade det, naar han unddrog denne Kirke Øens Tiende. Thurø blev derved aldeles løst fra Nicolai Kirke, undtagen forsaavidt den havde fælleds Præst med den; dens gamle Tiende af Øen befalede Kongen nu Bønderne at yde til den nye Kirke, til hvis Gavn og Bedste Fru *Ellen* skulde lade den oppebære.[2]) Den nye Sognekirke kom saaledes til at staae under Herskabets Patronat[3]), dog uden Kaldsret, fordi den var forbundet med et Kjøbstedkald, og der dannede sig det sjeldne Forhold, at en Landsbykirke kom i Besiddelse af den halve Tiende efter Kjøbstedkirkers Ret (nemlig Kirketiende og halv Kongetiende).[4]) Herskabet kunde nu, som almindeligt uden Regnskab, oppebære denne Tiende, mod at forsyne og vedligeholde Kirken, og det kunde der-

---

[1]) Saaledes angives Andragendets Indhold i Kongens Resolution af 12 Marts 1640, *Bilag IV*.

[2]) Kongebrevet haves i Original i Bispe-Archivet. *Bilag IV*.

[3]) Den anførte Talemaade om Kirketienden er den almindelige ved Patronatsretten i det 17de Aarhundredes første Deel, og det nævnte Kongebrev anføres ogsaa i Cancellieregistranten som et Patronats- eller Forlehningsbrev: »Ellen Marsuin fich Breff paa Thurø Kirke«.

[4]) Ovenf. S. 353.

for ogsaa lade den gaae ind under Landgilden og andre Herskabsrettigheder, hvilket i Tidens Løb blev Tilfældet paa denne Øe, som paa flere Steder.

Kort efter Kongebrevet af 12te Marts var Kirken færdig; den store og smukke Klokke, som bærer Indskriften: »Ære være Gud i det Høie!« lød første Gang ud over Øen, da Biskop *Hans Michelsen* i Aaret 1640 kom for at indvie den nye Helligdom[1]). Den blev kaldet Helligtrefoldigheds Kirke, et Navn, der iøvrigt er saagodtsom glemt i Menigheden.[2]) Bygningens oprindelige Skikkelse lader sig ret vel udfinde, skjønt en stor Reparation i Aaret 1697 og mulig Forandringer i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede ikke ganske tillade at føre den nuværende Kirkebygning tilbage til Ellen Marsviin. Den var efter Menighedens Størrelse og det hele Forhold meget anseelig og vidner om Fru *Ellens* Evne og gode Villie, om hun end tildeels benyttede, hvad der kunde tages fra andre Steder. Den nye Kirke var vel uden Taarn, men havde udentvivl, ligesom nu, et Klokkespiir paa den vestlige Ende[3]); det er temmelig høit, Klokken hænger frit mellem dets fire Søiler, som bære et spidst Tag og et Fløi. Klokken har, foruden den nævnte Indskrift, Ellen Marsviins

---

[1]) Maaskee tredie Søndag efter Paaske, da Kalken har denne Dags Datum.

[2]) Det erfares af en Taxationsforretning over Øen af 1723.

[3]) Dette var allerede tilstede 1723 og var gammelt ved Midten af det 18de Aarhundrede, da Oberstlieutenant Sehested lod opsætte et nyt (Taxationsforretningen 1723 og Indberetningen 1755). Traditionen paa Øen tager saaledes feil, naar den tillægger en af Eierne i Slutningen af det 18de Aarh. at have givet Kirken sit Spiir, og da der ikke er Spor af, at Klokken har havt nogen anden Plads, er det rimeligt, at det hidrører fra den oprindelige Bygning, skjønt det ikke kan nægtes, at det kunde være tilføiet ved Reparationen 1697.

Navn og Aarstallet 1639 samt Bogstaverne L. I. S.[1]) Kirkebygningen er en regelmæssig Rectangel uden Afsats for Choret, med et Vaabenhuus paa den sydlige Side i en saadan Afstand fra den vestlige Ende, at man kunde antage det for muligt, at det var paatænkt engang at forhøie denne til et Taarn. Murene ere af raae Kampesteen, kun 1¼ til 1½ Alen tykke; nu række disse Steen kun 3 til 5 Alen op fra Grunden, den øvrige Muur er brændte Steen og er ziret med en smuk udtunget Gesims under Taget; men det er rimeligt, at denne Deel af Muren er senere Tiders Værk. Begge Kirkens Gavle ere uden Zirater; i den østlige ere anbragte to meget smale lange Vinduer, af hvilke et tredie findes paa Nordsiden; i den vestlige Gavl er et lavt bredt Vindue, som udentvivl har svaret til de to oprindelige paa Sydsiden, hvor nu to store Vinduer i nyere Stiil ere anbragte. Paa Vaabenhusets Gavl staaer i Jernankere *F. E. M.* (Fru Ellen Marsviin) og Aarstallet 1639; samme Navne fremvise Laasene paa begge Dörene (til Vaabenhuset og ind til Kirken), og den store Kirkenøgles meget kunstige Kam danner de samme Bogstaver. Indvendig er Kirken uden Hvelving og havde ligetil 1852 kun Fjæleloft; den danner en viid, rummelig Sal, hvis øverste Ende udgjør Choret, idet Stolene ophøre; Døbefonten, Alter og Prædikestol samt tvende Stole for Præst og Degn befinde sig i Choret. Prædikestolen er nu anbragt ved Siden af Alteret over Degnestolen i Kirkens sydøstlige Hjørne; men det er rimeligt, at den tidligere har havt Plads længere nede i Kirken; den oprindelige Prædikestol findes ikke mere; maaskee ere nogle faa Or-

---

[1]) Indberetning 1755 af Sognepræsten *Reiersen* til *L. de Thura*. (I Manuskr. paa det st. Kgl. Bibliothek.)

namenter af den tilbage paa den nuværende, der er et meget ringe Snitværk af en Landsbyhaandværker og danner en paafaldende Modsætning til Kirkens øvrige Billedskjærerarbeide. Som Forstykker og Endestykker i de to øverste Stole og i Præstestolen eller Skriftestolen forefindes 14 skjønne Billedskjærerarbeider; de forestille de 12 Apostler, idet Paulus og Andreas forekomme to Gange (Paulus maaskee endog tre Gange); men just derfor kan man ikke antage, at de ere forfærdigede til denne Kirke, ligesom de da ogsaa tildeels ere anbragte paa Steder, der ikke pleie at prydes, nemlig inderst i Stolene istedetfor Paneel. Hvorfra de ere komne, er ubekjendt; man kunde gjætte paa Dalum Kirke (hvorfra Andet blev hidført) eller paa det gamle Capel eller paa Holkenhavns Capel, ved hvis Bygning de kunde være blevne tilovers, og Arbeidets Beskaffenhed taler meest for det Sidste, da de synes at tilhøre det 17de Aarhundredes bedste Kunst. Paa Chorets nordlige Side hænger et meget stort, ligeledes skjønt udskaaret Crucifix, i hvis fire Arme de fire Evangelisters Symboler ere anbragte; ogsaa dette Kunstværk har øiensynlig havt en anden Bestemmelse før. Under dette Kors staaer Daaben, nu en meget simpel Træfod med et Messingbækken, der fremstiller Bebudelsen og de sædvanlig ulæselige Omskrifter; men paa Randen forefindes Navnene *H. R. K.* med de Rosenkrantzers Vaaben og *K. G. S.* med de Gyldenstjerners[1]); ligeledes bære to Messingstager Navnene *O. C. R.* med de Rosenkrantzers og *G. P.* med de Podebuskers Vaaben. Man maa deraf formode, at disse Gjenstande have tilhørt andre Kirker paa de Godser, hvor Fru *Ellen* succederede Familier af Navnet Rosenkrantz,

[1]) Dette siges i Indberetningen 1755.

hvilket var Tilfældet baade paa Boller og paa Kjærstrup. En guul blommet Damaskes Messehagel, som endnu forefandtes 1723[1]), turde ligeledes være kommet andetstedsfra. Men af hende selv skjænkedes Kalk og Disk, der bærer hendes Navn og Aarstallet 1639 med en dansk Indskrivt.[2]) Det Samme gjælder udentvivl en Fattigblok med en meget kunstig Laas. Fra hendes Haand kom ogsaa Kirkens største Prydelse, den berømte Altertavle, der i vore Dage har tildraget sig en fleersidig Interesse. Den historiske Beretning om denne Altertavles tidligere Bestemmelse og Plads er vel ikke ganske eenstemmig, men det Paalideligste er udentvivl, at Fru *Ellen* har flyttet den fra Dalum Kloster Kirke til Thurø, da hun havde dette Kloster i Forlehning[3]); men om den har hørt til denne Kirkes Høialter eller til et Capel eller til et Sidealter eller paa anden Maade tilhørt Kirken, maa lades uafgjort. Saalidet rimeligt det kunde synes, at hun skulde have borttaget Tavlen fra Høialteret, saa er det dog Tilfældet, at Dalum Kirke ingen anden har at opvise fra den catholske Tid, uagtet det er bekjendt, at den engang før havde havt en saadan med en ganske lignende Fremstilling[4]); ogsaa blev paa

---

1) Taxationsforretningen 1723.

2) Ellen Marsviin givet til Thurø Kirke Dominica jubilate 1640.

3) I Præstens Indberetning 1755 siges, at hun lod den komme fra Ellensborg; ligesaa *Werlauff* Kong Hans og Dronning Christines Monument S. 29. *Bircherod* siger i sin Manuskriptsamling (her paa Skolens Bibliothek og i det store Kgl. Bibl. Gl. Mskr. S. 2351), at den kom fra Dalum Kirke, og i *Thuras* Samlinger (Thottske Mskrps. Nr. 1419) gjentages det Samme. Naar *Pontoppidan* (D. Atl. III, 535 og Marm. Dan. I, 234) beretter, at Fru Ellen skjænkede Nicolai Kirke i Svendborg en Altertavle fra Dalum Klosters Kirke, som aabenbar er den samme, er det kun en Misforstaaelse, der bestyrker Bircherods Ord, da Thurø Kirke var en Filialkirke af Nicolai Kirke.

4) *Jac. Madsens* Visitatsbog udg. af *Crone* S. 35: »en Skarns Taffle

samme Tid Dalum Kirkes Capel solgt af Kongen til et Begravelsescapel, hvorved ligeledes en Altertavle, hvis Plads endnu sees i Muren, kunde være blevet overflødig[1]); endelig havde Klostret havt en Landsbykirke (Hjallese), som var bleven nedlagt, og havde en anden (Sanderum) med 3 Altertavler, af hvilke de to forlængst efter Biskoppens Befaling skulde borttages[2]), og den ene dengang siges at være ført til Dalum Kirke.[3]) Saaledes var der megen Leilighed for en Lehnsfrue paa Dalum til at skaffe sig en Altertavle derfra; den, som Fru *Ellen* valgte, fører unægtelig nærmest til at tænke sig den fra Klosterkirken selv, og den har rimeligviis været anbragt i et Capel over et Alter for Smertens Moder (mater' dolorosa).[4]) Den har været Gjenstand for flere Beskrivelser, som dog først ere nedskrevne 100 Aar efter dens Opstilling i Thurø Kirke, paa en Tid, da den allerede var meget angrebet af Ælde og Fugtighed[5]); saameget forklarligere er det, at den Forestilling, som disse Beskrivelser give af dens Indhold, have været lidet paalidelige og tildeels misledende, medens dog allerede af dem fremgaaer, at den i sine Velmagtsdage har været meget anseelig og riigt udstyret. Den bestod

---

med Jomfru Mariæ Billede«. Skulde den billedstormende Biskop have ladet den nedtage og bensætte, til Ellen Marsviin fandt Anvendelse for den?

1) *Hofmanns* Fundatss. V, 225.

2) *Jac. Madsens* Visitatsbog S. 34.

3) *Suhms* Samlinger 1 Bd. 1 H. S. 90.

4) Saaledes dømmer Conferentsraad *Thomsen* i den som *Bilag X* nedenfor aftrykte Meddelelse.

5) Den udførligste Beskrivelse er den, som Præsten *Reiersen* 1755 gav i sin Indberetning til L. de Thura, og stemmer nøie overeens med den, som efter Thuras Samlinger meddeles i *Werlauffs* Kong Hans's og Dronn. Christines Monument i St. Knuds Kirke S. 34. Den ældre kortere Beskrivelse i *Bircherods* Samlinger indskrænker sig til Fløiene alene.

af et Fodstykke og en Midtertavle med tvende Fløie til at lukke over denne; Tavlen var udstyret med udskaarne Figurer, tildeels med Indskrifter og stærkt forgyldte; Fløiene fremstillede tvende knælende Figurer med hosstaaende Helgene, malede paa Kridtgrund, en Konge og en Dronning, som almindelig antoges for at være Kong *Hans* og Dronning *Christine;* naar disse Flöie lukkedes, saaes tvende Helgene. Hovedindholdet af den religiøse Fremstilling var Jomfru Marias Forherligelse: den Hellig-Aands Udgydelse over hende, hendes Himmelfart og Kroning til Himmeldronning fremstilledes paa Predellen, i Midtertavlen stod hun som den grædende Moder ved Sønnens Lidelse.[1]) Saaledes traadte den catholske Helgendyrkelse og Mariædyrkelse saa stærkt frem i denne Altertavle, at det vel kunde have været den, som den strenge Biskop 1589 i Dalum Kirke havde kaldt en Skarns Tavle;[2]) men i det syttende Aarhundrede tog man det ikke saa nøie, især til en Landsbykirke, og dette Kunstværk har udentvivl havt et glimrende Udseende, da det var udført med riig Forgyldning og stærke Farver. For Altertavlens Værd som et Kunstværk fra det 15de Aarhundrede har man dengang neppe havt Øie, og end mindre anede man dens Betydning for Historien; man ansaae rimeligviis de knælende Personer for Kong *Hans* og Dronning *Christine,* som de ansaaes for i 200 Aar derefter. Den prægtige Altertavle

---

[1]) Vi henvise til den udførlige Beskrivelse, som skyldes Conferentsraad *Thomsens* velvillige Meddelelse i Bilag X, hvorved han, som er den Eneste, der endnu kunde give en sikker Beskrivelse af det nu saagodtsom forsvundne Kunstværk, har opfyldt det Ønske, der forlængst var rettet til ham (*Molbech*, Nord. Tidskr. 1828, 2 Bd. S. 641).

[2]) See ovenf. S. 362, Not. 4.

paa den afsides Øe blev imidlertid oftere omtalt blandt de Lærde som en Antiqvitet af Værdie[1]), og den blev endog af en Kunstner benyttet som Original til Portraiter af de derpaa afbildede kongelige Personer; det er nemlig i den senere Tid opdaget, at den oldenborgske Maler *Wolfgang Heimbach*, der levede her under Frederik den Tredie og Christian den Femte, efter denne Altertavles Fløi har malet de Portraiter, som nu findes i den kongelige Malerisamling og Slægt til Slægt gik for Portraiter af Kong Hans og Dronning Christine[2]), ligesom ogsaa Miniaturmaleren *Thornborg* copierede Dronningens Portrait efter den.[3]) Men da omsider den historiske Critik var blevet opmærksom paa Upaalideligheden af disse foregivne Portraiter af Kong *Hans* og Dronning *Christine*, som kun lidet stemmede med de Afbildninger i Steen og Træe, som haves af disse kongelige Personer, blev Ellen Marsviins Altertavle et vigtigt Led i Rækken af de Beviser, der hævede Formodningen om en Forvexling af den første og den anden oldenborgske Konges Portraiter til Vished. Uagtet Alt, hvad dens skrøbelige Material havde lidt i de næsten 200 Aar, den havde henstaaet her, og uagtet den ansaaes som et allerede forgaaet Oldtidsminde, var der dog endnu i Aaret 1828, da den unge Secretair i den kongelige Commission for Oldsager, nuværende Conferentsraad *Thomsen*, paa en antiqvarisk Reise besøgte Thurø, nok bevaret af de gamle Billeder til, at hans skarpe og kunstforstandige Øie strax opdagede

---

[1]) I 17de Aarh. *Bircherods* Samlinger, i 18de Aarh. Indberetn. 1755 og Thuras Samling. *Pont.* D. Atl. III, 535 og VI, 722 og marm. Dan. I, 234; og i det 19de Aarh. *Werlauff* Kong Hans og Dr. Christines Monument a. St.

[2]) *Spenglers* Catalog Nr. 893 og 894 (S. 549).

[3]) See *Bilag X.*

Originalerne for de foregivne Portraiter af Kong Hans og Dronning Christine, og begge Vaabnene vare vel nok bevarede til at godtgjøre, at disse ikke fremstillede dem, men Kong *Christian den Første* og Dronning *Dorothea.*[1]) Fra den Tid af er Rækken af de oldenborgske Kongers Portraiter sikkret; et samtidigt Billede af Stamfaderen havde ladet sig see, saa at sige, i sin sidste Time; faa Aar efter var det ude af Stand til at vidne om sin Konge og sin Mester.[2]) Hvorledes Thurø Kirke da fik en anden Altertavle, skulle vi see paa sit Sted, samt hvor Levningerne af *Ellen Marsviins* Gave nu befinde sig. Vi vende tilbage til Øens Historie.

Paa den Tid, da denne Kirke blev bygget, var *Lauritz Nielsen Hellevad* Sognepræst til St. Nicolai Kirke i Svendborg (fra 1627 til 1677), og blev følgelig nu ogsaa Sognepræst for Øen. Forsaavidt som denne tidligere havde hørt til Nicolai Kirke, foregik der nu kun den Forandring i hans Embedsforhold, at Thurø nu blev hans personlige Annex, imedens den tidligere havde hørt til hans og den residerende Capellans fælleds Embedskreds og vel endog i Reglen kan have været meest betjent af Capellanen i Henseende til Tjeneste paa Øen selv. Det er rimeligt, at Capellanen kunde vedblive at betragte Øen som sin Embedskreds tillige og at gjøre Fordring paa Indtægt af samme; derpaa tyder en udtrykkelig Bestemmelse, som

---

[1]) Nærmere Oplysninger findes i *Molbechs* Nordisk Tidsskrift for Historie, 2 Bd. Bd. 4 H. S. 639-41, og Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed 1 Bd. S. 197-99, og især i Conferentsraad *Thomsens* egen Meddelelse, som nedenfor under *Bilag X* er aftrykt.

[2]) Naar, hvor og af hvem denne Altertavle er forfærdiget, lader sig ikke sige; man tør snarest formode, at den hidrører fra en tydsk Mester og af Kongen eller Dronningen er skjænket til Dalum Kloster.

Fru *Ellen* fandt sig foranlediget til at optage i en senere Overeenskomst med Sognepræsten af Aaret 1645, hvori det hedder, at Capellanen i Svendborg skulde aldeles Intet have at bestille med nogen Tjeneste i Øens Kirke, undtagen naar han gjorde det i Sognepræstens Forfald, dog Bønderne uden al Besvær.[1] Den nye Ordning af Forholdene var heller ikke uden andre Ulemper. Det var unegtelig en stor Fordeel for Øboerne, at de nu havde faaet deres egen Kirke, istedetfor at søge den som hidtil i lang Afstand; men den fuldstændige Løsrivelse fra den gamle Sognekirke, som de efter Stiftsøvrighedens Forslag tillige skulde have vedblevet at søge, medførte en meget indskrænket Adgang til at høre Guds Ord; de 3 Søndage af 4 havde de ingen Kirke at søge om Vinteren, og hverken Sommer eller Vinter havde de nogen Bededagstjeneste, hvorpaa man navnlig dengang lagde megen Vægt. Fru *Ellen* erkjendte mulig selv det Mangelfulde deri. Desuden kunde der ogsaa være Anledning til nærmere Bestemmelser i Henseende til Præstens Rettigheder af Øen. Han havde vel paataget sig den nye Tjeneste for den gamle Indtægt af Øen; men om det stipulerede Vederlag for Korntienden, de 7 Pund Korn, dermed skulde ansees for vedtaget, kunde mulig betvivles; han vilde nøies med sin lovlige Tiende, men naar Avlsbruget tog et nyt Opsving, kunde han forvente Vederlagets Forhøielse eller Tiende in natura af de ny opdyrkede Marker, navnlig af Ladegaarden. Desuden var hans Ret til andre species af Tiende og Ydelse uforandret[2], og da Ellen Marsviin var kommen i Besid-

---

[1] See Bilag V. Maaskee havde han vedblevet efter en tidligere Skik at holde Bededagstjeneste paa Øen, efterdi de just omhandles i samme Brev.

[2] Kirketienden indbefattede Midsommerstiende (see ovenf. S. 352), og

delse af Kirkens Anpart Tiende, kunde hun mulig selv ønske at blive eneste Tiendetager paa Øen ved at afkjøbe Præsten hans øvrige Tiende. De aandelige og de timelige Interesser kunde varetages paa eengang ved en ny Overeenskomst, og i Aaret 1645 oprettede Fru *Ellen* en saadan mellem sig og hendes Arvinger paa den ene Side og Sognepræsten og hans Efterkommere paa den anden.[1] Præsten skulde paatage sig at holde en Maanedsbededagstjeneste i hver af de 6 Vintermaaneder, hvorved Øen fik ligesaa ofte Gudstjeneste om Vinteren som om Sommeren; derimod tilsagde hun ham, foruden de 7 Pund Korn efter den gamle Contract, endnu 1 Pund Korn af Ladegaarden, og 11 Rdlr. til hver Mortensdag samt 3 Rdlr. aarlig Høitidsoffer, men kun paa Vilkaar, at Præsten da ikke maatte »befatte sig med nogen Korn- eller Qvægtiende, som der paa Landet falde kunde, af hvad Navn nævnes kan«. Skjønt Fru *Ellen* saaledes kjøbte Sognepræstens Ret til Qvægtiende og kun lidet forhøiede Vederlaget for hans Korntiende, betragtede hun denne Contract som en Gunstbeviisning; »jeg tilskikker Eder herhos skriftlig«, siger hun i det Brev, hvormed hun ledsagede Contracten, »hvad jeg Eder aarlig af Øen vil bevilge, iligemaade og det, jeg af mit Eget vil udgive, paa det Bønderne ei skal besvære sig videre at udgive nogen Tiende til Præsten videre end den sædvanlige (og) Offer om de tre fornemste Fester; og gjør ellers altid hvis (hvad) I kan have deraf«.[2] Præ-

---

Præsterne i Fyen havde endog udelukkende Adkomst til Tiende af Føl, Bier, Boghvede o. m. (*Bloch*, f. Geistl. 1 D. S. 59-60, jf. Rsc. 3 Oct. 1683).

[1]) See Bilag V.

[2]) Dette Brev, dateret Ellensborg 1645, er trykt i *Begtrups* Svendb. Beskrivelse S. 123.

sten modtog den mægtige Godsbesidderindes Bestemmelse; men mærkeligt er det, at der, saavidt vides, aldeles ikke blev erhvervet nogen høiere Approbation paa denne Overeenskomst, og da Fru *Ellens* Arvinger snart ophørte at besidde Godset, kunde mulig dens Gyldighed have været ophævet forlængst, ligesom da ikke heller Præsten kunde binde sine Efterfølgere. Havde det været i Godseierens Interesse at ophæve Contracten, var den mulig ei heller bleven staaende; men det var det ingenlunde, da en Korntiende af 1 Pund Korn var en ringe Refusion for Tiende af en Ladegaard paa 32 Td. Hartkorn. De 11 Rigsdaler var mulig et rigeligt Vederlag for Qvægtienden, maaskee saa høit beregnet, fordi *Ellen Marsviin* netop drev Qvægavl paa Øen. Tilsammentaget med Offeret udgjorde den hele faste Indtægt af Øen saaledes 10 Td. Rug og 12 Td. Byg[1]) og 14 Rd. i Penge, som efter Kornprisen 1645 i Fyen svarede til 9 Td. Byg[2]). Var dette allerede dengang temmelig lidet for halvanden Tiendepart, blev det end mindre i Tidernes Løb, da det blev staaende uforandret, medens Priserne omskiftede, og de 14 Rd. sank ned til 2 à 3 Tønder Byg. Men den samme Contract har endog truet med at paaføre Præsten et større Tab, idet han engang blev beskattet som Den, der var beneficeret med alle tre Tiendeparter af Øen; thi denne Misforstaaelse af Contracten, hvis Betydning endnu stod klart for Præsterne

---

1) Et Pund Rug er 20 Skjepper, et Pund Byg 24 efter fyensk Maal, hvorefter der gik 8 Skjepper paa 1 Tønde. (*Arent Berntsen*, Danm. og Norges frugtb. Herlighed 4 B. S 492). Saaledes udrededes ogsaa denne Tiende ligetil dette Aarhundrede, da det blev Skik at erlægge den med 11 Td. af hver Kornsort.

2) Dette sees af et Kirkeregnskab for Rønninge Kirke i Bispe-Archivet, hvori en Slags Capitelstaxt for hvert Aar findes anført, udentvivl den, som gjaldt for Odense Provsties Kirker.

i det 17de Aarhundrede[1]), dannede sig i det 18de, da Herskabets Tiende ikke længere blev indkrævet som særlig Afgift, formodentlig paa Grund af dens Convertering til Landgilde, saaledes som det paa mange Steder (især paa Smaaøer) er skeet, at Herskabet har indbefattet sin Tiendepart under Landgilden.[2]) Denne Misforstaaelse opstod sandsynligen hos Godsbesidderen, der ikke havde Adgang til de ældre Jordebøger for Øen, men udbredte sig saa vidt, at Præsterne selv geraadede i samme Vildfarelse[3]), indtil de seneste Tiders Tryk foranledigede de Opklaringer, som have bragt Sagens Sammenhæng for Lyset, hvorom Mere nedenfor.

Tilligemed Kirken stiftede Fru *Ellen* ogsaa et *Degnekald* paa Øen, hvorom vi nedenfor skulle handle i Forbindelse med Skolevæsenet.

Om og hvorledes *Ellen Marsviin* iøvrigt, efterat være bleven Herre over Bøndernes Tiende, forandrede Fæsternes Vilkaar, er ikke nærmere bekjendt. Landgilden lod hun uforandret, thi 20 Aar efter hendes Tid svarede de omtrent det Samme, som da hun erhvervede Øen. For Tienden dannede der sig en Sædvane, hvorefter Bønderne svarede Korntienden til Herskabet i Skjeppen, og den kan hidrøre fra hendes Tid[4]); Qvægtienden har hun rimeligviis

---

[1]) Indberetning af *Hans Hellevad* i Sunds Herreds Jordebog, see *Bilag VI.*

[2]) F. Ex. paa Lyø, hvor ingen særlig Tiende svaredes Kirkeeieren før 1826, da han gjorde Fordring paa den hos Fæsterne og fik den af dem, i hvis Fæstebreve ikke udtrykkelig Fæste-Afgiften var benævnet som Landgilde og Tiende.

[3]) Saaledes indberettede Præsten *Ramus* dette til Amtstuen 1803, og *Begtrup* (i Svendborgs Beskrivelse S. 120) siger det om sit eget Embede.

[4]) Den omtales 1697, see *Bilag VIII.*

opkrævet in natura, og Herskabet oppebar den endnu 1690.[1]) Hovedfordelen af Bøndergaardene tør have været Hoveriet og Ægt og Arbeide til Skovrydning og Hugst. Men Godsets Værdie forøgedes især ved Ladegaarden, der snart var ligesaa meget værd som samtlige Fæstegaarde, medens Skovene ligeledes tiltoge i Værdie ved Tidernes almindelige Forandring.

Ellen Marsviin døde 1649 paa Ellensborg og blev begravet i Nørre Broby Kirke. Hendes eneste Arving, *Christine Munk,* Kongens forstødte Hustru, maa have faaet Thurø tilligemed de øvrige Godser, og da hun ogsaa 1656 arvede sin Søn *Valdemar Christian*, kom Thurø atter under eet Herskab med Taasing. Ved hendes Død 1658 deeltes hendes Godser mellem mange Arvinger, Døttre og Svigersønner; det er ikke bekjendt, med hvilket Gods Thurø fulgte. Nogle af Godserne bleve snart adsplittede og stykkeviis satte i Pant: dette var Tilfældet med Taasing; andre bleve inddragne i den Ulfeldtske Families Ulykker og kom som forbrudt Gods under Kronen. Denne Skjæbne synes at have været Thurøes; thi 1663 eiede Kongen denne Øe igjen. Kronens korte Besiddelse har efterladt sig et Spor, som minder om den ældre Tids Benyttelse af Øen, da den var Krongods; under 4 Oct. 1663 udgik et Kongebrev, hvorved der tillagdes Sognepræsten til St. Nicolai Kirke i Svendborg Ildebrændsel fra Thurø og Olden til 12 Sviin[2]) — maaskee en Stadfæstelse af Herskabernes tidligere frie Gave — men Præstens Rettighed blev desuagtet ikke tilstrækkelig sikkret i den følgende

---

[1]) See *Bilag VI.*
[2]) *Begtrup* a. Skr. S. 120.

Tid.[1]) Kongen beholdt ikke længe den inddragne Øe; den var blandt det Krongods, som Regjeringen i Nødens Øieblik gjorde i Penge; den solgtes med Forbehold af en Reluitionsret, som aldrig blev benyttet. Den første Kjøber var Ammunitions- og Proviantforvalter *Poul Cornelisen* i Nyborg, der betalte 50 Rd. pr. Tønde Hartkorn. Hartkornet har rimeligviis været regnet til samme Beløb som ved det følgende Salg, 83 Tønder, og han har da betalt 4150 Rd. Efter ham eiede Greve *Conrad Reventlau*, Amtmand i Haderslev, Øen i nogle Aar og solgte den 1674 til Greve *Ulrich Frederik Gyldenløve*, Statholder i Norge og Greve til Laurvigen og Hertzhorn.[2]) I dette Skjøde bliver Hovgaarden (Haufgaard), som den her kaldes, tilligemed alle Skovene anslaaet til 40 Td. Hk., uagtet de sidste kun taxeredes til 500 Sviin (250 Tdr. Land), og det øvrige Gods anslaaes til 43 Td. 5 Skp. 3 Fdk. 2 Alb., hvilket efter den Tids Talebrug vil sige, at al Slags Fordeel og Indtægt af Eiendommen udregnet til Korn kunde anslaaes til 37 Td. Rug og 46 Td. Byg. De 11 Gaarde, som her kaldes Boel, svarede endnu kun $2\frac{3}{16}$ Td. Smør; af Huse vare der 20, som svarede deels Penge deels Byg af Haver og Smaalodder. En af Gaardmændene og En af Huusmændene kaldes Skibsbygger, En af de sidste var Skovfoged. Skjødet omtaler al Herlighed, Stedsmaal, Ægt og Arbeide o. s. v., men nævner ikke Tienden eller Kirken eller Eierens Forpligtelse med Hensyn til denne, og dog er det i denne Besidders Tid, at de tydeligste Spor af

1) See nedenfor S. 388.
2) Skjødet af 19 Dec. 1674, thinglæst 5 Dec. 1675, er tillige Kilden for vor Kundskab om de foregaaende Salg. Det er mig meddeelt i Afskrift af Lic. *Silfverberg* og er aftrykt som Bilag XI.

Herskabets Tiende forekomme, ligesom han ikke heller unddrog sig en Kirkeeiers Pligter.

Grev *Gyldenløves* Besiddelsestid, som omfatter næsten 30 Aar, synes i flere Henseende at have havt megen Indflydelse paa Øens Vilkaar. Herskabet var stedse fraværende og eiede ingen Godser i Nærheden; det synes ikke engang, at nogen Forvalter eller Foged var paa Øen; thi en Degn, som tillige havde en af Gaardene fra tidligere Tid i Fæste, forestod den store Kirkereparation, og Grevens Fuldmægtig paa Skjoldnæsholm i Sjælland udfærdigede det eneste Retsdocument, der kjendes om Øens Godsforhold.[1]) Denne Tilstand forudsætter en Forandring med Hovgaarden; Ellen Marsviins Gaard var eller blev forsaavidt nedlagt, som den deeltes mellem fire Bønder, der dreve den, dog endnu som en samlet Eiendom[2]); derved maa Hoveriet være bortfaldet, og det næste Skjøde omtaler ei heller Ægt og Arbeide, men kun Jagtretten. Ved Hoveriets Ophør er det rimeligt, at Greven har forandret Fæstevilkaarene for Byens Gaardmænd, og Skyldsætningen, som foretoges i hans Tid, kunde ogsaa indeholde en naturlig Opfordring til at forhøie Afgifterne; thi de gamle 11 Gaarde bleve ved Matriklen 1690 satte for høiere Hartkorn, end de vare taxerede for i den første Matrikel 1664, som udarbeidedes efter Godseiernes Jordebøger. Medens Fæstegodset i Sidstnævnte kun var regnet for de ovennævnte 43 Td., bleve nu, efter den paa Jordernes Bonitering begrundede Matrikel, Byens Jorder ansatte til 58 Tønder, hvorimod Ladegaarden forsaavidt fik Nedsættelse, som den nu blev regnet for 32 Td. Hartkorn og 12½ Td·

[1]) Begge Dele omhandles nedenfor.

[2]) Saaledes var det før 1690, see Degnens Indberetning *Bilag VII.*

Skovskyld, istedetfor 40 Td. Man seer deraf, at Bønderne havde drevet deres Jorder godt; de brugte deres Agerland som Alsædsjord ɔ: de holdt det stadigt under Ploug og søgte Græsningen paa Marker eller Pletter, som aldrig dyrkedes, en Driftsmaade, som endnu forefandtes blandt dem i det 18de Aarhundrede[1]), men ellers meest kun forekom i Vendsyssel[2]). Ogsaa Ladegaarden blev drevet paa samme Maade, thi Matrikelcommissairerne havde ved Siden af Kornmarkerne sat en stor Græsmark (Græsbeden kaldet) til 22 Høveders Græsning for særskilt Hartkorn af 2 Td. 6 Skp.s Beløb, hvilket ligeledes vidner om en ualmindelig yppig Græsning, da ellers kun 1 Td. Hartkorn pleiede at lægges paa 16 Høveders Græsning.[3]) Kun Skovenes Værdie var forringet paa Matrikelens Tid, thi de 12¼ Td., for hvilke de bleve skyldsatte, svarede kun til 294 Sviin, medens de endnu ved Grevens Tiltrædelse havde været regnede for 500.

Men hvilke Forandringer Greven foretog med Fæsternes Vilkaar, vides ikke; paa en Tid, da ellers saa mange Godser leed saare meget og mange Gaarde laae øde, var det et glædeligt Beviis paa Velstand og Fremskridt paa Thurø, at Gaardenes Antal ei alene blev uforringet, men endog kunde forøges ved Deling. Greven forefandt allerede en Begyndelse til Deling, idet der 1674 hensadde 2 Fæstere paa 6 af Gaardene; han gjorde Delingen fuldstændig for de fems Vedkommende, idet han deelte Hartkornet ligeimellem de to Mænd, og enhver fik sin egen Gaard, saaledes at Byen talte 6 Heelgaarde og 10 Halvgaarde, da

---

1) *Pont.* Danske Atl. III, 603.
2) *Arendt Berntsen* 1 B. S. 161 og 2 B. S. 35.
3) *Bergsøe* Statistik 3 Bd. S. 558.

han 1702 solgte Øen.[1]) Denne Deling, der synes foregaaet mellem 1690 og 1697, kan have foranlediget baade den Tiendeforening, som omtales af 1697, og det Arbeide, der foretoges med Kirken i Grevens Tid.

Fra Aaret 1697 haves en saakaldet Tiendeforening, hvori Grevens Fuldmægtig steder og fæster til samtlige Thurø Byemænd (formodentlig deres Tiende) og tillader dem at hjemkjøre deres Avl frit (uden Tælling), saalænge de svarede Tiende i Skjæppen til Præsten og Herskabet, som sædvanligt er.[2]) Da Vederlaget ikke nævnes (kun det til Præsten er andetstedsfra bekjendt), synes dette Actstykke kun at være en Udvidelse af en ældre, paa Sædvane grundet Ydelsesmaade, hvortil Bymændenes Antals Forøgelse kan have givet Anledning; Ladegaardsmændene ere ikke indbefattede deri, saa at de maae have svaret Ladegaardens Andeel til Præsten paa anden Maade eller den har været udredet af Jordebogen eller fordeelt paa Byen, medens den naturligen kunde være uden Tiende til Herskabet.[3]) Men man seer deraf, at Herskabet dengang oppebar Tiende i Skjæppen, ligesom ogsaa Præsten i Svendborg 1690 bemærker, at Herskabet oppebar Qvægtiende paa Øen[4]); og Greven selv anerkjendte sig som Tiendetager, idet han uimodsagt lod Matrikelcommissairerne opføre Kirketienden for 6 Td. matriculeret Tiendehartkorn[5]) — en Ansættelse, som efter den Tids Forhold

---

[1]) Skjødet, som nedenfor skal omtales.

[2]) Meddeelt af Lic. *Silfverberg*, trykt som *Bilag VIII.*

[3]) Heraf kan det forklares, at en Godsforvalter i senere Tid ansaae Ladegaardsjorderne for frie for Tiendepligt.

[4]) Indberetning af 1690 i *Bilag VI.*

[5]) Matriklen og Skattebøgerne og Jordebøgerne have alle denne Ansættelse.

og Beregningsmaade leder til at sætte dens Værdie i Handel og Vandel, efter Fradrag af den paa samme hvilende Forpligtelse mod Kirken, for lige med en Bondegaards af 3 Td. Hartkorn.[1])

Greven var vel ikke egentlig Kirkepatron, da han ingen Kaldsret kunde udøve til et Kjøbstedkalds Annex; men som Kirkens Forsvar og Eier af Kirkens Tiende foretog han i Aaret 1697 en stor Reparation af Ellen Marsviins Kirke, hvorved udentvivl Pladsen i Kirken, der ved Gaardenes Forøgelse nu kunde være blevet for liden, blev udvidet ved Anbringelse af et Pulpitur i den vestlige Ende mellem de Træpiller, som bære Klokkespiret. Dette Pulpitur hører nemlig øiensynligen ikke til Kirkens oprindelige Bygning, da Opgangen til samme er anbragt paa den besynderlige Maade, at Kirkemuren fra Vaabenhuset er gjennembrudt i en saa skraae Retning, at derved Vinkelen mellem Vaabenhusets Vestside og Kirkemuren er borttaget og en skraae Forbindelsesmuur opført istedetfor den skarpe Vinkel. Da det derhos er ældre end 1755 og ingen anden stor Reparation omtales før dette Aar, henføres det naturligst til Gyldenløves. Hvad Andet han mulig foretog med Kirken, dens Mure og Vinduer, lader sig nu ikke bestemt udskille[2]); men om det hele Foretagende vidner en Indskrivt, som har staaet overkalket paa den nordre Kirkevæg, men 1852 kom tilsyne og lød, efter en meddeelt Afskrift, saaledes: »Aar 1697 haver den høiædle Herre

---

[1]) Kirketiende-Hartkorn regnedes halvt mod Bondegods-Hartkorn, og hver Tønde af dette ansloges ved 1650 til 50 Rd., men efter Forordningen 31 Jan. 1691 kun til 40. Efter dette Maal vurderedes Halvgaarde paa Thurø ($2\frac{1}{2}$ Td. Hartk.) i Aaret 1723 til 101 Rd. og Kirketienden til 120 Rd. (see nedenfor).

[2]) See ovenfor S. 360.

Hans Excellence Statholder og General i Norge Ulrich Frederik Gyldenløve, Greve til Laurvigen udi Norge og Herre til Thurø, ladet denne Kirke reparere paa sin egen Bekostning; Gud være derfor hans Løn evindelig! og derved[1]) sin Tjener Morten Christensen Viborg, som den Tid havde været Degn her til Kirken i 42 Aar«. Ogsaa den Sølv-Oblatæske, som bærer Aarstallet 1678, maa antages at hidrøre fra Greven.

Om Bøndernes Velstand under dette Herskab er der ikke Grund til at tvivle[2]); men desto betænkeligere bleve deres Vilkaar under det følgende.

Gyldenløve solgte Øen 1702 til sin Svigersøn *Carl v. Ahlefeldt*, Greve til Langeland og Rixingen, yngre Søn af den første Lehnsbesidder af Grevskabet Langeland, men som selv i Aaret 1708 kom i Besiddelse af Lehnet.[3]) Kjøbesummen nævnes ikke i Skjødet; men da Øen nu solgtes efter Matriklens Skyldsætning, og den legale Vurdering af Hartkorn dengang var 40 Rd. pr. Tønde[4]), kan den have beløbet sig til 4 à 5000 Rd. Den nye Eier synes stedse at have trængt til Penge, og det var allerede et betydeligt Laan, som han strax optog paa Øen, idet han pantsatte den 1703 for 4000 Rd. Croner[5]); men naar han ikke destomindre efter 18 Aar kunde reise et yderligere Laan

---

[1]) Her mangler øiensynlig nogle Ord, saasom: »betjent sig af«; thi man seer af *Bilag VII*, at denne Mand ellers førte en for den Tid særdeles god Stiil. At Navnet er læst urigtigt, see nedenfor.

[2]) Vel omtaler Skjødet, hvorved Øen solgtes 1702, Restancer og Laanekorn; men da det udstedtes i Udlandet, kan man betragte disse Ord som almindelige Formler, der ikke havde nogen særlig Betydning.

[3]) Skjødet er udstedt i Hamborg den 11 Dec. 1702.

[4]) Forordn. 31 Jan. 1691.

[5]) Obligation til Conferentsraad *Bartholin* (i Indførselsacten 1723).

af 5125 Rd. Croner paa samme Pant[1]), maatte der være foregaaet Forandringer, som væsentlig havde forøget idetmindste Øens tilsyneladende Værdie. Nogle saadanne kunne ogsaa paavises, tildeels ved Hjelp af den Indførselsact, som det sidstnævnte Laan foranledigede ved Grevens Død 1722[2]). Gaardenes Deling blev fortsat i den nye Eiers Tid, idet endnu to af de gamle Gaarde bleve opløste til fire, saa at Byen nu fik 4 store eller Heelgaarde og 14 mindre eller Halvgaarde. Dernæst blev Ladegaarden fuldstændigere opløst: een Fjerdedeel af den beholdt vel Ridefogden, *Thomas Dinesen*, der iøvrigt boede i Byen og desuden havde lidet af Byens Jord; men de tre andre Fjerdedele bleve udstykkede til 6 Bøndergaarde paa 3 Td. 7 Sk. 3 Fdk. 2 Alb. Hartkorn hver. Med disse Forandringer forbandtes formodentlig den, at Landgilden nu blev ansat i Penge. De store Gaarde svarede 16 Rd., de mindre 8 Rd. og de 6 Ladegaardsmænd hver 14 Rd. Ligeledes svarede 16 Huse en Afgift stundom af 5 til 8 Rd. og endeel ubestemt Hoveri (formodentlig til Skovhugst og Roening). Kun Ridefogden svarede Intet, og Greven gav ham endog Brev paa hans Gaard for sig og Arvinger afgiftsfri. Denne Forandring med Landgilde kan forklare, at et Gods, som derefter skulde svare henved 400 Rd. aarlig, kunde blive anseet for at repræsentere en Capital af 8 à 9000 Rd., især af Den, som ikke nærmere kjendte Landgildens Forhold til Eiendommen. Men for Øen selv var Tilstanden lidet glædelig under disse Forandringer.

---

1) Obligation til Generalmajor *Rantzau* af 1721 (Smsd.).

2) Denne Act forefindes paa Bjørnemose, hvorfra den velvillig har været mig laant.

Vi vide ikke nærmere, naar eller hvorledes disse Landgildetaxter bleve indførte, mulig 1712, da man fra dette Aar havde en ny Jordebog — den ældste, der kunde findes 1722; den var underskrevet af Grevskabets Overinspecteur, der fra 1708 forvaltede Øen med Grevskabet.[1]) Formodentlig er det ved denne Leilighed, at Herskabets Tiende er gaaet ind under Landgilden, thi siden spores den ikke mere. Men selv med den halve Tiende indbefattet, vare de nye Afgifter for den Tid meget betydelige; 16 Rd., som erlagdes af Gaarde paa 5 Td. Hartkorn, svarede just i Aaret 1712 til 16 Td. Byg eller 12¼ Td. Rug; større Afgift var 14 Rd. af Ladegaardsgaardene paa 3½ Td. Hartkorn, og end tungere kunde Udredelsen af 8 Rd. falde paa Halvgaardene af 2½ Td. Hartkorn; de samme Gaarde vurderedes kort efter (1723) kun til respective 201 og 159 og 101 Rd., saa at Afgiften svarede til 8 pC. I Sammenligning med Tiderne et halvt Aarhundrede før svarede de 11 Gaarde, som 1674 og 1625 kun erlagde omtrent 27 Td. Korn[2]), nu 176 Td. Byg eller 134 Td. Rug! En saadan Forhøielse maatte være saa meget betænkeligere, som Agerdyrkningen endnu stod meget tilbage. Man kan ligesom gjøre et Indblik i dens Standpunct paa Thurø, naar man af den specielle Taxationsforretning af 1723 seer, at hver Gaard paa 5 Td. Hartkorn havde 8 Heste og kun 10 à 14 Køer, og de paa 2½ Td. 4 à 6 Heste og kun 5 à 7 Køer; man skulde troe, at de endnu holdt sig beredte til Hoveriet paa

---

[1]) Ridefogden fremlagde ogsaa ved Indførselsforretningen »en kort Fortegnelse paa Tuurøes Hartkorn, ligesom enhver Beboer haver fæstet og saaledes som det *nu er forandret og indrettet*« — disse Ord henvise udentvivl til den foretagne Omdannelse af Fæstevilkaarene.

[2]) See ovenfor S. 372 og 346.

Ladegaarden. Ikke destomindre fandtes paa enkelte Halvgaarde tvende Fæstere, som dreve dem i Fælledsskab. Imidlertid synes dog Bønderne ret vel at have svaret deres Afgifter, saalænge Greven levede; maaskee var han et eftergivende Herskab imod dem, som han synes at have været en liberal Herre mod sine Tjenere; kun enkelte stode til Restance med den halve Afgift, da Godset i Aaret 1723 blev beskrevet. Men som Gjenstand for Salg og Kjøb svarede Øen ingenlunde til den Værdie, som den var pantsat for, saa meget mindre som Skovene ogsaa i Grev Ahlefeldts Tid bleve saa stærkt medtagne, at de kun bleve vurderede til 260 Rd. Grevens Død i Aaret 1722 førte en ny Skjæbne over den pantsatte Øe.

Thurø havde i Tidernes Løb, som vi have seet, været Gjenstand for Forlehning, Mageskifte, Inddragelse, Salg: nu skulde den ogsaa blive det for Indførsel og Auction. Af de tvende Panthavere satte anden Prioritetshaver sig strax i Bevægelse ved Grevens Død; mod den forehavende Skovhugst erhvervede han Herredsfogdens Forbud af 29de Octbr. 1722 og dernæst en Høiesteretsdom af 13 Decbr. s. A., paa hvilken han støttede sin Paastand ved lovlig Indførsel enten at sættes i Besiddelse af Øen eller lade den sælge ved offentlig Auction. Hans Udsigter vare ikke de bedste: Panthavernes Fordringer vare ved Renters Udeblivelse stegne til 9837 Rd. Croner; en Taxationsforretning, som foretoges af Herredsfogden fra den 12 til 20 Januar 1723, viste, at hele Øens Værdie kun beløb sig til 4846 Rd. Cour. eller 4326 Rd. Croner, uagtet Panthaverens Fuldmægtig meente, at der var taxeret høit. Dertil kom endnu Regningen for den foretagne Forretning, som allerede udgjorde 454 Rd. Ved Retten blev da Generalmajor *Rantzau* sat i Besiddelse af Øen under Forbehold af første

Prioritetshavers Ret, hvis Krav allerede oversteg Taxationens Beløb. Han vilde ikke beholde den, men forlangte den stillet til Auction, hvilket skete i Odense den 12 Mai 1723, og nu blev den kjøbt af Etatsraad *Scheel* til Bjørnemose og dermed forenet med det ligeoverfor paa Fyens Kyst beliggende Gods.[1] Om Kjøbesummen og andre Vilkaar har ingen Oplysning været at erholde, navnlig da ikke heller, om Kirken og Kirketienden gik saa ubemærket og stiltiende med i Kjøbet, som de stilles i Indførselsforretningen.

Ved denne Forretning blev Kirken behandlet som en Deel af Godset: den blev synet og fandtes vel vedligeholdt; Greven havde prydet den med et Fløiels Alterklæde, som bærer hans Navn og andre Decorationer; alt dens Inventarium blev registreret, som om det hørte til Pantet; dog vurderede de den ikke anderledes, end at de opførte den matriculerede Kirketiende 6 Td. Hartkorn for 20 Rd. pr. Td. med 120 Rd., uden nærmere at angive, hvilket Udbytte den gav og hvorledes den blev oppebaaret. Dette er det sidste Spor af denne Tiende, og dersom ikke Greven havde indbefattet den i Landgilden, skete det under de nye Eiere; de kunde saa meget lettere ansee den indbefattet derunder, som Landgilden var saa høi og ingen ældre Jordebøger vare at erholde til Oplysning om Noget end en fra 1712 og en fra 1722.[2] Kun Præstens Tiende forekommer efter denne Tid, og det befindes, at de 14 Rd., som Ellen Marsviin havde tillagt ham i Penge for Qvægtiende og Offer, istedetfor at udredes af Jordebogen, nu bleve eller vare fordeelte paa Bønderne og indkrævedes

---

[1]) Alt af Indførselsforretningen, som haves paa Bjørnemo se.
[2]) Dette bemærker nemlig Indførselsforretningen 1723.

til Præsten af Godsforvalteren, medens Bymændene umiddelbar udredede Korntiendens hele Beløb, de 12 Td. Byg og 10 Td. Rug og saaledes ikke blot de 7 Pund Korn for Fæstegodset, men ogsaa det ene Pund for Ladegaarden. Ladegaardsmændene toge ikke Deel i disse Byrder og ansaaes derfor af Godsforvalteren for tiendefrie, omendskjønt Matriklen ikke anerkjender noget tiendefrit Jord paa Øen; dette kunde tyde paa, at denne Ordning var indført, inden Ladegaarden blev udstykket og for at holde den factisk fri for Tiende, naar baade Refusionen (1 Pund Byg) og Pengeafgiften fordeeltes paa Fæstegodset. Om der skete nogen Forandring eller nærmere Bestemmelse i Aaret 1734, da Præstekaldets Adkomstbreve sees at have været fremlagte for Herredsthinget, vides nu ikke; men nogle Forandringer antyde en Godsforvalters Antegnelse i en Jordebog af 1802, ligesom den viser den almindelige Vildfarelse, som herskede i Henseende til Præstens Tiende, at man ansaae den for den hele, tredobbelte, Tiende af Øen; det hedder der: »Præsten hæver ene Tienden, baade Kongens og Kirkens, og Kirkeeieren nyder ei videre end 16 Rd. af hele Øen, som igjen betales til Præsten, endog med 1 Rd. 2 Mk. Tillæg af Herskabet, og det tiendeydende Hartkorn efter Afgang for Ladegaarden og Fogedgaarden, der er fri, (er) 58 Td. 2 Sk., hvoraf Præsten nyder aarlig 10 Td. Rug og 12 Td. Byg.«[1]) Hvorledes de 14 Rd. her ere blevne til 16 og endog 17 Rd. 2 Mk., kan ikke oplyses; maaskee vare de 2 Rd. fra først af et Tillæg for Opkrævningen, som ved en Accord om Brød og Viin kunde være tillagt Præsten og forøget med 8 Mk., eller den hele Forøgelse fra 14 Rd. til 17 Rd. 2 Mk. hidrører fra Mynt-

---

[1]) Af en Jordebog for Bjørnemose af 1802 i Nyborg Amtstue.

fodens Forandring fra Speciesdaler til Courantdaler.[1] I senere Tid er denne Ydelse atter reduceret til 14 Rd., og baade de og Kornbeløbet udredes efter Øens Overgang til Selveiendom af alt Hartkornet. Efter den foran (S. 368) givne Fremstilling er det Hele kun Vederlag for Præstekaldets Korn- og Qvægtiende og en Gave af Fru Ellen Marsviin; men Godsforvalteren i 1802, som saae, at Godseieren var Kirkeeier og bar Matrikelskatten af en Kirketiende, som ellers ikke existerede, kunde let falde paa at ansee Præsten for at nyde al Tiende af Øen, naar han ikke vidste, at Herskabet havde oppebaaret Tiende i 1697 ligesaavel som Præsten.[2] Besynderligt er det, at han kunde angive Jorder (nemlig alle den gamle Ladegaards alene) som tiendefrie; men han meente formodentlig kun det Factum, at de ikke svarede Noget til Præsten; thi privilegerede ere ingen Jorder paa Øen, hverken ved den gamle eller den nye Matrikel.

Iøvrigt vides Intet om Øen i de første Aar, den var forbundet med Bjørnemose. Den tabte den tidligere Selvstændighed, idet den gik ind under Godsets almindelige Jordebog og stundom Gaarde bortfæstedes til Karle, som vare fødte andetsteds paa Godset. Landgilden forblev uforandret; men desuagtet kom i Tidens Løb nyt Hoverie til. Ogsaa Gaardenes Antal vedblev at voxe; om Ridefogdens Fordring paa afgiftsfri Fæste af den store Gaard blev respecteret, er meget tvivlsomt; allerede Rantzaus Fuldmægtig protesterede derimod 1723; imidlertid har dog

[1]) Efter Forordn. 2 Jan. 1776 og 29 Febr. 1788 vilde 14 Rd. Species blive 17 Rd. 20 Sk. eller 17 Rd. 48 Sk. — Paa denne Forklaring har en Ven gjort mig opmærksom; den underligger kun den Vanskelighed, at i saa Tilfælde maatte Beløbet være vedblevet at være det samme i Rigsbank og Rigsmønt.

[2]) See ovenfor S. 375.

nok Gaarden beholdt sin Størrelse, thi endnu 1755 angives der kun at være 6 Bønder paa Ladegaarden[1]), og »Foged-gaarden«, som den kaldtes, vedblev at bestaae indtil 1811.[2]) Derimod havde Øen ved Aaret 1760 et Antal af 22 Gaarde i Byen[3]), hvoraf kan sluttes, at de sidste 4 af de oprindelige 11 Gaarde ogsaa ere blevne deelte. Man blev da paa Thurø vant til en ny Talebrug, thi hvad der før havde været kaldt en Halvgaard, blev nu betragtet som Heelgaard, og den ene Gaard, som var større, kaldtes Dobbeltgaarden.

Efter Etatsraad *Scheel*, som døde 1729, og flere Eiere af samme Familie[4]), fik Oberstlieutenant *Erich Christian Sehested* Bjørnemose og Thurø ved Ægteskab med Fru Ida Skeels Datter. Ligesom han opbygte Bjørnemose Hovedgaard, saaledes har han ogsaa gjort sig fortjent af Thurøes *Kirke* ved at pryde den 1742 med et nyt Spiir, da det gamle var forfaldent.[5]) Men allerede 1757 solgte han baade Gaarden og Øen til Grev *Christian Ahlefeldt*, Lehnsgreve til Langeland, og Thurø vendte saaledes tilbage til en tidligere Forbindelse, men dennegang kun som Appertinents til et større Jordegods udenfor Lehnsgrevskabet, hvorfor det ved Grevens Død fulgte med dette som Enkens Livgeding.

Omtrent til denne Overgang svarer den første Beskrivelse af Øen, som forefindes i en Landsbeskrivelse af Danmark.* Det hedder blandt Andet i den: »Familierne

---

1) Præstens Indberetn. til L. de Thura. Naar det derfor hedder i *Pont.* D. Atl. III, 603, at Ladegaarden beboes af 8 Bønder, maa det enten være urigtigt eller denne Dobbeltgaard er regnet for 2.

2) Meddeelt af Pastor *Silfverberg*.

3) Danske Atl. a. St.

4) Smstd. III, S. 545. En af disse forsynede Kirken med en Fattigtavle, der har en Sølvklokke og Aarstallet 1739.

5) Præstens Indberetn. til Thura 1755.

regnes for 250 Personer. Jorden holdes idelig under Ploven. Paa Havefrugter lægge de sig meget og sælge gemeenlig mange Æbler og Pærer. Dernæst have de nogen Næring af Skovhugst, Fiskerie og Skibsfart.« [1]) Ti Aar senere angives udentvivl rigtigere Indbyggernes Antal til 329, og det bemærkes, at de fleste Unge vare inroullerede under Søetaten, samt at de ofte droge 10 à 12 Miil ud paa Fiskerie. [2]) Paa samme Tid skulle Skovene af de sidste Eiere være blevne meget forbedrede; de fleste Gaarde havde tilliggende Gjerdselskov og derhos Skovpart i den store Fredskov paa den sydlige Halvø. Denne hele Halvø dannede een sammenhængende Skov, og ikke Lidet var tilbage paa den nordlige Halvøes vestlige Ende. [3]) Om Agerbrugets Fremskridt kan man derimod ikke have megen Forventning, efterat Hoveriet var gjenindført; alle Fæstebreve af Lehnsgreven lyde paa det sædvanlige Landgilde foruden at forrette »Hovning og Roer til Grevens Tjeneste som Medtjenerne der paa Landet«; i nogle er ogsaa Landgilden forhøiet fra 8 Rd. til 8 Rd. 4 Mk. [4]) »Roer« var en ny Form af Hoverie, som Forbindelsen med Langeland havde medført, nemlig at befordre Herskabet over til og fra Langeland; den var dog ikke betydeligere, end at de før 20 Rd. aarlig kunde faae den overtaget af en enkelt Mand. Det andet Hoverie var deels til Bjørnemose (til Haven, til Skibsbroen og Arbeide i Gaarden), deels Ægter og Arbeide paa Øen selv, navnlig til Skovhugst. I Aaret 1772 blev ifølge de kongelige Lovbud Hoveriet fastsat ved

---

1) *Pont.* D. Atl. III, 603.
2) Smstd. VI, 702.
3) Saaledes paa Videnskabernes Selskabs Landkort 1776.
4) Flere Fæstebreve af Bjørnemoses Jordebog, meddeelte af Lic. *Silfverberg.*

en Forening, som bestemte ikke mindre end 52 Dages Tjeneste for hver Gaard foruden Roerpligten; dette præsteredes i 20 Aar, da Enkegrevinden ved en ny Forening 1792 vel nedsatte Dagene til 49 og eftergav Roerpligten, men substituerede den Pligt at føre alt det Favnebrænde og Bygningstømmer, som hun maatte lade sætte og tilberede paa *Øen*, over til Bjørnemose. Bønderne selv gjorde kun Indsigelse mod een Dag til Baandfletning paa Bjørnemose i Høstens Tid; men ved Amtmandens Omsorg opnaaede de ikke alene dette, men ogsaa nogen Lettelse i Hoveriet paa Herregaarden.[1]) Roerpligten havde tabt sin Interesse, da Bjørnemose og Thurø ved Lehnsgrevens Død var skilt fra Langeland og blevet Enkegrevindens Eiendom.

Greve *C. Ahlefeldt* har sat sit Navn og Aarstallet 1785 paa *Kirkens* vestlige Gavl, hvilket efter Grevskabets Sædvane ikke egentlig er Beviis for særlig Forbedringsarbeide; men den mundtlige Tradition tillægger ham Forbedringer og Forskjønnelser af Kirken. Naar den deriblandt nævner Spiret, feiler den, som vi ovenfor have seet; mulig har han indsat de store nye Vinduer paa Sydsiden og givet Sidemurene den udtungede Gesims; dersom han lagde nyt Loft over Kirken, lod han det hverken hvælve eller gipse.

Efter at Enkegrevinden i nogle Aar havde besiddet Bjørnemose, tilfaldt det tilligemed Thurø hendes yngre Søn *Ferdinand Ahlefeldt* og blev af denne solgt 1805 til Eieren af Fraugdegaard og Hollufgaard *Albert Chr. v. Heinen.* Ved Aarhundredets Udgang var Øens Tilstand væsentligen som 30 Aar tidligere; Indbyggernes Antal var i Aaret 1801[2]) vel

---

[1]) Sees af en Extract i et Fæstebrev af 1794, meddeelt af Lic. *Silfverberg*, trykt som *Bilag IX.*

[2]) *Bergsøe*, Statistik 1 Bd. S. 375.

forőget med 34 pC. siden 1770, men de 442 Beboeres Velstand var neppe stor, idetmindste ikke ved Agerbrug. Markerne dreves endnu i Fælledsskab, og intet Skridt var gjort til deres Udskiftning.

Denne Foranstaltning blev først paabegyndt af den nye Eier efter 1805, men da han allerede 1810 solgte Eiendommen til Justitsraad *P. J. Neergaard* til Gunderslevholm, blev det denne, som efter en forandret Plan fuldbragte Udskiftningen og med det Samme gjengav Øen den Selvstændighed, som den i 200 Aar havde været berøvet. Han solgte nemlig hele Øen til Fæsterne for 150,000 Rd., som dengang svarede til 20,000 Td. Byg, men, forsaavidt som det blev indestaaende i Gaardene, ved den paafulgte Pengeforandring betydelig blev reduceret. Fra dette Tidspunct daterer sig Øens egentlige Opkomst; Gaardmænd og Huusmænd bleve Selveiere, Kjøbesummen fordeeltes efter Hartkornet, og enhver fik Skjøde paa sin Eiendom.[1])

Ved dette Salg fulgte *Kirken* naturligviis med Hartkornet, men kun som en Byrde, idet det ogsaa da blev overseet, at Kirken havde sin Tiende. Den omtales ikke i Skjøderne; kun forpligtes Bønderne til at vedligeholde Kirken som Kirkeeiere; man var dengang fra alle Sider enig i den Vildfarelse, at Præsten var beneficeret med al Tiende af Øen. Man glemte endog den matriculerede Ansættelse af Kirketienden, efter hvilken Bjørnemoses Eiere forlængst havde betalt Matrikelskatten af den; denne Skat vedblev at hvile paa Bjørnemose, medens den gik igjennem flere Eieres Besiddelse, som Intet havde at gjøre

---

[1]) Da disse Skjøder bleve udstedte af Neergaard, seer jeg ikke, hvorledes Sælgeren af Øen af *Begtrup* (Svendb. S. 121) kan siges at have været Capitain *Lund*.

med Thurø, indtil der omsider 1818 blev gjort Indsigelse, og Skattebyrden blev da paalagt Bønderne som Kirkeeiere. De udredede den til 1846, da en Revisionsbemærkning i Skatteregnskaberne foranledigede, at den blev overført paa Præsten som Den, der formeentlig oppebar Kirketienden; men tilsidst er det nu lykkedes at opklare Forholdet i denne Sag, saa at det er erkjendt, at Kirketienden aldrig har været skilt fra Kirken, men at den som en halv Tiende, efter Kjøbstedsognes Regel indbefattende baade Kirketiende og den halve Kongetiende, maa antages stiltiende at være kjøbt i Eiendommene, paa hvilke den forhen ogsaa hvilede, medens Afgiften var indbefattet i Landgilden. Ved den nuværende Fastsættelse af al uaccorderet Tiendes Værdi, er man omsider ogsaa stødt paa dette eiendommelige Tilfælde, men en definitiv Kjendelse er endnu ikke faldet.

Ogsaa *Præstens* Ret blev utilstrækkelig iagttaget ved dette Salg. Ikke alene blev hans 22 Tønder Korn af Øen ikke omtalt, skjønt idetmindste $\frac{1}{8}$ deraf var Herskabets Gave, og ikke heller de 17 Rd. 2 Mk., som for største Delen vare Refusion for Qvægtiende og for en anden Deel Herskabets Gave eller Betaling; man ansaae formodentlig begge Poster for Præstetiende, eftersom det i den sidste Tid alt var udredet ved Ligning paa Bønderne. Skjøderne forpligte kun Bønderne i almindelige Udtryk til at udrede, hvad Præst, Degn og Skolelærer efter Anordninger og gammel Vedtægt lovlig tilkom, og det skete derved, at Præstens gamle Ret til Brænde og Olden efter Kongebrevet af 1663 gik tabt; thi dette var en Rettighed, som Herskabet umiddelbart havde udredet. Efterat Øen var kommen til Private, havde nemlig Præsten i det 17de Aarhundrede nu og da faaet et Træ, naar det begjærtes, og

stedse fri Olden til et Tal Sviin[1]); senere havde Herskaberne udviist ham 10 à 12 Favne Brænde, som Bønderne tilførte ham. Men da nu Øen blev solgt, forbeholdtes ikke denne Ret, og da den ei heller var nævnet i den daværende Præsts Kaldsbrev, blev den efter Proces frakjendt Embedet ved Høiesteretsdom af 30 Nov. 1816.[2])

Med Selveiendoms Erhvervelse var Jordernes *Udskiftning* forbundet saavelsom en Omfordeling af Hartkornet. Der blev 28 Gaarde af omtrent lige Størrelse, dog saaledes at Dobbeltgaarden fik tvende Gaardes Tilliggende, men da dens ene Halvdeel snart blev udstykket til Huuslodder, vare der egentlig kun 27 Gaarde, hvis Hartkorn i Almindelighed er lidet over eller under 3 Tønder. Af disse ere atter 1852 og 1854 tvende udstykkede, saaat Gaardenes Antal nu er 25. Udflytning fulgte Udskiftningen; kun 7 af Gaardene ligge endnu i Byen, 13 ere udflyttede fra den og 5 fra Ladegaarden, saa at hele Øen nu frembyder Synet af et dyrket Agerland, der kun hist og her har ladet Skovene beholde en større eller mindre Plads; selv paa den sydlige Halvø ere 4 Gaarde og 28 Huse. En ypperlig Vei gaaer hele Øen rundt fra Færgestedet paa den nordlige Halvøes Vestkyst gjennem Byen til Grasten. En af de udflyttede Gaarde paa Øens nordøstlige Hjørne har fra Aaret 1819 tillige været *Møllegaard*; en høitliggende Veirmølle, som da blev opført, befriede omsider Thurøboerne for at seile med deres Korn over til den ligeoverfor liggende Skovmølle, hvilken de indtil da havde søgt. Af Husene fik 40 Hartkorn ved Udskiftningen, og flere ere tilkomne ved Udstykninger, ligesom ogsaa mange jordløse ere opførte; i Alt tæller Øen nu 125 Huse.

1) Sunds Herreds Jordebog 1690 (Bil. VI). Et Tal er 12 Sviin.
2) *Begtrup* a. Skr. S. 121.

Jorderne dyrkes med Omhu, Skovpletter og Tjørnekrat sees ikke mere, og kun et enkelt Skovtræ hist og her i det levende Hegn, som adskiller Markerne, staaer som et Minde om fordums Skov. Imidlertid gjøre Markerne ikke det samme Indtryk som en frugtbar Egn i det sydlige Fyen; Vegetationen, navnlig Græsvegetationen, er svagere, og da tillige Landet væsentligt bestaaer af tvende Høilande, der skraane mod Syd og ikke afbrydes af noget Vandløb, have de mere Udseende af en veldyrket jydsk Egn. Der saaes ei heller Andet end Rug, Byg og Havre og lidet Boghvede og Ærter; de nyeste Fremskridt i Agerbruget ere endnu ei optagne der. Imidlertid har dog den nye Matrikel allerede 1814—15 fundet Jorderne saa gode, at den forøgede Hartkornet til 109 Td. 7 Sk. 1 Fdk. ¼ Alb., uagtet der af Øens Areal 1516 T_d. Land fragaaer 41 Td. Land til Veie og Almindinger, 56 til Overdrev og 177 til Fredskov.[1])

Med Hartkornet fulgte *Skovene*, i hvilke samtlige Gaarde og de oprindelige 40 Huse bleve lodtagende; de havde under Bjørnemose saa meget forbedret sig igjen, at den nye Matrikel fandt dem svarende til deres Hartkorn, skjønt deres Areal end yderligere var blevet indskrænket. Paa den sydlige Halvø havde der i Aaret 1723 ligget een sammenhængende Skov, som ved et Gjerde var deelt i Østerskoven og den Skov, som da kaldtes Grasten; den sidste var i Særdeleshed stærkt forhugget; begge laae som Fælledsskov til Græsning.[2]) Men ved Rydning og Op-

[1]) Opgivelse af Pastor *Silfverberg*.

[2]) Indførselsforretningen 1723, og ligeledes sees det Samme paa Videnskabernes Selskabs Kort, som er det ældste nøiagtige Kort over Øen og er afcopieret paa det her medfølgende. Paa de ældre Kort er Thurø aldeles fortegnet og viser en langstrakt Figur fra Nord til Syd med Antydning af Skov over hele Landet.

dyrkning er der nu blevet Plads for 3 Gaarde imellem begge Skove, hvilket Landstrøg kaldes *det mellemste Grasten*, medens den vestlige Deel, som nu kaldes *den gamle Fredskov*, er blevet en fortrinlig Skov. Den indtager 75 Td. Land, spænder over hele Halvøens Midte som et Belte og lader mod Vest Plads aaben for en Gaard og en Række af Huse paa den Landstrækning, der nu almindelig kaldes Grasten, men nøiagtigere *det yderste Grasten. Østerskoven* er ligeledes nu en kraftfuld Skov af 90 Td. Land; den opfylder Øens sydøstlige Hjørne, dog saaledes at udenfor den ligger mod Syd det store lave Overdrev, som kaldes *Thurø Rev*. Nord for denne Skov paa Øens Østside er en mindre Skov, *Smørmosen;* nærved den laae forhen to andre, *Ladegaardsmarken* og *Kierstensmarken*, som nu indbefattes under det samme Navn. Endnu forefindes tre Skovpletter paa Øens nordlige Side, en ved Kirken, *Huleskov*, og en anden paa det nordvestlige Hjørne af Landet, *Sudema*, og den tredie øst for Byen, *Tornehave*, hvilke ikke omtales i Synsforretningen 1723.[1]) Samtlige disse Skove ere Fredskove og holdes af samtlige Eiere i ypperlig Stand, idet den strængeste Orden iagttages i Henseende til Udviisning og Fred.[2]) Bestanden er Eeg og især Bøg; af ældre Lindeplantning ere kun enkelte Buske tilbage, og Gran er først plantet i den sidste Tid i Huleskov. Saaledes har Thurø beholdt betydelige Levninger af dens gamle Beklædning, medens saa mange andre Øer af lignende Størrelse have

---

[1]) Det hele Areal af Fredskov angives til 190 Td. i *Bergsøes* Statistik 1 D. S. 53.

[2]) Hver Gaard havde $\frac{1}{32}$ og hvert af de gamle Huse $\frac{1}{120}$ Skovpart. Af de nyere Huse have nogle faaet Deel i Gaardens Skovpart med Hartkornet, andre ikke.

aflagt den saa fuldkomment, at kun hist og her Navnet Skov vidner om dens tidligere Tilværelse.

Ligesom Skovene, saaledes er ogsaa det store Overdrev, som kaldes *Thurø Rev*, en Fælledseiendom for Hartkornsbrugerne. Denne øde Landstrækning ligger syd for Østerskoven og danner en lang Landstrækning i Øst og Vest mellem Skoven og Havet. Den er saa lav, at den overskylles af Havet ved Høivande, og er derfor gjennemskaaret af Render, ad hvilke Vandet søger tilbage til Havet; mellem dem er en tarvelig Vegetation udbredt fra Skoven indtil den daglige Vandgrændse; under Vandet strækker sig Sandbanken langt ud, saa at Afgrændsningen, som er sat mellem dette Overdrevs tvende Afdelinger, maa føres 20 til 30 Alen ud i Havet, for at hindre Kreaturerne i at omgaae den. Alligevel danner denne fuldkommen flade Strand et skarpt Hjørne, Øens sydlige Spidse; lige med Havfladen kan man gaae et langt Stykke ud paa en flad Sandrevle, der bliver smalere og smalere, indtil den tilsidst overskylles af Havet; den er øiensynlig kun en Virkning af modsatte Strømninger, som paa dette Hjørne støde sammen og derved opskyde det løse Sand i én Revle, som strækker sig langt ud under Havets Overflade. Det øde og tomme Skue paa dette Sted danner en interessant Modsætning til den frodige Skov, som begrændser det mod Landet og hvorigjennem Veien fører til det.

Revets flade Bredder fremvise meget faa Steen, og det er overhoved en Egenhed ved Thurø, at den i usædvanlig Grad fattes *Steen* saavel paa Strandbredden som inde i Landet. Faa Steengjerder sees nu paa Øen, og til Grundsteen have de enkelte store Steen, som forhen forefandtes i Steengjerder og paa Marken, forlængst maattet tjene uden engang at tilfredsstille Fornødenhederne. Kun

een stor Steen ved Øens Østkyst, *Bodensteen* kaldet, er endnu urørt, og enkelte opskyllede Steen forefindes under de høie Strandbredder fornemmelig paa Øens nordøstlige Hjørne, som bærer Navn af *Thurø Klint* eller *Ø-Gavlen*.

Ligeledes mangler Øen aldeles *rindende Vand* og har i det Hele Vanskeligheder i Henseende til Vandforsyning. Medens dens Overflade danner to langstrakte Høilande, som begge have Fald mod Syd, maa det antages, at de vandførende Jordlag have deres Heldning mod Nord, thi paa begge Høilandes nordlige Side og ganske nær ved Havfladen fremkomme mange naturlige Kilder; men da Gaarde og Huse for største Delen ligge paa Høiderne, er det forbundet med megen Besvær at hente Vandet fra disse Steder til den daglige Forbrug. Mange Forsøg paa at grave Brønde i Byen ere mislykkede, idet man stødte paa tørre Sandlag, gjennem hvilke man ei kunde komme. I Almindelighed maa derfor Vandet kjøres eller bæres fra Kilderne. Langs Nordkysten forefindes Overbykilde, Byens Kilder, Bispens Kilde, Ladegaardskilde o. fl., paa den sydlige Halvø findes ud imod Thurøbund Steenskilden ved det mellemste Grasten og Peterskilden ved det yderste Grasten; de have alle godt Vand, Bispekilden og Steenskilden det bedste. Som Følge af disse Forhold har Øen ei heller meget *Eng-Land;* kun indenfor Bugten, Thurøbund, strækker sig et Lavland imod Øst og afgiver et lidet Engdrag af ulige Brede.

Det hele *Agerbrug* concentrerer sig i Kornproduction; Smør og Ost udføres ikke; Kornet sælges i Svendborg. Havedyrkningen er nu ikke af Betydenhed; Clima og Jordbund staae i Henseende til denne meget tilbage for det ligeoverfor liggende Fastland, som netop maaskee skylder Thurø, der staaer med sine Bakker som et Bolværk mod

Storme og Søevind, en stor Deel af sine overordentlige Fordele i denne Henseende. Nogen Humle avles paa Øen. Men Jorden er ikke heller længere den Kilde, hvoraf Thurøboerne alene hente deres Velstand. Kun 42 af Øens Familier søge deres Erhverv af Landbrug, og Adskillige tage derhos Deel i Foretagender af anden Art, som Skibsrhederi, Fiskerie o. s. v.

Den Udstykning, som følger med Selveiendom, og den lette Adgang til at reise Boliger har i høi Grad givet Øen Tilvæxt i Befolkning og Erhverv. I de første 20 Aar efter Kjøbet gik Tilvæxten endnu langsomt frem; i Aaret 1820 regnedes endnu kun 500 Mennesker[1]), 1834 endnu kun 650[2]); men 6 Aar efter talte Øen 719[3]), og med hver 5 Aar steg Befolkningen (761, 800), saa at den ved Folketællingen i Aaret 1855 udgjorde 901 Sjæle[4]) — et Antal, der i Forhold til Arealet (1500 Td. Land) giver over 6000 paa Qvadratmilen, og naar Thurø allerede med 719 Indbyggere var det femte Landsogn i Danmark, naar de stilledes efter Befolkningen, maa den nu indtage en end høiere Plads i Rækken, og det uagtet de betydelige Strækninger, der optages af Skov og Overdrev. Selv dette Folketal er alligevel saa langt fra at tyde paa Overbefolkning, at Øens Fattigvæsen ikke desto mindre er meget ubetydeligt, idet Fattigforsørgelsen aldrig i den senere Tid har tilflydt flere end 6 og senest endog kun 3 Fattiglemmer. Det er *Haandværker*, *Fiskerie* og *Søfart*, der give denne Befolkning Næring. I en stor Mængde Huse, som især samle sig paa tre Steder, boer denne Befolkning; i

---

1) *Jensen*, Provindsiallexicon S. 487.
2) *Bergsøe*, Statistik I, 175.
3) Smstd. og *Baggesen*, Danske Stat S. 260.
4) 453 af Mandkjøn og 448 af Qvindekjøn.

den gamle Bye, hvor Gaardene tildeels ere udflyttede, og paa den vestlige Ende af begge Halvøer findes de fleste; Byen har derved antaget Skikkelse af en temmelig spredt Landsbye, der i tvende divergerende Grene strækker sig fra Vest til Øst og gaaer i Eet med Ladegaardens forrige Grund; paa den nordlige Halvøes Vestkyst, hvor forhen det gamle Capel havde ligget, findes en lang Række af Huse, der bøier ind med Kysten i Bugten, hvor Øens ypperlige Havn danner sig. Paa Grasten, vest for Skoven, paa en Kyststrækning af 600 Alens Bredde, ligger den største Samling af Huse, ligeoverfor Frederiksstad paa Taasing og den Ankerplads, som kaldes *Eeghaven*. Paa dette Sted og i Landsbyen udmærke enkelte af disse Huse sig ved nyere og solidere Bygning, medens ellers Gaarde og Huse paa Thurø endnu ere i den gamle Bondestiil, Gaardene i Almindelighed tætsluttede og af Størrelse som Halvgaarde eller Boelsteder i Fyen.

Foruden de Huusmænd, der have Jord eller fortjene Brødet ved Landarbeide og Dagleierarbeide, drives i disse Huse de almindelige Haandværk; men de fleste drives kun af een Mand, idet Øboerne med Lethed kunne søge til Kjøbstaden og til Taasing; der er saaledes kun een Bødker, een Smed, een Murer, een Snedker, een Træskomager, een Væver, een Skrædder, af Skomagere dog tre; Haandværkerne gaae i Arv fra Fader til Søn. Men derimod har Øen ikke mindre end 15 Tømmermænd og 4 Skibsbyggere, som deels arbeide paa Øen, deels i Svendborg og Troense.[1]) Der bygges ikke faa Skibe paa Thurø, det største har været paa 1400 Tønder. Der er især to

[1]) Disse og lignende Angivelser om det Nuværende gjælde egentlig Aaret 1856, da denne Beskrivelse blev forfattet.

Steder, hvor Skibsbyggeriet drives: ved Foden af Kirkebakken, *Præstelænningen*, og paa Øens vestlige Ende ligefor Troense[1]; enkelte Skibe bygges ogsaa paa Grasten og ved Bispens Kilde østlig for Kirken. Mange af dem forblive ved Øen, som for Tiden eier 47 større og mindre Seilskibe, ligesom enhver Gaardmand i Almindelighed har sin Jolle til Brug ved Communicationen med Svendborg; andre Skibe bygges for fremmede Rhedere. Til denne Bedrivt yde imidlertid Øens Skove intet Material, da dens Ege ei have fornøden Størrelse.

Vi have derved allerede berørt et andet Erhverv, som Øboerne søge, fra *Søen*. Ikke mindre end 54 Familier leve af den. Den Mængde af Baade og smaa Landingssteder, som man seer ved Kysterne paa den vestlige og nordlige Side, viser hen til en udbredt Færdsel paa Søen. Fiskerie drives temmelig meget, dog er der kun 11 Familier, som leve af det alene; disse Fiskere bringe deres Fangst (Torsk, Rødspætter, Sild, Makrel og Aal) deels til Svendborg, deels til Kjøbenhavn, hvor deres Fiskerqvaser samles med dem fra Fiskerleiet Skaarupøer. Denne Handel skal give et Udbytte af 300 til 400 Rd. aarlig. Mange Flere færdes i Fragtfart. Øens 47 Skibe eies af Skibsrhedere, Skippere og Huusmænd, stundom have og Gaardmænd Anpart i Skibe; de fare baade indenrigs og paa Norge (Drammen og Bergen) og England, og den hele Sommer er i Reglen den store og skjønne Havn tom, som dannes af Thurøbund mellem den nordlige Halvøes søndre Side, Kidholmen og Grasten; man seer Skibenes Plads, betegnet med en Mængde Pæle ude i Bugten langs Kysten og enkelte Anlægspladse, af hvilke den største er *Gambetbro* paa den

[1]) De benævnes efter Skibsbygmesterne *Caspersen* og *Bom*.

nordlige Side. Men om Vinteren fyldes Havnen, naar Sømændene gjenhilse deres Hjem. Handel drives ikke, undtagen forsaavidt som indskrænket Udsalg er tilstaaet Kromanden i Øens eneste Kro. Den eneste kongelige Embedsmand paa Øen er en Toldcontrolleur.

Af disse Livsbeskjæftigelser lader det sig forklare, at denne Øes Beboere have bevaret saa faa Sagn og saa lidet Eiendommeligt i Sæder, Skikke og Sprog, som Tilfældet er med Thurø. Der kan saagodtsom intet Saadant paavises, og de Sagn, som leve nu i Traditionen, dreie sig meest om *Ellen Marsviins* Dage. Derimod er det en naturlig Følge af Øens Forhold og Historie, at den danner en tætsluttet Commune, i hvilken Gaardmændene udgjøre det aristokratiske Element. Disse have en Kiste i Bevaring, Øens Archiv, som indeslutter Øens vigtigste Documenter og kun maa aabnes i Fleres Overværelse. De opbevare et Generalkort over Øen, der træder istedetfor de enkelte Mænds Matrikelkort. Under den sædvanlige Medvirkning af Præst og Herredsfoged bestyrer Sogneforstanderskabet Communens Anliggender og ligner, hvad der skal udredes, saasom til Præst og Kirke, til Skole- og Fattigvæsen. At Fattigvæsenet er ubetydeligt, er ovenfor bemærket; der lignes dertil omtrent 250 Rd., og Kirkeblokken saavelsom Tavlen afgiver aarlig 6 à 9 Rd. Hospital eller Fattighuus haves ikke; men et Huus, som tilhører Communen og kunde anvendes dertil, er overladt Enken efter en afdød Kirkesanger.

Øens *Skolevæsens* Historie i ældre Tid er meget dunkel. Uagtet *Ellen Marsviin* lettelig vilde kunne have ladet Degnetjenesten i sin nye Kirke besørge af en Discipel fra Svendborg Skole, grundede hun dog strax et Degneembede paa Øen tilligemed Kirken. Den første Degns Navn er

ubekjendt, men fra 1655 var *Morten Clemmensen Viborg* Degn paa Øen. Det sees nemlig af den ovenfor omtalte Indskrivt i Kirken, at han i Aaret 1697, da Kirken blev repareret, havde været der i 42 Aar.[1]) En stor og skjøn Liigsteen, som nu ligger i Kirkens Gulv, skal tidligere have ligget over hans Grav paa Kirkegaarden; saavidt den kan læses, angiver den hans Navn *Morten Clemmensen*, født i Viborg, og hans Hustrues Navn *Ane Jørgensdatter* og hendes Dødsaar 1700. En anden lignende Steen ligger ved Siden af denne og skal ligeledes være en Degns Liigsteen, formodentlig hans Formands, den første Degns, men den er nu ganske ulæselig. Begge disse Mindestene vække den Forestilling, at Degnen i det syttende Aarhundrede har været Øens første Mand, ligesom det sees, at Omsorg for Kirken har været ham betroet af Gyldenløve. Embedet var imidlertid ikke stort; Ellen Marsviin tillagde det 7 Dal. 1 Mk. af Herskabet, og Degnen oppebar desuden 1 Mk. af hver Gaard og 4 Sk. af hvert Huus til Fastelavn og 2 Sk. og 1 Sk. i Paaskerente, samt Degneofferet og 8 Læs Ved af Skoven. Et lidet gammelt Huus var Degneboligen 1690. Men den daværende Degn Morten Clemmensen Viborg havde fæstet en Gaard af Herskabet og havde deraf sit Ophold.[2]) Af dette Sidste maa hans Velstand og Anseelse udledes, og mulig havde den første Degn lignende Erhverv. I det 18de Aarhundrede var Deg-

---

1) Side 377. Vel indeholder denne Indskrift efter Afskriften Navnet *Christensen*, men ligesom den Liigsteen, som findes i Kirken og maa tilhøre samme Mand, viser Navnet *Clemmensen*, saaledes hæves enhver Tvivl ved den Opgivelse af Embedsindtægten, som forefindes i Sunds Herreds Jordebog af 1690 og er egenhændig undertegnet af ham. *Bilag VII.*

2) Indberetn. i Jordebogen 1690, s. *Bilag VII.*

nen kun Huusfæster, og den gamle Degnebolig blev betragtet som Bestanddeel af Godset; ved Taxationen 1723 angav en Huusmand, at hans Huus var »det rette gamle Degnebolig«, hvoraf han gav 8 Rd. aarlig i Huusleie; det blev desuagtet med Have taxeret til 24 Rd. som de andre Huse. Derimod befandt Sædedegnen *Henrich Jensen* sig dengang i et Fæstehuus, anslaaet for Hartkorn 3 Skp. 1 Fdk. 2 Alb., hvoraf han aarlig skulde svare 8 Rd. Ogsaa dette Huus blev taxeret for 40 Rd. Men tillige erfares af denne Forretning, at Degnen nu var tillagt nogen Jord, som var taget fra et Huus i Byen, 4 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. Hartkorn, og at han besad denne Jordlod uden Skatter og Afgifter ifølge Grev *Ahlefeldts* Benaadningsbrev af 22 Oct. 1720, medens Fæsterne af hiint Huus skulde udrede Skatterne af samme. Greven havde tillagt ham dette, »for at han desbedre kunde subsistere i sit Embede«[1]). Om nogen af disse Degne har holdt Skole anderledes end ved at catechisere Sognets Ungdom efter Loven, er uvist, og det er lidet sandsynligt for Gaardfæsterens Vedkommende, hvorimod hiin Forbedring af Embedet 1720 mulig var knyttet til denne Forpligtelse, skjønt ingen Skole omtales paa Øen; men da det i *Christian den Sjettes* Tid blev paalagt alle Degne at holde Skole, fik Øen formodentlig først sin Sogneskole. Efter Henrich Jensen nævnes som Degn her *Fischer*, der blev forflyttet til Tved, *Lars Markusen* og efter ham *Hofmann* (1780—1801), der i Biskoppens Visitatsbog nævnes som »en Skolemester, som forrettede Degnetjenesten«, og var kaldet af Greven. Han mødte med Sognets Ungdom ved Biskoppens Visitatser i Svendborg St. Nicolai Kirke 1786, 1792, 1795 og 1801,

---

[1]) Alt af Taxationen 1723.

samt i Thurø Kirke 1789 og 1798. Børnenes Antal var 54 i Aaret 1786, men kun 46 i 1792; atter 50 i Aaret 1795 og kun 45 i 1801. Biskoppen var stedse vel tilfreds med Skolen. Efter Hofmann blev *Niels Madsen* Degn og levede til 1836.

I hans Tid faldt baade Udskiftningen og Degneembedets Forandring. Der blev udlagt anordningsmæssig Jord til Skolen, og efterat dette var skeet, befandtes Embedet endnu berettiget til en Lod af 20 Skjepper Land, som var blevet anseet for at være indbefattet i Fæsternes Kjøb, formodentlig den Jord, som 1720 var blevet tillagt Degnen af Grev *Ahlefeldt.*[1]) Derved erholdt Embedet omtrent 9 Td. Land (med 9 Skp. Hartkorn), beliggende i tvende Lodder. Ved approberet Skoleplan af 16 Nov. 1811 blev derhos Degnekaldets Overgang til Kirkesanger- og Skolelærerembede bestemt; dets Indtægter ere reglementerede og Vilkaarene i det Hele gode.[2]) Bygningerne ligge ganske nær ved Kirken i Byen. En rummelig Skolestue blev strax opført af Bønderne, og i Aaret 1843 er bygget en smuk Bolig for Læreren, ligesom Sognebeboerne overhovedet stedse have viist priselig Omsorg for deres Skole og dens Lærere. Den nuværende Kirkesanger er *Rasmus Michelsen.* Men det voxende Børneantal har længe gjort nye Fordringer; der ere nu 141 skolesøgende Børn; Skolen maatte enten udvides eller opløses i tvende, hvoraf den ene kunde læg-

---

[1]) Bønderne havde først solgt den til Degnen, men senere tilbagegave de Kjøbesummen og erkjendte, at den tilhørte Embedet. (Meddeelt af Pastor S.). Ligeledes er der mulig et Spor af saadan ældre Degnejord i det Factum, at den nye Matrikel har tilført Øens gamle Hartkorn 3 Skp. 2 Alb. privilegeret Landskats-Hartkorn, hvortil dog ingen bestemt Jord er paaviist.

[2]) See det Nærmere i *Hanssens* og *Jørgensens* Beskrivelse over Skolelærerembederne i Fyens Stift, 2 Hefte S. 59.

ges paa den sydlige Halvøe. Valget mellem disse tvende Alternativer har været vanskeligt; tilsidst er det første foretrukket uagtet den lange Skolevei og den anskelige Overfart fra Grasten, som derved beredes en stor Deel af Børnene; 1856 er den nye Skolebygning blevet færdig og en Andenlærer beskikket til Skolen.

Kirken modtoge Selveierne i Aaret 1811 i temmelig slet Tilstand, trængende til en Hovedreparation paa Muur og Tømmerværk og angrebet af Fugtighed.[1]) Hartkornsbrugerne, hvem dens Vedligeholdelse alene paalaae, satte den imidlertid strax i god Stand og have 1852 ladet gipse dens flade Bræddeloft; Kirkegaarden holdes særdeles smukt, og Kirkesynet har aldrig havt Grund til at beklage Skiftet af Eier. Af Private vides Kirken i den senere Tid ikke at have modtaget anden Gave end et Skib, som 1839 blev skjænket af et Par Brudefolk; to andre ældre pryde ligeledes dens Loft. Derimod er den gamle Altertavle der ikke mere; dens Ælde og forfaldne Tilstand maatte tilskynde til dens Ombytning med en anden, ikke mindre end dens historiske og antiqvariske Interesse til dens Opbevaring paa et heldigere Sted. En beqvem Leilighed til at faae en anden tilbød sig just paa samme Tid, som Opdagelsen af dens Værd skete, idet Klosterkirken i Svendborg, som stod ubenyttet og forfalden, i Aaret 1828 skulde sælges og nedbrydes. Det kan ikke oplyses, hvorledes det, som da skete med Altertavlen fra denne Kirke, blev besluttet; mulig har Stiftets Gouverneur foranlediget det, da det ogsaa var lidet sømmeligt at gjøre Klosterkirkens Altertavle i Penge tilligemed Kirkebygningen; vi vide kun, at Kirkevægen for denne Kirke,

[1]) Synsforretningen af 1811, hvori det siges, at Kirken eies af Beboerne.

Kjøbmand *P. Jørgensen*, 1828 lod Altertavlen nedtage paa Kirkens Bekostning, og da der ved Regnskabets Revision blev spurgt om, hvor den var blevet af (thi paa Inventariet havde den aldrig været opført), svarede Kirkeværgen kun, at den var bleven anbragt i Thurø Kirke. Stiftsøvrigheden deciderede, at det kunde blive ved det Passerede indtil videre, og det er blevet derved indtil nu: Svendborg Skolevæsen fik ingen Indtægt af den.[1]) Kirkeværgen, som var født paa Thurø, har mulig ladet denne Altertavle male eller restaurere til dens nye Bestemmelse; thi han betragtes paa Thurø som Giver af den[2]), og i ethvert Tilfælde har han den Fortjeneste at have bidraget til sin Fædreneøes Kirkes Forskjønnelse med et Kunstværk fra en anden Klosterkirke, hvilket ikke heller er uden Værd. Denne Altertavle bestaaer af et Midterpartie og to Fløie, som engang have været til at lukke over samme. Alle Tavlerne ere opfyldte med særdeles høit udskaarne Figurer: i Midten Korsfæstelsen, Røverne i mindre Maalestok, og over den Ene svæver en Engel (Djævelen over den anden findes ikke), i Forgrunden mange Figurer, der udtrykke forskjellige Følelser. I Fløiene findes 4 Afbildninger af Lidelseshistorien: *ecce homo*, Vandringen til Golgatha, Begravelsen og Opstandelsen. Alle disse Figurer vare malede med Farver og Jesu Skjærf forgyldt, indtil det

---

[1]) Det Samme var Tilfældet med andre Ting, som man henflyttede i Frue Kirke, før Auctionen, ved hvilken Kirken blev solgt for 300 Rd. til Fordeel for Svendborg Skolevæsen.

[2]) Det hedder sig snart, at han kjøbte den, snart at han fik den som et Erkjendtlighedsbeviis for lang Tjeneste som Kirkeværge, og saa skjænkede den til Thurø; men da Beviset saavel for Kjøb som for Gave mangler, synes det rimeligst, at han efter stiltiende eller mundtlig Overeenskomst har gjort, hvad der var det meest passende og ønskeligste fra flere Sider.

Hele 1853 er blevet malet eensfarvet hvidt. Om denne Altertavle ikke har engang været større, lader sig nu ikke afgjøre; ei heller dens Alder kan bestemmes, Arbeidet og Fremstillingernes evangeliske Reenhed tale for det 16de eller 17de Aarhundrede; men dens Plads i Klosterkirken taler for en høiere Alder. Den har den største Lighed med Altertavlen i den lige overfor liggende Skaarup Kirke, kun at Scenerne af Lidelseshistorien ere andre: een og samme Mesters Haand er umiskjendelig i dem begge. I Thurø Kirke udfylder den sin Plads særdeles smukt og harmonerer godt med det øvrige Træskærerarbeide i Kirken. Da den var opsat, var nu Ellen Marsviins Altertavle tilovers; den blev indsendt til det kongelige Museum i Kjøbenhavn; men de gamle Malerier lode sig ikke alle restaurere, og efterat den har gjort sin Tjeneste baade i Kirken og i Historien, er kun Lidet tilbage af den i det oldnordiske Museum.[1])

Thurøes *Præstehistorie* er den samme som Nicolai Kirkes og navnlig som Sognekaldets siden 1639, med Undtagelse af de Aar, da Fru *Ellen* havde henlagt Øen til Bregninge paa Taasing.[2]) I dette Aarhundrede have Sognepræsterne været *Frederik Ramus*, som døde 1808, *Joachim Begtrup*, som blev forflyttet til Paarup 1819 og døde 1823[3]); *Joh. Chr. Ambr. Krebs*, som blev forflyttet til Idestrup 1831 og døde 1848[4]); *Pet. Did. Ibsen*, som blev forflyttet til

---

[1]) See *Bilag X.*

[2]) Begge disse Kalds Historie er givet andetsteds, *Begtrups* Svendborgs Beskrivelse S. 119-25 og *Lunds* Beskrivelse over Øen Thorseng S. 31 fgg.

[3]) *Erslews* Forfatterlexicon.

[4]) *Barfod*, Danmarks Geistl. 1. D. S. 49 og 2. D. S. 149.

Lyngby 1833 og døde 1855[1]); *Carl L. Steen*, som blev forflyttet til Rudkjøbing 1846[2]), og den nu afdøde Sognepræst Lic. theol. *A. F. Silfverberg*[3]). Disse Mænd forenede alle Embedet for Thurø med det fulde Sognekalds Gjerning i Kjøbstaden, efterat det residerende Capellani ved St. Nicolai Kirke 1805 var blevet nedlagt, og naar allerede de første Præster, som havde paataget sig at holde Gudstjeneste paa Thurø, kunde finde Grund til at beklage sig over den Møie og de vanskelige Reiser, der ere forbundne med dette Annex[4]), saa maatte dette Tryk end mere blive følt, efterat hele Kjøbstedkaldets Embedsgjerning var paalagt den samme Mand. Det ringe Bidrag til denne Embedsmands Lønning, som Annexet giver, uagtet Thurøboerne med al Velvillie pleie at paaskjønne deres Præst[5]), kunde for Kjøbstaden være en Grund til at ønske et Forhold hævet, som lader den bære en saa ulige Part. Men fremfor Alt opfordrer Hensynet til Øen selv til en Forandring; allerede det, at en Menighed, som tæller over 900 Sjæle, kun skal have Gudstjeneste hver anden Søndag, er

---

1) *Erslew* a. Skr. 1. B. S. 743.
2) *Barfod* Danm. Geistl. 1. D. S. 78.
3) *Erslew* a. Skr. 3. B. S. 173.
4) I Præsterne Laurids Nielsen Hellevads og Hans Hellevads Optegnelser i Sunds Herreds Jordebog see *Bilag II* og *VI*.
5) Den faste Løn er endnu de gamle 22 Tønder Korn, som betales (efter 11 Td. Rug og 11 Td. Byg) ved Mortensdag efter Bøndernes Tilbud med et Vederlag i Penge, som Præsten aldrig har havt Anledning til at ønske forhøiet, samt de 14 Rd., og fremdeles en Paaskerente, som i det 17de Aarhundrede erlagdes Langfredag med 4 Sk. af hver Mand (Indberetn. 1690), men nu betales med 8 Sk. af hver Gaard og 4 Sk. af hvert Huus, samt 4 Sk. pr. Td. Hartkorn for Ost og Melk. (*Begtrup* a. Skr. S. 120). Foruden det ovenfor (Side 371) omtalte Brændedeputat og Olden til 12 Sviin (S. 389) er saaledes ogsaa de 3 Rd. 2 Mk., som erlagdes over de 14 Rd. (S. 382), gaaet tabte.

saa abnormt, at det neppe finder Sted i noget andet Sogn i Danmark, og at det ofte kan være umuligt, altid besværligt, at faae Præsten hentet, maa være et ikke mindre Savn for en Menighed, som har Guds Ord kjært. For Præsten maa det være en smertelig Følelse at være saameget hindret i at leve sammen med sin Menighed og fuldbyrde en Sjælesørgers vigtige Kald ved Omsorg for den Enkelte. Der har derfor ogsaa forlængst været gjort forberedende Skridt til en Forandring. I Aaret 1816 foreslog Biskoppen at see Øen forsynet med en egen Præst: Gouverneuren indhentede gjennem Amtet Sognemændenes Erklæring, om de vilde paatage sig Udredelsen af den ordentlige Tiende; men de erklærede sig uvillige dertil og yttrede, at de ønskede at forbindes med Tvede Sogn, dersom de ikke kunde blive ved Svendborg. Biskoppen erkjendte, at han havde lovet sig formeget af den gode Aand, han troede at have bemærket ved sit Besøg paa Øen 1812. Han indskrænkede sig da til at foreslaae Ansættelsen af en ordineret Catechet paa Øen, og Cancelliet bifaldt, at denne Plan skulde tages i Overveielse ved indtrædende Vacance i Sognekaldet. Da denne indtraf 1819, kunde imidlertid endnu Intet skee paa Grund af de Hindringer, som den daværende Degns Ret og den indskrænkede Degnebolig lagde i Veien, men det blev indført i den da beskikkede Præsts Kaldsbrev, at han skulde afstaae sin Kornindtægt af Thurø heel eller for en Deel, naar en ny Ordning kunde skee. Ved Vacancen 1831 gjentog sig aldeles det Samme; den gamle Degn levede endnu; men ogsaa efter at han var død 1836, er Sagen blevet derved, og i de sidste Kaldsbreve er endog den ovennævnte Clausul udeladt, saaat Forandringen er udsat til Vacance i Kaldet. Men i de 40 Aar er Folkemængden tiltaget, Velstanden ikke mindre,

Oplysningen er forhaabentlig gaaet frem, og den kirkelige Sands, som stedse har viist sig blandt disse Øbeboere, er ikke blevet svagere. Der vil nu ikke blive Tale om at udrede alle tre Tiender, som Præsten ikke har, og naar Hartkornsbrugerne have Kirketienden og den halve Kongetiende for Kirkens Vedligeholdelse alene, staaer det vel til at haabe, at de ville opgive den Fordeel, som *Ellen Marsvins* Contract forskaffede, saa at de vilde udrede Præstens Anpart Tiende med et Vederlag, som staaer i samme Forhold til Nutidens Production som 22 Tønder Korn til Productionen dengang. Derved vilde den vigtigste Støtte for et særligt Præstekalds Oprettelse være givet, og det turde vel haabes, at Staten ikke vilde unddrage sin Hjelp til at tilveiebringe det Øvrige, for at engang de besværlige Reiser efter Præsten kunde ophøre og Kirkeklokken hver Helligdag kunde kalde til Guds Huus, at Ungdommen kunde forberedes paa Landet selv, og Enhver, som maatte være syg paa Legeme eller Sjæl, kunde finde Religionens Trøst med Lethed og til enhver Tid i Menighedens egen Midte.

Med disse Tanker og Forhaabninger forlod Forfatteren af denne Historie Øen, men ogsaa med Indtrykket af en skjøn Natur; thi et Besøg paa Thurø vil hos Enhver, der elsker Naturen, efterlade mangt et behageligt Minde. Ikke alene danner Øen et umisteligt Partie i enhver af de skjønne Udsigter ved og omkring Svendborg: fra Bregninge Kirke viser sig dens hele eiendommelige Form, fra Troense fremtræder den som den modstaaende Bred af en bugtet Flod med megen Afvexling af Huse, Mark og Skovpartier; fra Fyens Fastland danner den en yndig Baggrund for et venligt Landskab med sin høie Strandbred, der oftere antager Udseende af en Klint, med sin Kirke, hvis Spiir

viser sig mellem tætte Træer, med sin høie malerisk beliggende Veirmølle og mange Skovpartier, der snart stige ned til Vandet, snart krandse Bakkernes Rand. Men ogsaa paa Øen selv frembyde sig henrivende Udsigter: fra Kirkebakken ligger mod Nord et udstrakt Landskab for Beskueren: dets Forgrund er det dybt liggende Vand, til Venstre viser sig Svendborg med sine Kirker, Skibe og Møller og den høie Skov paa Ørkel Slotsbanker; til Høire derfra drager sig en uafbrudt Skovstrækning til Landskabets Midte, hvor Skoven aabner sig for Bjørnemose Hovedgaard og lader Øiet gjøre et Indblik dybere ind i det frugtbare Land; til Høire følge atter Skove, som hæve sig bølgeformigt og omgive Juliegaard og Magaard, hvor Vandet drager sig ind i en Bugt, hvis østlige Bred for Øiet slutter sig sammen med Øens egen høie Kyst. Paa Skrænten af Bakken hæve Træpartier deres Top, og ved dens Fod drive Skibstømrere deres Haandværk. — Gaaer man fra Kirken lige mod Syd, kommer man gjennem Byen over til Bugten, og her aabner sig en heel anden ligesaa skjøn Udsigt. Paa den steile Strandbred, som Øen ogsaa her har ud imod denne Side, har man enkelte smaa Fiskerhuse og Skibshuse under sine Fødder og den hele kredsformige Havbugt for sig. Her ligge ofte mange Skibe af forskjellig Størrelse; ved begge Sider ere Landinger og Pæle langt op i Bugten, i Indløbet ligger *Kidholmen*, en liden, men høi Landplet i det store Bassin; Indløbene paa begge Sider dækkes af det fjernere Taasing; nordlig sees Troense med sine tætliggende Fiskerhuse, Landsteder, Skibe og Baade, sydlig Frederiksstad og Valdemars Slot og dets store Skove, øverst i Landskabet Bregninge Kirke. Den sydlige Deel af Thurø slutter sig sammen med Taasing og hæver sig jevnt op fra Sundet til en anseelig Høide, som overgaaer

selv den nordlige Halvøes Bakker og danner en Klint ud imod Bugten; fra Midten daler atter Landet mod Øst og bedækkes da af den store Skov paa Øens sydøstlige Hjørne, der for Øiet synes at hæve sig i en jevn Stigning, medens Lavlandet omslutter Bugtens inderste Kreds. — Paa et tredie Punkt, ved Møllen, har man fra *Thurø Klint* en videre Udsigt deels over Fyen, deels over Havet til Langeland og Halskov; paa den hele Østkyst, hvor høie, ofte skovklædte Strandbredder afbrydes af Fordybninger og tabe sig mod Syd, har man den samme Udsigt; Langelands Klint, dets Kirker og Møller, Tranekjær Slot og tilsidst Rudkjøbing Kirke træde frem her. Paa den sydligste Spidse staaer man ved den flade øde Strand paa *Revet* med Skoven bag ved sig, som lukker for det beboede Land, med vide Havflader til begge Sider og Rudkjøbing og Vemmenæs Odde i den fjerne Horizont: i den stille Sommeraften høres Kirkeklokkens Toner over den hele Ø og selv ovre paa Fyens Fastland, og føre Tanken fra den skjønne Natur til dens Ophav.

Bilag.

I.

Mageskiffte Emellom Kong. Maytz. och F. Ellene Marssuin till Ellenssborg.

C. 5. g. a. w. at eptersom oss Elschl. Frue Ellene Marssuin till Ellenssborg affgangne Knud Ruds epterleffuersche nu for magelaug och Euig Eigendomb till höybe[te]. K. M. woris Elschl. Kiere her fader och hans Kong. Maytz. epterkommere Koninger vdj danmark och Cronnen Wnderdanigst

haffuer wdlagt epterschne hindis gaarde och gotz Vdj fyen udi Nyborg leen ligendis, som er først wdj Gudmeherritt i Ringe sogen I Søende thuende gaarde den første Peder Lauritzen i boer schylder aarligen iij pund biug j örte are j fiering Smör j Lamb ij gies ij schiper are iiij höns j foroxe och er schouff till samme gaard till xiiij Suins olden, den anden Find Rassmussen paa boer schylder aarligen ij pund biug j örte are j Otting Smör xij ß eritzpenge j lamb ij giess iiij höns, Noch wdj Sundzherit i Lunde Sogen, I höye en gaard Rassmus Pederssen paaboer schylder aarlig j pund biug j fiering Smör xij ß eritzpenge j föenöd j lamb j gaass j schippe are ij höns j örte Are j schipe gryen och er till samme gaard schouff till xxx Suinsolden, Noch vdj Sallingherritt vdj Hunstrup Sogen I Mönderup thuende gaarde den förste Peder Ibssen paaboer schylder Aarligen j pund biug ɉ (ɔ: ½) pund Are j fiering Smör xij ß erritz penge, den Anden Rassmuss Pederssen paa boer schylder Aarligen j pund biug j ¥ erritzpenge j ¥ giesterj j föenöd och er der till schouff till iij Suinsolden Noch halffue parten aff den gaard Ibid. Morten Matzen paa boer schylder Aarligen ɉ pund biug ɉ föenöd vj ß eritzpenge Noch vdj hastrup sogen och bye en gaard Matz Jörgenssen paa boer, schylder Aarligen iɉ pund vj schiper biug xxj ß j alb. for en fiering Smör iij ¥ for en boell gallt, Noch vdj hiegensogen och bye en gaard hans Nielssen paa boer, schylder Aarligen j pund Rug j pund biug j örte are j fiering Smör j boellgalt j lamb ij giess iiij hönss Noch en gaard jbidem Jörgen hanssen paa boer schylder Aarligen ɉ pund Rug j pund biug j fiering ssmör xij ß Erritzpenge j föenöd j lamb ij gies iij schiper Are iiij hönss xxix schiper Are j schippe gryen Med ald forne gaarde och gotzis Rente och Rete thilligelsse, Aldielis Inted Vndertaget i nogen maade eptersom det breff hun oss paa höybete hans K. M. Wegne der paa wnderdanigst giffued haffuer ydermere formelder och wduisser, da haffuer wij derimod till fylleste wederlaug Naadigst igien wdlagt till forschne f. Ellene Marssuin och hindis Arffuinger en höybte

K. M. woris Elschl. Kiere her faders och Cronnens öe Nemblich Thoröe I fyen wnder Nyborg leen liggendis huorpaa ere Eleffue gaarde, den förste Mortten Jörgenssen den Anden Karen Rassmussis den Threide hendrich Ibssen den fierde Niels Jossepssen den fembte Niels Pederssen den Sette Rassmuss Jörgenssen den Siffuende Jens Pederssen den Ottende Peder Lauritzen, den Niende Rassmuss Nielssen den Thiende Mickell Lauritzen den Eleffte Rassmus Jessperssen paa boer, aff huilcke Eleffue gaarde forsch^{ne} Mend giffuer Aarligen till Landgielde ij thönder Smör iiij ℔ gresspenge vij ℔ v ß j alb. Koelpenge x iiij ß j alb. Aalepenge, Noch hauffmend Anders Pederssen och Matz Pederssen giffuer aarligen till Landgielde j töne biug, Noch Christen Alssing som haffuer noget aff Allemends Jord och vdgiffuer till Landgielde med bönderne som er indberegnit i deris Landgield penge ij ℔. Noch ere paa samme öe Otte hussemend Nemblich Rassmus Pederssen, Jörgen hanssen, Niels Lauritzen, Lauritz Christopherssen, Erich Lauritzen, Niels Anderssen, Rassmus Anderssen och hans Jörgensen, och giffuer en huer dennem Aarligen till Landgielde x x ij ß och er schouff paa for^{ne} Thoröe till ij^{m} ij^{c} Suinsolden Och belöbber forsch^{ne} hans K. M. och Cronnens öe paa Landgield och eyendomb vij thr. hart Korn höyre end for^{ne} frue Ellens Marssuins gotz som hun till hans K. M. och Cronnen igien vdlegger huilcke vij tönder Korn vij paa höybe^{te} Woris Elschel. Kiere her faders Naadigste behaug hinder Naadigst haffuer epterlatt, huilcken for^{ne} K. M. och Cronnens öe med Ald dess Rente og rete tilligelsze som er Agger Eng schouff mark fischewand fægang thörffuegröfft Liungsslet wot och thiurt inden markeschield och vden aldiellis inted wndertaget I nogen maade wed Naffn det helst Neffnis kand som der nu tilliger och aff Arilds tid tilliget haffuer och börr dertil at lige med Rete for^{ne} f. Ellene Marszuin och hindis Arffuinger mue och schulle haffue niude bruge och beholle for euindelig Eigendomb och Kiendis vij oss paa höybe^{te} K. M. och Cronens Wegne ingen ydermere loed deell Ret eller Rettighed at haffue

till eller vdj for^{ne} Øe eller nogen dess thilliggendis eigendomb herlighed Rente eller Rete Thilligelse epter denne dag vdj nogen maade. Thj bepligter wij oss Paa höybe^{te} K. M. och hans K. M. epterkommere Koninger vdj danmark och Cronen derris Weigne At frj himble och fuldkommeligen thillstaa for^{ne} f. Ellene Marsuin och hindis Arffuinger for^{ne} Øe och diss tilligendis eigendomb herlighed och Rente eptersom forschreffuit staaer for huer mands tilltalle som derpaa kand Thalle med Rete i nogen maade. Och dersom saa scheede at forsch^{ne} Øe eller nogen diss eigendomb herlighed eller Rente bleff för^{ne} f. Ellene Marssuin eller hindis Arffuinger affwunden i nogen domb eller Retergang for wor wanhiemels bröst schyld, da bepligter wij oss paa höybe^{te} K. M. och hans K. M. epterkommere Koninger vdj danmark och Cronen derris Veigne at vederlege for^{ne} f. Elene Marssuin eller hindis Arffuinger saa got gotz igien baade paa eigendomb herlighed och Rente och saa well beleigligt Inden Sex Samfelde Vgger dernest epter och holde det for^{ne} f. Ellene Marssuin och hindis Arffuinger schadisloss vdj alle maader. Giffuitt etc. Antuor. 8 Augusty 1625.

II.

Sognepræst L. N. Hellewads Opgivende i Sunds Herreds Jordebog 1667.

Huad Turø sig belanger, huorpaa findis Ellffue Gaarde, Ringe och wogt Saaland, da er der aff giffuet til presten i St. Nicolai Siuff pund Korn, efftersom St. Nicolai Waar deris Sognekirche. Mens der Welb. Fru Frue Ellen Marsuin till Ellensborg haffde tilforhandlet sig Samme Turøland, haffuer hun lagt Decimanterne til Bregninge Sogn paa Taasing med slig Condition, att presten samme Stedtz shulle leffueres aarligen 3½ Pund Rug og Biug och ligesaa meget lod hun selff lefuere til forskrevne St. Nicolai prest aarligen. Mens der hun bekom Tilladelse til at lade reparere Ett Capel paa Turø och motte

derudi faa nogle tienester som udi andre Sognekirkir, huilcke besuerlige tienester for mig och mine efterkommer, [jeg] mig haffuer paataget, och for samme tienester ehr mig och mine effterkommere aarlig tillagt foruden de Siuff pund Ett pund, er saa Otte pund tilsammen, huorpaa er oprettet en Contragt imellem Velbiurdige Fru Ellen Marsuins och mig, som aff os begge er Vnderschreffuen och findis her udj Prestegaarden.

III.

Kongens Brev til Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen 1639.

Christian den fierde etc. Wor Synderlig gunst tilforn. Efftersom oss Elskel. Fru Ellen Marsvin til Ellensborg Underdanigst foregiffuer, huorlediss hun paa Torøe shall haffue ladet reparere et gammelt Capel, som i lang tid der haffuer standet øde, wdi huilchet hun gierne wille tilladess att motte lade fem eller sex gange om Aaret giøre fuldkommen Kierchetienniste som i andre Kircher och det formedelst Almuen tidt om Vinteren ey skall kand komme for Iiss till deriss rette Sognekierche, Da bede wi eder och naadigst wille, attj dets leylighed ehrfahrer och eder med det forderligst mulig ehrklerer om Kierchetiennisten der skee kand vden nogen Særdeless betenchendo, entten att Presterne eller Almuffuen iche formeget der med shulle besuerhess och samme ederss ehrklering i woress Canselie indskiche. Dermed sher wor Wilie. Befalendess eder Gud. Shreffuet paa vortt Slot Kiøbenhaffn d. 13 Novembris Anno 1639. Under vort zignet.

Christian R.

Udskrift: Oss elshel. och Welbiurdig her Mogens Kaass thill Støffringgaard, Rider, Vor mand, Raad, Embissmand paa wort Slot Nyeborg, Och hederlig och høylerde Docter hanss Michelsen, Supperintendent offuer Fyen Stifft.

IV.

Kongebrev af 12te Marts 1640.

(I Geheimearchivet: Fru Ellen Marsvin fich Breff paa Thorø Kirche.)

Vij Christian den Fjerde med Guds Naade, Dannemarckis, Norgis, Vendis og Gothis Konning, Hertug vdj Sleswig, Holsteen, Stormarn och Dytmarshen, Greffue vdj Olldenborg og Dellmenhorst, gjøre alle witterligt, adt efftersom Os elskel. Frue Ellin Marsuin till Ellensborg, affgangne Knud Rudtz efterlevershe, vnderdanigst foregiffuer, huorledis hun paa Thorøe shal haffue ladet opbygge en liden Kirche, efterdi den Capell, som derpaa tillforn werit haffuer, er gandshe forfalden och øde, tillmed, att formedelst di derpaa boende tit om Winteren ey well kand komme till Suenborg Kirche formedelst Iis og Vueder (Uvæir), vnderdanigst begierendis, att vdi bemeldte Kirche maa shee Tieniste effter Sogneprestens aff Suenborg till St. Nicolaj Kirche, hans tillbiudelsse, sampt vdj Kirchegaarden, som dertill funderit ehr, maa begraffuis de Døde, och adt huis tiende, som dj (paa bemt. Thorøe boende) giffue, till forshreffne Suenborg Kirche, maa bewillgis at giffuis och ydis till bemeldte Thorøe nye opbygte Kirche till Viin och Brød och holde den ved magdt med — Daa effterdi Vij af Os Elskelige Hr. Mogens Kaass til Støfringgaard, Ridder, Vor Mand, Raad och Embedtzmann paa vort Slodt Nyeborg, och Hæderlig och Højlærdt Doctor Hans Michelsønn, Superintendent offuer Fyens Stift, deris vnderdanigst ehrklering ehrfahrit haffue, adt Thorø Mend haffue søgt Suenborg Kirche aff Arilds tid, huilchit for Veyens Korthed er dennom beleiligt, saa di gierne will søge Suenborg Kirche, naar di ikke faa Kirchetienniste i deris Capell, Och Sognepresten till St. Nicolai Kirche i Suenborg haver selff ehrbødet sig, att wille gjøre dennom tjenniste huer anden Søndag om Sommeren och huer fjerde Søndag om Vinteren, och ellers døbe deris Børn och begraffue deris Døde och besøge de Siuge, naar Händ tillsigis, och will lade sig nøye med

huis hand thillforn hafft haffuer, den tiid de søgte hans Kirche, som deris sædvanlige Offer och Tiende, och saadant adt kunde komme till GudsÆre och Almuen till Salighed — Daa effter slig Leylighed ehr Vij naadigst tilfredtz, att forskrefne Thorøe Mend maa och shall hereffter søge bemeldte Nye opbygdte Kirche sammestedts saasom deris rette Sognekirche, dog att Sognepresten till foranførte St. Nicolai Kirche effter sin egen tillbiudelsse shall lade sig nøye med huis hand tillforn haffuer hafft, den tiid di søgte hans Kirche, och lade deris Børn der døbis och begraffue deris Døde i dertil anrettit Kirchegaard, sampt till bemeldte Kirche adt yde och giffue deris Aarlige tiende hereffter, som di tillforn till forskrefne Suenborg Kirche ydt och giffuet haffuer — Biudindes och beffalendis fornævnte Thorøe Mend, att I hereffter retter Eders Leylighed samme Nye Kirche paa Thorøe att søge hüer anden Søndag om Sommeren och huer fjerde om Vinteren, och ellers der adt lade døbe eders Børn och begraffue eders Døde, med anden Gudstiennistis Brug, som det sig bør, sampt adt yde eders Aarlige Kirchetiende till dend, huilken bem^te Frue Ellen Marsuin shall lade opberge Kirchen till Gauffn och beste. Thi forbiude Vij Vore Fougder, Embedtsmend och alle Andre, att I forn^te Thorøe Mend, som forskreffuet staaer, ingen forhindring eller forfang giører vdi nogen Maader, Vnder wor Hyllest och Naade.

Giffuit paa wort Slodt Nyeborg d. 12 Martii An. 1640.

Vnder Wort Zignett.

(L. S.)

Christian R.

V.

Contract mellem Ellen Marsviin og Præsten til St. Nicolai Kirke og Thurøe.

Efterat Erlig oc Velbiurdig Frue Ellen Marsuin til Ellensborrig, haffuer til Guds Ære ladit opbygge en Kirche paa

Thurø, da er giort saadan forening med hæderlig och Vellærdt Mand Hr. Lauridz Nielsen Heldewad, sognepræst til St. Nicolai Kirke udj Suenborig. Att hand for sin tieniste och Vmage skal haffue aff Velbiurdig for^{ne} Ellen Marsuin aarligen foruden de siuff pund Korn effter dend første Contract først Et pund Korn aff Ladegaarden paa Thurø, dernest En Rixdaller huer Offerdag paa de trei høye Fester, Noch Ellefue Rixdaller udj penge. Kornid nemlig 8 pund Korn shall ydiss hannem aarligen i Suenborig til St. Mortenssdag, halffparten i Roug och halffparten i Byg, och de 11 Rixdaller til samme tid. hand shal och nyde smaa Offerne med quinder, børn och bruder. Derimod shal hand werre forplichtet att giøre tienneste i samme Kircke huer Anden Søndag om Sommeren och huer fjerde Søndag om Vinteren, och desforuden Sex Maanitzbededagspredickener om Vinteren som om Sommeren, och shal hand herimed verre fornøyed och intet befatte sig med nogen Korntiende eller Qvægtiende, som derpaa Landet kand falde, vid huad Naffn det neffnis kand. Capellanen i Suenborig shal aldelisz intet haffue at bestille med nogen tienniste i for^{ne} Kircke, wden naar hand gjør nogen aff forb^{te} Kircketiennister i Sogneprestens forfald doch Bønderne vden ald Besværing. Att dette saaledes wryggeligen holdis shal som forschreffuit staar, aff Velb^{te} Frue Ellen Marsuin och hindis Arffvinger och for^{ne} Hr. Lauridz Heldewad och hanss effterkommer, Da haffuer de begge med egne hender Wndershreffuit. datum Odense d. 12 April An. 1645.

Ellen Marsuin.

Lauritz Nielsen Heldewad.

VI.

Sognepræst Hans Lauritzen Hellewads Indberetning i Sunds Herreds Jordebog 1690.

Til St. Nicolai Sogn er annexerit en liden Øe ved nafn Turøe, hvorpaa findis 11 Heelgaarde og en Ladegaard; af

samme Øe er gifvet til Sogne-Præsten til St. Nicolai Kirche af Arrilds Tid 7 Pund Tiendekorn, det halfve i Rug og det halfve i Byg. Paa samme Øe haffver Sl. Velbyrdig Frue Frue Ellen Marsvin til Ellensborre ladet en Kirche opbygge anno 1639 og annexcrit dend til St. Nicolai Sogn, og fordi Sogne-Præsten til forbemeldte Sogn skulle reise der neder og forrette Gudstiennesten der, haffver velbemeldte Velbyrdig Frue lagt endnu itt pund til de 7 forrige Pund korn, som skal givis af Ladegaarden. Dernæst hafver dend Saalige Frue lagt til vis Løn til bemelte Sogne-Præst for sin store umage 11 rixdaller udi penge og en rixdaller hver offersdag paa de 3 høie Feste, som Patroner til Øen self udgifver. — Paa Turøe nyder Sogne-Præsten til St. Nicolai Kirche ingen Qvægtiende, være sig i hvad nafn det være kand, mens samme tiende er beregnet i de 11 ofvenomrørte rixdaller, hvorfore Herskabet self oppeberger samme Tiende af Bønderne paa Øen . . . Paa Turøe nyder han til Paaske-Rente 4 ß danske af hver Mand og betalis paa Langfredag... Paa Turøe nyder han fri Olden til et Tal Sviin, naar Olden er, og et Træ, naar det er begjærindis.

VII.

Degnens Indberetning i samme Jordebog.

Effter min Allernaadigste arffue herris og Kongis befaling angiffuer ieg vnderskreffne indkomsten, som haffuer liget till Turøe Degnekald, siden Kierchen der paa bleff funderit aff vell. Frue Fru Elline Marsuin, som effter følger:

paa samme Øe er Elffue gaarder og en Ladegaard, som er dielt i fire gaarder, er till sammen femten, samt nogle huse. Nyder Degnen aff huer heelgaard aarlig en march Danshe og aff huer hus fire shieling huer fastelaun. Desforuden nyder

Degnen aff hershabet aarlig siuff Slet Daller 1 ß danshe, som dertil var giffuen den Tid den velb. Frue Fru Eline Marsuin lod Kierchen der paa Landet fundere og opbøge. Huad sig offer er angaaende efftersom det er iche vden en liden menighed huer offersdag sommetider 2 ℔ og sommetider 8 ß till. Huad sig Lig er angaaende nyder Degnen for huer som predickis offuer en march, som icke tit shier. Huad Barnedaab er angaaende nyder Degnen aff quinden, som ber det, 2 ß. Aff quinden, som gaar i Kierche effter sit barn, 4 ß. Desforuden er giffuen till Degnen aff velb. Sal. frue otte Læs shoufflagt ved aff udgaaende skouff. Ellers befindis iche videre indkomster vden huad enhuer gaardmand till paashe Rente 2 ß og huer husmand 1 ß, derforuden et lidet gammelt hus huortill er huerchen Ager eller Eng, mens ieg haffuer sted og fest en gaard aff Hershabet, huor aff ieg giffuer shat og vdgiffter lige ved andre Bønder og deraff haffuer min Nering og ophold. Dette saa at være i sandhed, testeris vnder min haand.

Morten Clemendsen
Viborig egen haandt.

VIII.

Tiendeforening af A. 1697.

Paa Hans Høye Excellentz Hrr. Statholder Uldrich Friderich Gyldenlevs Vegne, Naadige og gode Behag, Kjendes jeg Underskrefne, at Hafue Sted og feest til Samptlige Turøe Byes Gaardmend, Som Jeg og herved Steder og fester og tillader, at Huer Mand Som hafuer Aufl. og Gifuer Korntiende, Som leveres i Skjeppen til Præsten og Herskabet, Maa efter Dags og Saa lenge en huer Rigtig yder og leverer Sin Tiende,

Som Sædvanligt er, Sit Koren Age og Indføre, Naar hannem Got Synes, og Ellers at forholde sig efter Loven.

Datum Schjoldenesholm, dend 12 Juni A. 1697.

Henrichsen.

Læst for Retten under Sunds Gudme Herritz Ting Torsdagen d. 11 Sept. 1704.

IX.

Extract af Bjørnemose Godses Hoveriforening med Thurø Bønder, som af Amtets Øvrighed S. T. Hr. Kammerherre Schumacher er autoriseret d. 30 Marts 1792 saaledes (tilføiet et Fæstebrev):

1.	Enhver Gaardmand forretter Aarlig i Urtehaugen ved Gaarden	36	Dage
2.	Ved Skovningen paa Thurøe	5	—
3.	Til at slaae Baand til Korn Binding, sætte Foder Stakke og igjen indføre samme, hver .	1	—
4.	Til at hugge Pæle til Strandstænger om Foraaret og igjen optage samme om Efteraaret, hver	2	—
5.	Til at oprydde og rense Landingen ved Bjørnemose Broe, hver	1	—
6.	Til at flytte Materialier, Sauglade eller hvad anden Kjørsel paa Øen maatte udfordres hver	2	—
7.	Til Broen ved Bjørnemose, dens Reparation, af hver	2	—
	Ialt	49	Dage

Herforuden fører Beboerne hvad Favne Brænde og Bygningstømmer Frue Grevinden maatte lade sætte og tilberede paa Thurøe over Øen til Bjørnemose, hvorimod dem godtgjøres ikke alene 3de af de Dage, de efter forrige Hoverie-Forening af 1772 vare pligtige at forrette, men endog de 20 Rbdlr., de forhen har betalt til den Mand paa Øen, der for dem har forrettet Roeningen til Langeland.

Thurøe d. 27de Febr. 1792. Hoye.

Foranstaaende Forening indgaaes af os undertegnede, men da vi formene, at den 3die Post vil falde os for besværlig i vor egen Høst, saa vil vi derimod, naar Fru Grevinden derfore vil forskaane os, forrette hvad andet Haand-Arbeyde, som maatte forefalde, dersom det Alleene ikke Overstiger de i denne For Eening bestemte 49 Dage.

Thurøe, ut supra.
Underskrifter af Byens 19 Gaardmænd
og af 5 Ladegaards-Mænd.

Denne For Eening Ratificeres paa Hendes Naade Fru Grevinde af Ahlefeldt Laurvigs Vegne efter Ordre af

Hoye, Fuldmægtig.
(L. S.)

Hoverie Aarets Begyndelse og Ende regnes fra 1ste April 1792 til samme Dato paafølgende Aar. Saaledes efter Aftale med Bønderne vedstaaer

Hoye.

Ved min Overværelse i Svendborg d. 30. Marts 1792 er denne Forening bleven oplæst for samtlige Thurøe Øes Beboere, og blev da derudi gjort den Forandring, at Fru Grevinden tilstaaer Bøndernes Forlangende i Henseende til 3die Post, og i Henseende til 1ste Post vil hendes Naade derudi lette Arbeydet for Bønderne derhen, at dette af de opførte 36 Dage ikkun i 12 Dage skeer med fuldkomne og forsvarlige Arbeidsføre Karle; øvrige 24 Dage maa derimod Arbeydet forrettes af Hovbud, naar disse dog ikke ere under 14 Aar. Med saadan Forandring blev denne Forening saaledes indgaaet, hvorfor jeg herved forsyner den med min Paategning.

Schumacher.

X.

Meddelelse af Conferentsraad Thomsen om Altertavlen paa Thurø.

Idet jeg ikke nærer nogen Tvivl om, at Thurø Altertavle stammer fra Dalum Kloster, troer jeg dog at maatte gjøre opmærksom paa, at det Hele, som det nedenfor angivne Maal vil vise, ingenlunde har været noget stort Alter, og at det, uagtet Klosteret var indviet til Jomfru Maria, sandsynligviis ikke har været det egentlige Høialter, men derimod kun udgjort et mindre Sidealter, hvoraf der, som bekjendt, fandtes flere eller færre i hver Kirke.

Det Alter, hvormed vi her beskjæftige os, har da efter min Mening været et mindre Alter, helliget Smertens Moder (mater dolorum). Det bestaaer af 2 Dele, nemlig: I. *Fodstykket* eller predella. Dette er 21 Tommer høit og 66 Tommer langt, saaledes at det i sin Længde har samme Udstrækning, som Alterskabet tilligemed de samme vedhængende, udslagne Døre. Denne Deel af Alteret fandtes saa vel bevaret, at den, efter at være undergaaet en Restauration, lod sig opsætte i Museet for de nordiske Oldsager, hvor den nu findes. Fodstykket indeholder trende Forestillinger, nemlig: 1, til Venstre: den Hellig Aands Udgydelse over Maria og de 12 Apostle; 2, i Midten: den hellige Jomfrue, der himmelkrones af Gud Fader og Søn, medens den Hellig Aand i en Dues Skikkelse svæver over dem; og 3, til Høire: Den hellige Jomfrues Himmelfart; Maria opstiger til Himlen omgivet af en Engleglorie og bliver der modtaget af Gud Fader.

Den anden Deel, hvoraf Alteret bestaaer, er: II. *selve Alterskabet.* Dette, der er 45 Tommer bredt og 50 Tommer høit, indeholder 3 Afdelinger bestaaende af udskaarne Figurer: I Midten fremstilles den grædende Maria, der holder Christi fra Korset nedtagne døde Legeme i sine Arme. Til Høire af hende knæler, i en særskilt Afdeling, en grædende Engel, holdende Korset i den ene Haand og Naglerne i den anden.

Englen er iført en Diacons prægtige Chordragt, bestaaende af en kostbar Gyldenstykkes Kaabe, hvis Kant dannes af et Silkebroderi, der forestiller forskjellige Helgener, der træde frem af Nicher. Kaaben sammenholdes paa Brystet af et brillant Spænde, hvori Maleren har anbragt det fuldstændige danske Rigsvaaben og i Midten det oldenborgske Hjerteskjold. Paa den modsatte Side knæler ligeledes en grædende Engel, iført en lignende Dragt. Denne Engel holder i den ene Haand Colonnen, hvortil Christus blev bundet under Hudflettelsen, i den anden Haand hviler Svøben. Paa denne Figur findes ligeledes det fuldstændige danske Rigsvaaben anbragt i Brystspændet, medens Hjerteskjoldet derimod her er det qvadrerede brandenburg-hohenzollerske Skjold. — Over Sidestykkerne ere anbragte prægtige gjennembrudte Karnapper, og imellem Hoved- og Sidefigurerne staae tvende Propheter under forgyldte Baldachiner; disse Figurer have i Haanden Sedler, hvorpaa tidligere har staaet en Inscription, der nu er gaaet aldeles tabt. Paa Foden af Skabet findes med Minuscul:

ihs ı krs ı marien ı sone ı vor ı barme ı di ı ūser

hvilket altsaa ligefrem er:

Jesus Christus Marien Sone vor-barme Di unser.

Paa den indvendige Side af Alterdørene sees til Høire, vendt imod Hovedforestillingen, en temmelig aldrende Konge, som knæler med blottet Hoved. Foran ham var forneden anbragt det fuldstændige danske kronede Rigsvaaben, medens der fra hans Mund udgik en Seddel, hvorpaa der dog nu ikke kan sees mere, end Ordet: m e i. Bag Kongen staaer en ham anbefalende Helgen, der af Indskriften i Glorien omkring hans Hoved kan sees at være Sanctus Bartholomæus. Denne sidste Figur har havt sit sædvanlige Symbol, en Kniv, i Haanden, hvilken dog nu er aldeles tilintetgjort. — Paa den modsvarende Dør var malet en knælende aldrende Dronning. Hun frem-

stilles bedende, med Hovedet omviklet af hvide Liin, der løbe fra den høire Tinding ned ad Ansigtet, — hvis nedre Deel derved ganske bliver bédækket, — og siden findes ophæftede ved den venstre Tinding saaledes, at en Ende af Baandet her findes nedhængende. Foran hende er ligeledes malet det fuldstændige danske Rigsvaaben, men Hjerteskjoldet er her det brandenborgske Vaaben med Hohenzollernes og Borggrevskabet Nyrnbergs Vaaben, saa at der ikke kan være mindste Tvivl om, at den her fremstillede Figur er Dronning Dorothea. — Af hendes Mund udgaaer ligeledes en Seddel, hvorpaa staaer: o mater dei memento mei. Evangelisten Johannes staaer bagved hende som anbefalende Helgen. I den ene Haand har han holdt Kalken, medens den anden Haand var udstrakt til Velsignelsen. I Glorien om hans Hoved sees endnu: Sanctus Johannes.

Naar Alteret blev tillukket, saaes malet i architectoniske Nicher paa den Dør, hvor Kongen findes afbildet, den pileskudte St. Sebastian. Paa den anden Dør fandtes en staaende pantserklædt Helgen. Denne holdt en Fane i den ene Haand, og traadte en Drage under Fødder. Man maa antage, at denne Helgen enten er den hellige Michael eller Georg; eller, hvilket maaskee har større Sandsynlighed for sig, den hellige Mauritius, som pleier at afbildes paa denne Maade.

Hvad der især gjør dette Alter saa mærkeligt, og derfor saa meget mere beklageligt, at det, der allerede af Ælde var meget skrøbeligt, paa Grund af en skjødesløs Indpakning ved Transporten til Kjøbenhavn blev saa beskadiget, at man nu kun har Ruiner tilbage, er, at der paa det fandtes authentiske samtidige Portraiter af Donatorerne, den danske Konge og Dronning, der vare saa vel udførte, at der ikke kan opstaae Tvivl om hvem de skulle forestille og om den fuldkomne Lighed. Paa en antiqvarisk Udflugt til Fyen gjorde jeg den Iagttagelse, at Dronningen, som Vaabenet viste, nødvendig

maatte være Dorothea, Chr. I.'s Gemalinde. Da hun var fremstillet aldrende, kunde man ledes til at antage Kongen for hendes Søn Kong Hans, men ved en nærmere Overveielse har jeg fundet bekræftet, at Kongen, der ogsaa fremstilles aldrende, mager og i Profil, nødvendig maa være hendes anden Gemal Chr. I; thi ved hendes Død var Sønnen, Kong Hans, der fødtes 1455, kun 40 Aar gammel, og maatte altsaa, hvis han var bleven afbildet samtidig med Moderen, nødvendig være fremstillet som ung og kraftig i Modsætning til hende. Dertil kommer, at man paa *Skokloster* og *Gripsholm* har Portraiter af Chr. I, malede paa Guldgrund, der ganske samstemme med omqvæstionerede Portrait, og ved en Inscription antydes at være denne Konge; ligesom og de authentiske Portraiter af Kong Hans, der findes paa hans Ligsteen i Odense og paa de Stene, der tidligere stode ved Opgangen til en Sal paa Kjøbenhavns Slot, men nu findes opstillede ved Opgangen til det store kgl. Bibliothek, alle vise Kong Hans fyldig og ganske saaledes, som man allerede fra Kong Fr. II.'s Tid og siden efter bestandig feilagtig har fremstillet Chr. I., hvorimod man igjen har forvexlet denne med Kong Hans. Hvor utroelig end denne Forvexling maatte synes, har den dog fundet Sted indtil den nyeste Tid. Imidlertid ere dog de paa Alteret forhenværende Portraiter ikke aldeles tabte, idet jeg har iagttaget, at af den Portraitsuite af de ældre Konger, der tidligere fandtes i Kunstkammeret, men nu opbevares paa Frederiksborg Slot, og som bleve malede i Fr. III.'s Tid af den oldenborgske Maler *Wolfgang Heimbach*, grunde Portraiterne af den formeentlige Kong Hans og Dronningen sig paa ovenbeskrevne Altertavles Portraiter. Endelig findes endnu, beroende hos mig, en anden Copie af Dronning Dorotheas Portrait, udarbeidet efter Alterets af den duelige Miniaturmaler *Thornborg*.

C. J. Thomsen.

XI.

Skjøde paa Thurø af 1674.

Jeg *Conrad,* Greve og Herre til *Rewentlow,* Ridder, kongelig Majest. Landraad og Amtmand over Haderslevhuus Amt, gjør hermed for Alle vitterligt, at jeg for nøiagtig og redelig Betaling haver solgt, skjødet og afhændet, saa og med dette mit aabne Brevs Kraft aldeles sælger, skjøder og afhænder fra mig og mine Arvinger til den Høibaarne Herre Hr. *Ulrich Frederich Güldenlöwe* Kongl. Majest. til Danmark og Norge etc. høitbetroede Geheime- og Etats-Raad, Statholder og General udi Norges Rige, Ober-Kammerherre og Gouverneur over Aggershuus Stift, Herre til det Grevskab Laurwigen og Hertzhorn, Ridder, og dessen Arvinger den Øe Thurøe udenfor Svendborg i Fyen, hvorpaa er beliggende Marsviinsvold, som med alle Skovene der paa Landet er eragtet for Førgetyve Tønder Hartkorn, saa og de derpaa befindende Elleve Boele, hvoraf gives til aarlig Landgilde Toe Tønder Halvanden Otting Smør. Mændene, som derpaa boer, ere disse: Niels Jürgensen og Morten Jürgensen, Erik Pedersen, Morten Clemendsen, Matz Rasmussen og Christen Matzen, Morten Nielsen og Michel Hansen, Jürgen Rasmussen og Niels Andersen, Lauritz Skibbygger og Jürgen Nielsen, Lauritz Pedersen, Rasmus Rasmussen, Jens Michelsen og Morten Espesen og Morten Mosegd. Afbyggere og Huse: Jens Hansen af en Haug 5½ Skp. Byg, 2½ ℔ af 5 skp. Land, Hans Nielsen og Christen Graver, 2½ Skp. Byg, Een Mark af 2 Skp. Land, Rasmus Hansen Bierit af et Stykke Jord en halv Mark, Henrik Christensen 2 ℔ . . 1 ℔ af 2 skp. Land, Peder Jensen tolv Skilling af 1½ skp. Land. Lauritz Lauritzen af en Hauge 6 Skp. Byg 12 Skilling af 1½ skp. Land, Rasmus Pedersen 22 ß Skattepenge, Hans Mortensen 11 ß — af en Hauge — 2½ ℔ 4 ß af 5½ Skp. Land — 22 ß Skattepenge. Søren Skovfoged af Lauritz Christoffersens Huus 22 ß Skattepenge, Morten Cornelsen 11 ß, af en Hauge 22 ß Skattepenge, Rasmus Andersen 22 ß Skattepenge, Christen Skibbygger 1½ Rd.

14 ß 2 Alb.: 12 ß af 1½ Skp. Land. Jürgen Hansen 22 ß Skatttepenge, Mads Skræder og Peder Nielsen 20 ß Skattepenge, Jens Dinsen af en Hauge 11 ß. 1½ ℔ af 2 Skp. Land 22 ß Skattepenge, Hans Rasmussen af 2 Skp. Land 1 ℔ Penge, Christen Lauritzen af 2 Skp. Land 1 ℔, Jürgen Hansen 22 ß, Søren Skovfoged 1½ ℔. Skoven paa for. Thurøe er taxeret 500 Sviins Olden og er ut supra-regnet under Marsviinsvold. Hvilken fornævnte Øe med paaliggende Haufgaard, Gaarde og Huse, er tilsammen beregnet, anslagen og udlagt for Firesindstyve og tre Tønder fem Skjepper tre Fjerdinger og to Album Hartkorn, som ligesom nu afhændes med al des Herlighed, Landgilde, Giesteri, Stedmaal, Sagefald, Ægt, Arbeid, visse og uvisse Indkomst, Rente og rette Tilligelse, være sig af Æenemærkejord, Ager, Eng, Skov, Mark, Fiskevang, Fægang, Vaadt og Tørt, inden Markeskjel og uden, aldeles Intet undtagen i nogen Maade, som der nu tilligger, Høibemeldte Herre Hr. Ulrich Frederich Güldenløwe og sine Arvinger skal og maa have, nyde, bruge og beholde med lige Ret og Frihed, som jeg mig det tilforhandlet og nydt og havt haver til evindelig Arv og Eiendom, som skal begynde og angaae fra dette mit Brevs dato. Og kjendes jeg mig og mine Arvinger at frihjemle og fuldkommen at tilstaae atter velermeldte hans høie Excellents og sine Arvinger forskrevne Ø med al des Tillæg og Rettighed som for er meldt for hver Mands Tiltale, som derpaa kan tale med Rette i nogen Maade.

Dog hans Kongl. Majest. og Kgl. Arv Successorer udi Regjeringen Souverainitet, Kgl. Regalier og Høiheder af forne Gods pro qvota uforkrænket, item samme Gods at komme Hans Kgl. Majst. og Kgl. Arv Successores igjen til Løsen efter et Aars Opsigelse for den Summa, som det er afhændet for, nemlig hver Tønde Hartkorn halvtredsindstyve Rigsdaler tilligemed billig Erstatning for des nødvendige og billige Melioration, saasom det Kongelige Skjøde, Paul Cornelisen Amunition- og Proviantforvalter udi Nyborg derpaa er meddeelt, udi sig selv medfører og indeholder, des til Bekræftelse haver jeg

trykt mit Grevelige Indsigel hernede for og med egen Haand underskrevet.

Datum Kjøbenhavn 19 Decbr. Anno tusind sex hundrede fire og halvfjerdsindstyve.

Conrad, Greve til Reventlov.
(L. S.)

Allerydmygeligst læst og protocolleret ind. Sunds Herreds Ting for Retten Fredagen d. 6 Aug. 1675.

Læst inden Fyens Landsting Onsdagen d. 15 Dec. 1675 og protocolleret.

Testeres
Udi Morten Clausen Rainer
Landstinghørers absentz og lougsforfald
Jørgen Andersen.

Register.

En Herremand og en Herremands Frue,

Et Billede fra Slutningen af det 17de Aarhundrede *).

Af C. F. K. Reiersen,
Præst til Fjellerup og Glesborg.

Paa den nordlige Side af den Halvø, som fra Udløbet af Randers Fjord skyder ud i Kattegattet, ligge Fjellerup og Glesborg Sogne med Herregaarden Meilgaard og den mindre Gaard Østergaard. Begge disse Sogne bleve, medens Svenskerne i Midten af det 17de Aarhundrede vare i Jylland, haardt medtagne, og af den Taxationsforretning, som 1645 om Efteraaret efter Helm Vrangels Røvertog holdtes for at taxere den Skade, de havde lidt, sees, at Bønderne her, som overhovedet i hele Nørre Herred, vare saaledes medtagne af Plyndringer og Indqvarteringer, da tilmed deres Heste og Qvæg for største Delen vare dem fratagne, at de fleste af dem i Aaret 1645 i Almindelighed kun havde saaet tredie eller fjerde Delen af den sædvanlige Udsæd. I samme Taxationsforretning nævnes ved disse Sogne Skovstrækninger, af hvilke der nu ikke er mindste Spor tilbage, og man kan vel med god Grund

*) Følgende Meddelelser ere for største Delen uddragne af en ældre Justitsprotocol for Nørre Herred.

antage, at Svenskernes betydelige Udhugst i dem var Begyndelsen til deres Ødelæggelse.[1]) Efter Svenskerne kom Polakkerne, og uagtet de skulde komme som Venner, vare de dog ikke synderlig bedre end Fjenderne. Et Sagn minder endnu om, at disse farlige Allierede ogsaa vare her paa Egnen. En polsk Rytter, en Efternøler, var ikke kommen bort med sine Landsmænd, da de forlode Egnen, og Bønderne gjorde nu Jagt efter ham, formodentlig for at hævne sig for de Udplyndringer, de havde været udsatte for. Ved en Torn paa Hytten Mark værgede han sig længe mod en Mand fra Steenvad, Niels Jensen, men denne fældede ham dog omsider, og som Seierstrophæ førte han den Dræbtes Sadel hjem med sig. Da denne i flere Aar havde gjort Tjeneste, blev den hængt op paa Loftet imellem andet Skramleri; men da en følgende Eier af Niels Jensens Gaard en Dag hørte en forunderlig Lyd paa Loftet, som en Raslen med Penge, og han gik op for at see, hvad det var, saae han til sin Forbauselse Loftsgulvet glimre af Guld- og Sølvstykker. Det var Polakkens Sadel, der havde udgydt sit Indhold.[2]) Det var dog kun en Enkelt, der saaledes berigedes, de Fleste derimod lede meget Ondt. I en Præsteindberetning fra 1661 skildres Tilstanden som meget ynkelig. »Udi Fjelderup Sogn og By«, hedder det, »er 12 boell, af dennem ere thuende nu gandske ødde, flere gandske forarmede, at di det ringe at Ploye og Saae

---

[1]) cfr. Orion II. p. 246.

[2]) cfr. den nye danske Bondeven 1848 Nr. 12. Den første Deel af det der fortalte Sagn er vistnok snarere at henføre til Byen Skiffard. Den sidste Deel af Sagnet, den her fortalte, viser derimod tydeligt hen til Glesborg Sogn, og fortælles endnu der med saamange Enkeltheder, at en historisk Begivenhed uden al Tvivl maa ligge til Grund for det.

iche formaaer. Udi Heegedahl i Fj. Sogn Fiere Halfue Gaarde, den ene half gandske ødde etc.« Om Kirken i Fjellerup hedder det: »Kierchen meget brøstfældig och arm. Enden af Kierchen ved Alteret fast gandske udfalden, saa der er for Alteret fast huerken Ly eller Læ for Blæst eller Vind. Thornet paa Kierchen fordomb af Adel opbygt udi Indtømmer og paa . . . . gandske forraadnet och boyer ind paa Kierchen. Saa det er hoyelig at befrygte, med mindre Gud synderlig og Snarlig opviser nogen middel, den kand falde ned offuer Kierchen og Kirchen nedsla, thi Sognet formaaer Intet Kierchen og Thornet at hjelpe.« Hvad der bidrog til, at Tilstanden i disse Sogne blev daarligere end i flere andre, var, at de før nævnte Herregaarde, Meilgaard og Østergaard, i Slutningen af Aarhundredet kom i Hænderne paa et haardt og strengt Herskab, der istedetfor at hjelpe Bønderne kun tænkte paa at hjelpe sig selv.

Fra 1683 eiedes nemlig Meilgaard, Hedegaard og Østergaard af Enken efter Baron Iver Juul Høeg, Fru Hille Trolle, om hvem der fortælles, at naar hun fra sine Vinduer saae nogen af sine Folk i en ny Kofte eller Trøie, lod hun dem kalde op til sig og tog de nye Klædningsstykker fra dem, idet hun forestillede dem, at de ikke behøvede saa gode Klæder. Ved hendes Død hævnede de sig ved at fortælle, at Djævelen havde taget hende, og at kun Hovedet af hende var blevet liggende paa Trappen paa Katholm, hvor hun da boede, og det blev begravet i Aalsø Kirke, den øvrige Deel af hendes Legeme var forsvundet.[1])

[1]) I en skjærende Modsætning til Sagnene staaer Indskriften paa hendes Kiste i Aalsø Kirke:

Farvel du ædle Sjæl, hvis høit skatteerte Dyder
Dit Navns Hukommelse i Alles Minde pryder,
I Stilhed var dit Haab, i Haabet daglig Bøn,
Thi er nu Salighed din Himmel-naaede Løn.

Medens hun eiede Meilgaard, fik hun sig tildømt Bondeeien i tre Gaarde og et Huus i Glesborg By, hvis tidligere Eiere og deres Arvinger nægtede at bygge de forfaldne Huse op og at betale Kongen Skatter og Huusbonden Landgilde. Et Huus i Laen By vilde hun paa lignende Maade rive til sig, og Herredsfogeden i Nørre Herred, Peder Sørensen, var strax rede til at tildømme hende det som lovlig erhvervet Eiendom; men ved Landsthingsdom af 17de Juni 1689 blev dog ikke blot hans Dom casseret, men han blev endogsaa »for sin u-grundede Domb« tildømt at betale Sagens Omkostninger som den, der uden noget Beviis havde frakjendt Eieren hans Eiendom.[1]) I Aaret 1689 havde Fru Trolle giftet sig med Generallieutenant Palle Krag og solgte faa Aar efter, 1694, Meilgaard, Hedegaard og Østergaard til Junker Adam Ernst Pentz til Aastrup, mod hvem Sagnet ikke er skaansommere end mod Fru Trolle. Han skildres, og vistnok ikke med Uret, som en raa og haard Herre, der endogsaa ved Mishandling skal have været Skyld i et af sine egne Børns Død. Dertil skal Retsbegrebet heller ikke have været synderlig udviklet hos ham, som det da heller ikke var hos en stor Deel af Datidens Herremænd, og som Herren er, følge ham hans Svende. Hvorledes Pentz's og hans Bønders Rygte var, sees bedst af en Sag, som han lod anlægge mod en Bonde i Nørager, der tilfældigvis traf sammen med en af Pentz's Bønder og ved at høre, hvorfra denne var, yttrede: „er han en af Pentz's Tjenere, er han baade en Tyv og en Skjelm!"

Bondens Yttring var dog ikke saa aldeles blottet for

---

[1]) Meilgaards Archiv. Cfr. Beckers Herregaarde 4de Bind ved Meilgaard og Katholm.

al Grund. Nærmest vel som en Følge af den Armod, hvori Bønderne vare nedsunkne, havde der nemlig paa Pentz's Gods i Glesborg Sogn og, efter hvad idetmindste Sagnet fortæller, under Pentz's Beskyttelse, dannet sig en stor Tyvebande, der i sin Tid opnaaede en sørgelig Navnkundighed og endnu paa flere Steder i Jylland lever i Erindringen under Navn af „de Glesborg Tyve“. Denne Bande drev sine Forretninger i det Større. Det var ikke sjeldent, at de omkringboende Bønder tidlig om Morgenen, naar de kom ud paa Marken, saae Tyvene komme kjørende hjem med hele Vognlæs af stjaalne Sager, som de havde været ude at hente om Natten, men de havde vidst at sætte sig i saadan Respect, at Ingen turde anholde dem. I flere Aar dreve de deres Uvæsen, men omsider gik det dog for vidt. Om Natten den 25de November 1701 udførtes der i Ramten Mølle et stort Tyveri, som gav Anledning til, at Øvrigheden maatte tage alvorlige Forholdsregler. Af Retsacterne sees, at det var tre Brødre, Rasmus og Søren Degn i Glesborg, og Søren Degn i Hedegaard (Prindsen), der stode i Spidsen for Banden. En fjerde Broder, Anders Degn, forklarede, at hans Brødre, som vare ældre, sloge og mishandlede ham, naar han ikke vilde være i Complot med dem. De overbevistes om idetmindste 42 større og mindre Tyverier. Fra en Mand i Albek havde de saaledes taget tre Stude, og for lettere at komme afsted med dem, toge de med det samme en sort og en blisset Hest i Rimsø, rede derpaa med Studene til Skafføgaard i Sønderhald Herred og solgte dem der. Hos to Brødre i Rimsø toge de en anden Gang fire Stude, dreve nogle Dage omkring med dem i Glesborg Kjær, toge dernæst en Hest hos en Bonde i Hemmed og rede da med Studene til Clausholm i Galthen Herred, hvor de

solgte dem. Blandt de stjaalne Sager var der en ste Mængde Kobberkjedler, Vogne, Trækjevler, meget Kor o. s. v. Om Sagnet nu ogsaa lyver, naar det vil sætt Pentz i et Slags Forbindelse med Tyvene, er det dog vis at han under Forhørene tog sig faderligt af dem.[1]) Nogl Vidner beskylde ham endogsaa for, at han i deres Paahø i Thinghuset udskjeldte Anders Degn, fordi denne havd tilstaaet flere af Brødrenes Tyverier, og at Pentz havd sagt til Anders, at dersom han havde holdt bedre Mund skulde han nok have taget ham hjem med sig (ɔ: skaffe ham fri). Det sætter heller ikke Pentz i et smukt Lys, a idetmindste een af Tyvene forklarer, at han har ført af d stjaalne Sager til Meilgaard og solgt dem til Pentz, skjønd han rigtignok siden tilbagekalder denne Tilstaaelse. Den 9de Marts 1702 faldt der Dom i Sagen. Fem af de Skyldige bleve dømte til at hænges, nogle Andre, som ogsaa vare overbeviste om gjentagne Gange at have stjaalet, idømtes mildere Straffe. At Dommen ogsaa ble exeqveret, sees af en Episode, som knyttede sig dertil Da nemlig nogle Karle fra Villersø Natten den 29de Ju s. A. laae ude paa Marken hos deres Heste, hørte de e Lyd, som om der var Nogen, der med en Øxe huggede noget Jern oppe ved Galgen. De rede da derop og mød underveis et Mandfolk og et Fruentimmer kjørende p

---

[1]) Som en Prøve paa det Sprog, der førtes i Retten, kan tjene følgen lille Dialog mellem Pentz og en Actor i Sagen, Niels Simon Rimsø. Efter en Yttring af Rimsø sagde Pentz: »Det var il Synd, man tog Eder hjem med sig.« Rimsø: »I lader mig d vel ikke hænge?« P.: »Der er vel før hængt saadan en Kar R.: »En Herremand kan ogsaa hænges, saavel som en Ande P.: »See, hvilken Flab det bagvendte Asen strax bruger mod ærl Folk, og skammer sig ikke ved at smelde paa Adelstand.« I »Eders Hunde have Flab, og I har ogsaa een etc.«

en Vogn og med Noget paa Vognen, hvorover der var lagt et broget Klæde, og som lugtede, som om det var raadent. Den ene af Karlene vilde see, hvad det var, men Mandfolket, som var staaet af Vognen og gik ved Siden af, vilde ikke lade ham komme til og sagde: „skytter Jer selv og bryder Jer ikke om, hvad jeg har i Aften“, og da Karlen alligevel vilde trænge paa, tog Mandfolket en Øxe frem og truede med, sigende: „lader du dig ikke sige, skal Djævelen fare i dig!“ Karlen saae godt, at det var Stor-Søren fra Glesborg, som saaledes truede ham, og næste Dag rygtedes det, at om Natten var Ras Degns Lig blevet stjaalet fra Galgen.[1])

Fra 1704 nævnes Pentz ikke længer i Kirke- eller Thingbøger som Eier af Meilgaard, men derimod hans Svoger, Justitsraad Henrik Bille til Bangsbo[2]). Pentz flyttede til Nøragergaard i Gislum Herred. En af hans sidste Bedrifter paa Meilgaard var, at han lod Ramten Bymænd stævne, fordi nogle af dem med Køller og River havde truet og overfaldet hans Fuldmægtig, Hr. Verner Høier, da denne vilde lade udføre en lovlig Arrest mod en i Ramten boende Mand. Fuldmægtigen havde maattet drage sin Kaarde for at forsvare sig mod Bymændene, der vilde ham til Livs; Manden, der skulde have været arresteret, løb sin Vei, og Pentz's Udsendinge maatte drage bort igjen med uforrettet Sag.

Medens det seer ud, som om Pentz ikke har været nogen synderlig hæderlig Repræsentant for Godseierstanden,

---

[1]) Store-Søren synes at have været besvogret med Ras Degn.

[2]) Pentz var gift med Birthe Christine Bille († 1703). Henrik Bille († 1708) var gift med Ingeborg Christine Pentz († 1719), der senere blev gift med Kjeld Krag Sehested.

saaledes som denne var her i Landet i Slutningen af det 17de Aarhundrede, havde han en Søster paa Østergaard, der ikke synderlig hæderligere repræsenterede Standens Fruer. Kort efter at Pentz havde kjøbt Meilgaard og Østergaard, solgte han denne sidste Gaard til sin Svoger, Lieutenant Otto Thyesen Kruse fra Ballegaard, gift med Pentz's Søster, Eva Margrethe Pentz.[1]) Kruse omkom paa Søen i Aaret 1699 eller 1700, og Enken, som nu blev ene regjerende paa Østergaard, synes at have været en meget stridbar Dame. Hun havde idelig Processer, snart med sin Præst, hvem hun knap vilde lade have Ro i hans Grav, snart med sine Bønder, der gjerne vilde løbe bort fra hendes Gods, snart med sine Tjenestepiger, blandt hvilke hun f. Ex. beskyldte een for at have fravendt hende 11 kalkunske Høns. Hendes langvarigste Strid, som undertiden var nær ved at udarte til at blive en Krig i det Mindre, var dog nok med Enken efter den lidet krigeriske General Frederik v. Ahrenstorf, Generalinde Augusta Elisabeth v. Rumohr til Overgaard, eller snarere dennes Søn, Junker Henning v. Ahrenstorf. Allerede medens Kruse levede, var der flygtet nogle Bønder fra Overgaard Gods til Østergaard, og ved et Møde paa Løvenholm havde Kruse lovet Generalindens Befuldmægtigede, Sr. Thomas Pedersen fra Overgaard, 30 Daler i récompense, naar han

---

[1]) De havde flere Børn, af hvilke nævnes i Fjellerup Kirkebog:
- a. Margrethe Kirstine gift med Cmdcpt. Simon Sivers.
  - 1. Ottele Margrethe f. 1715.
  - 2. Jean Cornelius † 1719.
- b. Tygge Vincents Kruse † 1702.
- c. Fændrik Johan Jørgen Kruse.
- d.? Hildeborg Levine.
- e.? Eva Sophie.

kunde faae Sagen stillet i Bero, saa at Bønderne kunde blive paa Østergaard. Tolv Daler bleve betalte forud, men Thomas Pedersen glemte at holde sit Løfte. Nu forlangte Generalinden, at Fru Kruse skulde levere Bønderne tilbage, men Fruen lod, som om hun aldeles ikke vidste, at Generalindens Bønder opholdt sig paa hendes Gods. Det kom nu til Proces, som varede i 5 Aar, og under hvilken det undertiden gik temmelig stormende til. Saaledes allarmeredes Fjellerup By den 26de November 1700 om Morgenen meget tidlig ved at Junker Henning og en Daniel Vulf fra Aalborg tilligemed fem Følgesvende kom kjørende til Byen og vilde foretage Huusundersøgelse i den østre Gaard, i hvilken en af de omqvæstionerede Bønder skulde opholde sig. Da der ikke blev lukket op, slog Junkeren Dørfyldingen ind; men nu blev der sendt Bud om Hjelp til Østergaard, der ligger lige ved Byen. Fruens høitbetroede Tjener, Niels Spillemand, kom nu løbende og raabte Bymændene ud, de skulde til Meilgaard til »Ulfur« Jagt, og da der nu begyndte at komme Folk med Bøsser, Pleiler, Øxer og andre lignende Redskaber, synes Junkeren og hans Folk at være blevne bange for, at de vare de egentlige »Ulfur«, som Jagten skulde gjelde, og de trak sig nu skyndsomst bort. Processen førtes iøvrigt ganske paa den Tids Viis. Snart mødte Generalindens Befuldmægtigede ved Nørre Herreds Thing, hvor han reclamerede, protesterede, lod Vidner forhøre og udbredte sig i det Uendelige over Sagens formalia og realia; snart igjen sendtes Fru Kruses Befuldmægtigede, Jacob Pedersen af Castrup, med Brevskaber til Overgaard, og man behandlede hinanden just ikke altid paa den galanteste Maade. Saaledes da fire Mænd fra Overgaard den 22de Mai 1699 mødte paa

Østergaard for at forkynde Rømningsdommen over de Bortløbne, kunde de Ingen finde at forkynde den for; de traf endelig Fruen, som viste dem hen til Fruerstuen, men da de kom til den, mødte hun dem i Døren og vilde ikke høre Dommen, saa at de maatte opskrive paa Porten, at Dommen var oplæst. Da senere Jacob Pedersen med et Brev fra Fruen kom til Overgaard, sagde Junker Henning til ham, at han ikke vilde høre paa den »Beskikkelses-sladder«, og da Thomas Pedersen var bleven opholdt hele Dagen uden at kunne faae sit Indlæg ført til Protokols ved Birkethinget, som holdtes i Borgestuen paa Overgaard, og derfor forlangte, at dette maatte skee om Aftenen, for at han kunde komme til at reise hjem, svarede Junkeren ham, at de ikke havde Lys paa Gaarden, og at dersom Thomas Pedersen ikke forføiede sig bort, vilde han lade ham prygle ud af Gaarden eller skyde ihjel. I samme Maneer fortsattes Sagen i nogle Aar. Imidlertid fik dog Fruen et Slags Opreisning. Da Ahrenstorf nemlig havde været uforsigtig nok til at komme med et ærerørigt Udtryk om hende, det han beskyldte hende for, at det var hende selv, der havde ladet Dørfyldingen slaae ind i hendes Gaard i Fjellerup, og kaldte det et canailløst Stykke, blev han ved Landsthingsdom af 3die December 1704 dømt til at skulle give hende en tilfredsstillende Æreserklæring, og uagtet det varede et halvt Aar, inden han kunde beqvemme sig dertil, maatte han dog omsider den 9de Juli 1705 ved sin Foged paa Karmark lade erklære ved Nørre Herreds Thing, at da han intet Andet om Fruen kunde sige, end hvad en honnête Dame egner og anstaaer, fortrød det ham, dersom han i Hastmodighed havde forseet sig imod hende.

At det ikke maatte være nogen let Sag at være Præst

i to Sogne, hvor Pentz og hans Søster vare de mest formaaende, er let at begribe, og det kom ogsaa deres Præst, Hr. Niels Christensen Bøgh [1]) i Fjellerup, til at formærke. Saaledes stævnede Pentz ham, fordi han havde »understaaet« sig at afvise Pentz's Tjener, Søren Sørensen Degn i Glesborg (en af Hovedmændene i Tyvebanden), fra Skriftemaal og Altergang i Glesborg Kirke, og flere af Bøghs Sognemænd indstævnedes for i samme Anledning at aflægge Vidnesbyrd imod ham. Allerede tidligere havde han havt en Sag med Fruen paa Østergaard, fordi en af hans Huusmænd havde stjaalet en Sæk fra Fruen. Siden vilde hun ikke lade ham faae Adgang til hans Kaalhave, der laae paa Østergaards Mark, Tornevangen, og for at faae Tilladelse til at komme til den, maatte han renoncere paa Tienden af noget Jord, som kaldes Brændhave eller Brendmose Jord, som var blevet indtaget under Østergaards Mark. Den værste Sag fik han, fordi hans Datter, Ane Cathrine, Søndagen den 31te Juli 1701 sendte Avlskarlen ud i Præsteengen for at hente et Læs Brændsel. Da han kom kjørende hjem med Brændselet, og Fruen

---

[1]) Han var Præst i Fjellerup fra 1655 til 1702. Hans Fader var Christen Jensen, Borger og Tømmermand i Viborg. Denne havde en Stifsøn, Kjeld Bøgh, senere Borgemester i Viborg og Fader til Mag. Just Bøgh, Præst i Viborg. Sin egen Søn lod han i Daaben kalde Niels Bøgh efter sin Formand i Ægteskabet og »satte ham som en Tømmermands Søn i Viborg Skole, paa det han skulde sin Frelser, den Herre Jesus, helliget være, som og selv kaldes en Tømmermands Søn i den hellige Skrift« (af Kjerteminde Sogns liber daticus). Bøgh blev gjennem sine to Sønner, Hr. Christen Bøgh, Præst i Storring, og Hr. Christopher Bøgh, Præst i Thrige, Stamfader til den i Danmark og Norge talrig udbredte Bøghske Familie, fra hvilken er udgaaet mange Præster. Den nuværende Directeur for Casino hører til samme Familie.

havde faaet det at vide, sendte hun sin Pige ud paa Veien, at hun skulde passe paa, hvor det blev kjørt hen, og da Pigen nu meldte, at det var kjørt ind i Præstegaarden, lod Fruen strax Præsten, hans to Døttre og hans Folk indstævne. Det kom til at gaae ud over Datteren, Ane Cathrine, som den egentlige Skyldige. Det hjalp ikke, at hun i sit Indlæg yttrede sin Forundring over, at Fruen, der vel som Kirkens Patronesse skulde have Opsigt med Skoven, »som en Patronesse af hævngjærrige Affecter vil tragte efter Præstens og hans Folks Ruin for saadant, som Intet er bevendt, og som af enhver Retsindig kan kjendes, det ikke er den Umag eller Fortræd værd.« Fruen lod sig ikke røre, og ved Dommen forpligtedes Præstens Datter til, foruden en Mulkt for Helligdagsbrøde, at skulle betale 8 Daler for hvert af de to Elletræer, hun havde ladet fælde, og desuden for hvert 2 Lod Sølv, da hun ingen unge Træer har ladet plante istedetfor *).

Fruens Vrede mod Præsten synes fornemmelig at have havt sin Oprindelse fra, at han under hendes Sag med Generalinden paa Overgaard for Provsteretten maatte aflægge et Vidnesbyrd i hendes Disfaveur, hvilket hun ikke kunde glemme ham. Hun formerede ham derfor ogsaa en ny Proces, fordi han uden at have Ret dertil havde taget Rømningsmændene fra Overgaard til Alters. I sit Indlæg yttrer Bøgh, der da var 80 Aar gammel, at han efter den velbaarne Frues eget gunstige Tilsagn havde formodet, at hun i hans høie Alderdom vilde have for-

[1]) Forunderligt nok hører det samme lille Skovstykke, hvorom der her er Tale, den Dag i Dag Præsteembedet til, uagtet det ved denne Dom erklæredes for at tilhøre Østergaard, og der atter i Slutningen af forrige Aarhundrede paany var Strid om det.

skaanet ham for Proces og Trætte; men da hun ikke vil det, henviser han Sagen til mere conveniens forum end Nørre Herreds Thing og yttrer til Slutning: »jeg ønsker kun at jeg fattig gammel udældrende mand maa nyde fred og ro i min Alderdomb och iche bemoyes med slig unødig fortræden«. Fred fik han snart, thi Herren kaldte ham til sig ved Midsommerstid det følgende Aar 1702. Men da den naadige Frue ikke længer havde ham at lade sin Vrede gaae ud over, vendte hun sig mod hans Børn. Det hjalp ikke, at den yngste Søn, Hr. Christopher Bøgh i Thrige, paa Arvingernes Vegne under Skiftet efter Faderen yttrede det Ønske, at »den Uvillie, som den velbaarne Frue til Østergaard havde fattet mod deres Fader, med hans Aske maatte være begravet og ikke fortsættes mod hans fattige Arvinger, da hun med mange Processer fast i alle optænkelige Maader har angrebet den salig Mand i hans levende Live.« Fruen begyndte alligevel i Naadensaaret et Par Processer mod Arvingerne, dels fordi deres salig Fader ikke havde holdt Orne for Bymændene i Fjellerup, hvortil han efter hendes Formening var forpligtet, fordi han havde havt noget Jord i Rogaarden til Afbenyttelse, deels i Anledning af en Karl, der tjente Arvingerne, og som disse vilde have fri for Enrolering, men hun derimod vilde have stillet. Med Bøghs Eftermand i Embedet, Hr. Niels Iversen Ravn, kom hun ogsaa strax i Strid i Anledning af noget Jord, hvilken Strid dog endtes ved et Forlig paa Østergaard den 6te Marts 1706, hvorved en Deel af Præstegaardens Mark mageskiftedes mod en tilsvarende Deel af Østergaards. Vistnok baade til Præstens og Bøndernes Glæde solgte hun i Aaret 1717 (eller 1718) Østergaard til Ms. Henrich Veghorst og flyttede til det

nærliggende Skovgaard. Hendes senere Livsforhold ere mig ubekjendte med Undtagelse af det ene Factum, at hun i Aaret 1722 af sin Slægtning, Fru Maren Pentz i Aalborg, blev sagsøgt i Anledning af en ubetydelig Pengefordring. Hun har saaledes rimeligviis lige til sin Død havt Processer at more sig med.

Ved at tænke paa hende og hendes Broder og den Tid, i hvilken de levede, lærer man at skjønne paa de lykkeligere og bedre Forhold, som en mere almindelig udbredt Dannelse og større Velstand have medført.

Tillæg til S. 435. Om Pentz jfr. ovenfor S. 118.

Aktstykker henhørende til Danmarks nyeste Historie.

I.

Det tydske Forbunds Intervention i Holsten 1851—52.

(Tillæg til Nyt hist. Tidsskrift 6 B. S. 600—638.)

Beretning fra Østerrig og Preussen angaaende det disse Magter i det Holstenske Anliggende overdragne Forbunds-commissorium, d. 29. Juli 1852.[1])

Die Gesandten von Oesterreich und Preussen haben den Auftrag, der hohen Bundesversammlung Rechenschaft über die Vollziehung des Mandats abzulegen, kraft dessen ihre Allerhöchsten Höfe den Deutschen Bund in der Holsteinischen Angelegenheit seither vertreten haben.

Sie beginnen die Erfüllung dieser Pflicht mit dem Ausdruck der Hoffnung, dass der Deutsche Bund durch die Beschlussnahme, welche die Gesandten in Antrag zu bringen angewiesen sind, den endlichen Abschluss der Streitigkeiten bewirken werde, die in den letzten Jahren unter dem Einflusse allgemeiner Erschütterungen selbst den Frieden zwischen dem Bunde und einem seiner Mitglieder gestört haben.

Der Friedensvertrag vom 2. Juli 1850 bot die Grundlage, auf welcher Oesterreich und Preussen es übernommen hatten,

[1]) Meddelt med Udenrigsministerens Tilladelse.

im Namen des Bundes und mit Vorbehalt seiner definitiven Beschlüsse die Erledigung der Angelegenheiten herbeizuführen.

Der Friedensvertrag erheischte die Wiederherstellung der rechtsmässigen Regierungsgewalt in Holstein und verwies die Entscheidung der Streitfragen, an denen in einer Zeit der Aufregung der Kampf sich entzündet hatte, von dem Felde der Waffen auf jenes der friedlichen, dem bestehenden Bundesverhältnisse entsprechenden Erörterung.

Unter Verweisung auf die zu einer eventuellen Execution bereitgestellten Bundestruppen, bewirkten daher die Commissäre Oesterreichs und Preussens die Einstellung der militärischen Maasregeln, übernahmen bis zur Beendigung der Intervention des Bundes, in Gemeinschaft mit dem landesherrlichen Commissär, die oberste Regierungsgewalt in Holstein im Namen des Landesherrn und im Auftrage des Deutschen Bundes, und sicherten dadurch die vertrags- und gesetzmässige Vollziehung des Art. IV. des Friedenstractats, welchem zufolge Seine Majestät der König von Dänemark, Herzog von Holstein, zur Wiederherstellung Seiner rechmässigen Autorität die Dazwischenkunft des Bundes in Uebereinstimmung mit dem Bundesrechte in Anspruch genommen hatte.

Wie bereits in der Bundestagssitzung vom 11. Juni 1851 Oesterreich und Preussen darzulegen in dem Falle waren, bezogen sich die wichtigeren Maassregeln der Bundescommissäre auf die Zurückziehung der Holsteinischen Truppen hinter die Eider, die Reduction der vorhandenen Streitkräfte, den Rücktritt der Statthalterschaft, die Auflösung der Landesversammlung, die Einsetzung einer obersten Civilbehörde, ferner auf den Ausspruch, dass die ohne landesherrliche Sanction erlassenen Gesetze als an sich gültig nicht anzuerkennen seien, und endlich auf die provisorische Bildung des Holsteinischen Bundescontingents.

Der Verlauf dieser Angelegenheiten im Einzelnen ergibt sich aus den von den Commissären aufgenommenen Protokollen, welche in das Archiv der hohen Bundesversammlung für

die Herren Bundestagsgesandten zur Einsicht niedergelegt worden und diesem Protokolle als Beilage angefügt sind.

Aber auch nach der Beseitigung des unberechtigten Widerstandes im Herzogthume Holstein blieb die Lösung der zwischen Dänemark und dem Deutschen Bunde entstandenen politischen Verwickelung von ernsten Schwierigkeiten umgeben, die erst nach längerer Zeit überwunden werden konnten.

Durch den Art. III. des Friedensvertrags waren beiden Theilen einfach die Rechte vorbehalten worden, die ihnen vor dem Kriege gegenseitig zustanden.

Der eigentliche Bestand dieser Rechte hatte aber schon vor dem Ausbruche des Krieges zu vielfachen Erörterungen Anlass gegeben und der schroffe Widerstreit entgegenstehender Ansichten war auch nach Beendigung des Kampfes unausgeglichen. Ja es war nicht zu verkennen, dass die Zustände, die vor dem Ausbruche des Kampfes bestanden hatten, nicht mehr unbedingt den Maasstab zur Regelung der mehrfach veränderten Verhältnisse darbieten konnten. Es bedurfte unter solchen Umstände des beharrlichsten Willens der drei bei der Verhandlung betheiligten Höfe, um das Ziel der Versöhnung auf dem Boden der Verträge, der wirklich begründeten Rechte und der wahren Interessen beider Theile zu erreichen.

Der erste zu diesem Zwecke unternommene Versuch führte nicht zum Erfolge.

Das Manifest Seiner Königlich Dänischen Majestät vom 14. Juli 1850 hatte die Absicht ausgesprochen, achtbare Männer aus allen Theilen der Monarchie zu berufen, um ihre Meinung über die Verhältnisse des Herzogthums Schleswig zu dem Königreiche Dänemark einer Seits und dem Herzogthume Holstein anderer Seits zu hören. Später, nach der Unterwerfung Holsteins, liess die Regierung Seiner Majestät einen der Versammlung der Notabeln vorzulegenden Plan der künftigen Organisation der Dänischen Monarchie den Cabineten von Wien und Berlin durch eine eigene Sendung zur Kenntniss bringen. Dieser Plan beruhte in einzelnen seiner Bestimmungen

auf dem erkennbaren Bestreben, Schleswig mit dem eigentlichen Königreiche Dänemark enger als bisher und namentlich durch eine auf Holstein sich nicht erstreckende constitutionelle Verbindung zu vereinigen. Da es indessen nur wünschenswerth und für die Aufhellung der Verhältnisse förderlich erscheinen konnte, die Stimmen einsichtsvoller Männer aus allen Theilen des Landes über den Organisationsvorschlag zu vernehmen, so billigten Oesterreich und Preussen, ohne auf die materiellen Bestimmungen desselben näher einzugehen, geschweige denn sich mit denselben einverstanden zu erklären, im Allgemeinen die Absicht, denselben einer unparteiisch zusammengesetzten Notabelnversammlung vorzulegen, indem sie überdies mittelst ausdrücklicher Verwahrungen die Geltendmachung der Gesetze und Beschlüsse des Bundes sich vorbehielten.

Die Ergebnisse der hierauf im Monat Mai 1851 in Flensburg stattgehabten Berathungen der Notabeln waren aber nicht von der Art, dass die Regierung sich bewogen gefunden hätte, zur Ausführung des vorgelegten Organisationsplanes zu schreiten.

Dagegen liess sie auf die Vorstellungen, welche die Höfe von Wien und Berlin wegen einstweiliger Wiederherstellung des Zustandes vor dem Kriege an sie gerichtet hatten, an diese Höfe unterm 26. August v. J. eine förmliche Erklärung ergehen, des Inhalts:

„Dass Seine Majestät, nach erfolgter Rückgabe der vollen landesherrlichen Gewalt in Allerhöchstdero Hände, das Herzogthum Holstein nach den rechtlich bestehenden Gesetzen zu regieren gesonnen, auch fest entschlossen seien, Veränderungen in der Verfassung dieses Herzogthums nur auf verfassungsmässigem Wege einzuführen, so wie Allerhöchstdieselben selbstverständlich auch das Verhältniss Holsteins zum Deutschen Bunde und die letzterem aus diesem Verhältniss erwachsenden Rechte und Befugnisse nie aus den Augen verlieren werden.“

Oesterreich und Preussen, die in dieser Erklärung ein werthvolles Unterpfand der Absichten des Königs nicht verkennen konnten, hielten sich gleichwohl für verpflichtet, durch ihre weiteren wohlwollenden Rathschläge der Dänischen Regierung eine gleichmässige Beachtung der Institutionen und der selbstständigen Stellung aller Theile der Monarchie anzuempfehlen, da nach der Ueberzeugung der Deutschen Mächte nur auf dieser Grundlage eine lebenskräftige Verbindung der unter dem Scepter des Königs vereinigten Lande unter sich und zugleich eine in jeder Hinsicht befriedigende Verständigung mit dem Deutschen Bunde in das Werk gerichtet werden konnte.

Diese auch von anderen auswärtigen Mächten unterstützten Rathschläge erfuhren von Seiten Seiner Majestät des Königs von Dänemark und Seiner Räthe eine ernste und gewissenhafte Würdigung und veranlassten während der letzten Monate des vorigen Jahres lebhafte mündliche und schriftliche Unterhandlungen zwischen den drei betheiligten Cabineten. Seine Majestät gewannen im Verlaufe derselben die Ueberzeugung, dass die Krone, um mit Sicherheit und Würde den künftigen Gang der öffentlichen Angelegenheiten festzustellen und dessen Einhaltung, so weit dabei die Verhältnisse zu Deutschland in Betracht kamen, in den Augen der Deutschen Mächte zu verbürgen, nicht länger ausschliesslich von Ministern berathen bleiben könne, die dem Dänischen Reichstage verantwortlich sind, sondern, dass für die Angelegenheiten, die sich auf das Ganze der Monarchie erstrecken, die Ernennung eines Gesammt-Staatsrathes unerlässlich geworden sei.

Der hierauf gerichtete Entschluss des Königs hatte bald ein hinreichendes Einverständniss der drei Regierungen über alle wesentlichen Fragen im Gefolge.

Die Allerhöchste Bekanntmachung Seiner Majestät am 28. Januar d. J. wird hoher Bundesversammlung von der Königlich Dänischen, Herzoglich Holstein-Lauenburgischen Gesandtschaft vorgelegt werden. Ihrer Seits sind die Gesandten

von Oesterreich und Preussen zu der Erklärung angewiesen, dass diese Bekanntmachung in denjenigen ihrer Verfügungen, die sich auf die zwischen Dänemark und dem Deutschen Bunde streitig gewesenen Fragen beziehen, den Ausdruck der Verständigung enthält, zu welcher die im Namen des Bundes handelnden Allerhöchsten Höfe mit der Königlich Dänischen Regierung sich geeinigt haben.

Die Gesandten haben ferner hoher Bundesversammlung die zu Kiel am 18. Februar und zu Rendsburg am 21. Februar vollzogenen Protokolle zu übergeben, inhaltlich welcher die Bundescommissäre unter Hinweisung auf die Allerhöchste Bekanntmachung vom 28. Januar d. J. und mit Vorbehalt der definitiven Genehmigung des dadurch bewirkten Einverständnisses durch den Deutschen Bund, die volle Zurücklegung der Regierungsgewalt in Holstein in die Hände Seiner Majestät des Königs bewirkt und den Rückzug der Bundestruppen aus dem Herzogthume angeordnet haben.

Ohne dass an den landesherrlichen Rechten des Königs von Dänemark so wenig wie an dem Inhalte der Bundesgesetze bei diesem Anlasse eine Aenderung hätte getroffen werden sollen oder können, bestand doch allseitiges Einverständniss darüber, den bisher aus Oesterreichischen und Preussischen Truppen bestehende Theil der Besatzung der Stadt und Festung Rendsburg durch Bestandtheile des Holstein-Lauenburgischen Bundescontingents zu ersetzen, wie dieses die Dänische Regierung bereits den Höfen von Wien und Berlin in ihren dorthin gegebenen Erklärungen als von selbst in ihrer Absicht gelegen bezeichnet hatte.

Bei der Prüfung der einzelnen, der Competenz der hohen Bundesversammlung unterliegenden Bestimmungen der Königlich Dänischen Bekanntmachung vom 28. Januar d. J. werden die Deutschen Regierungen — das ist die feste Zuversicht Oesterreichs und Preussens — nicht den Maasstab der Aufregung, wie sie sich in einer tiefbewegten Zeit, namentlich auch in Bezug auf die vorliegenden Frage geltend gemacht, sondern

den der ruhigen Würdigung wirklicher Rechte und gegebener Verhältnisse anlegen.

Es wird also darauf ankommen, die Verhandlungen nach ihrer Lage vor der angedeuteten Epoche in's Auge zu fassen.

In ihrem Beschlusse vom 17. September 1846 hatte die Bundesversammlung die vertrauensvolle Erwartung ausgesprochen: „Seine Majestät der König von Dänemark, Herzog von Holstein und Lauenburg, werde bei endlicher Feststellung der in dem offenen Briefe vom 8. Juli jenes Jahres besprochenen Verhältnisse die Rechte Aller und Jeder, insbesondere aber die des Deutschen Bundes, erbberechtigter Agnaten und der gesetzmässigen Landesvertretung Holsteins beachten."

Auf einer Prüfung bestrittener Rechte oder auch nur der Zuständigkeit des Bundes zu ihrer Entscheidung beruhte dieser Ausspruch nicht. Wie das damals erstattete Commissionsbedenken zeigt, enthält der Beschluss einfach eine Berufung auf die am 7. desselben Monats von der Königlich Dänischen Regierung gegebenen Aufklärungen, durch welche die Bundesversammlung, die Geltendmachung ihrer Competenz sich vorbehaltend, für die Gegenwart jede Beschwerde als beseitigt erachtete.

Durfte hiernach die Bundesversammlung darauf zählen, dass die Königlich Dänische Regierung nicht nach blosser Willkühr eine von jenen Aufklärungen abweichende Richtung einschlagen werde, so war auf der anderen Seite anzuerkennen, dass die Erklärung vom 7. September 1846 die damaligen Verhältnisse der Dänischen Monarchie und insbesondere die unumschränkte, in den verschiedenen Landestheilen nur an den Beirath der Stände gebundene Regierungsgewalt des Königs zur Voraussetzung hatte und dass sie nicht die Wirkung haben konnte, noch sollte, unzweifelhafte Souveränitätsrechte, über die verfassungsmässige Competenz des Bundes hinaus, durch bestimmte von dem Wechsel der Umstände und den späteren Ereignissen unabhängige Verbindlichkeiten zu beschränken.

Die Gemeinschaft der öffentlichen Rechtsverhältnisse der Herzogthümer war in der gedachten Erklärung zwar ganz so, wie sie damals innerhalb des Gesammtverbandes der Monarchie als Regel bestand, nicht aber als ein grundgesetzliches Recht der Herzogthümer anerkannt worden.

Diese Erwägungen lassen sich bei Beurtheilung derjenigen Bestimmungen der Königlichen Bekanntmachung nicht abweisen, wonach es bei der in den letzten Jahren erfolgten Einführung einer gesonderten Verwaltung für jedes der Herzogthümer Holstein und Schleswig belassen bleiben, und wegen definitiver Beschränkung des übrigens erst seit 1834 den Herzogthümern gemeinsamen Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Oberappellationsgerichts auf die Herzogthümer Holstein und Lauenburg den nächsten Versammlungen der Provinzialstände ein Gesetzentwurf zur Begutachtung vorgelegt werden soll.

In allen übrigen Punkten beruht die Königliche Bekanntmachung vom 28. Januar d. J., in so weit sie die Herzogthümer Holstein und Lauenburg angeht, wesentlich auf der Grundlage des Zustandes vor dem Kriege.

Wenn Seine Majestät der König als das Ziel seiner Bestrebungen die ungeschmälerte Erhaltung der Dänischen Monarchie und die Verbindung ihrer einzelnen Theile zu einem wohlgeordneten Ganzen verkündet, so steht diese Erklärung mit allen früheren der Königlichen Regierung, und namentlich mit jener vom 7. September 1846, im vollen Einklange.

Die verfassungsmässigen Rechte und Befugnisse des Bundes hinsichtlich Holsteins und Lauenburgs als Deutscher Bundeslande sind in der Königlichen Bekanntmachung ausdrücklich gewahrt.

Der Deutschen und der Dänischen Nationalitet in dem Herzogthume Schleswig wird völlig gleiche Berechtigung und kräftiger Schutz zugesichert.

Die rechtlich bestehende und nach dem Grundsatze des Art. 56 der Wiener Schlussacte nur auf verfassungsmässigem Wege abzuändernde Wirksamkeit der Holsteinischen Provinzial-

stände und der Lauenburgischen Ritter- und Landschaft wird wieder in das Leben gerufen.

In der Anerkennung der selbstständigen und gleich berechtigten Stellung der verschiedenen Bestandtheile der Monarchie, deren keiner dem anderen untergeordnet oder einverleibt ist, stimmt die Bekanntmachung vom 28. Januar namentlich mit der früheren Königlichen Verkündigung vom 14. Juli 1850 überein, mit welcher letzteren die Zusage erneuert wurde, dass eine Incorporation des Herzogthums Schleswig in das Königreich Dänemark nicht stattfinden soll.

Mit Rücksicht auf die vorstehend dargelegten Betrachtungen und Erwägungen überlassen sich die Regierungen von Oesterreich und Preussen, wie bereits im Eingange dieses Vortrags ausgesprochen ist, der Hoffnung, dass, gleich ihnen, auch ihre hohen Bundesgenossen in der Königlichen Bekanntmachung vom 28. Januar d. J. eine zufriedenstellende Lösung der durch Art. III. des Friedensvertrags vorbehaltenen Fragen erblicken werden.

Ein fernerer Auftrag, dessen die Gesandten sich hiermit entledigen, geht dahin, den Schlussbericht der Deutschen Mitglieder der nach Art. V. des Tractats ernannten Grenzregulirungs-Commission, d. d. Rendsburg den 3. December 1851, welchem Berichte sämmtliche Protokolle und Verhandlungen dieser Commission beiliegen, nebst einem Nachtrage, d. d. 7. d. M., hoher Bundesversammlung zu übergeben. Da eine Verständigung über die sich entgegenstehenden geschichtlichen und rechtlichen Ausführungen der Deutschen und Dänischen Mitglieder dieser Commission innerhalb derselben nicht zu erreichen war, und die Deutschen Commissäre sich daher darauf beschränken mussten, ihrem Schlussberichte einen Vorschlag zur Regulirung der Grenze auf dem Wege des Vergleichs beizugeben, so wird die streitige Grenzfrage, deren Entscheidung übrigens durch keinen der seitherigen Vorgänge weder nach der einen noch nach der anderen Seite hin präjudicirt wird, falls nicht Vergleichsvorschläge zum Ziele führen, kaum auf

andere Art, als durch den Schiedsrichterspruch einer dritten unparteiischen Regierung zum Austrag gebracht werden können.

Da es aber den Regierungen von Oesterreich und Preussen bekannt ist, dass Vorschläge in dieser Angelegenheit von Seiten Seiner Majestät des Königs von Dänemark, Herzogs von Holstein, als des bei dieser Frage zunächst betheiligten souverainen Bundesfürsten, zu erwarten stehen, so dürfte es in jeder Beziehung am angemessensten erscheinen, die Ernennung eines Ausschusses zur Prüfung der über die Grenzberichtigung erwachsenen Protokolle und Verhandlungen bis dahin auszusetzen, dass demselben zugleich diese Vorschläge, welche die Königliche Regierung in möglichst kurzer Frist zu übergeben gewiss bedacht sein wird, zur Begutachtung überwiesen werden können.

Die Gesandten von Oesterreich und Preussen schliessen die gegenwärtige Darlegung, indem sie den Antrag stellen:

Hohe Bundesversammlung wolle

1) die Bestimmungen der am 28. Januar d. J. erlassenen Bekanntmachung Seiner Majestät des Königs von Dänemark, Herzogs von Holstein und Lauenburg, so weit dieselben die Angelegenheiten der Herzogthümer Holstein und Lauenburg betreffen, auch nach Lage der Sache der verfassungsmässigen Prüfung und Beschlussfassung des Deutschen Bundes unterliegen, als den Gesetzen und Rechten des Bundes entsprechend anerkennen, und der sonach von Seiner Majestät dem Könige im Einverständnisse mit den im Namen des Bundes handelnden Regierungen von Oesterreich und Preussen bewirkten Beilegung der seitherigen Streitigkeiten zwischen Dänemark und dem Deutschen Bunde die vorbehaltene definitive Genehmigung ertheilen;

Sie wolle

2) die Königlich-Dänische, Herzoglich-Holstein-Lauenburgische Gesandtschaft ersuchen, die gegenwärtige Verhandlung der Königlichen Regierung zur Kenntniss zu bringen, mit dem Beifügen, dass die Bundesver-

sammlung sich überzeugt halte, Seine Majestät werde auch in Zukunft über die Erhaltung und gedeihliche Ausbildung sowohl der gesetzlich bestehenden Einrichtungen seiner Deutschen Bundeslande, als auch der Stellung, die ihnen im Verbande mit den übrigen Theilen der Monarchie gebührt, in eben dem gerechten und versöhnlichen Geiste wachen, von welchem die Königliche Bekanntmachung vom 28. Januar d. J. Zeugniss gibt;

Endlich beantragen die Gesandten:

Hohe Bundesversammlung wolle

3) die den Regierungen von Oesterreich und Preussen übertragenen und nach dem Ablaufe der dafür bestimmten Frist seit der Erklärung beider Höfe in der Sitzung vom 6. September v. J. stillschweigend verlängerten Vollmachten in der Holsteinischen Angelegenheit mit der Fassung der so eben in Vorschlag gebrachten Beschlüsse als erloschen betrachten.

Dänemark wegen **Holstein** und **Lauenburg**. Der Gesandte erlaubt sich, unter Bezugnahme auf den eben vernommenen Vortrag der Allerhöchsten Höfe von Wien und Berlin, hoher Bundesversammlung die darin erwähnte, unterm 28. Januar d. J. von seinem Souverän erlassene Allerhöchste Bekanntmachung hieneben zu überreichen.

Hohe Versammlung wolle daraus des Weiteren entnehmen, auf welchen Grundlagen und in welchem Geiste Seine Majestät der König die Bewahrung, Wiederherstellung und gedeihliche Ausbildung sowohl der alle Theile der Monarchie umfassenden als der für ihre einzelnen Theile überlieferten Institutionen in's Leben zu führen beabsichtigen.

Wenn in diesem Sinne sofort über den Wirkungskreis und die Verantwortlichkeit der unter dem Vorsitze Seiner Majestät des Königs den Geheimen-Staatsrath bildenden Minister, diejenigen Anordnungen getroffen wurden, für welche die thunliche Bewahrung und Wiederherstellung der den einzelnen

Theilen der Monarchie eigenthümlichen Verhältnisse, so wie der in den auswärtigen und Finanzverhältnissen, wie für Land- und Seemacht überlieferten Einheit maasgebend waren, so ist zugleich eine weitere Fortbildung und Entwickelung der näher benannten Institutionen auf verfassungsmässigem Wege zugesichert und in ihren leitenden Grundzügen angegeben.

Indem hiemit den Rechten der Krone wie der Unterthanen, namentlich auch der Holsteinischen Provinzialstände und der Lauenburgischen Ritter- und Landschaft, eine erneute Grundlage zu Theil wird, welche alle Interessen in versöhnender Berücksichtigung umfasst, und unter göttlichem Beistand für alle Zukunft Recht und Eintracht sicher stellt, wolle hohe Versammlung ferner den Worten wie dem Geist der mehrgedachten Bekanntmachung die Versicherung entnehmen, dass alle Seiner Majestät dem Könige hinsichtlich der Herzogthümer Holstein und Lauenburg durch die Bundes-Grundgesetze überkommenen Verpflichtungen zu jeder Zeit den Gegenstand vollständiger Erfüllung bilden werden.

Indem Allerhöchstdieselben endlich dem Gesandten zu befehlen geruht haben, an diese Versicherung und die Erklärung des Einverständnisses mit den von den Allerhöchsten Höfen von Wien und Berlin so eben hoher Versammlung vorgelegten Anträgen auch Allerhöchstdero aufrichtigsten Dank für die Sorgfalt zu knüpfen, welche von dem Durchlauchtigsten Bunde, im Einklang mit den beiderseitigen Rechten und mit der allgemeinen Wohlfahrt, der Verwirklichung des Berliner Friedens geschenkt worden ist, begrüssen Seine Majestät in deren Ergebnissen um so lieber ein Pfand fest begründeter Eintracht und aufrichtigen Vertrauens, als es Allerhöchstihnen eine hochwillkommene Pflicht ist und sein wird, in offenem Zusammenwirken mit Ihren erhabenen Bundesgenossen der Erhaltung dieses Vertrauens wie den gemeinsamen Interessen jede Förderung und Befestigung nach besten Kräften zuzuwenden.

II.

Aflösningen af Sund- og Belttolden m. m.

(Aktstykker trykte som Manuscript for Medlemmerne af Rigsraadet 1857 og meddelte her med Udenrigsministerens Tilladelse.)

I.

Note fra den herværende Nordamerikanske Ministerresident, Hr. Bedinger, til Udenrigsministeren.

De Forenede Staters Gesandtskab, den 14de April 1855.

Min Herre!

Jeg har den Ære at meddele Dem, at jeg af Præsidenten for de Forenede Stater har erholdt Paalæg om at tilkjendegive Deres Excellence og gjennem Deres Excellence Hans Majestæt Kongen af Danmarks Regjering, at de Forenede Stater, efter Forløbet af 1 Aar fra Datum af nærværende Meddelelse, ville betragte den mellem Danmark og dem under 26de April 1826 afsluttede „Almindelige Venskabs-, Handels- og Skibsfarts-Convention“ som endelig ophævet, og at de i samme indeholdte Bestemmelser saaledes, efter det angivne Tidsforløb, ikke ville være bindende for vor Regjering.

Denne Meddelelse er bleven foranlediget ved den Samtale, jeg for nylig har havt med Deres Excellence angaaende Sund-told-Afgifterne Den meget bestemte og positive Maade, paa hvilken det behagede Deres Excellence at udtale, at Danmark aldrig vil give sit Samtykke til, uden noget Vederlag at gjøre Afkald paa bemeldte, de Forenede Staters Handel paahvilende Afgifter, har ikke tilladt mig at følge nogen anden Fremgangsmaade. Men ved at gjøre dette Skridt er jeg af Præsidenten bleven specielt instrueret om, for Deres Excellence at udtale hans oprigtige Beklagelse af den Nødvendighed, der

har bragt ham til at opsige en Convention, som for begge Parter har været saa fordelagtig.

Deres Excellence vil tillade mig at udtale det Haab, at Danmark forinden Udløbet af det nu begyndende Aar indseer Retfærdigheden og Hensigtsmæssigheden af at tillade de Forenede Staters frie Skibe i aaben Sø at forfølge deres Handels-Foretagender uden at erlægge Afgifter til nogen fremmed Magt eller af denne at blive anholdt. Jeg skal vedblive at nære dette Haab til den sidste Time af det for Conventionens Varighed fastsatte Tidsrum, ja endog længere.

Jeg beder Deres Excellence at ville snarest muligt anerkjende Modtagelsen af denne Note og benytter denne Leilighed til for Deres Excellence at gjentage Forsikkringen om min oprigtige Agtelse.

(undertegnet) **Henry Bedinger.**

2.

Note fra Udenrigsministeren til Herr Bedinger, d. d. 17de April 1855.

Overensstemmende med det Ønske, De har udtalt for mig den 14de ds., har jeg den Ære at underrette Dem om, at jeg samme Dag, den 14de April d. A., har modtaget Deres Meddelelse, som indeholder den Tilkjendegivelse, at de Forenede Staters Præsident har udtalt Opsigelsen af den Venskabs-, Handels- og Skibsfarts-Convention, som den 26de April 1826 blev sluttet mellem Danmark og de Forenede Stater for et Tidsrum af 10 Aar og 12 Maaneder efter skeet Opsigelse. Jeg deler, min Herre, med fuldkommen Oprigtighed Deres Beklagelse over at see en Tractat ophøre, der saalænge har været til Bedste

for de Forenede Staters Beboere ligesaavel som for Kongen, min ophøiede Herres, Undersaatter; men det er mig paalagt at bemærke for Dem, min Herre, at min Regjering ikke er istand til at gjøre sig Rede for det Forhold, som de Forenede Staters Regjering opstiller mellem Ophævelsen af Sundtolden og den ovenomtalte Convention, der vel bestemmer Satserne for Sundtoldens Opkrævning af de amerikanske Skibe, men hvoraf iøvrigt selve Toldens Existents og Retstitel ere lige uafhængige. Da imidlertid de Forenede Staters Regjering har taget Initiativet til Opsigelsen af Conventionen, troer Kongen, min ophøiede Herres, Regjering sig berettiget til det Haab, at der vil blive gjort den Forslag i den Hensigt at bane Veien til Afslutningen af en ny Tractat, der vilde være istand til uantastet at opretholde de Handelsforhold, der hidtil saa lykkeligt have bestaaet mellem begge Nationer, og iligemaade forebygge den ligesaa fortrædelige som uundgaaelige Følge af den nuværende Tractats definitive Udløb, hvilken vilde bestaae i, at de Forenede Staters Skibe paa deres Fart gjennem Sundet og Belterne maatte behandles paa lige Fod med de ikke begunstigede Nationer. Modtag o. s. v.

(undertegnet) v. **Scheele.**

3.

Memoire overleveret de fremmede Cabinetter i October Maaned 1855.

Den Told, som den Danske Krone hæver af Skibe og Ladninger, der gaae gjennem Sundet og Belterne, er alt for længere Tid siden bleven gjort til Gjenstand for voldsomme Angreb, og disse have afstedkommet en saa meget mere haardnakket Agitation, som de ofte havde politiske Maal og Hensigter og altid vare byggede paa falske og forvanskede Be-

greber, saavel om den Rettighed, i Kraft af hvilken Tolden oppebæres, som om Maaden, hvorpaa Danmark udøver denne Ret. Da Sagens sande Sammenhæng kun var bekjendt for dem, hvem det ikke var magtpaaliggende at give en rigtig Fremstilling deraf, saa henledes den almindelige Opmærksomhed ganske naturlig fortrinsviis paa de Forpligtelser, som Toldens Oppebærelse paalægger det handlende Publikum, medens Ingen tog Hensyn til de talrige Etablissementer af alle Slags, hvorved Danmark stadigt har søgt at lette Skibsfarten i Østersøen og at simplificere Expeditionen ved Øresunds Toldkammer. Selve Regjeringerne vare, om de end altid respecterede den Ret, som Danmark endnu havde tilbage efter saa mange Offre for den almindelige Fred, som oftest og af Grunde, hvis Vægt man maaskee i vore Dage ikke kan skjule for sig selv, ude af Stand til fra Danmark at afværge Virkningerne af en Agitation, hvis Uretfærdighed og Grundløshed de dog maatte erkjende.

Danmarks Bestræbelser for at møde denne Agitation førte i Begyndelsen af den nu regjerende Konges høisalige Forgænger Christian den Ottendes Regjering til en Underhandling mellem Danmark, England og Sverrig, hvis Resultat blev en Revision af den gamle Øresundstarif, og ved denne Forholdsregel opnaaedes en midlertidig Hvile.

Imidlertid havde den Danske Regjering maattet forudsee, at det ikke vilde vare længe, før Agitationen blev fornyet, og med denne Mulighed for Øie havde Kong Christian den Ottende allerede paatænkt, ikke at lade det forblive ved den Revision, hvortil han i de Handlendes Tarv havde besluttet sig, men derimod at lade, med kortere eller længere Mellemrum, indtræde yderligere Modificationer i Tarifen, for at Tolden altid kunde vedblive at staae i samme Forhold til den toldpligtige Vare.

Det er ikke den Danske Regjerings Skyld, at Kong Christian VIII. Hensigt ikke allerede er bleven iværksat. I Overensstemmelse med denne oplyste Monarchs Idee havde

Regjeringen allerede for længere Tid siden begyndt de fornødne Forarbeider for en ny Revision af Tarifen; men da den afdøde Konges Hensigter skulde udføres, blev Danmark, meget mod sin Villie og formedelst uforudseelige Begivenheder, indviklet i en Krig, som nødvendigviis maatte optage hele Regjeringens Opmærksomhed og heller ikke tilstedede de fra enhver Reduction af den gjældende Tarif uadskillelige Offre. — Efter Fredens Slutning led Landet endnu under de uundgaaelige Følger af de indre Rystelser, som Krigen nødvendig havde maattet give Næring, og til de Vanskeligheder, der saaledes omgave Regjeringen, kom endelig den nærværende Krig mellem Rusland paa den ene og Frankrig og England paa den anden Side.

Hvis det kom an paa den Danske Regjering, vilde den sandelig ikke, til at gjenoptage Sundtoldspørgsmaalet, vælge et Tidspunkt som det nærværende, hvor de to Magter, som ere mest interesserede i dette Spørgsmaal, staae fjendtligt ligeoverfor hinanden. Men den Stilling, som er bleven Danmark beredt, levner det ingen anden Udvei.

Af alle Regjeringer ere de Forenede Amerikanske Stater den eneste, som nogensinde har bestridt Danmarks Adkomst til at oppebære Sundtolden. Det er ganske nyligt, at de Forenede Stater have udtalt sig bestemt i denne Retning; thi skjøndt det billigviis maa erkjendes, at disse Stater i de sidste Aar flere Gange have ladet sig mærke med, at de med Hensyn til Sundtolden ikke vare tilsinds at følge det i Europa almindeligt gjældende internationale System, indeholder dog den Bestemmelse, som med Hensyn til Sundtolden findes i Venskabs-, Handels- og Skibsfarts Conventionen af 26de April 1826 mellem Danmark og de Forenede Stater, ligesaavel som tilsvarende Artikler i lignende Conventioner og Tractater mellem Danmark og andre Magter, snarere en formelig Anerkjendelse end en Anfægtelse af den omhandlede Ret.

Ved en Note af 14de April sidstleden har de Forenede

Staters Minister-Resident i Kjøbenhavn opsagt den ovenanførte Convention, der er den eneste skrevne Overenskomst mellem Danmark og Amerika, der udtrykkeligt nævner Sundtolden, og ved denne Leilighed har bemeldte diplomatiske Agent tillige udtalt det Haab, at Danmark, før Tractatens Udløb, det vil sige før 14de April 1856, vilde erkjende det Retfærdige og Passende i at tillade amerikanske Skibe at forfølge deres Handelsvirksomhed paa Havet, uden at betale Afgift til Nogen eller at standses af nogensomhelst Magt.

Det Maal, som de Forenede Stater have havt for Øie ved at opsige deres Handelsconvention med Danmark, har altsaa været, at frigjøre amerikanske Skibe for Erlæggelsen af Sundtold. Det er ikke nødvendigt her at undersøge, hvorvidt denne Hensigts Iværksættelse er den logiske Følge af en Conventions Udløb, der kun nævner den omhandlede Told for, med Hensyn til dens Erlæggelse, at tilsikkre amerikanske Skibe privilegeret Behandling i Stedet for den uprivilegerede Behandling, som tidligere blev dem tildeel. Danmark ønsker at afholde sig fra enhver saadan Discussion; det af de Forenede Stater foretagne Skridt er her ikkun blevet omtalt for at betegne den Stilling, som, efter hvad ovenfor er bemærket, er bleven Danmark beredt.

Denne Stilling indvirker i en dobbelt Retning paa den Danske Regjerings Beslutninger. Thi efter Opsigelsen af Conventionen af 26de April 1826, eller rettere efter de Forenede Staters Erklæring, at ville frigjøre amerikanske Skibe for Erlæggelsen af Sundtold, kan den Danske Regjering, hvis den ligeoverfor denne Erklæring ikke vil holde sig alene til det Svar, som den alt har givet derpaa, ikke blot ikke opsætte til en senere Tid at tage de Forholdsregler, som Omstændighederne maatte tilraade, men det er ved samme Leilighed ogsaa blevet tvivlsomt, om de Skridt, som man med Hensyn til Sundtolden havde isinde at gjøre forinden den ovenomtalte Erklæring, nu vilde være tilstrækkelige til at forekomme Forviklinger og Rivninger, hvis naturlige Følger muligt kunde overskride Grænd-

serne for en Discussion mellem Danmark og de Forenede Stater. Naar det kun kom an paa den, vilde den Danske Regjering bestemme sig til en Revision af Sundtoldtarifen, fornemmelig af den Grund, at denne Foranstaltning kunde træffes uden Deeltagelse af nogen fremmed Magt, og den er overbeviist om, at en efter Varernes nærværende Priser nedsat og fastsat Tarif vilde være egnet til at gjøre de Handlendes billige Ønsker Fyldest. Men den omhandlede Erklæring godtgjør ikke alene, at en stor Magt, med hvilken Danmark ønsker vedblivende at staae i god Forstaaelse, ikke vilde være tilfredsstillet ved en Revision, men det er ogsaa efter den nævnte Erklæring blevet meer end sandsynligt, at andre Magter, hvis Meninger og Ønsker have det samme Krav paa at tages i Betragtning, heller ikke vilde være tilbøielige til i denne Forholdsregel at see en passende Udvei.

Under disse Omstændigheder har den Danske Regjering besluttet sig til at forelægge de i Sundtolden interesserede Magter et Forslag af en anden Art. Den haaber, at den foreslaaede Plan maa kunne anstaae Magterne ligesaa vel, som den veed, at den maa stemme med Handelens og Skibsfartens Tarv i det Hele taget; den haaber navnlig, at de Forenede Stater af Amerika i denne Fremgangsmaade fra dansk Side ville see et Beviis paa Danmarks Tilbøielighed til saa meget som muligt at bringe sine Interesser i Samklang med Amerikas, og især at undgaae en ubehagelig Discussion, ja maaskee en Conflict med dette Land, for hvilket Danmark nærer fortjent Agtelse. Naar Danmark nu ikke troer at burde indlade sig paa en saadan Discussion, er dets Hovedgrund for ikke at indskrænke sig til den paatænkte Revision i Virkeligheden den, at det ikke finder en saadan Foranstaltning egnet til at tjene som Svar paa det af de Forenede Stater foretagne Skridt.

Idet den Danske Regjering saaledes, uden derfor at opgive Planen om en Revision, lægger den tilside, gaaer den ud fra den Forudsætning, at de andre Regjeringer, fordi Revisionen

ikke forekom dem egnet til at forebygge de Conflicter, som det gjælder om at undgaae, havde opfordret den til at forelægge dem andre Forslag, som, uden Skade for Danmarks Ret, vare bedre skikkede til at vinde de interesserede Parters Bifald. I Forkastelsen af Forslaget om en Revision ligger Erklæringen om, at det eneste Grundlag, paa hvilket man vil underhandle med Danmark, er en endelig Ordning af Sundtoldspørgsmaalet; og Opgaven bliver da at finde en Udvei, der bringer Tolden til aldeles at ophøre, uden at den Danske Krones Ret derved lider Afbræk. Dette dobbelte Resultat kan kun opnaaes ved en Capitalisation af Tolden, for een Gang for alle at frigjøre Handel og Skibsfart for Erlæggelsen deraf mod en billig Erstatning til Danmark.

Dette er altsaa den Ordningsmaade, som den Danske Regjering underkaster de i Sundtolden interesserede Magters Overveielse.

Men en saadan Ordning kan kun iværksættes ved en samtidig Samvirken fra alle de respective Magters Side. De formelige og positive Overenskomster mellem Danmark og de andre Magter med Hensyn til Sundtolden, tilstede ikke nogen særlig Affindelse i denne Henseende mellem Danmark og nogen anden Magt. Foruden denne Betingelse er der endnu en anden, som den Danske Regjering betragter som væsentlig, nemlig at det foreliggende Spørgsmaal bliver behandlet, ikke som et Handels- eller Penge-Spørgsmaal, men som et politisk Spørgsmaal; dette stemmer med Sundtoldens Historie og med den Rolle, som Tolden har spillet i Nordeuropas Politik; ellers vilde man heller ikke kunne give Underhandlingen den Holdning og Charakteer, som udfordres for at fjerne saadanne underordnede Spørgsmaal, der vel kunne være paa deres Plads i et reent commercielt og fiskalt Anliggende, men derimod ikke i et Arrangement, der skal tjene som Supplement til Fredstractater og Transactioner, hvorved den politiske Ligevægts System er blevet ordnet. Følgelig tillader den Danske Regje-

ring sig, idet den anbefaler sit Forslag til Cabinetternes velvillige Opmærksomhed, tillige at indbyde dem til snarest muligt at træde i Underhandling med den og at forsyne deres diplomatiske Agenter ved det Danske Hof med de fornødne Fuldmagter og Instructioner, eller ogsaa at sende særlige Commissairer til Kjøbenhavn for at aftale og istandbringe en endelig og almindelig Overenskomst saavel med Hensyn til den Erstatning, hvortil Danmark maatte ansee sig berettiget for de Tab, Toldens Ophør vilde medføre, som med Hensyn til den Beregningsmaade, der rettest maatte være at anvende for at finde og eventuelt bestemme det Forhold, hvori enhver af de respective Magter skulde bidrage til Erstatningen. Det var ønskeligt, at Underhandlingen kunde aabnes i November Maaned i indeværende Aar. Ved at udtale dette Ønske, har Regjeringen ikke blot Spørgsmaalets for Danmark paatrængende Natur for Øie, men ogsaa det Hensyn, at flere Magter, og navnlig saadanne, som paa Grund af deres geographiske Beliggenhed kunde finde dette Tidspunkt altfor nærliggende, ere saa lidt interesserede i Sundtolden, at de mulig ikke ville ansee det for nødvendigt fra Begyndelsen af at være repræsenterede paa de paatænkte Conferencer, eller maaskee turde foretrække ved Underhandlingen at lade sig repræsentere af en venskabelig Magt.

Valget af Staden Kjøbenhavn, som Stedet for Underhandlingen, er begrundet i den Omstændighed, at denne By er Centralpunctet for hele Administrationen, hvorved selvfølgelig Adgangen lettes til at erholde det Materiale og de Oplysninger, som man i Underhandlingens Interesse maatte ønske sig.

Den Danske Regjering miskjender ikke, at det Skridt, hvortil den har maattet beslutte sig, ikke er egnet til strax fra alle Sider at finde en lige gunstig Modtagelse; dette maa den oprigtig beklage, men ved Siden heraf hengiver den sig dog til det Haab, at man ikke vil dømme dens Forslag eller Fremfærd uden efter nøie Drøftelse, og med billigt Hensyn til

den Stilling, hvori Danmark befinder sig; den venter den samme Retfærdighed fra alle Sider og sætter sin Lid til den velvillige Stemning, hvorpaa Magterne ved andre Leiligheder have givet den saa mange Beviser. Fra sin Side lægger Regjeringen Haand paa Værket med den bedste Villie og gjennemtrængt af det oprigtige Ønske i Gjerningen at vise, at den i sidste Instants kun har en for Alle lige antagelig Ordning for Øie.

Det staaer nu kun tilbage at tilføie nogle almindelige Bemærkninger om Maaden for Iværksættelsen af Planen om en Capitalisation.

Det er ikke første Gang, at denne Plan er bleven drøftet; uagtet den af den Danske Regjering aldrig formelig er bleven Magterne i Almindelighed foreslaaet, har den dog været Gjenstand for Forhandling med flere Cabinetter, og det tør derfor antages, at den i Principet ikke indeholder noget Nyt for de interesserede Magter, eller Noget, som trænger til detaillerede Forklaringer for at forstaaes. Det synes heller ikke for Øieblikket fornødent at underkaste de forskjellige Capitalisationsgrundlag, mellem hvilke man kunde vælge, en særlig Undersøgelse. Uagtet den Danske Regjering naturligviis skal bidrage sin Qvotapart til Capitalisationen. saa kan det ikke være dens Mening at ville foregribe de Forslag, som maatte opstaae eller blive fremsatte i Løbet af en Underhandling, hvori Afsendinge fra flere forskjellige Stater deeltage. Da dens Ønske kun gaaer ud paa at finde en for Alle lige antagelig Udvei, saa giver den, forudsat dette Maal opnaaes, ikke Fortrinet til nogen særlig Fremgangsmaade.

Imidlertid turde det maaskee ikke være overflødigt at meddele et Omrids af den Capitalisationsbasis, som den Danske Regjering maatte ansee for bedst svarende til de Indtægters Natur, om hvis Capitalisation der er Tale, og hvis Antagelse, efter dens Formening, vilde bringe den Qvotapart, som enhver af de respective Magter skulde erlægge, i det rigtigste Forhold til den af deres Skibsfart og Handel hævede Told.

Sund- og Belt-Tolden hæves deels af Skibene og deels af Ladningerne. Den sidste Told er den egentlige Sundtold, medens den første hovedsagelig omfatter Fyrpenge, Sportler o. s. v. Man har tidligere villet antage som udelukkende Basis for Capitalisationen de Sundet og Belterne passerende Skibes Nationalitet; men det er indlysende, at denne Plan vilde være intet mindre end retfærdig, eftersom det Antal af en given Nations Skibe, der passerer Sundet og Belterne, ingenlunde bestemmer den Quotadeel, som denne Nation i Virkeligheden bidrager til Sundtolden, der fornemmelig hæves af Ladningen. Denne Quotadeel vilde findes paa en med det sande Forhold bedre stemmende Maade, naar man tog til Grundlag Qvantummet af de Varer, der have passeret Sundet og Belterne. Ved Antagelsen af denne Basis kunde man t. Ex. komme overens om, at de respective Stater, Danmark derunder indbefattet, skulde deeltage i Capitalisationen i Forhold til det fra deres Havne til Østersøen gjennem Sundet og Belterne udførte, eller til det fra Østersøen ad den samme Vei til deres Havne indførte Qvantum Varer, og vice versa; og ved at combinere dette Grundlag med Skibenes Nationalitet, saaledes at det Erstatningsbeløb, som vilde være at erlægge til Danmark, blev, for den virkelige Sundtolds Vedkommende, beregnet efter Vareførselen, nemlig efter den directe Indførsel og Udførsel af Varer fra hver Stat gjennem Sundet og Belterne, og for Fyr- og andre Afgifters Vedkommende, efter Flaget, saa vilde man maaskee i det mindste tilnærmelsesviis opnaae en retfærdig og billig Afgjørelse af et Spørgsmaal, hvis tilfredsstillende Løsning bestandig vil frembyde de største Vanskeligheder.

Af de tvende hosføiede Tabeller angiver den ene Beløbet af den Told, som i Aarene 1851, 1852 og 1853 er bleven erlagt i Sundet og Belterne af hver enkelt Stats Skibe, og den anden Beløbet af den Told, som i samme Tidsrum er bleven erlagt af de i Østersøen indførte eller fra dette Hav udførte Varer.

Ved at meddele Cabinetterne disse Actstykker tør den Danske Regjering udtale det Haab, at de maae blive benyttede med den Discretion, som den omhandlede Sags delicate Natur udkræver.

4.

Resumé over Conferenceforhandlingen den 4de Januar 1856.

1856 den 4. Januar ere Sverrig og Norges, Frankrigs, Storbritanniens, Østerrigs, Preussens, Belgiens, Spaniens, Nederlandenes og Ruslands Repræsentanter traadte sammen med den af H. M. Kongen af Danmark udnævnte Commissair for at underhandle om en endelig Overenskomst angaaende Sund- og Belttolden.

Den Kgl. Commissair forelægger Repræsentanterne en Oversigt over Beløbet af de Afgifter, som de forskjellige Nationers Skibe have erlagt ved Farten gjennem Sundet saavel fra som til Østersøen og føier dertil en mundtlig Oplysning om hvad Skibene have betalt i Fyrpenge ved Farten gjennem Belterne.

Den Kgl. Commissair fremlægger endvidere en Oversigt over Beløbet af Afgifter erlagte af Ladninger ved Passagen gjennem Sundet saavel til som fra Østersøen og meddeler mundtlig en lignende Oplysning med Hensyn til Farten gjennem Belterne.

Den Kgl. Commissair foreslaaer:

1) Sund- og Belttoldens Afløsning som et Arrangement, han ansaae stemmende med Handelsverdenens Interesse, som vilde være Kongen, hans Herre, velkomment, og som derhos var at foretrække for en Tarifrevision;

2) At de Qvoter, som de resp. Stater vilde have at betale som Afløsning af de paa Skibene hvilende Afgifter, skulde beregnes efter Flaget;

3) At Afløsningsqvoterne for de paa Ladningerne hvilende Afgifter, saavel for Østersøstaterne som for de ikke ved Østersøen beliggende Stater skulde beregnes saaledes, at enhver af disse Stater betalte Halvdelen af Afgifterne paa de fra deres Havne gjennem Sundet eller Belterne udførte Varer, og Halvdelen af Afgifterne paa de gjennem Sundet eller Belterne i deres Havne indførte Varer.

De fremlagte Tabeller indeholde, som Exempel, Resultatet for hver enkelt Stat af den paa disse Systemer baserede Capitalisation efter en Rentefod af 4 pCt. (eller med Multiplicatoren 25).

Den Kgl. Commissair lover at drage Omsorg for, saasnart som muligt, at forsynes med bestemte Instructioner fra sin Regjering med Hensyn til det Beløb, der vil være at ansee som et billigt Vederlag for Sund- og Belttoldens Afløsning.

in fidem

Bluhme.

Tabel

Belöbet af de i Aarene 1851, 1852 og 1853 af enhver Nation erlagte Skibsafgifter (med Und

1. Staternes Navne.	Ved Udgaaende af Östersöen. 1851.	1852.	1853.	Gjennemsnitsbelöb for 1851—1853.	pCt. af Totalbelöbet.
	2.	3.	4.	5.	6.
Privilegerede:	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.
De forenede Stater af Amerika	1,108	630	811	850	0,595
Belgien	47	15	154	72	0,050
Bremen	247	220	312	260	0,183
Danmark	9,696	9,062	14,638	11,132	7,790
Storbritannien	37,725	29,555	37,008	34,762	24,326
Frankrig	2,344	2,500	2,746	2,530	1,770
Grækenland	〃	〃	18	6	0,004
Hamborg	702	500	732	645	0,451
Hannover	5,603	4,662	5,748	5,338	3,735
Nederlandene	15,520	12,930	14,566	14,338	10,033
Italien (Neapel)	302	392	404	366	0,256
Lybeck	1,029	1,154	1,124	1,102	0,771
Meklenborg	8,885	6,756	8,958	8,200	5,738
Norge	17,972	18,670	21,335	19,326	13,523
Oldenborg	1,601	1,142	1,574	1,439	1,007
Portugal	〃	15	122	46	0,033
Preussen	20,443	18,664	26,696	21,933	15,348
Rusland	8,038	7,034	10,328	8,467	5,925
Spanien	〃	40	31	24	0,017
Sverrig	11,249	11,964	12,950	12,054	8,435
Österrig	18	〃	〃	6	0,004
Ikke Privilegerede:					
Buenos Ayres	〃	〃	〃	〃	〃
Peru	〃	〃	17	6	0,004
Toscana	18	〃	〃	6	0,004
Totalsum	142,547	125,905	160,272	142,908	100,000

Conference af 4de Januar 1856.

A.

Skibe ved Udgaaende af og ved Indgaaende til Östersöen
tagelse af Copipenge og Böder).

Ved Indgaaende til Östersöen.					Begge Gjennemsnits-belöb tilsammen: 5 + 10.	(Multiplicator: 25) Capital.
1851.	1852.	1853.	Gjennemsnits-belöb for 1851—1853.	pCt. af Totalbelöbet.		
7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.
1,169	647	812	876	0,620	1,726	43,150
41	13	185	80	0,057	152	3,800
355	160	262	259	0,183	519	12,975
11,327	11,318	14,428	12,358	8,753	23,490	587,250
38,473	32,437	36,281	35,731	25,309	70,493	1,762,325
2,587	2,448	2,549	2,528	1,791	5,058	126,450
„	16	„	6	0,004	12	300
532	298	521	451	0,319	1,096	27,400
5,176	4,619	4,979	4,925	3,488	10,263	256,575
15,187	13,954	14,243	14,462	10,244	28,800	720,000
353	412	424	396	0,281	762	19,050
967	962	1,130	1,020	0,723	2,122	53,050
8,003	5,660	8,188	7,284	5,159	15,484	387,100
16,674	17,863	19,329	17,956	12,718	37,282	932,050
1,672	1,347	1,693	1,571	1,113	3,010	75,250
„	19	145	55	0,039	101	2,525
20,407	17,593	26,368	21,456	15,198	43,389	1,084,725
7,497	7,003	8,249	7,583	5,371	16,050	401,250
„	40	29	23	0,016	47	1,175
11,684	12,625	12,101	12,137	8,597	24,191	604,775
16	„	„	6	0,004	12	300
18	„	„	6	0,004	6	150
„	„	13	5	0,004	11	275
19	„	„	7	0,005	13	325
142,157	129,434	151,929	141,181	100,000	284,089	7,102,225

Conference af 4. Januar 1856.

Tabel B.

De Qvoter, som nedennævnte Stater ville have at betale, dersom Capitalisationen af Tolden skeer paa den Maade, at Östersöstaterne og de ikke ved Östersöen beliggende Stater betale, hver for sig, Halvdelen af de Afgifter, der hæves af de fra deres Havne gjennem Sundet udförte og Halvdelen af de Afgifter, der hæves af de i deres Havne gjennem Sundet indförte Varer.

Staternes Navne.	Afgifter af de til Östersöen indförte Varer. Halvdelen af Afgifterne paa Indförsel.	Afgifter af de til Östersöen indförte Varer. Halvdelen af Afgifterne paa Udförsel.	Afgifter af de fra Östersöen udförte Varer. Halvdelen af Afgifterne paa Udförsel.	Afgifter af de fra Östersöen udförte Varer. Halvdelen af Afgifterne paa Indförsel.	I det Hele. Gjennemsnitsbelöb.	I det Hele. pCt.	I det Hele. (Multiplic.: 25) Capital.
	Gjennemsnitsbelöb for 1851—53.		Gjennemsnitsbelöb for 1851—53.				
	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.
A. Östersöstater.							
Danmark	57,500	"	1,950	"	59,450	2,88	1,486,250
Sverrig	40,000	"	39,000	"	79,000	3,76	1,975,000
Rusland	348,850	"	268,950	"	617,800	29,37	15,445,000
Preussen	120,000	"	139,350	"	259,350	12,33	6,483,750
Meklenborg	5,000	"	10,250	"	15,250	0,72	381,250
Lybeck	5,000	"	750	"	5,750	0,27	143,750
Östersöen i Almindelighed	15,000	"	"	"	15,000	0,71	375,000
B. Stater, ikke beligg. ved Östersöen							
Vestindien	"	44,750	"	"	44,750	2,13	1,118,750
Ostindien	"	3,150	"	"	3,150	0,15	78,750
Danmark	"	300	"	1,125	1,425	0,07	35,625
Norge	"	15,750	"	9,525	25,275	1,20	631,875
Sverrig	"	7,075	"	3,350	10,425	0,50	260,625
Hamborg og Bremen	"	15,500	"	4,650	20,150	0,96	503,750
Storbritannien	"	291,400	"	319,825	611,225	29,06	15,280,625
Frankrig	"	43,400	"	32,250	75,650	3,60	1,891,250
Belgien	"	7,175	"	12,150	19,325	0,92	483,125
Nederlandene	"	36,000	"	39,150	75,150	3,57	1,878,750
Spanien, Portugal, Italien	"	47,825	"	8,825	56,650	2,69	1,416,250
De Forenede Stater af Amerika	"	32,325	"	12,825	45,150	2,15	1,128,750
Sydamerika	"	37,325	"	925	38,250	1,82	956,250
Andre Stater og Byer, ikke beligg. ved Östersöen	"	9,375	"	15,650	25,025	1,19	625,625
	591,350	591,350	460,250	460,250			
Totalsum	1,182,700		920,500		2,103,200	100	52,580,000

Conference af 4de Januar 1856.

Tabel C.

over Afgifterne af de fra Östersö-Stater eller Provindser udförte til Indförsel i Havne udenfor Östersöen bestemte Varer eller af de fra saadanne Havne kommende til Östersö-Staterne indförte Varer.

Staternes Navne.	Afgifter af Udförsel ved Udgaaende af Östersöen.					Afgifter af Indförsel ved Indgaaende i Östersöen.					I det Hele.		
	1851.	1852.	1853.	Gjennemsnitsbelöb for 1851-53.	pCt. af Totalbelöbet af Afgifter, hævede af de fra Östersöen udförte Varer.	1851.	1852.	1853.	Gjennemsnitsbelöb for 1851-53.	pCt. af Totalbelöbet af Afgifter, hævede af de til Östersöen indförte Varer.	Gjennemsnitsbelöbene tilsammen.	pCt.	(Multiplic.: 25.) Capital.
	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.		Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.		Rdlr.		Rdlr.
Danmark . . .	4,200	3,300	4,200	3,900	0,42	115,000	120,000	110,000	115,000	9,72	118,900	5,65	2,972,500
Sverrig	84,000	73,900	76,000	78,000	8,47	80,000	90,000	70,000	80,000	6,76	158,000	7,51	3,950,000
Rusland	505,400	442,900	665,400	537,900	58,44	697,000	688,100	708,000	697,700	58,99	1,235,600	58,75	30,890,000
Preussen	270,100	210,000	356,100	278,700	30,28	240,000	240,000	240,000	240,000	20,29	518,700	24,66	12,967,500
Meklenborg . .	22,000	19,100	20,400	20,500	2,23	8,000	12,000	10,000	10,000	0,85	30,500	1,45	762,500
Lybeck	2,000	1,500	1,000	1,500	0,16	11,000	10,000	9,000	10,000	0,85	11,500	0,55	287,500
Östersöen i Almindelighed	"	"	"	"	"	40,000	30,000	20,000	30,000	2,54	30,000	1,43	750,000
Totalsum	887,700	750,700	1,123,100	920,500	100	1,191,000	1,190,100	1,167,000	1,182,700	100	2,103,200	100	52,580,000

Tabel

over Afgifterne af de fra Östersöen til de ved dette Hav ikke saadanne Stater og Provindser

Staternes Navne.	Afgifter for Indförsel ved Udgaaende af Östersöen.				
	1851.	1852.	1853.	Gjennemsnitsbelöb for 1851—53.	pCt. af Totalbeløbet af Afgifter, hævede af de fra Östersöen udførte Varer.
	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	
Vestindien	"	"	"	"	"
Ostindien	"	"	"	"	"
Danmark	2,500	2,300	2,000	2,250	0,24
Norge	24,600	17,500	15,000	19,050	2,07
Sverrig	10,000	7,000	3,100	6,700	0,73
Hamborg og Bremen	11,800	8,600	7,500	9,300	1,01
Storbritannien	605,000	480,000	834,000	639,650	69,49
Frankrig	48,000	71,500	74,000	64,500	7,01
Belgien	22,000	19,500	31,500	24,300	2,64
Nederlandene	76,000	78,900	80,000	78,300	8,50
Spanien, Portugal, Italien	19,900	17,500	15,500	17,650	1,92
De forenede Stater af Amerika	21,000	17,500	38,500	25,650	2,78
Sydamerika	2,600	2,000	1,000	1,850	0,20
Andre ikke ved Östersöen liggende Stater og Byer	44,300	28,400	21,000	31,300	3,41
Totalsum	887,700	750,700	1,123,100	920,500	100

Conference af 4de Januar 1856.

D.

beliggende Stater eller Provindser indförte Varer, eller af de fra til Östersöen udförte Varer.

Afgifter for Udförsel ved Indgaaende til Östersöen.					I det Hele.		
1851.	1852.	1853.	Gjennemsnitsbelöb for 1851—53.	pCt. af Totalbeløbet af Afgifter, hævede af de til Östersöen indförte Varer.	Gjennemsnitsbelöbene tilsammen.	pCt.	(Multiplic.: 25.) Capital.
Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.		Rdlr.		Rdlr.
138,500	69,900	60,000	89,500	7,57	89,500	4,25	2,237,500
„	13,400	5,500	6,300	0,53	6,300	0,30	157,500
600	600	500	600	0,05	2,850	0,14	71,250
35,500	30,000	29,000	31,500	2,66	50,550	2,40	1,263,750
18,500	13,000	11,000	14,150	1,20	20,850	0,99	521,250
30,000	30,000	33,000	31,000	2,62	40,300	1,92	1,007,500
558,500	590,000	600,000	582,800	49,28	1,222,450	58,12	30,561,250
85,400	85,000	90,000	86,800	7,34	151,300	7,19	3,782,500
11,000	18,000	14,000	14,350	1,21	38,650	1,84	966,250
80,000	79,000	57,000	72,000	6,09	150,300	7,15	3,757,500
97,000	100,000	90,000	95,650	8,09	113,300	5,39	2,832,500
44,000	60,000	90,000	64,650	5,47	90,300	4,29	2,257,500
69,000	80,000	75,000	74,650	6,31	76,500	3,64	1,912,500
23,000	21,200	12,000	18,750	1,58	50,050	2,38	1,251,250
1,191,000	1,190,100	1,167,000	1,182,700	100	2,103,200	100	52,580,000

5.

Resumé over Conferenceforhandlingen den 2den Februar 1856.

1856 den 2den Februar traadte de Herrer Delegerede for Sverrig og Norge, Frankrig, Storbritannien, Østerrig, Preussen, Belgien, Spanien, Nederlandene, Rusland og Oldenborg sammen med Kongen af Danmarks Commissair, for at fortsætte Underhandlingen om en endelig Overenskomst angaaende Sund- og Belttolden.

Den Kongelige Commissair meddeler, at han af sin Regjering er bemyndiget til at erklære, at Danmark samtykker i at give Afkald paa Sund- og Belttolden mod et Vederlag af 35 (Fem og Tredive) Millioner Rd. R. M. paa følgende Betingelser:

a) at alle i Handelen og Skibsfarten i Sundet og Belterne interesserede Magter deeltage i Afløsningen, og at denne derhos antages af alle de ved denne Underhandling repræsenterede Magter, hvorimod Danmark forbeholder sig at træde i særskilt Forhandling med de ikke repræsenterede Magter, forsaavidt den paa disse Magter faldende Quote angaaer;

b) at af ovennævnte Sum et Beløb af 2,335,088 Rd. ansees som Vederlag for Fyrpengene og fordeles efter det i Mødet af 4de f. M. sub 2. fremsatte Forslag, medens de øvrige 32,664,912 Rd. betragtes som Vederlag for Vare-Afgifterne og fordeles efter det i samme Møde sub 3. gjorte Forslag;

c) at den Qvote, der ifølge den samtidig med denne Meddelelse fremlagde Tabel NB. falder paa hver især af de repræsenterede Magter, stilles til Danmarks Disposition til den Termin, der nærmere maatte blive fastsat for Sundtoldens Ophør, eller at ialfald sammes Erlæggelse garanteres og sikkres paa en Maade, der forekommer Danmark tilfredsstillende.

Den Kongelige Commissair tilføier, ifølge sin Regjerings udtrykkelige Befaling, at ovennævnte Sum er Minimum af det Vederlag, Danmark anseer sig berettiget til at forlange for Sundtoldens Afløsning, — et Minimum som det er Danmark umuligt at afvige fra, samt at Danmark ikkun under den udtrykkelige Forudsætning, at formeldte Betingelser, navnlig de under a og c, blive antagne, betragter sit Tilbud som bindende.

Til nærmere Oplysning og for at lette Bedømmelsen af Toldens nuværende Beløb forelægges de Herrer Delegerede følgende Tabeller:

A. Tabel over Sund- og Belttolden af Varer samt over Fyrpenge for de 13 Aar 1842—1854.

B. Tabel over de i de 9 Fredsaar 1842—1847 og 1851—1853 i Sundet og Belterne erlagte Fyrpenge, med Angivelse af ethvert Flags Andeel i denne specielle Skibsafgift. I denne Tabel ere alle andre for nærværende Tid bestaaende Skibsafgifter (som f. Ex. Bøder, Understøttelse til Skibbrudne, Administrationsomkostninger m. v.) fradragne og ikkun Fyrpengene opførte som Gjenstand for Erstatning.

C. Tabel over de af Ladninger erlagte Afgifter for de 3 Aar 1851—1853. Denne Tabel er kun derved forskjellig fra den i Mødet af 4de f. M. fremlagte [Tab. D., S. 470], at nogle af de deri opførte Collectivsummer i nærværende Tabel ere opløste og fordeelte mellem vedkommende Lande efter de i saa Henseende i Toldregistrene indeholdte Oplysninger.

Den Kongelige Commissair gjør opmærksom paa, at Fordelingen paa de forskjellige Stater af Gjennemsnits-Beløbet af Vare-Afgifterne for de 9 Aar 1842—1847 og 1851—1853 er foretagen i Overensstemmelse med Handels- og Skibsfarts-Bevægelsen i Aarene 1851—1853, fordi Tiden hidtil ikke har tilladt at affatte en tabellarisk Oversigt over det Forhold, hvori enhver enkelt Stat har deeltaget i Østersøhandelen i Løbet af de 6 Aar 1842—1847; en saadan Oversigt forbeholder den Kongelige Commissair sig imidlertid at meddele Repræsentanterne for de Magter, som maatte ønske det, til Efterretning.

Den Delegerede for Rusland afgiver følgende Erklæring:

„Jeg er bemyndiget til at erklære, at det Keiserlige Cabinet — under fornødent Forbehold med Hensyn til de Summer, der maatte lægges til Grund for Beregningerne, og med Hensyn til Vederlagets Beløb — antager de 3de fra den Danske Regjerings Side i den første Conference fremsatte Forslag, nemlig: 1) Afløsningsprincipet, 2) Fordelingen af Skibsafgifterne efter Flaget og 3) Fordelingen af Ladningsafgifterne saavel paa de gjennem Sundet indførte, som paa de gjennem samme udførte Varer, med Halvdelen paa hver.“

In fidem

Bluhme.

Tabel

Vareafgifter og Fyrpenge

Aar.	Vareafgifter i Sundet.		Vareafgifter i Belterne.		Totalbelöb.	
	Fredsaar.	Krigsaar.	Fredsaar.	Krigsaar.	Fredsaar.	Krigsaar.
	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.
1842	1,830,289	"	18,610	"	1,848,899	"
1843	2,000,108	"	18,963	"	2,019,071	"
1844	2,149,335	"	17,354	"	2,166,689	"
1845	2,132,810	"	20,866	"	2,153,676	"
1846	1,921,556	"	21,019	"	1,942,575	"
1847	2,159,363	"	27,478	"	2,186,841	"
1848	"	2,115,526	"	22,397	"	2,137,923
1849	"	2,284,033	"	19,452	"	2,303,485
1850	"	2,240,898	"	25,234	"	2,266,132
1851	2,117,597	"	28,552	"	2,146,149	"
1852	2,020,091	"	30,872	"	2,050,963	"
1853	2,332,301	"	39,883	"	2,372,184	"
1854	"	1,447,993	"	43,824	"	1,491,817
Totalbelöb ...	18,663,450	8,088,450	223,597	110,907	18,887,047	8,199,357
Gjennemsnitsbelöb	2,073,717	2,022,113	24,844	27,727	2,098,561	2,049,840

Gjennemsnitsbelöb for de 9 Fredsaar 1842—1847 og 1851—1853 incl

— — 4 Krigsaar 1848—1850 og 1854 .....

— — 13 nævnte Aar tilsammen ....

— — 3 Aar 1851—1853 incl. ....

Conference af 2den Februar 1856.

I.

i Sundet og Belterne.

Fyrpenge i Sundet.		Fyrpenge i Belterne.		Totalbeløb.		I det Hele.	
Fredsaar.	Krigsaar.	Fredsaar.	Krigsaar.	Fredsaar.	Krigsaar.	Fredsaar.	Krigsaar.
Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.
105,993	"	8,640	"	114,633	"	1,963,532	"
113,964	"	9,803	"	123,767	"	2,142,838	"
130,857	"	12,435	"	143,292	"	2,309,981	"
123,843	"	12,685	"	136,528	"	2,290,204	"
140,245	"	14,433	"	154,678	"	2,097,253	"
157,876	"	13,147	"	171,023	"	2,357,864	"
"	129,273	"	14,122	"	143,395	"	2,281,318
"	144,745	"	15,713	"	160,458	"	2,463,943
"	147,359	"	17,751	"	165,110	"	2,431,242
151,738	"	16,292	"	168,030	"	2,314,179	"
136,226	"	17,701	"	153,927	"	2,204,890	"
165,886	"	18,393	"	184,279	"	2,556,463	"
"	124,090	"	19,839	"	143,929	"	1,635,746
1,226,628	545,467	123,529	67,425	1,350,157	612,892	20,237,204	8,812,249
136,292	136,367	13,726	16,856	150,018	153,223	2,248,579	2,203,063

. . . . 2,248,579 Rdlr. R. M.
. . . . 2,203,063 — —
. . . . 2,234,574 — —
. . . . 2,358,511 — —

Tabel

over de i de 9 Fredsaar 1842—1847 og 1851—1853

Staternes Navne.	Fyrpenge i Sundet					
	1842.	1843.	1844.	1845.	1846.	1847.
R. M.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.
De Forenede Stater af Amerika	964	1,278	1,188	711	625	702
Belgien	40	40	4	67	40	103
Bremen	470	320	382	283	495	540
Danmark	6,152	7,627	7,962	7,845	8,433	11,311
Storbritannien	29,007	29,593	35,347	30,608	36,084	43,363
Frankrig	1,915	1,436	2,372	2,561	1,552	3,589
Grækenland	"	"	"	"	"	"
Hamborg	130	213	179	149	305	343
Hannover	5,424	5,852	6,959	5,845	7,534	8,375
Nederlandene	7,164	9,414	9,707	7,450	10,049	12,713
Neapel	480	558	225	428	319	405
Lybeck	663	653	715	898	837	1,012
Meklenborg	6,121	6,387	8,040	8,202	9,568	9,643
Norge	12,584	11,434	15,707	14,469	14,361	17,463
Oldenborg	1,138	1,454	1,343	1,152	1,520	1,866
Portugal	18	13	"	"	"	72
Preussen	18,034	21,127	23,649	25,760	28,760	26,151
Rusland	6,163	6,390	6,087	6,750	7,418	6,930
Spanien	31	58	157	58	40	81
Sverrig	9,495	10,117	10,834	10,589	12,249	13,196
Østerrig	"	"	"	"	"	"
Buenos Ayres	"	"	"	"	"	"
Peru	"	"	"	"	"	"
Toscana	"	"	"	"	18	"
Sardinien	"	"	"	18	18	"
Brasilien	"	"	"	"	"	18
Totalsum	105,993	113,964	130,857	123,843	140,245	157,876

Conference af 2den Februar 1856.

›undet og Belterne erlagte Fyrpenge.

eelte efter Flaget.					Gjennemsnitsbelöb af de efter samme Princip fordeelte **Beltfyrpenge.**	Gjennemsnitsbelöb af Fyrpengene i Sundet og Belterne.
1851.	1852.	1853.	Gjennemsnitssum.	pCt.		
Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.		Rdlr.	Rdlr.
1,202	679	851	911	0,67	92	1,003
45	14	158	57	0,04	5	62
310	194	302	366	0,27	37	403
0,592	10,124	14,941	9,445	6,93	951	10,396
1,498	33,877	38,982	35,373	25,95	3,562	38,935
2,358	2,525	2,664	2,330	1,71	235	2,565
"	9	9	2	0,00	"	2
630	424	660	337	0,25	34	371
5,669	4,973	5,612	6,249	4,58	629	6,878
15,934	13,890	15,082	11,269	8,27	1,135	12,404
351	428	437	403	0,30	41	444
908	968	1,138	866	0,63	86	952
8,981	6,714	9,101	8,084	5,93	814	8,898
18,320	19,154	21,121	16,068	11,79	1,618	17,686
1,664	1,310	1,605	1,450	1,07	147	1,597
"	18	126	27	0,02	3	30
22,262	20,008	29,421	23,908	17,54	2,408	26,316
8,282	7,462	9,886	7,263	5,33	732	7,995
"	40	40	56	0,05	7	63
12,687	13,415	13,736	11,813	8,67	1,190	13,003
18	"	"	2	0,00	"	2
9	"	"	1	0,00	"	1
"	"	14	2	0,00	"	2
18	"	"	4	0,00	"	4
"	"	"	4	0,00	"	4
"	"	"	2	0,00	"	2
51,738	136,226	165,886	136,292	100	13,726	150,018

Tabel C.

De Qvoter, som nedennævnte Stater ville have at betale, dersom Capitalisationen af Tolden skeer paa den Maade, at Östersöstaterne og de ved Östersöen ikke beliggende Stater betale, hver for sig, Halvdelen af de Afgifter, der hæves af de fra deres Havne gjennem Sundet udförte Varer, og Halvdelen af de Afgifter, der hæves af de i deres Havne gjennem Sundet indförte Varer.

Staternes Navne.	Vareafgifter ved Indgaaende til Östersöen. Halvdelen af Afgifter paa Indförsel.	Vareafgifter ved Indgaaende til Östersöen. Halvdelen af Afgifter paa Udförsel.	Vareafgifter ved Udgaaende af Östersöen. Halvdelen af Afgifter paa Udförsel.	Vareafgifter ved Udgaaende af Östersöen. Halvdelen af Afgifter paa Indförsel.	I det Hele. Gjennemsnitsbelöb.	I det Hele. pCt.
	Gjennemsnitsbelöb for 1851–53.		Gjennemsnitsbelöb for 1851–53.			
R. M.	Rdr.	Rdr.	Rdr.	Rdr.	Rdr.	
Danmark: Östersöprovindser	57,500	〃	1,950	〃	61,837	2,94
— Provindser ikke beliggende ved Östersöen	〃	300	〃	1,125		
— Colonier	〃	962	〃	〃		
Sverrig: Östersöprovindser	40,000	〃	39,000	〃	89,425	4,25
— Provindser ikke beliggende ved Östersöen	〃	7,075	〃	3,350		
Rusland: Östersöprovindser	348,850	〃	268,950	〃	619,194	29,44
— Provindser ikke beliggende ved Östersöen	〃	1,103	〃	291		
Preussen: Östersöprovindser	120,000	〃	139,350	〃	259,598	12,34
— Provindser ikke beliggende ved Östersöen	〃	189	〃	59		
Meklenborg	5,000	〃	10,250	〃	15,250	0,72
Lybek	5,000	〃	750	〃	5,750	0,27
Östersöen i Almindelighed	15,000	〃	〃	〃	15,000	0,71
Norge	〃	15,750	〃	9,525	25,275	1,20
Hamborg	〃	5,925	〃	575	6,500	0,31
[illegible]	〃	9,575	〃	4,075	13,650	[illegible]

[illegible]	″	20	″	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Storbritannien	″	291,400	″	319,825	613,055	29,15
— Colonier	″	1,070	″	760		
Nederlandene	″	36,000	″	39,150	78,187	3,72
— Colonier	″	2,913	″	124		
Belgien	″	7,175	″	12,150	19,325	0,92
Frankrig	″	43,400	″	32,250	75,854	3,61
— Algier	″	″	″	204		
Spanien	″	21,800	″	1,887	65,664	3,12
— Colonier	″	41,977	″	″		
Portugal	″	10,012	″	5,250	17,567	0,84
— Öen Madeira	″	2,289	″	16		
Sardinien	″	1,306	″	213	1,519	0,07
Toscana	″	594	″	1,100	1,694	0,08
Begge Sicilierne (Neapel)	″	14,113	″	167	14,280	0,68
Österrig	″	1,382	″	614	1,996	0,09
Grækenland	″	89	″	″	89	0,00
Tyrkiet	″	2,303	″	34	2,337	0,11
De Forenede Stater af Amerika	″	32,325	″	12,825	45,150	2,15
Mexico	″	481	″	″	481	0,02
St. Domingo	″	741	″	″	741	0,04
Venezuela	″	368	″	″	368	0,02
Ny Granada	″	241	″	″	241	0,01
Uruguay	″	″	″	85	85	0,00
Plata-Staterne	″	″	″	134	134	0,01
Brasilien	″	31,710	″	823	32,533	1,55
Peru	″	″	″	26	26	0,00
Chili	″	″	″	24	24	0,00
China	″	237	″	″	237	0,01
Andre ikke ved Östersöen beliggende Lande	″	6,513	″	12,552	19,065	0,91
	591,350	591,350	460,250	460,250		
Totalsum	1,182,700		920,500		2,103,200	100

Tabel

over de paa nedennævnte Stater faldende Qvoter, fremkomne Aarene 1851—1853 i Sundet oppebaarne Vareafgifter og de i de samt capitaliserede ved Multiplicator 25, saavelsom over de af afgifterne deels for Fyr

Staternes Navne.	De i Sundet og Belterne			
	Afgifter paa Varer.			
	Gjennemsnitsbelöb for 1851-53.	Cjennemsnitsbelöb for 1842—1847 og 1851—1853.		Fordeling af den forlangte Sum.
	pCt. beregnede efter de i Sundet oppebaarne Afgifter.	Aarlige Summer.	Capital med Multiplicator 25.	
R. M.		Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.
Danmark	2,94	61,692	1,542,300	960,260
Sverrig	4,25	89,179	2,229,475	1,388,106
Rusland	29,44	617,752	15,443,800	9,615,548
Preussen	12,34	258,934	6,473,350	4,030,408
Meklenborg	0,72	15,108	377,700	235,162
Lybeck	0,27	5,665	141,625	88,178
Östersöen i Almindelighed . .	0,71	14,899	372,475	231,909
Norge	1,20	25,180	629,500	391,936
Hamborg	0,31	6,504	162,600	101,237
Bremen	0,65	13,640	341,000	212,312
Oldenborg	0,01	210	5,250	3,269
Hannover	0,05	1,049	26,225	16,328
Storbritannien	29,15	611,666	15,291,650	9,520,817
Nederlandene	3,72	78,057	1,951,425	1,214,987
Belgien	0,92	19,305	482,625	300,490
Frankrig	3,61	75,750	1,893,750	1,179,078
Spanien	3,12	65,468	1,636,700	1,019,035

Fortsæt

Conference af 2den Februar 1856.

d en procentviis Fordeling af Gjennemsnitsbelöbene af de i Fredsaar 1842—1847 og 1851—1853 oppebaarne Fyrafgifter, ınmark forlangte efter ovennævnte Forhold deels for Varegifterne udregnede Qvoter.

pebaarne Afgifter. Fyrafgifter.				I det Hele.			
Gjennemsnitsbelöb for 1842—1847 og 1851—1853.			Fordeling af den forlangte Sum.	Gjennemsnitsbelöb for 1842—1847 og 1851—1853.		Fordeling af den forlangte Sum.	
.. beregnede r de i Sundet ppebaarne Afgifter.	Aarlige Summer.	Capital med Multiplicator 25.		Aarlige Summer.	Capital med Multiplicator 25.	Capital.	pCt.
	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	
6,93	10,396	259,900	161,818	72,088	1,802,200	1,122,078	3,21
8,67	13,003	325,075	202,397	102,182	2,554,550	1,590,503	4,55
5,33	7,995	199,875	124,445	625,747	15,643,675	9,739,993	27,83
17,54	26,316	657,900	409,619	285,250	7,131,250	4,440,027	12,69
5,93	8,898	222,450	138,501	24,006	600,150	373,663	1,07
0,63	952	23,800	14,818	6,617	165,425	102,996	0,29
"	"	"	"	14,899	372,475	231,909	0,66
11,79	17,686	442,150	275,289	42,866	1,071,650	667,225	1,91
0,25	371	9,275	5,775	6,875	171,875	107,012	0,31
0,27	403	10,075	6,273	14,043	351,075	218,585	0,62
1,07	1,597	39,925	24,858	1,807	45,175	28,127	0,08
4,58	6,878	171,950	107,059	7,927	198,175	123,387	0,35
25,95	38,935	973,375	606,038	650,601	16,265,025	10,126,855	28,93
8,27	12,404	310,100	193,073	90,461	2,261,525	1,408,060	4,02
0,04	62	1,550	965	19,367	484,175	301,455	0,86
1,71	2,565	64,125	39,925	78,315	1,957,875	1,219,003	3,48
0,05	63	1,575	981	65,531	1,638,275	1,020,016	2,91

184—485.

Fortsættels

Staternes Navne.	De i Sundet og Belterne			
	Afgifter paa Varer.			
	Gjennemsnitsbelöb for 1851-53.	Gjennemsnitsbelöb for 1842—1847 og 1851—1853.		Fordeling af den forlangte Sum.
	pCt. beregnede efter de i Sundet oppebaarne Afgifter.	Aarlige Summer.	Capital med Multiplicator 25.	
R. M.		Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.
Portugal	0,84	17,626	440,650	274,356
Sardinien	0,07	1,469	36,725	22,866
Toscana	0,08	1,679	41,975	26,134
Begge Sicilierne (Neapel)	0,68	14,269	356,725	222,102
Österrig	0,09	1,889	47,225	29,403
Grækenland	0,00	88	2,200	1,370
Tyrkiet	0,11	2,308	57,700	35,925
De Forenede Stater af Amerika	2,15	45,114	1,127,850	702,217
Mexico	0,02	420	10,500	6,537
St. Domingo	0,04	839	20,975	13,059
Venezuela	0,02	420	10,500	6,537
Ny Granada	0,01	210	5,250	3,269
Uruguay	0,00	84	2,100	1,307
Plata-Staterne	0,01	210	5,250	3,269
Brasilien	1,55	32,525	813,125	506,264
Peru	0,00	25	625	389
Buenos Ayres	"	"	"	"
Chili	0,00	23	575	358
China	0,01	210	5,250	3,269
Andre ikke ved Östersöen liggende Lande	0,91	19,095	477,375	297,22[illegible]
Totalsum	100	2,098,561	52,464,025	32,664,91[illegible]

'abel NB.

ebaarne Afgifter.				I det Hele.			
Fyrafgifter.							
Gjennemsnitsbelöb for 1842—1847 og 1851—1853.			Fordeling af den forlangte Sum.	Gjennemsnitsbelöb for 1842—1847 og 1851—1853.		Fordeling af den forlangte Sum.	
.. beregnede ..r de i Sundet ..ppebaarne Afgifter.	Aarlige Summer.	Capital med Multiplicator 25.		Aarlige Summer.	Capital med Multiplicator 25.	Capital.	pCt.
	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	
0,02	30	750	467	17,656	441,400	274,823	0,79
0,00	4	100	62	1,473	36,825	22,928	0,07
0,00	4	100	62	1,683	42,075	26,196	0,08
0,30	444	11,100	6,911	14,713	367,825	229,013	0,65
0,00	2	50	31	1,891	47,275	29,434	0,08
0,00	2	50	31	90	2,250	1,401	0,00
〃	〃	〃	〃	2,308	57,700	35,925	0,10
0,67	1,003	25,075	15,612	46,117	1,152,925	717,829	2,05
〃	〃	〃	〃	420	10,500	6,537	0,02
〃	〃	〃	〃	839	20,975	13,059	0,04
〃	〃	〃	〃	420	10,500	6,537	0,02
〃	〃	〃	〃	210	5,250	3,269	0,01
〃	〃	〃	〃	84	2,100	1,307	0,00
〃	〃	〃	〃	210	5,250	3,269	0,01
0,00	2	50	31	32,527	813,175	506,295	1,45
0,00	2	50	31	27	675	420	0,00
0,00	1	25	16	1	25	16	0,00
〃	〃	〃	〃	23	575	358	0,00
〃	〃	〃	〃	210	5,250	3,269	0,01
〃	〃	〃	〃	19,095	477,375	297,221	0,85
100	150,018	3,750,450	2,335,088	2,248,579	56,214,475	35,000,000	100

6.

Indberetning fra den Kongelige Gesandt i Paris af 4de Marts 1856.

Ved at efterkomme de mig givne Instructioner, betræffende de Skridt, jeg har at gjøre her i Paris angaaende Sundtoldsagen, har jeg, ledet af de samme Bevæggrunde, som de, der have dicteret Deres Excellences Depeche Nr. 7, som jeg har havt den Ære at modtage igaar, ikke saameget søgt at indvirke paa det Franske Cabinet til Opnaaelsen af hurtig Bestemmelse fra Fransk Side, som meget meer paa dette Cabinets Medvirkning i London og i Berlin for ved dets Indflydelse dersteds at opnaae et for os heldigt Resultat fra Engelsk og Preussisk Side. Jeg kunde med saameget mere Føie gjøre dette, som det Franske Cabinet stedse har viist sig gunstigt for os, og jeg altsaa var overbeviist om sammes Antagelse af vore Forslag, saasnart det derom kunde komme til Overenskomst med de andre Magter. At det Franske Cabinet ogsaa virkelig har skjænket os sin Bistand i den Retning, vil Deres Excellence have seet af mine foregaaende Indberetninger, navnlig af den sidste af 1ste dennes, hvori jeg aflægger Regnskab for min Samtale med Grev Lesseps angaaende Englands formentlig mindre gunstige Stemning for vor Sag.

Igaar har jeg havt en kort Samtale med Grev Walewski over dette Emne og Hans Excellence havde den Godhed at bekræfte, hvad Lesseps havde sagt om Tilveiebringelsen af en noget bedre Stemning i London; dog tilføiede Ministeren, at man der ikke endnu havde taget nogen endelig Bestemmelse, og at man især havde Betænkeligheder ved at antage den paa England faldende saa betydelige Andeel af Capitalisationssummen. Dernæst meddelte Ministeren mig, at Frankrigs Forord i Berlin syntes at have stemt det Preussiske Cabinet til vor Fordeel meer end hidtil, og at det Eneste, man der tog i Betænkning, var Udredelsen af den store, paa Preussen faldende Andeel. Jeg søgte at bevise Ministeren, at vi vare gaaede

frem med den størst mulige Moderation. Hans Excellence kunde ikke andet end indrømme dette; men han bemærkede derhos, at, naar en Regjering skulde paatage sig Udredelsen af saa store Summer som dem, der krævedes af England og Preussen, saa kunde man ikke undre sig over, at de vare betænkelige. Ministeren yttrede dernæst, at han ikke saae nogen anden Udvei for at komme til Maalet end den, at man, istedet for at forlange strax Summernes Udbetaling, burde foreslaae Anvendelsen af et Annuitets-System, hvorved man efterhaanden kunde komme til et Amortissement af vore Fordringer. Ministeren insisterede herpaa og anmodede mig om at gjøre min Regjering opmærksom paa denne Udvei, hvilket jeg saaledes har tilladt mig at efterkomme.

Jeg har den Ære o. s. v.

(Undert.) **Moltke.**

7.

Udtog af en Indberetning fra den Kongelige Gesandt i Paris af 13de Marts 1856.

Deres Excellence

tillade, at jeg atter kommer tilbage paa Sundtoldsagen. Efter dertil modtaget Indbydelse fra Grev Lesseps gik jeg iforgaars Morges til ham i Ministeriet, hvor han underrettede mig om, at han samme Dags Morgen havde arbeidet med Ministeren, Grev Walewski, og blandt andre Sager havde forelagt ham Brevet fra Grev Persigny, hvori denne melder Lord Palmerstons ufordeelagtige Yttringer om Sundtoldens Capitalisation, som jeg har havt den Ære at omtale i min ærbødigste Indberetning Nr. 30 af 8de dennes. Ministeren havde meget beklaget denne Yttring, som han fandt afvigende fra det, som han hidtil troede at have været det Engelske Cabinets Mening om Sagen. Han havde derfor paalagt Grev Lesseps at sige mig, at han ansaae

det for absolut nødvendigt, at vi søgte at vinde det Engelske Cabinet for vor Sag ved det nye Forslag, hvorom han selv tidligere havde talt til mig, nemlig det om en successiv Extinction af den os tilkommende Godtgjørelse ved Anvendelse af Annuitets-Systemet, istedetfor at forlange den England tilfaldende betydelige Sums Udbetaling paa een Gang. Naar vi dernæst maatte have fundet, at dette Forslag fandt en gunstigere Modtagelse i det Engelske Cabinet end det første, saa skulde han, Grev Walewski, med den største Beredvillighed søge at virke i London derhen, at man besluttede sig til at antage dette Forslag.

(undert.) Moltke.

8.

Skrivelse fra den Kgl. Befuldmægtigede ved Sundtoldforhandlingerne til Udenrigsministeren af 2den April 1856.

I Forbindelse med mine tidligere ærbødige Indberetninger undlader jeg ikke at melde, at Hendes Britiske Majestæts Delegerede i Sundtoldsagen, den herværende Engelske Minister, Herr Buchanan, mundtligen har gjort mig følgende officielle Meddelelse:

„At Hendes Majestæts Regjering ikke har undladt at tage Spørgsmaalet om en Afløsning af Sundtolden under alvorlig Overveielse, og beklager, ikke at være istand til at tiltræde Forslaget om Udbetalingen af en rund Sum for Afløsningen, da Regjeringen ikke er belavet paa at foreslaae Parlamentet Bevilgelsen heraf i en enkelt Handelsbranches Interesse, eller tør vente at Parlamentet vilde bevilge en saadan;

At Regjeringen derimod kunde være tilbøielig til gunstigen at betragte et Forslag om at løse Spørgsmaalet ved et

Arrangement, ved hvilket de nuværende Afgifter maatte blive converterede til Læstedrægtigheds-Afgift, at oppebæres af Danmark i et givet Antal Aar, i den første Østersøhavn, som anløbes, eller den sidste Østersøhavn, i hvilken der clareres, istedetfor i Helsingør (by which the present dues should be commuted to a tonnage duty to be levied by Denmark for a given number of years at the first Baltic port of entry or the last Baltic port of clearance instead of Elsinore)"

Paa det nuværende Stadium af Sagen, da Erklæringer fra de fleste i Negociationen deeltagende Cabinetter endnu savnes, troer jeg at burde forbeholde mig de Oplysninger og Bemærkninger, til hvilke denne uventede Erklæring fra Britisk Side giver Anledning.

(undert.) **Bluhme.**

9.

Protokol over Mødet den 9de Mai 1856.

Da Hans Majestæt Keiseren af Ruslands og Hans Majestæt Kongen af Sverrig og Norges Regjeringer have tiltraadt de af Hans Majestæt Kongen af Danmarks Regjering gjorte Forslag med Hensyn til Afløsningen af Sund- og Belttolden, ere de nævnte Majestæters Delegerede samt Danmarks Delegerede ved Underhandlingen om Sundtolden komne overens om at constatere, ved nærværende Protokol, de forskjellige Punkter, som ere vedtagne i denne Underhandling.

Omendskjøndt Hans Kongelige Høihed Storhertugen af Oldenborg ligeledes har tiltraadt de ovennævnte Forslag, har Hans Kongelige Høiheds Delegerede dog ikke kunnet deeltage

i denne Akt, da han for Øieblikket er fraværende fra Kjøbenhavn.

Hans Danske Majestæts Delegerede, recapitulerende de af ham i Conferencerne den 4de Januar og 2den Februar d. A. gjorte Forslag, præciserer dem paa følgende Maade:

Danmark giver Afkald paa Sund- og Belttolden mod en Erstatning af 35 Millioner Rigsdaler Rigsmønt paa følgende Betingelser:

a) Afløsningen skal indbefatte alle de i Handelen og Skibsfarten i Sundet og Belterne interesserede Magter. For at Toldens Afskaffelse skal blive obligatorisk, maae alle de ved Underhandlingen repræsenterede Magter gaae ind paa samme, og forbeholder Danmark sig at underhandle separat med de ikke repræsenterede Magter.

b) Den nævnte Sum 35 Millioner skal betragtes som Erstatning saavel for Skibs- som for Ladnings-Afgifterne. Skibsafgifterne skulle reparteres efter Flaget; Tolden paa Ladningerne skal reparteres paa de gjennem Sundet og Belterne indførte og udførte Varer, halvt paa hver især.

c) Betalingen af den Qvotadeel, der efter den i Conferencen den 2den Februar forelagte Oversigt NB.*) falder hver af de repræsenterede Magter til Last, skal sikkres Danmark paa en Maade, som maatte forekomme det tilfredsstillende.

Ved den den 4de Januar holdte Conference vare tilstede de Delegerede fra Østerrig, Belgien, Danmark, Spanien, Frankrig, Storbritannien, Nederlandene, Preussen, Rusland og Sverrig og Norge. Ved Conferencen den 2den Februar var foruden de ovennævnte Delegerede tilstede Hans Kongelige Høihed Storhertugen af Oldenborgs Delegerede.

Hans Danske Majestæts Delegerede gjentager hvad han allerede havde meddeelt i Conferencen den 2den Februar, at ifølge hans Regjerings bestemte Ordre er den ovenfor angivne Sum Minimum af den Erstatning, som Danmark troer sig berettiget til at fordre for Sundtoldens Afskaffelse.

*) See Side 482—485.

Overensstemmende med de for Repartitionen af den eventuelle Erstatning foreslaaede Principer, ere de Qvotadele, med hvilke de forskjellige i den nærværende Underhandling repræsenterede Magter skulle bidrage til den nævnte Sum 35 Millioner Rigsdaler Rigsmønt, følgende:

Danmark	1,122,078	Rdl.	R.M.	3,21	pCt.	af	35	Mill.
Østerrig	29,434	„	„	0,08	„	„	„	„
Belgien	301,455	„	„	0,86	„	„	„	„
Spanien	1,020,016	„	„	2,91	„	„	„	„
Frankrig	1,219,003	„	„	3,48	„	„	„	„
Storbritannien . .	10,126,855	„	„	28,93	„	„	„	„
Norge	667,225	„	„	1,91	„	„	„	„
Oldenborg	28,127	„	„	0,08	„	„	„	„
Nederlandene . .	1,408,060	„	„	4,02	„	„	„	„
Preussen	4,440,027	„	„	12,69	„	„	„	„
Rusland	9,739,993	„	„	27,83	„	„	„	„
Sverrig	1,590,503	„	„	4,55	„	„	„	„
I Alt . .	31,692,776	Rdl.	R.M.					

Den resterende Sum, 3,307,224 Rdl. R.M., falder de i nærværende Underhandling ikke repræsenterede Magter til Last, forsaavidt som disse Magter have kunnet blive specificerede i Oversigt NB.

Danmarks Delegerede erklærer udtrykkeligt, at de Regjeringer, der tiltræde de af ham gjorte Forslag, eventuelt kun skulle være ansvarlige for den Qvotadeel, der falder paa hver af dem ifølge den ovenfor angivne Repartition.

Den Delegerede fra Hans Majestæt Keiseren af Rusland fornyer det Keiserlige Cabinets, af ham allerede i Conferencen af 2den Februar udtalte Tiltrædelse, saavel hvad Afløsningens Princip, som hvad den af den Danske Regjering foreslaaede Repartitionsmaade angaaer. Keiserens Delegerede erklærer tillige, at det Keiserlige Cabinet samtykker i at bidrage til Afløsningen af Sundtolden med den Qvotapart, der falder Rusland

til Last efter den ovenfor angivne Repartition, dog paa den Betingelse,

at alle de ved den nærværende Underhandling repræsenterede Magter ogsaa paa deres Side samtykke i de samme Betingelser for Sundtoldens Afløsning.

Danmarks Delegerede accepterer dette Forbehold, idet han erklærer det for overensstemmende med sin egen Regjerings Hensigter.

Hans Majestæt Kongen af Sverrig og Norges Delegerede erklærer, at hans Regjering antager den Danske Regjerings Forslag, saavel hvad Afløsnings-Principet, som hvad Beløbet af den af Danmark forlangte Erstatning angaaer.

Ruslands og Sverrig og Norges Delegerede bemærke, at Betalingsmaaden af de forskjellige Qvotadele bør være Gjenstand for en speciel Underhandling mellem Danmark paa den ene, og hver af de contraherende Magter paa den anden Side, og forbeholde følgelig til en særskilt Overenskomst at bestemme Maaden og Terminen for Betalingen af de Qvotadele, der falde respective Rusland og Sverrig og Norge til Last.

Danmarks Delegerede tiltræder denne Bemærkning.

Da den samme Delegerede endelig bemærker, at den nærværende Underhandling momentant er standset paa Grund af Meningsforskjelligheder, der ere opstaaede mellem den Danske og Hendes Britiske Majestæts Regjering, og at følgelig Conferencens Arbeider om Sundtolden kunde forblive suspenderede i et Tidsrum, hvis Varighed det er umuligt at bestemme, saa erklærer Ruslands Delegerede:

at den Keiserlige Regjerings Tiltrædelse til de danske Forslag, saaledes som den ovenfor er formuleret, skal forblive i fuld Kraft, indtil det Øieblik, da Cabinettet i Kjøbenhavn selv maatte erklære, at Underhandlingen var afbrudt, og tage de af det gjorte Forslag tilbage.

Efterat Danmarks Delegerede har udtalt hele den Tilfredshed, hvormed han tager Act af denne Erklæring, og efter at Sverrig og Norges Delegerede har erklæret, at han er

overbeviist om, at han vil blive bemyndiget til at afgive en lignende Erklæring, saasnart som han har modtaget de Instruxer, der, da dette Tilfælde ikke har været forudseet, endnu ikke kunde være ham givne, komme de tilstedeværende Delegerede overens om, at lade Protokollen staae aaben for den eventuelle Tiltrædelse af de andre Regjeringer, der underhandle med Danmark om en definitiv Ordning af Sund- og Beltsagen.

Skeet i Kjøbenhavn, den 9de Mai 1856.

(undert.)

Bluhme. (L. S.) **Tegoborski.** (L. S.) **Lagerheim.** (L. S.)

10.

Uddrag af en Indberetning fra den Kongelige Gesandt i Stockholm af 14de Mai 1856.

Jeg veed, at et Andragende i disse Dage er bleven undertegnet af de mest ansete Handelshuse i Stockholm for at ansøge H. M. Kongen af Sverrigs Regjering om ad ministeriel Vei at henvende sig til Kongen, v. H., i den Hensigt at raade Bod paa de skadelige Følger, som den af den Danske Regjering paa Landeveiene mellem Lübeck og Hamborg hævede Transittold medfører for den Svenske Handel. Den vigtigste Ophavsmand til dette Andragende er den Lübeckske Generalconsul, Herr Michaelson, og Andragendet er bygget paa de samme Opgjørelser, som den franske Memoire, der af Hansestæderne er bleven sendt ud i Verden, og af hvilke den Svenske Regjering gjennem dens Consular-Agenter i Hamborg og Lübeck har modtaget nogle Exemplarer. I dette Andragende siges det blandt Andet, at den Svenske Handel i et Aar er, som en Følge af disse Transitafgifter, bleven betynget med et Beløb af 48000 Preussiske Daler og i et andet Aar med

et endnu større Beløb, samt at Transitafgifterne overstige Fragten af de paa Jernbanen transporterede Varer.

(undert.) **W. Scheel-Plessen.**

II.

Indberetning fra den Kongelige Gesandt i St. Petersborg af $\frac{27}{15}$ Mai 1856.

Jeg har meddeelt Herr de Tolstoy Indholdet af Deres Excellences Depeche Nr. 17 af 14de Mai angaaende det halvofficielle Memorandum over den holsten-lauenborgske Transittold, som Syndicus Merck har tilstillet Herr de Koudriaffsky.

Efterat Directeuren for det Keiserlige Ministerium havde læst denne Depeche, sagde han mig, at den Finlandske Handel havde besværet sig over disse Transitafgifter, og at han i denne Anledning havde opfordret Baron Ungern-Sternberg til at gjøre Sagen til Gjenstand for en Meddelelse til den Kongelige Regjering.

Under disse Omstændigheder, da Herr de Tolstoy havde erklæret mig, at han allerede havde tilskrevet Baron Ungern-Sternberg, og jeg, som Følge heraf, ikke kunde forhindre, at det Keiserlige Kabinet antog sig de af den Finlandske Handel reiste Besværinger, har jeg maattet indskrænke mig til at udtale min Beklagelse over, at den Keiserlige Regjering ikke har troet at kunne afholde sig fra at berøre denne Sag.

Jeg haaber imidlertid, at det ikke vil være forbundet med for mange Vanskeligheder at gjøre det Keiserlige Kabinet de Grunde og Motiver indlysende, med hvilke D. Exc. maatte ville imødegaae Baron Ungern-Sternbergs ovennævnte Meddelelse.

Jeg har den Ære etc.

(undert.) **Plessen.**

12.

Udtog af en Skrivelse fra Udenrigsministeren til den Kongelige Gesandt i London, dateret den 19de Mai 1856.

I Deres under Nr. 50 mig tilstillede Indberetning angaaende Forhandlingen om Øresunds-Tolden har De forelagt mig følgende tvende Spørgsmaal:

I. Er den Kongelige Regjering villig til at gaae ind paa en Capitalisation fordeelt paa en Række af Aar?

II. Anseer den Kongelige Regjering sig beføiet til at gaae ind paa en partiel Afløsning af Tolden, saaledes at de Stater, som antage vore Forslag om Ophævelsen af Tolden, derved vilde blive fritagne for at svare Afgifter i Sundet og Belterne, medens de øvrige vilde, som hidtil, have at erlægge samme; og er den betænkt paa, i paakommende Tilfælde, at gribe til en saadan Forholdsregel?

Med Hensyn til det første af disse Spørgsmaal tillader jeg mig at gjentage, hvad jeg allerede tidligere har havt den Ære at gjøre Dem opmærksom paa, nemlig, at Alt, hvad der angaaer Maaden, paa hvilken de Regjeringer, der have antaget den Kongelige Regjerings Forslag, ville have at udrede de paa dem respective faldende Qvoter, er et aabent Spørgsmaal. Den Uvished, i hvilken jeg befinder mig angaaende den Betydning, man vil tillægge et Capitalisations-System, fordeelt paa en Række af Aar, gjør mig det iøvrigt umuligt at udtale mig klart og bestemt herover. Vel er Annuitets-Systemet oftere og fra forskjellige Sider bleven antydet os som et Middel, tjenligt til at lette Antagelsen af de af os fremsatte Forslag; men hvori det skulde bestaae, er aldrig bleven nærmere fremsat, og selv om vi maatte være istand til at danne os en Forestilling om, hvad der characteriserer dette System, vilde det dog være os umuligt at tage Initiativet til en Forhandling angaaende dets Antagelighed for os. Ikke desto mindre skal jeg tillade mig at forelægge Deres Høivelbaarenhed nogle Bemærk-

ninger angaaende denne Gjenstand, som jeg bemyndiger Dem til at meddele Hendes Majestæt Dronningens Regjering.

Det er en Selvfølge, at den Kongelige Regjering er gaaet ud fra den Forudsætning, at den Qvote, som forlanges af hver af de Regjeringer, der underhandle med os, skulde fra det Øieblik af, Tolden er bleven ophævet for vedkommende Regjerings Flag, stilles til Danmarks Raadighed, og at som en Følge heraf Betalingen af denne Qvote skulde effectueres enten i contante Penge eller i realisable Effecter. Kun under denne Forudsætning har den Kongelige Regjering seet sig istand til at nedsætte sin Fordring i den Grad, som skeet er. Paa samme Tid har Danmark dog ladet Spørgsmaalet om Betalingsmaaden og Terminen for Erlæggelsen af den forlangte Skadesløsholdelse være et aabent Spørgsmaal, og man har overladt til hver enkelt Nation at betale sin Qvote enten contant eller i Effecter af forskjellig Natur, og begge disse Betalingsmaader kunne ansees for fyldestgjørende tiltrods for den virkelige Forskjel, der finder Sted imellem dem. Derimod vil en Betaling, fordeelt paa en Række af Aar, neppe kunne ansees som fyldestgjørende. En saadan Betalingsmaade vilde have til Følge for Danmark, om end ikke et positivt Tab — thi det maa forudsættes, at der vil blive betalt Renter — saa dog et indirecte og meget føleligt Tab, idet man ved samme vil blive berøvet Raadigheden over Capitalen. Antagelsen af et saadant Forslag vil, fra hvilken Side det end maatte fremkomme, men især, dersom det skulde blive fremsat af den Magt, hvis Qvote er den betydeligste af alle, og hvis Exempel, som en Følge deraf, vil udøve en afgjørende Indflydelse paa de andre interesserede Parter, være en for Danmarks Interesser meget skadelig Indrømmelse. Den Kongelige Regjering vil derfor ikkun under den Betingelse kunne gaae ind paa et Forslag af denne Natur, at det af sammes Antagelse flydende Tab bliver formindsket saameget som muligt, saasom ved en tilstrækkelig Garanti for Erlæggelsen af Renter, ved Begrændsningen af

Amortisationen til et bestemt Antal Aar, ved en Betaling deels i contante Penge, deels paa anden Maade.

Hvad det andet af Deres Høivelbaarenhed fremsatte Spørgsmaal angaaer, finder samme allerede deelviis sin Besvarelse i det under 2den Februar sidstleden frémsatte Capitalisations-Forslag. I den under bemeldte Datum afholdte Conference have ikkun Delegerede for 12 Regjeringer, derunder indbefattet den Kongelige Commissair, deeltaget. Den Kongelige Regjering betragter alle for den foreslaaede Afløsning ved denne Leilighed opstillede Betingelser som opfyldte fra det Øieblik af, de 11 fremmede Regjeringer, hvis Delegerede vare tilstede i hiin Conference, have antaget dens Forslag; men paa samme Tid har Regjeringen dog forbeholdt sig at underhandle særskilt med de ikke repræsenterede Magter angaaende Ophævelsen af Sundtolden. Da nu Ophævelsen af Sundtolden for disse sidste Magters Vedkommende nødvendigviis afhænger af en særlig Overenskomst med dem, saa følger deraf, at den foreslaaede Plan i Grunden allerede i sig indbefatter en partiel Afløsning.

(undert.) **v. Scheele.**

13.

Uddrag af Indberetning fra den Kongelige Gesandt i Paris af 21de Juni 1856.

Igaar er det endelig lykkedes mig at see Udenrigsministeren, Grev Walewski, i den sædvanlige Fredags-Conference og at communicere ham den Deel af Indholdet af Deres Excellences Depeche Nr. 10 af 6te dennes, betræffende Sundtolds-Forhandlingerne, som det var mig foreskrevet at meddele ham. Hans Excellence syntes overrasket ved at erfare, at hverken det engelske eller det preussiske Forslag gik videre end til at tilbyde os omtrent 4 % Renter af den Capital, disse Magter hver for sig vilde

have at udrede til Danmark for at udføre Capitalisationen af Sundtolden, og forsikkrede mig, at han, ved at foreslaae os Annuitets-Systemet, aldrig havde havt for Øie at berøve os, idetmindste ikke uden nærmere frivillig Underhandling, nogen Deel af de Capitaler, vi gjøre Fordring paa, men at han altid havde tænkt sig ved Annuitets-Systemet den Betalingsmaade, ved visse aarlige Afdrag at komme til et fuldstændigt Amortissement af vore Fordringer. Om og hvorvidt Renters Erlæggelse maatte kunne kræves for de efter hvert aarligt Afdrag resterende Summer, var vel ikke, efter Ministerens Mening, noget, som uundgaaeligt hørte til Annuitets-Systemet, men han fandt dog, at Billighed udkrævede, at disse Renter erlagdes; blot maatte han formene, at vi i saa Henseende maatte sætte vore Fordringer saa lavt som muligt . . . .

Sluttelig tilføiede Hans Excellence det Raad, at vi endelig ikke maatte undlade at gribe enhver Leilighed til at komme til en Overenskomst med England, skulde det end ikke kunne skee uden nogle nye Opoffrelser; thi, mente Ministeren, om denne Leilighed gik ubenyttet forbi, vilde det blive os saare vanskeligt at drage os ud af den Forlegenhed, hvori Nordamerikas Fremgangsmaade har sat os. Hvad Frankrig angik saa forsikkrede Ministeren mig, at det ikke skulde lægge nogen Hindring i Veien men stedse være beredvillig til at deeltage i de Arrangements, som vi kunne opnaae af England.

(undert.) **Moltke.**

14.

Uddrag af en Beretning fra den Kongelige Gesandt i London af 17de Juni 1856.

Fra Hansestæderne, Hannover og andre Sider arbeides her stærkt paa at indbringe Spørgsmaalet om den Holsten-Lauen-

borgske Transittold under Sundtoldforhandlingerne, for hvilket baade Regjeringen og Parlamentet synes meget stemte. Det vil derfor vistnok blive saare vanskeligt at holde dette Spørgsmaal udenfor Sagens endelige Afgjørelse.

Imidlertid troer jeg ærbødigst at turde henstille til Deres Excellences nøie Overveielse, om det ikke maatte kunne findes gjørligt og overensstemmende med Danmarks velforstaaede Interesser, ved en frivillig og, om muligt forudgaaende, almindelig Nedsættelse af den i Monarkiet bestaaende Transittold at unddrage samme fra dens principmæssigen saa farlige Indblanding i Forhandlingerne med de fremmede Magter. Jeg skulde i fuld Anerkjendelse af Vanskeligheden ved Udførelsen af denne Foranstaltning ikke have tilladt mig at nævne samme, dersom jeg ikke troede at kunne forudsee, at den ovennævnte Transittolds Nedsættelse eller Ophævelse i hvert Fald vil blive gjort til Betingelse for Sundtoldens Afløsning.

(undert.) **Oxholm.**

15.

Uddrag af en Beretning fra den Kongelige Gesandt i London af 24de Juni 1856.

Underhusets Udvalg fortsætter sine Møder 2 Gange om Ugen med Afhørelsen af Sagkyndige betræffende den herværende Handels og Skibsfarts Stilling mod Sundtolden. Man synes i samme ogsaa at paatænke en nærmere Undersøgelse af Forholdene ved Transit-Tolden paa vore Jernbaner, hvilket det desto værre ikke staaer i min Magt at forhindre, da Lord Palmerston selv jo i Parlamentet har lovet, at ville tage disse Forhold under nøie Overveielse i Anledning af Sundtolds-Spørgsmaalet.

(undert.) **Oxholm.**

16.

Udtog af den af den engelske Parlaments-Comitee i Sundtoldsagen afgivne Betænkning af 22de Juli 1856.

Saaledes som denne Afgift nu er paalagt, forener derfor Sundtolden i sig de mest forkastelige Sider af Handelsbyrder; den virker ujevnt, foraarsager betydeligt Tidstab og mange unødvendige Udgifter ved at opkræve en forholdsviis ringe Indkomst; hvad Ladningen angaaer, virker den hindrende og bebyrdende paa en vigtig Green af Handelen, uden til Gjengjæld at yde nogen tilsvarende Tjeneste. Under disse Omstændigheder tager Comiteen ikke i Betænkning at erklære, at denne Told virker skadelig og fortrædigende paa den engelske Handel, og at det derfor forekommer den høist ønskeligt, om den kunde blive afskaffet. Til denne Anskuelse ledes Comiteen endnu mere ved den Omstændighed, at Danmark ved sin geographiske Beliggenhed synes at besidde et naturligt Monopol paa alle praktiske Handelsveie fra Nordsøen til Østersøen, ad hvilke Erlæggelsen af Sundtolden kunde undgaaes. Saalænge det er berettiget til at belaste Sundpassagen med Told, kan det altid sikkre sig denne Indtægtskilde ved at lægge en betydelig Transittold paa Varer, der over Land gaae igjennem dets Territorium.

Det forekommer Comiteen, at Danmark allerede har tilkjendegivet sin Hensigt at følge den Politik, at søge at indskrænke Handelen til den gamle Søvei; thi saasnart der er blevet aabnet en Jernbane gjennem dets Territorium, er der blevet paalagt Transittoldafgifter, der ved deres Størrelse virke praktisk som en Beskyttelse af Sundtolden. Den engelske Minister i Kjøbenhavn, Mr. Buchanan, har erklæret, at det var en almindelig bekjendt Sag der, og at han heller ikke nærede nogen Tvivl om, at dette var Hensigten med de Afgifter, der vare paalagte Gods, som transporteredes paa Jernbanen mellem Hamborg og Lübeck, og han følte sig ligeledes overbeviist om, at samtidig med Sundtoldens Afskaffelse vilde disse blive betydelig nedsatte.

Andre Vidner have udtalt den Mening, at naar Transittolden ikke var, vilde der blive gjort langt mere Brug af denne Jernbane, især paa Aarstider, da Undgaaelsen af Sørisikoen vilde holde den Handlende skadesløs for Tabet eller Uleiligheden ved Godsets Omladning. Det er bekjendt, at en Jernbane mellem Tønning og Flensborg nylig er bleven fuldendt, men Comiteen er ikke bleven underrettet om, i hvilket Omfang det paa den transporterede Gods allerede er bleven underkastet Transittold. Comiteen maa paa det Stærkeste anbefale, at der i de Underhandlinger, der maatte finde Sted angaaende Ophævelsen af Sundtolden, tages alle Forholdsregler for at sikkre Transithandelen i enhver Deel af det danske Territorium samme Frihed. Ved Documenter, der ere blevne Comiteen forelagte, saavelsom ved de af Mr. Buchanan meddelte Oplysninger om denne Gjenstand, er Comiteen bleven underrettet om det Forslag til Sundtoldens Afløsning, som den Danske Regjering nylig har gjort saavel Hendes Majestæts Regjering som de andre fremmede Magter, og nogle af Vidnerne have for Comiteen erklæret, at Planen var retfærdig og udførlig. Comiteen har ligeledes taget andre Forholdsregler under Overveielse, der gaae ud paa at fjerne eller formilde de Onder, som ved denne Told paaføres Handelen.

Comiteen seer sig ikke istand til specielt at fremhæve de Fortrin, hvorved hvert enkelt af de fremkomne Forslag udmærker sig, men anseer det for vigtigt at bemærke, at der i alle de opgivne Udkast (baade i det, der er udgaaet fra den Danske Regjering, og i dem, der enten oprindelig ere opkomne i andre Lande eller ere tiltraadte af Folk her i Landet), ikke synes at være nogen Meningsforskjel med Hensyn til de Data, hvorpaa de Beregninger maae begrundes, som en retfærdig Afgjørelse af dette Spørgsmaal kræver, navnlig er man enig om, hvor stort et Beløb den Danske Krone aarlig oppebærer i Sundtold. Hertil maa endnu bemærkes, at der paa ingen Maade har fundet nogen Indsigelse af Betydning Sted imod Størrelsen af den Afløsningssum, der udelukkende er bleven foreslaaet af de Danske Autoriteter. Mr. Buchanan siger, at der ikke har været

mindste Tvivl om Nøiagtigheden af de anførte Beregninger blandt de Diplomater, der have afholdt en Conference i Kjøbenhavn for at tage denne Gjenstand under Overveielse, og at han har kunnet overbevise sig om, at der ikke er nogen rimelig Grund til at drage Beregningernes Rigtighed i Tvivl, idet han har havt fuldstændig Adgang til Toldregistrene, ligesom der ogsaa var den nøieste Overensstemmelse med de opgivne Summer og det Beløb, hvorfor Sundtolden var opført i Budgettet. Ikkedestomindre have enkelte Vidner dog for Comiteen udtalt den Betænkelighed, at der, ifald man gik ind paa det fra Danmarks Side gjorte Forslag, een Gang for alle at erholde en Sum, der udgjør Capitalværdien af de Toldafgifter, der aarlig erlægges, da ikke vilde være nogen Garanti for, at de Fyr- og Sømærker vedligeholdtes, der ere saa uundgaaelig nødvendige for Skibsfartens Sikkerhed i dette Farvand, og at man derfor i England maaskee burde forbeholde sig aarlig at erlægge en Godtgjørelse, der af den Engelske Regjering betaltes til den Danske Regjering. Det er imidlertid vanskeligt at give nogen afgjort Erklæring herom, førend man er bekjendt med de Vilkaar, som Danmark i denne Retning maatte foreslaae.

Det eneste Spørgsmaal, hvorom der synes at foreligge nogen virkelig Meningsforskjel, bestaaer i den Maade, hvorpaa man i England skal udrede Betalingen af den for disse Toldafgifter fornødne Afløsningssum, forudsat at man gaaer ind paa en Afløsning, da det nemlig da maa afgjøres, om denne Byrde udelukkende skal paalægges de Skibseiere og Kjøbmænd, der handle paa Østersøen, eller om den skal udredes af Staten i det Hele taget. De mest indsigtsfulde Vidner have i den Henseende gjort gjældende, at de vigtigste Udførselsartikler, der komme fra Østersøen, forbruges i hele Landet, og uddrage deraf den Slutning, at de Afgifter, der staae i Forbindelse med disse Artikler, tilsidst falde paa Consumenterne i Almindelighed, idet de nødvendigviis maae indvirke paa Varernes Priis, uagtet de fra Begyndelsen af erlægges af en vis Handelsklasse, og forsaavidt er den Mening rigtig, at Erstatningen for

Toldens Afløsning bør afholdes af Statskassen. Comiteen har imidlertid gjort den Erfaring, at de, der ere interesserede i denne Sag, ikke have Meget at indvende imod en Afløsning, selv om denne Byrde ogsaa særlig skulde blive paalagt den paagjældende Handelsgreen, og den Betragtning, der især træder hindrende i Veien for en saadan Plan, er mindre begrundet i, at den i det Hele taget er ubillig, end paa den Vanskelighed og Besværlighed, hvormed den kan iværksættes.

Der kan ikke være synderlig Tvivl om, at Handelsstanden, naar den bliver befriet for de Byrder og Ulemper, der staae i Forbindelse med Toldafgifternes Erlæggelse, gjerne vilde gaae ind paa direkte at give enten til den Engelske Regjering eller til den Danske Regjering en Sum af samme Beløb som den, der efter de bestaaende Love nu kan fordres af den; men paa den anden Side er det ogsaa indlysende, at det vilde have store Vanskeligheder systematisk at hæve saadanne forskjellige Toldafgifter paa Varer, der indføres fra Østersøen til de forenede Kongeriger, og et saadant System blev dog under den givne Forudsætning nødvendigt. Herom vil Comiteen derfor ikke udtale nogen Mening. Det vil snarere vedkomme Underhuset selv at bestemme, hvilke Forslag den Engelske Regjering bør fremkomme med for at træffe en Overenskomst med den Danske Krone, hvorved Sundtolden kunde hæves. Derimod anseer Comiteen det for sin Pligt at bemærke, at jo længere dette Spørgsmaal vedbliver at henstaae uafgjort, desto større ville de Summer blive, som Danmark hæver i Told, og for hvilke det vil fordre Erstatning, og Comiteen maa endvidere bemærke, at de Forholdsregler, som de Forenede Stater i Nordamerika have taget, tillige have frembragt en Tingenes Tilstand, der foranlediger, at England maa være betænkt paa en hurtig og praktisk Afgjørelse af Sagen. Comiteen er af Mr. Buchanan bleven underrettet om, at Regjeringen i de nordamerikanske Fristater efter et Aars Forløb, fra Juni at regne, vil ophøre med Sundtoldens Erlæggelse, og at denne Regjering har tilbudt den Danske Krone en bestemt Afløsningssum, hvorpaa Danmark

er villigt til at gaae ind, idet det staaer i Forhold til disse Staters tidligere Sundtoldafgifter og stemmer overens med det til England gjorte Forslag. Dersom en saadan Fritagelse for Sundtolden af Danmærk tilstaaes een Nation, vil denne derved faae en utilbørlig Fordeel i sine Handelsforetagender paa Østersøen. Comiteen troer derfor, at de Forslag, der fra den Danske Regjering ere sendte til Regjeringerne i de forskjellige Stater, som ere interesserede i Handelen og Søfarten paa Østersøen, og blandt hvilke England indtager den første Plads, ufortøvet bør tages under Overveielse, og at dette Spørgsmaal saasnart som muligt bør afgjøres og tilendebringes paa en tilfredsstillende Maade.

17.

Uddrag af en Beretning fra det Kongelige Gesandtskab i London af 10de September 1856.

Selv om det kunde lykkes at overbevise den Storbritanniske Regjering om Forholdenes sande Stilling, vilde denne dog neppe være istand til, tiltrods for Parlaments-Comiteens bestemte Yttringer og den offentlige Mening, at frafalde sin i Form af Ønske udtalte Begjæring om Tilsagn af en Nedsættelse af Transittolden. Jeg frygter derfor, at, i Fald den Kongelige Regjering ikke skulde see sig istand til at give et saadant Tilsagn, man da heri kunde finde et mange vist ikke aldeles ukjærkomment Paaskud til at afbryde Underhandlingerne, skyde Skylden derfor paa den Kongelige Regjering og lade den bære Følgerne.

I Haab om, at Deres Excellence gunstigen vil tilgive, at jeg saaledes har taget mig den Frihed uforbeholdent at yttre min Mening, har jeg den Ære at være

(undert.) **A. Reventlow-Criminil.**

18.

Uddrag af en Beretning fra den Kongelige Gesandt i Paris af 20de September 1856.

Grev Walewsky hørte med megen Opmærksomhed og Velvillie disse Forklaringer og svarede, at han paa ingen Maade vilde bestride den paa Kongens Souverainitetshøihed begrundede Ret til at paalægge en Transittold paa Monarkiets Territorium, men at han af det af Frankrig givne Exempel at ophæve al Transittold paa det franske Gebet og af sammes heldige Følger, maatte ansee Transittoldens Afskaffelse som et Gode, der snart vilde vise sig for alle vedkommende ved Handelens større Flor; at dersom Danmark gav Exempel hertil, saa vilde det derved have vundet et velbegrundet Krav paa at Nabostaterne ligeledes maatte afskaffe den af dem paalagte; Hans Excellence mente ogsaa, at den Danske Regjering derved vilde gjøre et stort Skridt til at komme de andre Magters Ønske imøde og saaledes vinde et nyt Krav paa deres Velvillie.

(undert.) **Moltke.**

19.

Allerhøieste Resolution af 2den October 1856 betræffende et af den Kongelig Storbritanniske Regjering fremsat Forslag om Afslutning af en Convention angaaende Sund- og Belttoldens Afløsning.

Vi ville allernaadigst have Vor Udenrigsminister bemyndiget til at meddele Vedkommende, at Vor Regjering er villig til at gaae ind paa det af den Engelske Regjering fremsatte Forslag til Afløsning af Sundtolden for Storbritanniens Vedkommende, alene med Forbehold af, at Rigsraadet giver Samtykke til den afsluttede Traktat, og at de Tydeliggjørelser af det forelagte Udkasts rette Mening foretages, som begge Regjeringers Befuldmægtigede finde hensigtsmæssige.

Frederiksborg Slot, den 2den October 1856.

(undert.) **Frederik R.**

(undert.) v. **Scheele.**

26.

Det af den Kongelig Storbritanniske Regjering fremlagte Udkast til en Convention mellem Storbritannien og Danmark angaaende Afløsningen af Sundtolden.

Da Hendes Majestæt Dronningen af det Forenede Kongerige Storbritannien og Irland saavelsom Hans Majestæt Kongen af Danmark ere besjælede af det Ønske, at træffe en Overenskomst angaaende Afløsning og uopholdelig Ophævelse af den Told, der for Øieblikket oppebæres af den Danske Regjering af de igjennem Sundet og Belterne gaaende Skibe med deres Ladninger, og som i Almindelighed kaldes „Sundtold", saa have De besluttet i denne Hensigt at afslutte en Convention og have udnævnt til Deres Befuldmægtigede, nemlig.

Hendes Majestæt Dronningen af Storbritannien og Irland etc. etc., og

Hans Majestæt Kongen af Danmark etc. etc.,

hvilke efterat have udvexlet etc. etc.

Artikel I.

Hendes Britiske Majestæt tiltræder det Forslag angaaende Afløsningen af Sundtolden, som indeholdes i den under 9de Mai 1856 af Befuldmægtigede for Danmark, Rusland samt Sverrig og Norge undertegnede nærværende Convention i Aftryk vedhæftede Protokol, og ifølge hvilket Hans Majestæt Kongen af Danmark giver Afkald paa de Afgifter eller den Told, der hæves i Sundet og Belterne, imod et Vederlag af i alt 35 Millioner Rigsdaler, at betales i fastsatte og specificerede Qvotadele af alle i Handel og Skibsfart paa Sundet og Belterne interesserede Magter. Af denne Sum, der er at betragte som et fuldt Vederlag saavel for de Afgifter, der hæves af Skibene som for dem, der svares af Ladningerne, erlægger Hendes Britiske Majestæt sin forholdmæssige Andeel, der, som bemærket i ovennævnte Protokol, andrager Ti Millioner, et Hundrede og sex og tyve Tusinde, otte Hundrede og fem og halvtredsindstyve Rigsdaler.

Artikel II.

Den i foregaaende Artikel omhandlede Sum af Ti Millioner, et Hundrede og sex og tyve Tusinde, otte Hundrede og fem og halvtredsindstyve Rigsdaler bliver at omsætte til Sterling, saaledes at 1 Pund Sterling beregnes til 9 Rigsdaler Rigsmønt, hvorved udkommer et Belöb af En Million, et Hundrede og fem og tyve Tusinde, to Hundrede og sex Pund Sterling.

Til fuld Fyldestgjørelse og Betaling af denne Capital forpligter Hendes Britiske Majestæt Sig til at erlægge og Hans Majestæt Kongen af Danmark til at modtage en Annuitet paa 76000 Pund Sterling, at betales af hendes Britiske Majestæt i 20 Aar. Bemeldte Annuitet skal begynde fra den første Dag i April Maaned 1857 og skal erlægges hvert Halvaar .... til de Personer, som fra Tid til anden maatte blive behørigen bemyndigede af den Danske Regjering til at modtage samme. Den første halvaarlige Betaling skal finde Sted den 1ste October 1857.

Artikel III.

Hans Majestæt Kongen af Danmark forbinder Sig til, i Betragtning af den i foregaaende Artikel vedtagne Annuitet at tilsikkre Britiske Skibe med deres Ladninger fra og efter den første Dag i April Maaned 1857 fuldkommen fri Seilads gjennem Sundet og Belterne. Fra og efter denne Dato skulle Britiske Skibe og Ladninger ikke kunne tilholdes at erlægge nogen Afgifter eller Told i Sundet eller Belterne og heller ikke kunne standses ved Helsingør, eller være pligtige at betale nogensomhelst Afgifter eller Paalæg ved deres Fart gjennem de Danske Farvande.

Artikel IV.

Hans Majestæt Kongen af Danmark forbinder Sig endvidere til, at Sundet og Belterne skulle vedblive som hidtil at være forsynede med Fyr og Sømærker uden nogensomhelst Udgift for Britiske Skibe og Ladninger, — at det nu bestaaende Lods- og Bugseervæsen skal blive vedligeholdt af Danmark, og at Antallet af disse Fyr, Sømærker, Lodser og Bugseerskibe skal blive

forøget for Fyr og Vagervæsenets Vedkommende ligeledes uden Udgift, dersom en mulig indtrædende Tiltagen af Handelen paa Østersøen eller noget andet Hensyn skulde gjøre saadant nødvendigt.

Det skal imidlertid være overladt de Britiske Skibsførere enten at benytte Lods eller uden saadan Hjælp at seile gjennem Danmarks snævre Farvande.

Artikel V.

Hans Majestæt Kongen af Danmark forbinder Sig til fra eller før den første Dag i April Maaned 1857 at nedsætte de Transitafgifter, som hidtil ere blevne hævede paa Land-Forbindelses-Veiene mellem Nord- og Østersøen, til 1 Skilling Holstensk Courant pr. 100 ℔, hvorved det udtrykkelig fastsættes, at de Exemptioner, som for Øieblikket paa Lübecker Jernbanen ere indrømmede, navnlig svært Gods, skulle vedblive.

Artikel VI.

Hendes Britiske Majestæt paatager Sig at opfordre Sit Parlament til at sætte Hende istand til at bringe de paa Hendes Vegne ved nærværende Convention vedtagne Forpligtelser til Udførelse; og naar Hendes Parlament har sat Hende istand hertil, da, og ikke før, skal nærværende Convention paa begge Sider træde i Virksomhed.

Artikel VII.

Nærværende Convention skal ratificeres.............

21.

Mod-Udkast til en Convention mellem Danmark og Storbritannien angaaende Afløsningen af Sundtolden.

Da Hans Majestæt Kongen af Danmark saavelsom Hendes Majestæt Dronningen af det Forenede Kongerige Storbritannien og Irland ere besjælede af det Ønske at træffe en Overenskomst

angaaende Afløsning og uopholdelig Ophævelse af den Told, der for Øieblikket oppebæres af den Danske Regjering af de igjennem Sundet og Belterne gaaende Skibe med deres Ladninger, og som i Almindelighed kaldes „Sund-Told", saa have de besluttet i denne Hensigt at afslutte en Convention og have udnævnt til deres Befuldmægtigede, nemlig:

Hans Majestæt Kongen af Danmark etc. etc. og

Hendes Majestæt Dronningen af Storbritannien og Irland etc. etc.,

hvilke efterat have udvexlet etc. etc.

Artikel I.

Hendes Britiske Majestæt tiltræder det Forslag angaaende Afløsningen af Sund-Tolden, som indeholdes i den under 9de Mai 1856 af Befuldmægtigede for Danmark, Rusland samt Sverrig og Norge undertegnede, nærværende Convention i Aftryk vedhæftede Protokol, og ifølge hvilket Hans Majestæt Kongen af Danmark giver Afkald paa de Afgifter eller den Told, der hæves i Sundet og Belterne, imod et Vederlag af i alt 35 Millioner Rigsdaler, at betales i fastsatte og specificerede Qvotadele af alle i Handel og Skibsfart paa Sundet og Belterne interesserede Magter. Af denne Sum, der er at betragte som Vederlag saavel for de Afgifter, der hæves af Skibene, som for dem, der svares af Ladningerne, erlægger Hendes Britiske Majestæt Sin forholdsmæssige Andeel, der, som bemærket i ovennævnte Protokol, andrager Ti Millioner, Et Hundrede og sex og tyve Tusind, Otte Hundrede og fem og halvtredsindstyve Rigsdaler Dansk Rigsmynt.

Artikel II.

Den i foregaaende Artikel omhandlede Sum af Ti Millioner, Et Hundrede og sex og tyve Tusind, Otte Hundrede og fem og halvtredsindstyve Rigsdaler bliver at omsætte til Sterling, saaledes at 1 Pund Sterling beregnes til 9 Rigsdaler Rigsmynt, hvorved udkommer et Beløb af En Million, Et Hundrede og fem og tyve Tusind, To Hundrede og sex Pund Sterling.

Til Fyldestgjørelse og Betaling af denne Capital forpligter

Hendes Britiske Majestæt Sig til at erlægge og Hans Majestæt Kongen af Danmark til at modtage en Annuitet, at betales halvaarlig af Hendes Britiske Majestæt i tyve Aar, begyndende den ...., samt udgjørende et saadant aarligt Beløb og bestaaende i saadanne Effecter, lydende paa Ihændehaveren, at den Danske Regjæring kan ved disses umiddelbare Salg paa det Engelske Marked realisere den ovennævnte Sum af En Million, Et Hundrede og fem og tyve Tusind, To Hundrede og sex Pund Sterling.

Artikel III.

Hans Majestæt Kongen af Danmark forbinder Sig til i Betragtning af den i foregaaende Artikel vedtagne Annuitet at tilsikkre britiske Skibe med deres Ladninger, hvis muligt fra og efter den første Dag i April 1857, eller i al Fald fra den Dag skee kan ifølge Bestemmelserne i denne Conventions Artikel VI., fuldkommen fri Fart gjennem Sundet og Belterne. Fra og efter saadan Datum skulle britiske Skibe og deres Ladninger ikke kunne tilholdes at erlægge fornævnte Afgifter eller Told i Sundet og Belterne og heller ikke kunne standses i saadan Anledning i bemeldte Farvande.

Artikel IV.

Hans Majestæt Kongen af Danmark forbinder Sig endvidere til, at Sundet, og Belterne skulle vedblive, ligesom forhen, at være forsynede med Fyr og Sømærker, uden Afgift paa britiske Skibe eller deres Ladninger, at det nu bestaaende danske Lodsvæsen i disse Farvande skal blive vedligeholdt af Danmark, samt at, da Hans Danske Majestæt agter i Fremtiden ligesom forhen ved Forøgelse og Forbedring af de bestaaende danske Fyr-Vager- og Lods-Indretninger at imødekomme en tiltagende Østersøhandels Fordringer, ingen Afgift skal blive paalagt britiske Skibe eller deres Ladninger i denne Anledning.

Det er underforstaaet, at det overlades de britiske Skibsførere, i fornævnte Farvande enten at benytte danske Lodser til de gjældende Lodstaxter, eller at seile uden saadan Hjælp.

Artikel V.

Han Majestæt Kongen af Danmark forbinder Sig til, at de Transittoldafgifter, som hidtil ere blevne oppebaarne paa Land-Forbindelses-Veiene mellem Nordsøen og Østersøen, skulle paa eller før den fornævnte første Dag i April 1857, eller paa den Dag, da denne Convention ifølge VI Artikel træder i Virksomhed, og forsaavidt disse Veie i deres hele Udstrækning udelukkende føre gjennem det danske Territorium, istedetfor den nu bestaaende Sats af 16 Sk. Dansk R. M. pr. 100 Pund brutto, blive nedsat til 16 Sk. Dansk Rigsmynt pr. 500 Pund brutto, hamborgsk Vægt, og saaledes at de nu, navnlig for tunge Varer gjældende Exemptioner opretholdes.

Forsaavidt angaaer de Land-Forbindelses-Veie mellem Nordsøen og Østersøen, som føre saavel gjennem dansk Territorium som gjennem andre uafhængige Regjeringers Territorium, forbinder Hans Danske Majestæt Sig fremdeles til gjennem Forhandlinger med saadanne Regjeringer og i Overensstemmelse med bestaaende Traktater at indrømme den samme Nedsættelse af de ved Danmark oppebaarne Transitafgifter.

Artikel VI.

Hendes Britiske Majestæt paatager Sig at opfordre Sit Parlament til at sætte Hende istand til at bringe de paa Hendes Vegne ved nærværende Convention vedtagne Forpligtelser til Udførelse. Hans Danske Majestæt paatager Sig ligeledes at opfordre Sit Monarkies Repræsentation (Rigsraadet) til at sætte Ham istand til at bringe de paa Hans Vegne ved nærværende Convention vedtagne Forpligtelser til Udførelse; og naar Hendes Britiske Majestæt og Hans Danske Majestæt ere komne i den saaledes forudsatte Stilling, da, og ikke før, skal nærværende Convention paa begge Sider træde i Virksomhed.

Artikel VII.

Nærværende Convention skal ratificeres etc.

22.

Protokol. Mødet den 3die Februar 1857.

Nærværende, foruden Hans Majestæt Kongen af Danmarks Commissair, de Delegerede for Østerrig, Belgien, Spanien, Frankrig, Storbritannien, Hannover, Meklenborg-Schwerin, Nederlandene, Preussen, Rusland, Sverrig og Norge, og de frie Hansestæder.

Efterat Hans Majestæt Kongen af Danmarks Commissair har bemærket, at det er paa Begjæring af de Herrer Ministre og Delegerede for Frankrig, Storbritannien og Preussen, at han har tilladt sig at sammenkalde Conferencen, opfordrer han bemeldte Delegerede til at tage Initiativet til de Gjenstande, Conferencen vil have at beskjæftige sig med.

Frankrigs Delegerede overleverer i eget og sine Colleger, Storbritanniens og Preussens Delegeredes Navn den Kongelige Commissair et Udkast til en Hoved-Traktat, om hvilket Cabinetterne i Paris, London og Berlin ere komne overens, og idet han anbefaler dette Udkast til at blive antaget af Danmark og tiltraadt af de i Conferencen repræsenterede Magter, henvender han sig til den Kongelige Commissair med følgende Ord:

„Deres Excellence har paa den Kongelige Regjerings Vegne, i Mødet den 2den Februar 1856, fremlagt et Forslag angaaende Afløsningen af Sundtolden. Cabinetterne i Paris, London og Berlin have anseet det hensigtsmæssigt i den Anledning at træffe nærmere Aftale imellem sig indbyrdes, og have efter moden Overlæg i Fælleskab vedtaget et Udkast til en Hoved-Traktat. De tre Hoffer have rettet deres Bestræbelser paa, i en sand Retfærdighedens Aand, at forene Danmarks og de i Løsningen af dette vigtige Anliggende interesserede Magters Interesser. De holde sig derfor ogsaa overbeviste om, at det Udkast til en Hoved-Traktat, af hvilket vi have den Ære, efter det os af vore respective Regjeringer givne Paalæg, at overlevere Deres Excellence en Gjenpart, vil blive tiltraadt af Cabinettet i Kjøbenhavn saavelsom af de i Conferencen repræsenterede Regjeringer."

Den Kongelige Commissair oplæser det Traktat-Udkast, som er bleven ham forelagt og tager det ad referendum.

Dette Udkast er vedhæftet nærværende Protokol.

Den Delegerede for Hannover tager derefter Ordet og siger:

„Den Danske Regjering veed, at Hannover for sit Vedkommende har antaget Tilbuddet om Afløsning af Sundtolden paa Grundlag af den alle i denne Afgifts Ophævelse interesserede Stater af Danmark foreslaaede Repartition.

Nu da der handles om at vedtage denne Afløsning ved en almindelig Overenskomst, erklærer den Hannoverske Regjering, at den for sit Vedkommende tiltræder det Traktat-Udkast som England, Frankrig og Preussen i Fællesskab have forelagt Danmark."

Den Delegerede for Meklenborg erklærer, at da den Storhertugelige Regjering er fuldkommen villig til, saa meget det staaer i dens Magt, at medvirke til en fuldstændig Ophævelse af Sund- og Belt-Tolden, saa vilde den ikke tage i Betænkning at tiltræde en almindelig Overenskomst paa Grundlag af det Udkast, som er bleven Danmark forelagt af de Delegerede for Frankrig, Storbritannien og Preussen. Han finder sig dog foranlediget til at tilføie, at den Storhertugelige Regjering, i Betragtning af de nedenfor betegnede mere eller mindre directe i Transithandelen mellem Nordsøen og Elben paa den ene og Østersøen paa den anden Side deeltagende Gebetsdeles geographiske Beliggenhed, troer at turde forudsætte, at de i §§ 5 og 6 af Art. II i Traktat-Udkastet indeholdte Bestemmelser, angaaende Transitafgifterne, paa en ensartet Maade og uden nogensomhelst Indskrænkning vilde være anvendelige paa alle Veie og Canaler, der i hvilkensomhelst Retning gjennemskære Hertugdømmerne Lauenborg, Holsten og Slesvig samt Jylland.

Den Delegerede for de frie Hansestæder bemærker, at han allerede har anmeldt for den Danske Regjering, at hans Regjeringer betingelsesviis tiltræde saavel Principet for Sund- og Belt-Toldens Capitalisation som den af Danmark foreslaaede

Repartitionsmaade, og tilføier, at han er bemyndiget til at erklære, at Senaterne for de frie Hansestæder, Lübeck, Bremen og Hamborg tiltræde det Traktat-Udkast, som de Herrer Delegerede for Frankrig, Storbritannien og Preussen have fremlagt. Ved at udtale denne Tiltrædelse, bemærker han imidlertid:

„1) At Senaterne for de frie Stæder Lübeck og Hamborg forudsætte, at de i §§ 5 og 6 af Art. II. til Bedste for de Nordsøen og Elben med Østersøen forbindende Veie og Canaler indeholdte Bestemmelser ere, ifølge Hensigten med bemeldte Udkast, ipso jure anvendelige paa alle Veie og Canaler, som gjennemskjære eller ville komme til at gjennemskjære Hertugdømmerne Lauenborg, Holsten og Slesvig saavelsom Jylland, uden nogensomhelst Indskrænkning, saavelsom paa al Handel, der i hvilkensomhelst Retning transitere ad disse Veie og Canaler.

2) At Staden Bremens Senat, med Hensyn til at det endnu ikke har modtaget de hos den Danske Regjering begjærede Oplysninger om den paa Bremen faldende Qvota, antager sammes Beløb paa den udtrykkelige Betingelse, at det, efterat have gjennemgaaet de Tal og Beviisligheder, som maatte egne sig til at lægges til Grund for Beregningen, ikke skulde finde den specificerede Sum altfor høi."

Den Delegerede for Preussen erklærer, at den Maade, paa hvilken de Herrer Delegerede for Meklenborg og de frie Hansestæder forstaae §§ 5 og 6 af Art. II., aldeles svarer til den Betydning, hans Regjering tillægger samme; der handles om med Hensyn til Transitafgifter at sætte alle Veie og Canaler, som gjennemskjære eller ville komme til at gjennemskjære Hertugdømmerne Lauenborg, Holsten og Slesvig samt Jylland, paa en og samme Fod; der handles om en almindelig Forholdsregel anvendelig paa bemeldte Veies samtlige Forgreninger; blandt disse Veie maa navnlig fremhæves Jernbanen fra Hamborg til Berlin og den fra Lübeck til Büchen i dens Fortsættelse i Retning af Berlin.

De Delegerede for Meklenborg og de frie Hansestæder modtage ovenstaaende Erklæring.

Den Delegerede for Østerrig afgiver følgende Erklæring:

„Saaledes som det vil være Hans Majestæt Kongen af Danmarks Regjering bekjendt, har jeg fra første Færd af erholdt Paalæg om at erklære, at den Keiserlige Regjering antager de i Conferencen af 2den Februar 1856 fremsatte Forslag angaaende Afløsningen af Sund- og Belt-Tolden, paa følgende Betingelser:

1) At alle de i Conferencen repræsenterede Magter tiltræde samme Forslag;
2) at den Danske Regjering forpligter sig til at vedligeholde paa egen Bekostning og i god Stand de maritime Etablissementer, der ere bestemte til at lette Seiladsen i Sundet og Belterne;
3) at den Danske Regjering forbinder sig til betydeligt at nedsætte de hidtil i Hertugdømmerne Lauenborg og Holsten oppebaarne Transitafgifter.

Jeg har paa samme Tid erklæret, at den Keiserlige Regjering forbeholder sig desforuden en nøiagtigere Fastsættelse af den paa Samme faldende Qvota, saaledes som denne er bestemt i de Protokollen over Mødet den 2den Februar 1856 vedføiede Bilag, saavelsom en særegen Overenskomst angaaende Betalingsmaaden.

Den Keiserlige Regjering paalægger mig nu at understøtte hos det Danske Cabinet det Udkast til en Hoved-Traktat om Afløsningen af Sund- og Belt-Tolden, som er bleven den meddeelt af Frankrigs, Storbrittanniens og Preussens Regjeringer; men da der siden den Tid er indført Forandringer i dette Udkast, maa jeg forbeholde min Regjering en yderligere Erklæring angaaende disse Forandringer."

Den Delegerede for Nederlandene henleder ganske specielt den Danske Commissairs velvillige Opmærksomhed paa den Memoire med Supplement, som han har erholdt Paalæg om, i sin

Regjerings Navn, at overlevere den Danske Regjering saavelsom sine Kolleger, de Herrer Delegerede for de andre i Afløsningen af Sund- og Belt-Tolden medinteresserede Regjeringer, for at godtgjøre Billigheden og Nødvendigheden af i Søhandelens Interesse i Almindelighed og i en vigtig Deel af den Nederlandske Handels-Marines Interesse i Særdeleshed, samtidig med Afløsningen af Sund- og Belt-Tolden, aldeles at ophæve den Told, der i Eider-Canalen hæves af Varer, og at lade en retfærdig Nedsættelse indtræde i de i samme Canal Skibet paahvilende Afgifter. Han anmoder den Kongelige Commissair om at ville udtale den Danske Regjerings Anskuelse om denne Sag, naar han i sammes Navn erklærer sig over det Udkast til en Hoved-Traktat om Afløsningen af førstnævnte Told, som de Delegerede for Frankrig, Storbrittannien og Preussen have fremlagt i Conferencen idag.

Da der i dette Udkast er optaget Forandringer senere end det er bleven meddeelt Cabinettet i Haag, og da disse, saavidt ham bekjendt, ikke ere blevne bragte til hans Regjerings Kundskab, maa den Delegerede for Nederlandene indskrænke sig til at tage Udkastet ad referendum.

Den Delegerede for Rusland erklærer, at han ikke er forsynet med Instruction for det foreliggende specielle Tilfælde og derfor vil have at gjøre Indberetning desangaaende til sin Regjering; han troer imidlertid allerede nu at kunne afgive den Erklæring, at han, dersom en Overenskomst paa Grundlag af det omhandlede Traktat-Udkast skulde komme istand mellem Danmark og de andre i Conferencen repræsenterede Stater, da ikke vilde have nogen Indsigelse at gjøre, men ligeledes paa det Keiserlige Cabinets Vegne tiltræde en saadan Overenskomst. Han maa imidlertid paa det bestemteste forlange en Forandring i Affattelsen af Art. VII. Denne Artikel forudsætter, at alle de contraherende Magter uden Forskjel ere i den Nødvendighed at maatte fyldestgjøre constitutionelle Former. Den Keiserlige Regjering befinder sig ikke i dette Tilfælde, og for at denne Forskjel kan træde bestemtere frem, foreslaaer den

Delegerede følgende Affattelse: efter Ordet „Forfatningslovene" at tilføie: „hos de af de høie contraherende Parter, som ere forbundne til at bevirke disse Formaliteters Anvendelse, og hertil forpligte de sig i den kortest mulige Frist."

Den Delegerede for Belgien afgiver følgende Erklæring: „Endskjøndt jeg er bemyndiget til at undertegne en paa et billigt Grundlag tilveiebragt almindelig Overenskomst, finder jeg mig dog foranlediget til ikke at tiltræde det fremlagte Udkast og formelig at forbeholde mit Hof at udtale sig over samme; thi den Bemyndigelse, hvorom jeg taler, er betinget; den har Hensyn til en udtrykkelig fastsat Forudsætning, og om denne Forudsætning skal indtræde, afhænger af en Beslutning, som Hans Majestæt Kongen af Danmarks Regjering vil have at tage angaaende et enkelt dens Commissair af mig forelagt Punkt, der ufordrer en foreløbig Overenskomst mellem os. For at undgaae enhver Misforstaaelse tilføier jeg, at der handles om en særlig Overenskomst angaaende den Maade, paa hvilken Belgien skulde frigjøre sig for de Forpligtelser, det vilde paatage sig ved at undertegne Hoved-Traktaten."

Den Delegerede for Sverrig og Norge bemærker, at hans Regjering ikke har anseet det nødvendigt for Øieblikket at give ham Paalæg om at afgive nogen Erklæring angaaende det Udkast til en Hoved-Traktat, som de Herrer Delegerede for Frankrig, Storbritannien og Preussen have fremlagt og hvis nærværende Indhold hans Regjering ikke engang kjender. Den Delegerede tager imidlertid ikke i Betænkning at udtale som sin personlige Overbeviisning, at Hans Majestæt Kongen af Sverrig og Norges Regjering vil, for sit Vedkommende, være beredt til at bemyndige ham til at undertegne en Traktat paa Grundlag af bemeldte Udkast, dersom en Overenskomst angaaende samme skulde komme istand mellem den Danske Regjering og de andre i Conferencen repræsenterede Regjeringer.

Den Delegerede for Spanien udtaler, at, da hans Regje-

ring ikke har antaget den af den Danske Regjering foreslaaede Repartitionsmaade, finder han ingen Anledning til at erklære sig over det af de Herrer Delegerede for Frankrig, Storbritannien og Preussen fremlagte Udkast til en Hoved-Traktat, hvilket Udkast er affattet i væsenlig Overensstemmelse med det ovennævnte Danske Forslag. Da de tre Cabinetters Udkast imidlertid har undergaaet enkelte vigtige Forandringer, anseer den Delegerede for hendes Majestæt Dronningen af Spaniens Regjering det for sin Pligt at tage det ad referendum.

Den Kongelige Commissair modtager disse Erklæringer.

Kjøbenhavn, den 3die Februar 1857.

(Undert.)

Jaeger. Beaulieu. Bluhme. Terán. Dotézac.
Andrew Buchanan. Hanbury. Prosch. du Bois.
Oriolla. Tegoborski. Wetterstedt. Krüger.

23.

Bilag til Protokollen af 3die Februar 1857.

Udkast til en Hoved-Traktat. (Saaledes foreslaaet af Frankrig, Storbritannien og Preussen).

Hans Majestæt Keiseren af Østerrig, Hans Majestæt Belgiernes Konge, Hendes Majestæt Dronningen af Spanien osv. osv., paa den ene Side, og

Hans Majestæt Kongen af Danmark, paa den anden Side,

Lige besjælede af det Ønske, at lette og forøge de for Øieblikket mellem deres Stater, eller gjennem disse, bestaaende Handels- og Skibsfarts-Forhold, saavel ved en fuldstændig og stedsevarende Ophævelse af enhver af fremmede Skibe og deres Ladninger ved Gjennemfarten gjennem Sundet og Belterne opkrævet Told, som ved en Nedsættelse af Transittolden for

Varer, der gjennemføres paa de Veie, der forbinde Nordsøen og Elben med Østersøen, have besluttet i dette Øiemed at underhandle om en udtrykkelig Traktat og have dertil med deres Fuldmagter forsynet,

Hans Majestæt Keiseren, Herr osv. osv.

Hvilke, efter at have udvexlet deres Fuldmagter, der befandtes i god og tilbørlig Form, ere komne overens om følgende Artikler:

Artikel 1.

Hans Majestæt Kongen af Danmark paatager Sig ligeoverfor Hans Majestæt osv., Hans Majestæt osv., og Hendes Majestæt osv., der Alle modtage Tilbuddet, Forpligtelsen til

1°. ikke at opkræve nogen Told, Lastepenge, Fyr- og Fyrtaarns-Afgifter, Tønde-Penge, eller nogensomhelst anden Skibs- eller Ladnings-Afgift af de Skibe, der passere Belterne eller Sundet for at begive sig fra Nordsøen til Østersøen, eller omvendt, hvad enten de ikkun seile igjennem de Danske Farvande eller nødes til der at kaste Anker eller søge Havn, det være sig paa Grund af Søtilfælde eller formedelst Handels-Operationer. Intet Skib skal for Fremtiden under nogetsomhelst Paaskud turde anholdes eller underkastes nogen Standsning paa dets Fart gjennem Sundet og Belterne; men Hans Majestæt Kongen af Danmark forbeholder Sig udtrykkelig Ret til, ved særskilte Overenskomster, der hverken betinge nogen Visitation eller Anholdelse, at ordne den fiscale og Told-Behandlingen af de Magters Skibe, der ikke have taget Deel i nærværende Traktat;

2°. at frigjøre de af bemeldte Skibe, som med Ladning eller Ballast løbe ind i eller ud af Danske Havne, hvad enten de der have udført Handels-Operationer eller ikke, for enhver Fyrtaarns- og Fyr-Afgift, Tønde-Penge og andre lignende Sø-Afgifter, der ikke have Ckarakteren af at være en særegen Havne- eller Told-Afgift.

Det er vel at forstaae, at bemeldte Fyrtaarns- og Fyr-Afgifter, Tønde-Penge og andre lignende Sø-Afgifter, hvis

Opkrævelse i de Danske Havne ophører, ikke indirecte maa kunne gjenoprettes enten ved at forhøie de særegne Havne-Afgifter eller de nu bestaaende Lastepenge, eller ved at indføre nye Skibsfarts-Afgifter af samme Slags, eller paa nogensomhelst anden Maade.

Artikel 2.

Hans Majestæt Kongen af Danmark forpligter Sig fremdeles ligeoverfor bemeldte D. D. M. M. til

1°. at bevare og vedligeholde alle for Tiden ved Indløbene og Tilgangene til Hans Havne, Rheder, Floder eller Canaler eller langs Hans Kyster existerende Fyr, Fyrtaarne, Boier, Tønder og Lodsmærker;

2°. for Fremtiden, som hidtil, i Skibsfartens almindelige Interesse at tage under alvorligste Overveielse, hvorvidt det maatte være nyttigt og beleiligt at forandre Beliggenheden og Formen af disse Fyr, Fyrtaarne, Boier, Tønder og Lodsmærker, eller at forøge deres Antal, Alt uden nogetsomhelst Paalæg til Byrde for den fremmede Skibsfart;

3°. for Fremtiden, som hidtil, at lade føre Tilsyn med Lodstjenesten, hvis Afbenyttelse til enhver Tid er overladt til Capitainernes og Skibsførernes eget Godtbefindende Det forstaaer sig, at Lodspengene skulle være moderate (seront modérés), at de nuværende Afgifter i intet Tilfælde kunne forhøies, at een og samme Taxt skal gjælde for danske og fremmede Skibe, og at bemeldte Afgift overhovedet kun vil kunne affordres de Skibe, der frivillig have betjent sig af Lodser;

4°. uden nogensomhelst Indskrænkning at tillade alle, saavel danske som fremmede Privat-Entrepreneurer efter eget Godtbefindende i Sundet og Belterne at henlægge og stationere Fartøier udelukkende bestemte til Bugsering af de Skibe, der ønske at gjøre Brug deraf;

5°. at lade samtlige Veie og Canaler, der nu forbinde eller fremtidig ville komme til at forbinde Nordsøen og Elben med Østersøen, blive deelagtige i den Toldfrihed, som efternævnte

indenlandske eller fremmede Varer for Øieblikket nyde paa nogle af disse Veie:

[fiat insertio]

Det er vel at forstaae, at, naar senere en lignende Fritagelse for Transittold skulde blive andre Produkter tildeel paa en eller anden Vei, skal den samme Fritagelse med Rette udstrække sig til samtlige ovennævnte Veie;

6°. paa alle disse Veie eller Kanaler at nedsætte Transittolden af de Varer, paa hvilke den nu hviler, til en ensformig og efter Vægten afpasset Sats af i det Høieste sexten [16] danske Skilling pr. Fem Hundrede Pund Dansk, uden at denne Told, under hvad Navn det maatte være, skal kunne forhøies ved nogetsomhelst andet Paalæg.

I Tilfælde af en Nedsættelse af Transittolden under ovenmeldte Sats forpligter Hs. Majestæt Kongen af Danmark Sig til at stille alle Veie og Canaler, der nu forbinde eller senere maatte komme til at forbinde Nordsøen og Elben med Østersøen eller dens Bivande, paa fuldkommen lige Fod med de mest begunstigede Veie, der nu findes eller senere maatte blive anlagte paa Allerhøistsammes Gebeet.

Artikel. 3

De i de tvende foregaaende Artikler indeholdte Forpligtelser skulle træde i Kraft med den 1ste April 1857.

Artikel 4.

Som Skadesløsholdelse og Erstatning for de Offre, som de ovennævnte Stipulationer paalægge Hans Majestæt Kongen af Danmark, forpligte D. D. M. M. Keiseren, Kongen, Dronningen osv. osv. Sig, fra deres Side til at betale Hans Majestæt Kongen af Danmark, som modtager dette Tilbud, en Totalsum af 30,570,698*) Rigsdaler Rigsmønt, der fordeles paa følgende Maade:

---

*) Summen bliver at modificere efter Antallet af de undertegnede Magter.

paa Østerrig . . . . . . 29,434 Rd.
— Belgien . . . . . . etc.
— Spanien . . . . . . etc.

Det er en Selvfølge, at de høie contraherende Parter eventuelt kun ere ansvarlige for den Qvota, der falder hver enkelt af dem til Last.

Artikel 5.

De i foregaaende Artikel specificerede Summer skulle, under de i den følgende 6te Artikel sub 3 stipulerede Forbehold, afbetales i Løbet af tyve Aar ved fyrretyve ligestore halvaarlige Afbetalinger, som indbefatte Capitalen og de aftagne Renter af de endnu ikke forfaldne Terminer.

Artikel 6.

Enhver af de høie contraherende Magter forpligter Sig til, ved Separat- og Special-Overenskomster med Hans Majestæt Kongen af Danmark at ordne og fastsætte:

1°. Maaden hvorpaa, og Stedet hvor Betalingen af de ovennævnte fyrretyve halvaarlige Afdrag af den Qvota, der efter Art. 4 falder paa Dens Andeel, skal finde Sted;

2°. Maaden hvorpaa, og Coursen hvorefter de i samme Artikel i dansk Mønt specificerede Beløb skulle converteres i fremmed Pengesort;

3°. Betingelserne og Modus for en fuldstændig eller deelviis Amortisation, hvortil Den forbeholder Sig udtrykkelig Ret, for til enhver Tid anticipando at kunne afgjøre Sin ovenfor fastsatte Erstatnings-Qvota.

Artikel 7.

Udførelsen af de i denne Traktat indeholdte gjensidige Forpligtelser bliver udtrykkelig gjort afhængig af Opfyldelsen af de Formaliteter og Forskrifter, der ere fastsatte i de høie contraherende Parters Forfatningslove, og forpligte de sig til at bevirke disse Formaliteters Anvendelse i den kortest mulige Frist.

Artikel 8.

Nærværende Traktat skal ratificeres og Ratificationerne

udvexles i Kjøbenhavn i Løbet af .... eller tidligere, om skee kan.

Til Bekræftelse heraf have de respective Befuldmægtigede undertegnet denne Traktat og paatrykt samme deres Vaabensegl.

Skeet i Kjøbenhavn den .... 18 ..

24.

Protokol. Mødet den 16de Februar 1857.

Nærværende, foruden Hans Majestæt Kongen af Danmarks Commissair, de Delegerede for Østerrig, Belgien, Spanien, Frankrig, Storbritannien, Hannover, Meklenborg-Schwerin, Nederlandene, Preussen, Rusland, Sverrig og Norge, og de frie Hansestæder.

Protokollen over det forrige Møde oplæses og vedtages.

Hans Majestæt Kongen af Danmarks Commissair oplæser følgende Exposé, som indeholder de Bemærkninger og Erklæringer, hvilke han baade med Hensyn til det af ham i det forrige Møde forelagte Udkast til en Hoved-Traktat og de i samme Møde af flere Herrer Delegerede afgivne Erklæringer er bemyndiget til at gjøre.

„Mine Herrer! Kongen, min ophøiede Herre, har behaget at lade det Udkast til en Hoved-Traktat, som de Herrer Delegerede for Frankrig, Storbritannien og Preussen have beviist mig den Ære at tilstille mig i det sidste Møde, underkaste den omhyggeligste Drøftelse. Det glæder mig overordentligt, at være bemyndiget til at tolke den oprigtige Tilfredsstillelse, som det af Cabinetterne i Paris, London og Berlin i denne Sag gjorte Skridt har ydet Kongen. Dette Skridt beviser, at de ophøiede Souverainer, som have besluttet sig dertil, nære den alvorlige og den klart beviste Hensigt, at paasee og sikkre det handlende Publikums Interesser, uden dog derfor at tabe

Danmarks Tarv af Sigte. Hans Majestæt troer deri at møde den samme fuldkomne Endrægtigheds Aand, som ogsaa har indgivet Allerhøistsamme de Forslag, der i Mødet af anden Februar 1856 ere fremsatte i Hans Navn.

Det Udkast, som nu beskjeftiger os, indeholder rigtignok Bestemmelser, som ere fremmede for de danske Forslag af 2den Februar; det har Forhold til Gjenstand, som ikke staae i nogen umiddelbar eller nødvendig Forbindelse med Spørgsmaalet om Toldens Afløsning i Sundet og i Belterne; det forlanger derhos, at der skal gives Afkald paa saadanne souveraine Rettigheder og offentlige Indtægter, som ved Vurderingen af den Indtægt, der er bestemt til at capitaliseres, ikke ere tagne med af den Kongelige Regjering; men hvorom Alting er, saa har den Kongelige Regjering dog ikke deri fundet nogen Grund, til ikke at imødekomme de høie contraherende Magters Ønsker med al mulig Iver og al den Beredvillighed, som kan bringes i Samklang med dens Værdighed.

I Overensstemmelse dermed er det mig paalagt, uden Omsvøb og Forbehold at erklære, at Hans Majestæt Kongens Regjering accepterer dette Udkast som en Basis, der er skikket til at sikkre Underhandlingerne et heldigt Resultat og som kun trænger til nogle faa Modificationer, for at lede til en sand og fuldstændig Overenskomst imellem de contraherende Magter.

Jeg tillader mig at forelægge Conferencen de Modificationer, som det er bleven mig paalagt at foreslaae. De ere vedføiede de trykte Exemplarer af Udkastet til en Hoved-Traktat."

Her afbryder Commissairen Oplæsningen af sin Exposé, for at gjøre opmærksom paa, at der paa Conferencens Bord, foran enhver af de Herrer Delegerede, findes et trykt Exemplar af Udkastet til en Hoved-Traktat, hvori de af den Danske Regjering foreslaaede Forandringer ere optegnede.

Disse Forandringer ere:

Istedetfor alinea 2 i Artikel I. af Traktat-Udkastet at sætte følgende Redaction:

2°. hverken af de af bemeldte Skibe, som med Ladning eller Ballast løbe ind i eller ud af danske Havne, hvad enten de der have udført Handels-Operationer eller ikke, eller af deres Ladninger at kræve nogensomhelst Afgift, som disse Skibe eller deres Ladninger ved at passere gjennem Sundet eller Belterne vilde have været underkastede ifølge Traktaterne af 1841 mellem Storbritannien og Sverrig paa den ene og Danmark paa den anden Side eller i Medfør af de gamle Traktater mellem Danmark og de andre høie contraherende Magter eller de andre europæiske Stater; og er det vel at forstaae, at disse Afgifter, der altsaa ere afskaffede saaledes, at de ikke kunne opkræves hverken i Sundet og Belterne eller i de danske Havne, heller ikke indirecte maae kunne gjenoprettes enten ved i den Hensigt at forhøie de nu bestaaende Havne- og Toldafgifter, eller ved i samme Øiemed at indføre nye Skibsfarts- eller Told-Afgifter, eller paa nogensomhelst anden Maade.

I Artikel II. § 1 foreslaaes at lade udgaae Ordene „Boier, Tønder og Lodsmærker," for at overføre dem i den følgende Tilsætning, der skulde tilføies denne Paragraph, idet man efter Ordet „Fyrtaarne" sætter:

„saavelsom de Boier, Tønder og Lodsmærker, der nu forefindes og tjene til Seiladsens Lettelse i Kattegattet, Sundet og Belterne."

I samme Artikels § 3 foreslaaer man at indskyde, mellem Ordene „hvis Afbenyttelse" og „til enhver Tid," Tilsætningen:

„i Kattegattet, Sundet og Belterne",

og længere nede at udelade Ordene:

„i intet Tilfælde,"

og foran Ordene „kunne forhøies" at tilføie:

„ikkun i Skibsfartens egen Interesse".

I § 4 foreslaaes efter Ordet „efter eget Godtbefindende", at tilføie følgende Ord:

„og under samme Betingelser, uden Hensyn til deres Nationalitet".

Endelig foreslaaes at føie til Artikel II. en 7de §, affattet paa følgende Maade:

Som § 7⁰ at tilføie: „Med H. M. Kongen af Sverrig og Norge at træffe en definitiv Overenskomst om, for Fremtiden som hidtil, at vedligeholde de Fyr paa Sverrigs og Norges Kyster, der tjene til Belysning og Lettelse for Gjennemfarten gjennem Sundet og Indseilingen i Kattegatet."

I Artikel V. foreslaaes at sige, istedetfor „de i den foregaaende Artikel specificerede Summer skulle afbetales under de i den følgende 6te Artikel sub 3 tagne Forbehold o. s. v."

„De i den foregaaende Artikel specificerede Summer kunne under de i den følgende 6te Artikel sub 3 tagne Forbehold afbetales o. s. v."

Artikel VII. er af den Danske Regjering modificeret i Overensstemmelse med et Forslag, der i det forrige Møde er fremsat af Ruslands Delegerede.

Hans Danske Majestæts Commissair fortsætter atter Oplæsningen af Opsatsen, som følger:

„Jeg vil begynde med at henlede Opmærksomheden paa de væsentlige og vigtige Punkter, med Hensyn til hvilke Kongens Regjering har afholdt sig fra at opstille Modforslag, omendskjøndt den ikke kan skjule for sig selv, hvilke Offre den derved kommer til at paalægge sig. Den første Artikels første Passus fastsætter Fritagelsen for Told, for enhver Standsning eller Hindring ikke blot med Hensyn til de høie contraherende Parters Skibe, men til Fordeel for alle Skibe uden Forskjel, som passere Strædene.

Denne Bestemmelse indeholder Opgivelsen af status quo, ikke alene for de Magters Skibe, der, som de contraherende Magter, forpligte sig til at yde et Vederlag, men ogsaa for saadanne Magters Skibe, som aldeles ikke indgaae nogensomhelst Forpligtelse, og som maaskee aldrig ville beqvemme sig til at gjøre det. Den virksomste Garanti ligeoverfor saadanne Magter, at status quo med Hensyn til dem vilde blive

opretholdt, er saaledes opoffret, og det ikke ifølge en fra dem selv udgaaet Begjering, men ene og alene for at imødekomme de af andre Magter udtalte Ønsker; men saaledes vilde det let kunne hændes, at den Ordning, som er forbeholdt Danmark ved Hjælp af specielle Overenskomster, der hverken hjemle Standsning eller Visitation, berøvet den Støtte, som denne Garanti vilde have ydet den, vilde komme til at savne enhversomhelst reel Virkning.

Naar den Danske Regjering saaledes ikke desto mindre, for at rette sig efter de høie contraherende Parters Ønsker, samt for at forebygge de Forviklinger, hvis mislige Natur den fuldkommen erkjender, samtykker i en saa almindelig Forholdsregel, saa skeer dette ikkun, fordi den er overbeviist om, at de høie contraherende Magter ikke ville vægre sig ved, i Handelsfrihedens Interesse, samt i billig Anerkjendelse af de af Danmark gjorte Bestræbelser, samt af dets Offre i det Øiemed, jeg nys nævnede, ved deres Bistand og deres bona officia at medvirke til at naae det Maal, som er Gjenstanden for Reservationen. Man har ikke villet foreslaae noget Tillæg til Udkastet i denne Retning; man har meget mere foretrukket, at oppebie en frivillig Erklæring af de høie contraherende Parter i dette Øiemed.

Idet saaledes Danmark beslutter sig til at gjøre langt større Indrømmelser, end dem, som det i Begyndelsen havde for Øie, eller som det senere i en Underhandling med en enkelt af de høie contraherende Parter havde samtykket i; idet det fremdeles ikke vægrer sig ved betydelig at nedsætte Transittolden, ei blot paa de Veie tillands, som forbinde Elben og Nordsøen med Østersøen, men ogsaa paa de Kanaler, som enten allerede nu iværksætte hiin Communication eller engang i Fremtiden ville komme til at gjøre det; idet at det indvilliger i at udvide den Fritagelse for Transittold, hvilken for Tiden er indrømmet for nogle af disse Communicationsveie, til dem alle, medens det ligeledes udvider den undtagelses-

viis enkelte Veie tilstaaede Frihed for Sportler til alle Transitveie, har Danmark — jeg er forvisset om, at man ei vil kunne nægte det — opoffret betydelige offentlige Indtægter, som i den forudgaaede Underhandling ikke ere tagne i Beregning, og for hvilke en speciel Erstatning hverken er bleven forlangt eller tilstaaet. Jeg nægter ikke, at Landets og dets Beboeres egne Interesser kunde have givet den Kongelige Regjering Anledning til lignende Forholdsregler, som de her stipulerede; men man bør ikke undlade at lægge Mærke til, hvor stor en Forskjel der er imellem Dens Stilling, der for stedse forpligter sig til saadanne Foranstaltninger, og Dens, som frivillig beslutter sig til at ville opnaae noget Tilsvarende.

Ligesaalidt kan jeg afholde mig fra, i Særdeleshed at henlede Opmærksomheden paa den i Sandhed betydelige Indskrænkning, som Kongens Regjering har gjort i Erstatningssummen, hvilken Sum allerede i Sammenligning med Sundtoldens sande Udbytte er saa moderat, forsaavidt som den indvilliger i, at Principet for en Afbetaling ved Annuiteter, istedetfor i Contanter, forsaavidt det maatte ønskes, finder Anvendelse paa de contraherende Magters Qvoter.

Men saameget mere hengiver Kongens Regjering sig tillidsfuldt til det Haab, at dens Motivers Berettigelse ikke vil blive miskjendt af de høie contraherende Magter, naar den foreslaaer, at tilføie Udkastet nogle Modificationer, som ere absolut fornødne baade for Landets Interessers og Kongens Værdigheds Skyld.

Idet jeg tillader mig at anbefale disse forudskikkede Bemærkninger til Conferencens velvillige Opmærksomhed, gaaer jeg nu over til at forklare og motivere de Forandringer som man vil finde nedskrevne paa Udkastet.

Hvis Artikel I. Passus 2 ikke vilde kunne tages som Andet end en Udvikling af den Bestemmelse, at den Fyrafgift, der hidindtil er betalt i Sundet og Belterne, og som nu skal afløses, ingensinde hverken umiddelbart eller middelbart, aabenlyst eller

hemmeligt, maa gjenindføres, saa vilde man ikke gjøre nogen Indvending imod denne Paragraph, hvor overflødig den end maatte forekomme den Danske Regjering. Men Ordstillingen tilsteder ikke en saadan Fortolkning.

Det er tvertimod indlysende, at Paragraphen netop har til Hensigt, ikke blot at befrie de forbiseilende Skibe for den Fyrafgift, som de for Tiden ere forpligtede til at betale i Sundet og Belterne, en Afgift, som er bleven taxeret og er bestemt til Afløsning, men ogsaa paa samme Maade at befrie alle dem, der til Indførsel eller Udførsel af Varer eller for hvilketsomhelst andet Handelsforetagende løbe ind i Landets Havne, for en vis Klasse af Skibsafgifter, som i den danske Toldlovgivning føre Navn af Fyrpenge, men som hverken udelukkende oppebæres i eller staae i Forbindelse med Sundet og Belterne, og som af Danmark hverken ere tagne med i Beregning eller blevne tilbudte til Afløsning. Jeg har ikke overseet, at, naar der betales en Erstatning for danske Fyrs Underholdning, kunde det synes rimeligt, at der ikke skulde kræves andre Fyrafgifter af fremmede Skibe; men man synes herved at have tabt af Sigte den store Forskjel, som finder Sted imellem Grunden til Fyrafgiften i Sundet og den til Fyrpengene i Havnene, idet hiin grunder sig paa en Besiddelse, der er hævdet siden umindelige Tider og stadfæstet ved Traktater, disse derimod paa den Danske Regjerings Autonomi og dens Overherredømme paa eget Territorium, medens begge endnu den Dag i Dag bestaae ved Siden af hinanden. Hiin er en Godtgjørelse for de Fyr, der belyse Farten igjennem Sundet og Belterne (cfr. Traktaterne af 12te Februar 1647 og 27de Mai 1660, § 6), medens disse alt for længe siden ere paalagte, for at dække de Udgifter, der ere blevne større ved Fyrenes Forøgelse og Forbedring i hele Monarkiet, og det navnlig især de Fyrs, paa hvilke man ikke kunde gjøre mindste Krav støttet paa Folkeretten.

Naar man ved Hjælp af Statsbudgetterne undersøger Beløbet

af den sidstnævnte Afgift*), sammenlignet med Oversigtstabellen for de permanente Udgifter, som ere nødvendige til at anlægge, forbedre og vedligeholde samtlige Landets Fyr og Lodsmærker, hvis ypperlige Tilstand almindelig anerkjendes af Handelsverdenen, og naar man lægger dette Beløb til Renterne af den Sum, som forlanges for Afløsningen af Fyrafgifterne i Strædern, saa vil man erkjende, at disse forenede Beløb ere utilstrækkelige til at dække de nævnte Omkostninger, ligesom det Ubillige i ovenikjøbet at ville forlange et saadant Offer af Danmark; ja, man vil tilvisse erkjende, at der ligger en Inconseqvents deri, at Udkastet til Traktaten paa den ene Side synes at acceptere de for Afløsningen beregnede Qvoter, medens paa den anden Side disse Qvoters Værdi ad denne indirekte Vei i Virkeligheden vilde være formindsket.

Imidlertid vilde dette fiscale Tab være det mindste hvorover Kongens Regjering vilde kunne beklage sig, saafremt den gik ind paa dette Punkt. Den maatte langt mere beklage, at den paa denne Maade vilde komme til at føle sig krænket i sin Souverainitet og Uafhængighed, i sin Autonomi paa eget Territorium. Den vilde føle sig lammet i sine uafbrudte Bestræbelser for at lette og simplificere Skibsafgifts-Systemet i sine Havne, skjøndt disse ere lige saa fordeelagtige for dens egne Undersaatter som for besøgende Fremmede. Simplifica-

*) Beløbet af de i Monarkiet opkrævede Fyrpenge for Finantsaaret fra 1ste April 1856 til 31te Marts 1857 udgjør:

for Kongeriget	123,000	Rd. R. M.
- Slesvig	24,000	—
- Holsten	12,000	—
ialt	159,000	Rd. R. M.

De aarlige Udgifter, hvorpaa Staten for Vedligeholdelsen, Betjeningen, o. s. v. af de paa de danske Kyster oprettede Fyr og Fyrtaarne maa være forberedt, udgjøre for Tiden en Totalsumma af 182,000 Rd. R. M., og de Forbedringer af de bestaaende Anstalter, saavelsom de Forøgelser, man har paatænkt, ville foraarsage Staten en meget betydelig Forhøielse af denne Udgift.

tioner og Lettelser, som man i denne Retning for Tiden har paatænkt, ved at sammensmelte samtlige Afgifter til een eneste, ved at afskaffe Afgifterne enten aldeles eller tildels for Skibe med Ballast eller saadanne, som kun føre Transitvarer, eller vel ogsaa kun tildels losse eller lade, ikke at tale om de Tilfælde, hvori de vare tvungne til at søge Havn, maatte man opgive, eftersom det paa Grund af denne Paragraphs sidste Passus vilde kunne paastaaes, at en Foranstaltning af denne Art indeholdt en forsætlig Afvigelse fra den paatagne Forpligtelse.

Kort sagt, denne vigtige Deel af Landets Lovgivning vilde til stor Skade for dets Beboere og de fremmede, der drive Handel i Landet, derved blive bragt i en stagnerende Tilstand. Dette vilde imidlertid være et Alternativ, som Kongen aldrig vilde kunne beslutte sig til at forelægge Landets Repræsentation og hvortil denne sikkert aldrig vilde kunne give sit Samtykke.

Kongens Regjering hengiver sig til det Haab, at de høie contraherende Magter gjerne ville indvillige i, at denne uoverstigelige Vanskelighed for Traktatens Afslutning bliver ryddet af Veien.

Kongens Regjering er rede til, saameget det afhænger af den, at give enhversomhelst Garanti, der kunde sikkre den virkelige og uigjenkaldelige Afskaffelse af Gjennemfartsafgifterne, hvilke udgjøre den egentlige Gjenstand for Afløsningen, og har derfor bemyndiget mig til, istedetfor den Paragraph, som jeg nylig har analyseret, at foreslaae den Redaction, der er angivet i Udkastet.

Art. II. § 1. Da denne Paragraphs Ord øiensynligen ere altfor omfangsrige, forsaavidt som de gaae ud paa at definere det fuldstændigste Tilsyn, endog af de allerlocaleste Lodsmærker, samt at fastsætte deres Uforanderlighed, saa er det blevet mig paalagt, at foreslaae og anbefale den i Udkastet angivne ubetydelige Redactionsforandring, ved hvilken der er taget Hensyn til alle Fyr og Fyrtaarne, som ere i Virksomhed, medens man,

forsaavidt angaaer Lodsmærkerne, kun har taget Hensyn til dem, der ere indrettede for Farten igjennem Kattegattet, Sundet og Belterne.

Art. II. § 3. Den første Forandring, som jeg med Hensyn til denne Paragraph skal tillade mig at foreslaae, har til Hensigt, at sikkre den frivillige Brug af Lodseriet baade i Sundet og i Belterne samt i Kattegattet, medens dette Spørgsmaal, forsaavidt angaaer de locale Farvande, er forblevet uomtalt. En Oversigtstabel angaaende Reguleringen af Lodstjenesten, som er blevet meddelt de Herrer Delegerede, tjener til at vise, hvor sjeldne og aldeles locale Undtagelserne fra den almindelige Regel ere. Men Kongens Regjering skjønner ikke, hvorledes den kunde lade sig fratage sin Autonomi over de locale Lodsindretninger, uden tillige at gjøre Opretholdelsen af disse Etablissementer umulig.

Min Regjering har endvidere paalagt mig at udtale, at ifølge den Fortolkning, den giver Ordene „seront modérés" i samme §, kan dette Udtryk ikke forstaaes som „skulle formindskes." Jeg er overbeviist om, at de Herrer Delegerede sikkert med Fornøielse udtrykkelig ville anerkjende, at min Regjerings Interpretation er correct.

Den Ændring, som jeg saaledes skal foreslaae, har til Hensigt, at gjøre det muligt for Regjeringen, at opfylde den i Begyndelsen af Paragraphen paatagne Forpligtelse „at lade føre Tilsyn med Lodstjenesten." Hvis denne Modification ikke skulde blive antagen, saa vilde under Omstændigheder, der let kunne forudsees, derved foraarsages en Afbrydelse eller i det mindste en betydelig Upaalidelighed i Lodstjenesten.

Jeg maa herved bemærke, at Lodserne ikke modtage nogensomhelst Løn af Staten, ei heller bør modtage nogen saadan paa nogensomhelst Maade. De betales for deres ydede Hjælp, og i Forhold til denne Hjælp, af dem, der betjene sig af den. Kun paa denne Maade kan man vente at blive betjent med den Aarvaagenhed og samvittighedsfulde Møie, som uundgaaelig snart vilde savnes, dersom Lodserne ikke ansporedes

ved deres egen Interesse. Lodspengene, der i de danske Farvande som bekjendt ere meget lave, blive udelukkende Lodserne forbeholdte, blandt hvilke de, efter de af Staten stadfæstede Regler, blive fordelte, og ikke den ringeste Deel deraf flyder i nogen offentlig Kasse. De i Kraft værende Taxter og Regulativer kunne ikkun forandres med Regjeringens Samtykke, og vil det være indlysende, at denne aldeles ikke vil have nogen speciel Interesse, men ene og alene Tjenestens Uddannelse og ivrige Udførelse for Øie. Men Taxternes Uforanderlighed vilde staae i aabenbar Strid med alle andre Ting i denne Verden, saavelsom med Tjenestens Formaal selv, hvilket er, at bringe Skibsfarten Hjælp og tilbyde den Sikkerhed. Naar Pengenes Værdi synker, naar Livsfornødenhederne blive dyrere, naar navnlig Værdien af alt Arbeide stiger, og i Særdeleshed naar den dygtige Sømands Arbeide stiger i Priis og hans Tjeneste fra Dag til Dag søges hos alle søfarende Nationer, derved at Vederlaget stedse gaaer høiere, saa vilde det, som det synes os, være af meget ringe Nytte, at lade Taxten for den dygtigste og mest erfarne Sømands Arbeide være engang for alle normeret (og disse Egenskaber ere uundværlige for en god Lods i vore vanskelige Farvande), et Arbeide, der udkræver uafladelige Anstrængelser og udsætter i høieste Grad for Afkræftelse og Farer. Den nødvendige Følge heraf vilde være, at de duelige Lodser forlode deres Tjeneste for at lade sig hyre i Handelsmarinen. Men hvo skulde imidlertid nogensinde være istand til at bedømme, om Taxterne til nogensomhelst Tid svare til Omstændighederne eller i Almindelighed ere passende, naar det ikke netop var Regjeringen? Lodsvæsenet har, saaledes som det hos os er stillet under Regjeringens retfærdige og billige Control, til den Dag i Dag været udmærket, og Taxterne have altid været moderate. Er der Grund til at sikkre sig ved positive Garantier for, at disse uundværlige Egenskaber for Fremtiden ikke skulle mangle ved Administrationen? Er det sandsynligt, at saalænge Taxterne, som hidtil, blive de samme for Landets Beboere og for

Fremmede, disse sidste kunne komme til at nære Frygt for at blive behandlede med mindre Retfærdighed fra Administrationens Side?

Støttet paa disse Betragtninger, vilde Kongens Regjering finde det mest nyttigt og hensigtsmæssigt, at Sætningen: „at de nuværende Afgifter i intet Tilfælde kunne forhøies" aldeles udgik af Udkastets Text, eftersom der i den følgende Passus ligger en tilstrækkelig Garanti for en billig Behandling; det er derfor blevet mig paalagt, at anbefale denne Ændring som mit principale Forslag.

Ifald man alligevel skulde ønske at bibeholde denne Passus, er det mig foreskrevet at insistere paa, at den qvalificeres paa den Maade, som er antydet ved den Tilsætning, der er gjort i Udkastet.

Art. II. § 4. Den her foreslaaede Tilsætning vil forhaabentlig anbefale sig ved sig selv, baade som retfærdig og som skikket til at forebygge Misforstaaelser.

Art. II. § 7. Denne Paragraph er en Tilsætning, hvorom jeg troer, at den vil svare til nogle af de Herrer Delegeredes Ønsker, og hvorimod Kongens Regjering fra sin Side ikke har noget at indvende.

Art. V. Hensigten med den her antydede Ændring er det Forbehold — i Overensstemmelse med det, som Kongens Regjering anseer for det Naturligste og som en Pligt mod de Interesser, som den er kaldet til at hævde — at Qvoternes Udbetaling er Artiklens principale Gjenstand, Anvendelsen af Annuitetsprincipet paa denne Udbetaling derimod en Indrømmelse.

Art. VII. Jeg har til denne Artikel føiet den Ændring, som Ruslands Delegerede i Conferencen af 3die d. M. har foreslaaet, og imod hvis Indførelse i den eventuelle Traktat Kongens Regjering ikke har noget at erindre.

Jeg skal dernæst tillade mig at henlede de Herrer Delegeredes Opmærksomhed paa et Punkt af stor Vigtighed.

Man vil bemærke, at der ikke er foreslaaet noget Amen-

dement til Artikel III. Den levende og oprigtige Længsel hos Kongens Regjering efter at komme til et prompte og retfærdigt Arrangement i denne vigtige Sag, tillader den ikke et eneste Øieblik at nære det Ønske, at Toldens Opkrævelse forlænges udover 1ste April 1857 til Fordeel for Statskassen. Paa den anden Side er Muligheden af, at Traktaten fra den Dag af træder i Kraft, hverken given eller sandsynlig, selv om Udvexlingen af Ratificationen af Hoved-Traktaten og de i Art. VI. forudsatte Special-Conventioner havde fundet Sted før denne Termin. Denne Uvished, om end kun formel, om Iværksættelsen baade af Hoved-Traktaten og Special-Conventionerne vil altid blive den samme, men i denne tvivlsomme Stilling vil det vist anerkjendes fra alle Sider, at det er umuligt for Kongens Regjering at see bort fra den absolute Nødvendighed af, paa en Maade at forlænge den nuværende status quo. Thi Tankegangen i Artikel VII. gjør det umuligt, at Ordene „for Fremtiden" i Artikel I. § 1 kunne have Hensyn til det i Artikel III. fastsatte Datum. Skibene vilde saaledes fremdeles, som hidindtil, være nødte til at svare Told i Sundet og Belterne, indtil det Tidspunkt, da Traktaten er traadt i Kraft, eller ogsaa at give tilstrækkelige Garantier for, at Tolden vil blive betalt. Men det er imidlertid en Selvfølge, at i de Tilfælde, hvor Tolden maatte være betalt, samme kun vil blive betragtet som et Depositum, der skal tilbagegives til den, som har Ret dertil, fra det Øieblik af, at Artikel VII. er bleven opfyldt; medens det paa den anden Side ligeledes forstaaer sig af sig selv, at de Summer, som ifølge Artikel V. i Udkastet og ifølge de eventuelle Specialconventioner skulle betales til Danmark, ville blive at betragte som forfaldne til Udbetaling tilligemed deres Renter fra den 1ste April 1857 at regne. I den Forstand vil man med Rette kunne sige, at Fritagelsen for Sundtolden har taget sin Begyndelse fra 1ste April dette Aar af. Den provisoriske Tilstand maa naturligviis blive den samme for Alle. Hvad der er sagt om Sundtolden, vil ligeledes

finde Anvendelse paa de øvrige Fritagelser og Nedsættelser af Transittold, Kanaltold, o. s. v.

Jeg anmoder de Herrer Delegerede om at henlede deres Regjeringers Opmærksomhed paa, hvor hensigtsmæssigt det vilde være, at dette Forhold blev ordnet, enten ved en foreløbig Tillægs-Artikel eller ved en Declaration eller en Protokol.

Jeg har at meddele de Herrer Delegerede, at den for Oldenborg Delegerede, hvis personlige Nærværelse vi med det Første kunne imødesee, har gjort mig den Ære at underrette mig om,

at han er bemyndiget til at tiltræde det Engelsk-Fransk- Preussiske Udkast til Hoved-Traktaten.

Med Hensyn til de af de Herrer Delegerede i sidste Conference til Protokollen givne Erklæringer, har jeg den Ære at svare Følgende:

Den Fortolkning af de omspurgte Paragrapher i Udkastet, der forudsættes i de Declarationer, som de Herrer Delegerede for Meklenborg, Preussen og de frie Hansestæder have afgivet, anerkjender Kongens Regjering som naturlig og rigtig.

Ifølge Anmodning af den Delegerede for Nederlandene har jeg henledet Kongens Regjerings særdeles Opmærksomhed paa den i hans Erklæring omtalte Memorial.

Jeg skal tillade mig at gjøre følgende Bemærkninger:

Kongens Regjering lægger særdeles megen Vægt paa Nederlandenes Regjerings Tiltrædelse til en saadan almindelig Traktat, som man efter Alt, hvad jeg har havt den Ære at anføre, er nærved at afslutte; min Regjering haaber, at Nederlandenes Cabinet vil have indseet, at en høist væsentlig Deel af det, som nævnte Cabinet har troet at maatte forlange i en agtværdig Deel af dens Undersaatters Interesse, alt er tilstaaet i Udkastet til Traktaten, og at det vil være umuligt for min Regjering at indrømme end yderligere Fordringer.

Det vil saaledes, forsaavidt angaaer den sidste Passus af § 6 i Artikel II. af Udkastet, være umuligt for Danmark, at indrømme den fuldstændige Ophævelse af Eiderkanaltolden,

medmindre Danmark i samme Øieblik var rede til at ophæve al Transittold paa alle dets Veie, hvilket vilde være et financielt Offer og en Omdannelse af Monarkiets Toldsystem, som min Regjering maa erklære at være ude af Stand til at indrømme.

Ligesaa lidt formaaer Kongens Regjering at dele den af den Nederlandske Regjering udtalte Frygt for, at den i Artikel II. § 6 af Udkastet alt indrømmede meget betydelige Nedsættelse af Kanaltolden, ved Siden af de betydelige Lettelser med Hensyn til Tolden, der ere en Følge af samme Artikels § 5, ikke skulde være tilstrækkelig til at opretholde Kanalskibsfarten i dens Concurence med den frie Sundskibsfart; thi den besparede Tid, den kortere og sikkrere Vei, Assurancens Formindskelse og de ringere Omkostninger ved Farten, saavelsom ved Fragten, ere Omstændigheder, der ere af stor Betydning til Gunst for Kanalskibsfarten — ja af saa stor Betydning, at Kongens Regjering ikke frygter den af den Nederlandske Regjering forudseete skadelige Følge for dens egne Undersaatter, skjøndt disse i langt større Forhold end andre Staters afbenytte Kanalen.

Jeg maa endnu fremhæve, at Skibsafgifterne i Eiderkanalen kunne sammenlignes med Befordringsomkostningerne paa Landeveiene; at disse Afgifter, selv i Forbindelse med den saa betydelig nedsatte Kanaltold, ikke engang ere istand til at levere Midler til Vederlag for de med Anlæget og Vedligeholdelsen forbundne Omkostninger, og at dette derfor selvfølgelig endnu mindre vilde være Tilfældet, hvis disse Afgifter bleve saaledes reduçerede, som man har forlangt det. Denne Omstændighed kunde endog give den Danske Regjering Anledning til at overveie, om det ikke maatte være hensigtsmæssigt ganske at opgive denne Vei paa Grund af de derved foraarsagede Omkostninger, eftersom dens Høihedsret over samme er aldeles ubestridelig.

Imidlertid vil den Danske Regjering fortsætte sine Bestræbelser for at gjøre denne Communicationsvei saa tilgængelig

og saa fri for Byrder, som forskjellige vigtige Statshensyn ville tillade det; den tør imidlertid ikke undlade at forbeholde sig selv den sidste Afgjørelse i denne Retning.

Regjeringen er i dette Øieblik beskjæftiget med en gjennemgribende, allerede vidt fremrykket Revision af Monarkiets Told- og Skibsafgifter, og blandt disse sidste findes ogsaa Skibsafgifterne paa Eideren; den hengiver sig til det Haab, at den Nederlandske Regjering, saavelsom flere af de her repræsenterede Regjeringer, hvis Undersaatter ere interesserede i Kanalfarten, ville see en Garanti for den passende og legitime Ordning af disse Forhold i den Omhu, hvormed den Danske Regjering og Monarkiets Repræsentation værne om de Kongelige Undersaatters Interesser saavelsom om Handelsmarinens i Almindelighed.

Med Hensyn til den af den Belgiske Delegerede afgivne Declaration har jeg den Ære at erklære, at jeg snarest, og tidlig nok, haaber af min Regjering at blive sat i Stand til at conferere om den Gjenstand, som den Delegerede har antydet, og som har Hensyn til en eventuel Special-Conventions Indhold."

Conferencen tager den Meddelelse ad referendum, som nu blev gjort af den Danske Commissair.

Hvad angaaer den af den Danske Regjering forlangte Medvirkning med Hensyn til den Hans Danske Majestæt i Art. I. af Udkastet til Traktaten forbeholdte særlige Ordning, saa afgiver den Delegerede for Preussen følgende Erklæring:

„Kongens Regjering har ikke ophørt at gjøre positive Skridt, i den Hensigt at faae de Magter, der endnu ikke have udtalt sig til Gunst for de danske Forslag, til at antage disse.

»Jeg føler derfor en særdeles Tilfredsstillelse ved at kunne erklære, at min Regjering ikke vil nægte den Medvirkning — ved sine bona officia — som den Danske Regjering forlanger."

Den Delegerede for Rusland erklærer, at det af den Danske Regjering tagne Forbehold med Hensyn til den Termin, efter

hvilken Traktaten af Danmark vil være at sætte i Værk, er begrundet i Retfærdighed. Artikel VII. indbefatter et gjensidigt Forbehold, og Traktatens Iværksættelse kan ikke være forbindende for den ene af de contraherende Parter, uden at en samtidig Iværksættelse fra den anden af de contraherende Parters Side er sikkret.

Hans Danske Majestæts Commissair modtager de af de Herrer Delegerede for Preussen og Rusland afgivne Erklæringer.

Efterat flere af de Delegerede og navnlig Hendes Britiske Majestæts Gesandt have spurgt den Danske Commissair, hvor stor en Udstrækning han agter at give den provisoriske Tilstand i Sundet og Belterne, som den Danske Regjering har foreslaaet i den Hensigt at bevare Overensstemmelsen imellem Tankegangen i Artikel III. i Traktatens Udkast med den i Artikel VII., navnlig forsaavidt angaaer Skibe tilhørende de af de contraherende Magter, der maatte have opfyldt alle de af dem ifølge Artikel VII., indenfor den ved Artikel III. tilsigtede Termin, overtagne Forpligtelser, eller ialfald før Opfyldelsen af nævnte Forpligtelser fra de andre contraherende Parters Side, eller nogle af dem, angiver Hans Danske Majestæts Commissair sin Anskuelse ved følgende Ord:

„Den provisoriske Opretholdelse af den nærværende status quo ud over den 1ste April 1857 vil indtræde for alle Skibe uden Undtagelse, som passere Sundet og Belterne. Men fra det Øieblik af, at efter den ovennævnte Termin en af de contraherende Parter vil have iværksat Stipulationerne i Artikel VII. og VIII. af Traktaten, vil den provisoriske Tilstand, forsaavidt angaaer denne Magts Skibe, ene og alene have den Virkning, at disse Skibe ved Gjennemfarten gjennem Stræderne ville blive tilholdte behørigen at godtgjøre deres Nationalitet.

Den provisoriske Tilstand vil aldeles ophøre, saasnart Artiklerne VII. og VIII. definitivt ere blevne opfyldte af alle Magter, som have undertegnet Hoved-Traktaten."

Conferencen tager denne Oplysning ad referendum.

Den Delegerede for Sverrig og Norge beder om Ordet for at afgive følgende Erklæring:

Jeg skal ile med at forelægge Kongens Regjering det af Hans Danske Majestæts Commissair nylig meddelte forandrede Udkast af Traktaten, saavelsom den for Conferencen fremsatte Udvikling af Motiverne, og jeg tvivler ikke paa, at Gjennemsynet deraf vil have et gunstigt Resultat tilfølge.

Jeg tager mig imidlertid den Frihed at henvende Hr. Commissairens velvillige Opmærksomhed paa en lille historisk Feil, som har indsneget sig i Redactionen af Artikel I. § 2. Det er ikke ganske nøiagtigt at sige, at Sverrig i Aaret 1841 har sluttet en Traktat med Danmark angaaende Sundtolden. De forenede Riger Sverrig og Norge have den 23de August 1841 afsluttet en Convention med Danmark angaaende denne Told. Storbritannien og Danmark have den 13de s. M. undertegnet en anden Convention om samme Gjenstand. Jeg foreslaaer derfor, istedetfor „Traktaterne af 1841 imellem Storbritannien og Sverrig o. s. v.," at sige „Conventionerne af 1841 imellem Storbritannien og Sverrig og Norge, o. s. v."

Jeg maa forøvrigt udtrykkelig reservere mig min Regjerings Anskuelse med Hensyn til den nye Stipulation, som er bleven indsat i Artikel II. under Nr. 7 og som sigter til specielle Forhold imellem Sverrig og Norges Regjering og den Danske.

Den Danske Commissair modtager denne Declaration og accepterer den af den Delegerede for Sverrig og Norge foreslaaede Ændring ved strax at indføre den i det paagjældende Modforslag.

Kjøbenhavn, den 16de Februar 1857.

(undert.)

Jaeger. Beaulieu. Bluhme. Terán. Detézac.
Andrew Buchanan. Hanbury. Presch. du Bois.
Oriolla. Tegoborski. Wetterstedt. Krüger.

In fidem protocolli
Bluhme.

25.

Bilag til Protokollen af 16de Februar 1857.

Den Danske Regjerings Ændringsforslag til Traktat-Udkastet.

Til Art. 1. Istedetfor den foreslaaede § 2° at indsætte følgende:

2° hverken af de af bemeldte Skibe, som med Ladning eller Ballast løbe ind i eller ud af danske Havne, hvad enten de der have udført Handels-Operationer eller ikke, eller af deres Ladninger at kræve nogensomhelst Afgift, som disse Skibe eller deres Ladninger ved at passere gjennem Sundet eller Belterne vilde have været underkastede ifølge Traktaterne af 1841 mellem Storbritannien og Sverrig paa den ene og Danmark paa den anden Side eller i Medfør af de gamle Traktater mellem Danmark og de andre høie contraherende Magter eller de andre Europæiske Stater; og er det vel at forstaae, at disse Afgifter, der altsaa ere afskaffede saaledes, at de ikke kunne opkræves hverken i Sundet og Belterne eller i de danske Havne, heller ikke indirecte maae kunne gjenoprettes enten ved i den Hensigt at forhøie de nu bestaaende Havne- og Told-Afgifter, eller ved i samme Øiemed at indføre nye Skibsfarts- eller Told-Afgifter, eller paa nogensomhelst anden Maade.

Til Art. 2. I § 1° at redigere Slutningen saaledes: „— — — — Fyrtaarne, saavelsom de Boier, Tønder og Lodsmærker, der nu forefindes og tjene til Seiladsens Lettelse i Kattegattet, Sundet og Belterne."

I § 3° mellem Ordene „hvis Afbenyttelse" og „til enhver Tid" at indskyde:

„i Kattegatet, Sundet og Belterne,"

og længere nede enten at lade de Ord: „at de nuværende Afgifter i intet Tilfælde kunne forhøies" ganske udgaae,

eller at sætte i deres Sted: „at de nuværende Afgifter ikkun i Skibsfartens egen Interesse kunne forhøies."

I § 4⁰ at tilføie efter „efter eget Godtbefindende" Ordene: „og under samme Betingelser, uden Hensyn til deres Nationalitet;"

Som § 7⁰ at tilføie: „Med H. M. Kongen af Sverrig og Norge at træffe en definitiv Overenskomst om, for Fremtiden som hidtil, at vedligeholde de Fyr paa Sverrigs og Norges Kyster, der tjene til Belysning og Lettelse for Gjennemfarten gjennem Sundet og Indseilingen i Kattegattet.

Til Art. 5. Istedetfor „skulle" at sætte „kunne."

Til Art. 7. Istedetfor „der ere fastsatte i de høie contraherende Parters Forfatningslove, og forpligte . . . ." at sætte: „der ere fastsatte i Forfatningslovene hos de af de høie contraherende Parter, som ere forbundne til at bevirke disse Formaliteters Anvendelse, og hertil forpligte de sig . . . . ."

26.

Protokol. Mødet den 7de Marts 1857.

Nærværende, foruden Hans Majestæt Kongen af Danmarks Commissair, de Delegerede for Østerrig, Belgien, Spanien, Frankrig, Storbritannien, Hannover, Meklenborg-Schwerin, Nederlandene, Preussen, Rusland, Sverrig og Norge, og de frie Hansestæder.

Protokollen over det forrige Møde oplæses og vedtages.

Hans Majestæt Kongen af Danmarks Commissair bemærker, at han har tilladt sig at sammenkalde Conferencen, for at den paa formel Maade kunde erholde Kundskab om de Beslutninger, som Cabinetterne i Paris, London og Berlin have fattet med Hensyn til de Forandringer i Udkastet til en Hovedtraktat, som i den Danske Regjerings Navn bleve foreslaaede i Mødet den 16de Februar sidstleden.

Med Hensyn til det af den Danske Commissair udtalte Haab om de ved Conferencen repræsenterede Magters Medvirkning til den særlige Ordning, som er forbeholdt Hans Majestæt Kongen af Danmark i Traktat-Udkastets Art. I. sub 1. in fine, erklærer den Franske Gesandt, at han er bemyndiget til at give Hans Majestæt Kongen af Danmarks Regjering den Forsikkring, at Keiserens Regjering vil vedblive, som hidtil, med den mest levende Interesse at understøtte den med sine bona officia hos de Stater, som endnu ikke have antaget Principet angaaende Sundtoldens Afløsning.

Den Delegerede for Sverrig og Norge tiltræder denne Erklæring og udtaler sig som følger:

„Jeg har den Tilfredsstillelse at kunne erklære, at den Kongelige Regjering ligeledes er tilbøielig til at anvende sine bona officia hos de respective Cabinetter, med hvilke den staaer i diplomatisk Forbindelse, i det af den Delegerede for Frankrig antydede Øiemed."

Den Preussiske Gesandt tager dernæst Ordet og siger:

„I Mødet den 16de forrige Maaned har den Kongelige Danske Commissair meddelt Conferencen de Forandringer, som hans Regjering ønsker foretagne i Udkastet til Hoved-Traktaten. Disse Forandringer have været forelagte de tre Cabinetter i Berlin, London og Paris, og det glæder mig at kunne erklære, at de for største Delen ere blevne antagne. Dog have de tre Cabinetter troet at burde foretage nogle Modificationer i disse Forandringer, hvilke imidlertid for største Delen kun have Hensyn til Redactionen, og som forøvrigt ikke ere af den Beskaffenhed, at de skulde kunne vanskeliggjøre den forønskede Overenskomst.

De Modificationer, hvorom Talen er, ere følgende:

Istedetfor den af den Danske Regjering foreslaaede Redaction af § 2 i Art. I. af Udkastet til Hoved-Traktaten, foreslaaes følgende Redaction:

„2°. hverken af de af bemeldte Skibe, som med Ladning eller Ballast løbe ind i eller ud af danske Havne, hvad enten de der have udført Handels-Operationer eller ikke,

eller af deres Ladninger at kræve nogensomhelst Afgift, som disse Skibe eller deres Ladninger, paa Grund af Passagen gjennem Sundet eller Belterne, vilde have været underkastede, og hvis Afskaffelse er bleven stipuleret i foregaaende Passus; og er det vel at forstaae, at de saaledes afskaffede Afgifter, der følgelig hverken maae opkræves i Sundet og Belterne eller i de danske Havne, heller ikke indirecte maae kunne gjenoprettes enten ved i den Hensigt at forhøie de nu bestaaende Havne- og Told-Afgifter, eller ved i samme Øiemed at indføre nye Skibsfarts- eller Told-Afgifter, eller paa nogensomhelst anden Maade."

I § 3 af Art. II. af det oprindelige Udkast har den Danske Regjering foreslaaet at indbringe en Forandring, som skulde have til Hensigt at forbeholde den Danske Administration Beføielse til i Fremtiden at forhøie de bestaaende Lodspenge, dersom det skulde udfordres i Skibsfartens Interesse. De tre Cabinetter foreslaae at udelade aldeles den Passus, hvortil den nævnte Forandring har Hensyn; hvilket vilde være overensstemmende med hvad den Kongelig Danske Commissair i Mødet den 16de Februar sidstleden har erklæret at være hans Regjerings Hovedforslag med Hensyn til dette specielle Punkt.

Den omhandlede Paragraph vilde da blive affattet som følger.

„3°. for Fremtiden, som hidtil, at lade føre Tilsyn med Lodstjenesten, hvis Afbenyttelse i Kattegattet, Sundet og Belterne til enhver Tid er overladt til Capitainernes og Skibsførernes eget Godtbefindende. Det forstaaer sig, at Lodspengene skulle være moderate, at een og samme Taxt o. s v. . . ."

Istedetfor § 7, som den Danske Regjering har foreslaaet tilføiet til Art. II. foreslaaes følgende Redaction:

„7°. Da Hans Majestæt Kongen af Sverrig og Norge, i Medfør af en med Hans Majestæt Kongen af Dan-

mark afsluttet speciel Overenskomst, er forpligtet til at vedligeholde de Fyr paa Sverrigs og Norges Kyster, der tjene til Belysning og Lettelse for Gjennemfarten gjennem Sundet og Indseilingen i Kattegattet, saa forpligter Hans Majestæt Kongen af Danmark Sig til med Hans Majestæt Kongen af Sverrig og Norge at træffe en definitiv Overenskomst i det Øiemed at sikkre disse Fyrs Vedbliven og Vedligeholdelse i Fremtiden, uden at der derved paalægges de Sundet og Kattegattet passerende Skibe nogensomhelst Byrde."

I Art. VII. af Traktat-Udkastet, saaledes som dens Redaction er foreslaaet af den Danske Regjering, foreslaae de tre Cabinetter i Berlin, Paris og London istedetfor „og hertil forpligte de sig" at sætte: „og forpligte de sig til at lade dette skee;" og endelig, for i Art. VIII. af Traktat-Udkastet nærmere at bestemme Terminen for Ratificationernes Udvexling paa en til Forhandlingernes særegne Natur svarende Maade, foreslaaer man at give denne Artikel følgende Redaction:

„Nærværende Traktat skal ratificeres og Ratificationerne udvexles i Kjøbenhavn førend den 1ste April 1857, eller snarest muligt efter Udløbet af denne Termin.

Til Bekræftelse heraf etc."

Den Delegerede for Preussen ender sin Meddelelse til Conferencen med at udtale det Haab, at Hans Danske Majestæts Commissair tilligemed de Herrer Delegerede ville bifalde de Forandringer, som han saaledes har foreslaaet.

Den Delegerede for Sverrig og Norge afgiver følgende Erklæring:

„Jeg skal i den kortest mulige Frist forelægge den Kongelige Regjering til Bedømmelse de i Udkastet til en almindelig Traktat af de Herrer Delegerede for Frankrig, Storbritannien og Preussen foreslaaede Modificationer, navnlig den nye Redaction af Art. II. § 7."

Imidlertid har jeg den Ære at foreslaae en lille Forandring

i denne Redaction, som forekommer mig passende, nemlig at sætte istedetfor de Ord:

„Da Hans Majestæt Kongen af Sverrig og Norge, i Medfør af en med Hans Majestæt Kongen af Danmark afsluttet speciel Overenskomst, er forpligtet til" — følgende Ord:

„Da Hans Majestæt Kongen af Sverrig og Norge, i Medfør af en med Hans Majestæt Kongen af Danmark afsluttet speciel Overenskomst, ligeoverfor Hans Danske Majestæt har paataget Sig Forpligtelsen til" . . . .

De Delegerede for Frankrig, Storbritannien og Preussen erklære, at de Intet have at indvende imod den fornævnte Redactionsforandring, og antage den.

Hans Danske Majestæts Commissair tager de foranstaaende Meddelelser og Erklæringer ad referendum, og alle de andre Medlemmer af Conferencen antage de af de tre Cabinetter i Paris, London og Berlin fremsatte Forslag, de Delegerede for Østerrig og for Sverrig og Norge dog med Forbehold af, at disse Forslag erholde den deres Regjeringer af dem forbeholdte endelige Billigelse, og de Delegerede for Belgien og Spanien, idet de gjentage det Forbehold, som de have taget i Mødet den 3die Februar.

Den Preussiske Gesandt oplæser et Udkast til en Protokol, hvis Undertegnelse Conferencen foreslaaer den Danske Commissair, for at ordne Spørgsmaalet angaaende den provisoriske Tilstand, som, ifølge den nævnte Commissairs Forslag i Mødet den 16de Februar sidstleden, vilde være at vedligeholde ud over den 1ste April 1857 for det sandsynlige Tilfælde, at ikke alle de contraherende Magter havde kunnet bringe Bestemmelserne i Art. VII. og VIII. af Traktat-Udkastet til Udførelse forinden Udløbet af den ovennævnte Termin.

Dette Udkast til en Protokol er affattet som følger:

„For det Tilfælde, at de i Art. VII. og VIII. af den i Dag afsluttede Traktat indeholdte Forpligtelser ikke skulde kunne

blive fuldbyrdede førend den 1ste April 1857, er det aftalt, at den Danske Regjering skal beholde Ret til efter dette Tidspunkt provisorisk ad Cautionsveien at opretholde de Afgifter den har forpligtet sig til at afskaffe; men alt eftersom en af de contraherende Magter opfylder hine Forpligtelser, skal den Danske Regjering fra sin Side lade de provisoriske Cautionsforholdsregler ophøre for denne Magts Skibe eller Ladninger og give Befaling til Ophævelsen af de Cautioner, som maatte være stillede. Ikke destomindre skal den, indtil de i Art. VII. og VIII. indeholdte Forpligtelser endelig ere opfyldte af alle de contraherende Magter, af de frigjorte Skibe, ved Gjennemfarten gjennem Stræderne, kunne forlange Beviislighed for deres Nationalitet, uden at der deraf for disse Skibe maa opstaae nogen Forsinkelse eller Anholdelse.

Hvad Nedsættelsen af Transittolden angaaer, lover den Danske Regjering, i Betragtning af, at det er praktisk umuligt her at anvende den provisoriske Fremgangsmaade med Hensyn til Skibene, fra 1ste April 1857 at regne, at lade §§ 5 og 6 i Art. II. af Hoved-Traktaten træde i Kraft."

Hans Danske Majestæts Commissair tager dette Forslag ad referendum.

Den Storbritanniske Gesandt bemærker, at hans Regjering ønsker, at den Danske Regjering skulde forpligte sig til at skride til Udvexlingen af Ratificationerne, efterhaanden som enhver af de høie undertegnede Magter for sin Deel maatte see sig i Stand til at bringe denne Udvexling til Udførelse.

Hans Danske Majestæts Commissair tager denne Bemærkning ad referendum.

Den Delegerede for de frie Hansestæder erklærer:

„1) at Fristæderne Lübeck og Hamborgs Senater tage imod, hvad Hans Excellence den Danske Commissair i sin Regjerings Navn i Mødet den 16de Februar sidstleden har anerkjendt, nemlig at de Betingelser, som indeholdes i §§ 5 og 6 af Traktatens Art. II., indbefatte en almindelig Forholdsregel, og at de navnlig ere anvendelige uden nogen-

somhelst Indskrænkning paa Jernbanen fra Hamborg til Berlin og paa Jernbanen fra Lübeck til Büchen i dens Fortsættelse i Retning af Berlin.

2) at Fristaden Bremens Senat, der nylig fra den Danske Regjering har modtaget Oplysninger tilstrækkelige til at godtgjøre Rigtigheden af Beløbet af den Qvota, som falder Bremen til Last, giver Afkald paa det Forbehold, som han i den Anledning har taget i Mødet den 3die Februar.'

Den Delegerede for Meklenborg afgiver følgende Erklæring:

„Den Meklenborgske Regjering tiltræder Udkastet til Hoved-Traktaten, saaledes som det er blevet foreslaaet af Hans Danske Majestæts Commissair i Mødet den 16de Februar, dog med de Redactionsforandringer, som de Herrer Delegerede for Frankrig, Storbritannien og Preussen have foreslaaet.

Den Storhertugelige Regjering tager saa meget mindre i Betænkning at tiltræde dette, som den Fortolkning han giver de Paragrapher i dette Udkast, som angaae Transittolden paa de Veie og Kanaler, som forbinde Nordsøen og Elben med Østersøen, ved den Erklæring, som Hans Excellence har havt den Godhed at afgive i samme Møde i den Danske Regjerings Navn, er bleven anerkjendt som den naturlige og rigtige."

Den Delegerede for Nederlandene afgiver følgende Erklæring:

„Den Nederlandske Regjering beklager, at den Danske Regjering ikke har troet at kunne tage dens Ønske med Hensyn til Ophævelsen og Nedsættelsen af de forskjellige Afgifter paa Eideren fuldstændigt til Følge; men den forstaaer Vægten af de Grunde, som have forhindret det, og, for at imødekomme den Danske Regjering og de andre medinteresserede Regjeringer, vil den Nederlandske Regjering ikke længere fastholde dette Punkt og tiltræder Udkastet til en Hoved-Traktat, saaledes som det er blevet ændret og modificeret.

Dog haaber han, at den Danske Regjering, for saa meget som muligt at forhindre ethvert Ophold ved Skibenes Expedition

paa Eideren, vil finde Midler til at simplificere den for Fremtiden, og han smigrer sig med det Haab, at den Revision af Skibsafgifterne i det Danske Monarki, som den Danske Regjering beskjæftiger sig med og i hvilke Skibsafgifterne paa Eideren ere indbefattede, væsentlig vil komme disse tilgode."

Conferencen slutter sig til de i den anden Passus af den Nederlandske Delegeredes Erklæring udtalte Ønsker.

Den Delegerede for Preussen modtager den Erklæring, som Hans Majestæt Kongen af Danmarks Commissair har afgivet i Mødet den 16de Februar sidstleden, ifølge hvilken den Danske Regjering antager den Fortolkning, som den Preussiske Regjering giver §§ 5 og 6 af Art. II. af Udkastet til Hoved-Traktaten.

Kjøbenhavn, den 7de Marts 1857.

(undert.)

Jaeger. Beaulieu. Bluhme. Terán. Dotézac.
Andrew Buchanan. Hanbury. Prosch. du Bois.
Oriolla. Tęgoborski. Wetterstedt. Krüger.

27.

Protokol. Mødet den 12te Marts 1857.

Nærværende, foruden Hans Majestæt Kongen af Danmarks Commissair, de Delegerede for Østerrig, Belgien, Spanien, Frankrig, Storbritannien, Hannover, Meklenborg-Schwerin, Oldenborg, Nederlandene, Preussen, Rusland, Sverrig og Norge, og de frie Hansestæder.

Protokollen over det forrige Møde oplæses og vedtages.

Hs. Kgl. Høihed Storhertugen af Oldenborgs Delegerede tager Plads i Conferencen.

Hendes Britiske Majestæts Gesandt afgiver følgende

Erklæring, idet han specielt henvender sig til den Danske Commissair:

„Jeg smigrer mig med det Haab, at Hans Majestæt Kongen af Danmarks Regjering anerkjender Alt, hvad Dronningens Regjering hidtil har gjort for at lette denne langvarige Underhandlings Fremgang og for at føre den til et for alle de interesserede Parter billigt og tilfredsstillende Resultat; og jeg skatter mig lykkelig ved at være i Stand til at forsikkre Deres Excellence, i Gjensvar paa det af Dem i Mødet den 16de Februar sidstleden udtalte Ønske, at Hendes Majestæts Regjering ikke vil undslaae sig for, ved sine bona officia at understøtte de nye Underhandlinger, som den Danske Regjering har i Sinde at indlede med de i Afslutningen af Hoved-Traktaten ikke deeltagende Magter, i den Hensigt at formaae dem til at komme overens med Danmark angaaende den Hans Danske Majestæt ved bemeldte Traktats 1ste Artikel forbeholdte særlige Ordning."

Den Preussiske Gesandt henleder, i Anledning af den af Conferencen i Mødet den 7de sidstleden foreslaaede Protokol med Hensyn til den provisoriske Tilstand, der vil være at vedligeholde udover den 1ste April 1857, de Herrer Delegeredes Opmærksomhed paa følgende Forandringer, som han ønsker foretagne i denne Protokol, og foreslaaer derfor:

1°. i bemeldte Aktstykkes første Afsnit istedetfor Ordene: „for denne Magts Skibe eller Ladninger" at sætte: „for denne Magts Skibe saavelsom for disses Ladninger," og

2°. i det samme Afsnit af Protokollen at udstryge Ordene: „ved Gjennemfarten gjennem Stræderne."

Næst at udtale sin Anerkjendelse af de af den Preussiske Delegerede for at retfærdiggjøre disse Forslag anførte Motiver, bemærker den Danske Commissair, at han finder den førstnævnte Forandring nyttig og stemmende med sin egen Forstaaelse af vedkommende Passus, og idet han tilføier, at han ligeledes heller ikke har Noget at erindre mod den anden Forandring, eftersom de Ord, man foreslaaer udslettede, maaskee

ere overflødige, erklærer han, at han ingen Betænkelighed har ved at tiltræde disse tvende Forandringer, som derefter antages af Conferencen.

Den Delegerede for Sverrig og Norge minder om det af ham i Conferencens sidste Møde tagne Forbehold og foreslaaer i den sidste Sætning af Art. II. § 7 efter Ordene „i Fremtiden" at tilføie Ordene „som hidtil," for derved stærkere at udhæve, at der kun er Tale om at sikkre Vedligeholdelsen af en allerede bestaaende Tingenes Tilstand.

Danmarks Commissair bemærker, at, hvis Conferencen antager bemeldte Forandring, saa tiltrædes denne ligeledes af ham.

Conferencen antager den af den Delegerede for Sverrig og Norge foreslaaede Forandring.

Hans Danske Majestæts Commissair afgiver følgende Erklæring:

„Jeg har i Dag at opfylde en mig meget behagelig Pligt, nemlig at meddele Conferencen den Tilfredshed, som den Kongelige Regjering føler over den Modtagelse, som saavel de Herrer Delegerede som deres Regjeringer have ladet de Forslag og Ønsker blive til Deel, som jeg havde den Ære i Mødet den 16de f. M. at udtale, da jeg meddelte, at min Regjering antog Hovedindholdet af det Traktat-Udkast, hvorom vi have havt at underhandle sammen.

Jeg har ladet mig det være magtpaaliggende strax at forelægge den Kongelige Regjering de Modificationer, som Cabinetterne i Paris, London og Berlin senest have foreslaaet at foretage i Redactionen og for en Deel ogsaa i Indholdet af bemeldte Traktat-Udkast, og som den Preussiske Herr Gesandt har meddeelt Conferencen i Mødet den 7de dennes. Som det alt fremgaaer af de af mig i dette Møde afgivne Erklæringer og Bemærkninger, tiltræder min Regjering disse Modificationer saavelsom den nye Redaction af Traktatens 2den Art. § 7, som den Svensk-Norske Delegerede har foreslaaet i bemeldte sidste Conference, og som de Herrer Delegerede

for Frankrig, Storbritannien og Preussen have antaget. Den foreslaaede Traktat er saaledes antagen af Danmark i den Form, hvori den nu er affattet.

Jeg har ligeledes meddeelt den Kongelige Regjering de af flere af de Herrer-Delegerede afgivne Erklæringer i Anledning af det af mig i Mødet den 16de f. M. udtalte Haab om de i Conferencen repræsenterede høie Parters Medvirkning til den i Traktat-Udkastets 1ste Art. Kongen, min ophøiede Herre, forbeholdte særlige Ordning. Disse Erklæringer ere i den fuldkomneste Overensstemmelse med den forsonlige og loyale Aand, der har været fremherskende under hele denne Underhandling, og min Regjering har modtaget dem med den mest levende Tilfredsstillelse.

Jeg beder den Storbritanniske Herr Gesandt at betragte det, jeg nylig har udtalt, som ligeledes anvendeligt paa den af ham i Dag afgivne Erklæring, hvilken jeg endnu maa bringe til min Regjerings Kundskab.

Den af Conferencen i Mødet den 7de dennes foreslaaede Protokol med Hensyn til den provisoriske Tilstand, om hvis eventuelle Vedbliven udover den 1ste April 1857 jeg har tilladt mig at tage Forbehold, giver den Kongelige Regjering den formelle Garanti, som den ønsker, og jeg har ligeledes at udtale min Regjerings Antagelse af samme paa den Betingelse, at Ordet „provisorisk" tilføies mellem Ordene „lade §§ 5 og 6 i Art. 2 af Hovedtraktaten" og „træde i Kraft" i 2den Passus af dette Aktstykke.

Denne Deel af Protokollen vil derfor med de Redactionsforandringer, som Indskydelsen af fornævnte Ord vil medføre, blive affattet saaledes:

„Hvad Nedsættelsen af Transittolden angaaer, lover den Danske Regjering, i Betragtning af at det er praktisk umuligt her at anvende den samme provisoriske Fremgangsmaade som med Hensyn til Skibene, fra 1ste April 1857 at regne at lade §§ 5 og 6 i Art. 2 af Hoved-Traktaten provisorisk træde i Kraft i Et og Alt."

Jeg nærer det Haab, at Conferencen ikke vil have Noget at erindre mod denne ubetydelige Modification, der kun gaaer ud paa nøiere at bestemme Tilstanden saaledes som den eventuelt vil blive efter Traktatens Bestemmelser.

Jeg har endnu at meddele Conferencen, i Anledning af den af den Belgiske Gesandt i Conferencen den 3die Februar sidstleden afgivne Erklæring, at der ikke længer er Noget til Hinder for Iværksættelsen af den foreløbige Overenskomst, som den Kongelig Belgiske Regjering har gjort til Betingelse for dens Tiltrædelse til den eventuelle Hoved-Traktat. Men da ialfald denne Overenskomst, hvis Gjenstand er den Maade, hvorpaa Belgien skal frigjøre sig for de indgangne Forpligtelser, naar det undertegner den omtalte Hoved-Traktat, hviler paa et ganske eiendommeligt Grundlag, er jeg bemyndiget til at gjøre den Bemærkning, at det bliver en Selvfølge, at de særlige Betingelser for det Arrangement, hvorom saaledes Danmark og Belgien ere komne overens, ikke ville blive anvendelige paa de Overenskomster, som ville være at afslutte med de øvrige høie Parter for at fastsætte Betalingsmaaden af de Quoter, der falde dem til Last."

Conferencen tiltræder den af Danmarks Commissair foreslaaede Modification i Protokollen angaaende den provisoriske Tilstand og antager det af Herr Commissairen tagne Forbehold med Hensyn til det specielle Arrangement mellem Danmark og Belgien.

Den Delegerede for de frie Hansestæder erklærer, at han tilfulde vurderer Bevæggrundene til de af den Danske Commissair nylig foreslaaede Redactionsforandringer; men han bemærker, at, ihvorvel den provisoriske Tilstand paa Veiene og Kanalerne medfører den fuldstændige Udførelse af de omqvæstionerede §§, vilde det dog være nyttigt, nøiagtig at bestemme Terminen for samme for at undgaae al Tvetydighed. I den Hensigt foreslaaer han, til den projecterede Protokols 2den Passus at tilføie: „det er en Selvfølge, at denne midlertidige Tilstand gaaer over

til at blive definitiv fra det Øieblik, den nærværende Protokols Virkninger ophøre i Sundet og Belterne."

Conferencen antager dette Forslag.

Hans Danske Majestæts Commissair udtaler sig paa følgende Maade:

„Jeg tillader mig endnu at bemærke for Conferencen, at jeg drager den Slutning saavel af Art. I i Hoved-Traktaten, som af de Erklæringer, som flere af de Herrer Delegerede have havt den Godhed at afgive til mig med Hensyn til den i denne Artikel forudsatte særlige Ordning med de Magter, der ikke tage Deel i Afslutningen af bemeldte Traktat, at de Betingelser, der senere maatte blive indrømmede disse sidstnævnte Magter, ikke skulle have nogen Indflydelse paa de specielle Overenskomster, der i Overensstemmelse med Traktatens 6te Art. blive at afslutte med de Magter, der undertegne Hoved-Traktaten."

Conferencen antager dette Forbehold.

Den Storbritanniske Gesandt bringer i Erindring det af ham i Mødet den 7de Marts udtalte Ønske, at Danmark vil skride til Udvexlingen af Ratificationerne af Hoved-Traktaterne successiv og efterhaanden som enhver af de høie undertegnende Magter seer sig i Stand til, for sit Vedkommende, at iværksætte en saadan Udvexling. Den Danske Commissair bemærker, at der fra hans Regjerings Side ikke vil være Noget at erindre imod dette Arrangement.

Efterat have rettet det Spørgsmaal til den Danske Commissair, om det nærværende Møde vilde blive det sidste inden Undertegnelsen af Hoved-Traktaten, og denne dertil havde svaret, at Conferencen ikkun for at undertegne Traktaten vilde samles i et formeligt Møde, udtaler den Delegerede for Spanien sig paa følgende Maade:

„Deres Excellence har ønsket at vide mig bemyndiget til at bringe til Conferencens Kundskab, om den Spanske Regjering vilde forbeholde sig, enten senere at tiltræde Hoved-Traktaten, der nu vil blive vedtaget, eller at underhandle særskilt med den Danske Regjering. Skridt ere ogsaa i denne

Hensigt blevne foretagne af Herr Grev Moltke hos Cabinettet i Madrid.

Hendes Catholske Majestæts Regjering beklager ikke at kunne tage Deel i den Akt, der snart vil blive realiseret, men ønsker paa samme Tid at give et Vidnesbyrd om dens oprigtige Eftergivenhed og har derfor forsynet mig med den fornødne Instruction til at afgive følgende Erklæring:

„Spanien afslaaer ikke at antage Principet for Sund- og Belttoldens Afløsning, men forbeholder sig at underhandle særskilt med Danmark angaaende et definitivt Arrangement af dette Spørgsmaal."

Den Delegerede for Belgien afgiver følgende Erklæring:

„Det glæder mig at modtage den Erklæring, som den Danske Herr Commissair nys afgav med Hensyn til det særegne Arrangement med Belgien, og da nu Enighed er opnaaet mellem os, antager jeg Hoved-Traktaten i den Redaction, som i Dag er bleven vedtaget."

Den Delegerede for Sverrig og Norge erklærer ligeledes at tiltræde Hoved-Traktaten, som den nu er vedtaget.

Den Delegerede for Østerrig erklærer i sin Regjerings Navn at antage Hoved-Traktaten i dens nuværende Affattelse.

Den Delegerede for Oldenborg henholder sig til den af den Danske Commissair i Conferencen den 16de Februar afgivne Erklæring om den Storhertugelige Regjerings Antagelse af det af de tre Cabinetter i Berlin, London og Paris vedtagne Udkast til en Hoved-Traktat, og erklærer ligeledes at tiltræde de Modificationer i dette Udkast, der i Mødet den 7de Marts bleve foreslaaede af de Herrer Delegerede for Frankrig, Storbritannien og Preussen, og antager Hoved-Traktaten saaledes som den nu er affattet.

Kjøbenhavn, den 12te Marts 1857.

(Undert.)

Jaeger. Beaulieu. Bluhme. Terán. Dotézac.
Andrew Buchanan. Hanbury. Prosch. Erdmann.
du Bois. Oriolla. Tegoborski. Wetterstedt. Krüger.

28.

Protokol. Mødet den 14de Marts 1857.

Nærværende, foruden Hans Majestæt Kongen af Danmarks Commissair, de Delegerede for Østerrig, Belgien, Frankrig, Storbritannien, Hannover, Meklenborg-Schwerin, Oldenborg, Nederlandene, Preussen, Rusland, Sverrig og Norge, og de frie Hansestæder.

De Herrer Delegerede træde sammen om Aftenen Kl. 9.

Protokollen over det forrige Møde oplæses og vedtages.

Et Exemplar af Hoved-Traktaten angaaende Afløsningen af Sund- og Belttolden sammenholdes med denne Traktats Redaction, saaledes som den er vedtaget i Mødet den 12te Marts.

Det collationerede Exemplar parapheres af de Herrer Delegerede.

De Herrer Delegerede collationere dernæst de respective Exemplarer af Hoved-Traktaten med det parapherede Instrument, og efter at have udvexlet deres Fuldmagter, der befandtes i god og tilbørlig Form, forsyne de samtlige Exemplarer med deres Underskrifter og Vaabensegl.

De respective Exemplarer af Protokollen over den provisoriske Tilstand, som eventuelt vil være at opretholde efter den 1ste April 1857, collationeres med bemeldte Protokols Text, saaledes som denne blev vedtaget i forrige Møde, hvorefter de Herrer Delegerede forsyne dem med deres Underskrifter.

Den franske Minister tager i Conferencens Navn Ordet og udtaler sig som følger, idet han henvender sin Tale til den Kongelige Danske Commissair:

„Conferencen hilser med levende Tilfredsstillelse Resultatet af dens nu endte Arbeider. Men, forinden den skilles ad, føler den Trang til at bevidne Hans Majestæt Kongen af Danmarks Commissair, hvor meget Conferencen paaskjønner hans vedholdende Bestræbelser for, under hele denne vigtige Underhandling,

at lette Tilveiebringelsen af den Overenskomst, man ved fælles Kræfter har stræbt hen til og nu saa lykkelig har naaet. Conferencen vil intet Øieblik tøve med at opfylde, hvad simpel Retfærdighed byder, og med Glæde anerkjender den derfor Alt hvad den skylder den conciliante og upartiske Aand, hvori dens Præsident har ledet dens Forhandlinger. Conferencen, hvis Tolk jeg er saa lykkelig at være, beder Hans Excellence Herr Bluhme modtage Udtrykket af dens Taknemmelighed."

Conferencen tiltræder udtrykkelig de af den Franske Minister udtalte Ord.

Hans Majestæt Kongen af Danmarks Commissair svarer paa følgende Maade:

„Med dybtfølt Erkjendtlighed har jeg hørt de Ord, som Frankrigs Minister i Conferencens Navn nys henvendte til mig. Naar de Bestræbelser, som vi Alle i Forening have viet denne lange og vanskelige Underhandling, endelig have ført til den forønskede Overenskomst, saa skyldes dette glædelige Resultat den Samdrægtighedens Aand og den fortræffelige Villie, som De, mine Herrer, Alle have lagt for Dagen. Den Underhandling, vi nu have tilendebragt, angaaer en Sag, som paa Grund af dens overordentlig store Vigtighed for mit Fædreland i en Række af Aar har beskjæftiget mine Tanker. Aldrig, mine Herrer, skal jeg glemme denne Stund; til mit Livs Ende, den være fjern eller nær, vil jeg mindes den. Mine Herrer! jeg takker dem af mit ganske Hjerte."

Conferencens Medlemmer følge med umiskjendelig Interesse den Kongelige Commissairs Ord og forlange dem optagne i Protokollen.

Nærværende Protokol oplæses og vedtages.

Skeet i Kjøbenhavn, den 14de Mars 1857.

(undert.)

Jaeger. Beaulieu. Bluhme. Dotézac. Andrew Buchanan.
Hanbury. Prosch. Erdmann. du Bois. Oriolla.
Tęgoborski. Wetterstedt. Krüger.

29.

Protokol.

For det Tilfælde, at de i Art. 7 og 8 af den i Dag afsluttede Traktat indeholdte Forpligtelser ikke skulde kunne blive fuldbyrdede førend den 1ste April 1857, er det aftalt, at den Danske Regjering skal beholde Ret til efter dette Tidspunkt provisorisk ad Cautionsveien at opretholde de Afgifter, den har forpligtet sig til at afskaffe; men alt eftersom en af de contraherende Magter opfylder sine Forpligtelser, skal den Danske Regjering fra sin Side lade de provisoriske Cautionsforholdsregler ophøre for denne Magts Skibe saavelsom for disses Ladninger, og give Befaling til Ophævelsen af de Cautioner, som maatte være stillede. Ikke desto mindre skal den, indtil de i Art. 7 og 8 indeholdte Forpligtelser endelig ere opfyldte af alle de contraherende Magter, af de frigjorte Skibe kunne forlange Beviislighed for deres Nationalitet, uden at der deraf for disse Skibe maa opstaae nogen Forsinkelse eller Anholdelse.

Hvad Nedsættelsen af Transittolden angaaer, lover den Danske Regjering, i Betragtning af at det er praktisk umuligt her at anvende den samme provisoriske Fremgangsmaade som med Hensyn til Skibene, fra 1ste April 1857 at regne at lade §§ 5 og 6 i Art. 2 af Hoved-Traktaten provisorisk træde i Kraft i Et og Alt. Det er en Selvfølge, at denne midlertidige Tilstand gaaer over til at blive definitiv fra det Øieblik, den nærværende Protokols Virkninger ophøre i Sundet og Belterne.

Skeet i Kjøbenhavn den 14de Marts 1857.

(undert.) **Bluhme.**

Jaeger. Beaulieu. Dotézac. Andrew Buchanan. Hanbury.
Prosch. Erdmann. du Bois. Oriolla. Tegoborski.
Wetterstedt. Krüger.

Udsigt over den danske historiske Forenings Regnskab for 1856, 1857 og 1858.*)

1856.

Indtægt.

1) Kassebeholdning fra 1855	1091 Rd. 36 ß	
2) Medlemsbidrag for 1856	1074 — „ -	
3) Resterende Medlemsbidrag	10 — „ -	
4) For solgte Skrifter	426 — 91 -	
5) Renter af Foreningens i Statskassen indskrevne Kapital af 5000 Rd. ...	200 — „ -	
6) Bidrag fra det classenske Fideicommis	100 — „ -	2902 Rd. 31 ß

Udgift.

1) Forfatterhonorar	967 Rd. 48 ß	
2) Bogtrykkerarbeide	946 — 94 -	
3) Papirregning	152 — 76 -	
4) Bogbinderarbeide	119 — 24 -	
4) Budets Løn	50 — „ -	
6) Løbende Udgifter og Incasations-Omkostninger	104 — 24 -	2340 Rd. 74 ß

1857.

Indtægt.

1) Kassebeholdning fra 1856	561 Rd. 53 ß	
2) For solgte Skrifter	317 — 76 -	
3) Renter af Foreningens Kapital ..	200 — „ -	
4) Bidrag fra det classenske Fideicommis	100 — „ -	1179 Rd. 33 ß

Udgift.

1) Forfatterhonorar	400 Rd. „ ß	
1) Bogtrykkerarbeide	220 — 60 -	
3) Papirregning	136 — „ -	
4) Bogbinderarbeide	27 — 54 -	
5) Budets Løn	50 — „ -	
6) Løbende Udgifter	36 — 14 -	870 Rd. 32 ß

*) Jfr. Nyt hist. Tidsskr. 6 Bind. S. V.

1858.

Indtægt.

1)	Kassebeholdning fra 1857	309 Rd. 1 β	
2)	Medlemsbidrag for Aaret 1857 og første Halvaar 1858	1991 — „ -	
3)	Resterende Medlemsbidrag	3 — „ -	
4)	For solgte Skrifter	111 — 72 -	
5)	Renter af Selskabets Kapital	200 — „ -	
6)	Bidrag fra det classenske Fideicommis	100 — „ -	2714 Rd. 73 β

Udgift.

1)	Forfatterhonorar	898 Rd. „ β	
2)	Bogtrykker- og Lithographarbeide .	598 — 48 -	
3)	Papirregning	305 — 28 -	
4)	Bogbinderarbeide	65 — 64 -	
5)	Budets Løn	50 — „ -	
6)	Løbende Udgifter og Incassations Omkostninger	163 — 12 -	
7)	Understøttelse til Fuldendelsen af Udvalg af danske Diplomer ved Chr. Molbech og N. M. Petersen	30 — „ -	2110 Rd. 56 β
	Kassebeholdning ved Aarets Udløb		604 Rd. 17 β

Foreningen har siden 1856 udgivet,

N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie, IV. Holbergs Tidsalder. Første Hefte. (for 1857 første Halvaar)

Historisk Tidsskrift, tredie Række, förste Binds første Hefte, (for andet Halvaar 1857)

N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie IV. andet og tredie Hefte (for 1858 første og andet Halvaar)

Historisk Tidsskrift, tredie Række, første Binds andet Hefte, (for første Halvaar 1859.)

I Foreningens Bestyrelse er der siden Aarsmødet i Marts 1856 indtraadt følgende Forandringer. Den 16de Novbr. 1856 afgik ved Døden Conferentsraad J. E. Larsen, der siden 1853 havde været Bestyrelsens Formand, og da ved Aarsmødet i Marts 1857 Professorerne Westergaard og Allen udtraadte, valgtes paa det derpaa følgende Møde Prof. Westergaard, Indenrigsminister Krieger og Prof. Kall-Rasmussen. Paa Aarsmøderne i Marts 1858 og 1859 gjenvalgtes de efter Vedtægternes Bestemmelse udtraadte Medlemmer Professorerne Worsaae og Westergaard. Bestyrelsen bestaaer derfor nu af A. F. Krieger (Formand), F. E. Schiern, M. N. Ch. Kall-Rasmussen, J. J. A. Worsaae og N. L. Westergaard (Secretair.)

Ifølge den i Nyt hist. Tidsskr. VI. S. 639 flg. meddelte Fortegnelse talte i September 1856 Foreningen 522 Medlemmer. Siden den Tid ere

	indtraadte	udtraadte
i 1856	20	12
i 1857	155	20
i 1858	24	28
i 1859	10	20
	209	80,

og Foreningen havde saaledes indtil September 1859 en Tilvæxt af 129 og talte da 651 Medlemmer, som efterstaaende Liste udviser:*)

Aagaard, H., Assessor, Eier af Iselingen.
Aagaard, U. C. F., Justitsraad, Amtsforvalter, Nyborg.
Aars, J. Stud. phil., Christiania.
Agerbech, H., Sognepræst til Øster-Hæsinge, Fyen.
Agerholm, E. V., Premierlieutenant.
Aggerup, Justitsraad, Nykjøbing, Falster.
Ahrensen, A. B., Dr. med., Distriktslæge.
Alberg, C. M., Justitsraad, Assessor i Landsoverretten.
Allen, C. F., Professor.
Andersen, N. F. H., Kammerraad.
Aumont, Bankassistent.

Baagöe, Stud. theol.
Bagger, F. V., Sognepræst til Vissenbjerg i Fyen.
Bagger, Stud. juris.
Baggesen, A., Generalmajor, m. m.
Bang, F. S., Hovedbogholder i Privatbanken.
Bang, O. L., Conferentsraad, Prof. og Dr. med.
Bang, P. G., Ghm. Confr., Højesteretsjustitiarius.
Bang, I. P., Cand. phil.
Barfoed, Fuldmægtig, Nykjøbing, Sjælland.
Barfod, F. Fuldmægtig i Indenrigsministeriet.
Bay, N. R., Student.
Bechmann, R. Q., Capellan, Sønder Aldum, Aarhus Stift.
Bech, O. Malling, Skibscapitain.

*) Forkortelser: B. B. ɔ: har afgjort Medlemsbidraget for bestandig; — III betaler tredobbelt Bidrag; — C. B. afgjør Bidraget ved Besørgelse af Foreningens Commissioner; — U. C. er ogsaa udenlandsk correspondereende Medlem.

Beck, H., Præst til Stenbjerg, Flensborg.
Becker, P. W., Provst, Sognepræst til Soderup.
Becker, Th. A., Professor.
Begtrup, I. H., Cand. chirurg., Bibliotheksassistent.
Bendtz, H. C. B. Professor, Dr. med.
Bendtz, C. F. W., Præst til Østerhornum. Ribe.
Berg, C., Overlærer.
Berling, E., Mag. og Bibliotheksamanuensis. Lund.
Bertelsen, Stud. theol.
Bertouch-Lehn, Baron til Sønderkarle. Lolland.
Beyer, Boghandler, Bergen.
Bie, Jac., Sognepræst til Udby og Kastberg, Randers Amt.
Bille-Brahe, C., Baron, Kammerherre, Amtmand, Skanderborg.
Birch, V., Auditeur og Advocat paa St. Thomas.
Bischof, Lærer, Randers.
Blache, H. H., Professor, Rector ved Aarhus Cathedralskole.
Blechingberg, O. C., Conferentsraad og Generalfiscal.
Blechingberg, O. G., Højesterets-Assessor.
Blechingberg, E. C. P., Justitsraad og Comptoirchef.
Bloch, H. C., Sognepræst til Hasle, Aarhus Stift.
Bloch, V., Lic. theol., Sognepræst til Kjerteminde.
Blom, C. H. G., Overtoldinspecteur i Flensborg.
Blom, I. I. G., Etatsraad og Overtoldinspecteur i Odense.
Borgen, V., Professor.
Bohr, I. L. S., Provst, Præst til Ballum. Ribe.
Bojesen, A., Stud. theol.
Bojesen, S., Cancelliraad, Overinspecteur ved Fattigvæsenet.
Bondesen, I., Cand. theol., Skolebestyrer.
Bondesen, I. M. G., Sognepræst til Sorterup, Slagelse.
Bornemann, F. C., Etatsraad, Prof. juris.
Bornemann, J. A., Prof. theol.
Boye, P. H., Cancelliraad, Comptoirchef.
Boye, W., Stud. archæol.
Brandt, C. I., Cand. theol.
Brandt, Cand. juris. Christiania.
Brasch, Præst i Vemmetofte.
Brasen, I. A., Provst, Skjelskør, Foreningens Correspondent.
Bregendahl, L. N., Justitsraad, Landsoverretsassessor, Viborg.
Bregendahl, Fuldmægtig i det statist. Bureau.
Bretton, F. E., Kammerherre, Baron, Højesteretsassessor.
Bretton, L. P., Kammerherre, Baron, Stiftamtmand i Viborg.
Briem, I. G. G., Sognepræst til Gundslev. Falster.
Brinck-Seidelin, L. C., Conferentsraad og General-Decisor.
Brix, C., Skoleinspecteur.

Brock, G., Høiesteretsadvocat.
Brueneck, I. V., Student. Christiania.
Brunius, C. G., Professor, m. m. Lund. (U. C.).
Bruun, C., Cand. phil.
Bruun, C., Legationssecretair.
Bruun, E., Oberst.
Bruun, G., Landvæsenscommissær. Viborg.
Bruun, M. P., Fabrik-Eier, til Jægergaarden, Aarhus.
Bruun, P. D., Conferentsraad, Høiesteretsassessor.
Bræstrup, C. I. E., Conferentsraad og Politidirecteur.
Bugge, Capellan, Astrup. (Aarhus).
Buck, I. A. Stud. juris.
Bülow, Kammerjunker.
Bülow, Auditeur. Skanderborg.
Bülow, J., Kammerjunker, Herredsfoged. Nakskov.
Bølling, I. A., Justitsraad og Bibliotheksecretair.
Børre, Chr. Th., Adjunct ved Frederiksborg lærde Skole.

Carlsen, I. F. S., Sognepræst til Dalby-Neder, Randers Amt.
Carlsen, Frøken.
Carstensen, V., Discipel.
Casse, A. L., Etatsraad, Dr. jur., Justitiarius.
Christensen, Skræddermester.
Christensen, Chr., Stud. juris.
Christensen-Schmidt, C. P., Collaborator. Flensborg.
Christie, Toldkasserer i Bergen.
Clausen, H. N., Professor og Dr. theol.
Collin, I., Geh. Conferentsraad.
Collin, E., Etatsraad og Directeur i Finants-Ministeriet.
Crone, A., Sognepræst til Herrested i Fyen.
Crone, Exam. jur., Nyborg.
Cronholm, A., Professor. Lund.

Dahl, F. P. I., Professor.
Dahl, T. C., til Moesgaard, Etatsraad, Stiftamtmand. Aarhus.
Dahlenborg, K., Cand. phil., Adjunkt. Aalborg.
Dahlerup, C. E., Amtmand paa Færøerne.
Dahlerup, C. G., Sognepræst til Øster-Ulslev, Lolland.
Dahlerup, H. L., Justitsraad, Contoirchef.
Dahlerup, M. H. L., Stiftsprovst og Sognepræst i Ballerup.
Dahlerup, H. V., Præst i Ærøskjøbing.
Danneskjold-Samsøe, S., Greve af, General-Postdirecteur.
Daugaard, I. B., Biskop over Ribe Stift.
Delbanco, S. W., Landsoverretsprokurator.

Dorph, F., Regimentschirurg og Overlæge i Flensborg.
Dorph, I., Sognepræst i Vigersted.
Dorph, L. R., Overlærer ved Randers lærde Skole.
Dorph, Adjunkt. Haderslev.
Dorph, P., Sognepræst i Øster-Egesborg. Foren. Correspondent.
Dreyer, Dr., Helsingør.
Dreyer, W., Major. Ekernførde.
Drøhse, F., Boghandler. Tønder.

Eberlin, A. E., Herredsfoged, Samsø.
Ehlers, Etatsraad.
Ehlers, Stud. theol.
Elberling, C. W., Professor og Rector ved Roskilde Skole.
Elberling, Student.
Elmqvist, Discipel. Randers.
Engberg, Fuldmægtig. Slagelse.
Engelbreth, H. P., Sognepræst t. Ørbek. Fyen.
Engelstoft, C. T., Dr. theol., Biskop i Fyens Stift.
Eschricht, D. F., Etatsraad, Dr. og Prof. med.
Esmann, Cand. theol.
Estrup, C., Etatsraad, Borgemester i Odense.
Estrup, I., Godsejer til Skafføgaard, Aarhus.
Everløf, F. A., Kgl. Svensk og Norsk General-Consul.

Faber, Papirhandler.
Fabricius, F., Justitsraad og Bibliotheksecretair.
Fabricius, A., Sognepræst t. Bjørnsholm. Løgstør.
Fabricius, I. O., Sognepræst til Lundum i Aarhus Stift.
Falck, H. P., Præst t. Vindinge, Nyborg.
Falckmann, L. B., General-Directeur for Landmaaling i Sverrig, m. m.
Falkenberg, Chr., Fuldmægtig.
Fangel, Dr., Skanderborg.
Feilberg, H. F., Capellan. (Flensborg.)
Fenger, F., Lic. theol., Sognepræst til Høie-Thaastrup.
Feveile, Lieutn.
Fibiger, Ritmester ved 5te Dragonregiment.
Fischer, P. E., Slotspræst i Helsingør. Foren. Correspondent.
Fischer, C., Cancelliraad og const. Stiftamtmand i Odense.
Flemmer, H. M., Dr. phil., Etatsraad og Rector i Frederiksborg.
Foersom, H. F., Apotheker i Slagelse.
Fog, Capitain.
Forchhammer, J. G., Conferentsraad og Professor.
Freund, Stud.
Friborg, Godsejer, til Skovsgaard i Fyen.

Friedenreich, I., Handelsbogholder.
Friederichsen, Justitsraad, Nøbøllegaard paa Lolland.
Friis, Steen, Stiftsskriver, Roskilde.
Friis, Sognepræst t. Horne og Asdal. Hjørring.
Fritz, Kammerraad, Raadmand i Roskilde.
Frys, E., Greve af, Stamherre til Grevskabet Frysenborg.
Funder, Cancelliraad, Aarhus.
Fønss, til Ørslevkloster, Justitsraad. Viborg.

Gad, E. C., Boghandler.
Gamst, H, Agent og Godsejer.
Garde, H. G., Commandeur.
Gerson, Particulair.
Gislason, K., Professor ved Universitetet.
Gjødwad, J. F., Redacteur.
Gleerup, M., prakt. Læge i Holstebro.
Gleerup, Boghandler i Lund. (C. B.).
Gløerfeldt, B. V. W., Kammerraad, Havneskriver i Kjøbenhavn.
Gorm, Cand. pharmaciæ. Aarhus.
Grove, C. H., Sognepræst til Leirskov ved Kolding.
Grundtvig, N. F. S., Præst ved Vartou Hospital.
Grundtvig, Joh., Premierlieutenant.
Grundtvig, Sv., Premierlieutenant.
Guldbrandsen, H., Cand. phil., Sproglærer.
Gundorph, H., Underbibliothekar ved Universitetsbibliotheket.
Gyllenkrok, Baron, Overkammerjunker, til Bjørnstorp i Skaane.

Haagen, C. W., Etatsraad og Bankdirekteur.
Hage, H., By- og Herredsfoged, Stege.
Hagerup, Lic., Præst t. Store Solt. Flensborg.
Hagerup, H., Boghandler.
Hald, J. C. Assessor, Secretair i Landhusholdningsselskabet.
Hald, E. Sognepræst t. Snodstrup.
Hald, Erh., Grosserer. Manchester.
Hallager, L. N., ord. Catechet i Nakskov.
Hallager, Professor. Christiania.
Hambro, C. I., Baron. London.
Hammerich, Fr., Prof. theol.
Hammerich, M., Professor.
Hammershaimb, V. U., Præst. Færøerne.
Hannover, Underbibliothekar.
Hansen, A. N., Etatsraad.
Hansen, C. A., Præst. Sorø.
Hansen, C. C. L., Sognepræst til Feldballe, Aarhus Stift.

Hansen, C. P. M., Dr. med. og Professor.
Hansen, I., Procurator og Skolekasserer i Odense.
Hansen, J. F., Professor i Forstvidenskaben.
Hansen, N., Præst t. Snedsted. Thisted.
Hansen, P. B., Cand. phil. Christiania.
Hansen, L. C., Overlærer ved Søetatens Drengeskole.
Harboe, N. M., Sognepræst til Magleby ved Skjelskør.
Harhoff, C. I. Chr., Etatsraad. Ringsted. Foren. Correspondent.
Hauch, Adam, Stud. phil.
Haugsted, S. T., Sognepræst t. Tønning. Horsens.
Haxthausen, G. M., Baron, Fuldmægtig i Krigsministeriet.
Hegel, F. V., Universitets-Boghandler. (Foreningens Kasserer.)
Heiberg, C. A., Provst, Sognepræst i Helsingør.
Heiberg, G., Cand. theol.
Heiberg, J. L., Etatsraad, Dr. philos.
Heide, Cancelliraad. Haderslev.
Heigaard, Assistent.
Heine, N., Stud. juris.
Heise, Stud. phil.
Hellemann, C. N., Sognepræst til Rye i Sjælland.
Helweg, L., Dr. phil., Præst i Odense.
Hemmert, Grosserer.
Henrichsen, R. J. F., Professor, Rector i Odense.
Henrichsen, Adjunkt, Bergen.
Herbst, C. F., Kammerraad.
Hermansen, C., Professor.
Hersleb, C. F., Krigsassessor.
Hertel, Adjunkt. Frederiksborg.
Hertz, H. P. B., Consistorialraad, Sognepræst. Roskilde.
Hertz, H., Professor.
Hindenburg, A., Cand. juris.
Hindenburg, Stud.
Hjort, P., Professor.
Hjort, J. L. M., Capellan. Kolding.
Hofman-Schmidt, N. A., Stud. philol.
Holbek, Capt. Art.
Holck, Premierlieutenant.
Holm, C. F., Conferentsraad, Directeur i Finantsministeriet.
Holm, Fr., Major, Fredericia.
Holm, I. A. L., Lic. theol., Sognepræst til Hyllested, Holsteinborg.
Holmsted, Frøken.
Holmsted, S., Overlærer i Frederiksborg.
Holst, H. P., Professor, Lærer ved Landkadet-Akademiet.
Holstein, E. F., Kammerherre, General-Postdirecteur i Lübeck.

Holstein, L. H. C. H., Kammerherre, Lehnsgreve t. Holsteinborg (III).
Holsten, A., Kammerherre, Lehnsbaron.
Holsøe, L. C., Sognepræst til Frederiksberg og Hvidovre.
Holten, H., Provst, Sognepræst i Skuldeløv.
Honoré, M. W., Stud. jur.
Hornbeck, H. B., Dr. med.
Hoskiær, D., Præst til Kallundborg.
Hundrup, F. A., Overlærer ved Roskilde Skole.
Hvidt, E., Assurance-Mægler.
Hvidtfeldt, Stud. jur. Christiania.
Høedt, Fr., kgl. Skuespiller.
Høegh, H. J. C., Cancelliraad.
Høst, A. F., Cancelliraad, Universitets-Boghandler.
Høst, Capitain, Ekernførde.
Høyen, N. L., Professor, Inspecteur ved den kgl. Malerisamling.
Høyrup, Cand. theol. Valbygaard. Slagelse.

Ibsen, Th., Fuldmægtig i Gen. Postdirectionen.
Ingemann, B. S., Conferentsraad.
Irminger, C. L. C., Kammerherre og General-Adjutant.
Iversen, Klokker i Middelfart.

Jacobsen, Godsforvalter ved Stamhuset Tiele i Jylland.
Jacobsen, P. C., Sognepræst. Rødby. Lolland.
Jacobsen, Etatsraadinde.
Jacobsen, Boghandler i Randers.
Jacobsen, N., Stud. theol.
Jensen, J. Ch., Sognepræst til Ousted, Allisløv og Ledreborg.
Jensen, P. A. F., Krigsraad, i Krigsministeriet.
Jensen, J. L., Cand. theol.
Jensen, H. R. L.
Jenssen-Tusch, H. C. L., Capt.
Jermin, H., til Ausumgaard, Lieutenant.
Jespersen, H. A., Sognepræst til Utterslev, Lolland.
Jespersen, J. W., Dr. med., Justitsraad, Stiftsphysicus. Aarhus.
Jessen, Præst t. Vixnæs. Nykjøbing, Falster.
Jetsmark, J., Etatsraad.
Johnsen, V. F., Conferentsraad, Directeur i Finantsministeriet.
Jonquières, A. F. de, Capitain i Artilleriet.
Jonquières, J. A. F. de, Justitsraad og Departements-Chef.
Jonquières, Justitsraad og Contoirchef.
Juel, Cand. jur., Lærer ved Landcadetacademiet, Bogholder.

Juel-Rysensteen, Kammerherre, Lehnsbaron.
Junge, Chr., Bogbinder.
Jørgensen, Prokurator, Holkenhavn i Fyen.

Kahl, Provst og Sognepræst i Lund.
Kalko, H. P., Kammerraad
Kall, M., Fuldmægtig.
Kampmann, H., Justitsraad, Herredsfoged i Randers.
Kielsen, O. H., Kammerassessor.
Kierulff, A., Secretair og Actuar i Haderslev.
Kirstein, E. L., Conferentsraad, m. m.
Kjær, L. Ove, Cand. philol.
Klagenberg, A. C., Translateur.
Klee, F., Justitsraad og Contoirchef under Gen. Postdirectionen.
Klemming, Bibliothekar ved Bibl. i Stokholm.
Klingenberg, K., Assistent.
Knudsen, L. A. C., Sognepræst til Eltang og Vilstrup. Kolding.
Knæckenborg, Adjunkt. Frederiksborg.
Koch, C. F., Stud. theol.
Koch, G., Provst og Sognepræst i Døstrup, Ribe Stift.
Koch, Lærer. Randers.
Koch, T. F., Cand. jur.
Koefoed, H. J., Conferentsraad, General-Auditeur, m. m.
Konow, A., Kgl. preussisk Consul i Bergen.
Kopp, C. M., Cand. theol., Adjunkt. Frederiksborg.
Krag, G. A., Kammerjunker, Amtsforvalter i Aalborg.
Krag, W., Kammerherre.
Krag, C. A., Capitain.
Krarup, Discipel. Odense.
Krebs, J. H. K., Krigsraad, Distriktslæge i Ringsted.
Krieger, A. F., Indenrigsminister.
Krieger, W., (Heinstrupgaard.)
Krüger, F. B., Justitsraad, Kasserer ved den alm. Enkekasse.
Krog, Præst paa Suderø.
Krøyer, H., Professor, Inspecteur.
Kuntzen, C. F., Conferentsraad.
Kønigsfeldt, J. P. F., Overlærer. Frederiksborg.
Køster, I. E., Stud. juris.

Lagerheim, E., Kammerherre, Baron. Stokholm. (B. B.)
Lampe, Handelsfuldmægtig. Bergen.
Langball, A., kgl. Fuldmægtig.
Langballe, I., Stud. juris.
Lange, C. V., Stud. juris.

Lange, Rigsarchivar. Christiania.
Langhoff, B. S., Boghandler.
Lappenberg, Dr. jur., Archivarius. Hamborg. (U. C.).
Larsen, E. T.
Lassen, Provst, Tølløse, Holbek.
Lauritsen, I. F., Boghandlerfuldmægtig.
Leemejer, J.
Lengnich, J. C. L., Capitain.
Levin, I., Cand. phil.
Levin, Dr. Keitum (Tønder).
Levinsen, N., Landsoverretsprokurator.
Lewetzau, J. G., Kammerherre, Overhofmarskal, m. m.
Lewetzau, H. F. H., Kammerherre, Generalmajor, Odense.
Levy, C. E., Dr. med., Professor.
Levy, Committeret i Banken.
Lichtenberg, F., Hof-Jægermester, til Løistrup.
Lichtenberg, H. H., Hof-Jægermester, til Stamhuset Bistrup.
Liebe, G. L., Justitsraad, Hospitalsforstander i Roskilde.
Liebe, J., Etatsraad, Stats-Secretair.
Liebe, P. B. T., prakt. Læge. Mariager.
Liebenberg, Redacteur.
Lind, H., Cand. polytech.
Lindberg, F., Overlæge i Aarhus.
Lindberg, Overauditeur. Kiel.
Linderup, Fuldmægtig. Nykjøbing, Sjælland.
Linstow, Oberst, Kammerherre.
Ljunggren, G., Mag. Lund.
Lohse, O. C., Stud. philol.
Lorck, L., Sognepræst til Hvedstrup og Flyng.
Lund, J. C., Høiesterets-Assessor.
Lund, Dr. phil., Overlærer. Nykjøbing, Falster.
Lüttichau, H. H., Kammerherre, Overpræsident.
Lunding, V., Stud. jur.
Lynge, Boghandler.
Løser, E. C., Bogtrykker, Capitain.
Løvenskiold, Baron til Løvenborg, Holbek.

Magnussen, C. W., Boghandlercommis.
Magnussen, B., Provst og Sognepræst til Føllesløv, Holbek.
Manicus, E., Dr. Professor. Flensborg.
Mansa, F. W., Etatsraad, Stabslæge i Sø-Etaten.
Mansa, Lieutenant.
Mansa, J. H., Oberst.
Marstrand, W., Professor.

Mathiesen, Capitain. Ekernførde.
Mathiesen, Th., Stud. theol.
Matzen, Capellan, Jelfinge, Veile.
Mazar de la Garde, Justitsraad og Postmester i Helsingør.
Mazar de la Garde, G., Stud. jur.
Meding, Skolelærer, Stubbekjøbing.
Meincke, C. H. L., Etatsraad.
Melby, J. C. F. V., Sognepræst til Kundby. Sjælland.
Melchior, H. E., Institutbestyrer.
Michelsen, Boghandler.
Mielcke, Chr., Missionær, Omanak, Grønland.
Milo, F. A., Cand. theol.
Molbech, K., Professor i Kiel.
Moltke, C., Greve, Geh. Conf., Kammerherre.
Moltke, Fr., Greve, Stamherre til Bregentved.
Moltke, Kopist.
Monrad, Collaborator. Flensborg.
Morville, G., Overretsprokurator i Viborg.
Mossin, Præst t. Aaker, Bornholm.
Moth, Adjunkt. Sorø.
Mourier, C. F. L., Højesterets-Assessor.
Muhle, F. S., Bogtrykker.
Munck, Chr., Student, Skeen.
Mülertz, A. C., Cand. phil.
Müller, C. P., Paludan, Dr., Prof., Rector. Nykjøbing.
Müller, Paludan-, Student.
Müller, H. V. A., Universitetspedel.
Müller, J. C., Dr. med., Etatsraad, Stabschirurg.
Müller, C. L., Dr. phil., Professor, Inspecteur.
Münter, B., Dr. theol., Provst og Sognepræst, m. m.
Møller, A. P., Cand. juris.
Møller, C. D., Aarhus.
Møller, C. F. L., Cand. theol. Haderslev.
Møller, Fabricius-, Cand. phil. Ribe.
Møller, A., Landsoverretsprocurator. Viborg.
Møller, J. O., Regimentschirurg.
Møller, Cand. med.
Møllmann, P. A., Kjøbmand. Odense.
Mørch, B. H., Overlærer ved den lærde Skole i Randers.
Mørch, M., Præst til Hostrup.
Mørch, F. A., Kammerassessor.

Nathanson, M. L., Grosserer.
Nebelong, Architekt, Bygningsinspecteur.

Nellemann, Sophus, Stud. jur.
Neergaard, J. T., Provst og Sognepræst i Faxø.
Newe, Cand. theol., Skolebestyrer.
Nicolaysen, N., Cand. jur. Christiania.
Nielsen, Forligelsescommisair og Skolelærer i Aarre ved Varde.
Nielsen, Boghandler. Silkeborg.
Nielsen, Stud. theol.
Nielsen, Cand. philol.
Nielsen, C., Provst og Sognepræst til Kallehauge.
Nielsen, G., Redacteur. Haderslev.
Nielsen, H., Cand. theol. Aarhus.
Nielsen, K. C., Professor.
Nielsen, N. P., Fuldmægtig.
Nielsen, P., Stud. med.
Nielsen, P. N., Professor.
Nissen, Carl, Stud. juris.
Nutzhorn, F., Cand. philol.
Nutzhorn, H., Stud. theol.
Nyegaard, Justitsraad. Kokkedal ved Helsingør.
Nyegaard, C. S., Sognepræst i Blistrup. Sjælland.

Oldenburg, Stud.
Olrik, H. H., Conferentsraad.
Olrik, J. B., Etatsraad og Borgemester i Helsingør.
Olsen, C., Prokurator i Randers.
Olsen, Postbud.
Olsen, F. C., Prof., Rector i Viborg. Foren. Correspondent (C. B.)
Olsen, Capellan i Humble, Langeland.
Olufsen, H. F. F. M., Capitain og Kammerjunker.
Ostwald, E. F. A., Dr. jur., Justitsraad.
Otterstrøm, Præst til Langaa. Randers.
Otto, Th., Cand. polit.

Paludan, H., Sognepræst t. Nurup. Aalborg.
Paulli, H., Dr. theol., Stiftsprovst.
Pedersen, R., Adjunkt i Viborg.
Petersdorff, Lehnsgreve til Einsiedelsborg i Fyen.
Petersen, T. C., Stud. theol.
Petersen, A. F., Cancelliraad.
Petersen, H. G., Postinspecteur.
Petersen, P. C., Cancelliraad, m. m., St. Croix.
Petersen, F. C., Conferentsraad og Prof.
Petersen, Helm, Ejer af den Hempelske Boghandel i Odense.

Petersen, L. V., Cand. phil.
Petersen, N. M., Etatsraad og Professor ved Universitetet.
Petersen, Overauditeur.
Petersen, C., Wolfgang, Stud. juris.
Petersen, N. R., Justitsraad, m. m.
Petersen, Sigv., Cand. phil. Christiania.
Petersen, Justitsraad.
Pio, Cand. phil.
Plesner, U. A., Provst og Sognepræst paa Langeland.
Plockross, Fuldmægtig i Krigsministeriet.
Ploug, G., Contoirchef.
Poulsen, I. Stud. juris.
Prehn, G., Stud. juris.
Prior, D. C., Stud. theol.

Quade, G. I., Kammerherre.
Quist, I. D., Bog- og Nodetrykker.

Raben, Chr., Dr. phil., Kammerherre, Lehnsgreve til Christiansholm.
Raben, Josias, til Lækkendegaard, Kammerherre.
Raffenberg, M. K., Etatsraad.
Rafn, C., Dr. phil., Conferentsraad.
Ramsgaard, Stud. phil.
Rasch, Cand. theol.
Rasmussen, Grove, Stud. theol.
Rasmussen, L., Justistraad, Bogholder og Secr.
Rasmussen, M. N. C., Kall-, Prof., ved det kgl. Geh. Archiv.
Rasmussen, Provst og Præst t. Steenstrup, Odense.
Rathje, Cand. theol.
Ravnkilde, P. S., Byfoged og Birkedommer i Saxkjøbing.
Regenburg, Etatsraad.
Reiersen, C. F. K., Sognepræst t. Fjællerup. Grenaa.
Reimann, C. F., Cand. pharm.
Reitzel, Th., Boghandler.
Reumert, L. J. A., Dr. med. og Distriktslæge. Odense.
Reuterdahl, H., Dr. theol., Erkebiskop. Upsala.
Reymann, Dr. Overlæge, Ekernførde.
Ricard, Cand. juris.
Rieffesthal, Cand. pharm., Odense.
Riis, H. P., Boghandlerfuldmægtig.
Riise, J. C., Justistraad og Classelotteri-Iuspecteur.
Ringsted, Lieutenant.
Rist, Capitain.
Rode, G., Adjunkt, Herlufsholm.

Rode, Wilh., Stud. juris.
Rode, J. R. G., Justitsraad. Vallø.
Rohmann, J. L., Sognepræst til Rønninge i Fyen
Rosendahl, E. P., Professor.
Rosenkrantz, G. E., Baron, Amtmand over Thisted Amt.
Rosenstand, Frantz, Stud.
Rosenørn, C. P. T., Kammerjunker. Ribe.
Rosenørn-Lehn, O., Baron.
Rothe, L. A., Professor. Sorø.
Rudelbach, A. G., Dr. theol. Consistorialraad, Præst. Slagelse.
Rung, G., Justitsraad og Inspecteur ved Vaisenhuset.
Rynning, Provst i Flaksted.
Ræder, G., Stud. juris.
Rørdam, H., Cand. theol.
Rørdam, H. C., Dr. theol., Sognepræst til Hammer ved Præstø.

Sadolin-Schmidth, Stud. med.
Sager, H. C., Cancelliraad, Byfoged i Rudkjøbin g
Sandberg, I. B., Vinhandler.
Scavenius, P. B., til Gjørslev og Klintholm, Kammerherre.
Schade, J., Sognepræst til Nebbelunde og Sæddinge, Lolland.
Schade, J. S., Sognepræst til Grimstrup og Aarre, Ribe Stift.
Scharling, C. E., Dr. og Prof., theol.
Schaumburg, Secretair.
Scheel, A. W., Dr. jur., Kammerherre, Generalauditeur.
Scheel, Siegfr., Greve.
Scheelund, Th., Contorist.
Schiern, F. E., Professor ved Universitetet.
Schiødte, J. C., Prof., Inspecteur ved det kgl. naturhist. Museum.
Schiønning, N. L., Conferentsraad.
Schiørring, P., Cancellist.
Schlegel, Gouverneur i Vestindien.
Schmidt, C. A., Præst.
Schmidt, Kammerraad. Voldbygaard, Grenaa.
Schmidt, L. H., Præst ved Frederiks Hospital.
Schmidt, V., Stud. theol.
Schmidt, J. L., Overretsassessor. Viborg.
Schmith, Overlærer. Aalborg.
Schleisner, Dr. med., Justitsraad. Flensborg.
Schrøder, L., Stud. theol.
Schumacher, F. S.
Schurmann, Seminariforstander i Skaarup, Odense.
Schuster, Lærer. Randers.
Schwartzbrem, Cand. theol.

Schøler, C., til Margaard i Fyen, Kammerherre, Oberstlieutenant.
Schønberg, K.
Secher, C., Cand. mag.
Seidelin, V. P., Consistorialraad, Provst og Præst til Dreslette.
Selmer, H. P., Justitsraad.
Siesbye, O., Cand. phil.
Sigurdson, J., Inspecteur.
Simonsen, A. E. A., Capt., Regnskabsfører.
Simony, C. F., Justitsminister.
Skibsted, Cancellist.
Smidt, C. C., Major og Postmester i Horsens.
Smidt, Edv. F., Capt.
Smidt, Præst t. Vadgaard. Løgstør.
Smith, D., Provst og Sognepræst i Stege.
Smith, E., Catechet i Stubbekjøbing.
Smith, H., Auditeur, Herredsfoged i Lundtofte Herred, Aabenraa.
Smith, S., Stud. med.
Sneedorff, H. G., Comm. Capt. og Toldinspecteur i Helsingør.
Sommer, A. G., Dr. og Prof. med.
Sommer, Chr., Distriktslæge. Færøerne.
Sommersted, A. W., Cancellist.
Speer, F. F., Universitetspedel.
Spliid, M., Cand. juris.
Stage, C. L., Justitsraad og Controlleur ved Finantshovedkassen.
Stampe, Justitsraad og Godsejer, Falster.
Stein, S. A. W., Dr. og Prof. med.
Steenstrup M. G. G., Dr. phil.
Stenderup, R. J., (Høsts Boglade).
Stenersen, A., Justitsraad, St. Thomas.
Stephens, G., Professor ved Universitetet.
Strunk, A., Kammerraad.
Stub, C. F., Sognepræst t. Glostrup.
Styhr, Vald., Stud. theol.
Svane, Agent, Roskilde.
Svedelius, Professor, Lund.
Svitzer, H. P., Stiftsprovst i Odense.
Säve, Profesor, Upsala.
Sølling, Cand. jur.

Tang, Etatsraad, Godsejer til Nørre-Vosborg.
Tang, N., Justitiarius i Landsoverretten i Viborg.
Tang, P., Præst.
Tauber, F. B., Sognepræst til Eiby og Dalby.
Theisen, M. P., Sognepræst til Fanefjord, Nakskov.

Thestrup, Lieutenant.
Thomsen, C. J., Conferentsraad, Directeur.
Thomsen, Collaborator, Flensborg.
Thomsen, V. L. P., Student.
Thorkilsen, C., Sognepræst i Sørbymagle.
Thornam, L., Overlærer ved den lærde Skole i Horsens.
Thorsen, P., Professor og Universitetsbibliothekar.
Thortsen, C. A., Dr. phil., Prof.
Thrige, S., Professor, Rector i Haderslev.
Timm, H. A., Sognepræst til Magleby paa Amager.
Timm, M. F. U., Justitsraad, Borgemester. Randers.
Trap, Etatsraad.
Treschow, F. W., Geheime-Conferentsraad.
Trier, Ernst., Stud. theol.
Trojel, O. S., Adjunkt. Nykjøbing.
Trolle Bonde, Greve, Kammerherre. Skaane.
Tryde, Dr. theol., Confessionarius.
Tscherning, F. E., Oberstlieutenant.
Tüchsen, E., Toldcontrollør. Randers.
Tüchsen, E. M., Toldinspecteur i Lemvig.
Tønnesen, Kasserer. Sorø.
Tøppfer, Stud. phil.

Uldall, C. P. L., By- og Herredsfoged, Svaneke. Bornholm.
Ulrich, Dr. Physikus. Tønder.
Unsgaard, I., Kammerherre.
Ussing, T., Algren-, Conferentsraad og Generalprocureur.
Ussing, L., Professor ved Universitetet.

Wagner, L., Stud. theol.
Vahl, Cand. med.
Waitz, G., Professor, Göttingen.
Vaupell, Capitain.
Vedel, P. A., Geheime-Legationsraad.
Weeke, C., Stud. jur.
Wegener, Præst t. Halsted, Nakskov.
Wegener, C. F., Conferentsraad og Geh. Archivar.
Weis, E. M., Overrets-Assessor.
Velschow, H. M., Professor ved Universitetet.
Weilbach, Stud. phil.
Wengel, H. J., Apotheker i Ringsted.
Werlauff, E. C., Conferentsraad, Overbibliothekar og Professor.
Wessel, C. G., Etatsraad. Helsingør.
West, J. V., Sognepræst i Hellested.